

SOSYAL BİLİMLERDE TEORİK VE UYGULAMALI PERSPEKTİFLER 2

Editör: Doç. Dr. Shalala RAMAZANOVA

**SOSYAL BİLİMLERDE
TEORİK VE UYGULAMALI
PERSPEKTİFLER 2**

Editör

Doç. Dr. Shalala RAMAZANOVA

Sosyal Bilimlerde Teorik ve Uygulamalı Perspektifler 2
Editör: Doç. Dr. Shalala RAMAZANOVA

Genel Yayın Yönetmeni: Berkan Balpetek
Kapak ve Sayfa Tasarımı: Duvar Design
Baskı: Mart 2025
Yayıncı Sertifika No: 49837
ISBN:978-625-5551-92-4

© Duvar Yayınları
853 Sokak No:13 P.10 Kemeraltı-Konak/İzmir
Tel: 0 232 484 88 68

www.duvar yayinlari.com
duvarkitabevi@gmail.com

*Yayınevi ve editörler, yazarların belirtmiş olduğu görüş ve düşünceler ile doğabilecek etik ihlallerinin sorumluluğunu kabul etmekle yükümlü olmayıp kitapta yer alan yazıların sorumluluğu yazar(lar)ına aittir.

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1 1

Yalan Haber ve Bilgi Kirliliğine Karşı Bir Kalkan:
Türkiye'deki Doğrulama Platformları
Alp Şahin ÇİÇEKLİOĞLU

Bölüm 2 23

Sosyal Kimlik Teorisi Bağlamında
Bir Markanın Kültürel Fenomen Olması: Moncler Örneği
Sevinç KOÇAK

Bölüm 3 47

Dijital Dönüşüm Sürecinde Çağrı Merkezleri
Duha KAÇMAZ, Meral BEKTAŞ, Hüseyin ÇİÇEK

Bölüm 4 63

Küresel Finansın Dinamikleri: Uluslararası Piyasalar ve Enstrümanlar
Erinç BAYRİ

Bölüm 5 89

İntihar ve Yas Süreci: Danışmanlık Modelleri ve Sosyal Hizmet Uygulamaları
Filiz ER

Bölüm 6 105

23.5° Eksen Eğikliğinin
Ekonomik Etkileri: Dünya ve Türkiye Özelinde Bir Analiz
Abdallah ABUKALLOUB, Filiz Kutluay TUTAR, Melisa ÇAT

Bölüm 7 127

Endüstri 5.0 ve Hibrit Çalışma Modelleri

Funda ÖZTÜRK, Hüseyin ÇİÇEK

Bölüm 8 143

İş Sağlığı ve Güvenliğinde Kişisel Koruyucu Donanımların Önemi

Gülizar HOŞTEN

Bölüm 9 161

Uluslararası Sermaye Hareketliliğinde Döviz Kuru Riskinin Etkisi:

Türkiye ve BRICS Ülke Örneklem Grubu Karşılaştırması

Günay ALIYEVA, Levent ÇİNKO

Bölüm 10 191

Kripto Paraların Karanlık Yüzü: Türkiye ve Dünyadaki Suçlar

Çağrı ULU

Bölüm 11 205

Kazak Felsefesine Katkı Sağlayan Kazak Aydınları

Mukhabbat MASSADIKOVA

Bölüm 12 217

Türkiye’de Fon Uygulamalarının Ekonomik İstikrar Açısından

Değerlendirilmesi: Konkordato Fonu

Mehmet Ali AKKAYA

Bölüm 13 236

Sigorta Teknolojileri ve Sigorta Sektöründe Dijital Dönüşüm

Muhammet KOTAN

Bölüm 14 249

Yerel Bir Katılım Aracı Olarak Kent Konseyleri

Rahime ÇERÇİ

Bölüm 15 260

Sağlık Kurumlarında Finansal Yönetimin Dijital Dönüşümü

Resul GÜRBÜZ

Bölüm 16 281

1520-1533 Yılları Arasında Osmanlı-Habsburg Rekabeti:
Siyasi, Askeri ve Dini Mücadelede Diplomatik Üstünlük Arayışı

Şeref Can ÖZBEK

Bölüm 17 295

E7 Ülkelerinde Tarımsal Katma Değer Yakınsaması Analizi

Tuğba KONUK

Bölüm 18 306

Havacılıkta Multitask Yeteneklerin Değerlendirilmesi:

Pilotların Birden Fazla Görevi Aynı Anda

Yönetmelerini Sağlayan Bilişsel Mekanizmaları Anlamak

Ramis Onur ÖRÜK

Bölüm 19 329

Gündelik Hayatın Yeniden Keşfi:

Georges Perec'in *Hatırlıyorum* Başlıklı Eserine

“Olağan-İçi” Bir Bakış

Ahmet ÖZKAN

Bölüm 1

Yalan Haber ve Bilgi Kirliliğine Karşı Bir Kalkan: Türkiye'deki Doğrulama Platformları

Alp Şahin ÇİÇEKLİOĞLU ¹

Özet

Dijitalleşmenin hız kazandığı çağımızda, yanlış bilgi ve dezenformasyon önemli bir tehdit haline gelmiştir. Yeni medya ortamları, bilgi paylaşımını demokratikleştirse de doğruluğu teyit edilmemiş içeriklerin hızla yayılmasına da olanak tanımaktadır. Bu durum, bireylerin eleştirel düşünme becerilerini zayıflatırken toplumsal kutuplaşmayı artırmaktadır. Bu çalışma, Türkiye'deki doğrulama platformlarının yalan haberle mücadelede üstlendiği rolü incelemektedir. Türkiye'de faaliyet gösteren sekiz adet doğrulama platformları incelenerek, bu platformların bilgi doğrulama, yöntemleri ve yayınlama süreçleri ele alınmıştır. Sonuçlar, doğrulama platformlarının dezenformasyonla mücadelede kritik bir görev üstlendiğini ancak finansal sürdürülebilirlik, tarafsızlık ve teknolojik yeterlilik gibi zorluklarla karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Çalışma, medya okuryazarlığının artırılması ve doğrulama platformlarının etkinliğinin güçlendirilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğrulama Platformları, Yalan Haber, Dezenformasyon, Bilgi Kirliliği, Dijital Habercilik

Abstract

In an era of accelerating digitalization, misinformation and disinformation have become a significant threat. While new media environments democratize information sharing, they also allow unverified content to spread rapidly. This situation weakens individuals' critical thinking skills and increases social polarization. This study examines the role of fact-checking platforms in Turkey

---

¹ Öğr. Gör. Dr. / Mersin Üniversitesi – Rektörlük Basın ve Halkla İlişkiler Şube Müdürlüğü / ORCID ID: 0000-0002-5983-6764

in combating fake news. Eight fact-checking platforms operating in Turkey were analyzed and their fact-checking, methodology and publishing processes were examined. The results show that fact-checking platforms play a critical role in combating disinformation, but face challenges such as financial sustainability, impartiality and technological competence. The study emphasizes the need to increase media literacy and strengthen the effectiveness of fact-checking platforms.

Keywords: Fact-Checking Platforms, Fake News, Disinformation, Information Pollution, Digital Journalism

Giriş

Dijitalleşme ve internet teknolojilerindeki hızlı ilerleme, bireylerin yalnızca bilgi tüketicisi değil, aynı zamanda bilgi üreticisi olduğu bir medya ekosisteminin doğmasına neden olmuştur. Bu dönüşüm, geleneksel medya yapılarının sınırlarını aşan bir bilgi üretim ve paylaşım ortamını mümkün kılmıştır. Özellikle Web 2.0 teknolojilerinin gelişimiyle birlikte kullanıcıların içerik üretimindeki etkinliği artmış; bloglar, sosyal medya platformları ve kullanıcı tarafından üretilen içeriklerin yaygınlaşmasıyla yeni medya ortamları şekillenmiştir. Ancak bu süreç, olumlu katkılar sağladığı kadar çeşitli etik sorunları da beraberinde getirmiştir. Kullanıcıların medya okuryazarlığı yeterliliğinin düşük olması ve doğru bilgi üretme konusunda yeterli donanıma sahip olmaması, yeni medya ortamlarında bilgi kirliliğini ve etik sorunları artıran temel nedenler arasında yer almaktadır (Wardle & Derakhshan, 2017).

Yeni medya ortamlarındaki en önemli etik sorunlardan biri, “sahte haber” olgusu olarak tanımlanmaktadır. Sahte haber, bilerek çarpıtılmış, yanlış bilgi veya stratejik amaçlarla üretilip dolaşıma sokulan içerikleri ifade eder. Bu tür haberlerin yaygınlaşması hem bireyler hem de toplumsal yapılar üzerinde ciddi sonuçlar doğurmuştur. Sahte haberler, bilgi kirliliğine yol açarak kamuoyunda yanlış algılar oluşturmakta, eleştirel düşünme becerilerini zayıflatmakta ve demokratik süreçleri baltalamaktadır (Allcott & Gentzkow, 2017). Özellikle 2016 yılı Amerika Birleşik Devletleri başkanlık seçimleri sürecinde, sahte haberlerin toplumsal kutuplaşmayı artırıcı etkisi ve demokrasiyi tehdit eden boyutları yoğun bir şekilde tartışılmıştır (Kalsnes, 2018).

Yalan haber olgusu, yalnızca bireylerin bilgi edinme süreçlerini değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasi yapıların güvenilirliğini de zedelemektedir. Allcott ve Gentzkow (2017), yalan haberleri "bilerek yanlış veya doğrulanabilir şekilde hatalı olan ve okuyucuları yanıltma amacı taşıyan haberler" olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, yalan haberlerin yalnızca bilgi yanlışlığı değil, aynı

zamanda kasıtlı bir manipülasyon aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Yalan haberlerin, toplumları yanıltma ve kutuplaştırma gibi zararlı etkileri göz önüne alındığında, bu sorunla mücadele etmek için medya okuryazarlığının güçlendirilmesi ve doğru bilginin yaygınlaştırılması kritik bir önem taşımaktadır.

Bu bağlamda, bilgi kirliliği ve yalan haberlerle mücadelede doğrulama platformları, günümüzde önemli bir araç haline gelmiştir. Bu platformlar, şüpheli bilgileri tespit etme, analiz etme ve kamuoyunu doğru bilgilendirme amacı taşır. Doğrulama platformlarının temel amacı, bilgi kirliliğini azaltmak ve kullanıcıların eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye katkıda bulunmaktadır. Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de bu alanda çeşitli doğrulama platformları ortaya çıkmış ve kamuoyunu sahte haberler konusunda bilinçlendirme çabalarına öncülük etmiştir. Özellikle sosyal medya platformlarında hızla yayılan yanlış bilgilere karşı, bu tür girişimler halkın doğru bilgiye ulaşmasını sağlamada önemli bir rol oynamaktadır (Wardle & Derakhshan, 2017; Kumar, 2019).

Yalan haber olgusunun teknolojiyle daha da karmaşık hale geldiği günümüzde, doğru bilginin önemi her zamankinden daha büyüktür. Bu nedenle, doğrulama platformlarının işlevleri ve etkileri üzerine yapılacak çalışmalar, yalnızca akademik katkılar sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda medya okuryazarlığını geliştirme ve toplumsal farkındalığı artırma yolunda önemli bir adım olacaktır. Bu çalışma ise, Türkiye’deki doğrulama platformlarının işleyişini, yeni medya ortamlarındaki şüpheli bilgileri ve yalan haberleri tespit etme süreçlerini incelemektedir. Çalışmanın ilk bölümünde, yalan haber ve bilgi kirliliği kavramlarına genel bir bakış sunulmuştur. İkinci bölümde doğrulama platformlarının doğuşu ve günümüzdeki gelişimi ele alınırken, üçüncü bölümde Türkiye’deki doğrulama platformları açıklanmaktadır. Dördüncü ve son bölümde ise, çalışma sonuçları genel bir değerlendirme ve tartışma ile sunulmaktadır.

1. Dijital Çağda Hakikat Krizi: Yalan Haber ve Bilgi Kirliliği

Dijital çağ, bireylerin bilgiye erişimini kolaylaştırarak toplumsal ve kültürel dönüşümlere zemin hazırlamıştır. Ancak bu dönüşüm, bilgi üretimi ve dolaşımında geleneksel mekanizmaların etkisini azaltmış, bireylerin kontrolsüz şekilde içerik üretebilir hale gelmesiyle birlikte bilgi kirliliği, yalan haber ve post-truth (hakikat sonrası) gibi kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kavramlar, hakikatin değersizleştiği ve manipüle edilebilir hale geldiği bir süreci ifade etmektedir (McIntyre, 2018; Wardle & Derakhshan, 2017). Teknolojinin sağladığı imkanlar, doğru bilginin yanı sıra yanlış ve yanıltıcı bilgilerin de hızlı bir şekilde yayılmasına olanak tanımış; bu durum, toplumların bilgiye olan güvenini ciddi ölçüde sarsmıştır (Lewandowsky, Ecker & Cook, 2017).

Dijital platformların yaygınlaşması, bilgi paylaşımını hızlandırmakla birlikte doğruluğu kanıtlanmamış veya manipülatif içeriklerin hızla yayılmasını kolaylaştırmıştır (McIntyre, 2018). Bu durum, bireylerin hakikati yanlış bilgilerden ayırmasını giderek zorlaştıran bir "hakikat krizine" yol açmıştır. Özellikle sosyal medya platformları, bu krizi körükleyen birer mecraya dönüşmüştür (Pennycook & Rand, 2019). Hakikat krizi, yalnızca bireylerin değil, kurumların ve devletlerin de güvenilirliğini sorgulatan bir yapıya bürünmüştür. Geleneksel medya organlarının kontrolsüz sosyal medya ortamı karşısında etkisini kaybetmesi, bu sorunu daha da derinleştirerek manipülasyonun daha hızlı yayılmasına yol açmıştır (McChesney, 2016).

Yalan haber, kasıtlı olarak yanlış veya yanıltıcı bilgilerin gerçek haber görünümünde yayımlanmasıdır. Allcott ve Gentzkow (2017), yalan haberleri “doğrulanabilir şekilde yanlış olan ve okuyucuları yanıltma amacı taşıyan haber makaleleri” olarak tanımlamıştır. Yalan haberlerin artışıdaki temel nedenler şu şekilde özetlenebilir:

1. **Ekonomik Motivasyonlar:** Tıklanma ve reklam gelirleri elde etmek amacıyla üretilen yanıltıcı içerikler.
2. **Siyasi Manipülasyon:** Kamuoyunu etkilemek ve politik gündemi yönlendirmek amacıyla yayılan içerikler.
3. **Teknolojik Kolaylıklar:** Bilginin hızla üretilip yayılmasını sağlayan dijital platformlar ve algoritmalar (Kumar & Shah, 2018).

Yalan haberler, demokratik süreçlere ciddi zararlar vermektedir. Örneğin, 2016 yılı ABD başkanlık seçimlerinde sahte haberlerin rolü üzerine yapılan çalışmalar, bu tür içeriklerin seçmenleri manipüle edebildiğini göstermektedir (Allcott & Gentzkow, 2017). Ayrıca, COVID-19 pandemisi sırasında yayılan yanlış bilgiler, halk sağlığını tehlikeye atarak toplumsal güveni zedelemiştir (Cinelli vd., 2020). Bu bağlamda, yalan haberlerin etkisi sadece bireysel değil, toplumsal düzeyde ciddi sonuçlar doğurmaktadır.

Yalan haber, genellikle şu kategorilerde incelenmektedir:

- Tamamen Uydurulmuş Haberler: Hiçbir gerçekliğe dayanmayan, kasıtlı olarak yanlış bilgiler.
- Manipüle Edilmiş Haberler: Gerçek olaylara dayanan ancak yanlış yorumlarla manipüle edilen içerikler.
- Bağlamından Koparılmış Haberler: Belirli bir bağlam içinde doğru olan ancak bağlamı dışında kullanılarak yanlış algıya yol açan bilgiler (Wardle, 2017).

Post-truth kavramı, bireylerin duygularının ve kişisel inançlarının, nesnel gerçeklerden daha etkili olduğu bir toplumsal durumu ifade eder. Oxford Sözlüğü tarafından 2016 yılında yılın kelimesi olarak seçilen post-truth, hakikatin değersizleştiği ve manipüle edilebilir hale geldiği bir dönemi simgelemektedir (Keyes, 2004; McIntyre, 2018). Post-truth çağında bilginin doğruluğu, bireylerin sahip oldukları ideolojik ve duygusal filtreler üzerinden değerlendirilmekte; bu durum, hakikatin manipülasyonunu kolaylaştırmaktadır. McIntyre (2018), post-truth kavramının kökenlerini popülist siyasi söylemler ve dijital medya kültürü üzerinden açıklamaktadır. Özellikle siyasi aktörler, propaganda ve dezenformasyonu kullanarak gerçeği çarpıtmakta, bu durum kamusal söylemi kirliletmektedir (Lewandowsky vd., 2017).

Post-truth çağında bilgi kirliliği ve yalan haberlerin etkisi şu şekillerde özetlenebilir:

- Toplumsal kutuplaşmanın derinleşmesi.
- Eleştirel düşünme yetisinin zayıflaması.
- Güvenilir bilgi kaynaklarına duyulan güvenin azalması.
- Demokratik süreçlerin manipüle edilmesi (Kalsnes, 2018; Wardle & Derakhshan, 2017).

Bilgi kirliliği, bireylerin doğru bilgiye ulaşmasını zorlaştıran yanlış, yanıltıcı veya bağlamından koparılmış bilgilerin yayılmasını ifade eder. Wardle ve Derakhshan (2017), bilgi kirliliğini üç temel kategori altında incelemiştir:

1. Yanlış Bilgi (Misinformation): Zararsız niyetle paylaşılan, ancak yanlış veya yanıltıcı olan bilgiler.
2. Dezenformasyon (Disinformation): Kasıtlı olarak üretilen ve zarar verme amacıyla yayılan yanlış bilgiler.
3. Malinformasyon: Doğru bilginin bağlamından koparılarak kötü niyetle paylaşılması.

Bilgi kirliliği, dijital platformların doğası gereği katlanarak artmakta ve bireylerin doğru ile yanlış bilgiyi ayırt etme yetisini zayıflatmaktadır. Algoritmik filtre balonları ve onaylanmış bilgi önyargısı, kullanıcıların yalnızca kendi düşüncelerini destekleyen içeriklere maruz kalmasına neden olmakta, bu da bilgi kirliliğinin etkisini artırmaktadır (Pariser, 2011; Flaxman, Goel & Rao, 2016). Özellikle sosyal medya platformlarında sahte bilgilerin yayılım hızı, doğrulardan çok daha yüksektir (Vosoughi, Roy & Aral, 2018). Dijital çağda bilgi kirliliği, yalan haber ve post-truth olguları, hakikatin değerini düşüren ve toplumsal yapıları tehdit eden önemli sorunlardır. Dijital medya ekosisteminde doğru bilgiye ulaşmak, bireylerin eleştirel düşünme ve sorgulama becerilerine bağlıdır.

Bu bağlamda doğrulama platformları ve medya okuryazarlığı eğitimleri, hakikat krizine karşı geliştirilebilecek en etkili çözümler arasında yer almaktadır. Toplumların bilgiye olan güvenini yeniden inşa etmek, demokratik değerlerin sürdürülebilirliği açısından hayati önem taşımaktadır.

Bilgi kirliliği, kamuoyunda yanlış kanaatlerin oluşmasına ve toplumsal güvensizliğin artmasına neden olur (Sunstein & Vermeule 2009). Siyasal anlamda, yalan haberler seçim süreçlerini manipüle edebilir, kamuoyunu yanlış yönlendirebilir ve toplumsal kutuplaşmayı derinleştirir (Allcott & Gentzkow, 2017). Ekonomik anlamda da bilgi kirliliğinin etkileri büyüktür. Yanlış bilgilendirme, firmaların itibarına zarar vererek finansal kayıplara yol açabilir. Örneğin, bir şirketle ilgili sosyal medyada yayılan yalan bir haber, hisse değerlerinde ani düşümlere neden olabilir. Sosyal medya algoritmaları, kullanıcılara ilgi alanlarına uygun içerikler sunarken, yalan haberlerin daha fazla dikkat çekmesi nedeniyle algoritmalar tarafından öne çıkarılmasına yol açabilir (Pariser, 2011). Filtre balonu (filter bubble) olarak bilinen bu olgu, bireylerin yalnızca kendi görüşlerini destekleyen bilgileri görmesine neden olarak kutuplaşmayı artırmaktadır. Ayrıca, bot hesapları ve trol orduları gibi dijital manipülasyon teknikleri, yalan haberlerin yayılmasını daha da hızlandırır. Cambridge Analytica skandalı, bu tür manipülasyon tekniklerinin küresel çapta nasıl etkili olduğunu göstermektedir (Isaak ve Hanna, 2018).

2. Doğrulama Platformlarının Tarihsel Gelişimi ve Karşılaştıkları Zorluklar

Doğrulama platformlarının ortaya çıkışındaki temel neden, dijital medya ekosisteminde bilgi kirliliği, yalan haber ve dezenformasyonun yaygınlaşmasıdır. Teknolojik gelişmelerin sonucu olarak medya üretiminin demokratikleşmesi, bireylerin birer içerik üreticisine dönüşmesine neden olmuştur (Wardle & Derakhshan, 2017). Ancak bu demokratikleşme, aynı zamanda doğruluğu teyit edilmemiş, kasıtlı ya da kasıtsız yanlış bilgilerin hızla yayılmasına da zemin hazırlamıştır.

Doğrulama platformlarının gelişimi, gazetecilik pratiği ile bağlantılı bir süreçtir. Geleneksel medyada habercilikte doğruluk ve nesnellik ilkeleri, gazeteciliğin temel etik değerleri arasında yer almıştır. Ancak dijitalleşmenin etkisiyle medya tüketim alışkanlıklarının değişmesi, bağımsız ve sistematik doğrulama faaliyetlerini gerekli kılmıştır. 1990'lı yıllarda internetin yaygınlaşması ve dijital medya araçlarının gelişimiyle birlikte bilgi akışı hızlandı. Bu dönemde bilgi kirliliği, özellikle forumlar ve bloglarda yoğunlaştı. 2000'lerde ise dijitalleşmenin etkisiyle yalan haber ve dezenformasyon hızla yayılmaya başladı. İlk bağımsız doğrulama platformu olan FactCheck.org 2003 yılında

ABD'de kuruldu. Bu platform, siyasi söylemleri inceleyerek doğruluk analizleri yaptı (Graves, 2016). Bu tarihten sonra ise doğrulama platformları daha sistematik bir hale gelmiştir. 2010'lu yıllarda bilgi kirliliği ve yalan haberin küresel bir sorun haline gelmesiyle birlikte doğrulama platformları hızla çoğalmıştır. Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı (IFCN), 2015 yılında kurulmuş ve dünya genelindeki doğrulama platformlarını etik ve standart çerçevede bir araya getirmiştir. IFCN'nin belirlediği prensipler, doğrulama platformlarının bağımsız, tarafsız ve şeffaf bir şekilde faaliyet göstermelerini sağlamaktadır (Poynter Institute, 2016).

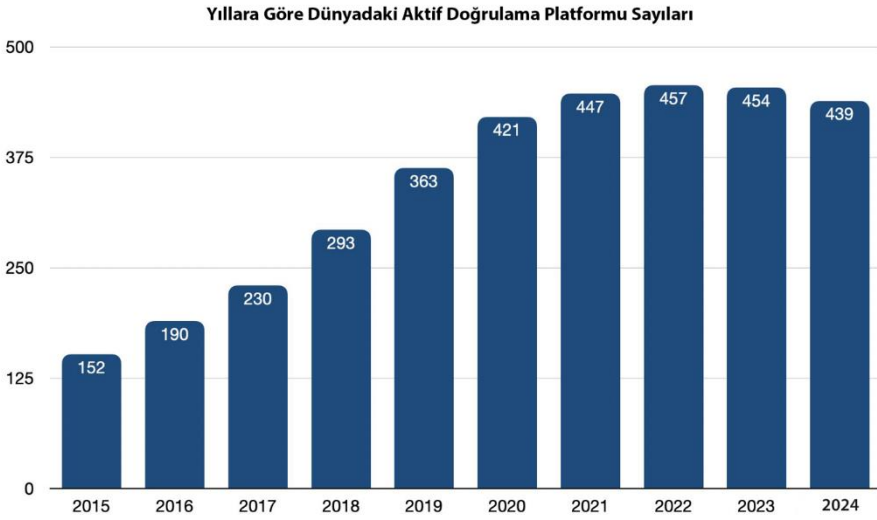
Dünya genelinde doğrulama platformlarının ortaya çıkışı, dijital medya çağında artan bilgi kirliliği ve yalan haber sorununa bir yanıt olarak görülmektedir. Özellikle 2010 sonrası dönemde, FactCheck.org, PolitiFact ve Snopes gibi platformlar, yalan haberleri tespit etme ve kamuoyunu doğru bilgilendirme amacıyla kurulan öncü platformlar arasında yer almıştır (Graves, 2016). Bu platformlar hem bağımsız medya kuruluşları hem de akademik çevreler tarafından desteklenmiş ve doğrulama süreçlerinde objektif kriterler geliştirilmiştir. Doğrulama platformlarının artışı, uluslararası kuruluşların da dikkatini çekmiş ve IFCN gibi oluşumların kurulmasına önyak olmuştur (Cherubini & Graves, 2016).

Doğrulama platformları, bağımsız ve şeffaf bir işleyiş mekanizması benimsemekte ve işlevselliklerini sürdürebilmek için bir dizi temel yapı taşı üzerine inşa edilmiştir. Öncelikli olarak, bu platformların kuruluş ve işleyişlerinde yer alan en önemli unsurlardan biri, veri temelli analiz yöntemleridir. Bu yöntemler, bilgi doğrulama süreçlerinin tarafsız ve kanıta dayalı bir şekilde yürütülmesine olanak tanır (Graves & Anderson, 2020).

Doğrulama platformları, genellikle şu aşamalardan oluşan bir süreç izler:

1. **Bilgi Toplama ve İzleme:** Sosyal medya, haber siteleri ve kullanıcı raporları aracılığıyla potansiyel yanlış bilgiler tespit edilir. Örneğin, Teyit.org, kullanıcılarından gelen ihbarlar doğrultusunda içerik doğrulama süreçlerini başlatır.
2. **Kaynakların Çapraz Kontrolü:** Belirli bir bilginin doğruluğunu kontrol etmek için farklı ve güvenilir kaynaklar arasında çapraz kontrol yapılır. Bu süreçte uluslararası standartlar (örneğin IFCN ilkeleri) doğrultusunda hareket edilir.
3. **Doğrulama ve Kategorilendirme:** İçerik, yanlış (false), eksik (misleading) veya doğru (true) olarak kategorilere ayrılır. Bu ayrım, kullanıcıların yanlış bilgilendirme türlerini anlamalarına yardımcı olur.

4. **Sonuçların Yayınlanması:** Doğrulama sürecinin sonuçları, şeffaf bir şekilde kamuoyuyla paylaşılır. Bu aşamada görsel ve infografik kullanımı, kullanıcıların sonuçları daha kolay anlamalarına olanak tanır.
5. **Eğitim ve Farkındalık Çalışmaları:** Türkiye’deki doğrulama platformları, yalnızca yalan haberleri çürütmekle kalmaz; aynı zamanda medya okuryazarlığına katkıda bulunacak eğitim ve seminerler düzenler. Bu çalışmalar, özellikle gençler arasında bilgi kirliliğine karşı direnç geliştirilmesini hedefler.
- 6.

Şekil 1. Dünyadaki Doğrulama Platformu Sayıları 2015 – 2024
(Stencel, Ryan & Luther, 2024).

Doğrulama platformlarının ortaya çıkışı, dijital çağın getirdiği bilgi krizine bir yanıt olarak gelişmiştir. Küresel ölçekte yaygınlaşan bu platformlar, yalan haberlerin ve dezenformasyonun etkisini azaltarak toplumsal güveni yeniden inşa etmeyi amaçlamaktadır. Bağımsızlık, tarafsızlık ve şeffaflık ilkeleri doğrultusunda çalışan bu platformlar, hakikat krizinin aşılmasında kritik bir rol üstlenmektedir. Ancak doğrulama faaliyetlerinin etkinliğinin artırılabilmesi için medya okuryazarlığının yaygınlaştırılması ve yapay zekâ destekli doğrulama araçlarının geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Ancak bu platformlar bazı zorluklarla ve eleştirilerle de karşı karşıya kalmaktadırlar.

Doğrulama platformlarının en temel sorunlarından biri finansal sürdürülebilirliktir. Bağımsız ve tarafsız bir şekilde çalışmayı hedefleyen platformlar, finansman kaynaklarının çeşitliliğini sağlayamadıkları takdirde, dış etkilere açık hale gelebilirler. Doğrulama platformlarının finansal

bağımsızlıkları, güvenilirliklerini doğrudan etkilemekte ve bazı platformlar bağışlar veya fonlar aracılığıyla ayakta kalmaya çalışmaktadır. Ancak bu fonların kaynağına yönelik şeffaflık eksikliği, platformların bağımsızlığına gölge düşürebilmektedir. Türkiye’de bu durum özellikle çeşitli platformlarda tartışma konusu olmuş, platformların uluslararası kuruluşlardan veya özel sektörden fon almasının tarafsızlıklarını sorgulattığı görülmüştür. Bu durum, doğrulama platformlarının finansal bağımsızlığını sağlayamamaları durumunda, belirli siyasi veya ekonomik aktörlerin etkisi altında kalabileceğini göstermektedir. Doğrulama platformlarının karşılaştığı bir diğer önemli eleştiri, tarafsızlık ve güvenilirlik konularıdır. Doğrulama platformlarının bazen ideolojik veya politik eğilimlere sahip olabileceğini ve doğrulama süreçlerinin bu bağlamda tarafsızlığını yitirebileceğini belirtmektedir. Özellikle Türkiye gibi kutuplaşmış medya ortamlarında, doğrulama platformlarının tarafsızlıklarını korumaları daha da zorlaşmaktadır.

Doğrulama platformlarının karşılaştığı bir diğer yapısal zorluk, dezenformasyonun yayılma hızına yetişememektir. Dijital medya ortamında yanlış bilgi, doğru bilgiye kıyasla çok daha hızlı ve geniş kitlelere ulaşmaktadır. Vosoughi, Roy ve Aral (2018), yaptıkları araştırmada, yanlış bilginin sosyal medyada doğrulara kıyasla altı kat daha hızlı yayıldığını ortaya koymuştur. Bu durum, doğrulama platformlarının doğrulama süreçlerini hızlandırmalarını zorunlu kılmaktadır. Ancak doğrulama işlemlerinin detaylı ve zaman alıcı olması, yanlış bilgilerin etkisini azaltma noktasında gecikmelere yol açmaktadır. Bu bağlamda, doğrulama platformlarının yanlış bilgiyi önlemekten ziyade, daha çok kriz anlarında düzeltici bir rol üstlenmek zorunda kaldıkları söylenebilir. Ayrıca, algoritmalar ve yapay zekâ teknolojilerinin doğrulama süreçlerinde henüz tam anlamıyla etkin kullanılamaması da bu zorluğu artırmaktadır.

Sosyal medya algoritmaları da doğrulama platformlarının karşılaştığı bir diğer zorluk olarak ön plana çıkmaktadır. Sosyal medya platformlarının tıklanma ve etkileşim oranlarını artırmaya yönelik algoritmaları, sansasyonel ve çarpıcı içeriklerin daha fazla yayılmasına neden olmaktadır. Bu durum, yanlış bilgilerin doğrulama platformları tarafından tespit edilmesini ve yayılmasının önlenmesini zorlaştırmaktadır. Ayrıca doğrulama platformlarının teknolojik kapasite eksiklikleri de bir diğer eleştiri konusudur. Doğrulama platformlarının çoğunlukla manuel doğrulama yöntemlerine dayalı çalışması, büyük ölçekli dezenformasyon kampanyalarıyla başa çıkmakta yetersiz kalabilmektedir. Sonuç olarak doğrulama platformları, yanlış bilgiyle mücadelede önemli bir rol oynasa da finansal sürdürülebilirlik, tarafsızlık, dezenformasyonun hızı ve teknolojik yetersizlikler gibi çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Ayrıca, bu platformların

toplumsal kabulü ve güvenilirliği, doğrulama süreçlerinin ne derece şeffaf ve bağımsız olduğu ile doğrudan ilişkilidir.

3. Türkiye'deki Doğrulama Platformlarının Yapısı ve İşleyişi

Türkiye'de doğrulama platformlarının ortaya çıkışı, dijital medya ekosistemindeki hızlı dönüşüm ve artan yanlış bilgi akışıyla doğrudan ilişkilidir. Özellikle sosyal medya kullanımı ve internet erişiminin yaygınlaşması, bilgi kirliliğinin artmasına neden olmuş, bu durum doğrulama platformlarına duyulan ihtiyacı artırmıştır. Türkiye'deki doğrulama platformları, bağımsızlık, şeffaflık ve tarafsızlık ilkelerine dayalı olarak çalışmayı hedeflemekte ve yanlış bilginin tespit edilip düzeltilmesi sürecinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda 2009 yılından itibaren çeşitli doğrulama platformları kurularak faaliyete geçmiştir.

Bu bölümde, Türkiye'deki doğrulama platformları hakkında bilgilendirme yapılacaktır. İncelenecek platformlar, aktif olarak güncelleme alan ve faaliyetlerini sürdüren platformlardır. Bu kapsamda ele alınacak doğrulama platformları şu şekildedir:

- İletişim Başkanlığı Dezenformasyonla Mücadele Merkezi (DMM)
- Anadolu Ajansı Teyit Hattı
- Doğrula
- Malumatfuruş
- Doğruluk Payı
- Teyit.org
- Fact-checking Turkey ve Günün Yalanları
- Doğruluğu Ne?

3.1. İletişim Başkanlığı Dezenformasyonla Mücadele Merkezi (DMM)

Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı bünyesinde, yalan haberle mücadeleyle yönelik oluşturulan bir birim olarak 5 Ağustos 2022 tarihinde faaliyetlerine başlayan Dezenformasyonla Mücadele Merkezi (DMM) hedeflerini “Gerek yurt içi gerek yurt dışı kaynaklı algı operasyonlarının, komplo teorilerinin ve manipülasyon girişimlerinin önemli bir parçası olan dezenformasyonun erken aşamada tespitini ve eş zamanlı olarak ele alınması” olarak belirtmiştir (DMM, 2024). Merkez, dezenformasyonla mücadele sürecinde alanında uzman editörlerden oluşan bir haber ekibi ile 7/24 haberleri taradığını, sosyal medyada yayılan ya da yayılma potansiyeli taşıyan yalan haberleri incelediklerini ve güvenilir araştırma ve doğrulama yöntemlerinin yanı sıra yapay zekadan da faydalandıklarını kullanıcılarıyla paylaşmıştır (DMM,

2024). Merkez, belirli aralıklarla çıkardığı dezenformasyon bültenleri ve konuyla ilgili rehber, kitap vb. içerikleri yine internet sitesinde yayınlamaktadır. Merkez, @dmmiletisim kullanıcı adıyla hem Instagram hem de X üzerinden paylaşımlarını güncel olarak yapmakta ve doğruladığı içerikleri kullanıcılarıyla paylaşmaktadır.

Gerek yurt içi gerek yurt dışı kaynaklı algı operasyonlarının, komplolarının ve manipülasyon girişimlerinin önemli bir parçası olan dezenformasyonun erken aşamada tespitini ve eş zamanlı olarak ele alınmasını hedefler.

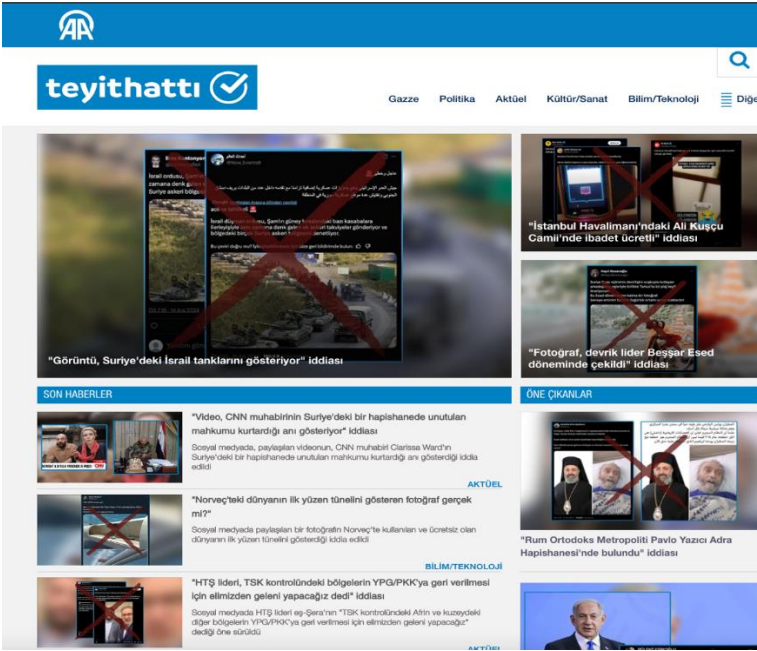
Görsel 1: DMM İnternet Sitesi

3.2. Anadolu Ajansı Teyit Hattı

Anadolu Ajansı tarafından Eylül 2022’de kurulan Teyit Hattı, “yanıltıcı içerik ve bilgi kirliliğiyle mücadelede sorumluluk üstlenecek” (Teyithattı, 2024) bir birim olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Platform, faaliyet alanını kamuoyunun sağlıklı bilgi edinmesini engelleme amacıyla dolaşıma sokulmuş her içerik olarak ifade ederken başlıca görevini ise “sahte kimlikler üzerinden yayılan dezenformasyon kampanyalarının önüne geçmek” olarak belirtmektedir (Teyithattı, 2024).

Platform internet sitesinde, “Gazze, Politika, Aktüel, Kültür/Sanat, Bilim/Teknoloji ve Ekonomi” konu başlıklarında teyit ettiği içerikleri paylaşmasını yanı sıra, “Teyit Sözlüğü” adı altında da dijital dünyada sıkça karşılaşılan terimlerin anlamlarını kullanıcılarıyla paylaşmaktadır. X ve Instagram’da @aa_teyithattı kullanıcı adıyla paylaşımlarını ve teyitletiği

içerikleri paylaşan platform, WhatsApp üzerinden de bir teyit hattı oluşturarak kullanıcılardan gelen şüpheli içerikleri teyitleyerek kullanıcılarıyla paylaşmaktadır.

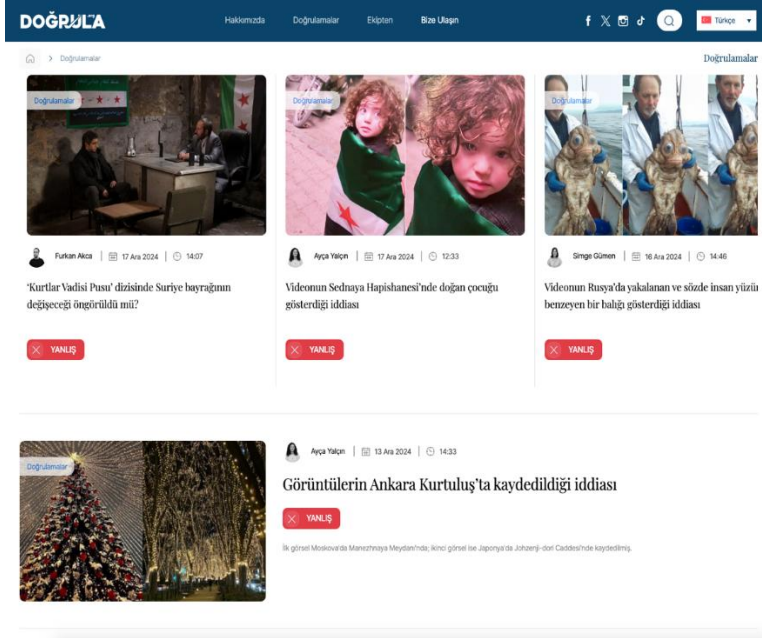
Görsel 2. AA Teyit Hattı İnternet Sitesi

3.3. Doğrula

Yayın hayatına 19.06.2017 tarihinde başlayan dogrula.org, 2021 şubat ayı itibarıyla Dijital Toplum Araştırmaları Derneği tarafından devir alınmıştır (Doğrula, 2024). Kendisini, “kamuoyunun faydası için dezenformasyon ve bilgi kirliliğiyle mücadele eden bağımsız bir girişim” olarak tanımlayan platform, temel ilkelerini “tarafsızlık ve hakkaniyetli davranma ilkesine bağlılık, kaynakların şeffaflığı ilkesine bağlılık, finansal ve organizasyonel yapının şeffaflığı ilkesine bağlılık, yöntemin şeffaflığı ilkesine bağlılık, analizlerin açık ve güvenilir düzeltilmesi ilkesine bağlılık” olarak belirtmiştir (Doğrula, 2024).

Platform, iddia kontrol sürecini; seçme, ön değerlendirme, inceleme, analiz etme, değerlendirme ve kamuya sunma olarak gerçekleştirmektedir. Platformun internet sitesinde yer alan “Doğrulamalar” sekmesinde editörler tarafından süreci tamamlanan doğrulamalar kamuya sunulmaktadır. Platform, Facebook, X, Instagram ve TikTok'ta paylaşımlar yaparak sosyal medyada da içeriklerini kamuya sunmaktadır. Doğrula, bağımsız doğrulama kuruluşları için Avrupa Standartları Kuralları'na uyumluluk sağlayarak “Avrupa Doğruluk Kontrolü

Standartları Ağı'nın" (EFCSN) doğrulanmış üyesi de olmuş ve bu sayede metodoloji, hesap verebilirlik, tarafsızlık, düzeltme politikası, organizasyonel ve mali şeffaflık gibi kriterlerde üye rozeti kazanmıştır.

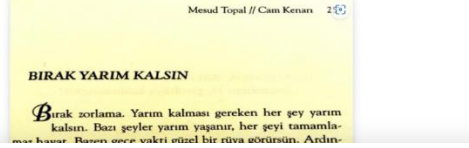
Görsel 3. Dogrula.org İnternet Sitesinde Yer Alan Doğrulamalar Sekmesindeki İçerikler

3.4. Malumatfuruş

Kendisini, 2015 yılında köşe yazarları odaklı faaliyete geçen bir “yanlışlama” girişimi olarak tanımlayan Malumatfuruş, köşe yazılarının yanı sıra gazete ve dergi gibi basılı yayınlar ile sosyal medya, haber siteleri ve internet forumları gibi dijital ortamlarda yer alan, açık kaynaklar vasıtasıyla somut şekilde yanlışlanabilecek (yaygınlık kazanan ya da kazanabileceği değerlendirilen) yanlış iddiaları incelemektedir. Platform, incelemelerinde herhangi bir konu sınırlaması uygulamadıklarını, iddiaların yanlışlanabilir nitelikte olması gerektiğini; insan hayatını olumsuz yönde etkileme, bilgi ekosistemini kirletme ve demokrasiye zarar verme potansiyeline sahip iddiaları önceliklerini belirtmiştir (Malumatfuruş, 2024). Platform Instagram, Facebook, X ve YouTube platformları üzerinden de içeriklerini paylaşarak kamuoyunu bilgilendirmektedir.

Doğrulama / Yanışlama

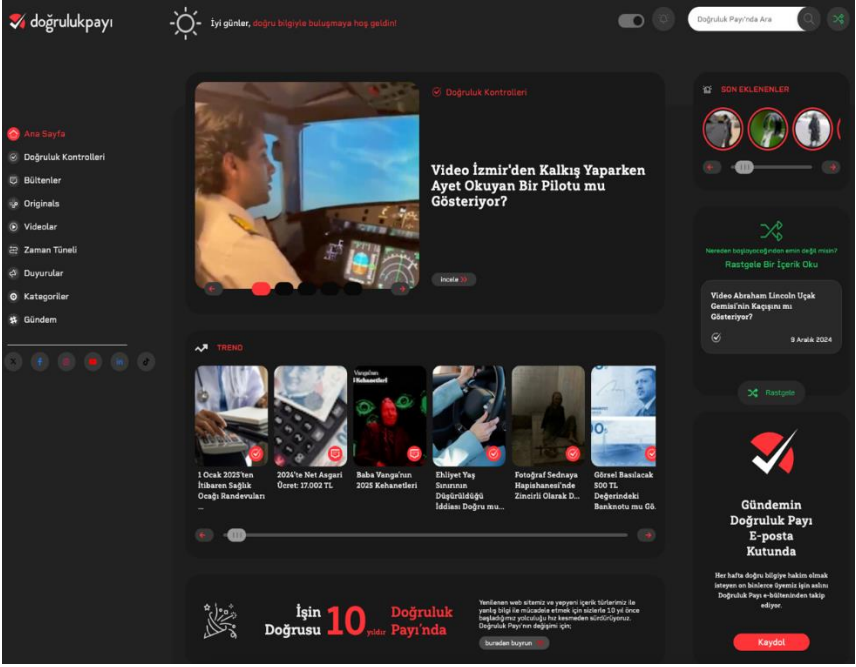
Görsel 4: Malumatfuruş İnternet Sitesi Ara Yüzü ve Teyitlenen İçerikler

3.5. Doğruluk Payı

Siyasetçilerin açıklamalarını doğruluk açısından incelemek ve siyasal okuryazarlığı artırmak amacıyla 20 Haziran 2014 tarihinde faaliyete geçmiştir. İzlemedeyiz Derneği'nin bir girişimi olan platform, o tarihten itibaren açık veri kaynaklarına dayanarak siyasi söylemleri ve vaatleri değerlendirmektedir. Elde edilen sonuçlar, dogrulukpayi.com web sitesinde ve platformun X, Facebook, Instagram, TikTok ve YouTube hesaplarında kamuoyuyla paylaşılmaktadır.

Platform, temel ilkelerini “tarafsızlık ve hakkaniyetli davranma ilkesine bağlılık, kaynakların şeffaflığı ilkesine bağlılık, finansal ve organizasyonel yapının şeffaflığı ilkesine bağlılık, yöntemin şeffaflığı ilkesine bağlılık, analizlerin açık ve güvenilir düzeltilmesi ilkesine bağlılık” olarak belirtmiştir (Doğruluk Payı, 2024). Platform, içerikleri doğrularken dört farklı seviyeden oluşan bir kategorizasyon kullanmaktadır. Bunlar, “doğru, yanlış, kısmen yanlış ve belirsiz” olarak sıralanmaktadır. Platformun internet sitesinde teyitlenen içerikler tarih, kategori, güncellik, yazar ve sonuç başlıkları altında filtrelenerek bulunabilmektedir. Platformun internet sitesindeki sekmelerde doğruluk kontrolleri, bültenler, videolar, zaman tüneli, duyurular, kategoriler ve gündem başlıkları bulunmakta ve kullanıcılar bu sekmelere tıklayarak arama yapabilmektedir.

Görsel 5. Doğruluk Payı İnternet Sitesi Ara Yüzü ve Teyitlenen İçerikler

3.6. Teyit.org

Teyit.org, bilgi kirliliğine karşı mücadele etmek ve doğruluk kontrolü alanında toplumda farkındalık yaratmak amacıyla 2016 yılında kurulmuş bir platformdur. Kurucusu, gazeteci Mehmet Atakan Foça'dır. Platform, bağımsız bir medya girişimi olarak özellikle sosyal medya ve dijital mecralarda yayılan yanlış bilgilere odaklanmakta ve bu bilgilerin doğruluğunu sorgulayan bir yapıda çalışmaktadır. Teyit.org'un temel amacı, doğruluk kontrolü yaparak toplumda eleştirel düşünmeyi teşvik etmek ve bilgiye dayalı karar alma süreçlerine katkı sağlamaktır (Teyit, 2024). Teyit.org, çeşitli faaliyetlerle bilgi kirliliğiyle mücadele etmektedir. Bunlar şu şekilde özetlenebilir:

- **Haber ve Bilgi Doğrulama:** Sosyal medyada ve internet ortamında yayılan haber, görsel ve videoları inceleyerek doğruluk kontrolü yapar. Yanlış bilgilere ilişkin detaylı raporlar yayımlar.
- **Eğitim ve Atölye Çalışmaları:** Medya okuryazarlığı ve doğruluk kontrolü konularında eğitim programları düzenler. Bu eğitimler, öğrenciler, gazeteciler ve kamu çalışanları gibi farklı kesimlere yöneliktir.
- **Raporlama ve Araştırma:** Bilgi kirliliğinin toplum üzerindeki etkilerini analiz eden raporlar hazırlar (Teyit, 2024).

Teyit.org'un doğruluk kontrolü süreci ise Şu adımlardan oluşmaktadır:

- **İddianın Tespiti:** Sosyal medya veya diŐer dijital platformlarda yayılan Şüpheli bir bilginin tespit edilmesi.
- **Kaynak Araştırması:** İddianın kaynaklarının incelenmesi ve ilgili birincil kaynaklara ulaŐılması.
- **Veri ve Kanıt Analizi:** Sunulan kanıtların, verilerin ve baŐlamların detaylı bir Şekilde analiz edilmesi.
- **SonuŐlandırma ve Yayınlama:** Elde edilen bulguların Şeffaf bir Şekilde kamuoyuna sunulması (Teyit, 2024)

Platformda, doğruluk kontrolü sonrasında iddialar, dört farklı kategoriye ayrılarak sonuŐlandırılmaktadır. Bunlar, "doŐru, yanlış, karma ve sonuŐlandırılmadı" Őeklinindedir. Yanlış olarak tespit edilen bilgiler ise bilginin niteliŐi ve niyetine gÖre yedi farklı kategori altında deŐerlendirilmektedir. Bu kategoriler, "baŐlamından koparma, çarpıtma, hatalı iliŐkilendirme, manipÖlasyon, parodi, taklit ve uydurma" Őeklinindedir. Platformda demeçlerin de (siyasi parti liderleri, parti sÖzcÖleri, gÖndemde etki yaratan iki milyondan fazla takipçisi olan X hesapları) doŐruluŐu teyit edilmektedir. Bu demeçler, TÖrkiye'de Önemli problemler olarak gÖrÖlen "ekonomi, eŐitim, mÖlteciler ve gÖç, ulusal gÖvenlik ve adalet" konularına aitse deŐerlendirilmeye alınmaktadır. Yanıltıcı bilgiler, "arpıtma, baŐlamdan koparma, dayanaksız, doŐru, ama..., tartıŐmalı, uydurma, abartma ve cimbızlama" gibi kategorilere ayrılarak deŐerlendirilmektedir.

teyit ANALİZ DOSYA #teyitpedia YEŞİL AKLAMA EKİPTEN

Ara

Türkiye'de yeniden Şimşek dönemi:
Vergilendiniz [tıkla](#)

DOLAYLI VERGİLER

“Ölünce beni kim yıkayacak?” başlıklı reklam Diyanet İşleri Başkanlığı'na mı ait?

Video "yeni" Suriye hükümetinin asfalt çalışmalarını mı gösteriyor?

Fotoğraf muhaliflerin öldürdüğü Suriyeli kimyageri mi gösteriyor?

İsmail Kılıç: Fotoğraf Suriye'de HTŞ'ye bağlı bir trafik polisini mi gösteriyor?

Semra Yıldırım: Video New Jersey'de görülen UFO'yu mu gösteriyor?

Pürmerak Kulübü
Sertifika bir teyitçi ol

Teyitlendin
Her Cuma posta kutunda

Yayınlar
Açık kaynaklı ve ücretsiz

Gündem

Fosil yakıt şirketlerinin "mucize" yakıtı mavi hidrojen gerçekten mucize mi?
Fosil yakıt şirketleri, özellikle "mavi hidrojen" adını verdikleri belli bir tür hidrojeni üretmek ve bunu iklim çözümü olarak sunmak istiyor. Ancak bu durum aktivistler ve bilim dünyası içinde tartışma yaratıyor.
20 Aralık 2024 - 7 dk okuma

Eğitileri tamamladın
Teyitçilik sertifikasını al
Pürmerak Kulübü

"Doğa tabanlı çözümler" ve yeşil aklama
İklim değişikliğinin etkilerini hafifletecek bir çözüm olarak

teyitpedia seçkisi

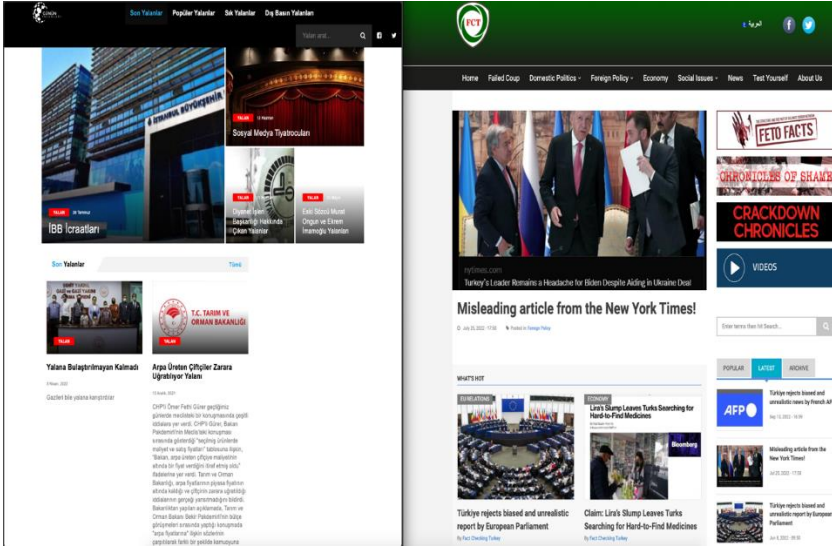
Görsel 6. Teyit.org İnternet Sitesi Ara Yüzü ve Teyitlenen İçerikler

3.7. Fact-checking Turkey ve Günün Yalanları

2015 yılında kurulan Fact-checking Turkey, Bosphorus Center for Global Affairs adlı bir sivil toplum kuruluşunun yürüttüğü bir projedir. Web sitesinde yer alan bilgilere göre, platform, Türkiye ile ilgili haber ve iddiaların doğruluğunu analiz etmeye odaklanmıştır. Fact-checking Turkey, ulusal ve uluslararası medyayı izleyerek, halka açık kaynakları kullanarak doğru bilgi sunmayı hedeflemektedir (Fact-checking Turkey, 2024). Fact-checking Turkey, hem Türkçe hem de İngilizce yayın yapan gazeteleri ve haber ajanslarını tarayarak doğrulanabilir iddiaları seçmektedir.

Platform, politikacıların açıklamalarını, haber metinlerini, köşe yazılarını, röportajları, basın açıklamalarını ve uluslararası kuruluşların raporlarını incelemektedir. İngilizce yayın yapan bu platform, özellikle Avrupa ve Amerika'da faaliyet gösteren medya organlarını yakından izlemektedir. Türkiye'nin iç ve dış siyaseti, ekonomisi ve toplumsal konularına dair haberler üzerinde yoğunlaşan Fact-checking Turkey, güncel olaylara odaklanarak doğrulanacak ifadeleri seçmektedir. Tüm doğrulama süreçlerinde ise açık kaynaklardan faydalanılmaktadır. Platformun kardeş projesi olan Günün Yalanları platformu ise, yazılı ve görsel medyada yer alan haberlerin,

politikacıların öne sürdüğü iddiaların ve sosyal medyada dolaşan şüpheli bilgilerin gerçekliğini araştırmaktadır.

Görüş 7. Fact-checking Turkey ve Günün Yalanları İnternet Sitesi Ara Yüzleri ve Teyitlenen İçerikler

3.8. Doğruluğu Ne?

Doğrulugune.org, 2019 yılında Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Selman Selim Akyüz öncülüğünde, bir grup iletişim fakültesi öğrencisinin katkılarıyla hayata geçirilmiştir. Platform, 2022 itibarıyla Haber ve İletişim Araştırmaları Derneği (HABİD) ile ortak çalışmalar yürütmektedir. Kâr amacı gütmeyen bir yapı olan doğrulugune.org, faaliyetlerini gönüllü ekibiyle sürdürmektedir. Doğru bilgiyi ortaya çıkarmayı temel bir hedef olarak benimsediğini belirten platform, aynı zamanda medya okuryazarlığı bilincinin toplumda yaygınlaştırılmasına katkı sağlamayı amaçlamakta ve İletişim Fakültesi öğrencilerinin doğrulama alanında bilgi ve deneyim kazanmalarına destek olmayı da öncelikleri arasında görmektedir (Doğruluğu ne?, 2024). Platform ekibi yanlış bilginin tespiti için “ihbar ve tarama” yöntemlerini kullanmaktadır. Şüpheli bilgi incelenirken bilginin güncelliği, yaygınlığı, gerçeğe yakınlığı, kitleleri rahatsız edip etmediği ve hakkında doğruluğu veya yanlışlığı ile ilgili tartışma yapıp yapılmadığı kontrol edilmektedir (Doğruluğu ne?, 2024).

ANALİZ DOSYA MEDYA OKUR YAZARLIĞI HAKKINDA İLKELER VE METODOLOJİ İLETİŞİM ENGLISH

YANLIŞ 28 Mart 2024

Christiano Ronaldo'nun Arapça konuştuğu iddiası

WhatsApp'da dolaşıma giren bir videoda, Cristiano Ronaldo'nun ağız bir şekilde Arapça konuştuğu görülüyor. Videonun üzerinde yazan hesap adresinden yola çıkarak yaptığımız araştırmada, görüntünün...

Yanlış 286

Belliriz 4

Kısmen Doğru 14

Doğru 20

YANLIŞ 28 Mart 2024

Tesla Cybertruck test videosu gerçek mi?

Mühendislik Harikası adlı hesapta paylaşılan ve "Tesla'nın Cybertruck dayanıklılık testine ait olduğu" iddia edilen videosu bir milyondan fazla etkileşim aldı. Sosyal medyada birçok...

YANLIŞ 22 Şubat 2024

Kayseri'de aşırı ısıctan trafik lambasının eridiği iddiası

Analiz: İrem Ünüvar Sosyal medyada bazı kullanıcılar, eridiği görülen bir trafik lambası fotoğrafının Kayseri'de kaydedildiğini iddia etti. Görselin kaynağını bulmak için tersine arama...

YANLIŞ 16 Şubat 2024

İraklı Şiilerin, ABD Askerinin Cenaze namazını kıldığı iddiası

Sosyal medyada bir kullanıcı, İranlıların ABD askerinin cenaze namazını kıldıkları ve onun için dua ettiklerini iddia ederek bir görüntü paylaştı. Paylaşımında yer alan...

Bu Hafta

"Ermeni Türk Milletçisi"- Bir Asimetrik Propaganda Örneği

Şeyh Sait ve Seyit Rıza'nın Rus Generalden Madalya Aldığı İddiası

Celalad Kara Alfinin İstiklal Mahkemesinde 5216 Kişiyi Astığı İddiası

Atlas ve Pasifik Okyanusunun suları birbirine karışıyor mu?

Atatürk'ün tekke ve zaviyelerle ilgili söylediği iddia edilen sözler

Bu Ay En Çok Okunanlar

Görsel 8. Doğruluğu Ne? İnternet Sitesi Ara Yüzleri ve Teyitlenen İçerikler

4. Sonuç

Türkiye'deki doğrulama platformları, dijital çağın getirdiği bilgi kirliliği ve yalan haber sorunlarıyla mücadelede önemli bir misyon üstlenmiştir. Yeni medya ekosisteminde, bireylerin yalnızca bilgi tüketicisi değil, aynı zamanda haber üreticisi haline gelmesi, bilgi dolaşımını demokratikleştirirken etik sorunları da beraberinde getirmiştir. Sosyal medya platformları ve diğer dijital mecralar, bilgiye erişim kolaylığı sağlasa da doğruluğu teyit edilmemiş ya da manipülatif içeriklerin yayılması için de birer aracı haline gelmiştir. Bu durum, hakikatin değer kaybettiği ve dezenformasyonun yaygınlaştığı bir medya ortamının ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Yeni medya ortamının kullanıcı odaklı yapısı, özellikle çoklu bilgi akışı ve kontrolsüz işleyiş mekanizmaları nedeniyle etik sorunları derinleştirmiştir. Kullanıcıların medya okuryazarlığı eksiklikleri, yanlış ve kasıtlı manipülatif bilgilerin hızla yayılmasına zemin hazırlamış, toplumlarda ciddi yanlış anlamaların ve kutuplaşmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, yalan haber olgusunun ekonomik, siyasal ve toplumsal manipülasyon aracı olarak kullanılması, bireylerin eleştirel düşünme becerilerini zayıflatmış ve kamuoyunu şekillendirme yetisini baltalamıştır.

Bu karmaşık ortamda, doğrulama platformları, şüpheli bilgilerin tespiti, doğruluk analizleri ve kamusal bilgilendirme faaliyetleri ile hem bireylerin hem de kurumların bilgiye olan güvenini yeniden inşa etme yönünde önemli adımlar atmıştır. Türkiye’de Teyit.org, Doğruluk Payı, Doğruluğu Ne?, Günün Yalanları, Fact-checking Turkey ve Malumatfuruş gibi bağımsız platformlar, uluslararası standartlara uygun olarak tarafsızlık ve şeffaflık ilkelerine dayalı çalışmalar yürütmektedir. Bunun yanı sıra, kamu destekli yapılar olan İletişim Başkanlığı Dezenformasyonla Mücadele Merkezi (DMM) ve Anadolu Ajansı Teyit Hattı, özellikle resmi bilgilendirme süreçlerinde etkili bir rol oynayarak, devlet destekli dezenformasyonla mücadele stratejileri sunmaktadır.

Ancak, doğrulama platformlarının karşılaştığı çeşitli zorluklar, etkinliklerini sınırlamaktadır. Dezenformasyonun yayılma hızı, doğrulama süreçlerinin doğal zaman alıcı yapısı nedeniyle platformları zorlamaktadır. Bunun yanında, sosyal medya algoritmalarının çarpıcı ve sansasyonel içerikleri öne çıkarma özelliği, yanlış bilgilere maruz kalma oranını artırmaktadır. Finansal süreklilik, platformların tarafsızlık ve bağımsızlık ilkelerini korumak adına bir diğer kritik meseledir. Bağış ve fon mekanizmalarının şeffaf bir şekilde yönetilmesi gerekliliği, platformlara duyulan güvenin sürdürülmesi açısından hayati önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, doğrulama platformları, dijital medya ortamında yalan haber ve bilgi kirliliği ile mücadelede kritik bir rol oynasa da etkinliklerini artırmak için medya okuryazarlığının yaygınlaşması, teknolojik altyapıların geliştirilmesi ve finansal bağımsızlıklarının güçlendirilmesi gerekmektedir. Yeni medya ekosisteminin etik sorunlarını azaltmak ve toplumda eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek amacıyla, doğrulama platformlarını destekleyen kamusal ve akademik çalışmaların yaygınlaşması önemlidir. Gelecekte yapılacak stratejik adımlar hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bilgi kirliliğine karşı daha dirençli bir yapı oluşturma yolunda katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 211–236. <https://doi.org/10.1257/jep.31.2.211>
- Cinelli, M., Quattrocioni, W., Galeazzi, A., Valensise, C. M., Brugnoti, E., Schmidt, A. L., ... & Zollo, F. (2020). The COVID-19 social media infodemic. *Scientific Reports*, 10(1), 1–10. <https://doi.org/10.1038/s41598-020-73510-5>
- DMM. (2024). Dezenformasyonla Mücadele Merkezi Ne Yapar?. <https://www.dmm.gov.tr/>
- Doğrula. (2024). Biz Kimiz?. <https://www.dogrula.org/biz-kimiz/>
- Doğruluk Payı. (2024). Hakkımızda. <https://www.dogrulukpayi.com/sayfa/hakkimizda>
- Doğruluğu Ne?. (2024). Hakkında. <https://dogrulugune.org/hakkinda/>
- Fact-checking Turkey. (2024). Fact-checking Turkey. <https://factcheckingturkey.com/>
- Flaxman, S., Goel, S., & Rao, J. M. (2016). Filter bubbles, echo chambers, and online news consumption. *Public Opinion Quarterly*, 80(S1), 298–320.
- Graves, L. (2016). *Deciding what's true: The rise of political fact-checking in American journalism*. Columbia University Press.
- Graves, L., & Anderson, C. W. (2020). Discipline and promote: Building infrastructure and managing algorithms in a “structured journalism” project by professional fact-checking groups. *New Media & Society*, 22(2), 342–360.
- Graves, L., & Cherubini, F. (2016). The rise of fact-checking sites in Europe. *Digital News Project Report*.
- Hobbs, R. (2010). *Digital and media literacy: A plan of action*. Aspen Institute.
- Isaak, J., & Hanna, M. J. (2018). User data privacy: Facebook, Cambridge Analytica, and privacy protection. *Computer*, 51(8), 56–59. <https://doi.org/10.1109/MC.2018.3191268>
- Kalsnes, B. (2018). Fake news. In T. P. Vos, F. Hanusch, D. Dimitrakopoulou, M. Geertsema-Sligh, & A. Sehl (Eds.), *The International Encyclopedia of Journalism Studies* (pp. 1–6). Wiley Online Library. <https://doi.org/10.1002/9781118841570.iejs0128>
- Keyes, R. (2004). *The post-truth era: Dishonesty and deception in contemporary life*. Macmillan.
- Kumar, S., & Shah, N. (2018). False information on web and social media: A survey. *Proceedings of the VLDB Endowment*, 11(12), 2195–2198.

- Kumar, S. (2019). The impact of misinformation on democracy and the public sphere. *Journal of Media Studies*, 12(3), 45–57.
- Lewandowsky, S., Ecker, U. K. H., & Cook, J. (2017). Beyond misinformation: Understanding and coping with the “post-truth” era. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 6(4), 353–369.
- Malumatfuruş. (2024). Hakkında: Malumatfuruş nedir? Kimdir? Neyi amaçlamaktadır?. <https://www.malumatfurus.org/hakkinda/>
- McChesney, R. W. (2016). *Rich media, poor democracy: Communication politics in dubious times*. New Press.
- McIntyre, L. (2018). *Post-truth*. MIT Press.
- Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the internet is hiding from you*. Penguin Press.
- Pennycook, G., & Rand, D. G. (2019). Fighting misinformation on social media using crowdsourced judgments of news source quality. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 116(7), 2521–2526.
- Poynter Institute. (2016). International Fact-Checking Network: Code of Principles. ifcncodeofprinciples.poynter.org/application-process
- Stencel, M., Ryan, E., & Luther, J. (2024). With half the planet going to the polls in 2024, fact-checking sputters. <https://reporterslab.org/category/fact-checking/>
- Sunstein, C. R., & Vermeule, A. (2009). Conspiracy theories: Causes and cures. *Journal of Political Philosophy*, 17(2).
- Teyit. (2024). Nedir?. <https://teyit.org/nedir>
- TeyitHattı. (2024). Teyit Hattı Hakkında. <https://www.aa.com.tr/tr/teyithatti/p/teyit-hatti-hakkinda->
- Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146–1151. <https://doi.org/10.1126/science.aap9559>
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking* (Vol. 27, pp. 1-107). Strasbourg: Council of Europe.

Bölüm 2

Sosyal Kimlik Teorisi Bağlamında Bir Markanın Kültürel Fenomen Olması: Moncler Örneği

Sevinç KOÇAK ¹

Giriş

Sosyal Kimlik Teorisi (SKT), bireylerin kendilerini ait hissettikleri sosyal gruplar aracılığıyla kimlik oluşturduklarını ve bu sayede benlik algılarını güçlendirdiklerini öne sürmektedir (Tajfel & Turner, 1979, akt. Hogg & Abrams, 1988). Bu teoriye göre, bireyler “iç grup” (in-group) kimliğine sahip olarak kendilerini tanımlar ve bu grup üyeliği aracılığıyla sosyal dünyada konumlandırılır. Markalar da tüketiciler için benzer bir iç grup oluşturarak bireylerin kimlik oluşturma sürecine katkı sağlayabilmektedirler (Aaker, 1997). Tüketiciler, belirli bir markayı benimseyerek, o markanın temsil ettiği değerler ve semboller aracılığıyla sosyal kimliklerini pekiştirirler (Escalas & Bettman, 2005).

Moncler, bu bağlamda, bir giyim markasından öte, belirli bir yaşam tarzını ve statü sembolünü temsil eden kültürel bir fenomen haline gelmiştir. 1952 yılında Fransa'da kurulan Moncler, öncelikle dağ ve kayak sporlarına yönelik fonksiyonel dış giyim üreterek kendine özgü bir alan yaratmış, ancak zamanla lüks moda dünyasında önemli bir statü simgesi haline gelmiştir (Dion & Borraz, 2015). Marka, giyim ürünlerinin sunduğu prestij ve aidiyet duygusu sayesinde, belirli bir sosyal grubun kimliğinin ayrılmaz bir parçasına dönüşmüştür (Han, Nunes, & Drèze, 2010).

SKT perspektifinden bakıldığında, Moncler gibi markalar, tüketiciler arasında kolektif bir kimlik oluştururlar. Tüketiciler, Moncler giyim ürünleri sayesinde kendilerini "lüks ve sofistike" bir grubun parçası olarak görürler (Bourdieu, 1984), böylece Moncler kullananlar, güçlü bir iç grup oluşturarak, dış gruplarla olan farklılıklarını vurgularlar. Ayrıca, tüketicilerinin "marka sadakati" ve "grup

---

¹ Doç. Dr. Sevinç Koçak, Halkla İlişkiler,
sevinç.kocak@gmail.com, ORCID:orcid.org/0000-0002-9503-3379.

dayanışması" gibi unsurları, Moncler'in sadece bir moda markası olmanın ötesine geçmesini sağlamış, kültürel bir fenomen olarak algılanmasına yol açmıştır diyebiliriz (Arsel & Thompson, 2011).

Moncler'in sosyal kimlik yaratmadaki başarısı, markanın tüketicilerle kurduğu duygusal bağlar ve sosyal farklılık yaratma stratejisi ile doğrudan ilişkilidir. Marka, elitizm ve nadirlik stratejileri kullanarak, sadece belirli bir ekonomik ve kültürel sermayeye sahip bireylerin erişebileceği bir sembol haline gelmiştir. Bu durum, Moncler giyen bireylerin kendilerini özel ve ayrıcalıklı hissetmesini sağlarken, markanın sosyal statü belirleyici rolü görmesini de pekiştirmektedir.

Bu çalışmada Moncler markasının yaptığı iletişim çalışmaları incelenerek, SKT çerçevesinde kültürel fenomen olma süreci açıklanmaya çalışılmaktadır.

Sosyal Kimlik Teorisinin Kavramsal ve Teorik Temelleri Ve Bileşenleri

Sosyal Kimlik Teorisi (SKT) ilk olarak sosyal psikologlar Henri Tajfel ve John C. Turner tarafından 1970'lerde geliştirilmiştir. Bu teori, bireylerin kendilerini sosyal kategoriler aracılığıyla tanımladıklarını ve grup üyeliklerinden türettikleri bir "sosyal kimlik" sahibi olduklarını öne sürer. Tajfel'in 1978'de editörlüğünü yaptığı "Differentiation Between Social Groups" kitabında yer alan bölümler, SKT'nin kavramsal temelini ortaya koymaktadır. Kitapta Tajfel (1978), "sosyal kategorileşme", "sosyal kimlik" ve "sosyal karşılaştırma" süreçlerini tanımlayarak, bireylerin grup üyeliği yoluyla edindikleri benlik anlamını ilk kez kapsamlı biçimde açıklar. Tajfel'e göre bir kişiyi diğerlerinden ayıran şey, aynı zamanda onun toplumdaki yerini de belirler. Böylece edinilen sosyal kimlik, bireyin kendi grubunun konusunda farkındalığa sahip olmasına ve gruplar arasında mukayese edebilmesine olanak tanır (Tajfel 1978'den aktaran Mete, 2023:473).

Sosyal Kimlik Teorisinin varlığını iddia ettiği, bireylerin kendilerine dair olumlu bir "imge" (self image) yaratma motivasyonunun bireysel ve toplumsal olmak üzere iki referansı vardır. Birey, şahsi imgesine (kendilik imgesi) toplumsal kimliğinden olumlu öğeler yansıtma güdüsü taşır (Mete, 2023:474). Bireyler, toplumsal yaşamda yalnızca kişisel özellikleriyle değil, ait oldukları gruplar aracılığıyla da kendilerini tanımlarlar. Bu aidiyet hissi, bireyin kendi grubunu diğer gruplarla karşılaştırmasına ve genellikle farklı görmesine yol açar. Sosyal Kimlik Teorisi, insanların bireysel kimliklerini büyük ölçüde sosyal gruplara olan mensubiyetleri üzerinden inşa ettiklerini savunmaktadır. SKT'ya göre bireyler diğer insanları değerlendirirken de bireysel niteliklerden çok, onların ait olduğu toplulukların özelliklerini dikkate almaktadırlar. Böylece birey, kendini ve çevresini sosyal grupların sağladığı kimlik çerçevesinde anlamlandırır. Öte yandan SKT grup üyeliğini, kurumsal ve biçimsel bir kavram olarak ele

almak yerine, birlikteliği, bizliği, ait olmayı içeren psikolojik bir kavram olarak ele alarak, grup üyeliğinin algısal ve bilişsel durumları üzerinde durmaktadır (Demirtaş, 2003, s. 123'den aktaran Aydemir, Dadak ve Özcan Demir 2020:13). Diğer bir deyişle SKT bir gruba aidiyetin temelinde yatan unsurların grup dinamikleriyle bağdaşan psikolojik unsurlar barındırdığını ileri sürmektedir diyebiliriz.

Bireyler, sosyal kimliklerini oluştururken kendilerini belirli grupların bir parçası olarak tanımlarlar ve bu grupları diğerleriyle kıyaslayarak anlamlandırır. Diğer bir deyişle SKT'ye göre, bireylerin sosyal çevrelerini değerlendirmesi, ait oldukları grubun diğer gruplarla kıyaslanmasıyla şekillenir (Tajfel & Turner, 1986:284). Sosyal karşılaştırma, bireylerin benlik saygısını artırmak ve olumlu bir grup kimliği geliştirmek amacıyla gerçekleştirdiği bilişsel bir süreçtir (Abrams & Hogg, 2010). Bu süreçte, bireyler kendi gruplarını olumlu yönde değerlendirirken, dış grupları daha olumsuz algılayabilirler; bu da iç grup kayırmacılığı ve dış grup ayrımcılığına yol açabilir (Hornsey, 2008:207). Grup üyeleri, kendi gruplarına yönelik olumlu algıları güçlendirerek aidiyet hissini pekiştirirken, dış gruplara yönelik önyargılar geliştirebilir (Haslam et al., 2010:95). Sonuç olarak, sosyal karşılaştırma süreci, bireylerin toplumsal aidiyetlerini ve sosyal hiyerarşideki konumlarını anlamlandırmalarına yardımcı olur.

Sosyal Kimlik teorisini teorinin dinamiklerini oluşturan aşağıdaki başlıklar halinde incelemek kavramın daha iyi anlaşılmasını ve gerek pazarlama iletişiminde gerekse markalaşma sürecinde yapılacak bir analizdeki çerçeveyi oluşturmamızı sağlayabilecektir.

1- Sosyal Kimlik, Bireysel Kimlik, Grup Kimliği ve Aidiyet

Sosyal kimlik, bireylerin kendilerini belirli gruplarla özdeşleştirerek geliştirdiği ve grup üyeliği üzerinden anlam kazandığı bir kimlik türü (Tajfel & Turner, 1979:40) iken, bireysel kimlik; kişinin kendine özgü özellikleri, değerleri ve deneyimleri doğrultusunda şekillenen kişisel kimliğidir (Erikson, 1968:128). Sosyal kimlik teorisine göre, insanlar grup üyelikleri sayesinde benlik saygılarını artırırken, aynı zamanda bireysel kimlikleriyle de kendilerini farklılaştırır (Tajfel & Turner, 1979:42). Bu iki kimlik türü sürekli etkileşim içindedir; bireyler toplumsal beklentilere uyum sağlarken, aynı zamanda özgün yönlerini de koruma çabası içindedirler (Hogg, 2006:121). Özellikle sosyal çevrenin birey üzerindeki etkisi, bireysel kimliğin şekillenmesinde kritik bir rol oynar (Stets & Burke, 2000:234).

Grup kimliği, bireylerin kendilerini belirli bir topluluğun parçası olarak tanımlamaları ve bu aidiyet üzerinden benliklerini şekillendirmeleri sürecidir

(Tajfel, 1978:63). Bu aidiyet duygusu, bireylerin sosyal kimliklerini oluşturarak, kendilerini ve başkalarını "biz" ve "ötekiler" şeklinde kategorize etmelerine yol açar (Tajfel & Turner, 1979:40). Bu süreç, bireylerin benlik saygısını artırırken, grup içi dayanışmayı güçlendirir ve grup normlarına uyumu teşvik eder (Hogg, 1990:26). Ancak, aşırı aidiyet duygusu, diğer gruplara karşı önyargı ve ayrımcılığa zemin hazırlayabilir, bu da toplumsal çatışmalara neden olabilir (Tajfel, 1982:12). Dolayısıyla, grup kimliği ve aidiyet, bireylerin sosyal dünyalarını anlamlandırmalarında temel bir rol oynarken, aynı zamanda toplumsal dinamikleri de derinden etkiler.

2- Dış Grup ve İç Grup Ayrımı

SKT'ye göre, bireyler grup üyeliği yoluyla edindikleri sosyal kimliklerini, algılarını, tutumlarını ve davranışlarını oluştururken, iç grup (in-group) ve dış grup (out-group) ayrımıyla, kimlik oluşturma süreci yaşamaktadırlar (Tajfel & Turner, 1979, s. 34).

SKT'ye göre, bireyin kendini ait hissettiği, kimlik oluşturduğu ve olumlu duygular beslediği gruplar iç grup olarak tanımlanır (Tajfel, 1982, s. 70). Bireyler iç gruplarının çıkarlarını ve statüsünü koruma konusunda çaba sarf edebilirler. Dış grup ise, bireyin kendisini ait hissetmediği, farklı ya da karşıt olarak algıladığı gruplardır (Tajfel & Turner, 1979, s. 36). Sosyal kimlik teorisi, bireylerin genellikle dış gruplarına karşı olumsuz tutumlar besleyebileceğini ve bu grupların üyelerini homojenleştirerek algılayabileceğini savunur.

Sosyal kimlik teorisine göre, bireylerin kendilerini iç gruplarıyla tanımlamaları, genellikle dış gruplardan ayırım yapmalarına neden olur. Bu ayırım, sosyal kategorizasyon süreciyle bağlıdır ve 'biz' ve 'onlar' algısını pekiştirir.

İç grup ve dış grup ayrımı, bireylerin sosyal dünya ile kurdukları ilişkilerde belirleyici bir unsurdur. Sosyal kimlik teorisi, bireylerin bu ayırım aracılığıyla kendilerini tanımladıklarını ve grup üyeliğinin bireysel tutum ve davranışlar üzerindeki etkileri olduğunu vurgular.

3- Tüketim Kültürü ve Kimlik İlişkisi

Günümüzde tüketim, temel ihtiyaçların tatmin edilmesinin ötesine geçerek, marka atfedilen imajlar sayesinde belirli bir statü ve toplum içerisinde konumlanma olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyada aynı ürün grubunda üretilen yüzlerce veya binlerce benzer ürünün olması ve bu ürünlerin tüketicilerin zihninde yer edinebilmek için kendilerini marka imajı, algı, statü, ürün imajı gibi unsurlarla farklılaştırmaya çalışması, beraberinde o ürünleri tüketenlerin de marka imajı, algıları ve marka statülerinden ötürü duygusal ve psikolojik tatmin yaşamalarını sağlar bir nitelik kazanmıştır. Diğer bir deyişle modern toplumlarda

tüketim, yalnızca temel ihtiyaçları karşılamakla kalmaz, aynı zamanda bireylerin kendilerini ifade etmelerinin bir aracı haline gelmiştir ve böylece günümüzde tüketim, bireylerin kimliklerini inşa etme ve toplum içindeki yerlerini belirleme sürecinde kritik bir rol oynamaktadır diyebiliriz. Bourdieu'ya göre de (1984:170), bireylerin tüketim tercihleri, sahip oldukları sosyal sermaye ve sınıfsal konumları ile doğrudan ilişkilidir. Lüks markaların tercih edilmesi ya da etik tüketim alışkanlıklarının benimsenmesi, bireyin kimlik anlatısının bir parçası haline gelmektedir (Featherstone, 1991:86). Bu nedenle, tüketim yalnızca ekonomik bir eylem değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal bir pratik olarak da değerlendirilmelidir.

Sosyal kimlik teorisi, bireylerin kendilerini belirli sosyal gruplarla özdeşleştirerek benlik algılarını güçlendirdiğini savunur (Tajfel & Turner, 1979:41). Bu bağlamda, tüketim pratikleri de bireylerin sosyal kimliklerini inşa etmelerinde ve bu kimlikleri sürdürmelerinde önemli bir rol oynar. Örneğin, belirli bir marka aracılığıyla statü kazanma ya da çevre dostu ürünler tüketerek etik değerleri temsil etme, bireylerin sosyal grupları içindeki yerlerini belirlemelerine yardımcı olur (Ahuvia, 2005:181). Dolayısıyla, tüketim, bireylerin kimliklerini tanımlamalarını, toplumsal farklılıkları ortaya koymalarını ve sosyal statülerini pekiştirmelerini sağlayan çok boyutlu bir süreçtir.

Marka Kültürü ve Kültürel Fenomen Kavramı

1- Marka Kimliği ve Marka İmajı

Marka, temelde ürünleri birbirinden ayırtırmayı sağlayan bir isimdir. Marka kimliği, bir markanın kendini nasıl tanımladığı ve tüketicilere iletmek istediği mesajların bütünüdür. Bu kavram, markanın adı, logosu, renk paleti, tipografisi, sloganı ve genel tasarım unsurlarını içerir. Böylece marka, yalnızca somut olarak görünen özelliklerinin dışında tüketicilerin zihinlerinde oluşan algıları da kapsar. Marka kimliği, tüketicilerin markayı nasıl algılayacağını şekillendirir ve markanın pazardaki konumunu belirler. Güçlü bir marka kimliği, markanın rakiplerinden ayrışmasını sağlar ve tüketicilerle duygusal bir bağ kurulmasına yardımcı olur. Örneğin, bir markanın görsel kimliği, iletişim şekli ve ürünlerinin kalitesi, tüketicilerin zihninde markaya dair belirli bir imaj oluşturur (İnce ve Uygurtürk, 2019:230).

Öte yandan, marka imajı, tüketicilerin bir marka hakkında sahip oldukları izlenimlerin ve algıların toplamıdır. Bu algılar, markanın sunduğu ürün veya hizmetlerin özellikleri, tüketicilerin deneyimleri ve markanın iletişim stratejileriyle şekillenir. Olumlu bir marka imajı, tüketicilerin markaya olan bağlılığını artırır ve marka sadakatini güçlendirir. Ayrıca, marka imajı, tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyen önemli bir faktördür. Marka imajı,

tüketicide markaya ait izlenimlerin bütünüdür ya da algılanan gerçektir (Özüpek ve Diker, 2013:110). Tüketiciler markalar üzerinden ya da markalara dayalı olarak yaptıkları tüketimlerde, yalnızca belirli bir ihtiyacı karşılayan ürünleri satın almakla kalmazlar, aynı zamanda o markaya atfedilen sosyal kimlikleri, imajları, statüleri satın alarak kendilerini farklılaştırdıkları ve olmak istedikleri grubun özelliklerini satın alırlar diyebiliriz.

2- Markanın Sosyo-Kültürel Konumlanması

Markaların sosyo-kültürel konumlanması, tüketici davranışları ve marka algısı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Tüketiciler, markaların sunduğu ürün ve hizmetlerin yanı sıra, onların toplumsal meselelere karşı duruşlarına da dikkat etmektedir. Bu bağlamda, markaların kültürel kodları çözümlenerek kendilerini belirli bir sosyo-kültürel bağlam içinde konumlandıklarını ve hedef kitleleriyle duygusal bir bağ kurmaları gerekmektedir. Özellikle dijital çağda, markaların kültürel söylemler geliştirmesi ve toplumsal değerlerle uyumlu hareket etmesi, rekabet avantajı sağlamaktadır (Aydın, 2021:32).

Başarılı bir sosyo-kültürel konumlandırma stratejisi geliştirmek, markaların hedef kitlelerinin değerlerini anlamasını ve onlara uygun bir anlatı oluşturmasını gerektirir. Örneğin, sürdürülebilirlik odaklı bir marka konumlandırması yapan şirketler, çevresel duyarlılığı yüksek tüketiciler tarafından daha fazla tercih edilmekte ve sadakatle ödüllendirilmektedir (Dülek & Aydın, 2021:45). Aynı şekilde, yerel kültürel unsurları sahiplenen ve toplumsal meselelerde aktif rol oynayan markalar, tüketiciler tarafından daha güvenilir ve samimi algılanmaktadır. Bu nedenle, sosyo-kültürel konumlanma, yalnızca bir pazarlama stratejisi değil, aynı zamanda markanın uzun vadeli kimlik ve itibarı için kritik bir faktördür.

3- Sadakati ve Topluluk Oluşturma

Marka sadakati, tüketicilerin belirli bir markaya karşı geliştirdiği uzun vadeli bağlılığı ifade eder ve bu bağlılığın sürdürülebilir hale gelmesi için güçlü bir topluluk oluşturmak kritik bir stratejidir. Markalar, sadık müşterilerini bir topluluk çatısı altında bir araya getirerek, onların markayla duygusal bir bağ kurmasını sağlayabilir. Bu süreçte özellikle sosyal medya platformları, marka topluluklarının oluşturulmasında etkili bir araçtır. Örneğin, bir markanın sunduğu özel içerikler, müşteri deneyim paylaşımları ve interaktif etkinlikler, sadık tüketicilerin bir araya gelerek marka etrafında bir kimlik oluşturmasını destekler (Öztürk, 2021: 57). Ayrıca, topluluk üyeleri arasında güçlü bir aidiyet duygusu yaratılması, marka sadakatinin artmasını sağlar ve müşterilerin tekrar eden satın alma davranışlarını teşvik eder (Kara & Demir, 2020: 112). Bununla birlikte,

müşteri memnuniyetine dayalı iletişim stratejileri uygulanmadığında, topluluk üyelerinin markadan uzaklaşma riski doğabilir. Dolayısıyla, başarılı bir marka topluluğu yönetimi, müşteri geri bildirimlerini dikkate alarak dinamik ve etkileşim odaklı stratejiler geliştirmeyi gerektirir (Yıldırım, 2019: 85).

Sosyal Kimlik Teorisi Açısından Moncler'in Kültürel Fenomen Oluşu

1- Moncler'in Tarihçesi ve Temel Değerleri

Moncler, 1952 yılında Fransa'nın Grenoble kenti yakınlarındaki Monestier-de-Clermont köyünde René Ramillon ve André Vincent tarafından kuruldu (Moncler Group, n.d.). Zaten markanın adı da bu köyün adının kısaltmasından gelmektedir. İlk yıllarında Moncler, Alp dağlarında çalışan işçileri zorlu hava şartlarından korumak için tulum ve uyku tulumu gibi dağcılık ekipmanları ve özellikle de kuş tüyü montlar üretmeye odaklandı (W Magazine, n.d.). 1950'ler ve 60'lar boyunca Moncler montları profesyonel dağcılar ve kayakçılar arasında ün kazandı; hatta Fransız milli kayak takımı 1968 Kış Olimpiyatları'nda Moncler tarafından giydirildi (<https://monclerworld.moncler.com>).

Resim 1: Moncler Logo

Bu dönemde Moncler, işlevselliğiyle öne çıkan bir teknik marka olmasına rağmen, Alp tatillerinin popülerleşmesiyle birlikte "kayak şıklığı" kavramının sembollerinden biri haline gelmeye başladı (W Magazine, n.d.). Örneğin, 1960'larda efsane kayakçı Jean-Claude Killy, kazandığı üç altın madalyayı Moncler montunun üzerinde taşıyarak poz vermiştir (<https://monclerworld.moncler.com>). Bu göstergeler, Moncler'in daha o yıllarda bile belirli bir prestij ve kaliteli imajı sahiplenmeye başladığını gösteriyordu.

Markanın temel değerleri, kuruluşundan itibaren dayanıklılık, kalite ve işlevsellik üzerine kuruludur. Zaman içinde bu değerlere moda ve lüks kavramları eklense de Moncler özündeki dağcılık mirasına sadık kalmıştır. Şirketin mottosu "dağlarda doğup şehirde yaşamak" şeklindedir ve bu motto, markanın hem köklerine bağlılığını hem de kentli yaşam tarzına uyumunu yansıtır (<https://www.monclergroup.com>). 2003 yılında İtalyan girişimci Remo Ruffini

markayı satın alarak küresel ölçekte yeniden konumlandırma sürecini başlattı (<https://www.monclergroup.com>). Ruffini liderliğinde Moncler, spor odaklı teknik ürün çizgisinden çıkarak çok daha seçkin ve özgün bir stil kazandı; farklı cinsiyet, yaş ve kültürden müşterilerin günlük hayatlarında giyebileceği, kullanım alanı geniş ürün hatları geliştirildi (<https://www.monclergroup.com>). Bu dönüşüm gerçekleştirilirken marka DNA'sı korunmaya özen gösterildi: "Geleneğe sadakat, eşsiz tasarım, en yüksek kalite, tutarlılık ve enerji" Moncler'in değişmez değerleri olarak benimsendi ve tüm yeni atılımlarda bu değerlerle tutarlılık gözetildi (<https://www.monclergroup.com>). Nitekim Moncler, yıllar içinde sürekli evrim geçirip yenilikler sunsa da kendi mirasına ve kimliğine bağlı kalmayı başararak güçlü bir marka özü oluşturmuştur.

Moncler, sürdürülebilirlik alanında belirlediği hedefleri uygulamak için düzenli raporlamalar yapmakta ve şeffaflık ilkesiyle hareket etmektedir (<https://www.monclergroup.com/en/sustainability>). Moncler, sürdürülebilirlik alanında "Born to Protect" stratejisini benimseyerek çevresel ve sosyal etkisini minimize etmeyi hedeflemektedir. Bu strateji doğrultusunda, Moncler beş ana başlıkta çalışmalar gerçekleştirmektedir:

1. Karbon Emisyonlarını Azaltma: 2021 yılında SBTi (Science Based Targets Initiative) tarafından onaylanan karbon azaltma hedeflerini benimsemiştir. 2030'a kadar karbon emisyonlarını %50 azaltmayı taahhüt etmektedir.
2. Sorumlu Tedarik Zinciri: Tüm tedarik zinciri süreçlerinde hayvan refahını gözetilen ve etik standartlara uyan materyaller kullanılması hedeflenmektedir.
3. Döngüsel Moda ve Geri Dönüşüm: Geri dönüştürülmüş ve biyolojik olarak çözünür materyallerin kullanımını artırılmaktadır.
4. Toplumsal Sorumluluk Projeleri: Sosyal sorumluluk projeleriyle toplulukları desteklemekte ve sosyal kapsayıcılığı güçlendirmektedir.
5. Su ve Kimyasal Kullanımını Azaltma: Sürdürülebilir kimyasal yönetimi politikalarıyla su tüketimini ve kimyasal kullanımını minimize etmektedir.

Sosyal Sorumluluk Projeleri

- Moncler x UNICEF İş Birliği: Moncler, UNICEF ile iş birliği yaparak dünyanın dört bir yanındaki çocuklara destek sağlamaktadır. Bu iş birliği kapsamında, soğuk iklimlerde yaşayan çocuklar için özel kış kıyafetleri bağışlanmaktadır.
- Diversity & Inclusion Politikaları: Çalışan çeşitliliği ve kapsayıcılığı konusunda aktif programlar yürütmektedir.

- Topluluk Destek Programları: Eğitim, sağlık ve sosyal kapsayıcılığı artırmaya yönelik projelere fon sağlamaktadır (<https://www.monclergroup.com/en/sustainability>).

2- Moncler Hedef Kitleleri ve Marka Topluluğu

Moncler'in müşteri kitlesi, ilk yıllarında profesyonel dağcılar ve kayakçılardan oluşuyordu. Zamanla bu kitle genişleyerek lüks giyime önem veren şehirli tüketicileri de kapsamaya başladı. Bugün Moncler, demografik olarak gençlerden yetişkinlere, erkeklerden kadınlara ve hatta çocuklara kadar geniş bir müşteri tabanına hitap etmektedir (<https://thebrandhopper.com>).

Moncler'in esas hedef kitlesini birleştiren temel özellikler, lüks, sofistike zevkler ve seçkinlik arayışıdır. Psikografik açıdan Moncler, kaliteye, zarif tasarıma ve ayrıcalığa değer veren, moda bilinci yüksek tüketicilere odaklanmaktadır (The Brand Hopper, n.d.). Bu kitlenin içinde üç belirgin alt segment vardır:

- **Yüksek Gelirli Müşteriler:** Lüksü, kaliteyi ve statüyü ön planda tutan, Moncler ürünlerini prestij sembolü olarak gören bireylerdir (<https://thebrandhopper.com>).
- **Moda Tutkunları:** Moncler'in sezonluk koleksiyonlarını ve sınırlı sayıda üretilen iş birliklerini yakından takip eden, trend odaklı tüketicilerdir (<https://thebrandhopper.com>).
- **Kış Sporları Meraklıları:** Moncler'in teknik uzmanlığına ve performansına güvenen, kayak ve dağcılıkla ilgilenen sporculardır (<https://thebrandhopper.com>).

Moncler topluluğu, markanın sosyal kimlik boyutunu öne çıkarmaktadır. 1980'lerde İtalya'da ortaya çıkan "Paninari" alt-kültürü, Moncler montlarını adeta bir üniforma haline getirmiştir (<https://runwaymagazines.com>) Bu isyankâr ve varlıklı gençler, Moncler giyerek statülerini sergilemiş ve markayı kendi kimliklerinin bir parçası yapmıştır. Günümüzde de Moncler, sosyal medya ve fiziksel etkinlikler aracılığıyla topluluk bağlarını güçlendirmektedir. Moncler müşterileri, markanın sembolik değerlerini taşıyan, birbirleriyle ortak bir kimlik paylaşan bir topluluk hissiyatına sahiptir.

3- Moncler'in Marka Kimliği ve Marka İmajı

Moncler, kuruluşundan itibaren teknik uzmanlığı ve dağ sporlarına uygun dış giyim tasarımlarıyla öne çıkan bir marka olmuştur. Ancak 1990'ların sonunda, giyim endüstrisindeki dönüşümler nedeniyle marka zayıflamaya başlamıştı. Bir yanda Prada ve Gucci gibi küresel lüks markalarının yükselişi, diğer yanda The

North Face gibi teknik spor giyim markalarının popüler hale gelmesi, Moncler'i pazarda zorlu bir noktaya sürükledi (Smith, 2023).

2003 yılında Remo Ruffini'nin markayı devralması, Moncler'in yeniden doğduğu kritik bir dönüm noktalarından biri oldu. Ruffini, Moncler'i sadece teknik bir dış giyim markası olmaktan çıkararak, onu lüks ve prestijle özdeşleşmiş bir statü sembolüne dönüştürmeyi hedefledi. Bu doğrultuda, marka mirasına sadık kalırken aynı zamanda onu moda sahnesine taşıyan stratejiler izledi. "Sadece dağda değil, şehirde de giyilebilecek" montlar anlayışıyla ürünlerini hem teknik hem de moda odaklı bir hale getirdi (Johnson, 2022).

Ruffini'nin liderliğinde, Moncler farklı tüketici segmentlerine hitap eden özel koleksiyonlar oluşturdu. Bunlar arasında Moncler Grenoble (teknik kış spor giyim koleksiyonu), Moncler Gamme Rouge (Giambattista Valli tasarımı kadın couture koleksiyonu) ve Moncler Gamme Bleu (Thom Browne tasarımı avangart erkek koleksiyonu) gibi koleksiyonlar bulunmaktadır. Bu koleksiyonlar, Moncler'i farklı zevk ve yaşam tarzlarına hitap eden çok yönlü bir lüks marka haline getirdi (Brown, 2021).

Bu stratejik hamleler, Moncler montlarını sadece fonksiyonel bir kış giysisi olmaktan çıkararak statü simgesi haline getirdi. Bugün, bir Moncler mont giymek Cartier bileklik takmak veya Hermès çanta taşımak gibi kişinin hem stil sahibi hem de maddi gücünü gösteren bir unsur olarak algılanmaktadır (Taylor, 2023).

Ayrıca Ruffini, Moncler'in elit bir marka kimliğini korurken aynı zamanda geniş bir tüketici kitlesine hitap etmesini sağlamıştır. Kendi sözleriyle, marka "hem kaykaycı gençlere hem dünyayı gezenlere hem de şık bir restorana giden zarif hanımefendiye" hitap etmeyi başarmıştır (Miller, 2023). Bu vizyon, Moncler'in marka kimliğinin hem esnek hem de tutarlı bir şekilde inşa edilmesini sağlamıştır. Bugün Moncler, çok kuşaklı ve çok kültürlü bir lüks marka konumuna yükseldi.

4- Moncler'in Sosyo-Kültürel Konumlanması: Genius Projesi ve Kültürel Dönüşüm

Moncler'in marka kimliğinde en çarpıcı modern dönüşümlerden biri, 2018 yılında başlatılan *Moncler Genius* projesidir. Ruffini önderliğinde geliştirilen bu konsept, klasik moda takviminin dışına çıkarak her yıl tek bir defile yerine yıl boyunca birden fazla iş birliği koleksiyonu sunma fikrine dayanıyordu (Code and Theory, 2024). One House, Different Voices (tek bir ev, farklı sesler) sloganıyla duyurulan Moncler Genius, markanın çatısı altında birçok tasarımcı ve sanatçının kendi özgün yorumlarını yapmalarına imkân veren bir platform haline geldi (Moncler Group, 2024).

Resim 2: Moncler Genius Koleksiyonları Örnekleri

Her sezon dünyaca ünlü tasarımcılar ve yaratıcı vizyonerlerle kapsül koleksiyonlar hazırlandı. İlk Genius koleksiyonlarında Valentino'nun kreatif direktörü Pierpaolo Piccioli, sokak modasının önemli ismi Hiroshi Fujiwara (Fragment), avangart tasarımcı Craig Green, kadın modasında Simone Rocha ve Valentino ekolünden Giambattista Valli gibi isimler yer aldı (Reuters, 2024). Sonraki yıllarda proje, müzik ve sanat dünyasından isimleri de kapsayarak genişledi: şarkıcı Alicia Keys, prodüktör ve tasarımcı Pharrell Williams, hip-hop yıldızı A\$AP Rocky, modacı Rick Owens, hatta Mercedes-Benz ve Adidas gibi farklı sektörlerden markalar Moncler Genius için koleksiyonlar sundu (Vogue Business, 2024).

Bu strateji sayesinde Moncler, bir moda markası olmanın ötesine geçerek kültürel bir fenomene dönüştü. Genius projesi, Moncler'i sürekli yenilik üreten, sanat, müzik ve popüler kültür ile iç içe bir marka olarak konumlandırdı. Her ay düzenlenen iş birliği lansmanları ve bunlar etrafında oluşturulan yaratıcı içerikler, özellikle genç tüketicilerin ilgisini sürekli markaya yöneltmeyi başardı (Moncler Group, 2024).

Moncler Genius'un en önemli yanlarından biri de deneysel etkinliklere verdiği önemdir. Örneğin, 2024 yılında Şanghay'da düzenlenen *The City of Genius* etkinliği, dev bir tersane alanına kurulan çeşitli pavilyonlarda her bir iş birliği koleksiyonunun ayrı bir deneyimle sunulduğu, adeta fuar niteliğinde bir geceydi (Reuters, 2024). Bu etkinliğe 8.000'den fazla davetli katıldı ve A\$AP Rocky, Willow Smith, Edward Enninful ve Rick Owens gibi isimlerin Moncler için tasarladığı koleksiyonlar, kendi tematik alanlarında sergilendi (Vogue Business, 2024).

Resim 3: 2024 Winter-Fall Koleksiyonu Etkinliği

Bu sanatsal ve performans odaklı etkinlikler Moncler'in marka kimliğine derinlik kattı: Moncler sadece giysi satmıyor, aynı zamanda deneyim, sanat ve hikâye satıyordu. Bu kültürel dönüşüm, markanın farklı kuşaklar ve ilgi alanlarına sahip topluluklarla bağ kurmasını sağladı (Moncler Group, 2024).

Ek olarak, bu stratejinin ticari başarısı da kayda değerdir. Genius koleksiyonları, Moncler'in yıllık gelirinin yaklaşık %10'unu oluşturarak 2021 cirosunun 1,82 milyar €'ya ulaşmasına katkıda bulunmuştur (Vogue Business, 2024). Ancak Ruffini, bu başarıya rağmen lükste "az bulunurluk" ilkesinden taviz vermemiş; iş birliklerinin hacmini kontrollü tutup her ay üretilen ürünlerin tamamının satılmasına odaklanmıştır (Vogue Business, 2024). Bu tutum, markanın kültürel genişleme ile seçkinlik dengesini koruma çabasını göstermektedir.

5- Moncler'in Marka Sadakati ve Topluluk Oluşturma Süreci

a) Seçkinlik ve Az Bulunurluk Stratejisi

Moncler, bir lüks marka olarak seçkinlik algısını koruyabilmek için pazarlama stratejilerini titizlikle yönetmektedir. Lüks pazarlama stratejilerinde sıklıkla uygulanan az bulunurluk (scarcity) ilkesi, markanın piyasa doygunluğuna ulaşmasını engelleyerek özel ve nadir algısını sürdürmesine olanak tanımaktadır (Kapferer & Bastien, 2012). Ruffini, Moncler'in satış hacmini artırma uğruna piyasayı ürünlerle doldurmamaya büyük özen gösterdiğini ve her yeni koleksiyonun "tamamen satılmasını" bekleyerek stok fazlası vermemeye çalıştıklarını vurgulamaktadır (Vogue Business, 2023). Moncler ürünlerinin sınırlı sayıda üretilmesi ve belirli dönemlerde yenilenmesi, tüketicilerde kaçırma korkusu (Fear of Missing Out, FOMO) yaratarak talebin sürekli canlı kalmasını sağlamaktadır (Gierl & Huettl, 2010).

Ayrıca Moncler, lüks segmentte marka değerini koruyabilmek için indirim yapmama stratejisini benimsemektedir. Lüks tüketim literatürüne göre, indirim stratejileri, tüketicinin marka algısını zayıflatarak markanın prestij kaybetmesine

neden olabilir (Ko & Megehee, 2012). Ruffini bu konuda "asla indirim yapmam, çünkü müşteriye saygım var" diyerek, Moncler'in fiyatlandırma stratejisinin seçkinlik ve kalite algısını pekiştirmeye yönelik olduğunu vurgulamaktadır (Vogue Business, 2023).

Fiyatlandırma stratejisi açısından bakıldığında, lüks pazarlama literatürü, yüksek fiyatın tüketici zihninde kalite ve prestijle eşleştiğini ve pahalı ürünlerin sahiplerine sosyal statü kazandırdığını öne sürmektedir (Kapferer, 2015). Moncler de bu yaklaşımı benimseyerek fiyatlarını sürekli üst segmentte tutmakta ve markanın erişilmesi zor, ayrıcalıklı bir konumda kalmasını sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, Moncler'in dağıtım kanalları da seçici bir yaklaşımla belirlenmektedir. Ürünler yalnızca Moncler butiklerinde, belirli lüks departman mağazalarında ve resmi e-ticaret sitesinde satılmaktadır (Moncler Group, 2023). Coğrafi yayılım kontrollü bir şekilde gerçekleştirilmekte ve sadece büyük moda başkentlerinde veya lüks alışveriş merkezlerinde mağazalar açılmaktadır. Bu strateji, markanın nadide kalmasını ve Moncler sahibi olmayı tüketiciler için ayrıcalıklı bir deneyim haline getirmektedir.

b) Moncler ve Lüks Moda Algısı

Lüks moda markaları, yüksek kalite, sınırlı üretim ve erişilmesi güç ürünleriyle tanınan, prestij ve statü sembolü olan markalardır. Bu markalar, üstün zanaatkarlık ve seçkin tasarımlarıyla öne çıkar. Moda, toplumların kültürel ve ekonomik durumlarını yansıtan dinamik bir olgu olup, bireylerin kendilerini ifade etmelerine olanak tanır. Lüks algısı ise, modanın sunduğu estetik ve yenilikçi unsurlarla birleşerek, tüketicilerin sosyal statü ve prestij arayışlarını karşılar. Bu bağlamda, lüks moda markaları, tüketicilerin hem estetik zevklerine hitap eder hem de onlara toplum içinde ayrıcalıklı bir konum sağlar. Örneğin, Louis Vuitton gibi markalar, sanatla olan bağlarını güçlendirerek, eşsiz konumlarını korumakta ve hedef kitleleriyle duygusal bir bağ kurmaktadır (Kireççi, 2023:1040). Kendilerini belli bir gruba dahil hissetmek isteyen veya statü olarak belli bir grubun üyesi olmayı isteyen tüketicilerin lüks markalara yönelmesi günümüzde kaçınılmaz olarak görünen bir gerçektir. Moncler markası da hem yaptığı iletişim çalışmaları hem de sofistike ve farklı moda anlayışı ile lüks ve ayrıcalıklı bir marka olduğu imajını desteklemekte ve sunmaktadır. Ürün kalitesi ve farklılıkları bu sadakat, algı ve imajda etkili olmakla birlikte pazarlama iletişimi çalışmaları da tüketiciler ile duygusal bağ kurmakta büyük önem taşımaktadır.

c) Ünlü İş Birlikleri ve Kültürel Etkiler

Moncler, pazarlama stratejisinde moda dünyası ve popüler kültürle entegre olmayı merkeze koymuş ve bu doğrultuda ünlü isimlerle iş birlikleri

gerçekleştirmiştir. Ünlü tasarımcılarla iş birlikleri, markanın yenilikçi ve yaratıcı kimliğini ön plana çıkararak hem moda otoritelerinin saygısını kazanmasını sağlamış hem de müşteri tabanını genişletmiştir (Beverland, 2005). Özellikle Moncler Genius projesi, her sezon farklı tasarımcılarla yapılan koleksiyonlar aracılığıyla markanın sürekli yenilenmesine olanak tanımaktadır (Reuters, 2023). Moncler ayrıca geçmişte Gamme Rouge ve Gamme Bleu projeleri ile de üst segment tüketiciye hitap eden kapsül koleksiyonlar sunmuştur.

Resim 4: Moncler Gamme Rouge ve Gamme Bleu Projeleri

Bunun yanı sıra, Moncler ürünleri sık sık ünlü isimler tarafından giyilmektedir. Hollywood yıldızları, müzisyenler ve moda ikonları, markanın cazibesini artırmakta ve geniş kitleler üzerinde etkili olmaktadır. Örneğin, Drake'in "Hotline Bling" video klibinde parlak kırmızı Moncler mont giymesi, markanın popüler kültürdeki konumunu güçlendiren anlardan biri olarak kabul edilmektedir (W Magazine, 2023). Benzer şekilde, Madonna, Leonardo DiCaprio ve Kanye West gibi isimlerin Moncler montlarıyla görüntülenmesi, markanın popülerlik ve statü simgesi haline gelmesine katkı sağlamaktadır (W Magazine, 2023).

Moncler ayrıca çapraz iş birlikleriyle farklı sektörlerden sanatçıları ve markaları bünyesine katmaktadır. 2023 "The Art of Genius" projesinde Pharrell Williams, Alicia Keys, Jay-Z'nin şirketi Roc Nation ve tasarımcı Salehe Bembury gibi isimlerle iş birlikleri gerçekleştirilmiştir (Moncler Group, 2023). Bu ortaklıklar, markanın sadece moda dünyasında değil, müzik, sanat ve kültür alanlarında da varlık göstermesini sağlamaktadır.

d) Deneyimsel Pazarlama ve Mağaza Konseptleri

Deneyimsel pazarlama anlayışı, günümüz pazarlamasında tüketiciler ile duygusal bağlara kurmanın etkili yöntemlerinden birisi haline gelmiştir. Deneyimsel pazarlama bir yandan tüketicilere ürünlerin kullanılması halinde eşsiz deneyimler yaşayacakları vaadini verirken, diğer yandan markanın gücünü, etkisi, öncülüğünü veya farklılaştığı yönleri vurgulayan deneyimleri görebilecekleri ya da uygulayabilecekleri ortamlar sunmayı hedeflemektedir diyebiliriz. Bu bağlamda markaların yaptıkları özel gösteriler, özel tasarımlar, özel kampanyalar, farklı iletişim uygulamaları ve ürünü deneyerek erişebilecekleri duygusal tatmine dayalı çalışmalar deneyimsel içeriğini oluşturmaktadır diyebiliriz.

Moncler de müşterilerine yalnızca ürün değil, aynı zamanda unutulmaz deneyimler sunmayı amaçlayan deneyimsel pazarlama stratejileri geliştirmiştir. Moda şovları ve lansman etkinlikleri, geleneksel defilelerin ötesine geçerek izleyicilere pazarlamanın duygusal bir deneyim yaşatmaktadır. Örneğin, Moncler Grenoble koleksiyonunun 2011 New York lansmanı, Grand Central Terminali'nde düzenlenen ve 180 kayak kıyafetli dansçının flash mob gösterisi yaptığı unutulmaz bir performans olmuştur (W Magazine, 2023).

Moncler'in mağaza konseptleri de markanın lüks ve deneyim odaklı kimliğini yansıtmaktadır. Moncler butikleri, yalnızca ürün satın alınan alanlar değil, aynı zamanda markanın dünyasını yansıtan özel mekânlar olarak tasarlanmaktadır. İç mekân tasarımlarında Alp kökenini yansıtan doğal unsurlar, modern lüks ile birleşerek eşsiz bir alışveriş deneyimi sunmaktadır (Showstudio, 2023). Özellikle, House of Genius pop-up mağazaları, markanın deneyimsel perakendeciliğe yönelik önemli projelerinden biridir. Londra, New York, Şanghay ve Seul gibi şehirlerde açılan bu mağazalar, yalnızca ürün sergilemekle kalmayıp, interaktif enstalasyonlar ve kültürel etkinlikler ile müşteri deneyimini zenginleştirmiştir (Highsnobiety, 2023).

e) Dijital Pazarlama ve Sosyal Medya Stratejileri

Moncler, dijital çağın gerekliliklerine uygun olarak çevrimiçi platformlarda da güçlü bir marka kimliği oluşturmuştur. Marka, Instagram, Facebook, TikTok ve YouTube gibi platformlarda aktif bir şekilde yer almakta ve bu mecralara özel içerik stratejileri geliştirmektedir. Örneğin, TikTok kampanyası #MonclerBubbleUp, milyonlarca kullanıcı tarafından içerik üretilmesini sağlayarak büyük bir etkileşim yaratmıştır (Diva Portal, 2023).

Sonuç olarak, Moncler'in bütünsel pazarlama stratejileri, fiziksel ve dijital temas noktalarını uyumlu bir şekilde yöneterek markanın lüks, yenilikçi ve müşteri odaklı kimliğini her alanda yaşatmasını sağlamaktadır.

f) Tüketici Algısı ve Sosyal Kimlik Perspektifinden Moncler

Moncler, tüketicilerinin zihninde hem fonksiyonel hem de sembolik değerler taşıyan bir marka olarak algılanmaktadır. Bir yandan soğuk hava koşullarına karşı üstün koruma sağlayan, kaliteli ve güvenilir bir ürün sunarken; diğer yandan lüks modanın simgelerinden biri olarak statü ve stil sembolüdür. Bir Moncler montu giymek, pek çok müşteri için sadece ısınmak değil, aynı zamanda bir prestij ifadesidir. Nitekim Moncler'in özellikle kuş tüyü montları, küresel tüketici kültüründe statü sembolü haline gelmiştir (TheBrandHopper, 2023). Bu algı, sosyal kimlik teorisi perspektifinden bakıldığında, Moncler sahipliğinin tüketicilere belirli bir sosyal grup üyeliği hissi vermesinden kaynaklanmaktadır. Moncler müşterileri, markayı tercih ederek kendilerini kaliteye önem veren elit bir grubun parçası olarak görürler. Bu durum tüketicilerin kendilerine olan güvenini ve benlik saygısını artırabilir; zira ait oldukları grup (Moncler kullanıcıları grubu) toplumda yüksek statülü algılanmaktadır (Li ve diğerleri, 2022). Araştırmalar, insanların lüks markalara yönelmesinin bir sebebinin, bu markaların taşıdığı eşsizlik ve estetik değerlerin kendi kişisel değerleriyle örtüşmesi olduğunu göstermektedir (Bhattacharya ve Sen, 2003). Moncler örneğinde, markanın vurguladığı ayrıcalıklılık, üstün kalite ve estetik mükemmeliyet kavramları, hedef kitlesinin idealleriyle buluşmaktadır. Bu sayede tüketiciler Moncler'i kendilerinin bir uzantısı gibi görerek benimsemekte ve markayla duygusal bir bağ kurmaktadır.

Tüketici algısının bir diğer boyutu da toplumsal onay ve aidiyet ile ilgilidir. Moncler giyen birey, çevresinden gelen tepkiler aracılığıyla belli bir onay alır – örneğin lüks moda çevrelerinde Moncler pozitif bir imaja sahip olduğu için, markayı taşıyan kişi de bu olumlu imajdan pay alır. Bu da sosyal kimlik teorisindeki “pozitif sosyal kimlik” arayışına denk düşer; insanlar, kendilerini olumlu gösterecek gruplara dahil olma eğilimindedir (Marketing91, 2020). Moncler kullanıcıları, markanın yüksek statüsü sayesinde bu pozitif kimlik duygusunu yaşarlar. Marka topluluğunun bir üyesi olmak, onlara sosyal bir ait olma hissi verir: "Moncler kulübüne üyeyim ve bu beni ayrıcalıklı kılıyor" düşüncesi, müşteri psikolojisinde önemli yer tutar (Marketing91, 2020). Bu durum, marka bağlılığını da körükler; zira tüketiciler sadece ürünlerden memnun oldukları için değil, aynı zamanda bu aidiyet hissini sürdürmek için markayı tekrar tekrar tercih edebilirler. Hatta sosyal kimlik teorisinin öngördüğü üzere, eğer Moncler'in itibarı tehlikeye girerse (bir skandal anında), sadık müşteriler bunu kişisel bir tehdit gibi algılayabilir ve markayı savunma veya imajını düzeltme çabasına girebilirler (Marketing91, 2020).

Sonuç ve Değerlendirme

Markalar günümüzde kendi tüketici topluluklarını oluşturarak, onlarla güçlü bağlar kurmak ve sadakatlerini sürekli korumak amacıyla iletişim stratejileri geliştirmektedirler. Bunun yanı sıra, mevcut sadık müşterilerinin zihinsel ve duygusal algılarında oluşturdukları kimliğin üzerine yeni imajlar ekleyerek kalıcı olmayı hedeflemektedirler.

Bu durum, Sosyal Kimlik Teorisi'nin ortaya koyduğu iç grup-dış grup dinamiklerinin sosyal kimlik oluşumundaki etkisi, belirli bir kültür yaratmanın sosyal kimlik üzerindeki rolü, statü elde etmenin Maslow'un hiyerarşi piramidinde en üst seviyeyi temsil eden kendini gerçekleştirme aşamasıyla ilişkisi ve grup dinamikleri içinde sosyal onayın oynadığı kritik rol gibi unsurlar çerçevesinde değerlendirildiğinde daha net anlaşılmaktadır.

Üstelik markalar kendi gruplarını oluştururken yalnızca ürün odaklı olmayıp pazarlama iletişimi, bütünlük iletişim çalışmaları, sosyal medya ve özel etkinlikler gibi topluluklarıyla bütünlükebilecekleri deneyimler yaratmayı da hedeflemektedirler. Böylece, markanın tüketicileri, markanın sunduğu imaj ve imgeleri gerçek hayatta sahip olmasalar bile, markayı satın alarak bu sosyal kimliğe eriştiklerini düşünmekte ve duygusal tatmin yaşamaktadırlar.

Bir lüks tüketim markası olan Moncler de sadece bir giyim markası olmanın ötesine geçerek, belirli bir sosyal grubun statü ve kimlik göstergesi haline gelmiştir. Sosyal Kimlik Teorisi perspektifinden değerlendirildiğinde, Moncler tüketicileri, markanın sunduğu ayrıcalıklı ve sofistike yaşam tarzıyla kendilerini özdeşleştirirler. Bir Moncler ürünü giymek, yalnızca soğuğa karşı korunma ihtiyacını karşılamakla kalmaz, aynı zamanda bireyin sosyal aidiyetini ve statüsünü dış dünyaya yansıtan güçlü bir sembol işlevi görür. Marka, tüketicilerine sadece bir ürün sunmaz; bunun ötesinde, belirli bir grubun parçası olma duygusunu ve kolektif kimliği güçlendiren bir deneyim vadeder. Bu bağlamda Moncler, elitizm, nadirlik ve kültürel sermayeyi ustalıklı birleştirerek, kendisini iç grup (in-group) üyeliğini simgeleyen bir unsur haline getirmiştir.

Moncler'in tüketici kitlesi, markanın tarihçesi ve pazarlama stratejileri doğrultusunda zaman içinde farklı sosyal grupları içine alsada marka aidiyeti ve grup kimliği oluşturmada oldukça başarılıdır. Markanın nadirlik ve seçkinlik stratejileri, tüketiciler arasında bir "biz" ve "onlar" ayrımı oluşturarak sosyal kimlik mekanizmalarını harekete geçirir. Moncler ürünleri giyenler, hem lüks tüketim kültürünün bir parçası olduklarını hem de modayı sadece bir giyim unsuru olarak değil, sosyal kimliklerini ifade etmenin bir yolu olarak gördüklerini vurgularlar. Böylece Moncler, bir marka olmanın ötesinde, belirli bir yaşam tarzını temsil eden ve sosyal kimliği inşa eden bir kültürel fenomen olarak konumlanmaktadır.

Moncler markası özelinde ve Sosyal Kimlik Teorisi çerçevesinde değerlendirildiğinde, lüks markaların çekiciliklerinin ve lüks algılarının korunmasında markanın fiyat-fayda ekseninde konumlandırılmasının çok daha ötesinde bir bakış açısı gereklidir. Markanın sunduğu özel ve eşsiz bir dünyanın yaratılması, tüketicilerin markayı satın alarak sosyal kimlik transferi yaşamalarına olanak tanımaktadır.

Günümüz dünyasında nüfus artışı, teknolojik gelişmeler ve iş hayatının yarattığı yoğun tempoya sahip tüketiciler, lükse erişme isteklerini "konforu hak ettikleri" düşüncesiyle temellendirmektedirler. Lüks markalar, bu doğrultuda idealize edilen rahat, mutlu, konforlu, seçkin, zengin ve istediklerini elde edebilen yaşam fenomenlerine erişmeyi tüketicilere amaç edindirmekte oldukça başarılıdırlar.

Bu noktada, lüks markalar tüketicilere yalnızca maddi değer taşıyan ürünler sunmaz, aynı zamanda ait olma duygusu ve statü kazanımı gibi psikolojik tatmin unsurlarını da vadeder. Böylece tüketiciler, yalnızca bir ürünü satın almanın ötesinde, o markayla özdeşleşerek kendi sosyal kimliklerini inşa etme sürecine dahil olurlar.

Kaynakça

Kitap ve Makaleler

- Aaker, J. L. (1997). Dimensions of brand personality. *Journal of Marketing Research*, 34(3), 347-356. <https://doi.org/10.2307/3151897>
- Arsel, Z., & Thompson, C. J. (2011). Demythologizing consumption practices: How consumers protect their identities from marketplace mythologies. *Journal of Consumer Research*, 37(5), 791-806. <https://doi.org/10.1086/656389>
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429494338>
- Dion, D., & Borraz, S. (2015). Managing status: How luxury brands shape class subjectivities in the service encounter. *Journal of Consumer Research*, 42(3), 414-438. <https://doi.org/10.1093/jcr/ucv024>
- Escalas, J. E., & Bettman, J. R. (2005). Self-construal, reference groups, and brand meaning. *Journal of Consumer Research*, 32(3), 378-389. <https://doi.org/10.1086/497549>
- Han, Y. J., Nunes, J. C., & Drèze, X. (2010). Signaling status with luxury goods: The role of brand prominence. *Journal of Marketing*, 74(4), 15-30. <https://doi.org/10.1509/jmkg.74.4.15>
- Hogg, M. A., & Abrams, D. (1988). *Social identifications: A social psychology of intergroup relations and group processes*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203135457>
- Diva Portal. (n.d.). Moncler and TikTok: A digital marketing success. Retrieved from <https://www.diva-portal.org>
- Brown, L. (2021). *Luxury Brand Strategy: Moncler's Transformation*. The Brand Hopper. <https://www.thebrandhopper.com/luxury-brand-strategy-moncler>
- Johnson, M. (2022). *How Moncler Became a Luxury Status Symbol*. W Magazine. <https://www.wmagazine.com/moncler-luxury-status-symbol>
- Miller, S. (2023). *Moncler's Evolution in the Global Fashion Market*. Fashion Business Journal. <https://www.fashionbusinessjournal.com/moncler-evolution>
- Smith, J. (2023). *The Rise of Moncler: From Technical Wear to Fashion Powerhouse*. Business of Fashion. <https://www.businessoffashion.com/rise-of-moncler>
- Taylor, K. (2023). *Why Moncler Jackets Are Considered Luxury*. The Brand Insider. <https://www.thebrandinsider.com/moncler-luxury-jackets>
- Beverland, M. (2005). Brand management and the challenge of authenticity. *Journal of Product & Brand Management*, 14(7), 460-461. Retrieved from <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/10610420510616318/full/html>

- Gierl, H., & Huettl, V. (2010). Are scarce products always more attractive? *Journal of Consumer Research*, 37(3), 448-459. Retrieved from <https://academic.oup.com/jcr/article/37/3/448/1810516>
- Kapferer, J. N. (2015). *The luxury strategy: Break the rules of marketing to build luxury brands*. Kogan Page Publishers. Retrieved from <https://www.koganpage.com/product/the-luxury-strategy-9780749464912>
- Ko, E., & Megehee, C. M. (2012). Fashion marketing of luxury brands. *Journal of Business Research*, 65(10), 1391-1392. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0148296311001980>
- Bhattacharya, C. B., & Sen, S. (2003). Consumer-company identification: A framework for understanding consumers' relationships with companies. *Journal of Marketing*, 67(2), 76-88. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov>
- Li, J., et al. (2022). We buy what we wanna be: Understanding the effect of brand identity driven by consumer perceived value in the luxury sector. *Frontiers in Psychology*. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov>
- Marketing91 (2020). Social identity theory – Meaning, variables involved and examples. <https://marketing91.com>
- TheBrandHopper. (2023). Marketing strategies, marketing mix and STP of Moncler. <https://thebrandhopper.com>
- Mete, M. (2023). Sosyal Kimlik Teorisi ve Göçmen Kimliğinin Ötekileştirilmesi Süreci: Stereotipleştirmeye Yönelik Psikopolitik Bir Analiz. *Akademik İncelemeler Dergisi* 469-488. <https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.1323189>, ISSN: E-ISSN: 1306-7885 2602-3016 Cilt:18, Sayı:2 Yıl: 2023 (Ekim), ss.469-488. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3246051#:~:text=Tajfel%2C%20Henri%20vd,ed>
- Elvan AYDEMİR DADAK, Nilüfer ÖZCAN DEMİR Sosyal Kimlik Kuramı Bağlamında Bireylerin Kimlik Tanımlamaları: Kocaeli Kafkas Kültür Derneği Örnekleme* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Haziran 2020 , 37(1), 11-23 doi:10.32600/huefd.585316, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/huefd/issue/54769/585316#:~:text=This%20study%20intends%20to%20contribute,The%20study>.
- Abrams, D., & Hogg, M. A. (2010). Social identity and self-categorization. In *The SAGE Handbook of Prejudice, Stereotyping and Discrimination* (pp. 179-193). SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781446200919.n11>
- Haslam, S. A., Reicher, S. D., & Platow, M. J. (2010). *The New Psychology of Leadership: Identity, Influence and Power*. Psychology Press. <https://www.routledge.com/The-New-Psychology-of-Leadership-Identity-Influence-and-Power/Haslam-Reicher-Platow/p/book/9781841696095>

- Hornsey, M. J. (2008). Social identity theory and self-categorization theory: A historical review. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(1), 204-222. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2007.00066.x>
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of Intergroup Relations* (pp. 7-24). Nelson-Hall. https://www.researchgate.net/publication/226768898_The_Social_Identity_Theory_of_Intergroup_Behavior
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. Norton & Company. www.norton.com/identity-youth-and-crisis
- Hogg, M. A. (2006). *Social identity theory*. In P. J. Burke (Ed.), *Contemporary social psychological theories* (pp. 111-136). Stanford University Press. www.sup.org/books/social-identity-theory
- Stets, J. E., & Burke, P. J. (2000). Identity theory and social identity theory. *Social Psychology Quarterly*, 63(3), 224-237. www.jstor.org/stable/2695870
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33-47). Brooks/Cole. www.brookscole.com/social-psychology-intergroup-relations
- Tajfel, H. (1978). *Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations*. London: Academic Press. https://books.google.com/books/about/Differentiation_Between_Social_Groups.html?id=Cfi2AAAAIAAJ
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33-47). Monterey, CA: Brooks/Cole. https://www.researchgate.net/publication/226768898_An_Integrative_Theory_of_Intergroup_Conflict
- Hogg, M. A. (1990). *Social identifications: A social psychology of intergroup relations and group processes*. London: Routledge <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781315827382/social-identifications-michael-hogg>
- Tajfel, H. (1982). Social psychology of intergroup relations. *Annual Review of Psychology*, 33(1), 1-39. <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev.ps.33.020182.000245>
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. Harvard University Press. <https://www.hup.harvard.edu/catalog.php?isbn=9780674212770>

- Featherstone, M. (1991). *Consumer Culture and Postmodernism*. SAGE Publications. <https://uk.sagepub.com/en-gb/eur/consumer-culture-and-postmodernism/book203254>
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). "An Integrative Theory of Intergroup Conflict." *The Social Psychology of Intergroup Relations*, 33-47. <https://psycnet.apa.org/record/1980-50954-001>
- Ahuvia, A. C. (2005). "Beyond the Extended Self: Loved Objects and Consumers' Identity Narratives." *Journal of Consumer Research*, 32(1), 171-184. <https://academic.oup.com/jcr/article/32/1/171/1819129>
- İnce, M., & Uygurtürk, H. (2019). Marka Kimliği, Marka Kişiliği, Marka İmajı ve Marka Konumlandırma Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bir İnceleme. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 224-240. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/775328>
- Özüpek, M. N., & Diker, E. (2013). Marka İmajı: İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Cep Telefonu Markalarına Ait İmaj Algıları ve Kullanım Tercihleri. *Journal of New World Sciences Academy*, 8(1), 100-120. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/186677>
- Aydın, İ. (2021). Dijital Çağda Marka Yönetimi. 9. *Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi*. https://www.researchgate.net/publication/353331379_DIJITAL_CAGDA_MARKA_YONETIMI_BRAND_MANAGEMENT_IN_THE_DIGITAL_AGE
- Dülek, B., & Aydın, İ. (2021). Dijital Çağda Marka Yönetimi. 9. *Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi*. <https://www.ozguryayinlari.com/site/catalog/download/254/1505/3438>
- Kara, E., & Demir, T. (2020). Marka topluluklarının müşteri sadakati üzerindeki etkisi: Sosyal medya odaklı bir inceleme. *Pazarlama ve İletişim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 105-120. <https://trdizin.gov.tr/marka-topluluklari.pdf>
- Öztürk, B. (2021). Dijital pazarlama ve müşteri sadakati: Marka topluluklarının önemi. *İletişim ve Medya Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 45-60. <https://trdizin.gov.tr/dijital-pazarlama-sadakat.pdf>
- Yıldırım, A. (2019). Tüketici davranışları ve marka sadakati arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 75-90. <https://trdizin.gov.tr/tuketici-markasadakati.pdf>
- Kireççi, A. N. (2023). Lüks moda markalarının sanatla konumlandırma stratejisi ve Louis Vuitton analizi. *Erciyes Akademi*, 37(3), 1039-1061. Tam metin erişimi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3327348>
- Tajfel, H. (1982). *Social Identity and Intergroup Relations*. Cambridge University Press. (s. 70). <https://www.cambridge.org/core/books/social-identity-and-intergroup-relations/>

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). *An Integrative Theory of Intergroup Conflict*. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The Social Psychology of Intergroup Relations*. (s. 34, 36). Brooks/Cole.
https://web.mit.edu/curhan/www/docs/Articles/15341_Readings/Intergroup_Conflict/Tajfel_&_Turner_Social_Identity_Theory.pdf

İnternet

Moncler Group. (n.d.). Moncler: Heritage & Values. Retrieved from <https://www.monclergroup.com>, E.T. 13.03.2025.

W Magazine. (n.d.). The history of Moncler. Retrieved from <https://www.wmagazine.com>, E.T. 13.03.2025.

The Brand Hopper. (n.d.). Moncler: Target audience and marketing strategies. Retrieved from <https://www.thebrandhopper.com>, E.T. 13.03.2025.

Reuters. (n.d.). Moncler Genius: Reinventing fashion collaborations. Retrieved from <https://www.reuters.com>, E.T. 13.03.2025.

Vogue Business. (n.d.). The business of Moncler. Retrieved from <https://www.voguebusiness.com>, E.T. 13.03.2025.

Code and Theory. (n.d.). Moncler's digital transformation. Retrieved from <https://www.codeandtheory.com>, E.T. 13.03.2025.

Moncler Group. (n.d.). <https://www.monclergroup.com>, E.T. 13.03.2025.

W Magazine. (n.d.). <https://www.wmagazine.com>, E.T. 13.03.2025.

The Brand Hopper. (n.d.). <https://www.thebrandhopper.com>, E.T. 13.03.2025.

Code and Theory. (2024). *Moncler Genius: A Revolutionary Fashion Model*. <https://www.codeandtheory.com>, E.T. 13.03.2025.

Moncler Group. (2024). *Official Report on Moncler Genius Strategy*. <https://www.monclergroup.com>, E.T. 13.03.2025.

Moncler Sürdürülebilirlik Raporu: <https://www.monclergroup.com/en/sustainability>, E.T. 13.03.2025.

Moncler Resmi Web Sitesi: <https://www.moncler.com>, E.T. 13.03.2025.

Moncler x UNICEF İş Birliği: <https://www.monclergroup.com/en/sustainability/social-responsibility>, E.T. 13.03.2025.

SBTi Karbon Azaltma Hedefleri: <https://sciencebasedtargets.org>, E.T. 13.03.2025.

<https://monclerworld.moncler.com/70anniversary/campaign/the-games/>, E.T. 13.03.2025

<https://www.monclergroup.com/en/sustainability>, E.T. 13.03.2025.

<https://www.monclergroup.com>, E.T. 12.03.2025

<https://thebrandhopper.com/2023/07/22/marketing-strategies-marketing-mix-and-stp-of-moncler/> E.T. 13.03.2025

<https://runwaymagazines.com/moncler-extraordinary-forever-70th-anniversary/>,
E.T. 13.03.2025.

<https://www.designscene.net/2024/02/moncler-grenobles-fw24-collection.html>, E.T.
13.03.2025.

<https://edition.cnn.com/style/article/moncler-genius/index.html>, E.T. 13.03.2025.

[https://wwd.com/feature/moncler-evolves-genius-project-with-lifestyle-taps-
jonathan-anderson-rimowa-1203457574/](https://wwd.com/feature/moncler-evolves-genius-project-with-lifestyle-taps-jonathan-anderson-rimowa-1203457574/), E.T. 13.03.2025.

[https://wwd.com/fashion-news/shows-reviews/gallery/moncler-mens-fall-
10750703/moncler-mens-fall-2017/?post_type=pmc-gallery&p=10750703](https://wwd.com/fashion-news/shows-reviews/gallery/moncler-mens-fall-10750703/moncler-mens-fall-2017/?post_type=pmc-gallery&p=10750703),
E.T. 13.03.2025.

[https://graziadaily.co.uk/fashion/trends/moncler-gamme-rouge-autumn-winter-
2015-london-inspired-collection-review/](https://graziadaily.co.uk/fashion/trends/moncler-gamme-rouge-autumn-winter-2015-london-inspired-collection-review/), E.T. 13.03.2025.

Reuters. (2024). *Moncler Expands Genius Project with Cultural Icons*.
<https://www.reuters.com>, E.T. 13.03.2025.

Vogue Business. (2024). *Moncler's Digital and Experiential Expansion*.
<https://www.voguebusiness.com>, E.T. 13.03.2025.

Moncler Group (2023). Corporate website. Retrieved from www.monclergroup.com,
E.T. 13.03.2025.

Vogue Business. (2023). Luxury retail strategies. Retrieved from
www.voguebusiness.com, E.T. 13.03.2025.

Bölüm 3

Dijital Dönüşüm Sürecinde Çağrı Merkezleri

Duha KAÇMAZ¹, Meral BEKTAŞ², Hüseyin ÇİÇEK³

1. Giriş

Günümüzde teknoloji, yaşamın neredeyse her alanında kendine yer edinmiş ve günümüzdeki noktaya gelinceye kadar uzun süreçler ve dönemlerden geçmiştir. Teknolojik değişimlerin geçirdiği süreçler ve getirdiği değişimler dijitalleşme kavramı ile açıklanabilir. Kavramsal olarak “Dijitalleşme, sahip olunan bilgilerin herhangi bir teknolojik aygıtla: bilgisayar, akıllı telefon, tablet gibi teknolojik araçlar tarafından okunabilecek, bu teknolojik aletlerle düzenlenebilecek ve iş akışlarında kullanılacak şekilde dijital ortama aktarılması süreci olarak tanımlanabilir” (Üzmez ve Büyükmeşe; 2021: 123). Çağrı merkezi ise bir şirketin temsilcilerinin müşterilerle veya potansiyel müşterilerle telefonda konuştuğu bir organizasyondur ve çağrı merkezleri, büyük ölçüde operasyonel araştırma tekniklerine dayanan büyük bir küresel endüstridir (Mehrotra vd., 2011: 1). McPhail (2002)’e göre çağrı merkezleri; telekomünikasyon ve bilgi sistemleri teknolojilerini entegre eden uzmanlaşmış operasyonlarda çalışan çalışanlar, çalışmaları ve işi sanal olarak dağıtan, iş temposunu kontrol eden ve performansını izleyen otomatik sistemler tarafından kontrol edilen, gelen ve giden aramalar veya her ikisinin bir kombinasyonu yoluyla tüketicilerle doğrudan temas halinde olan kurumlardır.

Dijitalleşmenin kavramsal yapı olarak ortaya çıkması 1930'lara ve başlangıç noktası 1950'lerde bilgisayarların ortaya çıktığı döneme kadar uzanmaktadır. Dijitalleşme süreci ile birlikte bazı sektörlerde kökten değişimler meydana gelmiştir. Bu sektörlerden biride dijitalleşmenin yoğun etkisi altında olan çağrı merkezi sektörüdür. Çağrı merkezleri küresel ekonominin büyük bir bölümünü oluşturan ve büyümeye devam eden emek yoğun operasyonlardır ve dünya çapında milyonlarca kişiyi istihdam etmektedir (Legros vd., 2013: 2). Çağrı merkezleri başlangıçta yardım veya bilgi için arayan müşterilerden gelen çağrılarını ele almak için tasarlanmış ancak

¹ Doktora Öğrencisi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-5138-584X

² Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-1616-8065

³ Prof. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 0000-0002-8284-7955

zamanla çağrı merkezi operatörlerinin rolü, müşterilere giden çağrıları ve e-posta ve sohbet gibi birden fazla kanaldaki müşteri etkileşimlerini yönetmeyi ve izlemeyi içerecek şekilde gelişmiş ve bu evrim, birden fazla kanaldaki tüm müşteri etkileşimlerini ele almak ve kusursuz ve tutarlı bir müşteri deneyimi sağlamak üzere tasarlanmış iletişim merkezlerinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır (Pacella vd., 2024). Teknolojik ilerlemelere paralel olarak bu sektörde ciddi ve etkili yenilikler görülmüştür. Çağrı merkezleri dijitalleşme sürecinde kademeli olarak dönüşüme uğramış zaman içinde geleneksel modelden uzaklaşıp günümüzdeki modern çağrı merkezleri halini almıştır.

Çağrı merkezleri ve dijitalleşme arasındaki ilişki düşük maliyet, hız, müşteri memnuniyeti gibi yüksek verimlilik unsurlarına dayanır. Bu unsurlarda günümüz çağrı merkezlerinin temel çalışma prensiplerini oluşturmaktadır. Dijitalleşme örgütsel anlamda fayda sağlamanın yanı sıra çalışanların verimliliğini artırmada ve müşteri memnuniyetini sağlamada etkin rol oynamaktadır. Bu nedenle çağrı merkezleri için dijitalleşme, müşteri deneyimini iyileştirmek, operasyonel verimliliği artırmak ve rekabet avantajı sağlamak için kritik öneme sahiptir.

Çağrı merkezi sektörü temelde müşteriler ve işletmelerin etkileşim kurma ihtiyacının bir sonucudur. Günümüzde tek kanallı iletişimden uzaklaşılarak çoklu kanallar yoluyla müşteri desteği ve çözümden, satış ve pazarlamaya kadar birçok ihtiyaca dijital çözüm sağlamaktadır. Bu çalışma ile amaçlanan gelenekselden dijital çağrı merkezlerinin geçirdiği evrimsel süreçleri ele alarak yaşanan değişimlerin yönetimsel, müşteri ve çalışan bağlamında nasıl etki gösterdiğini ortaya koymaktır. Mevcut çalışmalardan elde edilen bilgiler doğrultusunda çağrı merkezlerinin dijitalleşmesinin çalışanlar, müşteri ve örgütsel yönetim anlamında olumlu yönde etkileri olduğu görülmüştür. Bu etkilerden çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bahsedilecektir.

2. Çağrı Merkezlerinin Tarihsel Gelişimi

Çağrı merkezlerinin temelleri, 1960'ların sonlarına doğru Amerika Birleşik Devletleri'nde, müşterilerin talep ve şikâyetlerini iletebilmeleri amacıyla atılmıştır. Çağrı Merkezinin resmi varlığı 1980'lere kadar mevcut değildi ve buna rağmen, tüketiciler zaten telefon veya yazışma yoluyla şirketlerle bir şekilde iletişim kurabiliyordu (Hawkins vd., 2001). Müşterilerin sorularını yanıtlamak için, çalışanlar normalde manuel biçimde, ürün veya hizmetleri ve ayrıca müşteriler hakkında, ancak başlangıç düzeyinde bir biçimde, bazı bilgilere erişebiliyordu (Giao vd., 2010). Bu dönemden sonra müşteri hizmetleri anlayışı şirketlerin müşteri ilişkilerini daha etkin bir şekilde yönetme ihtiyacıyla paralel olarak gelişmeye başlamıştır.

Çağrı merkezi terimi kavramsal olarak 1983 yılında ortaya çıkmıştır ancak işlevsel olarak tarihi daha eskiye dayanmaktadır. Terim ilk olarak iletişim sektörü

yayını 'Data Communications' tarafından ortaya atılmıştır. İlk ortaya çıkışı telefonun icadı sonrası bir santral hattının kurulması olarak kabul edilmektedir. Norman'a (2005) göre Ford şirketinin öncü girişimi ile kurduğu çağrı merkezi departmanı 20.000 müşteriye ulaşma hedefi ile 20.000.000 müşteriye ulaşma başarısının nedeni görülmekte ve çağrı merkezi kavramının ilk başarılı uygulamalarından biri olarak kabul edilmektedir. 1970'lerde Continental Havayolları da sektördeki ilk gelişmiş çağrı merkezi sistemini kurarak bu alanda önemli adımlar atanlar arasındadır. İngiltere'deki ilk denemeler bazı kaynaklara göre 1960'larda komşularına pasta satan ev kadınlarının telefonla sipariş sistemlerinin çağrı merkezlerinin ilk ilkel örnekleri olduğunu öne sürmektedir. Birleşik Krallıkta bulunan Birmingham Press and Mail'de ilk resmi ticari çağrı merkezi girişimi olarak kabul edilmektedir. Çağrı merkezlerinin tarihçesi, farklı kaynaklarda çeşitli örneklerle karşımıza çıkmaktadır. Ancak, genel olarak 1960'lar ve 1970'ler, bu alandaki ilk adımların atıldığı dönem olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde şirketler müşteriler ile iletişimi daha organize şekilde yürütmek ve verimlilik elde etmek için çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir.

Çağrı merkezi sektörü 1970'ler ve 1980'lere kadar gelişim göstermeye devam etmiştir. Daha sonra 800'lü hatlar ortaya çıkmış ve telepazarlama yayılmaya başlamıştır. (Doellgast vd., 2023:1).

Kaynak: <https://www.whoson.com/> (1970'lerde Bir Çağrı Merkezi)

1980'lerde çağrı merkezleri sadece müşteriye destek odaklı değil aynı zamanda satış ve pazarlama odaklı olarak da kullanılmaya başlandığı bir dönemdir. Tele Pazarlama ve Interactive Voice Response (IVR) sistemleri bu yıllarda yayılmaya başlamıştır. IVR sistemi ile müşteriler basit sorunlarını temsilciye bağlanmadan sesli yanıt ile çözmeye adapte olmuştur. 1990'lar ve 2000'ler arasında ilk dijitalleşme dalgası, çağrı hacmi takibi, otomatik çağrı dağıtımı ve elektronik izleme ve performans yönetimindeki yenilikler yoluyla çağrı merkezlerini dönüştürdü. Bu yıllarda e-posta ve internet yaygınlaşmaya başlamış ve iletişim kanalları gittikçe artmıştır. Daha sonra çağrı merkezleri 'Contact Center' ismini almaya başlamıştır. Bununla birlikte çağrı merkezleri çok kanallı yapıya evrilmiştir. Çağrı merkezi sektörü geleneksel ve tek kanallı yapıdan uzaklaşmaya başlamasıyla birlikte artık verimlilik ve müşteri odaklı yaklaşım ile müşterileri elde tutmak, kâr elde etmek ve sürdürülebilirlik gibi örgütsel anlamda hayati amaçları benimsemeye başlamıştır. Daha az maliyet ile basit ve akıcı bir hizmet temel alınmıştır.

3. Dijital Dönüşüm ve Çağrı Merkezleri

3.1. Çok kanallı (omnichannel) iletişim

Müşteriler işletmelerden hızlı ve çözüm odaklı yanıtlar, sorunsuz bir deneyim ve tutarlı bir destek beklerler ve bu noktada, çok kanallı (omni-channel) çağrı merkezleri devreye girerek bu beklentileri karşılamaktadır (Korumaz, 2024: 2). Çok kanallı çağrı merkezlerinin gelişmesi ile SMS, e-posta, canlı sohbet, sosyal medya, yüz yüze iletişim gibi araçlar kullanılmaya başlanmıştır. İletişimin çok kanallı olması müşterilere daha fazla seçenek sağlamak ve kişisel deneyim sağlamak adına müşteri memnuniyetini amaçlamaktadır.

İnternetin 2000'lerde daha da yaygınlaşması ile birlikte müşteriler çağrı merkezine bağlanmanın yanı sıra çoklu kanallar yoluyla da iletişim kurmaya başlamıştır. Bu da çağrı merkezlerinde iş yükünün hafiflemesine olanak sağlamıştır. Çok kanallı çağrı merkezlerinin temel özellikleri arasında iletişimde tutarlılık ve farklı kanallar arasında sorunsuz veri akışı, müşteri etkileşimlerini merkezi bir yerde depolama, müşteri taleplerine anında cevap verebilmek sayılabilir (Gans vd., 2003).

Çok kanallı çağrı merkezleri müşteri ve örgütsel deneyim anlamında kolaylık sağladığı gibi yönetim, kaynak ve bütçe planlaması açısından çeşitli zorlukları da beraberinde getirir. Bu zorluklar özellikle insan kaynakları, teknoloji yatırımları ve operasyonel esneklik alanlarında kendini gösterir.

İnsan Kaynağı Planlaması; farklı iletişim kanallarına (telefon, e-posta, canlı sohbet, sosyal medya vb.) hâkim, yetkin personel bulmak ve eğitmek önemli bir zorluktur. Her kanal, farklı beceri ve bilgi gerektirir. Çalışanların tüm kanallarda

tutarlı ve kaliteli hizmet sunabilmesi için sürekli eğitim ve gelişim programları uygulanmalıdır.

Teknoloji Yatırımları; yani çok kanallı çağrı merkezleri, otomasyon, yapay zekâ ve analitik araçlar gibi gelişmiş teknolojiler gerektirir. Bu teknolojilerin maliyeti yüksek olabilir. Teknolojik altyapının sürekli güncellenmesi ve yeni teknolojilere uyum sağlanması da ek maliyetler doğurur.

Operasyonel Esneklik; müşteri taleplerindeki ani dalgalanmalara hızlı ve etkili bir şekilde yanıt vermek önemlidir. Bu, operasyonel esneklik gerektirir. Çalışanların ve teknolojik altyapının, değişen taleplere uyum sağlayabilecek şekilde esnek olması gerekir. Talep tahminleme ve kaynak planlaması süreçlerinin doğru yapılması, operasyonel esnekliği artırır (Aksin, Armony ve Mehrotra, 2007; akt. Korumaz, 2024: 2).

Çok kanallı çağrı merkezlerinin başarılı bir şekilde yönetilmesi, insan kaynakları, teknoloji ve operasyonel esneklik alanlarında dikkatli bir planlama ve yatırım gerektirir. Bu zorlukların üstesinden gelmek, müşteri memnuniyetini artırmak ve rekabet avantajı sağlamak için kritik öneme sahiptir.

Kaynak: Marketingtr.net

3.2. Yapay zekâ ve otomasyon

Çağrı merkezlerinin dinamik dünyasında, yapay zekadaki gelişmeler sayesinde çağrı merkezleri hızla gelişmekte ve bu dönüşüm yalnızca bir trend değildir yani işletmelerin müşterileriyle etkileşim kurma biçimini yeniden

şekillendiren temel bir değişimdir (Johnson, 2024). Veri tabanı ve yazılım teknolojilerindeki ilerlemeler ile birlikte daha etkin bir iletişim ağı oluşmaya başlamıştır. CRM (Müşteri İlişkileri Yönetimi) yazılımları sayesinde müşteri bilgileri merkezi bir veri tabanında toplanarak analiz edilmesine olanak sağlamıştır. İş yükünü azaltan ve müşteri memnuniyetini artıran IVR sistemleri daha da gelişmiştir. Yapay zeka ve otomasyon sistemlerinin çağrı merkezi uygulamalarına entegre edilmesi çağrı merkezi temsilcilerine destek ve müşteri memnuniyetini sağlamakta önemli rol oynamaktadır. Çağrı merkezleri sürekli tekrar eden işleri yerine getirdiği için yapay zekâ destekli otomatikleşmiş hizmet verilmesi hem müşteri hem de müşteri temsilcisi açısından genel hizmet kalitesini artırmakta ve bekleme süresi azalmaktadır ve buna bağlı olarak mutlu müşteri ve verimli bir hizmet deneyimi sunmaktadır.

Yazılımların geliştirilmesi ile birlikte çağrı merkezi asistanlarının performans değerlendirmesi ve analiz edilmesi, takibi ve raporlama süreci daha etkin şekilde yapılmaya başlanmıştır. Çağrı merkezlerinin evrimsel süreci açısından 2000'ler bir dönüm noktası olarak düşünülmektedir. İşletmeler müşteri deneyimini güçlendirmek için bir iş gücü yönetimi çözümü olarak giderek daha fazla yapay zekâyı kullanmaktadır. Çünkü yapay zekâ destekli iletişim merkezleri, bir şirketin temel müşteri sorunlarını çözme yeteneğini otomatikleştirirken, müşteri temsilcisi profesyonellerinin daha gelişmiş müşteri etkileşimlerini yönetmesini sağlar (O'Brien ve Downie, 2024).

3.3. Veri analitiği ve iş zekâsı

Yapay zekâ aracılığı ile çağrı merkezlerinde müşteri ve müşteri temsilcilerinin verileri toplanarak analiz edilir ve müşteri davranışları, tercihleri, sorunları ve eğilimleri hakkında önemli içgörüler elde edilir. Veri analizi çalışanların performanslarının takibi ve değerlendirilmesinde, operasyonel performansın ölçümü ve iyileştirilmesinde, olası sorunları tahmin etmede kritik öneme sahiptir. Müşteri odaklı bir yaklaşım benimsemek, operasyonel verimliliği artırmak ve sürdürülebilirlik açısından vazgeçilmez bir araçtır. Veri analizi yapılmasıyla temel olarak amaçlanan verilerden elde edilen problemleri çözmek, daha iyi kararlar almak ve optimize edilmiş iş operasyonları elde etmektir. Analiz yazılımları ile verileri takip ve analiz etme daha kolay bir süreç haline gelmektedir.

İş zekâsı, beklenen hedeflere ulaşmak için var olan bilgiler arasındaki ilişkileri yorumlama yeteneği olarak tanımlanmıştır (Luhn, 1958; akt: Kayabaş, 2020: 111). Rajesh (2008)'e göre iş zekâsı teknolojileri işletmelerin veriye dayalı karar alma süreçlerini destekleyen geniş bir araç yelpazesini kapsar ve bu teknolojiler, verilerin sorgulanması, raporlanması ve analiz edilmesinin yanı sıra, çevrimiçi

analitik işleme, karar destek sistemleri, gösterge panelleri, veri madenciliği, şirket performans yönetimi, şirket karneleri ve tahmine dayalı analiz gibi çeşitli işlevleri içerir.

3.4. Bulut tabanlı çağrı merkezi çözümleri

Bulut Bilişim, "tak ve çalıştır" hizmetleri sunduğu için mevcut altyapı üzerinde benimsenmesi gereken en önemli teknolojilerden biridir. Çünkü basitliği ve maliyet etkinliği sayesinde şirketler ve araştırmacılar için adeta pastanın üzerindeki çilek haline gelmiştir (Hasan ve Ahamed, 2012: 44). Bulut tabanlı çağrı merkezleri diğer iş uygulamalarına kolayca entegre edilen, hızlı kurulan, yüksek güvenlik sağlayan, raporlama, analiz, performans izleme ve iyileştirme imkanı sunan, uzaktan çalışmayı kolaylaştıran bir hizmet süreci sunar. İşletmelere maliyet etkin, yüksek verimlilik sağlayan, esnek bir iletişim sağlamaktadır. Bu yönleri ile geleneksel çağrı merkezlerinden ayrılmaktadır.

3.5. Uzaktan ve hibrit çağrı merkezi modelleri

Uzaktan çalışma, iş görenlerin iş yeri dışında da çalışabilmesine imkân sağlayan çalışma modelidir. Söz konusu iş, yerine getirilirken teknolojik imkânlar ve araçların desteği ile evden ya da iş yeri dışında bir yerden yine yönetici kontrolü ve sorumluluğu altında gerçekleştirilir. Bu çalışma modeli internet alt yapısı ve teknolojinin gelişip yayılması ile birlikte daha popüler hale gelmiştir ve uzaktan çalışma dünyada hızla yayılmaya devam etmektedir. Özellikle covid-19 pandemi sürecinden beri birçok kamu ve özel sektör kurumları uzaktan çalışma modelini tercih etmeye başlamıştır. Doğru bir uzaktan çalışma modeli uygulandığında hem örgütsel açıdan hem de çalışan açısından birçok avantaj sağlar.

Uzaktan Çalışma Çağrı Merkezi Modelinin Avantajları;

1. Çalışanlara daha esnek çalışma ortamı sağlar
2. İş-yaşam dengesi kurmayı sağlar
3. Çalışan memnuniyetini artırır
4. Üretkenliği artırır
5. Maliyet tasarrufu sağlar

Hibrit çağrı merkezi modeli, geleneksel ofis tabanlı çağrı merkezleri ile uzaktan çalışma modelinin bir kombinasyonudur. Bu modelde, çağrı merkezi çalışanları hem ofisten hem de evden veya farklı konumlardan çalışabilirler. Hibrit model, işletmelerin ve çalışanların değişen ihtiyaçlarına uyum sağlamak için esneklik sunar. Çalışanlar için esnek, verimli, yüksek memnuniyetli bir

çalışma ortamı sağlamaktadır. Uzaktan çalışma modeline benzer şekilde düşük maliyet, yüksek çalışan memnuniyeti, gelişmiş müşteri deneyimi gibi avantajlar sunar.

4. Dijitalleşmenin Çağrı Merkezlerine Etkisi

Çağrı merkezlerinin çok sayıda organizasyonun operasyonel verimliliğini artırmadaki rolü son derece önemlidir. Günümüzde dijitalleştirme teknolojisi, çağrı merkezlerinin müşteriye olağanüstü hizmet ve destek sunmasını, çalışan refahı üzerindeki olumsuz etkiyi en aza indirmesini sağlamıştır. Konu modelleme ve duygu analizi gibi yapay zekâ teknikleri, temsilcilerin belirli sorguları ele almasına, gerçek zamanlı destek ve geri bildirim sağlamasına ve müşterilerle daha güçlü ilişkiler kurmasına yardımcı olmaktadır. Dijitalleştirme yoluyla iletişim merkezlerinin otomasyonu, sıradan ve zaman alıcı görevleri otomatikleştirerek temsilcilerin iş yükünü hafifletme potansiyeline sahiptir (Pacella vd., 2024: 1).

Çağrı merkezlerinin dijitalleşme sürecinden en fazla etkilenenler müşteriler, örgütsel yönetim ve çalışanlar olduğu söylenebilir.

4.1. Müşteri deneyimine etkisi

Çağrı merkezlerinin dijitalleşmesi, müşteri deneyimini kökten değiştiren ve önemli ölçüde iyileştiren bir dizi etki yaratmaktadır. Öncelikle, çok kanallı iletişim imkânı sayesinde müşteriler, tercih ettikleri kanaldan (telefon, e-posta, canlı sohbet, sosyal medya vb.) kolayca iletişim kurabilmekte ve sorunlarını çözebilmektedir. Yapay zekâ destekli chatbotlar ve sanal asistanlar, 7/24 kesintisiz hizmet sunarak müşterilerin bekleme sürelerini kısaltmakta ve anında yanıt almalarını sağlamaktadır. Kişiselleştirilmiş hizmetler, müşteri verilerinin analiz edilmesiyle mümkün hale gelmekte, böylece her müşteriye özel çözümler sunulabilmektedir. Self-servis portalları ve bilgi tabanları, müşterilerin kendi sorunlarını çözmelerine olanak tanıyarak bağımsızlıklarını artırmaktadır.

4.2. Çalışan deneyimine etkisi

Çağrı merkezlerinin dijitalleşmesi, çalışan deneyimini önemli ölçüde etkileyerek hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Olumlu yönde, otomasyon ve yapay zekâ destekli araçlar, çalışanların tekrarlayan ve rutin görevlerden kurtulmasını sağlayarak daha karmaşık ve değerli işlere odaklanmalarına olanak tanımaktadır. Gerçek zamanlı veri analizi ve performans izleme sistemleri, çalışanların güçlü ve zayıf yönlerini belirleyerek kişiselleştirilmiş eğitim ve gelişim fırsatları sunmaktadır.

Bulut tabanlı Çağrı Merkezi Çözümleri, uzaktan çalışma ve esnek çalışma saatleri gibi avantajlar sunarak çalışanların iş-yaşam dengesini iyileştirmektedir. Ayrıca, dijital iletişim kanalları sayesinde çalışanlar, bilgiye daha hızlı erişebilmekte ve iş arkadaşlarıyla daha kolay iletişim kurabilmektedir. Ancak, dijitalleşme aynı zamanda bazı zorlukları da beraberinde getirmektedir. Yeni teknolojilere uyum sağlama gerekliliği, çalışanlarda stres ve kaygı yaratabilmektedir. Sürekli değişen teknolojik ortam, çalışanların sürekli öğrenme ve kendilerini geliştirme ihtiyacını artırmaktadır. Ayrıca, otomasyonun yaygınlaşması bazı çalışanların işlerini kaybetme korkusu yaşamasına neden olabilmektedir. Bu nedenle, çağrı merkezlerinin dijitalleşme sürecinde çalışanların eğitimine ve gelişimine yatırım yapılması, onların bu değişime uyum sağlamalarına yardımcı olmak için önemlidir.

Çalışanlarının refahını önceliklendiren liderler, sosyal olarak daha sorumlu ve sürdürülebilir olarak algılanır. Bu, bir şirketin itibarını artırır ve artan iş fırsatlarına yol açabilir. Temelde çalışanların refahı çağrı merkezlerinin sürdürülebilirliği için kritik öneme sahiptir. Çağrı merkezleri, çalışanlarının gelişimine yatırım yaparak performanslarını iyileştirebilir, maliyetleri düşürebilir ve sosyal olarak sorumlu ve sürdürülebilir işletmeler olarak itibarlarını inşa edebilirler (Pacella, 2024: 1).

4.3. Örgütsel yönetim deneyimine etkisi

Çağrı merkezlerinin dijitalleşmesi, bir şirketi müşterileriyle bağlayan merkezi bağlantı noktası olarak önemli bir rol oynar, yüksek kaliteli hizmetlerin sunulması için bir platform sağlar ve müşteri endişelerinin ayrıntılı bir şekilde anlaşılmasını sağlar. Bu alanda kurulan güven, sunulan hizmetlerin etkinliğini önemli ölçüde etkiler. Müşteri ihtiyaçlarını kavrayamamak veya etkili çözümler sağlayamamak bu güveni zedeleyebilir ve müşterileri alternatifleri keşfetmeye yönlendirebilir (Pacella vd., 2024: 5).

Çağrı merkezlerinin dijitalleştirilmesi ile dijital geri bildirim mekanizmaları sayesinde müşterilerden anında geri bildirim alınarak hizmet kalitesi sürekli olarak iyileştirilmektedir. Tüm bu gelişmeler, müşteri memnuniyetini artırmakta, marka sadakatini güçlendirmekte ve müşteri deneyimini daha sorunsuz ve kişiselleştirilmiş hale getirmektedir. Öncelikle, gerçek zamanlı veri analizi ve raporlama yetenekleri sayesinde yöneticiler, operasyonel süreçleri anlık olarak izleyebilmekte ve hızlı kararlar alabilmektedir. Yapay zekâ destekli performans izleme sistemleri, çalışanların verimliliğini ve müşteri etkileşimlerini detaylı bir şekilde analiz ederek, eğitim ve gelişim ihtiyaçlarını belirlemekte ve kişiselleştirilmiş geri bildirimler sunmaktadır. Otomasyon, tekrarlayan ve rutin görevleri ortadan kaldırarak yöneticilerin stratejik planlama ve inovasyona

odaklanmasını sağlamaktadır. Bulut Tabanlı Çağrı Merkezi Çözümleri, esnek çalışma modellerini destekleyerek uzaktan çalışma imkânları sunmakta ve coğrafi kısıtlamaları ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca, dijital iletişim kanallarının entegrasyonu, farklı departmanlar arasında daha şeffaf ve etkili bir iletişim ortamı oluşturmada, böylece iş birliği ve koordinasyon artmaktadır. Tüm bu gelişmeler çağrı merkezi yönetimini daha verimli, veri odaklı ve esnek hale getirerek örgütsel performansı önemli ölçüde artırmaktadır.

5. Çağrı Merkezlerinin Dijital Dönüşümü: Stratejiler ve Uygulamalar

Teknolojik alandaki hızlı değişim ve gelişmelerin, meslekleri ve örgütlerdeki çalışanları etkilemesi beklenmektedir. Yapay zeka, artırılmış gerçeklik, blok zinciri, sanal gerçeklik ve metaverse gibi teknolojilerin günlük yaşamdaki ve iş dünyasındaki öneminin artmasıyla birlikte, bireylerin yaşam biçimlerinde ve işletmelerin çalışma düzenlerinde değişiklikler yaşanması olasıdır (Öztürk, 2024: 106).

Çağrı merkezlerinin dijital dönüşümü, müşteri beklentilerinin hızla değiştiği ve rekabetin arttığı günümüzde, işletmeler için kaçınılmaz bir gereklilik haline gelmiştir. Bu dönüşüm, çağrı merkezlerinin sadece teknolojik altyapısını değil, aynı zamanda stratejilerini, süreçlerini ve insan kaynaklarını da kapsamaktadır.

5.1. Dijital dönüşümün temel stratejileri

Çağrı merkezlerinde dijital dönüşümün temel stratejileri müşteri odaklılık, çok kanallı iletişim, otomasyon ve yapay zeka, veri odaklı karar alma ve çalışan deneyimi olarak sayılabilir.

Müşteri odaklılık

Dijital dönüşümün merkezinde, müşteri deneyimini iyileştirme hedefi yer almalıdır. Müşteri davranışlarını ve tercihlerini anlamak için veri analitiği kullanılmalı, kişiselleştirilmiş hizmetler sunulmalıdır.

Çok kanallı iletişim (Omnichannel)

Müşterilere, tercih ettikleri iletişim kanallarından biri ile kesintisiz ve tutarlı bir deneyim sunulmalıdır. Kanallar arası entegrasyon sağlanarak, müşteri etkileşimlerinin bütünsel bir görünümü elde edilmelidir.

Otomasyon ve yapay zekâ

Tekrarlayan ve rutin görevler, otomasyon araçları ile gerçekleştirilerek çalışanların daha karmaşık ve değerli işlere odaklanması sağlanmalıdır. Yapay

zekâ destekli chatbotlar ve sanal asistanlar, 7/24 hizmet sunarak müşteri bekleme sürelerini kısaltmalı ve sorunları hızlı bir şekilde çözmelidir.

Veri odaklı karar alma

Çağrı merkezi operasyonlarından elde edilen veriler, analiz edilerek performans takibi, eğilim tespiti ve stratejik karar alma süreçlerinde kullanılmalıdır. Gerçek zamanlı raporlama ve dashboardlar, yöneticilere anlık bilgi sağlayarak hızlı müdahale imkânı sunmalıdır.

Çalışan deneyimi

Dijital dönüşüm, çalışanların işlerini kolaylaştırmalı ve verimliliklerini artırmalıdır. Çalışanlara, yeni teknolojiler konusunda eğitimler verilmeli ve dijital becerilerini geliştirmeleri için fırsatlar sunulmalıdır.

5.2. Çağrı merkezlerinde dijital dönüşümün uygulama alanları

Çağrı merkezlerindeki dijital dönüşüm, müşteri deneyimini iyileştirmek, operasyonel verimliliği artırmak ve maliyetleri düşürmek için çeşitli uygulama alanları sunar. Bu uygulama alanları, çağrı merkezlerinin dijital dönüşüm sürecinde kullanabileceği teknolojilerden sadece birkaçıdır. Bu alanlardan bazıları aşağıdaki şekildedir.

Bulut çağrı merkezi çözümleri

Bulut tabanlı çözümler, esneklik, ölçeklenebilirlik ve maliyet avantajı sağlayarak çağrı merkezi operasyonlarını optimize eder. Uzaktan çalışma imkânı sunarak coğrafi kısıtlamaları ortadan kaldırır. Türkiye’de en fazla kullanılan bulut tabanlı çağrı merkezi çözümü Alotech’dır. Esnek yapısı, farklı ölçekteki işletmelerin ihtiyaçlarına uygun çözümler sunar. Gelişmiş raporlama ve analiz özellikleriyle çağrı merkezi performansını takip etmeyi kolaylaştırır.

Yapay zekâ destekli müşteri hizmetleri

Chatbotlar ve sanal asistanlar, müşteri sorularını yanıtlar, sorunları çözer ve bilgi sağlar. Sesli yanıt sistemleri (IVR), yapay zekâ ile geliştirilerek daha doğal ve etkili bir iletişim deneyimi sunar. Örneğin Amazon şirketi Alexa ve diğer sesli asistanları ile sesli komutlarla müşteri hizmetleri sunar. Chatbotlar ve yapay zekâ destekli öneri sistemleri ile müşteri deneyimini kişiselleştirir.

Veri analitiği ve raporlama

Müşteri etkileşimleri, performans metrikleri ve operasyonel veriler analiz edilerek iyileştirme alanları belirlenir. Müşteri memnuniyeti, çağrı hacmi,

bekleme süreleri gibi önemli göstergeler takip edilir. Örneğin AloTech, çağrı merkezi analitiği çözümleriyle çağrı trafiğini, müşteri memnuniyetini ve temsilci performansını ölçer. Detaylı raporlarla çağrı merkezi operasyonlarını optimize etmeye ve müşteri deneyimini iyileştirmeye yardımcı olur.

Sosyal medya entegrasyonu

Sosyal medya kanalları, müşteri hizmetleri ve marka iletişimi için kullanılır. Sosyal medya dinleme araçları ile müşteri geri bildirimleri ve marka itibarı takip edilir.

E-ticaret şirketleri, Facebook ve Instagram üzerinden müşteri destek hizmetleri sunmaktadır. Ürün sorularına yanıt vermek, sipariş takibi yapmak ve iade işlemlerini yönetmek için sosyal medya kanallarını kullanmaktadır.

Mobil uygulamalar

Mobil uygulamalar, müşterilere self-servis seçenekleri, bilgi erişimi ve iletişim imkânı sunar. Mobil bildirimler ile müşterilere güncel bilgiler ve hatırlatmalar gönderilir. Telekomünikasyon, bankacılık ve finans şirketleri, mobil uygulamaları üzerinden müşterilerine fatura ödeme, tarife değiştirme, hat sorgulama ve teknik destek alma gibi hizmetler sunmaktadır. Bu uygulamalar, müşterilerin telefon veya internet sorunlarını hızlı bir şekilde çözebilmelerini sağlamaktadır.

5.3. Dijital dönüşümün faydaları

- Hızlı, kişiselleştirilmiş ve kesintisiz hizmetler sayesinde müşteri memnuniyeti artar.
- Otomasyon ve verimlilik artışı sayesinde operasyonel maliyetler düşer.
- Çalışanların daha değerli işlere odaklanması ve süreçlerin optimize edilmesiyle verimlilik artar.
- İnovatif ve müşteri odaklı hizmetler, marka imajını güçlendirir.
- Dijital dönüşümü başarıyla tamamlayan, adapte olan işletmeler rekabette öne geçer. Çağrı merkezlerinin dijital dönüşümü, sürekli bir süreçtir. İşletmelerin, değişen müşteri beklentilerine ve teknolojik gelişmelere uyum sağlayarak bu süreci başarıyla yönetmeleri gerekmektedir.

6. Geleceğin Çağrı Merkezleri: Beklenen Trendler

Geleceğin çağrı merkezi trendleri hakkında bilim insanlarının görüşleri, teknoloji ve insan etkileşiminin kesişiminde şekilleniyor. Özellikle yapay zekâ ve otomasyonun yükselişi bu alandaki tartışmaların merkezinde yer almaktadır.

6.1. Yapay zekâ ve otomasyonun rolü

MIT'den (Massachusetts Institute of Technology) Erik Brynjolfsson ve Andrew McAfee (2014) gibi bilim insanları, "İkinci Makine Çağı" adlı eserlerinde, yapay zekâ ve otomasyonun iş gücü piyasası üzerindeki etkilerini derinlemesine incelemektedir. Onlara göre, çağrı merkezleri gibi rutin görevlerin yoğun olduğu sektörler, otomasyonun en çok etkileeneceği alanlardan biridir (Vijay, 2014). Ancak, bu durumun insan çalışanların tamamen yerini alacağı anlamına gelmediğini, yapay zekânın çalışanları destekleyen ve daha karmaşık görevlere odaklanmalarını sağlayan bir araç olarak kullanılabileceğini vurgulamaktadır.

Yapay zekâ uzmanları, duygusal zekâ ve doğal dil işleme alanındaki gelişmelerin, yapay zekânın müşteri etkileşimlerinde daha insana benzer ve empatik bir rol oynamasını sağlayacağını belirtmektedir. Bu, çağrı merkezlerinde yapay zekânın müşteri deneyimini kişiselleştirmesine ve iyileştirmesine olanak tanıyacaktır.

6.2. Müşteri deneyimi ve insan etkileşimi

Harvard Business School'dan Michael Porter ve James E. Heppelmann, "Akıllı, Bağlantılı Ürünler" adlı makalelerinde, nesnelerin interneti (IoT) ve veri analitiğinin müşteri deneyimini nasıl dönüştüreceğini ele alıyor (Chaudhuri, 2015: 4). Onlara göre, çağrı merkezleri, IoT cihazlarından elde edilen verileri kullanarak müşterilere proaktif hizmetler sunabilecek ve sorunları daha ortaya çıkmadan çözebilecektir.

6.3. Çalışan deneyimi ve eğitim

Geleceğin çağrı merkezlerinde, çalışanların yeni teknolojilere uyum sağlaması ve sürekli öğrenmesi gerekecek. Bu konuda, eğitim bilimciler ve insan kaynakları uzmanları, çalışanların dijital becerilerini geliştirmek için sürekli eğitim ve gelişim programlarının önemini vurguluyor.

Çağrı merkezi çalışanlarının motivasyonu ve memnuniyeti, müşteri memnuniyetini doğrudan etkiliyor. Bu nedenle, örgütsel psikologlar, çalışanların iş-yaşam dengesini destekleyen politikaların ve çalışma ortamlarının önemine dikkat çekiyor.

Özetle, geleceğin çağrı merkezleri, yapay zekâ ve otomasyonun yaygın kullanımı, kişiselleştirilmiş müşteri deneyimi, insan etkileşiminin önemi ve çalışan deneyimine yapılan yatırımlarla şekillenecek. Bu dönüşümde, bilim insanlarının görüşleri, teknolojinin insan odaklı ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasına rehberlik ediyor.

7. Sonuç

Dijitalleşme, çağrı merkezleri için vazgeçilmez bir gereklilik haline gelmiştir. Müşteri beklentilerinin hızla değiştiği ve rekabetin arttığı günümüzde, çağrı merkezlerinin geleneksel yöntemlerle varlığını sürdürmesi mümkün değildir. Dijitalleşme, çağrı merkezlerine çok kanallı iletişim, kişiselleştirilmiş hizmet, hızlı çözümler ve artan operasyonel verimlilik gibi birçok avantaj sunmaktadır. Bu sayede, çağrı merkezleri müşteri memnuniyetini artırabilir, maliyetlerini düşürebilir ve rekabette öne çıkabilir. Çağrı merkezlerinin geleneksel yapıdan dijital dönüşüme geçişi, müşteri deneyimini iyileştirme ve operasyonel verimliliği artırma potansiyeli taşımaktadır. Ancak bu dönüşüm, teknolojik altyapı, insan kaynağı ve süreç yönetimi gibi çeşitli boyutlarda dikkatli bir planlama ve uygulama gerektirmektedir.

Dijital kanalların entegrasyonu, kişiselleştirilmiş hizmet sunumu ve veri analitiği kullanımı gibi unsurlar, çağrı merkezlerinin rekabet avantajı elde etmesine olanak tanıyacaktır. Bu bağlamda, şirketlerin dijital çağrı merkezi stratejilerini oluştururken müşteri beklentilerini, teknolojik gelişmeleri ve sektör trendlerini dikkate almaları önem arz etmektedir. Ayrıca, çalışanların dijital yetkinliklerinin geliştirilmesi ve müşteri odaklı bir kültürün benimsenmesi, bu dönüşümün başarısını etkileyen kritik faktörler arasında yer almaktadır. Aşağıda gelecekteki araştırmalar ve uygulamalar için, dijital çağrı merkezlerinin etkinliğini artırmaya yönelik bazı öneriler sunulmaktadır.

Yapay zekâ ve makine öğrenimi ile kişiselleştirilmiş müşteri deneyimlerinin etkileri incelenebilir. Müşteri verilerinin gizliliği ve güvenliği konularına odaklanarak, kişiselleştirilmiş hizmetlerin etik boyutları araştırılabilir. Farklı dijital kanalların (sosyal medya, chatbotlar, mobil uygulamalar vb.) entegrasyonunun müşteri memnuniyeti üzerindeki etkileri analiz edilebilir. Müşterilerin farklı kanallar arasında geçiş yaparken yaşadığı deneyimler ve beklentiler incelenebilir.

Çağrı merkezi çalışanlarının dijital yetkinliklerini geliştirmek için gereken eğitim programları ve yöntemleri araştırılabilir. Çalışanların yeni teknolojilere adaptasyon süreçleri ve bu süreçlerde karşılaştıkları zorluklar incelenebilir. Dijital dönüşümün çağrı merkezi çalışanlarının iş tatmini, stres seviyesi ve genel refahı üzerindeki etkileri analiz edilebilir. Uzaktan çalışma, esnek çalışma saatleri gibi yeni çalışma modellerinin çalışan performansı ve motivasyonu üzerindeki etkileri değerlendirilebilir.

Dijital çağrı merkezi altyapısı için gereken teknolojik yatırımların geri dönüşü ve uzun vadeli etkileri analiz edilebilir. Bulut tabanlı çözümler, veri analitiği platformları gibi teknolojilerin çağrı merkezi operasyonlarına entegrasyonu ve optimizasyonu araştırılabilir. Müşteri verilerinin toplanması, saklanması ve kullanılması konularında yasal düzenlemelere uyum ve etik ilkeler araştırılabilir. Siber güvenlik tehditlerine karşı çağrı merkezi sistemlerinin korunması ve veri ihlallerinin önlenmesi konularında stratejiler geliştirilebilir.

Kaynakça

- Aksin, O., Armony, M. & Mehrotra, V. (2007). The modern call center: a multi-disciplinary perspective on operations management research. *Production and Operations Management*. 16, 665 - 688. 10.1111/j.1937-5956.2007.tb00288.x.
- Chaudhuri, A. (2015). How smart, connected products are transforming competition. *Harvard Business Review*.
- Doellgast, V., O'Brady, S., Kim, J., Walters, D., Acevedo, A., Dragsbaek, N., Hegeman, T., Ivanovski, S., McCormick, N., Rana, A., Snyder, M., Starcevic, J., Wagner, I. & Kylasam Iyer, D. (2023). AI in contact centers: Artificial intelligence and algorithmic management in frontline service workplaces. 10.13140/RG.2.2.36641.58724.
- Gans, N., Koole, G. & Mandelbaum, A. (2003). Telephone call centers: Tutorial, review and research prospects. *Manufacturing & Service Operations Management*, 5, 79-141.
- Gião, P., Borini, F. & Oliveira Junior, M. (2010). The influence of technology on the performance of Brazilian call centers. *Journal of Information Systems & Technology Management*. 7. 10.4301/10.4301%2FS1807-17752010000200005.
- Hasan, M. & Ahamed, M. U. (2012). SaaS: A new era for call center based on cloud computing. *Ulab Journal of Science and Engineering*, 3(1).
- Hawkins, L., Meier, T., Nainis, S. & James, H. (2001). The evolution of the call center to customer contact center, information technology support center, *White Paper*.
- Johnson, R. (2024). The impact of AI on call centers: 7 key impacts in 2025, <https://www.invensis.net/blog/impact-of-ai-on-call-centers>.
- Korumaz, H.V. (2024). Çok kanallı (omni-channel) çağrı merkezi yönetiminde kaynak ve bütçe planlaması.
- Legros, B., Jouini, O. & Koole, G. (2013). Adaptative call center blending. *Working paper, Ecole Centrale Paris*.
- Luhn, H.P. (1958). A business intelligence system. *IBM Journal of Research and Development*, 2, 314-319, <http://dx.doi.org/10.1147/rd.24.0314>
- McPhail, T. (2002). Global communication: Theories, stakeholders and trends. *Boston: Allyn & Bacon*
- Mehrotra, V., Grossman, T. A. & Samuelson, D. A. (2011). Call center management, *Wiley Operasyon Araştırması ve Yönetim Bilimi Ansiklopedisi*.
- Norman, K. (2005). Call centre work: Characteristics, physical and psychosocial exposure and health related outcomes.

- O'Brien, K. & Downie, A. (2024). What is call center artificial intelligence (AI), *IBM Journal of Research and Development*.
- Öztürk, F. (2024, October 17-19). Metaverse and human resources: bibliometric analysis with vosviewer. 9th International Conference on Business and Economics Studies. Erzurum, Türkiye.
- Pacella, M., Vasco, P., Papadia, G. & Giliberti, V. (2024). An assessment of digitalization techniques in contact centers and their impact on agent performance and well-being sustainability, *16*, 714. <https://doi.org/10.3390/su16020714>.
- Rajesh, K. V. N. (2008). Business intelligence for enterprises, *Icfai Journal of Information Technology*, *4*(1).
- Üzmez, S. S. & Büyükbeşe, T. (2021). Dijitalleşme sürecinde bilgi yönetiminin işletmelerin teknoloji uyumuna etkileri. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, *16*(2), 117-127. <https://doi.org/10.54860/beyder.1028117>.
- Vijay, V. (2014). The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies , by Erik Brynjolfsson and Andrew McAfee. *Journal of Information Technology Case and Application Research*, *16*, 112-115. 10.1080/15228053.2014.943094.

Bölüm 4

Küresel Finansın Dinamikleri: Uluslararası Piyasalar ve Enstrümanlar

Erinç BAYRI¹

Giriş

Küreselleşme ve yeni dünya düzeni beraber sermaye ve fonlara gün geçtikçe daha fazla ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Küreselleşme özellikle uluslararası finansal piyasalarda sermayenin hızlı bir döngüde aktarılmasına olanak sağlarken, aynı zamanda birçok sistematik ve sistematik olmayan riskleri de beraberinde getirmektedir. Uluslararası finansal piyasalar olarak da adlandırılan bu piyasalar; ülke sınırları dışında finansal piyasalarda ve finansal ürünlerde pozisyon alan kişi, kurum ve kuruluşlar fon arz ve fon talep edenleri oluşturmaktadır. Buna göre fon arz edenler bireysel ve kurumsal olmak üzere ellerinde bulunan fon fazlalıklarını değerlendirmek suretiyle gelir imkânı elde etmek isteyenlerdir. Fon talep edenler ise yine aynı şekilde bireysel ya da kurumsal olmak üzere çeşitli nedenler dolayı ihtiyaç duydukları fon ya da sermayeyi dışarıdan temin etmek isteyen aktörlerdir.

Dünya çapında birden fazla finansal piyasa bulunmakla beraber genel olarak finansal piyasalar ikiye ayrılmaktadır. Bunlar kendi aralarında vadelerine, likidite durumlarına, finansal ürün çeşitliliğine ve potansiyel risk ve beklenen getiriye bağlı olarak ayrıştırılmaktadır. Kısa vadeli (1 yıldan daha az), düşük risk ve düşük getiri potansiyeline sahip finansal ürünler para piyasalarını (money market) oluşturmaktadır. Bunlar; kısa vadeli mevduat hesapları, bonolar, repo ve ters repo, banka kredi kartları, mevduat sertifikaları, yerli ve yabancı paralar olabilir. Para piyasalarında kısa vadeli fon ihtiyacı ile kısa vadeli fon arzını genellikle ticari bankalar sağlamaktadır. Para piyasaları ülkemizde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) tarafından denetlenmektedir. Orta ve uzun vadeli (5-10 yıl üzeri) fon arz

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi; Kıbrıs Aydın Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, E-Mail: erincbayri@cau.edu.tr , erincbayri@hotmail.com , ORCID: 0000-0002-9019-3701.

ve taleplerinin karşılandığı piyasalara sermaye piyasaları (capital market) denilmektedir. Bu piyasalarda yüksek risk ve yüksek getiri potansiyeli beklenen ürünler işlem görmektedir. Bunlar; hisse senetleri, tahviller, gayrimenkul yatırımları, gelir ortaklık senetleri ve kâr ve zarar ortaklık belgeleri olabilir.

Birincil ve ikincil finansal piyasalar uluslararası finansal piyasalarda önemli bir yer teşkil etmektedir. Buna göre; alım ve satıma konu olan finansal enstrümanlar tarihinde ilk kez alınıp-satılıyorsa bu birincil piyasaları oluşturmaktadır. Genellikle çeşitli nedenlerle ihtiyaç duyulan sermayenin karşılanması nedeniyle ya da şirket politikası gereği büyüme ve tanınır olma gereksiniminden dolayı halka arz işlemi gerçekleştirilerek birincil piyasalarda işlem gerçekleştirilmektedir. Finansal bir ürün birincil piyasalarda alınıp/satıldıktan sonra artık ikincil piyasalarda işlem görmektedir. İkincil piyasa işlem hacimlerinin yoğunluğu nedeniyle finansal piyasaların derinleşmesine olanak sağlarken aynı zamanda finansal ürünlerin daha likit olmasına da imkân sunmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde her iki piyasa da uluslararası finansal piyasalarda önemli bir yer tutmaktadır.

Para ve sermaye piyasaları dışında aynı zamanda vadeli işlem piyasaları ve emtia piyasaları da uluslararası finansal piyasalarda yer bulmakta ve işlem görmektedir. Vadeli piyasa işlemlerinde sözleşme; vade, fiyat, nitelik ve miktar gibi birçok özellikler bugünden belirlenerek söz konusu finansal ürünün teslimi gelecek vade üzerinden gerçekleştirilerek riskten korunma (hedging) ve alım-satım (spekülasyon) ile kâr imkânı elde edilmektedir. Finansal türev ürünler vadeli işlem sözleşmelerine güzel birer örnektir. Emtia piyasalarında ise buğday, mısır, petrol ve emtiaya söz konusu olabilecek birçok ürün alınıp satılarak amacına göre riskten korunma (hedging) ya da alım-satım (spekülasyon) yoluyla kâr edilebilir.

Ülke sınırları içerisinde yerli yatırımcıların, yerli finansal enstrümanları alıp satması yerli piyasaları oluştururken, ulusal fonların yabancı yatırımcılara ya da uluslararası finansal piyasalarda işlem gören enstrümanların yerli yatırımcılar tarafından işlem görmesi durumunda finansal piyasalar uluslararası nitelik kazanmaktadır. Yabancı yatırımcıdan başka bir yabancı yatırımcıya fon aktarımı ise dünyada kıyı ötesi (off-shore) piyasalarından yapılmaktadır. Dünya genelinde kabul görmüş ve işlem hacminin yoğun olduğu off-shore piyasaları; Cayman Adaları, Bahamalar, İngiliz Virgin Adaları, Seyşeller, Hong Kong vb. yerlerdir. Bununla beraber dünya genelinde uluslararası finansal piyasalar deyince akla gelen en önemli finans merkezleri Londra, New York ve Tokyo olarak kabul edilmektedir (Uluçay, 2008, s. 2-3). Ülkemiz finansal piyasaları ise her geçen gün derinlik kazanmakta ve yatırımcılarına her koşul ve nitelikte ürünler sunmaktadır.

Türkçe karşılığı kıyı ötesi ya da deniz aşırı anlamı taşıyan offshore işlemleri genellikle kendi ülkelerinde yüksek vergi oranlarına katlanmak istemeyen ya da kaçınan yatırımcılar ile denetim mekanizmasının düşük olduğu bu yerlerde kara para aklamak (money laundering) isteyen kişilerin yaygın olarak kullandıkları bilinmektedir. Tüm bunlara rağmen bu işlemler yasal bir çerçevede kabul görmektedir. Offshore hesaplarının en büyük avantajlarının yatırımcısının kimlik bilgilerinin gizli tutulması ve vergi avantajıdır. Bazı büyük şirketler de yatırımlarını vergi avantajlarından faydalanmak üzere deniz aşırı ülke hesaplarında gerçekleştirmektedir. Bununla beraber bazı offshore hesaplarında yatırımcıların sermayelerinin de kaybolduğu bilinmektedir. Bu yüzden bu hesaplar kullanılırken dikkat edilmesi gerekmektedir.

Uluslararası finansal piyasalar konusuna devam ederken, eurobond, eurocurrency, türev finansal işlemler ile uluslararası hisse senetlerinden de bahsetmek gerekmektedir. Söz konusu enstrümanların tamamı uluslararası finansal piyasaların gelişmiş finansal ürünleri kapsamında yer almaktadır. Eurocurrency piyasaları 1950 yılında ortaya çıkan kısa vadeli mevduatların yabancı para birimi cinsinden döviz kredisi olarak kullandırılmasıdır. Eurobond ya da diğer adıyla Avrovil piyasaları ise köklerinin 1963 yılına dayandığı ve dönemin İtalya'nın para birimi olan İtalya lirasına dayalı çıkartılan tahvillerin dış ülkelere işlem görmesine denilmektedir. Uluslararası hisse senedi piyasaları ise ihraç edilen hisse senetlerinin ülke sınırları içerisinde alınıp satılmasına denilmektedir (Ongun, 1993, s. 35).

1. Bankacılık Sektörü ve Merkez Bankaları

Banka kelimesi dilimize İtalyanca “banco” sözcüğünden geldiği düşünülmektedir. Kelime olarak masa ya da tezgâh anlamlarına gelen kelime günümüzde de bankacılık işlemlerinin gerçekleştiği gişe sıralarının verildiği isimdir. Bankalar tüzel ve gerçek kişilerin tasarruflarını toplayarak gelir sağlayıcı işlere kredi kullandırmak süratiyle EFT, havale, çek ve senet tahsilatı ile kredi kartı vb. hizmetler sunarak komisyon, kambiyo ve masraf gelirleri elde eden finansal kurumlardır. Para alırken uyguladıkları faiz ile para verirken uyguladıkları faiz arası fark bankaların faiz gelirlerini oluşturmaktadır. Bankalar günlük yaşamın içerisinde yurt içi ve yurt dışı ödemelerin yürütülmesi ile para, kredi ve sermaye konularını oluşturan, gerçek ve tüzel kişilerin her nevi faaliyetlerini güvenli bir ortamda gerçekleşmesini sağlayan ekonomik birimlerdir (Yazıcı, 2019, s. 1-2).

Temel bakış açısıyla çeşitli nedenler ile fon ihtiyacı bulunan kişi ve kurumlar ile fon fazlalığını değerlendirmek isteyen kişi ve kuruluşların bulunduğu yegâne mekanizma bankalardır. Fon açığı ile fon fazlalığı olan kişi ve kurumlar güven

ortamında bankacılık sektöründen yararlanmaktadır. Bu durum ülke ekonomisinin gelişmesine olanak sağlamaktadır. Bankacılık sektörü hem ülkemizde hem de ülke dışında finans sektörünün önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Finansal piyasalar açısından büyük ve önemli bir rol üstelenen bankacılık sektörünün gelişmesi yalnızca sektörün büyümesini değil, aynı zamanda finansal piyasaların da gelişmesine olanak sağlayarak ülkelerin katma değerli ürünler üretmesinden, finansal piyasaların etkin bir rol oynamasına kadar birçok açıdan önemli bir role sahiptir. Bankacılık sektörünün gelişmesi ülke ekonomisinin ve finansal piyasalara duyulan güvenin artmasına olanak sağlamaktadır (Bayrı, 2023a, s.12).

Bankacılık sektörünün uluslararası kriter ve düzenlemeler ile sağlamlığı korunmaya çalışılmaktadır. Herhangi bir ülke bankasının yaşayabileceği finansal krizlerin kısa sürede hem ulusal hem de uluslararası boyutlarda etkisinin olacağı bilinmektedir. Bu yüzden Basel kriterleri ve bankacılık düzenlemeleri büyük önem taşımaktadır.

Şekil 1: Bankaların Fonksiyonları

Kaynak: (Sayım, 2022, s. 51)

Küreselleşmeyle beraber bankacılık sektörü her zamankinden daha hızlı gelişim ve ürün çeşitliliği sunarken çeşitli riskler de bununla beraber artış göstermektedir. Küresel finansal krizin 2007 ile 2008 yılları arasında ülke ekonomilerini sarsmasının ardından bankacılık sektörü de tarihinde eşi benzeri olmayan sıkı denetimlerin etkisinde kalmıştır. 2010 yılında yaklaşık 500 sayfalık Basel III standartları ile bankaların olası finansal krizlere karşı dayanıklılıklarının artırılması amacı ile sermaye yükümlülüğünün hesaplanmasında rol oynayan ve özsermayeyi oluşturan unsurlara sınırlama getirilmiş ve asgari sermaye yükümlülük seviyeleri yükseltilmiştir. Bununla birlikte 2008 küresel krizinde sermaye yeterlilik oranları yüksek olan bankaların iflas etmesinin ardından, bankaların ayrıca yeterli likidite oranlarına sahip olmaları gerektiği kanısına varılmıştır (Feridun, 2020, s. 50-51).

Teknolojik gelişmeler, dijital dönüşümler, müşteri odaklı yapay zekâ asistanları ve birçok tekno-yenilikçi uygulama bankacılık sektöründe yeni deneyimler ile müşterileri odaklılık yaklaşımlarını artırmaktadır. İnovasyon ve yenilikçi bankacılık isimlerinin yer aldığı yeni tip modern bankacılık hizmetleriyle beraber bireysel ve kurumsal müşteriler daha fazla ürün yelpazesine ulaşma imkanının yanı sıra daha müşteri odaklı yaklaşımlar ile değerli hissetmektedir. Davranışsal finans temellerine dayanarak müşterilerin yaş, cinsiyet, eğitim durumu, finansal okuryazarlık seviyeleri gibi çeşitli unsurlar göz önüne alınarak daha güçlü müşteri deneyimleri sunulmaktadır. Fintech şirketleri de finans sektöründe etkin rol oynayarak bankacılık sektörü ile rekabeti artırmaktadır. Bu durum aslında bankacılık sektörünün her geçen gün daha da fazla yenilik ve yatırım ile uluslararası standartların artırılmasına imkân sunmaktadır.

Bankacılık ve finans sektöründe bireylerin finansal okuryazarlık seviyelerinin yüksek olması önemli bir husustur. Finansal okuryazarlık seviyelerinin artması yalnızca bireylerin finansal gelişimlerini desteklemekle kalmamakta, aynı zamanda ülke ekonomisi ve finansal piyasaların gelişmesine de olanak sağlamaktadır. Yapılan araştırmalar finansal okuryazarlık seviyelerinin düşük olmasının ulusal bir sorun olduğunu ve bu sorunun çözülmesinin uzun vadede ülke ekonomisi ve finansal piyasaların derinleşmesi ile yatırımcıların güvenli ortamında olmasında önemli bir rol oynamaktadır (Bayri, 2024, s. 119).

Bankacılık sektörü yalnızca bireysel müşterilere hizmet vermekle kalmayıp aynı zamanda kurumsal müşterilere de ulaşım imkanları sunarak şirketlerin ihtiyaç duydukları sermayeye erişim imkânı sunmakta ve böylece ülke ekonomilerinin gelişmesine katkı sunmaktadır. Kurumsal müşterilerin ihtiyaç duydukları sermayeye sahip olmaları özellikle ulusal şirketlerin uluslararası arenada rekabet edebilmeleri ve sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır.

Öte yandan mikro finans ve mikro bankacılık hizmetleri ile düşük gelir grubundaki bireylerin de çeşitli nedenler ile ihtiyaç duydukları sermayeye ulaşmalarına olanak sağlanmaktadır.

Küreselleşmeyle bilgiye akış hızı artmakta, siber güvenlik konusu her alanda olduğu gibi bankacılık sektöründe de önemli bir konu teşkil etmektedir. Bankacılık sektörünün bireysel müşteri sayısı ile kurumsal müşterilerin işlem hacimleri düşünüldüğünde siber güvenlik ve kişisel verilerin 3. kişilere karşı korunması ayrı bir boyutta incelenmektedir. Yine küreselleşmeyle beraber sürdürülebilir bankacılık ve sürdürülebilir finans konuları sektörel bazda değer kazanmaktadır. Günümüzde kaynakların yetersizliği ve her geçen gün çeşitli risk türlerinin ortaya çıkması bankacılık sektöründe sürdürülebilir bankacılık ya da diğer adıyla yeşil bankacılık konularını gündeme almıştır. Bankacılık sektörü dünya çapında çevre dostu sektör olarak bilinmekte olsa da her geçen gün artan enerji tüketimi, kâğıt kullanımı vb. şubelerde karbon salınımı gibi etkenler bankacılık sektöründe sürdürülebilirlik konularının ele alınmasını önemli kılmaktadır. Genel bir çerçeveden bakıldığında yeşil bankacılık iki bakış açısında değerlendirilebilir. Bunlardan ilki; enerji ve diğer kaynakları kullanırken dikkatli olunması ve karbon ayak izinin (carbon footprint) azaltılmasıdır. İkincisi ise; çevre dostu proje ve yatırımların desteklenerek çevreci sürdürülebilirlik adımlarının atılması ve bu adımlar için ihtiyaç duyulan sermayenin sağlanmasıdır. Bu bağlamda çevre dostu projelerin desteklenmesi yalnızca bankacılık sektörü bakımında değil aynı zamanda çevremizi ve dünyamızı korumak ve sürdürülebilir bir yaşam tesis edebilmek konusunda önemlidir (Bayrı, 2023b, s.5-22).

Dünya genelinde nüfusun hızla artması, enerji kaynaklarının giderek azalması, kaynakların gün geçtikçe yetersiz hale gelmesiyle beraber sürdürülebilirlik konuları her alanda etkisini göstermekte ve önemli konular arasında yer almaktadır. Bu bağlamda yalnızca bankacılık sektöründe değil her alanda kaynakların etkin ve verimli kullanılması gerekmektedir. Bankacılık sektöründen bahsederken aslında çok geniş görev ve yetkileri bulunan ve ülke ekonomilerinin sağlıklı işlemlerinden sorumlu olan en önemli finansal kurumlarından birisi olan merkez bankalarından da kısaca bahsetmek gerekmektedir. Merkez bankaları bankaların da üstünde yani bankaların bankası olarak tanımlanmaktadır. Merkez bankaları bağımsızdır ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının (TCMB) temel amacı ise *“fiyat istikrarını sağlamaktır.”* Ülkedeki fiyat istikrarının ve finansal piyasaların sağlıklı işleyebilmesi için merkez bankalarına çeşitli yetkiler ve imtiyazlar verilmektedir.

Merkez bankasının bağımsız bir şekilde yerine getirmekle sorumlu olduğu görevleri aşağıda verilecek beş maddede sıralanabilir (Sayım, 2022, s. 105-106):

1. **Fiyat İstikrarını sağlama Görevi:** Merkez bankasının temel amacı olan fiyat istikrarını sağlama konusunda ülkede enflasyon oranlarını ve ekonomik koşulları göz önünde bulundurarak uygulayacağı para politikaları ve araçlarda tamamen bağımsızdır ve kendisi belirleme özgürlüğüne sahiptir.
2. **Fiyat İstikrarını Kurma ve Koruma Görevi:** TCMB ülkemizdeki finansa piyasaların ve finansal araçların istikrarlı çalışması için para ve döviz piyasalarına müdahale edebilir, düzenleyici önlemler alarak denetleme görevleri de üstlenir.
3. **Döviz Kuru Rejimi Oluşturma ve Yönetme Görevi:** Merkez bankası ülkemiz ekonomik koşullarına göre döviz kuru rejimlerini belirlemek ve biçimlendirmek amacıyla hükümetle birlikte adım atabilmektedir. Bunun yanı sıra ülkenin döviz ve altın rezervlerini ülkenin menfaatleri doğrultusunda yönetme ve saklama görev ve haklarına sahiptir.
4. **Banknot Basma ve İhraç Etme İmtiyaz Görevi:** Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 87. Maddesi gereğince ülkemizde para basma yetkisi yalnızca Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'ne aittir. Ancak TBMM kâğıt para (banknot) basma ve ihraç etme yetkisini süresiz olarak merkez bankasına devretmiştir.
5. **Ödeme Sistemlerini Kurma ve Yönetme Görevi:** Merkez bankası ülkemiz finansal piyasaların, fonların, menkul kıymetlerin hem hızlı hem de güven ortamında aktarılması ve gerçekleştirilmesi için sistemler kurmak ve mevcut sistemleri kesintisiz ve sağlıklı bir şekilde işlemesi görevine sahiptir. Bu durum aynı zamanda piyasa katılımcılarının da sisteme olan güvenini tesis etmektedir.

Dünya genelinde 17. yüzyıldan bugüne faaliyetlerini sürdüren merkez bankalarının bağımsızlık tarihi İngiltere Merkez Bankasına (Bank of England) uzanmaktadır. İngiltere Merkez Bankası bağımsızlığı ilk dile getiren banka olmuştur. Bununla beraber David Ricardo'nun 1824 yılında yapmış olduğu İngiltere Merkez Bankasının yürütme gücüne ilişkin çalışmasında bankanın bağımsızlığından bahsetmiştir. Ricardo'ya göre; para basma yetkisini elinde bulduran kurumlar ile harcama yapan kurumların birbirinden ayrı olması gerekmektedir. Bununla beraber merkez bankalarının devlet bütçelerini fonlama yasağı ve merkez bankasının şeffaf şekilde hesap verilebilirliği konularına değinmiştir (Ricardo, 1824), (Eroğlu, Dağıdır, & Kocaşlı, 2016, s. 235).

Dünyada birinci cihan harbine kadar geçen süreçte hükümetlerin merkez bankalarının üzerindeki nüfuzunun ve yetkilerinin artırılması trendi bulunmaktaydı ancak savaş sonrasında ülkelerin yaşamış olduğu ekonomik

sorunlar bu trendi tersine çevirmiş ve 1920 yılında ise Brüksel’de gerçekleştirilen konferansta merkez bankalarının bağımsız olmaları lehinde karar alınmıştır (Kisch & Elkin, 1931). Yine Avrupa ülkelerinden Almanya ise birinci dünya savaşından ağır yenilgi almış ve yüksek enflasyona maruz kalmıştı. Bu durum ülkede bankacılık reformlarının gelişmesine olanak sağlamış ve Almanya Merkez Bankası (Bundesbank) kurulmuş ve merkez bankasının bağımsızlığını ön plana çıkaran önemli bir kurum olarak gösterilmiştir. Merkez bankalarının bağımsızlık kavramları siyasilerin ya da para politikalarında hükümetin müdahalesinden uzak ve bağımsız ve özerk bir yapıya hâkim olmasını gerektirmektedir (Eroğlu, Dağdır, & Kocaşlı, 2016, s. 236).

Merkez bankalarının hem özerk bir yapıya sahip olması hem de bağımsız olmalarının iki önemli unsuru bulunmaktadır. Bunlardan ilki; merkez bankasının kendisine tanınan yetki ve belirlenen kurallar çerçevesinde hükümet ya da herhangi bir siyasi vb. otoritenin etkisinde kalmadan işlemesi ve mutlak tek yetkili konumunda olmasıdır. İkincisi ise; öngörülemeyen durumlarda ise yine kendisine tanınan yetki ve hareket sınırları içerisinde takdir ve değerlendirme hakkına sahip olmasıdır (Erdoğan F. , 1997, s. 130).

Bazı otoritelere göre merkez bankalarının sahip olduğu sermayenin devlete ait olması merkez bankalarının bağımsızlığını olumsuz etkilemektedir. Bu durum devlet yetkililerinin merkez bankası üzerinde söz sahibi olmasına ve hakimiyet kurmalarına neden olabilmektedir. Devlet otoritelerinin merkez bankası üzerinde etkili olması ve politik unsurlarla bankanın işleyişine müdahale etmesi durumlarında merkez bankalarının bağımsızlığından bahsetmek mümkün olmayacaktır. Ancak tüm demokratik ülkelerde merkez bankalarının tam anlamıyla bağımsız olduğundan bahsetmek de mümkün değildir. Ekonomik politikalar gereği uygulanacak enstrümanlar ve adımlar konusunda devlet müdahalelerini en aza indirmek merkez bankalarının bağımsız davranmaları ve karar almaları yolunu kolaylaştıracaktır. Aynı zamanda yerli ve yabancı piyasa katılımcıları ile kamu ve özel sektöre güven vermesi merkez bankalarına olan güveni artırırken, merkez bankalarının da bağımsız hareket etmelerine olanak sağlayacaktır (Tuncer, 1989, s. 14-15). Literatür incelendiğinde merkez bankasının bağımsızlığı ile ilgili birçok çalışma yapılmış olduğu görülmektedir. Genel olarak kabul edilen görüş merkez bankalarının bağımsız olarak işleyişini devam etmesi ve ülkenin ekonomik koşullarına göre fiyat istikrarını sağlayıcı enstrümanlar kullanırken aynı zamanda da enflasyona karşı para politikalarının uygulanması ilkelerine devam etmesi gereğidir.

Merkez bankalarının amaç ve araç bağımsızlıklarını düşündüğümüzde aşağıdaki konularda tam bağımsız olması gerekmektedir (Eroğlu, Dağdır, & Kocaşlı, 2016, s. 237-238);

- 1. Politik Bağımsızlık:** Politik bağımsızlık; merkez bankalarının hiçbir siyasi otoritenin etkisi altında kalmadan şartlara uygun para politikaları uygulama hakkıdır. Bunun yanında politik bağımsızlık merkez bankasının üst yönetiminin siyasi irade tarafından seçilip seçilmediği ve merkez bankası başkanı ile yönetim kurulunun alınacak kararlarda hükümetin onayını alıp almadığı konularını kapsamaktadır.
- 2. Ekonomik Bağımsızlık:** Merkez bankasının uygulayacağı para politikası araçlarını seçerken hiçbir baskı ve siyasi otoritenin engeline takılmadan, ekonomik koşullara uygun para politikası araçlarını dilediğince kullanabilme hakkıdır. Kamu harcamalarının finansman teknikleri de ekonomik bağımsızlığın belirlenmesinde etkili olmaktadır. Ayrıca merkez bankasının bütçesinin kim tarafından belirleneceği de bağımsızlık kapsamında değerlendirilebilir.
- 3. Yasal Bağımsızlık:** Merkez bankasının görev ve yetkilerini hangi sınırlılık ve kapsamda kullanması gerektiğinin belirlenmesidir. Ayrıca merkez bankası para politikası araçlarını kullanırken bağımsızlığı ile sorumluluklarının yasal bir çerçeveye dayandırılarak hükümet ya da hiçbir kamu kurumunun etkisi altında kalmadan hareket edebilme hakkıdır. Bu durum hükümet ya da diğer kurumlar ile merkez bankası aralarındaki ilişkilerin detaylı olarak belirlenmesine de olanak sağlamaktadır.
- 4. Amaç ve Araç Bağımsızlığı:** Merkez bankasının yasa ile belirlenmiş olan yetki ve sorumluluklarını kullanarak nihai hedeflerine ulaşmada kullanacağı para politikası araçlarını ve yöntemlerini hükümet ya da başka bir otoritenin baskı ve etkisi altında kalmadan tamamen piyasa koşullarına uygun kullanabilme hakkıdır. Literatürde genel kabul edilen yaklaşım; merkez bankasının fiyat istikrarı amacını hükümet ile ortaklaşa belirlemesi ancak uygulayacağı araçları ise özgürce belirlemesidir. Bu durum hükümetin ekonomi politikası hakkında görüşlerini dinleme ve anlama imkânı ile şartlara uygun araçların merkez banka tarafından belirlenmesi özgürlüğünün birbirinden ayrılmasını sağlamaktadır.

Para politikalarının temel değişkeninden olan para arzı, merkez bankası ve bankalar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Para arzı ülke ekonomisinde kullanılacak yani dolaşımda olacak para miktarını tanımlamaktadır. Paranın kullanılabilirlik durumu kendi içerisinde farklılık göstermektedir. Buna göre aşağıda ilgili tanımlamalar yapılmaktadır (Atik & Polat, 2016, s. 293-294):

- M1** : Dolaşımdaki para + mevduat bankalarındaki vadesiz mevduatlar + TCMB'deki mevduatlar
- M2** : M1 + mevduat bankalarındaki vadeli mevduatlar
- M2Y** : M2 + Yurtiçi döviz tevdiat (mevduat) hesapları (TL)
- M3A** : M2 + Resmi Mevduat
- M3** : M3A + TCMB'deki diğer mevduatlar
- M3Y** : M3 + döviz tevdiat (mevduat) hesapları (TL)
- M4** : M3 + tasdikli ticaret senetleri + banka portföyleri dışındaki hazine bonoları ya da M2 + mevduat sertifikaları
- M5** : M3 + mevduat sertifikaları

Yukarıda yer alan tanımlamalar uluslararası finans literatüründe yer almakla beraber ülkemiz bazında bakıldığında para arzı tanımlamalarının tamamı kullanılmamaktadır. Türkiye'de kullanılan para arz kavramlarına aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1: Türkiye'de Kullanılmakta Olan Para Arzı Kavramları

Para Arzı	İçeriğinde Bulunan Parasal Varlıklar
M0	Dolaşımdaki para – banka kasalarındaki para
M1	M0 + Türk lirası ve yabancı para birimi cinsinden vadesiz mevduatlar
M2	M1 + Türk lirası ve yabancı para birimi cinsinden vadeli mevduatlar
M3	M2 + Repo ve Para Piyasası Fonları + Bankalardan İhraç Edilen Menkul Kıymetler

Kaynak: (Atik & Polat, 2016, s. 293).

Tablo 1'e göre M0 en dar kapsamlı para arzını ifade etmektedir. M0; TCMB tarafından ihraç edilen (basılan) banknot (kâğıt paralar) ile darphane tarafından basılan madeni paraların toplamı üzerinden bankaların kasalarında yer alan nakit paraların çıkartılması ile elde edilmektedir. M1 ise; en dar kapsamlı para arzı kabul edilen M0'a Türk lirası ve döviz cinsinden tutulmakta olan vadesiz mevduatların eklenmesi sonucu elde edilmektedir. M2 ise; M1 üzerine Türk lirası ve yabancı para birimi cinsinden tutulan vadeli mevduatların eklenmesiyle elde edilmektedir. Son olarak da M3 ise; M2 para arzına para piyasası fonları ile bankaların ihraç etmiş oldukları menkul değerler eklenerek hesaplanmaktadır.

2. Döviz Piyasaları

Döviz piyasaları yabancı para birimlerinin alınıp satımına olanak sağlayan uluslararası piyasalardır. Bu piyasa farklı bir para biriminin başka bir para birimine dönüştürülmesine olanak sağlamaktadır. Her ülkenin kendi ulusal parasını basma yetkisi o ülkenin merkez bankasının sorumluluğundadır. Yine her ülke kendi parasını o an ki piyasa koşullarını (enflasyon, arz/talep, piyasada dolaşan para miktarı vb.)

göz önünde bulundurarak para basma işlemlerini gerçekleştirmektedir. Merkez bankaları resesyon ya da ekonomik kriz dönemlerinde para basarak piyasaya likidite sunarlar ve piyasayı canlandırırlar. Para arzını ayarlayarak faiz oranlarını etkileyebilir ve enflasyonu kontrol altında tutabilirler. Yine aynı şekilde para arzını ayarlayarak yerel para birimini kontrol edebilir ve döviz kurlarını dengede tutabilirler.

Döviz piyasalarının (foreign exchange) temelde üç görevi bulunmaktadır. Bunlardan alım ve satım işlemlerine aracılık etmek, kredi kolaylıkları ve riskten korunma (hedging) olarak sıralanabilir. Uluslararası finansal piyasalarda işlem yapmak isteyen bireyler ve kurumlar da ihtiyaç duydukları döviz, döviz piyasalarından satın alarak döviz piyasalarının oluşmasını sağlamaktadır. Döviz piyasaları yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası boyutlarda gerçekleşebilir. Forex (foreign exchange) olarak adlandırılan uluslararası döviz piyasası günümüzde oldukça geniş işlem hacimlerine sahiptir. Forex piyasalarında işlemler iki yabancı ülkenin ulusal para birimleri üzerinden gerçekleştirilebileceği gibi petrol, altın, kıymetli maden gibi emtiaları bir ülke para birimi değeri üzerinden de alım ve satıma konu olabilmektedir. Günümüzde döviz piyasalarında çok sayıda kişi ve kurumlar işlem yaparak pozisyon almaktadır. Bunlardan bazıları ülke merkez bankaları, ticari bankalar, hükümetler, dış ticaret hacmi bulunan şirketler, aracı kurumlar, bireysel yatırımcılar ve kurumsal yatırımcılar ile diğerleridir. Döviz piyasalarında işlem hacmine sahip olan en önemli finansal kuruluşlardan birisi bankalardır. Bankalar uluslararası finansal piyasalarda gerekli döviz alım satım ve transfer işlemlerini gerçekleştiren kurumlardır. İşlem başına aldıkları komisyon, faiz, kur farkı vb. gelirler ile bu işlemlerden kâr elde etmektedir (Atik & Polat, 2016, s. 296-297).

Avrupa Birliği (AB) ülkelerini baz aldığımızda ise durum biraz daha farklıdır. AB ülkelerinde ortak para birimi olarak euro kullanılmaktadır. Bu durum her bir AB ülkesinin siyasi ve ekonomik özgürlüğünü ortak para birimine bağlı kılarak kısıtlamış olsa da yine de her bir ülkenin para biriminin karşı ülkenin ulusal para birimine karşı değişimi döviz piyasalarının gelişmesine olanak sağlamıştır. Bu piyasa mekanizmasında genellikle bankalar aktif rol oynamakla beraber banka dışı kurumlar da etkin rol oynamaktadır. Dünya genelinde genellikle en kabul görmüş para birimi Amerikan doları olduğundan ulusal para birimlerinin dolar karşısındaki değerine çapraz kur işlemi yapılarak bakılmaktadır (Uluçay, 2008, s. 7).

Her ülkenin ulusal para biriminin değeri başta Amerikan doları olmak üzere diğer ülkelerin para birimlerinin değeri karşısında çapraz kur işlemi ile hesaplanmaktadır. Söz konusu kurlar anlık olarak serbest piyasada arz/talep başta olmak üzere ülkenin enflasyon durumu, faiz oranı, ticaret hacmi vb. ekonomik gösterege üzerinden hesaplanmaktadır. Arbitraj işlemi bir finansal varlığın farklı piyasalarda fiyat farklılıklarından yararlanarak kâr edilmesine olanak sağlamaktadır. Arbitraj işlemi sadece iki ülkenin para birimleri karşısında değil, aynı zamanda birden fazla döviz

üzerinden de yapılabilmektedir. Arbitraj işlemleri spekülasyon yani alım/satım arası makastan kâr etmek amaçlı yapılmaktadır ve uygun piyasadan alınan dövizler yüksek fiyatlı piyasalarda satılarak kur farklılıklarından kâr etmek amaçlanmaktadır. Aslında bir süre sonra piyasalar arz/talep dengesinden dolayı uluslararası piyasalar daha uyumlu ve dengeli bir hale gelebilir. Ancak günümüzde teknolojinin gelişmesi ve anlık olarak dünya piyasalarına erişim imkânı nedeniyle arbitraj imkânı her geçen gün azalmaktadır (Erdoğan, 1995, s. 20), (Bayrı, 2020, s. 44).

Bir finansal ürüne ya da dövize yapılan alım işlemi uzun pozisyon (long position), satım işlemi ise kısa pozisyon (short position) olarak adlandırılmaktadır. Bu işlemler spot piyasada günlük olarak yapılabileceği gibi türev finansal işlemler aracılığıyla vadeli işlemler piyasalarında da pozisyon alınabilmektedir. Vadeli işlem piyasaları gelecek bir vadede herhangi bir finansal varlığın bugünden belirlenen miktar, kur, nitelik vb. özelliklerinin belirlendiği ancak teslimatının vadesinde yapılmasına olanak sağlayan işlemlerdir. Vadeli işlem sözleşmelerinde yatırımcılar gelecek vadede yaşanacak kur değişimlerinden korunma (hedging) imkânı elde edebilecekleri gibi kur farklılıklarından bugünden pozisyon alarak kâr elde edebileceklerdir. Tabi ki bu durum beklentilerin gerçekleşmesi durumunda olacaktır.

1973 yılı itibarıyla özellikle sanayileşmiş batılı ülkelerin para birimlerini dolar karşısında dalgalanmaya bırakmalarının ardından sabit kur rejimi (Bretton Woods) sona ermiştir. Dalgalı kur rejiminin başlangıcıyla birlikte devlet müdahalesi minimum seviyeye inmiştir. Değişken kur rejiminin (floating currency rate system) diğer döviz kuru rejimlerinden en büyük farkının ise kur düzenlemelerinin pazarın görünmez eli tarafından arz/talep ve diğer ekonomik göstergeler tarafından düzenlenmesidir. Buna göre dış ticaret açığına sahip bir ülkenin ulusal para birimine olan talep azlığından dolayı ulusal para birimi değer kaybedecektir. Bu durumda ihracat açığı veren ülkenin para birimi, ihracat fazlası veren ülkelerin ulusal para birimleri karşısında değer kaybedecek ve devalüe olacaktır (Erdoğan, 1995, s. 13).

Döviz piyasalarının mal ve emtia piyasalarından farklılıkları bulunmaktadır. Döviz piyasalarının organize bir piyasası bulunmamasıyla beraber evrensel bir yapısı bulunmaktadır. Piyasalarda genellikle alıcı (uzun pozisyon sahibi) ile satıcı (kısa pozisyon sahibi) fiziki mekanlarda bir araya gelerek alım-satım işlemlerini gerçekleştirmektedir. Ancak döviz piyasalarında durum biraz daha farklıdır. Döviz piyasalarında alıcı ve satıcı arasında doğrudan bir ilişki bulunmamasıyla beraber satıcılar bir döviz aracı kuruma satar, alıcılar da söz konusu döviz bu aracı kurumlardan alırlar. Ancak bazı ülkelerde döviz piyasalarının organize bir piyasaları bulunmaktadır. ABD ve İngiltere’de örgütlü bir döviz piyasası bulunmazken, Almanya, Fransa ve Türkiye’de örgütsüz döviz piyasalarının yanında örgütlü döviz piyasaları da bulunmaktadır. Bunun yanında belli bir dövizin eş zamanlı olarak farklı finansal piyasalarda farklı fiyatlardan alınıp satılması ile döviz arbitrajı oluşmaktadır.

Döviz arbitrajı piyasa katılımcılarının tam fiyat bilgisine sahip olmamalarından kaynaklanmaktadır (Atik & Polat, 2016, s. 303).

Ancak günümüz teknolojik gelişmeleri ve dünya finansal piyasaların eş zamanlı olarak telefonlarımızdan dahi takip edilebiliyor olması ile arbitraj imkânı daha kısıtlı hale gelmektedir. Arbitraj aynı zamanda finansal piyasaların dengelenmesine olanak sağlamaktadır. Örneğin bir yatırımcı Londra piyasalarında 1 ABD dolarının 36,25 TL'ye satın alınabildiğini; New York piyasalarında ise 36,35 TL'ye satılabildiğini fark eder. Bu durumda Londra piyasalarından 100.000 dolar satın alımı için 3.625.000 TL öder ve bu 100.000 doları ABD piyasalarında 3.635.000 TL'ye satarak anlık olarak 10.000 TL kâr edebilir. Ancak belli bir süre sonra finansal ürünün ucuz olan piyasada talebi artacağından fiyatı yükselirken; pahalı olan piyasada ise talebi azalacağından fiyatları düşecektir ve arz ve talep sayesinde piyasalar dengelenecektir.

Döviz piyasalarında aynı zamanda yatırımcılar spekülasyon yani alım-satım arası kâr elde etmek amaçlı pozisyon almaktadır. Buna göre bir yatırımcı gelecek bir vadede herhangi bir dövizin değer kazanacağını düşünüyorsa o döviz üzerine alım (uzun) pozisyonu, değer kaybedeceğini düşünüyorsa o döviz üzerine satım (kısa) pozisyon alabilir. Bu kişilere spekülâtör adı verilmektedir. Buna göre spekülâtörlerin beklentileri gerçekleşirse kâr, gerçekleşmezse zarar edebilirler. Bu noktada; spekülasyon ile arbitraj arasında farkın ayırt edilmesi gerekmektedir. Arbitraj işleminde piyasalar anlık olarak görülebildiği için alım ve satım yapmadan önce olası kar bellidir. Ancak spekülasyon amaçlı işlemlerde piyasa hareketini önceden tahmin etmek zor olduğu için risk içermektedir. Günümüz küresel finansal piyasalarda işlem hacimleri ve hızları bakımından arbitraj imkânı her ne kadar risksiz bir işlem olarak kabul edilse de aslında anlık fiyat değişimlerinin yaşanması arbitraj olanağını daha da güç kılmaktadır.

Dünya genelinde döviz kurları birçok faktöre bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Yatırımcılar ise güçlü ekonomilere sahip ülkelerin para birimlerine yatırım yaparken, zayıf ya da politik olarak istikrarsız gördükleri ülkelerin para birimlerini elden çıkartma yoluna giderler. Ekonomik göstergeler (enflasyon, işsizlik oranları, faiz oranları vb.) döviz kurlarının belirlenmesi konusunda etkilidir. Hükümetlerin almış oldukları kararlar da döviz kurlarının şekillenmesinde oldukça etkilidir. Geçmişten günümüze kadar çeşitli döviz kuru rejimleri benimsenmiştir. Bunlar; sabit kur, yarı sabit kur ve dalgalı kur rejimidir. Bunların kendi aralarında üstünlükleri de eksiklikleri de bulunmaktadır.

3. Vadeli İşlem Piyasaları

Son yıllarda vadeli işlem piyasaları işlem hacmi bakımından çok hızlı büyüme göstermektedir. Türev finansal ürünleri içeren bu piyasa yatırımcısına riskten korunma (hedging) ile spekülasyon (alım-satım arası kâr) imkanları sunmaktadır.

Türev finansal ürünler organize piyasalarda işlem görebildiği gibi, tezgâh üstü (over the counter-OTC) piyasalarda da geniş işlem hacimlerine sahiptir. Organize piyasalar borsa gibi piyasalar olup yatırımcının karşılaşılabileceği karşı taraf riskleri takas odası tarafından teminat altına alınırken; organize olmayan piyasalarda karşı taraf riskleri bulunmaktadır. İki taraf arasında yapılan bu işlemlerde genellikle işlemlerin bir tarafını banka oluştururken diğer tarafını ise finansal olmayan şirketler, sigorta şirketleri, bireyler ya da kamu kuruluşları olabilir.

1980 yılının sonlarında tezgâh üstü türev ürünler piyasada işlem görmeye başlamıştı. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise yatırımcılar türev ürünleri hem risklerini yönetmek hem de daha fazla risk alarak kazançlarını artırabileceklerini anlamalarıyla türev finansal araçlara olan talep artmış ve işlem hacimleri genişlemiştir. Ancak halen günümüzde türev finansal ürünlerin karmaşık yapıları ve genellikle kaldıraçlı ürünler olmaları nedeniyle detaylarının tam olarak bilinmemesi ve özellikle ülkemizde henüz yeni yeni tanınıyor olması nedeniyle bazı kişilerin yüksek zarar etmeleri bu ürünleri hala tartışma konusu etmeye devam etmektedir. Finansal piyasalarda türev araçların en büyük yatırımcıları bankalardır ve genellikle temsili değeri kendi sermayelerinin çok üzerinde pozisyon almaktadır. Ancak bu opsiyonların çoğu bir diğerini çapraz olarak iptal ettiğinden bankaların türev finansal araçlardan kaybedeceği tutar, yine bankanın sahip olduğu tüm türev ürünlerin üzerinde yazılı değerinden daha düşüktür (Levinson, 2014, s. 330-331).

Dünya genelinde en çok kullanılan türev finansal araçlardan kısaca bahsedecek olursak (Bayri, 2020, s. 13-14):

Forward Sözleşmeleri: Gelecek bir vadede sözleşmeye konu finansal ürünün bugünden belirlenen fiyat, miktar, nitelik ve özelliklerle alma ya da satma üzerine kurulan sözleşmelerdir. Bu sözleşmeler ülkemizde alivre sözleşmeler olarak da bilinmek olup tezgâh üstü piyasalarda işlem görmektedir. Sözleşmeler genellikle müşteriler ile bankalar ya da aracı kurumlar vasıtasıyla yapılmaktadır. Organize bir piyasada işlem görmediğinden karşı taraf riski bulunmaktadır.

Futures Sözleşmeler: İyi organize olmuş organize borsalarda işlem gören futures sözleşmeler belirli bir dayanak varlığın borsada belirlenen fiyat üzerinden alım (uzun pozisyon) ve satım (kısa pozisyon) işlemidir. Bu sözleşmelerin özellikleri forward sözleşmelerinin özelliklerine çok benzemekle beraber en büyük farklarının forward sözleşmelerinin spot piyasada, futures sözleşmelerinin de organize piyasada işlem görmesidir. Bu sözleşmelerde işlemler takas odası tarafından güvence altına aldığından karşı taraf riski bulunmamaktadır.

Swap Sözleşmeleri: Bu sözleşmeler temelde ticarete ilk konu olan barter sistemine benzemektedir. Swap sözleşmeleri değişim ve takas işlemlerinin yerine getirilmesine olanak sağlamaktadır. Buna göre; bu sözleşmeler iki ya da daha fazla taraf arasında belli bir zaman içerisinde yükümlülüklerin değiş tokuş edilmesine

olanak sağlamaktadır. Swap sözleşmeleri genellikle tezgâh üstü piyasalarda ihtiyaç ve yükümlülüklerin değiştirilerek fayda sağlanması amacıyla yapılmaktadır. Bu sözleşmeler döviz ve faiz koşullarının değiştirilmesine imkân tanır. Son dönemlerde ülkemizde döviz kuru dalgalanmalarından korunmak ve söz konusu dövizin daha uygun ve kolay koşullardan elde edilmesi amaçlanarak genellikle bankalar ve onların büyük müşterileri arasında gerçekleştirilirken, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) da swap işlemlerinde pozisyon almaktadır.

Opsiyon Sözleşmeleri: Opsiyon sözleşmelerinin alıcı ve satıcı olmak üzere iki tarafı yer almaktadır. Alıcı taraf (uzun-long), satıcı taraf (kısa-short) pozisyon almaktadır. Bu sözleşmeler alıcısına herhangi bir yükümlülük getirmeyen, opsiyon satıcısı opsiyon alıcısının sözleşmeden doğan hakkını kullanmak istemesi durumunda sözleşmeye konu olan finansal varlığı alma ya da satma zorunluluğu altına girmektedir. Bu durumda sözleşme alıcısı ödemiş olduğu risk primi sayesinde sözleşmeye konu olan ürünü alma ya da satma hakkı elde ederken, opsiyon satıcısının riski teorik açıdan sınırsızdır. Opsiyon sözleşmeleri de tarafların ihtiyaçlarına yönelik şartlarının serbestçe karşılıklı olarak belirlenmesinden dolayı tezgâh üstü piyasalarda işlem görmekte ve karşı taraf riski bulunmaktadır.

Tezgâh üstü piyasalarda işlem gören türev finansal işlemlerin organize bir borsada işlem görmemelerinden kaynaklı çeşitli riskleri bulunmaktadır. Bu risklere kısaca değinecek olursak (Levinson, 2014, s. 332-333);

Karşı Taraf Riski: Borsada işlem gören tüm finansal ürünlerin olası riskleri takas odası sayesinde kontrol altına alınmaktadır. Teminat tamamlama (margin call) ile pozisyonların sürdürülebilmesi için gerekli uyarılar yapılmaktadır. Ancak tezgâh üstü piyasalarda durum daha farklıdır. Tezgâh üstü piyasalar tamamen karşılıklı güven esasına dayandığı için takas odası bulunmamasından dolayı bir tarafın yükümlülüklerini yerine getir(e)memesi durumunda karşı taraf risk altına girmiş olacaktır. Bu yüzden kişilerin ve kurumların kredibilitesi ve kredi notları son derece önemlidir.

Yasal Risk: Organize borsada işlem gören sözleşmelerin taraflarının sahip olduğu çeşitli haklar bulunmaktadır. Ancak tezgâh üstü piyasalarda işlem gören sözleşmelerin yasal durumları belirsizdir. Örneğin son zamanlarda bazı şirketler detaylarını ve içeriklerini tam anlayamadıkları türev finansal ürünler üzerine pozisyon aldıkları gerekçesiyle hukuki süreçler başlatmışlardır. Ya da bazı devlet kurumlarının alacakları pozisyonlara yetkileri olmadığı nedeniyle izin verilmemiştir.

Fiyat Riski: Finansal türev araçlar bugünden fiyat ve nitelikleri belirlendikten sonra gelecek bir vadede önceden belirlenen fiyat üzerinden alım ve satıma konu olmaktadır. Ancak bugünden belirlenen fiyat, kur ya da faiz oranı gelecek bir vadede piyasa koşullarına bağlı olarak spot piyasada farklı olabilir. Bu durum türev finansal

piyasada pozisyon alan yatırımcıların lehine ve aleyhine sonuçlanabilir ve risk transferi taraflar arasında gerçekleşmektedir.

Ödeme Riski: Organize bir borsada işlem gören türev finansal araçlar sözleşmenin tarafların vade sonunda karşılaşılabilecekleri yükümlülüklerin yerine getirilmesi riskini borsa güvence altına alınmış olur. Futures sözleşmeler buna güzel bir örnektir. Ancak tezgâh üstü piyasalarda işlem gören türev finansal araçlar için durum biraz daha farklıdır. Forward sözleşmeleri buna güzel bir örnektir. Türev finansal piyasaların aktif olarak faaliyet gösterdiği gelişmiş ülke ekonomilerinde merkez bankaları tarafların aralarında uzlaşması ve ödemelerin hızla yapılması konusunda görevler üstlenmektedir. Buna rağmen tarafların ödemelerin hızla kapatılmaması sorunları ve riskleri yaşanabilmektedir. Bu durumda en büyük mağduriyet iki taraf arasında pozisyonların tamamının karşılıklı olarak kapatılmamasıdır. Aralarında netleşme olmadan A tarafı, B tarafının yükümlülüklerini yerine getirilmeden, B tarafının A tarafının yükümlülüklerini yerine getirme durumunda olmasıdır. Bu durum ülkeler arasında yasal ortamın belirlenmesi gereğini ortaya çıkartmaktadır. Öyle ki kârlı bir pozisyonda olan piyasa katılımcısı, karşı tarafın yükümlülüklerini aksatması durumundan zarar edebilmektedir.

4. Emtia Piyasaları

Emtia piyasaları aynı hisse senetleri gibi ticarete konu olan malların alım ve satımlarının gerçekleştiği piyasalardır. Emtia piyasaları yatırımcılarına riskten korunma (hedging) ve spekülasyon amaçlı al/sat yaparak kâr elde etme imkânı sunmaktadır. Emtia ticareti vadeli işlemler, spot piyasalar ve türev finansal ürünler üzerinden işlem görmektedir. Enerji emtiaları, metaller, tarımsal ürünler ve hayvansal ürünler emtia piyasalarında işlem görmektedir. Ham petrol, buğday, kömür, şeker, pirinç, pamuk, kahve gibi ürünlerin yanında altın ve gümüş gibi değerli emtialar da bu piyasalarda ticarete konu olabilmektedir.

Dünyada kabul görmüş en büyük emtia piyasaları Chicago Board of Trade (CBOT), London Metal Exchange ve New York Mercantile Exchange iken ülkemizde ise İzmir Ticaret Borsası'dır (Uluçay, 2008, s. 20). Dünya genelinde emtia piyasaları arz/talep, jeopolitik riskler, döviz kurları ve faiz oranları ile enflasyon gibi ekonomik göstergelerden etkilenmektedir. Altın gibi emtialar genellikle her dönem sağlam liman olarak görülür ve enflasyona karşı korunma aracı olarak sıklıkla yatırım görmektedir. Yine benzer sebeplerde portföylerini çeşitlendirmek isteyen yatırımcılar emtia piyasalarına yatırım yaparak risklerini azaltabilir.

Şekil 2: Brent Petrol Fiyatının Yıllar Bazında Değişimi

Kaynak: Trading Economics (2025), *Brent crude oil*
<https://tradingeconomics.com/commodity/brent-crude-oil>

Şekil 2’de Brent petrolün 2015 ile 2025 yılları arasındaki fiyat değişimleri gösterilmektedir. Emtia piyasalarında fiyat değişimleri incelenirken fiyat dinamiklerinin küresel ekonomik ve jeopolitik gelişmelerin ışığında belirlendiği unutulmaması gerekmektedir. Buna göre; 2015 ile 2016 yılları arasında Brent petrolün fiyatı düşük seviyelerde izlemiştir. Bunun başlıca sebepleri arasında Suudi Arabistan öncülüğündeki OPEC ülkelerinin arz kısıtlamalarında bulunmaları ve küresel boyutta arz fazlalığı etkili olmuştur. Ayrıca Çin ekonomisinde görülen yavaşlama da petrole olan talebi azaltmış ve bu durum fiyatlar üzerinde etkili olmuştur.

2018 yılına doğru petrol fiyatında toparlanma görülse de 2019 yılında başlayan covid-19 pandemisi ile başlayan kapanmalar ve talepteki azalışlar petrol fiyatlarında sert düşüşler yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu dönemde Brent petrol tarihi değer kayıpları yaşamıştır ve 20 dolar seviyelerine kadar gerilemiştir. Buna en büyük etken pandeminin kısıtlamalarla beraber küresel anlamda ülke ekonomilerinin durgunlaşması ve üretim hacimlerinin azalmasıdır. Ancak 2021 yılına gelindiğinde pandeminin etkilerinde azalmalar görülmüş, kısıtlamalar azaltılmış ve ekonomi yeniden toparlanma dönemine girmiş ve petrole olan talep yükselmiştir. Bu dönem Brent petrol fiyatlarının yeniden yükselişe geçtiği dönem olarak bahsedilebilir.

2022 yılında Rusya’nın Ukrayna’yı işgal etmesi ile küresel emtia piyasalarında şok etkileri görülmüştür. Özellikle Avrupa Birliği ülkelerinin Rusya’ya her alanda uyguladıkları ambargolar nedeniyle Rus petrolüne yönelik

yaptırımlar Avrupa ülkelerini alternatif enerji arayışlarına yöneltmiştir. Bu durum petrol fiyatlarının 120 dolar seviyelerine yükselerek tarihi rekorlar görülmesine sebebiyet vermiştir. Bu dönem özellikle jeopolitik belirsizliklerin petrol fiyatlarının yüksek seyretmesinde en büyük etken olmuştur.

2023 yılı ve günümüze gelindiğinde Brent petrol fiyatlarında ani kırılmaların daha az yaşandığı daha istikrarlı bir döneme geçilmiştir. Petrol fiyatı 70 ile 80 dolar arasında dalgalanma göstermeye devam etmiştir. Bu dönemi uluslararası neticelerde değerlendirecek olursak; Çin ve ABD gibi büyük ekonomilerin büyüme oranlarının yavaşlaması, alternatif enerji kaynaklarının yaygınlaşması, merkez bankalarının enflasyonla mücadele kapsamında faiz oranlarını artırmaları ve küresel talebin azalması ile OPEC'in arz yönlü yönetim stratejileri etkili olmuştur.

5. Uluslararası Finansal Piyasalarda Kullanılan Bazı Finansal Enstrümanlar

Dünya genelinde uluslararası finansal piyasalar; yatırımcıların, şirketlerin ve hatta devletlerin fon ihtiyacını karşılama ve mevcut fonlarını en verimli şekilde değerlendirmelerine olanak sağlayan finansal enstrümanlar sunmaktadır. Bu enstrümanların çeşitliliği hem yatırımcıların finansal piyasalara daha fazla erişim sağlayarak piyasaların derinleşmesine olanak sağlar, hem de çeşitli senaryolara karşı riskten korunma ya da spekülasyon amaçlı kâr etme imkânı sunar. Söz konusu finansal enstrümanlar vadelerine, kullanım amaçlarına, risklerine, beklenen getirilerine ve birçok özelliklere bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Bu piyasalar yatırımcıların finansal varlıklarını alım satım yapmalarına olanak sağlarken, sermaye akışlarını kolaylaştırarak aynı zamanda ekonomik büyüme ve kalkınmaya imkân sağlamaktadır. Bu yüzden yatırımcılar genellikle risk tolerasyonları ve bekledikleri gelirlere göre en uygun finansal enstrümanı seçip pozisyon almalıdır. Yüksek risk eşliğine sahip yatırımcılar daha riskli finansal ürünlere yatırım yaparken, riskli sevmeyen ya da düşük risk almak isteyen yatırımcılar da daha düşük riskli finansal ürünler üzerinden pozisyon almalıdır. Örneğin; yüksek risk tolerasyonuna sahip yatırımcılar türev finansal ürünler gibi kaldıraçlı ürünleri ya da piyasa risklerinden çok çabuk etkilenen ve dalgalanmaların sık görüldüğü hisse senetlerine yatırım yapabilirlerken; risk tolerasyonu düşük yatırımcılar ise devlet bonoları gibi para piyasası enstrümanlarına pozisyon alabilirler. Aşağıda uluslararası finansal piyasalarda kullanılan bazı finansal enstrümanlar yer almaktadır.

Tahvil Piyasaları: Tahvil kelime olarak sözleşme ve anlaşma anlamlarına gelirken, garanti anlamı da taşımaktadır. Finans piyasalarından tahvil satın alan bir yatırımcı tahvili ihraç edene parasını ödünç olarak vermektedir. Tahvil alınan bu borcun zamanı geldiğinde ana para ve faizi ile ödeneceğini garanti eder. Tahvil ihraç eden kurum çeşitli nedenler ile ihtiyaç duyduğu sermayeyi karşılamayı

amaçlamaktadır. Tahvil aslında bir borçlanma aracıdır ve tahvile yatırım yapan kişiler ise vade sonunda ana para üzerine elde edeceği faiz oranını değerlendirmektedir.

Tahviller orta çağ zamanında zenginlerin savaşları finanse etmelerinde vermiş oldukları ödünç paraların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Hükümetlerin mali açıdan ihtiyaç duydukları miktar artıkça zenginlerin söz konusu ihtiyaçları karşılamaları oldukça güçleşmiştir. Bu durum devletlerin ihtiyaç duydukları miktarı karşılamak için tahvil çıkartmasına ve böylece yalnızca zenginlerin parasını beklemek yerine ihtiyaç duyulan paranın tabana yayılmasına ve halkın borç vermesine olanak sağlanmıştır. Dünyada bilinen en eski tahvil 1157 yılında Bank of Venice (Venedik Bankası) tarafından İstanbul'daki bir savaşı finanse etmek için ihraç edilmiştir. Günümüzde ise tahviller uluslararası finans piyasalarında sıklıkla kullanılan finansal enstrümanların başında gelmektedir. İşlem hacmi her geçen gün artan tahvil piyasasının riski düşük ve getirisi garanti olduğundan yatırımcıların tercih ettiği görülmektedir. ABD dünyadaki en büyük tahvil piyasasına sahiptir ve her gün piyasa değer milyar dolarlar olan işlemler yapılmakta ve tahviller el değiştirmektedir (Levinson, 2014, s. 99-100).

Tahviller genellikle devletler, devletlerin alt kurumları, ulusal hükümetler ve şirketler tarafından ihraç edilmektedir. Tahvil çıkarmanın asıl sebebi fon kaynaklarının çeşitlendirilmesi, riskin azaltılması ve ihtiyaç duyulan fonlara erişim imkanları sunmasıdır. Diğer yandan tahvillere yatırım yapan kişiler de yatırım portföylerini çeşitlendirmek, risklerini azaltmak, sabit getiri elde etmek gibi çeşitli sebeplerden tahvilleri tercih etmektedir.

Aşağıda tahvillerin bazı temel özellikleri verilmektedir (Sayım, 2022, s. 161-163):

- Tahviller genellikle 5 yıl ve üzeri vadeler sahiptir ancak yüksek enflasyona sahip ülkelerde bu süre 1 ile 3 yıl arasına çekilebilmektedir.
- Enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde genellikle özel şirketlerin haricinde devlet kurumları ya da hazine tarafından da tahvil ihraç edilebilir.
- Tahviller faizlerine göre çeşitlendirilebilir; iskontolu, kupon ödemeli ya da primli tahviller şeklinde.
- Tahvil ve bono ikisi de borçlanma aracıdır. Tek farkları bono kısa vadeli genellikle 1 yıl, tahviller ise uzun vadeli genellikle 5 yıl ve üzeridir.
- Tahviller ihraç eden kurumların dış finansman gereksinimlerini karşılamak üzere ihraç ettikleri borçlanma araçlarıdır.
- Kısa vadeli tahviller senet ya da bono olarak adlandırılır.
- Ülkemizde tahviller çok tercih edilen yatırım araçları arasındadır.
- Tahviller teminatlı ya da teminatsız olarak ihraç edilebilir.

Hisse Senedi: Hisse senetleri anlam olarak mülkiyeti teslim etmektedir. Bu durum yatırım yapılan hisse senedinin belli bir mülkiyetin bir kısmını temsil ettiği

anlamına gelmektedir. Hisse mülkiyet anlamına gelirken bunu ispat eden belgeye ise hisse senedi ya da pay senedi denilmektedir. Bazı kaynaklarda katılım payı ya da ortaklık payı olarak da adlandırılmaktadır. Şirketler genellikle sermaye artırımını sebebiyle hisse senedi ihraç etmektedir. Tabii sermaye artırımında tek yol hisse senedi ihraç etmek değildir, başka yöntemler de mevcuttur. Hisse senetleri yatırım yapılan şirkete ortaklığı temsil etmekle beraber kâr ve zarara da ortaklığı göstermektedir.

İyi organize olmuş borsalarda işlem gören (alım/satım) hisse senetlerinin bireysel olarak alım ve satımı bulunmazken, aracı kurumlar ya da bankalar üzerinden hisse senetlerine yatırım yapılabilir. Hisse senedi alım ve satım emirleri aracı kurum ya da bankaların uygulamaları, cep şube ya da telefon şubeleri üzerinden verilebilmektedir. Satış yapılan hissenin bedeli 2 iş günü (T+2) sonrasında yatırım hesaplarına aktarılmaktadır. Ancak satım yapılan hisse senedinin getirisi ile T+2 iş gününü beklemeden başka bir hisse senedine yatırım yapma imkânı bulunmaktadır. Yatırımcı bir hisse senedine alım emri ya da satış emri verebileceği gibi bu emirleri iptal ya da iyileştirme de yapabilmektedir. Bununla beraber şirketlerin büyük sermayeler gerektiren yatırımları için hisse senedi çıkartmaları ve yatırımı tabana yaymaları genellikle tercih edilen bir metot olarak kullanılmaktadır. Ülkemizde Borsa İstanbul (BİST) her geçen gün daha geniş işlem hacmine ulaşırken, şirketlerin ihtiyaç duydukları sermayenin de sağlanması konusunda önemli bir mekanizma olarak görev yapmaktadır. Aynı zamanda borsalar ülkelerin barometresi konumunda olduğundan ülkelerin ekonomik durumları hakkında ön bilgi de sunmaktadır. Gelişmiş ülkelerin borsa endeksleri yüksek, şirketleri değerli olmaktadır.

Hisse senetlerinin nitelikleri ve özellikleri bakımından farklı türleri bulunmaktadır. Aşağıda kısaca detay verilmektedir (Levinson, 2014, s. 208-209):

Adi Hisse Senetleri (Common Stock): Önemli bir hisse senedi türlerinden biri olan adi hisse senetlerini elinde bulunduran yatırımcılar işletmelerin kısmi sahibi konumundadırlar. Şirket üst yöneticilerinin seçiminden, bazı önemli konularda oy kullanımına kadar hakları bulunmaktadır. Ancak bu hisse senetlerine sahip olanlar firmanın bütün alacaklarının ve imtiyazlı hisse sahiplerinin ödemelerini aldıktan sonra firmanın gelir ve aktifleri üzerinde haklara sahip olacaklardır. Bazı firmalarda birden fazla adi hisse senedi bulunmaktadır. Bu da yatırımcılarına fazladan oy ya da temettü hakkı verebilir. Ancak temettü ödemesi zorunlu değildir ve şirket politikasına göre belirlenmektedir.

İmtiyazlı Hisse Senetleri (Preferred Stock): İmtiyazlı hisse senetlerinin, adi hisse senetlerinden en büyük farkı belirli ayrıcalıklara sahip olmasıdır. Bu ayrıcalıklar genellikle temettü ödemesi olacaksa ya da şirketin tasfiye durumu varsa öncelik sahibi olmasıdır. Bu hisse senetlerinde genellikle oy hakkı bulunmamakla beraber sabit ya da belirli formüle dayalı temettü (dividant) ödemesi bulunmaktadır.

Konvertibl İmtiyazlı Hisse Senetleri (Convertible Preferred Stock):

Konvertible imtiyazlı hisse senetleri yatırımcılarına belirli koşullar altında hisse senetlerini adi hisse senetlerine dönüştürme olanağı tanımlamaktadır. Bu dönüşüm belirli oran ve koşullar altında gerçekleştirilecek olup sahibinin opsiyonuna bağlıdır ve hisse senedini ihraç eden kurum tarafından zorunlu tutulamaz. Şirketin olası tasfiye durumunda yatırımcılar adi hisse sahiplerinden önce ödemelerini almaktadır.

Varantlar (Warrants): Varantlar bu enstrümanları elinde tutanlara önceden belirlenen bir fiyat üzerinden belirli bir zaman diliminde bir şirketin adi hisse senetlerini satın alma imkânı sunmaktadır. Bu hak yatırımcısına herhangi bir yükümlülük getirmediği gibi yatırımcı varantı kullanma konusunda keyfiyete sahiptir. Varantlar kaldıraçlı yatırım araçları olup, az miktarlar ile büyük pozisyonlar almayı mümkün kılmaktadır. Bu noktada varantlar her ne kadar türev finansal ürünler ile benzerlik gösterse de bazı önemli farklar ile birbirlerinden ayrılmaktadır. Aşağıdaki tabloda varantlar ile türev finansal ürünler (futures, forward, opsiyon, swap) arasındaki temel farklılıklar yer almaktadır.

Tablo 2: Varantlar ile Türev Finansal Ürünler Arasındaki Farklılıklar

Özellikler	Varantlar	Türev Finansal Ürünler
İhraç Eden	Genel olarak finansal kurumlar ya da şirketlerce ihraç edilmektedir	İyi organize olmuş piyasalar ile tezgâh üstü (OTC) olarak adlandırılan piyasalarda karşılıklı güven esasına dayalı olarak işlem görmektedir
Kaldıraç	Kaldıraçlı ürünler olup, kayıplar ödenen risk primleri ile sınırlıdır	Türev finansal ürünler kaldıraç mekanizmasına sahip olup riskler sınırsızdır
Alım ve Satım	Varantlar aynı hisse senetleri gibi borsada işlem görür (alınır/satılır)	Türev finansal ürünler genel olarak vadeli işlem piyasasında işlem görmektedir
Kullanım Zorunluluğu	Yatırımcılar varantları kullanma serbestliğine sahiptir	Vadeli işlem sözleşmelerinde vade sonlarında yükümlülük bulunmaktadır
Risk ve Getiri Durumu	Kaldıraçlı ürün olması sebebiyle küçük yatırımlar ile yüksek kazanç imkânı sunarken, zarar en fazla varanta ödenen tutar ile sınırlıdır	Türev finansal ürünler kaldıraçlı olmasına rağmen çark ters yönlü çalışırsa risk sınırsız olmaktadır. Organize borsada işlem gören bazı türev ürünlerinde teminat tamamlama (margin call) çağrısı yapılır

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere varantlar her ne kadar yapıları gereği türev finansal araçlara benzeseler de bazı temel noktalarda farklılıkları bulunmaktadır. Varantlar daha sınırlı risk ve kaldıraç imkanları sunarken, türev finansal ürünler karmaşık yapıya sahip olup çok riskli finansal ürünler sınıfındadır.

Hisse senetlerine yeniden dönecek olursak; hisse senetlerinin değeri teorik olarak hisse senedinin temsil ettiği şirketin gelecekteki kâr oranlarının net bugünkü değeri üzerinden tahmin edilmektedir. Bir hisse senedinin gelecek yıldaki kârının bugünkü değerini belirlemek amacıyla bir iskonto oranı kullanılmaktadır. Gelecek yıldaki iskonto oranı üzerinden hesaplanan kazançların toplamları ihraç edilen hisse senetlerinin sayısına bölündükten sonra hisse senedinin cari fiyatı oluşturmaktadır. Ancak hisse senetlerinin hesaplanan cari değerlerinin hisse senetlerinin adil ve gerçek değerini temsil edip etmediği tartışma konusudur. Hisse senetlerinin fiyatları genel olarak firmanın özel durumu, piyasa koşulları, arz/talep, aktif değeri, kazançları, temettü ödeme koşulları vb. birçok etkene bağlı olarak değişmektedir (Levinson, 2014, s. 217-218).

Uluslararası finansal piyasalarda birçok finansal enstrüman bulunmakla beraber bu bölümde genel olarak yaygın kullanılan bazı finansal ürünlerin nitelikleri ve birçok özellikleri bakımından kısa ancak faydalı bilgiler verilmiştir. Günümüz piyasa koşulları ve riskler göz önünde bulundurulduğunda her bir finansal ürün yatırımcısının risk tolerasyonu ve beklenen getiri oranına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bazı finansal ürünler belli piyasa koşullarında avantaj gösterirken aynı finansal ürünler piyasa koşulları değiştiğinde dezavantaj gösterebilir. Her zaman için iyi oluşturulmuş ve piyasa koşullarına göre revize edilen bir sepet (portfolyo) yatırımcısına olası risklere karşı optimal seviyede kazanç (getiri) sağlayabilir.

Sonuç

Uluslararası finansal piyasalar dinamik bir yapıya sahiptir. Bu nedenle içerisinde her geçen gün gelişim gösteren bir mekanizmayı barındırmaktadır. Uluslararası finansal piyasalarda yatırımcılardan birisinin başka bir ülkede olduğu ya da işlemlerin yabancı bir para birimi üzerinden gerçekleştiği görülmektedir. Uluslararası para piyasaları ulusal finansal piyasalarda yeterli düzeyde temin edilemeyen likidite (fon) ihtiyaçlarının karşılanmasına imkân ve olanak sunmaktadır. Eurobanka, euromevduat gibi ürünler temel para piyasası araçlarıdır. Uluslararası sermaye piyasalarında ise kurumların uzun vadeli sermaye ihtiyaçları karşılanmaktadır. Şirketlerin ihraç etmiş oldukları tahviller ve hisse senetleri güzel bir örnek oluşturmaktadır.

Uluslararası piyasalarda işlem yapmak yatırımcılar için karmaşık ve daha riskli bir konu oluştursa da doğru zamanda doğru enstrümanlar üzerine yapılacak

yatırımlar ile önemli kazanç fırsatları elde edilebilmektedir. Uluslararası piyasalarda fon arz edenler ve fon talep edenler için kredi derecelendirme kuruluşları tarafından verilen kredi notları önem taşımaktadır. Kredi notu ne kadar yüksek olursa o kişi ve kurum daha düşük faiz oranı imkanına sahip olurken, kredi notu düşük olan kişi ve kurumlar ise talep ettiklerinden daha düşük kredi miktarına ya da daha yüksek faiz oranlarına katlanmak zorundadır.

Finans sektöründe piyasa katılımcıları dünyanın çeşitli ülkelerinde çeşitli ürünlere hızla pozisyon alabilme imkanından dolayı sektör sürekli kendisini yenilemekte ve dinamik yapısını korumaktadır. Elbette hızla değişen dünya ve piyasa koşulları çeşitli riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu riskler özellikle günden güne ve yatırım yapılan enstrümandan enstrümana çeşitlilik göstermektedir. Finans literatürü incelendiğinde çeşitli finansal enstrümanlar detaylıca anlatılmaktadır ancak değişen piyasa koşulları ve bilgiye erişebilirlik düzeyleri özellikle bireysel yatırımcıların asimetric bilgi sorunlarıyla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Bu sorun ise daha fazla araştırarak ve finansal okuryazarlık düzeyimizi artırarak aşılabilir. Birçok farklı türü bulunan finansal enstrümanların ve finansal piyasaların işlemleri de birbirinden farklılık göstermektedir. Fakat ister gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerin borsaları olsun, ister az gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerde cadde başlarında para değiş tokuşu yapan tüccarlar olsun bütün finansal piyasalar temelde; fiyat oluşumu sağlama, varlık değerlendirme, arbitraj imkânı, sermaye temini, yatırım yapma ve risk yönetme gibi temel imkanları yatırımcılarına sunmaktadır.

Bu kitap bölümünde yazar, özellikle küreselleşen dünyamızda uluslararası finansal piyasalar ve finansal enstrümanlar hakkında her türden okuyucusunun anlayabileceği seviyeden bilgi sunmayı amaçlamıştır. Bankacılık sektörü ve merkez bankalarının işleyişi, döviz piyasaları, vadeli işlem piyasaları ve emtia piyasaları hakkında verilen bilgiler okuyucuların ilgisini çekmeyi amaçlamıştır. Finansal konular hakkında yeterli bilgi sahibi olmak yalnızca şirketlerin finans departmanlarının ya da CEO'ların sorumluluğunda değildir, aynı zamanda hane halkı gibi bireysel yatırımcıların da doğru kararlar almaları konusunda önemli rol oynayacaktır. Özellikle bireysel yatırımcılar finansal okuryazarlık seviyesini yükselterek farklı ekonomik koşullarda hangi ürünlere yatırım yapması gerektiği konularında daha rasyonel kararlar verebilecektir. Bu durum hem bireysel hem de kurumsal yatırımcılara nasıl yatırım yapmalıyız? Sorusunun temelde cevabını oluşturacaktır.

Uluslararası finansal piyasalar her türden yatırımcının bulunduğu ortak bir paydadır. Ancak gerekli koşullar sağlanmadan yapılan yatırımlar bazen yatırımcıların yüksek zararlar etmesine neden olmaktadır. Piyasa koşullarını her zaman ise doğru tahmin etmek kolay değildir. Özellikle dışa bağlı ülkelerin

ekonomileri daha kırılgan yapıya sahip olabilir. Bu yüzden gerek bireysel gerek kurumsal yatırımcılar temel finansal ürünlerin fark ve özelliklerini bilmeleri gerekmektedir. Böylelikle günümüzde her ne kadar yatırım yapmak risk ve benzeri etkenler nedeniyle zorlaşsa da yatırımlarımızı korumamız için uluslararası finansal piyasaları ve enstrümanları anlamamız gerekmektedir.

Küresel finansın dinamikleri uluslararası finansal piyasalar ve enstrümanların küreselleşen dünya yapısına uygun olarak şekillenmektedir. Sermaye akışlarının küresel boyutta gerçekleşmesi, teknolojinin özellikle gelişmesi ve finans dünyasına entegre edilmesi, düzenleyici ve denetleyici kurumların olası risklerin piyasa dinamiklerine zarar vermemesi için etkin rol oynaması finansal piyasaların derinleşmesine olanak sağlamaktadır. Ancak piyasaların derinleşmesi ve risklerin artmasıyla beraber finansal piyasalarda yatırımcılar için yeni fırsatlar da yaratmaktadır. Finansal enstrümanların çeşitlenmesi, türev finansal piyasaların gelişmesi ve yaygınlaşması ile yatırımcılar için risk yönetim stratejileri gelişmektedir. Özellikle döviz piyasaları, tahvil ve hisse senedi piyasaları ile vadeli işlem piyasalarını oluşturan türev finansal ürünler küresel finans piyasalarının temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. Ancak türev finansal ürünlerin kullanımlarında dikkatli olunması gerektiği unutulmamalıdır.

Sonuç olarak küresel finans piyasalarının gelişmesi, sürdürülebilir olması ve istikrarlı bir yapı ile piyasa katılımcılarına güven tesis etmesi yalnızca piyasaların etkin denetlenmesi ve düzenlenmesi ile mümkün olacaktır. Piyasaların şeffaf olması ve risk yönetimi stratejilerinin geliştirilmesi yalnızca ülkelerin finansal piyasalarının gelişmesine olanak sağlamayacak, aynı zamanda ülke ekonomisine de katkı sağlayacaktır. Uluslararası piyasaların dinamikleri mevcut koşulların ve risklerin etkisiyle sürekli değişim gösterecektir. Ancak bireysel ve kurumsal yatırımcılar ile devlet kurumları dahi değişen piyasa koşullarına ve risklere karşı her zaman dinamik olmalı ve rasyonel kararlar verebilmelidir. Sürdürülebilir finans, küresel piyasalar, dijital varlıkların gelişim göstermesi, merkez bankalarının bağımsız para politikaları ve denetim mekanizmalarının etkin işleyişi ile hem ülkemiz bankacılık sektörü ile ülke ekonomimiz hem de uluslararası finans piyasaları daha fazla gelişecek ve daha etkin bir role sahip olacaktır.

Referanslar

- Atik, H., & Atay Polat, M. (2016). Türkiye'de para ve döviz piyasaları. N. Eroğlu, H. İ. Aydın, & C. Y. Kesbiç (Ed.), *Para-banka ve finans* (ss. 285-312). Orion Kitabevi. ISBN: 978-605-5145-96-5
- Bayri, E. (2020). Türk bankacılık sektöründe kullanılan türev ürünlerin banka kârlılığı üzerine etkisi (Doktora tezi). *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Bayri, E. (2023a). Türev Ürünlerin Banka Kârlılığı Üzerine Etkisi: Türk Bankacılık Sektörü Uygulaması. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 11-41. <https://doi.org/10.56574/nohusosbil.1255034>
- Bayri, E. (2023b). An assessment on green banking in the Turkish banking sector. O. Uçan (Ed.), *Discussions between economic agents: Recent issues* (pp. 5–22). İksad Publishing House. ISBN: 978-625-367-184-6.
- Bayri, E. (2024). The Window Opening To The Sky of the Finance World: Financial Literacy and Behavioral Finance. In O. Uçan (Ed.), *Discussions between economic agents: Anniversary series* (pp. 105–121). İksad Publishing House. <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.13127484>
- Erdoğan, F. (1997). *Para politikasının zaman tutarsızlığı ve güvenilirlik problemi: Türkiye örneği* (Yayın No. 63). Sermaye Piyasası Kurulu.
- Erdoğan, N. (1995). *Uluslararası işletmelerde mali risk ve yönetimi & çağdaş finansman teknikleri*. Kent Matbaacılık Ltd. Şti.
- Eroğlu, N., Dağıdır, C., & Kocaşlı, İ. O. (2016). Dünyada ve Türkiye'de merkez bankalarının bağımsızlığı. In N. Eroğlu, H. İ. Aydın, & C. Y. Kesbiç (Eds.), *Para-banka ve finans* (ss. 233-257). Orion Kitabevi.
- Feridun, M. (2020). Küresel Bankacılık Düzenlemelerinin Dünü, Bugünü ve Yarını. *İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği*.
- Kisch, H. C., & Elkin, A. W. (1931). *Merkez bankaları* (Türkiye Ziraat Bankası, Çev.). Macmillan and Company.
- Levinson, M. (2014). *Finansal piyasalar kılavuzu* (Çev.; C. Yavilioğlu, İ. Ege & G. Kurt, Güncellenmiş 2. baskı). Adres Yayınları.
- Ongun, M. T. (1993). Finansal Globalleşme. *Ekonomik Yaklaşım*, 4(9), 35-46.
- Ricardo, D. (1824). *Plan for the Establishment of a National Bank*. J. Murray.
- Sayım, F. (2022). *Finansal piyasalar, kurumlar ve araçlar* (Güncellenmiş 2. basım). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Trading Economics. (2025), *Brent crude oil*. Trading Economics. <https://tradingeconomics.com/commodity/brent-crude-oil>, Erişim Tarihi: 25.02.2025

- Tuncer, M. (1989). *Bağımsız merkez bankacılığı açısından İngiltere Bankası örneği*. Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma ve Koordinasyon Kurulu Yayını (No. 1989/306).
- Uluçay, K. (2008). *Uluslararası finansal piyasaların gelişmekte olan ülkelere ve Türkiye'ye etkisi* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiye.
- Yazıcı, M. (2019). *Bankacılığa giriş* (7. bs.). Beta Yayınları. ISBN: 978-605-242-497-1

Bölüm 5

İntihar ve Yas Süreci: Danışmanlık Modelleri ve Sosyal Hizmet Uygulamaları

Filiz ER ¹

Giriş

İntihar, “ölme niyetine dair bazı kanıtlarla birlikte ve ölümcül şekilde kendine zarar verme eylemi” olarak tanımlanmaktadır (Turecki ve Brent, 2016). Her yıl tüm dünyada 800.000'e yakın insan intihara teşebbüs etmektedir. Her intihar, aileleri, toplulukları ve tüm ülkeleri etkileyen ve geride bırakılan insanlar üzerinde uzun süreli etkileri olan bir trajedidir. Günümüzde, intihar dünya çapında önemli bir halk sağlığı sorunu olmaya devam etmektedir (Joe ve Niedermeier 2008). Spesifik olarak, intiharın, 10-14 yaş arası kişiler arasında üçüncü, 15-34 yaş arası kişiler arasında ikinci, 35-44 yaş arası kişiler arasında dördüncü, 45-54 yaş arası kişiler arasında beşinci, 55-64 yaş arası kişiler arasında sekizinci ve 65 yaş ve üstü kişilerde on yedinci ölüm sebebi olduğu anlaşılmıştır (Centers for Disease Control and Prevention 2014). 2020 boyunca, toplam 12,2 milyon ABD'li yetişkin ciddi intihar düşünceleri bildirmiş ve 1,2 milyon kişi intihar girişiminde bulunmuştur (Ehlman, 2022). Son yıllarda, dünya intihar oranlarında olsa da, küresel intihar oranları düşüyor gibi görünse de, bu öncelikle Çin ve Hindistan gibi düşük ve orta gelirli ülkelerdeki intiharlardaki düşüşlerin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Yip ve ark., 2022).

Alptekin ve Duyan (2019) tarafından yapılan bir çalışmada diğer ülkelere göre Türkiye’de intihar hızının düşük olsa da son yıllarda yavaş yavaş artmaya başladığı ve erkeklerin intihar hızı, kadınlarınkinden yüksek olduğu bulunmuştur. TÜİK verilerine göre ise bilinen intihar sebeplerinde belirli bir hastalığın yarattığı acıdan kurtulma isteği %22 oranla birinci sırada geliyor. İkinci sırada %9,4 oranla geçim zorluğu ve ekonomik sıkıntılar geliyor. 2019 yılı verilerine göre ülkemizde

---

¹ Doç. Dr., Sinop Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
ORCID: 0000-0001-5065-3809

geçim zorluğu nedeniyle intihar eden 3.406 kişiden 2.626'sı erkeklerdir. Buna karşın konunun hassasiyetinden ötürü intihar olaylarının % 61,8'inin sebebi bilinmemektedir (<https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=intihar>). Bu veriler değerlendirildiğinde, bir sosyal hizmet uzmanlarının, intihar ve intiharla ilgili yas durumuyla karşılaşacağı ön görülebilir. Tamamlanmış ve tamamlanmamış intiharlar bir halk sağlığı sorunu oluşturulduğu düşünülebilir. Aslına bakılırsa intihar davranışlarının yalnızca küçük bir kısmını temsil ettiği de akılda tutulmalıdır.

1. Yas Süreci ve İntihar Yası

Yakınını kaybeden kişilerde, kayıp meydana geldikten uzun süre sonra bile devam edebilen ve zihinsel ve fiziksel rahatsızlıkların ortaya çıkmasına neden olabilen, bireyin düşünce, duygu ve davranışlarında değişikliklere yol açabilen önemli bir stres faktörüdür (Grad ve Andriessen, 2016; Stroebe ve ark., 2006). Yas tutan kişiler için ölüm riski bile aynı yaş ve cinsiyetteki yas tutmayan kişilere göre daha yüksektir (Stroebe ve Stroebe, 1993). Amerika'da her yıl 33.000'den fazla kişi intihar sonucu yaşamını yitirirken, pek çok aile üyesi de intiharın ardından yas sürecine girmektedir (Powell ve Matthys, 2013). Yapılan çalışmalar, intihar nedeniyle yas tutan aile bireylerinin, diğer ölüm nedenleriyle yaşanan kayıpların ardından yas süreci yaşayanlara kıyasla daha fazla fiziksel sağlık problemi yaşadıklarını (Spillane ve ark., 2017) ve toplumun intihara ilişkin damgalayıcı yargılarıyla mücadele etmek zorunda kaldıklarını göstermiştir (Feigelman ve ark., 2009). Nolen-Hoeksema ve Larson (1999) ise intiharın benzersiz doğası sebebiyle, intiharı açıklamayı, anlamlandırmayı ve sağlıklı bir şekilde yas tutmayı güçleştirdiğini vurgulamışlardır (Powell ve Matthys, 2013).

İntihar hem intihara girişen bireyler hem de geride kalan aile bireyleri üzerinde damgalayıcı etkiler yaratabilmektedir. Bu çerçevede, kendini öldürme eylemi, doğal nedenlerle ya da kaza sonucu gerçekleşen ölümlere kıyasla farklı bir şekilde algılanmaktadır. Hatta intihar edenler sıklıkla “korkak”, “bencil” ya da “kolay yolu seçmek”le suçlanabilmektedir. İntihardan sonraki en zorlu dönem, yas sürecine giren bireylerin dörtte biri için ilk hafta olarak tanımlanırken; pek çok aile üyesi kayıp yasıyla ilk yıl boyunca mücadele etmekte, bazı durumlarda ise bu süreç yas tutanların beşte birinde üç yıl veya daha uzun sürebilmektedir (Pitman ve ark., 2017). Ekolojik kayıplara dair yaşanan duygular arasında öfkenin de önemli bir duygusal itici güç olduğunu ortaya koymaktadır (Kara, 2022).Yapılan araştırmalar, intihar nedeniyle yas tutanların diğer yas tutanlara göre daha karmaşık yas süreçleri yaşadıklarını ve aynı zamanda depresyon, kaygı, travma, suçluluk, suçlama, sorumluluk ve reddedilme duygularını daha yoğun hissettiklerini göstermiştir. Ayrıca, sevdiklerini intihar eden bireylerin kendilerini daha izole ve damgalanmış hissettikleri belirlenmiştir (Jordan, 2020; Worden,

2003; Feigelman ve ark., 2009). Worden (2003) ise, intihara uğrayan bir aile örneğinde, yalnızca yaşla başa çıkmanın ötesinde, başka bir aile üyesinin de intihar edebileceği endişesinin ciddi bir korku kaynağı olduğunu ifade etmiştir.

Tipik olarak, araştırma ve klinik literatür, intihardan sonraki yas sürecinin çoğunlukla daha normatif ölüm nedenlerinden aşağıdaki şekillerde farklı olduğunu bulmuştur

- Ölümün nedenini açıklama ve ölüme anlam verme ihtiyacı daha fazladır.
- Hayatta kalanlar, ölümden dolayı daha fazla suçluluk duygusu yaşayıp ve sorumluluk hissedebilirler (ya da en azından intiharı önceden görememe ve engelleyememe konusunda).
- Bu ölüm şekliyle ilgili daha fazla damgalanma ve utanç söz konusu ve ölümün bir intihar olduğu gerçeğini gizleme ihtiyacı daha fazla.
- Mağdurlar, düzenli sosyal ağlarından aldıkları sosyal destekten daha fazla kaçınma ve izolasyon yaşarlar.
- Sevilen birinin intihar nedeniyle kaybına maruz kalmak, maruz kalan kişide intihar düşüncesi ve davranışı olasılığını artırır (Jordan, 2020).

Yapılan çalışmalarda, intihar eden ile yakın ilişkide bulunan kişinin ruhsal ve genel sağlık durumlarının daha kötü olduğu ve yapılan müdahalelerde bu durumun göz önünde bulundurulması gerektiğine vurgu yapılmıştır (Pitman ve ark., 2017; Groot ve ark. 2006). Çalışmalarda intihar sonrası destekleyici faaliyetlere katılanların desteklerden fayda sağladığını; ancak, profesyonel destek almayanlarda artan miktarda suçluluk, keder yaşarken enerji düşüklüğü yaşadıkları bulgulanmıştır (Dyregrov, 2002). Parker (1972) özellikle beklenmedik ve travmatik bir şekilde intihar ile kayıp yaşayanların, çocuklarını kaybedenelerin ve sosyal destek sistemi yetersiz olan kadınların kayıpla baş etme konusunda daha çok risk taşıdığını ifade etmiştir (Worden 2003). Yapılan çalışmalarda intihar nedeniyle yas tutan kişiler tarafından psikososyal desteğe duyulan ihtiyaç duyulduğu anlaşılmıştır (Pitman ve ark., 201). Worden (2003) ise yas sürecini etkileyen yedi temel faktör belirlemiştir. Bunlar; ölen kişinin kimliği, ölen kişi ile ilişkinin doğası, ölüm biçimi, geçmiş kayıpların varlığı, kişilik özellikleri, sosyal destek, yas sürecinde oluşan sıkıntılardır.

Yas süreci, bireyin yaşamındaki diğer sistemlerin (aile, arkadaş çevresi, iş ilişkileri vb.) de dikkate alınmasını gerektiren özgün dinamiklere sahiptir. Bu süreç, bireyin kimliğinde köklü değişikliklere yol açar ve sosyal bağlantılarımızın niteliğini etkiler. İntihar sonucu yakınlarını kaybedenlerde, intiharın damgalayıcı doğası bu süreci daha da karmaşık hale getirmektedir. Literatürde yas danışmanlığının, yas sürecine önemli katkıları saptanmıştır (Jordan, 2020).

Bu bağlamda, intihar yası yaşayan bireylere yönelik sosyal hizmet müdahalesi, duygusal ve sosyal destek sağlamada önemli bir rol oynarken; yas danışmanlığı modelleri de bireyin kayıp sürecini yapılandırma ve yönlendirme noktasında rehberlik sunmaktadır. Aşağıdaki bölümde, intihar yası yaşayan bireyler için uygulanan danışmanlık modelleri detaylı olarak ele alınacak; bu modellerin, bireylerin yaşadığı duygusal karmaşıklıkları nasıl yapılandırdığı ve iyileşme süreçlerine nasıl katkı sağladığı üzerinde durulacaktır.

2. İntihar Yas Danışmanlığı Modelleri

Yas danışmanlığının amacı, olumsuz yas tepkilerini azaltırken ve olumlu olanları en üst düzeye çıkarırken, yas sürecinde müracaatçıları desteklemektir (Gordon, 2013). Bu bağlamda, Zhai ve Du (2020), yas danışmanlarının bireyin kişiliğine ve değişen yaşam koşullarına uyum sağlayacak stratejiler geliştirmesinin önemine dikkat çekmektedir. Bu stratejiler, duygusal, bilişsel, davranışsal, fiziksel ve ruhsal boyutları kapsayan bütüncül bir yaklaşıma dayanmalıdır. Nitekim, seçici bir müdahale yöntemi olarak sunulan yas danışmanlığının güçlü ampirik kanıtlarla desteklendiği görülmektedir (Neimeyer ve Currier, 2009).

Özellikle eş kaybı gibi durumlarda, intihar yası yaşayan bireylerin ruhsal bozukluk geliştirme riski, kaybın ardından geçen beş yıl içinde belirgin şekilde artmaktadır (Erlangsen ve ark., 2017). Bu nedenle, intihar sonrası yas sürecinde, depresif semptomları önlemek ve bireyin iyileşmesini desteklemek amacıyla özel olarak yapılandırılmış yas danışmanlığı müdahaleleri önerilmektedir (Scocco ve ark., 2019).

Geleneksel batılı yas modelleri, daha çok bireyin yas sürecinde bir aşamadan diğerine doğrusal olarak geçmesinin beklendiği aşamaları tasvir etmeye odaklanmıştır (Wada ve Park, 2009). Yas danışmanlığı modelleri aslında destekleyici süreçlere tanımlayıcı bir özellik katmışlar ve yas için farklı yaklaşımlar sunmuşlardır.

İntihar yası, genel yas sürecinden farklı ve daha karmaşık duygusal tepkiler (suçluluk, damgalanma, izole hissetme) barındırabildiği için, terapistler genellikle genel yas danışmanlığı modellerini bu özel duruma uyarlayarak kullanırlar. Kesin olarak evrensel kabul görmüş, yalnızca intihar yası için geliştirilmiş tek bir danışmanlık modeli bulunmasa da, uygulamada öne çıkan bazı yaklaşımlar şunlardır:

2.1 Kübler-Ross Modeli (Beş Aşamalı Model)

Elisabeth Kübler-Ross, ölüme yakın araştırmalarda öncü olan İsviçreli-Amerikalı psikiyatristtir. 1960'ların sonlarında, Chicago'da ölümcül bir hastalıkla

mücadele eden yetişkinlerle yaklaşık üç yıl süren, 200'den fazla röportaja dayalı bir çalışma yapmış ve uluslararası çapta çok satan kitabı “*Ölüm ve Ölmek Üzerine (On Death and Dying)*” çıkartmıştır. Bu kitapta, ölümcül hastalık tanısı alan veya sevdiklerini kaybeden bireylerin yaşadığı beş aşamalı keder sürecini ilk kez tartışmış; bu yaklaşım daha sonra “Kübler-Ross Modeli” olarak adlandırılmıştır (Bekaroğlu, 2019). Kübler-Ross, ölümün daha rahat konuşulması gereken bir konu olduğunu, ölümcül hastaların bu tanı ile başa çıkabilmelerini ve bakıcı ile aile üyelerine destek sağlanmasının önemini vurgulamış; aynı zamanda insan yaşamının sınırsız olmadığını, dolayısıyla mümkün olduğunca iyi yaşanması gerektiğini savunmuştur. 1969 yılında geliştirilen ve bireylerin ölümcül bir hastalık tanısı aldıklarında veya sevdiklerini kaybettiklerinde deneyimledikleri beş aşamalı bir yas sürecini tanımlayan bir modeldir Kübler-Ross Modeli, bireylerin kayıplarla başa çıkma süreçlerini anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Beş aşama inkar, öfke, pazarlık, depresyon ve kabullenmedir. Kübler-Ross bu tepkileri ve yanıtları "aşamalar" olarak adlandırmıştır. Depresyon aşamasının, bireyin daha önce gerçekleşmiş kayıplar nedeniyle üzüldüğü "reaktif depresyon" ve üzüntünün "yaklaşan kayıpları hesaba katmanın" sonucu olduğu "hazırlık depresyonu" olarak ikiye ayrılabilirliğini açıklamıştır ve "Genellikle tüm bu aşamalarda devam eden tek şey umuttur" diye eklemiştir (Corr, 2020).

Kübler-Ross Modeli'nin Beş Aşaması:

- 1. İnkâr (Denial):** Birey, gerçeği reddeder ve kaybın gerçekleştiğine inanmak istemez. Bu aşamada kişi, "Bu bana olamaz" veya "Bu doğru olamaz" gibi düşüncelerle durumu inkâr eder.
- 2. Öfke (Anger):** Gerçeği kabul etmeye başlayan birey, öfke duygusu yaşar ve bu öfkeyi çevresindekilere, kendine veya duruma yönlendirebilir. "Neden ben?" veya "Bu nasıl bana yapılır?" gibi ifadeler bu aşamada sıkça görülür.
- 3. Pazarlık (Bargaining):** Kişi, durumu tersine çevirmek veya acısını hafifletmek için çeşitli pazarlıklar yapar. Örneğin, "Eğer iyileşirsem, daha iyi bir insan olacağım" gibi düşünceler bu aşamada ortaya çıkar.
- 4. Depresyon (Depression):** Kaybın gerçekliği ve kaçınılmazlığı ile yüzleşen birey, derin bir üzüntü ve umutsuzluk hissine kapılır. Bu aşamada kişi, "Her şey anlamsız" veya "Neden devam edeyim?" gibi düşüncelerle içine kapanabilir.
- 5. Kabul (Acceptance):** Birey, kaybı kabullenir ve yeni bir gerçeklik ile yaşamayı öğrenir. Bu aşamada kişi, "Bu oldu ve bununla yaşamayı öğrenmeliyim" şeklinde bir anlayış geliştirir.

İlk yayınından kısa bir süre sonra, "beş aşama" modeli birçok profesyonel ve genel halk tarafından hızla iyi bilinir hale geldi. Sıradan insanlar tarafından tanınır ve bugün bile birçok mesleki eğitim ve uygulama biçiminde yer almaktadır. Beş aşama (inkar, öfke, pazarlık, depresyon ve kabul) kaybettiğimiz kişiyle yaşamayı öğrenmemizi sağlayan çerçevenin bir parçasıdır. Bunlar, ne hissediyor olabileceğimizi çerçevelememize ve tanımlamamıza yardımcı olan araçlardır. Ancak bunlar, kederdeki doğrusal bir zaman çizelgesinde duraklar değildir. Herkes bunların hepsinden geçmez veya belirlenmiş bir sırayla ilerlemez (Corr ve Corr 2020).

- Kübler-Ross'un hem sağlık hizmetleri hem de sosyal hizmet mesleği üzerinde aşağıdaki şekillerde önemli bir etkiye sahip olduğunu ileri sürmektedir:
- Kübler-Ross'un öncü çalışmaları birçok sosyal hizmet uzmanı ve diğer sağlık profesyonelleri, yaşam sonu bakımını birincil uygulama alanı olarak seçmeye teşvik etti ve böylece alanın gelişmesine ve ilerlemesine yardımcı oldu.
- Kübler-Ross, ölümün hayatın bir parçası olarak görülmesi ve kabul edilmesi gerektiğini vurguladı.
- Kübler-Ross yaşam sonuyla karşı karşıya olan hastalar ve aileleriyle dürüst ve açık iletişimi teşvik etti. Hastaların sadece ölmek hakkında konuşmaya istekli olmadıklarını, aynı zamanda klinik olarak buna ihtiyaç duyduklarını; rahatsız olanların başkaları olduğunu ileri sürdü

Bu bağlamda aktif yas ve keder farklı şekillerde azalır ancak genellikle kişi kaybını hayatla etkileşimini bozmayan acı tatlı anılarla hatırlayabildiğinde iyileşmiş olarak kabul edilir (Shear, 2015). Bu noktaya ulaşmak için hem duygusal iyileşme hem de sosyal destek gereklidir. Fiziksel yaralar gibi, ruhsal yaralar da en iyi koşullar altında iyileşme eğilimindedir.

2.2 İkili Süreç Modeli (Dual Process Model)

Stroebe ve Schut (1999) tarafından geliştirilen "*İkili Süreç Modeli*", yas sürecini iki temel dinamik arasında sürekli bir geçiş olarak tanımlar. Bu model, yas tutan insanların başa çıkması gereken iki tür stres faktörü olduğunu yani kayıp odaklı ve onarım odaklı faktörlerdir ve bunlar aynı zamanda yasın sonuçları olan ikincil stres faktörleridir.

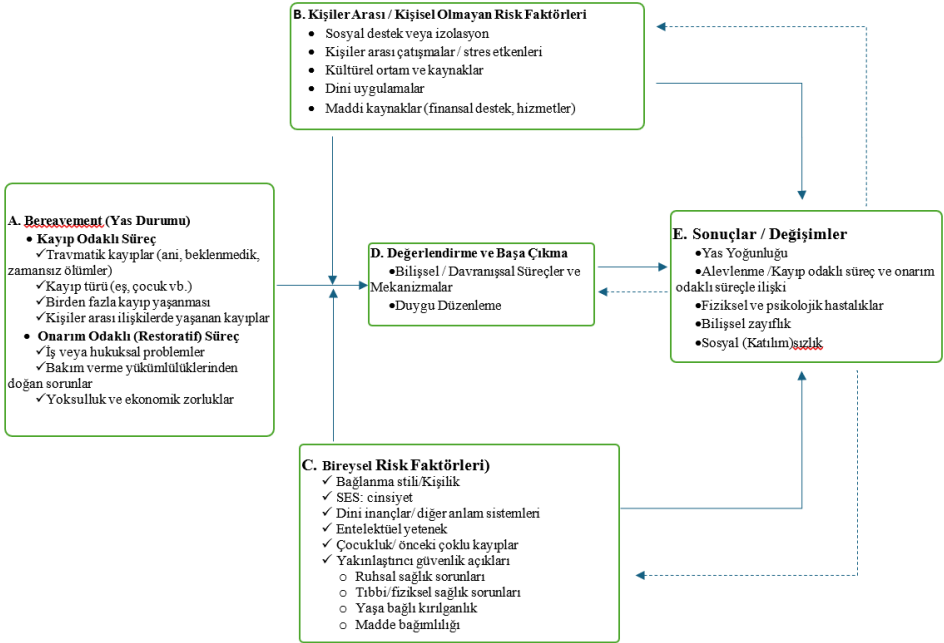
-Kayıp Odaklı Süreç: Bu süreç, kaybın yarattığı duygusal acıyı ve özlemi doğrudan ele almayı hedefler. Yas tutan bireyler, sevdiklerini kaybetmenin getirdiği üzüntü, özlem ve öfke gibi yoğun duyguları deneyimler; bu duyguların işlenmesi, kaybın kabulü yolunda önemli bir adımdır. Kayıp odaklı süreç, bireyin

kaybı, anıları ve ona ilişkin ilişkileri sorgulaması, geçmişle yüzleşmesi ve kaybın getirdiği duygusal boşluğu anlamlandırması için zemin hazırlar. Bu yaklaşım, duygusal kabullenmenin ve iyileşme sürecinin temelini oluşturur (Stroebe ve Schut, 1999)

-Onarım Odaklı (Restoratif) Süreç: Restoratif süreç, kayıptan kaynaklanan ikincil stres faktörlerini ve yaşamın yeniden düzenlenmesini ele alır. Bu aşamada, birey yeni roller üstlenmeye, günlük işleyişini yeniden yapılandırmaya ve geleceğe yönelik planlar yapmaya odaklanır. Kaybın getirdiği boşluğun doldurulması, kimlik ve yaşam tarzında yeniden yapılanma, sosyal ilişkilerin yeniden kurulması ve hayatın rutinlerine dönme çabaları bu sürecin önemli bileşenlerindedir. Restoratif süreç, yasın sadece geçmişle yüzleşme boyutunu değil, aynı zamanda yaşamın geleceğe dönük yeniden inşasını da kapsadığını ortaya koyar (Stroebe ve Schut, 1999)

Bu model, yasın statik ve doğrusal aşamalar yerine, bireylerin aktif yas tutma ile yaşamlarını yeniden düzenleme süreçleri arasında salınımlı bir geçiş yaşadıklarını öne çıkarır. Stroebe ve Schut (2010)'a göre, yas tutma doğrusal bir süreç değildir; zamanla restoratif eğilimin artması ve tipik yaşam aktivitelerine yeniden katılım, bu salınımlı sürecin doğal bir parçasıdır. Yas tutan bir kişinin iki tür stres faktörüyle başa çıkma arasında geçiş yapacağı ileri sürülmektedir. Kişi zaman zaman kaybın veya onarımın yönleriyle yüzleşecek ve üzerinde duracak, zaman zaman da bunlardan kaçınacaktır. İkisi arasında salınım yapmak ve zaman zaman zorlu başa çıkma sürecinden uzaklaşarak uyum sağlamak için gereklidir. Modelin yapısal bileşenleri (Stroebe ve Schut, 1999), Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Yas sonuçlarını öngörmeye yönelik bütünleştirici risk faktörleri çerçevesi.

(Not: Bu şekil Stroebe ve arkadaşlarından (2014)'den alınmış ve yazar tarafından Türkçeye çevrilmiştir).

2.3 Worden'in Yas Görevleri Modeli

Worden'in yas danışmanlığı modeli, görev tabanlı yaklaşımlar arasında en yaygın kabul edilenidir. Model, yas sürecini tamamlanması gereken belirli görevler çerçevesinde değerlendirir; böylece yas yaşayan bireylerin kayıpla yüzleşme, suçluluk ve damgalanma gibi duygusal karmaşıklıkları ele almasına olanak tanır. Worden, 2003 tarihli *Yas Danışmanlığı ve Yas Terapisi* adlı eserinde, bu görevlerin Freud'un "yas çalışması" kavramına dayandığını vurgular. Buna göre, yas tutan bireyler kendi yas süreçlerinin aktif temsilcileri olarak, acının hafifletilmesinde kendi katkılarının önemini belirtmişlerdir. Ayrıca, Worden, tüm görevler tamamlanmadan yasin sona ermediğini ve tamamlanmamış görevlerin bireyin daha fazla gelişimini engelleyebileceğini savunur. Yapılan çalışmalar, intihar yası yaşayan bireyler için Worden'in yas danışmanlığı modelinin, duygusal iyileşme sürecinde yapılandırıcı bir çerçeve sunarak, sosyal hizmet müdahaleleriyle birlikte kullanıldığında önemli faydalar sağladığını göstermektedir (Er, 2023).

Her ne kadar model, görevden göreve geçişte belirli kurallar öne sürse de, uygulamada esnekliğe de izin verir. Bu yaklaşım, öngörülemez yas sürecine yapı kazandırarak, yas tutan kişiye kontrol duygusu verir ki, bu duygu bireyin

güçlenmesinde önemli bir rol oynar. Worden'in modeli, kayıp yaşayan müracaatçılarla yapılan çalışmalarda temel bir rehber olarak kullanılmıştır. Model, bireyin yaşadığı kayba uyum sağlayabilmesi için dört ana görevin aşılmasının gerektiğini öne sürer; bu görevlerin başarıyla tamamlanması, yas tutan kişinin durumuna uyum sağlayabilmesi açısından destekleyici bir etki yaratır.

Aşağıda, bu görevler kısaca açıklanacaktır.

Görev 1; Kayıp Gerçeğini Kabul Etmek: Bu görevin temelinde, kaybedilen kişinin ölümü gerçeğinin hem entelektüel hem de duygusal düzeyde kabulü yer alır (Worden, 2003). Kabul sürecindeki yetersizlik veya isteksizlik, inkar ve uyumsuz başa çıkma stratejilerinin ortaya çıkmasına yol açabilir (Worden, 2003). Ek olarak, bu süreçte bireyin kaybı kabullenmesine yardımcı olacak destekleyici ifadeler ve müdahaleler önem taşır. Örneğin “babanız öldü” gibi ifadeler kullanmak veya “cenaze töreni nasıldı” gibi kayıp hakkında konuşmak süreci kolaylaştırabilir.

Görev 2; Yasın Acısı Üzerine Çalışmak: Worden (2003), bireylerin kayıpla ilişkili olarak farklı düzeylerde acı deneyimleyebileceğini, ancak bu acının yas sürecinin kaçınılmaz bir parçası olduğunu vurgular. Bu aşamada en büyük zorluk, bireyin kayıpla yüzleşmesi, bu duyguyu kabullenmesi ve bununla başa çıkmak için içsel bir çalışma yapmasıdır. Acıyı bastırmak veya görmezden gelmek, bireyin yas sürecini sağlıklı bir şekilde ilerletmesini engelleyebilir ve ilerleyen dönemlerde daha derin duygusal sorunlara yol açabilir.

Örneğin, bir ebeveynini kaybeden bir birey, ilk başta duygularını bastırarak günlük hayatına devam etmeye çalışabilir. Ancak zamanla bu bastırılan duygular, depresyon, anksiyete veya sosyal geri çekilme gibi sorunlarla kendini gösterebilir. Bu noktada, sosyal hizmet uzmanlarının rolü, bireyin acısını tanımasına ve ifade etmesine yardımcı olmaktır. Danışmanlık sürecinde, bireyin yaşadığı üzüntü, suçluluk, yalnızlık ve depresyon gibi duyguların doğal olduğu vurgulanarak, bunları sağlıklı bir şekilde işlemesi desteklenmelidir.

Görev 3; Kaybedilen Kişinin Bulunmadığı Ortama Uyum Sağlamak: Worden (2003), yas sürecinde bireyin üç temel uyum alanına odaklanması gerektiğini belirtir: dış uyum, iç uyum ve manevi uyum. Dış uyum, bireyin yeni bir yaşantıya adapte olmasını gerektirir. Kayıp, kişinin günlük rollerinde değişiklikler yaratabilir ve bu değişikliklere ayak uydurabilmek için yeni beceriler kazanmasını zorunlu kılabilir. Bu süreç, her birey için farklı şekilde gelişir ve kişisel ihtiyaçlara göre şekillenir. İç uyum ise bireyin kendilik algısını yeniden inşa etmesini içerir. Kaybın, bireyin öz benlik duygusu, öz saygısı ve yeterlilik algısı üzerindeki etkisini değerlendirmesi önemlidir. Bu aşamada bireyin, kayıpla birlikte kim olduğunu ve hayatına nasıl devam edeceğini

keşfetmesi gerekir. Manevi uyum ise bireyin kaybı anlamlandırma süreciyle ilgilidir. Kişi, hayatın nasıl şekilleneceği ve geleceğe nasıl yön vereceği konusunda içsel bir sorgulama sürecine girebilir. Çoğu zaman bu süreç, bireyin yaşadığı kaybı yeniden çerçevelemesine yardımcı olabilecek yas danışmanlığı desteğini gerektirir.

Örneğin, eşini kaybeden bir birey, ev içindeki sorumluluklarını yeniden düzenlemek zorunda kalabilir (dış uyum). Bu süreçte, yalnız başına kararlar almak ve bağımsız bir yaşam sürdürmek gibi yeni beceriler geliştirmesi gerekebilir. Aynı zamanda, eşinin yokluğunun kendi kimliği üzerindeki etkilerini sorgulayarak, kendini nasıl tanımlayacağını yeniden keşfetme sürecine girebilir (iç uyum). Son olarak, kaybın hayatındaki anlamını düşünerek, geleceğe yönelik yeni bir bakış açısı geliştirmeye çalışabilir (manevi uyum). Bu süreçte, bir yas danışmanının rehberliği bireyin daha sağlıklı bir şekilde uyum sağlamasına yardımcı olabilir.

Görev 4: Öleni Duygusal Olarak Bir Yere Yerleştirmek ve Yaşama Devam Etmek: Worden (2003), kayıp yaşayan bireyin, ölen kişiyle olan bağlarını tamamen koparmaktan ziyade, onu duygusal dünyasında anlamlı bir yere konumlandırması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, yas sürecinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesine yardımcı olur ve bireyin yaşamına devam ederken kaybettiği kişiyi hatırlamanın uygun bir yolunu bulmasını sağlar.

Worden (2003), bu süreci Freud'un ölen kişiye yapılan duygusal yatırımın geri çekilmesi kavramıyla ilişkilendirmiştir. Ancak burada amaç, tamamen bir kopuş değil, kaybın bireyin hayatında yeni bir anlam çerçevesine oturtulmasıdır. Örneğin, ebeveynini kaybeden bir birey, yas sürecinde onunla ilgili anıları zihninde canlı tutarak, değerlerini ve öğretilerini günlük yaşamına dahil edebilir. Bu yaklaşım, hem kaybın kabul edilmesini hem de duygusal bağların sürdürülebilir bir şekilde korunmasını destekler.

3. Sosyal Hizmet ve Yas Danışmanlığı

Yas danışmanlığı, kayıp yaşayan bireylerin duygusal, bilişsel ve davranışsal süreçlerini desteklemeyi amaçlayan profesyonel bir hizmettir. Sosyal hizmet uzmanları, yas sürecindeki bireylerin güçlendirilmesine odaklanarak, onların kayıpla sağlıklı bir şekilde başa çıkmalarına yardımcı olur. Bu süreçte kullanılan müdahale yöntemleri, bireylerin psikososyal iyilik hâlini desteklemek ve yasin etkilerini en aza indirmek üzerine kuruludur. Özellikle travmatik kayıplar yaşayan bireyler için sosyal hizmet müdahaleleri büyük önem taşır. Örneğin, şehit ailelerine yönelik grup çalışmaları, Worden'ın Yas Danışmanlığı Modeli temel alınarak psiko-sosyal destek sağlamakta ve yas sürecinin sağlıklı bir şekilde tamamlanmasına katkıda bulunmaktadır (Er ve ark., 2018). Bir başka çalışmada

ise, ekolojik bozulmaların yol açtığı kederin sosyal hizmet bağlamında ele alınarak, yas tepkisinin dönüştürücü ve motive edici gücüne dikkat çekilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Aslan ve Kara 2023). Ancak, yas ve kayıp süreçleri sosyal hizmet uygulamalarında sıklıkla karşılaşılan konular olmasına rağmen, bu alandaki teorik çerçevenin sosyal hizmet literatüründe yeterince ele alınmadığı belirtilmektedir (Goldsworthy, 2005). Lloyd'a (1997) göre, yas ve kayıp süreçlerini anlamak ve bu konularla çalışmak, sosyal hizmet uzmanlarının temel becerilerinden biri olarak görülmelidir. Sosyal hizmetin yas danışmanlığında kullanılması, bireylerin yas sürecini daha bütüncül ve kapsayıcı bir çerçevede ele alma fırsatı sunar.

Goldsworthy (2005), yas ve kayıp teorilerinin sosyal hizmet alanında bir uzmanlık dalı olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Small (2001) ise, sosyal hizmetin yas sürecine sistem yaklaşımı getirerek yalnızca bireyi değil, aynı zamanda aile, toplum ve kültürel faktörleri de dikkate aldığını belirtmektedir (Drenth ve ark., 2013). Bu yaklaşım, yas sürecinde yaşanan değişimlerin sosyal etkilerine odaklanarak, bireyin uyum sürecini desteklemeye katkıda bulunur. Sosyal hizmet uzmanları, yas sürecindeki bireyleri yalnızca bireysel destek çerçevesinde değerlendirmekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bağlamları göz önünde bulundurarak danışmanlık sürecini şekillendirir.

Kosminsky ve Jordan'a (2016) göre, sosyal hizmet uzmanları yas danışmanlığı sürecinde bireyin yeniden yapılanmasına yardımcı olan geçici bir bağlanma figürü olarak önemli bir rol oynar. Empatik ve uyumlu bir destek sağlayarak, bireyin yas sürecini sağlıklı yönetmesine katkıda bulunurlar. Sosyal hizmet uzmanlarının sunduğu bu yoğun sosyal destek, bireyin kaybı anlamlandırmasını ve yeni yaşam koşullarına uyum sağlamasını kolaylaştırır. Bu bağlamda sosyal hizmet, yas danışmanlığında yalnızca duygusal destek sağlamakla kalmaz, bireyin yaşamındaki işlevselliğini artıracak bilişsel ve davranışsal müdahaleleri de içeren kapsamlı bir yaklaşım sunar. Tüm bu bilgiler ışığında yas tutan bireylerin benzersiz deneyimleri ve ihtiyaçları göz önüne alınacak olursa sosyal hizmet bakış açısı sosyal hizmetin psikolojik unsurlarla birlikte sosyoekonomik zorlukları bütüncül bakış açısı ile ele almada mesleki avantajı olduğu aşikârdır.

Sonuç ve Öneriler

İntihar yasını deneyimleyen bireyler için yas danışmanlığı, kayıp sürecini anlamlandırmalarına ve sağlıklı baş etme mekanizmaları geliştirmelerine yardımcı olan önemli bir müdahale biçimidir. İntihar sonucu yaşanan yas, diğer yas türlerine kıyasla daha karmaşık ve yoğun duygusal tepkiler içerebilir. Suçluluk, öfke, toplumsal damgalanma ve travmatik stres gibi faktörler, yas

sürecini daha zorlayıcı hâle getirebilir. Bu noktada, sosyal hizmet uzmanlarının yas danışmanlığı modellerine hâkim olması ve bireysel, ailevi ve toplumsal düzeyde bütüncül bir destek sunması büyük önem taşımaktadır.

Yas danışmanlığı modellerini içeren sosyal hizmet uygulamaları, intihar yasını yaşayan bireylere yönelik profesyonel destek sağlarken, bireyin sosyal çevresiyle yeniden bağ kurmasını, psikososyal dayanıklılığını artırmasını ve yas sürecini sağlıklı bir şekilde tamamlamasını hedefler. Özellikle grup terapileri, bilişsel davranışçı yaklaşımlar ve travma odaklı müdahaleler, yas sürecinde etkili yöntemler olarak öne çıkmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, bireyin yaşadığı duygusal ve bilişsel yükleri ele alarak, toplumsal damgalanmanın etkilerini azaltmaya ve bireyi destekleyici sosyal kaynaklara yönlendirmeye odaklanmalıdır.

Sonuç olarak, intihar yasına yönelik danışmanlık ve sosyal hizmet uygulamaları, bireyin iyilik hâlini güçlendiren, destekleyici ve bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Sosyal hizmet uzmanları, bireyin duygusal dayanıklılığını artırarak, kaybını sağlıklı bir şekilde işlemesine yardımcı olmalı ve toplumsal düzeyde koruyucu ve önleyici çalışmalar yürütmelidir. Bu doğrultuda geliştirilecek çok disiplinli ve kanıta dayalı yaklaşımlar, intihar yasını yaşayan bireylerin iyileşme sürecine katkıda bulunacaktır.

KAYNAKLAR

- Alptekin, K., & Duyan, V. (2019). Türkiye’de 2007-2016 yılları arasında intihar hızları sosyodemografik faktörlere göre nasıl bir dağılım gösterdi? *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 10(4), 270-276.
- Aslan, Ş., & Kara, Y. (2023). Sosyal hizmette yas çalışmaları bağlamında ekolojik keder. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(3), 1008-1025.
- Bekaroğlu, E. (2019). Ölüm ve Hayatın Anlamı Üzerine Psikolojik Bir İnceleme: İvan İlyiç’in Ölümü. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 33-37.
- Centers for Disease Control and Prevention. (2014). National center for injury prevention and control. web-based injury statistics query and reporting system (WISQARS). <http://www.cdc.gov/injury/wisqars/>. Accessed on May, 29, 2024.
- Corr, C. A. (2020). Elisabeth Kübler-Ross and the “five stages” model in a sampling of recent American textbooks. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 82(2), 294-322.
- Corr, D. M. & Corr, C. A. (2020). Elisabeth Kübler-Ross and the 5 stages model in a sampling of recent North American nursing textbooks. *Journal of Hospice & Palliative Nursing*, 22(1), 61-67.
- Drenth, C. M., Herbst, A. G., & Strydom, H. (2013). Complicated Grief in the South African Context: A Social Work Perspective. *British Journal of Social Work*, 1, 18.
- Dyregrov K. (2002). Assistance from local authorities versus survivors' needs for support after suicide. *Death studies*, 26(8), 647–668. <https://doi.org/10.1080/07481180290088356>
- Ehlman, D. C., Yard, E., Stone, D. M., Jones, C. M., & Mack, K. A. (2022). Changes in Suicide Rates - United States, 2019 and 2020. *MMWR. Morbidity and mortality weekly report*, 71(8), 306–312. <https://doi.org/10.15585/mmwr.mm7108a5>
- Er, F. (2023). Yas danışmanlığı modeli dayanağında intihar sonrası yas sürecine klinik sosyal hizmet müdahalesi: Vaka sunumu. In H. Karaağaç, İ. İ. Ünlü, & E. Var Çalık (Eds.), *Klinik sosyal hizmet müdahalesi ve uygulama alanları* (1. baskı, ss. 279-299). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Er, S. F., Yıldırım, Ş., Çınar, A., & Kısa, İ. (2018). Şehit ailelerine yönelik yas danışmanlığı modeline dayalı grup çalışması. *Journal of International Social Research*, 11(60).
- Erlangsen, A., Runeson, B., Bolton, J. M., Wilcox, H. C., Forman, J. L., Krogh, J., Shear, M. K., Nordentoft, M., & Conwell, Y. (2017). Association

- Between Spousal Suicide and Mental, Physical, and Social Health Outcomes: A Longitudinal and Nationwide Register-Based Study. *JAMA psychiatry*, 74(5), 456–464. <https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2017.0226>
- Feigelman, W., Gorman, B. S., & Jordan, J. R. (2009). Stigmatization and suicide bereavement. *Death studies*, 33(7), 591–608. <https://doi.org/10.1080/07481180902979973>
- Goldsworthy, K. K. (2005). Grief and loss theory in social work practice: All changes involve loss, just as all losses require change. *Australian Social Work*, 58(2), 167–178. Doi: [10.1111/j.1447-0748.2005.00201.x](https://doi.org/10.1111/j.1447-0748.2005.00201.x)
- Gordon T. A. (2013). Good grief: exploring the dimensionality of grief experiences and social work support. *Journal of social work in end-of-life & palliative care*, 9(1), 27–42. <https://doi.org/10.1080/15524256.2012.758607>
- Grad, O. T., & Andriessen, K. (2016). Surviving the legacy of suicide. *The international handbook of suicide prevention*, 663–680.
- Groot, M. H., Keijser, J.d., & Neeleman, J. (2006). Grief shortly after suicide and natural death: a comparative study among spouses and first-degree relatives. *Suicide & life-threatening behavior*, 36(4), 418–431. <https://doi.org/10.1521/suli.2006.36.4.418>
- Joe, S., & Niedermeier, D. (2006). Preventing Suicide: A Neglected Social Work Research Agenda. *British journal of social work*, 38(3), 507–530. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcl353>
- Jordan J. R. (2020). Lessons Learned: Forty Years of Clinical Work With Suicide Loss Survivors. *Frontiers in psychology*, 11, 766. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00766>
- Kara, Y. (2022). Ekolojik kriz ve anksiyete: Yeni bir kavram olarak ekoanksiyete. *Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi*, 24 (2), 891-908.
- Neimeyer, R. A., & Currier, J. M. (2009). Grief therapy: Evidence of efficacy and emerging directions. *Current Directions in Psychological Science*, 18(6), 352–356.
- Pitman, A. L., Rantell, K., Moran, P., Sireling, L., Marston, L., King, M., & Osborn, D. (2017). Support received after bereavement by suicide and other sudden deaths: a cross-sectional UK study of 3432 young bereaved adults. *BMJ open*, 7(5), e014487. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2016-014487>
- Powell, K. A., & Matthys, A. (2013). Effects of suicide on siblings: Uncertainty and the grief process. *Journal of family communication*, 13(4), 321–339.

- Scocco, P., Preti, A., Totaro, S., Corrigan, P. W., Castriotta, C., & SOPROXI Team (2019). Stigma, grief and depressive symptoms in help-seeking people bereaved through suicide. *Journal of affective disorders*, 244, 223–230. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2018.10.098>
- Shear, M. K. (2015). Complicated grief. *New England Journal of Medicine*, 372(2), 153-160.
- Spillane, A., Larkin, C., Corcoran, P., Matvienko-Sikar, K., Riordan, F., & Arensman, E. (2017). Physical and psychosomatic health outcomes in people bereaved by suicide compared to people bereaved by other modes of death: a systematic review. *BMC public health*, 17(1), 939. <https://doi.org/10.1186/s12889-017-4930-3>
- Stroebe, M. S., & Stroebe, W. (1993). The mortality of bereavement: A review. *Handbook of bereavement: Theory, research, and intervention*, 175-195.
- Stroebe, M. S., Folkman, S., Hansson, R. O., & Schut, H. (2006). The prediction of bereavement outcome: Development of an integrative risk factor framework. *Social science & medicine*, 63(9), 2440-2451.
- Stroebe, M., & Schut, H. (1999). The dual process model of coping with bereavement: Rationale and description. *Death Studies*, 23(3), 197-224.
- Stroebe, M., & Schut, H. (2010). The dual process model of coping with bereavement: A decade on. *OMEGA-journal of Death and Dying*, 61(4), 273-289.
- Stroebe, M., Schut, H., & Stroebe, W. (2007). Health outcomes of bereavement. *Lancet (London, England)*, 370(9603), 1960–1973. <https://doi.org/10.1>
- Turecki, G., Brent, D. A., Gunnell, D., O'Connor, R. C., Oquendo, M. A., Pirkis, J., & Stanley, B. H. (2019). Suicide and suicide risk. *Nature reviews. Disease primers*, 5(1), 74. <https://doi.org/10.1038/s415>
- Wada, K., & Park, J. (2009). Integrating Buddhist psychology into grief counseling. *Death studies*, 33(7), 657–683. <https://doi.org/10.1080/07481180903012006>
- Worden, W. (2003). Yas danışmanlığı ve yas terapisi: Ruh sağlığı çalışanları için el kitabı. Çev. Öncü B. Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları No. 452.
- Yip, P. S. F., Zheng, Y., & Wong, C. (2022). Demographic and epidemiological decomposition analysis of global changes in suicide rates and numbers over the period 1990-2019. *Injury prevention : journal of the International Society for Child and Adolescent Injury Prevention*, 28(2), 117–124. <https://doi.org/10.1136/injuryprev-2021-044263>

Zhai, Y., & Du, X. (2020). Loss and grief amidst COVID-19: A path to adaptation and resilience. *Brain, behavior, and immunity*, 87, 80–81. <https://doi.org/10.1016/j.bbi.2020.04.053>

Bölüm 6

23.5° Eksen Eğikliğinin Ekonomik Etkileri: Dünya ve Türkiye Özeline Bir Analiz

Abdallah ABUKALLOUB¹,
Filiz Kutluay TUTAR², Melisa ÇAT³

1. Giriş

Dünya'nın 23.5°'lik eksen eğikliği, mevsimlerin oluşumunu sağlayarak iklim koşullarını belirleyen en temel faktörlerden biridir. Bu eğiklik, güneş ışınlarının yıl boyunca farklı açılarla yeryüzüne ulaşmasına neden olarak sıcaklık değişimlerini ve mevsim döngülerini oluşturur. Mevsimlerin değişmesi ise yalnızca doğal ekosistemleri değil, ekonomik faaliyetleri de doğrudan etkilemektedir. Tarım, enerji, turizm ve gıda güvenliği gibi sektörler, eksen eğikliğinin oluşturduğu iklimsel koşullara bağlı olarak şekillenmekte ve bu durum ülkelerin ekonomik politikalarını yönlendiren önemli bir unsur haline gelmektedir. Eksen eğikliği, Dünya'nın bir 'hayat iksiri' olarak kalmasını sağlayan eşsiz bir özelliktir ve bu özelliği korumak hepimizin sorumluluğudur.

Özellikle tarım sektörü, eksen eğikliğinin doğrudan etkilediği alanlardan biri olup, sıcaklık ve yağış rejimlerinin mevsimsel olarak değişmesi, ekim ve hasat süreçlerinin planlanmasını zorunlu hale getirmektedir. Benzer şekilde, enerji sektörü de iklimsel dalgalanmalardan etkilenmekte, mevsimlere bağlı olarak artan veya azalan enerji tüketimi, üretim ve dağıtım süreçlerinde farklı dinamiklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Turizm sektörü açısından bakıldığında ise mevsimlerin belirginliği, turistik hareketliliğin dönemsel olarak farklılaşmasına yol açarak destinasyonların popüleritesini ve ekonomik getirilerini şekillendirmektedir. Bununla birlikte, iklim değişikliği ile birlikte

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, abdkalloub@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-1697-5206>.

² Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, flztutar51@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2574-9494>.

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi Ana Bilim Dalı melisact.51@outlook.com, <https://orcid.org/0009-0001-1542-9200>.

mevsimlerin düzensizleşmesi ve sıcaklık artışları, bu sektörlerde yeni uyum politikalarının geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Bu çalışma, Dünya'nın 23.5°'lik eksen eğikliğinin ekonomik etkilerini küresel ölçekte ve Türkiye özelinde inceleyerek, bu doğal faktörün ekonomik yapılar üzerindeki rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. İklim değişikliğinin ekonomik sektörler üzerindeki etkileri giderek daha fazla önem kazandığından, eksen eğikliğinin mevcut ekonomik süreçler ile nasıl bağlantılı olduğu ve bu durumun gelecekte nasıl sonuçlar doğurabileceği araştırılacaktır. Çalışma kapsamında, eksen eğikliğinin neden olduğu mevsimsel farklılıkların tarım, enerji ve turizm sektörlerine olan etkileri detaylandırılacak, bu sektörlerin iklim değişikliklerine nasıl uyum sağlayabileceği ve sürdürülebilir politikaların nasıl geliştirilebileceği ele alınacaktır. Ayrıca, Türkiye'nin coğrafi konumu ve iklim özellikleri dikkate alınarak, eksen eğikliğinin ülke ekonomisi üzerindeki spesifik etkileri de değerlendirilecektir.

İklim değişikliği ve 23.5° eksen eğikliği arasındaki ilişki, dünya genelinde ve Türkiye özelinde önemli ekonomik etkiler doğurmaktadır. Bu bağlamda, literatürde yer alan çeşitli çalışmalar, bu etkilerin tarım sektörü üzerindeki yansımalarını ve iklim değişikliği ile tarımsal üretim arasındaki karmaşık etkileşimleri incelemektedir. Ayrıca, iklim değişikliğinin turizm sektörü ve enerji tüketimi üzerindeki etkileri de dikkat çekici boyutlardadır. Tarımda meydana gelen verimlilik değişiklikleri, turizmde mevsimsel değişikliklere yol açarak turistik destinasyonların popüleritesini etkileyebilirken, enerji tüketimi de sıcaklık artışlarıyla doğru orantılı olarak değişim göstermektedir. Sıcaklık artışı, enerji talebinin yükselmesine ve daha fazla soğutma ihtiyacının doğmasına neden olurken, turizmde daha kısa tatil dönemleri ve değişen iklim koşullarına bağlı olarak sektörün dinamikleri de yeniden şekillenmektedir. Bu etkilerin tarım, turizm ve enerji sektörleri üzerindeki yansımaları ve sektörler arası etkileşimler, literatürde detaylı bir şekilde incelenmektedir.

Atay (2007), iklim değişikliğinin tarım sektörü üzerindeki olumsuz etkilerini vurgulayarak, bu durumun insanın gıda gereksinimini karşılama konusundaki zorlukları artırabileceğini belirtmektedir. Kuraklık, su kıtlığı ve tarımsal verim düşüklüğü gibi iklim değişikliği sonuçlarının, ekosistem, ekonomi ve sosyal yapı üzerinde karşılıklı etkileşimler yarattığına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, aşırı tüketime dayalı kapitalist sistemin iklim değişikliğinin başlıca nedeni olduğu vurgulanmakta ve sistemin değiştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Güneş (2009), Türkiye'nin Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Tarım Anlaşması çerçevesinde yaptığı taahhütlerin, tarımsal ürün fiyatları üzerindeki etkilerini incelemektedir. Yazar, Türkiye'nin gümrük tarifelerinde yaptığı indirimlerin ve ihracat desteklerindeki değişikliklerin, iç piyasalarda dengesizliklere yol

açabileceğini belirtmektedir. Bu durum, tarımsal üretimdeki belirsizlikleri artırarak, iklim değişikliğinin etkileriyle birleştiğinde, tarım sektörünün sürdürülebilirliğini tehdit edebilir.

Nickerson ve diğerleri (2011), tarafından yazılan "Climate Change & Tourism Literature Review" adlı makale, iklim değişikliği ile turizm arasındaki ilişkiyi detaylı bir şekilde ele almaktadır. Makalede, iklimin turizm destinasyonlarının belirlenmesinde önemli bir faktör olduğu vurgulanmakta ve iklim değişikliğinin turizm üzerindeki etkileri analiz edilmektedir. Özellikle iklim koşullarının turizm planlaması, talep ve arz üzerindeki etkileri incelenmiştir. Makale, doğa temelli turizmin iklim değişikliğinden nasıl etkilendiğini ve Alaska örneği üzerinden turizmin ekonomideki rolünü tartışmaktadır. İklim değişikliği, turizm sezonlarının uzunluğunu ve mevsimsel değişimlerini etkileyerek turizm sektörü üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı etkiler yaratmaktadır. Ayrıca, iklim değişikliğinin turizm talebini nasıl şekillendirdiği konusuna da değinilmektedir.

Zouabi (2012), tarafından yapılan çalışmada, sıcaklık artışının uzun vadede ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği, ancak yağışların tarım yoluyla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) üzerinde olumlu bir etkisi olduğu belirtilmektedir. Bu durum, iklim değişikliğinin ekonomik büyüme üzerindeki karmaşık etkilerini vurgulamaktadır.

Rutty (2014), tarafından yapılan çalışmada, mikroiklim koşullarının termal konfor üzerindeki etkilerini incelemekte ve uluslararası turizmde turistlerin iklim beklentilerinin önemini ortaya koymaktadır. Çalışma, iklim değişikliğinin turizm talep kalıplarını nasıl etkileyebileceğine dair derinlemesine bir analiz sunmakta ve mevcut iklim değişikliği değerlendirmelerinin yerleştirilmiş iklim verileri ile geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Doğan ve Gürler (2014), Türkiye'nin Yeşilirmak Havzası'ndaki tarımsal ürünlerin arzına etki eden faktörleri incelemiştir. Sıcaklık ve yağış gibi iklim koşullarının tarımsal üretim üzerindeki etkilerini ortaya koyarak, bu faktörlerin göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Ayrıca, tarımsal destekleme politikalarının bu değişkenlere duyarlı bir şekilde belirlenmesi gerektiği önerisinde bulunmaktadırlar.

Abebayehu, (2015), iklim değişikliğinin ülkeler arasındaki ekonomik performansı nasıl etkilediğine dair geniş bir perspektif sunmaktadır. Araştırmaları, iklim değişkenliğinin ulusal gelir üzerinde olumsuz etkileri olduğunu ve sıcaklıkların artmasıyla büyüme oranının düştüğünü ortaya koymaktadır. Bu bulgular, iklim değişikliğinin yoksulluk ve gıda güvencesi üzerindeki olumsuz etkilerini de desteklemektedir.

Grant (2015), tarafından gerçekleştirilen araştırma, iklim değişikliği ile turizm arasındaki ilişkinin daha karmaşık bir şekilde ele alınması gerektiğini

belirtmektedir. Turistlerin iklim koşullarına bağlı olarak daha fazla tüketim yapması, su kaynaklarının aşırı kullanımı gibi sorunlara yol açmaktadır. Çalışma, turizm sektörünün iklim değişikliği ile mücadelede nasıl bir rol oynayabileceğine dair öneriler sunmaktadır.

Dellarole (2016), tarafından yapılan bir diğer çalışmada, iklim değişikliğinin ekonomik maliyetleri incelenmiştir. Çalışma, düşük gelirli ülkelerin iklim değişikliğinden daha fazla etkilendiğini ve bu ülkelerin tarım gibi iklime bağımlı sektörlerle olan bağımlılığının ekonomik kayıpları artırdığını göstermektedir. Dolayısıyla, iklim değişikliğinin ekonomik etkileri, gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin hale gelmektedir.

Sharp ve diğerleri (2016), başlıklı makale, turizm sektörünün iklim değişikliği üzerindeki etkilerine dair önemli bulgular sunmaktadır. Makalede, özellikle su kıtlığı, biyolojik çeşitlilik kaybı ve artan hastalık salgınları gibi iklim değişikliği ile ilişkili sorunların, turizm endüstrisi üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. Yazarlar, birçok ülkenin iklim değişikliğinin etkilerini hissetmeye başladığını ve bu durumun özellikle turizm sektöründe su temininde zorluklar yarattığını vurgulamaktadır.

Dogan (2018), Türkiye ve bazı Avrasya ülkeleri üzerine yaptığı çalışmada, tarımın iklim değişikliği üzerindeki etkilerini ele almıştır. Tarımın hem iklim değişikliğini azaltma hem de artırma potansiyeli, bu alandaki karmaşıklığı gözler önüne sermektedir. Araştırma, nüfus ve kişi başına düşen milli gelirin de önemli değişkenler olduğunu vurgulamaktadır.

Nshuti (2018), tarafından yapılan incelemede, iklim değişikliğinin tarımsal üretkenlik üzerindeki olumsuz etkileri ele alınmıştır. Sıcaklık değişimlerinin gıda güvenliği üzerindeki etkileri, tarımın sürdürülebilirliği açısından kritik bir mesele olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, iklim değişikliğinin tarımsal üretim üzerindeki etkileri, insan sağlığı ve gıda güvenliği ile doğrudan ilişkilidir.

Koyuncu ve Nageye (2020), çalışmasında, iklim değişikliğinin sürdürülebilir kalkınma ve insanlığın geleceği açısından önemli bir tehdit oluşturduğu vurgulanmaktadır. Özellikle hayvansal üretim, beslenme ve geçim kaynakları açısından kritik olan bölgelerde geniş kapsamlı etkiler yaratacaktır. Bu etkiler, hayvancılık sistemlerinin savunmasızlığını artırırken, kuraklık gibi olaylar stres etkilerini daha da kötüleştirebilir. İklim değişikliği, ekosistemlere ve doğal kaynaklara olumsuz etkiler yaparak hayvansal üretim üzerinde önemli sorunlara yol açacaktır.

Jiaqi ve diğerleri (2022), tarafından gerçekleştirilen çalışmada, turizm gelişiminin CO2 emisyonları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Turizmin gelecekteki büyümesinin emisyon artışları ile ilişkili olduğu ve bu durumun daha fazla araştırmayı gerektirdiği ifade edilmektedir. Araştırma, turizm faaliyetlerinin

çevresel etkileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alarak, enerji tüketimi ve emisyonların nasıl yönetilmesi gerektiğine dair önemli bulgular sunmaktadır.

Kharitonov ve diğerleri (2023), makalelerinde, makine öğrenimi perspektifinden sıcaklık değişimlerinin uzun vadeli ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini çağdaş bir şekilde analiz etmektedir. Araştırmaları, ortalama sıcaklık ile GSYİH büyümesi arasında doğrudan bir ilişki kurarak, politika yapıcılarının ekonomik planlamada iklim faktörlerini göz önünde bulundurmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Yazarlar, iklim değişikliğinin yoksulluk seviyelerini artırabileceğini ve kişi başına düşen GSYİH'yı azaltabileceğini, bu durumun iklim bilimi ile ekonomik politikanın kritik bir kesişim noktasını oluşturduğunu ileri sürmektedir.

Arslan ve Yalman (2024), çalışmasında, iklim değişikliği konusunda halkın farkındalığını artırmanın büyük bir öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu farkındalık, potansiyel tehlikelerle mücadele etmek için kullanılabilir. İklim değişikliğinin olumsuz etkilerini önlemek veya mevcut etkileri hafifletmek için farkındalığın artırılması kritik öneme sahiptir. Çalışmada, üniversite öğrencilerinin, iklim değişikliğinin ekonomik etkilerine dair farkındalık düzeylerini ölçmek için bir ölçek geliştirilmiştir. Çalışmanın amacı, iklim değişikliğinin ekonomik etkilerine dair öğrencilerin farkındalıklarını değerlendirmek için geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı geliştirmektir.

2. Dünya'nın Eksen Eğikliği, Sürdürülebilir Kalkınma Ve İklim Değişikliği Arasındaki İlişki

Sürdürülebilir kalkınma, çevresel, ekonomik ve sosyal hedeflerin dengede tutulması gereken bir kalkınma biçimidir. Bu kavram, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan, mevcut nesillerin ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlar. İklim değişikliği, sürdürülebilir kalkınmanın önündeki en büyük engellerden biridir. İnsanoğlunun artan yaşam standartlarıyla birlikte her şeyin en iyisini temin etme çabası, teknoloji ve kaynak kullanımında büyük bir gelişmeye yol açmıştır. Ancak, doğal kaynakların sınırsız olmaması nedeniyle bu istekler karşısında kaynaklar azalmaya başlamıştır ve bu durum dünyamızın dengesini bozarak sürdürülebilir kalkınma kavramını ortaya çıkarmıştır. Sürdürülebilir kalkınma, 1970'lerde ekonomi, çevre ve toplum arasındaki dengeyi sağlamayı amaçlayan bir kavram olarak gündeme gelmiş, ilk kez 1980'te yayımlanan Dünya Koruma Stratejisi raporunda bahsedilmiştir. 1987'de BM tarafından sunulan Brundland Raporu, sürdürülebilir kalkınmanın bugünkü anlamını kazanmasını sağlamıştır (Tutar, 2024). Sürdürülebilir kalkınma, doğal kaynakların korunması, ekonomik yapılabirlik, sosyal dayanışma ve ekolojik sorumluluğu artırmayı

hedeflemektedir. Bu hedeflere ulaşmak için belirli göstergelere ihtiyaç vardır ve bu göstergeler, gelişmişlik veya az gelişmişlik düzeyine göre farklılık gösterir. Ekonomik yapılabirlik, çevreye zarar vermeden üretim ve tüketim yapılmasını öngörürken, ekolojik sorumluluk da doğal yaşam standartlarının güvence altına alınması ve doğanın dinamikliğinin korunmasını gerektirir. Aynı zamanda, sürdürülebilir kalkınma sadece çevreyi korumakla kalmaz, toplumsal, ekonomik ve kültürel unsurları da kapsar ve bu unsurlar arasında denklik sağlamayı amaçlar. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, sürdürülebilir kalkınmayı farklı düzeylerde algılar ve uygularlar. Gelişmiş ülkeler daha fazla sermaye ile üretim yaparak yaşam standartlarını arttırırken, gelişmekte olan ülkelerde temel ihtiyaçlar hala karşılanamamakta ve aşırı yoksulluk sorunları devam etmektedir (Şeker ve Hacıeminoğlu, 2021).

İklim değişikliği, Türkiye'nin su kaynaklarında azalma, kuraklık, çölleşme, orman yangınları ve ekosistem bozulmaları gibi çevresel sorunlarla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Bu durum, tarımsal üretimi ve insan sağlığını olumsuz etkilerken, sürdürülebilir kalkınma hedeflerini de tehdit etmektedir. Artan sıcaklıklar ve deniz seviyesinin yükselmesi, kıyı bölgelerindeki yerleşim ve turizm alanlarını risk altına sokmaktadır. Türkiye'nin doğalgaza yönelmesi ve sera gazı salımını azaltmaya yönelik politikalar geliştirmesi, sürdürülebilir kalkınma açısından önemli bir adımdır (Şeker ve Hacıeminoğlu, 2021).

Sürdürülebilir kalkınma, çevreyi koruyarak yaşam kalitesini arttırmayı hedeflerken, kalkınmanın sürdürülemez olmasının göstergeleri arasında kirlenme, yenilenebilir kaynakların tükenmesi ve çevresel sorunlar yer alır. Doğal kaynakların etkin kullanımı, atıkların minimize edilmesi ve çevrenin korunması, sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamaktadır. İklim değişikliğinin uzun vadeli etkileri göz önünde bulundurulduğunda, erken alınacak önlemler gelecekteki olumsuz etkileri sınırlayabilir. Tüketim alışkanlıklarının değişmesi, yaşam standartlarının artışıyla zorlaşsa da yeşil alanların artırılması, su kaynaklarının verimli kullanımı, yenilenebilir enerjiye geçiş ve sürdürülebilir tarım politikaları gibi adımlar büyük önem taşır. Bu dönüşüm, kaynaklara yönelik yatırımlar ve yönlendirmeler gerektirir. Çevre yönetimi anlayışı, bu sürecin başarıyla uygulanmasında kilit rol oynamaktadır. İnsan kaynaklı müdahaleler, doğanın yenilenebilir kapasitesine uygun olmalıdır. Bu bağlamda sürdürülebilir çevre eğitimi, bireylerin gerekli tutum ve becerileri geliştirmelerine yardımcı olacak önemli bir araçtır. Eğitim, okul müfredatlarında yeni kavramlarla desteklenmeli ve öğrencilere deneyim kazandırarak kalıcı öğrenme sağlanmalıdır. Bu süreç, yalnızca çevresel farkındalık değil, aynı zamanda toplumsal değişim için de kritik bir adım olacaktır (Baykal ve Baykal, 2008).

İklim değışikliği, ekonomik ve sosyal yapıları derinden etkileyerek mikroekonomik düzeyde önemli değışikliklere yol açmaktadır. Tarımda verimlilik kayıpları, doğal kaynakların azalması ve değışen tüketici davranışları gibi faktörler, üretim süreçlerini ve iş gücü piyasasını yeniden şekillendirmektedir. Bu bağlamda, iklim değışikliğinin mikroekonomik etkileri ve bu zorluklara karşı geliştirilebilecek stratejiler incelenecektir.

1. Üretim ve Verimlilik: İklim değışikliği, üretim süreçlerini doğrudan etkileyerek verimlilikte düşüşlere yol açabilir. Özellikle tarımda, üretim miktarı ve kalite, iklim koşullarına bağlı olarak değışebilir. Sıcaklık artışı, su kaynaklarının azalması, yağış düzenlerinin bozulması gibi faktörler, verimliliği olumsuz yönde etkileyebilir. Mikroekonomik düzeyde, bu olumsuz etkilerle başa çıkabilmek için şu alanlarda araştırmalar yapılması önerilmektedir:

- ❖ Sıcaklık ve iklim değışimi modelleri: Tarımsal verimliliği etkileyen sıcaklık ve yağış düzenlerindeki değışimlerin önceden tahmin edilmesi, çiftçilerin üretim planlarını daha doğru yapmalarını sağlar.
- ❖ Verimli sulama teknolojileri: Su kaynaklarının azalması nedeniyle tarımsal sulama maliyetleri artabilir. Bu noktada, verimli sulama teknolojilerinin geliştirilmesi ve suyun etkin kullanımı üzerine araştırmalar yapılmalıdır.
- ❖ İklim dayanıklı ürünler ve tarım teknikleri: İklim dayanıklı tarım ürünlerinin ve üretim tekniklerinin geliştirilmesi, iklim değışikliğinin etkilerine karşı tarım sektörünün dayanıklılığını artırabilir (Akalin, 2014).

2. Kaynakların Tahsisi ve Verimliliği: Doğal kaynaklar, mikroekonomik düzeyde arz-talep dengesini doğrudan etkiler. İklim değışikliği nedeniyle kaynakların sınırlandırılması, fiyatların artmasına ve üretim süreçlerinde sıkıntılara yol açabilir. Bu bağlamda, geliştirilmesi gereken alanlar şunlardır:

- ❖ Enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji: Fosil yakıtların sınırlı ve çevreye zararlı olması nedeniyle, yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapmak mikroekonomik düzeyde maliyetleri azaltabilir. Güneş, rüzgâr ve hidroelektrik enerji üretiminde yeni teknolojilerin geliştirilmesi önemlidir.
- ❖ Su yönetimi ve tarımsal kaynaklar: Su kıtlığı, özellikle tarım sektöründe önemli maliyet artışlarına yol açabilir. Su verimliliğini artıran yeni teknolojiler, mikroekonomik düzeyde işletmelerin sürdürülebilirliğini sağlayabilir.
- ❖ Atık yönetimi ve geri dönüşüm: İklim değışikliğine karşı daha sürdürülebilir bir üretim yapısı kurmak, atık yönetimi ve geri dönüşüm süreçlerinin geliştirilmesini gerektirir. Bu alanda yapılan yatırımlar, kaynakları daha verimli kullanma fırsatı sunar (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016).

3. *Tüketici Davranışları ve Pazar Dönüşümü*: İklim değişikliği, tüketicilerin çevre dostu ürünlere ve sürdürülebilir üretim süreçlerine daha fazla ilgi duymasına neden olabilir. Mikroekonomik açıdan firmalar, bu değişen tüketici taleplerine uyum sağlamak zorundadır. Bu noktada geliştirilmesi gereken alanlar:

- ❖ Yeşil tüketim alışkanlıkları: Çevreye duyarlı tüketici davranışlarını teşvik etmek için kamuoyu farkındalığı artırılabilir. Çevre dostu ürünlerin talep görmesi, üreticilerin sürdürülebilir üretim yöntemlerine geçmelerini teşvik edebilir.
- ❖ Sosyal sorumluluk projeleri: Tüketiciler, çevreye duyarlı ve sürdürülebilir ürünler üreten firmaları tercih etmeye meyillidir. Firmalar, çevre dostu üretim yöntemlerini benimseyerek pazarda rekabet avantajı elde edebilir.
- ❖ İklim dostu etiketleme ve sertifikasyon: Ürünlere çevre dostu etiketlerin eklenmesi, tüketicilerin bilinçli seçimler yapmasını sağlayabilir. Bu tür sertifikalar, mikroekonomik düzeyde tüketici davranışını yönlendirebilir (Çuhadar ve Kaytancı, 2023).

4. *Yatırımlar ve Karar Alma*: İklim değişikliği ve çevresel riskler, firmaların stratejik kararlarını etkileyebilir. Yatırımcılar, çevresel riskleri göz önünde bulunduracak şekilde yeni projelere yatırım yapma eğiliminde olabilirler. Bu alanda geliştirilebilecek bazı kaynaklar şunlardır:

- ❖ Yeşil finansman: Çevre dostu yatırımlar, çevresel risklerin yönetilmesine yardımcı olabilir. Yeşil tahviller ve sürdürülebilir yatırım araçları, sermaye akışlarını sürdürülebilir kalkınmaya yönlendirebilir.
- ❖ Karbon salınımı ve emisyon ticareti: Karbon salınımını azaltmaya yönelik mekanizmalar (karbon ticareti, karbon vergisi) mikroekonomik karar alıcıları çevre dostu yatırımlar yapmaya teşvik edebilir.
- ❖ Sürdürülebilir iş modeli inovasyonu: İşletmeler, çevre dostu üretim yöntemleri, yenilenebilir enerji kullanımı ve karbon emisyonlarını azaltma yolları arayarak yeni iş modelleri geliştirebilirler (Şimşek ve Tunalı, 2022).

5. *İstihdam ve Çalışma Koşulları*: İklim değişikliği, iş gücü piyasasında da büyük etkiler yaratabilir. Tarım sektöründeki verimlilik kayıpları, kıyı bölgelerindeki doğal afetler, iş gücünün yer değiştirmesine ve göçlere yol açabilir. Aynı zamanda, yeşil sektörlerin büyümesi yeni iş kolları yaratabilir. Bu alanlarda yapılacak araştırmalar şu şekilde olabilir:

- ❖ Yeşil iş gücü: Yenilenebilir enerji ve sürdürülebilir tarım gibi sektörler, yeni iş fırsatları yaratabilir. Bu alanlarda eğitim ve beceri geliştirme

programları, iş gücünün çevre dostu sektörlerle uyum sağlamasını kolaylaştırabilir.

- ❖ İklim göçü ve yerleşim: Doğal afetler ve iklim değişikliği nedeniyle göç eden bireyler, mikroekonomik düzeyde yeni yaşam alanlarına entegrasyonu zorlu hale getirebilir. Bu süreçler, yerel ekonomilerde önemli etkilere yol açabilir.
- ❖ Çalışma koşullarında değişim: İklim değişikliğiyle mücadele etmek için farklı iş modelleri, esnek çalışma koşulları ve çevre dostu işyeri uygulamaları geliştirilebilir (Murat ve Şengül, 2024).

2.1. Eksen Eğikliği ve Yaşam İçin Önemi

Dünya'nın eksen eğikliği, mevsimlerin oluşumundan tarımsal üretime, ekosistemlerin işleyişinden biyoçeşitliliğe kadar birçok hayati süreci doğrudan etkileyen temel bir faktördür. Yaklaşık 23,5 derecelik bu eğiklik, yıl boyunca farklı bölgelere değişen miktarlarda güneş ışığı ulaşmasına neden olur ve bu durum mevsimlerin ortaya çıkmasını sağlar. Eğer Dünya'nın eksen eğikliği olmasaydı, tüm bölgeler yıl boyunca benzer sıcaklık ve güneş ışığına maruz kalır, mevsimler oluşmaz ve buna bağlı olarak tarımsal döngüler, ekosistem dengeleri ve biyoçeşitlilik büyük ölçüde değişirdi (Karekök Yayıncılık, 2024). Mevsimler, bitkilerin büyüme döngüsünü düzenler ve tarımsal üretimi doğrudan belirler; sıcaklık, yağış miktarı ve gün uzunluğu gibi faktörler, ekinlerin ekim ve hasat zamanlarını belirleyerek insanlığın besin kaynaklarını şekillendirir. Tarımsal çeşitlilik, mevsimsel değişimlere bağlı olarak farklı bölgelerde farklı ürünlerin yetişmesini sağlarken, aynı zamanda ekonomik ve kültürel yapıların da oluşmasına katkıda bulunur. Bunun yanında, ekosistemler de mevsimlerin etkisiyle belirlenir; örneğin, göçmen kuşlar yılın belli zamanlarında besin kaynaklarına ulaşabilmek için göç eder, bazı hayvanlar kış uykusuna yatar ve birçok tür üreme döngüsünü mevsimsel değişimlere göre ayarlar. Eğer mevsimler olmasaydı, göçmen türler yok olabilir, birçok canlı türü yaşamsal faaliyetlerini sürdüremez ve doğal denge bozulurdu. Biyoçeşitlilik açısından bakıldığında, mevsimler farklı türlerin belirli ekosistemlerde yaşamlarını sürdürebilmeleri için uygun ortamlar oluşturur; tropikal bölgelerde yıl boyunca bitki örtüsü aktif kalırken, ılıman bölgelerde mevsimsel değişimler farklı habitatların oluşmasına zemin hazırlar. Mevsimlerin ekosistemler ve biyoçeşitlilik üzerindeki bu etkisi, Dünya'daki yaşamın çeşitliliğini ve sürekliliğini sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Eğer Dünya'nın eksen eğikliği daha büyük olsaydı, mevsimler aşırı hale gelir, yazlar çok sıcak, kışlar çok sert olurdu; eğer daha küçük olsaydı, mevsim farkları silikleşir ve birçok ekosistem dengesizleşirdi. Bu nedenle, Dünya'nın mevcut eksen eğikliği, yaşanabilir bir iklimin, sürdürülebilir tarımsal

üretim ve zengin biyoçeşitliliğin korunmasında kritik bir rol oynamaktadır (Şaylan, 2024).

İklim değişikliği ve Dünya'nın eksen eğikliği gibi çevresel faktörlerin ekonomik etkilerini inceleyen iktisatçılar, bu alanda birçok önemli çalışmaya imza atmıştır. Çalışmalar, çevre iktisadı, iklim ekonomisi ve sürdürülebilir kalkınma gibi konularda yoğunlaşmaktadır. Bu tür araştırmalar, iklim değişikliğinin ve doğal afetlerin ekonomik etkilerinin yanı sıra, kaynakların verimli kullanımı, sürdürülebilir tarım ve enerji politikaları gibi konuları kapsamaktadır.

Aşağıda, iklim değişikliği ve Dünya'nın eksen eğikliğinin ekonomik etkilerini inceleyen önde gelen iktisatçıların çalışma alanları ve önemli eserleriyle ilgili bir tablo yer almaktadır:

Tablo 1: İklim Değişikliği ve Önde Gelen İktisatçılar

İktisatçı	Başlıca Çalışma Alanları	Önemli Eserleri	Özellikleri
William Nordhaus	İklim değişikliği, çevresel dışsallıklar, enerji ekonomisi	"A Question of Balance: Weighing the Options on Global Warming Policies" (2008)	Nobel Ekonomi Ödülü (2018), küresel ısınmanın ekonomik maliyetlerini incelemiştir.
Nicholas Stern	İklim değişikliği ekonomisi, sürdürülebilir kalkınma, çevre politikaları	"The Economics of Climate Change: The Stern Review" (2006)	Stern Raporu ile iklim değişikliğinin ekonomik etkilerini incelemiştir.
Elinor Ostrom	Sürdürülebilir kaynak yönetimi, iklim değişikliği, topluluk temelli çözümler	"Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action" (1990)	Nobel Ekonomi Ödülü (2009), doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi üzerine çalışmalar yapmıştır.
Tim Jackson	Sürdürülebilir ekonomik büyüme, çevre ekonomisi, yeşil ekonomi	"Prosperity Without Growth" (2009)	Ekonomik büyüme ile çevresel sürdürülebilirlik arasında denge kurulmasını tartışmıştır.
Joseph Stiglitz	Küresel iklim politikaları, eşitsizlik, çevresel sürdürülebilirlik	"The Price of Inequality" (2012), "Globalization and Its Discontents" (2002)	İklim değişikliğinin eşitsiz gelir dağılımı üzerindeki etkilerine odaklanmıştır.
Markus Hagedorn	Tarım ekonomisi, iklim değişikliğinin tarım üzerindeki etkileri, çevresel ekonomik modeller	Çeşitli makaleler ve iklim değişikliği üzerine modelleme çalışmaları	Tarımda iklim değişikliğinin ekonomik etkilerini inceleyen modeller geliştirmiştir.
Gernot Wagner	Karbon fiyatlandırma, iklim politikaları, çevre ekonomisi	"Climate Shock: The Economic Consequences of a Hotter Planet" (2015)	Karbon fiyatlandırma ve iklim değişikliği ile mücadele için ekonomik çözümler önerileri geliştirmiştir.

Kaynak: Bu tablo tarafımızdan hazırlanmıştır.

İklim değişikliği ve Dünya'nın eksen eğikliğinin ekonomik etkileri üzerine yapılan çalışmalar, sadece çevresel etkileri değil, aynı zamanda ekonomik sistemlerin bu değişimlere nasıl adapte olabileceğini de kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Bu alanlardaki araştırmalar, sürdürülebilir kalkınma, yeşil ekonomi ve çevre dostu politikaların geliştirilmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır.

3. Eksen Eğikliğinin Küresel Ekonomik Etkileri

Eksen eğikliği, Dünya'nın kendi eksenini etrafındaki eğikliği olup, yaklaşık 23.5°'lik bir açıya sahiptir. Bu eğiklik, mevsimlerin oluşumunda ve iklim düzenlerinin şekillenmesinde temel bir rol oynar. Mevsimsel sıcaklık ve yağış dağılımları, tarımsal üretimi doğrudan etkileyerek gıda arzını ve fiyat istikrarını şekillendirir.

3.1. Tarım ve Gıda Güvenliği

Beslenme, bireylerin en temel ihtiyacı olup, tarımsal faaliyetlerle karşılanmaktadır. Ancak tarımsal üretimin sürekliliği; su kaynaklarının durumu, iklim koşulları ve doğal afetler gibi faktörlere bağlıdır. İklim değişikliği nedeniyle sıcaklık artışı, kuraklık ve aşırı hava olayları tarımsal üretimi olumsuz etkilemekte, dönemsel ve bölgesel farklılıklara neden olmaktadır. Örneğin, aşırı yağışlar sonucu yaşanan seller ve orman yangınları tarım arazilerinin kaybına yol açarak üretim süreçlerini aksatmaktadır. Bu tür afetlerin farklı coğrafyalarda meydana gelmesi, iklim değişikliğinin küresel boyutta tarım ve gıda güvenliğini tehdit ettiğini göstermektedir (Aydoğdu, 2020).

Tarımsal üretimdeki dalgalanmalar, verimliliğin azalmasına ve gıda arzında dengesizliklere sebep olmaktadır. Bu durum, özellikle az gelişmiş ülkelerde açlık ve kıtlık gibi ciddi sorunlara yol açmaktadır. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Afrika'nın büyük bir bölümünün gıda güvenliği açısından risk altında olduğunu ve bu bölgelerde yaşayan insanların yeterli beslenme imkânlarından mahrum kaldığını raporlamaktadır. Yetersiz beslenme, özellikle çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir (Akalin, 2014). Ayrıca, iklim değişikliğinin etkileri bölgesel farklılıklar göstermekte olup, özellikle tropikal bölgelerde bulunan Orta Amerika ve Afrika'da tarımsal üretimin sürdürülebilirliği daha büyük risk altındadır. Bu durum, küresel ölçekte gıda krizlerini tetikleyebilir.

Türkiye, tarıma dayalı ekonomik yapısıyla iklim değişikliğinden önemli ölçüde etkilenmektedir. Ülkemizin bazı bölgeleri, özellikle İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu, kuraklık ve su kaynaklarının azalması gibi ciddi sorunlarla karşı karşıyadır. Bunun yanı sıra, aşırı yağışlar sonucu oluşan seller ve iklim

değişikliği kaynaklı orman yangınları, üretim alanlarını tahrip ederek tarımsal faaliyetleri sekteye uğratmaktadır. Bu tür olaylar, tarımsal üretimde dönemsel dalgalanmalara ve bölgesel farklılıklara yol açmakta, yerel halkın beslenme güvenliğini tehdit etmekte ve gıda fiyatlarında artışlara neden olmaktadır. Türkiye genel olarak tarım için uygun iklim koşullarına sahip olmasına rağmen, iklim değişikliğinin etkileri bölgesel düzeyde üretim farklılıklarına ve dengesizliklere neden olmaktadır (İklim Değişikliği Başkanlığı, 2025).

3.2. Su Kaynakları ve Enerji Tüketimi ve Üretimi

Su kaynakları ve enerji tüketimi, küresel sürdürülebilirlik açısından birbirine sıkı sıkıya bağlı iki önemli konudur. Fosil yakıtların kullanımı, iklim değişikliğinin en büyük nedenlerinden biri olarak öne çıkarken, aynı zamanda su kaynakları üzerinde de ciddi etkiler yaratmaktadır. Sanayi devriminden bu yana hızla artan enerji talebi, fosil yakıtların yaygın kullanımını teşvik etmiş ve su tüketimi ile karbon salınımının artmasına neden olmuştur. Fosil yakıtların sınırlı olması ve çevreye olan olumsuz etkileri, alternatif ve sürdürülebilir enerji kaynaklarına yönelimi zorunlu hale getirmiştir. Özellikle petrol rezervlerinin tükenmesi ve yeni kaynakların bulunmasının giderek zorlaşması, fosil yakıtların uzun vadede sürdürülebilir bir seçenek olmadığını göstermektedir (Brown, 2008).

İklim değişikliği, başlangıçta doğal süreçlerle ilerlerken, sanayi devrimi ile birlikte insan faaliyetleri nedeniyle hızlanmıştır. Sanayileşme ve enerji tüketimi, sera gazı emisyonlarını artırarak iklim değişikliğini geri dönüşü zor bir noktaya getirmiştir. Fosil yakıtların kullanımı, yalnızca atmosferdeki sera gazı seviyesini yükseltmekle kalmaz, aynı zamanda enerji üretim süreçlerinde büyük miktarda su tüketimine yol açar. Termik santraller gibi geleneksel enerji üretim yöntemleri, soğutma ve buhar üretimi için büyük su kaynaklarına ihtiyaç duyar. Bu durum, özellikle su kıtlığı yaşayan bölgelerde ekolojik dengeleri tehdit edebilir. Yenilenebilir enerji kaynakları, hem fosil yakıtların çevresel zararlarını azaltma hem de su kaynaklarının korunmasına katkı sağlama açısından önemli bir alternatif olarak görülmektedir. Paris İklim Anlaşması kapsamında birçok ülke, yenilenebilir enerji yatırımlarını artırarak sera gazı emisyonlarını ve su tüketimini azaltmayı hedeflemektedir. Örneğin, Çin 2020 yılına kadar yenilenebilir enerjiye yaklaşık 360 milyar dolar yatırım yapmış ve bu alanda önemli adımlar atmıştır (Sevim, 2011).

Türkiye'nin enerji ihtiyacı büyük ölçüde dışa bağımlıdır ve bu durum hem su kaynakları hem de iklim değişikliği açısından kritik bir sorun teşkil etmektedir. Enerji üretiminin büyük bir kısmı fosil yakıtlar, özellikle kömür ve doğal gazdan sağlanmakta ve bu da sera gazı emisyonlarının artmasına yol açmaktadır. Aynı

zamanda, bu enerji üretim yöntemleri su kaynaklarının yoğun kullanımını gerektirerek su kıtlığı riskini artırmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmesi hem enerji arz güvenliğini sağlamak hem de su kaynaklarını korumak açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle rüzgar ve güneş enerjisi potansiyeli yüksek olan Türkiye, bu alanlarda yaptığı yatırımlarla hem fosil yakıtlara bağımlılığını azaltmayı hem de su kaynaklarını daha verimli kullanmayı hedeflemektedir. Yenilenebilir enerjiye yapılan yatırımlar, sürdürülebilir su yönetimi ile birleştiğinde, uzun vadede çevresel dengelerin korunmasına ve iklim değişikliği ile mücadeleye önemli katkılar sağlayacaktır (İklim Değişikliği Başkanlığı, 2025).

3.3. Turizm Sektörü

Küresel çapta turizm ve çevre arasındaki etkileşim, iklim değişikliğinin etkisiyle daha da karmaşık hale gelmektedir. Turizm sektörü, dünya genelinde büyük bir ekonomik faaliyet alanı oluşturmakta ve bu sektörün çevresel etkileri oldukça belirgindir. Özellikle karbon salınımı, ulaşım ve konaklama gibi turizmin bileşenleri, küresel iklim değişikliğine katkıda bulunan önemli faktörlerdendir. Bu bağlamda, turizm hareketleri dünya genelinde ciddi bir karbon ayak izi yaratmakta, bu da iklimin hızla değişmesine neden olmaktadır (Yıldız, 2018).

Küresel ısınmanın etkisiyle, pek çok turizm merkezi risk altına girmektedir. Alpler gibi dağlık bölgeler, kar yağışlarının azalması nedeniyle kış sporlarının sürdürülebilirliğini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Aynı şekilde, deniz seviyelerinin yükselmesi beklenen kıyı bölgeleri, özellikle Güney Asya gibi alanlarda büyük tehdit altındadır. Bu bölgelerdeki ada devletleri ve kıyı toplulukları, sular altında kalma riskiyle karşı karşıya bulunuyor ve bu durum, bu toplulukların göç etmesine yol açabilir. Bu tür iklim göçleri, küresel bir insani kriz oluşturma potansiyeline sahiptir (Gök, 2023).

Küresel turizm, aynı zamanda "kıyamet turizmi" (Doom Tourism) gibi yeni sektörlerin doğmasına da neden olmuştur. Bu turizm türü, iklim değişikliğinin etkisiyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan bölgeleri ziyaret etmeyi teşvik etmektedir. Örneğin, deniz seviyelerindeki yükselme nedeniyle sular altında kalması beklenen Venedik gibi şehirler, turistlerin ilgisini çekerken, iklim değişikliğinin yarattığı yıkımların da farkındalığını artırmaktadır (Yıldız, 2018).

Türkiye, turizm açısından dünyanın en önemli destinasyonlarından biri olup, iklim değişikliğinden oldukça etkilenmektedir. Akdeniz ve Ege bölgeleri gibi turistik alanlarda sıcaklıkların artması ve yaz sezonunun uzaması, yerli ve yabancı turist akışında değişikliklere yol açabilir. Ancak, bu artan sıcaklıklar, deniz seviyelerinin yükselmesiyle birlikte kıyı bölgelerinde turistik tesislerin zarar görmesine yol açabilir. Ayrıca, Alanya ve Bodrum gibi sahil kasabalarındaki

kumsalların kaybolması, bölgesel turizmin olumsuz etkilenmesine neden olabilir. Türkiye'deki turizm sektörü için bir diğer önemli tehdit, kış sporlarının yapıldığı bölgelerde kar yağışlarının azalması ve kış turizminin daralmasıdır. Türkiye'nin bu tehditlere karşı, sürdürülebilir turizmi teşvik etmesi ve iklim değişikliğine uyum sağlaması gerekmektedir (İklim Değişikliği Başkanlığı, 2025).

3.4. Ekosisteme Etkisi

Ekosistemler, dünyanın olumsuz değişimler karşısında dengesini korumasını sağlayan temel yapılarıdır. Ancak, son yıllarda insanlık tarihindeki benzersiz zararlarla karşı karşıya kalan ekosistemler, küresel iklim değişikliğine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. İnsan faaliyetleri, özellikle yanlış arazi kullanımı, ormansızlaşma ve çevre kirliliği, ekosistemlerin bozulmasına yol açan başlıca faktörlerdir. Doğal denge, iklim değişikliği nedeniyle zarar görmekte ve bunun sonucunda canlı popülasyonlarında önemli değişiklikler meydana gelmektedir. Bu bozulmalar, türlerin yerinden edilmesine veya nesillerinin tükenmesine neden olmaktadır (Demir, 2009).

Ekosistemlerin zarar görmesi, biyolojik çeşitliliğin kaybına yol açmaktadır. Örneğin, Madagaskar'da yaklaşık 12 bin bitki türü ve 190 bin hayvan türü, Ekvador'da ise 190 bin bitki türü ve 200 bin hayvan türünün yarısının yok olduğu tahmin edilmektedir. Bu tür kayıpların başlıca nedeni iklim değişikliğidir. Kentleşme, kimyasal gübre kullanımı, sanayi faaliyetlerinin artışı ve plansız nüfus büyümesi, ekolojik dengeyi bozmakta ve canlıların kaybına neden olmaktadır. Küresel ısınmanın etkileri, fosil yakıt kullanımı gibi insan kaynaklı faaliyetlerle daha da tehlikeli bir boyuta ulaşmaktadır. Su kaynaklarının tükenmesi ve yenilenemeyen enerjinin azalması, ekosistemler üzerinde kalıcı tahribatlar yaratacaktır (Görmez, 2018).

Türkiye'nin ekosistemleri, özellikle ormanlar ve sulak alanlar, iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle karşı karşıyadır. Ağaç örtüsünün azalması, ormansızlaşma, yerel iklimlerin bozulmasına ve su döngüsünün dengesizleşmesine neden olmaktadır. Bu durum, biyolojik çeşitliliğin kaybına yol açarak, Türkiye'nin endemik türlerini de tehdit etmektedir. Özellikle Akdeniz iklimine sahip bölgelerde, su kaynaklarının tükenmesi ve artan sıcaklıklar, ekosistemler üzerinde kalıcı tahribatlara yol açmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde artan orman yangınları, ekosistemlerin yok olmasına neden olmaktadır. Bu durum, doğal dengenin bozulmasına ve hayvan popülasyonlarında ciddi kayıplara yol açmaktadır. Ekosistemlerin korunması için Türkiye, iklim değişikliğine karşı önlemler almalı ve doğa dostu politikalar geliştirmelidir (İklim Değişikliği Başkanlığı, 2025).

4. Sürdürülebilir Gelecek İçin Politikalar Ve Uyum Stratejileri

Eksen eğikliğinin küresel iklim üzerindeki etkileri, dünya çapında çeşitli ekonomik sektörler üzerinde önemli sonuçlar doğururken, bu etkilerin yönetilmesi ve uyum sağlanması için geliştirilmesi gereken politikalar ve stratejiler büyük önem taşımaktadır. İklim değişikliğinin hızla arttığı ve çevresel koşulların sürekli değiştiği bir dünyada, devletler ve uluslararası kuruluşlar, eksen eğikliğinin yaratabileceği potansiyel zorluklarla başa çıkabilmek için etkili stratejiler geliştirmek zorundadır. Bu bölümde, eksen eğikliğinden kaynaklanan iklim değişikliği ve tarımsal değişimlerin etkilerine uyum sağlamak için küresel ve ulusal düzeydeki politikalar, önerilen stratejiler ve Türkiye'nin iklim değişikliği ile ilgili mevcut politika çabaları ele alınacaktır.

4.1. Küresel Politikalar ve Uluslararası İşbirliği

İklim değişikliği ve eksen eğikliğiyle ilişkili etkiler, sadece tek bir ülkenin sınırları içinde çözülemeyecek kadar geniştir. Bu nedenle, küresel düzeyde politikalar geliştirmek ve uluslararası işbirliğini güçlendirmek büyük önem taşır. Küresel iklim politikaları, genellikle sera gazı emisyonlarının azaltılmasına ve iklim değişikliğine uyum sağlamak için sürdürülebilir gelişim hedeflerine yönelik adımlar atılmasını içerir (Engin, 2010).

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) ve Paris Anlaşması, küresel iklim politikalarının temel taşlarını oluşturmaktadır. Bu çerçevede, ülkeler sera gazı emisyonlarını azaltmayı ve iklim değişikliğine karşı dirençlerini artırmayı taahhüt etmektedir. Paris Anlaşması'nda belirlenen hedefler, küresel sıcaklık artışını 2°C'nin altında tutmayı ve daha da istenen bir hedef olarak 1.5°C ile sınırlamayı amaçlamaktadır. Bu hedeflere ulaşabilmek için, ülkelerin sera gazı emisyonlarını azaltmaları, yenilenebilir enerji kaynaklarını artırmaları ve doğal kaynakları sürdürülebilir şekilde kullanmaları gerekmektedir (Gök, 2023).

Uluslararası işbirliği, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, finansal destek, teknoloji transferi ve kapasite geliştirme açısından kritik bir rol oynar. Bu ülkeler, iklim değişikliğine uyum sağlamak için gerekli teknolojilere ve bilgiye erişimde zorluklarla karşılaşabilirler. Küresel düzeyde, bu tür destekler sağlanarak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında iklim değişikliği ile mücadelede ortak bir çaba oluşturulabilir (Engin, 2010).

4.2. İklim Adaptasyonu ve Tarımsal Uyum Stratejileri

Tarımsal uyum stratejileri, iklim değişikliği ile mücadelede kritik bir rol oynamaktadır. Eksen eğikliğinden kaynaklanan mevsimsel değişiklikler, tarım

takvimini ve ürün verimliliğini doğrudan etkiler. Bu durumla başa çıkabilmek için tarımda uyum stratejileri geliştirmek gereklidir.

- ❖ Yeni Tarım Teknolojileri: Tarımsal üretimde verimliliği artırmak için biyoteknoloji, genetik mühendislik ve hassas tarım teknolojileri gibi yenilikçi yöntemler kullanılabilir. Bu teknolojiler, ürünlerin iklim koşullarına daha dayanıklı hale getirilmesini sağlayarak, verimlilik kayıplarını önleyebilir. Ayrıca, sulama sistemleri ve toprak yönetimi de bu stratejinin önemli bileşenlerindedir.
- ❖ İklim Dostu Tarım Uygulamaları: İklim değişikliği ile mücadele etmek amacıyla, tarımda daha sürdürülebilir yöntemlerin uygulanması gereklidir. Organik tarım, toprak koruma yöntemleri, su verimliliğini artırma ve agroekolojik yaklaşımlar bu stratejinin parçasıdır. Ayrıca, iklim değişikliğiyle başa çıkabilmek için daha dayanıklı bitki türlerinin kullanılması ve pestlerin yönetimi gibi alanlarda iyileştirmeler yapılabilir.
- ❖ Su Yönetimi ve Sulama Sistemleri: Eksen eğikliğinin etkisiyle yaşanan su kaynakları dengesizlikleri, tarımsal üretim için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Etkin bir su yönetimi, sulama teknolojilerinin modernizasyonu ve suyun verimli kullanımı, bu sorunun çözülmesinde önemli bir rol oynayacaktır (Talu, 2019).

4.3.Türkiye'nin Ekosistemine ve Ekonomik Yapısına Uygun Ulusal Politikalar ve Uyum Stratejileri

Her ülkenin kendi coğrafi ve iklimsel özelliklerine dayalı olarak uyum stratejileri geliştirmesi gerekmektedir. Türkiye de bu noktada eksen eğikliğinden kaynaklanan iklim değişikliği etkilerine karşı çeşitli politika ve stratejiler geliştirmiştir. Türkiye'nin tarım sektörü, büyük ölçüde iklim koşullarına bağımlıdır ve iklim değişikliğinin etkileri özellikle bu sektörde kendini göstermektedir. Bu nedenle, tarımda verimliliği artırmaya yönelik politikalar, sulama yönetimi, su kaynaklarının verimli kullanımı ve pest kontrolü gibi stratejiler ön plana çıkmaktadır. Türkiye'de, 2011 yılında kabul edilen Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi ve Eylem Planı, iklim değişikliğine uyum sağlamak için atılacak adımları belirleyen temel bir politika belgesidir. Bu strateji, tarım, enerji, su yönetimi, ulaşım ve diğer sektörler için uyum stratejileri ve sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik hedefler belirlemektedir. Aynı zamanda Türkiye, Yeşil Mutabakat çerçevesinde Avrupa Birliği ile işbirliği yaparak karbon salınımını azaltmaya yönelik adımlar atmaktadır. 2024 yılında, bu plan güncellenerek "İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030)" yayımlanmıştır. Bu güncellenmiş planda, iklim değişikliğinin etkilerine uyum sağlamak için tamamlayıcı politikalar ve eylemler geliştirilmiş, su yönetimi, tarım, ekosistemler, afet yönetimi ve sağlık gibi sektörlerde yeni hedefler belirlenmiştir.

Ülkelerin ulusal politikalarında eksen eğikliğinin ve iklim değişikliğinin etkilerini ele alacak stratejik planlar oluşturulmalıdır. Bu planlar, tarım sektörünün iklim değişikliklerine karşı daha dirençli hale getirilmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının artırılması, altyapının güçlendirilmesi ve sürdürülebilir su yönetimi gibi unsurları içermelidir (İklim Değişikliği Başkanlığı, 2025).

4.4. Türkiye İçin Politika Önerileri

Eksen eğikliğinin etkilerinin Türkiye'deki doğal kaynaklar, tarım, enerji ve ekonomi üzerindeki olası sonuçlarını daha iyi yönetebilmek adına aşağıdaki kapsamlı politika önerileri geliştirilmelidir:

1. *Sürdürülebilir Tarım Politikaları*: Tarım sektörünün değişen iklim koşullarına uyum sağlaması için sürdürülebilir ve çevre dostu tarım politikaları teşvik edilmelidir. Bu bağlamda aşağıdaki adımlar atılması gerekmektedir:

- ❖ Su Yönetimi Stratejileri: Tarımsal sulamada su tasarrufu sağlayacak modern sulama tekniklerinin yaygınlaştırılması (damla sulama, yağmurlama sulama gibi).
- ❖ İklim Dayanıklı Tarım Uygulamaları: Kuraklığa ve değişken hava koşullarına dayanıklı yerli tohumların geliştirilmesi ve çiftçilere dağıtılması.
- ❖ Toprak Koruma Programları: Toprak erozyonunu önlemek amacıyla ağaçlandırma projeleri ve organik gübre kullanımı teşvik edilmelidir.
- ❖ Çiftçi Eğitimi ve Teşvikler: Çiftçilere sürdürülebilir tarım yöntemleri konusunda eğitim verilerek finansal destek ve teşvikler sunulmalıdır.

2. *Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Teşviki*: Türkiye'nin enerji bağımsızlığını artırmak ve ekolojik dengeyi korumak amacıyla yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı yaygınlaştırılmalıdır:

- ❖ Güneş ve Rüzgâr Enerjisi Yatırımları: Türkiye'nin coğrafi avantajları göz önünde bulundurularak güneş panelleri ve rüzgâr türbinleri yatırımları artırılmalıdır.
- ❖ Enerji Verimliliği Politikaları: Kamu ve özel sektör binalarında enerji tasarrufu sağlayan sistemlerin teşvik edilmesi, enerji tasarruflu cihazların kullanımının yaygınlaştırılması.
- ❖ Biyokütle ve Jeotermal Kaynaklar: Türkiye'nin biyokütle ve jeotermal enerji potansiyeli değerlendirilerek bu kaynaklara yönelik yatırımlar desteklenmelidir.
- ❖ Teşvik Mekanizmaları: Yenilenebilir enerji üreticileri için vergi indirimleri ve sübvansiyonlar sağlanmalıdır.

3. *İklim Değişikliği Bilincinin Artırılması:* İklim değişikliğinin etkileri konusunda toplumun tüm kesimlerinde farkındalığı artırmak için eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri yürütülmelidir:

- ❖ Halka Yönelik Eğitim Kampanyaları: Okullarda ve medya aracılığıyla iklim değişikliği konusunda bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır.
- ❖ Çiftçi ve Sanayicilere Özel Bilgilendirme Programları: Tarım ve sanayi sektörlerinde faaliyet gösterenlere, iklim değişikliğinin etkilerine karşı nasıl önlem alabilecekleri konusunda bilgi ve teknoloji transferi sağlanmalıdır.
- ❖ Yerel Yönetimlerin Katılımı: Belediyeler ve yerel yönetimler, sürdürülebilir kentleşme ve çevre dostu uygulamalar konusunda aktif roller üstlenmelidir.
- ❖ Gönüllü Çevre Programları: Sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler iş birliği ile çevresel farkındalığı artıran projeler ve kampanyalar yürütülmelidir.

4. *Afet Yönetimi ve Dayanıklılık Stratejileri:*

- ❖ İklim değişikliği nedeniyle artabilecek ekstrem hava olaylarına karşı daha güçlü bir altyapı oluşturulmalıdır.
- ❖ Erken Uyarı Sistemleri: Doğal afetlere karşı erken uyarı sistemlerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması.
- ❖ Kentsel Planlama Önlemleri: Sel ve kuraklık gibi olaylara karşı şehirlerin altyapısının güçlendirilmesi.
- ❖ Afet Bilinci Eğitimleri: Halkın, olası afetler karşısında bilinçlendirilmesi ve gerekli önlemleri alabilmesi için eğitimlerin düzenlenmesi.

Bu politika önerileri, Türkiye'nin ekosistemine ve ekonomik yapısına uygun şekilde geliştirilerek uygulanmalı ve sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen stratejilerle entegre edilmelidir. Aynı zamanda, tüm paydaşların (hükümet, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve akademik camia) iş birliği içinde çalışarak etkin ve uzun vadeli çözümler üretmesi sağlanmalıdır. Ayrıca, uluslararası iklim değişikliği politikaları ve anlaşmaları dikkate alınarak Türkiye'nin küresel sürdürülebilirlik hedeflerine katkıda bulunması amaçlanmalıdır. (İklim Değişikliği Başkanlığı, 2025)

5. Sonuç

Bu çalışma, Dünya'nın 23.5°'lik eksen eğikliğinin küresel ölçekte ve Türkiye özelinde ekonomik etkilerini analiz ederek, bu doğal faktörün iklim koşulları ve mevsim döngüleri üzerinden çeşitli sektörlerle nasıl yön verdiğini ortaya

koymuştur. Mevsimlerin oluşumunda temel bir unsur olan eksen eğikliği, tarım, enerji, turizm ve gıda güvenliği gibi ekonomik alanlarda doğrudan ve dolaylı etkiler yaratmaktadır. Tarım sektöründe, mevsimlerin belirginleşmesi ekim ve hasat zamanlarını düzenlerken, sıcaklık değişimleri ve yağış rejimleri gıda üretiminde dalgalanmalara neden olabilmektedir. Su kaynaklarının mevsimsel değişimler doğrultusunda azalması veya artması, tarımsal sulama ihtiyacını etkileyerek bölgesel bazda farklı üretim koşulları yaratmaktadır. Enerji sektöründe ise eksen eğikliğine bağlı olarak değişen sıcaklıklar, kış aylarında ısınma, yaz aylarında ise soğutma ihtiyacını artırarak enerji talebini doğrudan yönlendirmektedir. Bu durum, enerji arz güvenliği ve kaynak yönetimi açısından kritik öneme sahip olup, yenilenebilir enerji kullanımına geçişin hızlandırılmasını gerektirmektedir. Turizm sektörü açısından ele alındığında, eksen eğikliğinin oluşturduğu mevsimsel döngüler, turist hareketlerini ve destinasyon tercihlerinin değişimini doğrudan etkilemektedir. Özellikle iklim değişikliğinin etkilerinin hissedilmeye başlanmasıyla birlikte, kış turizmi için kar yağışındaki azalma veya yaz turizmi için aşırı sıcaklıklar gibi faktörler, sektörün sürdürülebilirliği açısından yeni uyum stratejilerini zorunlu hale getirmektedir. Çalışmanın en önemli katkısı, eksen eğikliğinin yalnızca fiziksel ve iklimsel sonuçlarını değil, aynı zamanda ekonomik süreçlerle nasıl iç içe geçtiğini detaylı bir perspektifle ele almasıdır. Bu bağlamda, doğal faktörlerin ekonomik yapılar üzerindeki etkisinin daha derinlemesine incelenmesi gerektiği ortaya konulmuş, özellikle iklim dostu politikaların geliştirilmesi ve sürdürülebilir kaynak yönetiminin benimsenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ancak çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır; eksen eğikliğinin ekonomik etkilerini uzun vadeli analiz etmek için yeterli verinin mevcut olmaması, insan faaliyetlerinin çevresel değişimler üzerindeki etkilerinin daha kapsamlı bir şekilde ele alınması gerekliliği gibi konular, gelecekteki araştırmalar için önemli bir temel oluşturmaktadır. İlerleyen dönemde, sektörel bazda daha ayrıntılı simülasyon modelleri geliştirilerek eksen eğikliğinin uzun vadeli ekonomik sonuçlarının daha sağlıklı analiz edilmesi sağlanabilir. Sonuç olarak, Dünya'nın eksen eğikliği, iklimin doğal döngüsünü belirleyen temel unsurlardan biri olup, ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliği açısından doğrudan etkiler yaratmaktadır. Bu nedenle, eksen eğikliğinin oluşturduğu mevsimsel değişimlere uyum sağlamak ve bu değişimleri avantaja dönüştürebilecek stratejiler geliştirmek, ekonomik istikrarın korunması ve doğal kaynakların verimli kullanımı açısından büyük önem taşımaktadır.

Kaynaklar

- Akalın, M. (2014). İklim Değişikliğinin Tarım Üzerinde Etkileri: Bu Etkileri Gidermeye Yönelik Uyum ve Azaltım Stratejileri. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(2), 351-377.
- Akalın, M. (2014). İklim değişikliğinin tarım üzerindeki etkileri: Bu etkileri gidermeye yönelik uyum ve azaltım stratejileri. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(2), 351-377.
- Arslan, K. E., & Yalman, İ. N. (2024). İklim Değişikliği Ekonomiyi Etkiler Mi? Öğrencilerin Farkındalık Düzeyinin Tespiti İçin Ölçek Geliştirme Çalışması. Ekonomi Maliye İşletme Dergisi, 7(2), 153-167.
- Atay, A. (2007). İklim Değişikliği ve Sonuçlarını Durdurmak Üzere Neler Yapmalıyız?.
- Aydoğdu, G. (2020). İklim Değişikliği ve Tarımsal Uygulamalar Etkileşimi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi, 1(1).
- Baykal, H., & Baykal, T. (2008). Küreselleşen Dünya'da çevre sorunları/Environmental problems in a globalized World. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(9).
- Brown, L. R. (2008). Plan B 3.0: Mobilizing to Save Civilization. New York: Earth Policy Institute.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2016). Türkiye'nin İklim Değişikliği 6. Bildirimi.
- Çuhadar, M., & Kaytancı, M. (2023). Tüketicilerin yeşil ürün satın alma davranışlarında etkili olan faktörlerin belirlenmesi. Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi, 10(4), 1129-1136.
- Dellarole, A. (2016). Essays On Economic Modelling Of Climate Change Impacts And Environmental Policies.
- Demir, A. (2009). Küresel İklim Değişikliğinin Biyolojik Çeşitlilik ve Ekosistem Kaynakları Üzerine Etkisi. Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi, 1.
- Doğan, H. G. (2018). Nexus of agriculture, GDP, population and climate change: case of some Eurasian countries and Turkey.
- Doğan, H. G., & Gürler, A. Z. (2014). Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli Kapsamında Yeşilirmak Tarım Havzasında Yetiştirilen Tarım Ürünlerinin Arz Duyarlılığı.
- Engin, B. (2010). İklim Değişikliği İle Mücadelede Uluslararası İşbirliğinin Önemi. Sosyal Bilimler Dergisi, (2), 71-82.
- Geffersa Abebayehu, G. (2015). Impacts of Climate Volatility on Long-run Economic Growth: Cross-Country Growth Regressions. <https://core.ac.uk/download/234647187.pdf>, Erişim Tarihi: 11.03.2025.
- Gök, H. (2023). İklim değişikliğinin çevresel etkileri ve iklim değişikliği politikalarında yerel yönetimlerin rolü (Yüksek lisans tezi, Zonguldak

- Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyasal Bilgiler ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı). Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi.
- Görmez, P. D. (2018). Çevre Sorunları. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Grant, B. C. (2015). Investigating tourism and climate change: the case of St Francis Bay and Cape St Francis. University of the Witwatersrand, Johannesburg (South Africa).
- Güneş, B. (2009). Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşmasının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Bir Hesaplanabilir Genel Denge Modeli Çalışması. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(1), 123-170.
- İklim Değişikliği Başkanlığı. (2025). Türkiye'nin İklim Değişikliği Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030). İklim Değişikliği Başkanlığı. <https://iklim.gov.tr/db/turkce/dokumanlar/turkiyenin--8230-3143-20250210095501.pdf>, Erişim Tarihi:13.03.2025.
- Jiaqi, Y., Yang, S., Ziqi, Y., Tingting, L., & Teo, B. S. X. (2022). The spillover of tourism development on CO 2 emissions: A spatial econometric analysis. Environmental Science and Pollution Research, 1-16.
- Karekök Yayıncılık. (2024). 9. sınıf coğrafya TAK 16. <https://cdn.karakok.net/1003/answeKeys/9%20COGRAFYA%20TAK%2016.pdf>, Erişim Tarihi: 19.03.2025.
- Kharitonov, E., Zakharchuk, O., & Mei, L. (2023). Long-term Effects of Temperature Variations on Economic Growth: A Machine Learning Approach. arXiv preprint arXiv:2308.06265.
- Koyuncu, M., & Nageye, F. (2020). İklim değişikliğinin sürdürülebilir hayvancılığa etkileri. Hayvansal Üretim, 61(2), 157-167.
- Muhire Nshuti, A. (2018). The Impact of Climate Change on Agricultural productivity in the Eastern African Community.
- Murat, G., & Şengül, B. (2024). Küresel İklim Değişikliğinin İşgücü Verimliliği ve İstihdam Üzerine Yansımaları: Bir Sosyal Politika Önlemi Olarak Yeşil İşler. Mülkiye Dergisi, 48(3), 717-748.
- Nickerson, N. P., Becerra, L., & Zumstein, P. (2011). Climate change & tourism literature review.
- Rutty, M. (2014). Weather and climate for coastal tourism.
- Sevim, C. (2011). Enerji Teknolojilerindeki Anlayış Model Değişimi ve Hızlı İklim Değişikliği. Journal of Yasar University, 21(6), 3515-3522
- Sharp, H., Grundius, J., & Heinonen, J. (2016). Carbon footprint of inbound tourism to Iceland: A consumption-based life-cycle assessment including direct and indirect emissions. Sustainability, 8(11), 1147.

- Şaylan, L. (2024). İklim değişikliği ve tarımsal biyoçeşitliliğe etkisi. Biyoçeşitlilik, tarım ve gıda (TÜBA Raporları No: 57, ss. 7-20). Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Şeker, Ö. S., & Hacıeminoğlu, E. (2021). Sürdürülebilir Kalkınma ve İklim Değişikliği.
- Şimşek, O., & Tunalı, H. (2022). Yeşil finansman uygulamalarının sürdürülebilir kalkınma üzerindeki rolü: Türkiye Projeksiyonu. Ekonomi ve Finansal Araştırmalar Dergisi, 4(1), 16-45.
- Talu, N. (2019). Yerel İklim Eylem Planlaması ve Türkiye Pratikleri. İklim Değişikliği Eğitim Modülleri Serisi 10 . Ankara: İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi (İklimin). <https://www.iklimin.org/moduller/kent-yiep.pdf>, Erişim Tarihi:13.03.2025.
- Tutar, K. F. (2024). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Mavi Ekonomi ve Türkiye. Social Mentality And Researcher Thinkers Journal (Smart Journal), 7(50), 2289-2302.
- Yıldız, S. (2018). Yok Oluştan Doğan Turizm: Kıyamet Turizm (Doom Tourism). Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD), 5(5), 224-241.
- Zouabi, O. (2012). Changement climatique, agriculture et croissance économique: Une modélisation VAR.

Bölüm 7

Endüstri 5.0 ve Hibrit Çalışma Modelleri

Funda ÖZTÜRK¹, Hüseyin ÇİÇEK²

1.Giriş

Günümüz iş dünyasının, teknolojik gelişmeler ve değişen çalışma koşulları doğrultusunda yeniden şekillendiği görülmektedir. Bu dijitalleşme sürecinde, Endüstri 5.0 yaklaşımının sahip olduğu insan odaklı üretim anlayışı ve hibrit çalışma modellerinin sunduğu esneklik, işletmelerin rekabet avantajı elde etmesini sağlamaktadır. Ayrıca bu teknolojik ilerlemeler neticesinde geleneksel çalışma modelleri yerini daha esnek, yaratıcı, verimli ve teknoloji destekli sistemlere bırakırken, çalışan bireylerin üretkenliğini, motivasyonunu ve iş tatminini artıran yeni yaklaşımların ön plana çıktığı ifade edilebilmektedir. Bu sebeple işletmeler, gerek verimliliklerini koruyabilmek gerekse de çalışan deneyimlerini iyileştirebilmek için Endüstri 5.0'ın getirdiği yenilikleri hibrit çalışma modelleriyle entegre etmeye yönelmektedir. Nitekim Endüstri 5.0, otomasyon ve yapay zekânın insan yetenekleriyle bütünleşmesini sağlarken, hibrit çalışma modelleri de insan merkezlilik, esneklik ve verimlilik bakımından iş dünyasına yeni fırsatlar sunmaktadır. Bu sebeple araştırma çerçevesinde, Endüstri 5.0 ve hibrit çalışma modelleri ile iş dünyasının kesişim noktaları ele alınarak, işletmelerin ve çalışanların bu dijital dönüşüme nasıl uyum sağlayabileceği değerlendirilecektir. Bahsedilenler ışığında Endüstri 5.0'ın getirdiği insan merkezli üretim anlayışı ile hibrit çalışma modellerinin iş dünyasına etkilerini incelemeyi amaçlayan çalışmada öncelikle Endüstri 5.0 kavramına, bu kavramın Endüstri 4.0 ile arasındaki farklılıklarına, Endüstri 5.0'da sürdürülebilirlik, dayanıklılık, insan merkezlilik odaklı yaklaşımlara ve bunların iş gücüne etkisinin neler olduğuna değinilmiştir. Sonrasında hibrit çalışma modelleri ve esneklikten, dijitalleşmenin çalışma hayatıyla olan etkileşiminden bahsedilmiştir. Bunlara ek olarak Endüstri 5.0'ın hibrit çalışma modelleriyle kesişim noktalarının neler olduğundan ve hibrit çalışma ile Endüstri 5.0'ın

¹ Doktora Öğrencisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme, Fundaozturk1095@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4347-8250.

² Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme, hcicek@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8284-7955.

örgütsel ve bireysel etkilerinin neler olabileceğinden söz edilmiştir. Son olarak ise Endüstri 5.0'ın geleceği açısından bir değerlendirme yapılarak önerilerde bulunulmuş ve sonuç bölümüyle genel bir değerlendirme gerçekleştirilerek çalışma tamamlanmıştır.

2.Endüstri 5.0: Kavramsal Çerçeve

Endüstri 5.0 alanı, günümüze kadar ki sanayi devrimlerinin tarihsel gelişimi içerisinde farklı endüstriyelleşme aşamalarından geçtikten sonra ortaya çıkmıştır. Öncelikle, 18. ve 19. yüzyıllar boyunca insan gücüne dayalı bir şekilde üretim süreçleriyle şekillenmiş olan Endüstri 1.0 görülmüştür. Sonrasında, 19. yüzyılın sonları itibariyle 1980'li yıllara kadar devam eden Endüstri 2.0 sürecinde, hem elektrik hem de mekanik sistemlerin üretim alanındaki rolü belirginleşmeye başlamıştır. 1980 ile 2000 yılları arasında ise Endüstri 3.0 yaşanmış ve bu dönemde dijitalleşme daha bir hız kazanmaya başlayarak, analog sistemlerden dijitalle geçiş hızlı bir şekilde sağlanmış ve ürün yaşam döngüleri oldukça kısalmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise, nesnelerin interneti (IoT), büyük veri, elektrikli araçlar, 3D baskı, bulut bilişim ve yapay zeka gibi teknolojik gelişme ve yeniliklerin etkisi ile birlikte Endüstri 4.0 ortaya çıkmıştır. Bu sürece ek olarak da, 2016 yılından itibaren insan merkezli dijitalleşmeyi esas alan Endüstri 5.0'ın gelişmeye başladığı görülmüştür. Endüstri 5.0 sanal ve fiziksel dünyaların entegre edilmesini, robotik sistemleri, artırılmış gerçekliği, yenilikçi ekosistemleri ve insan-makine ara yüzleri gibi yeni sanayi paradigmasını içermektedir (Aslam vd., 2020: 8).

İnsan yeteneklerinin son teknolojik gelişmelerle uyum sağladığı Endüstri 5.0 sürecinde, endüstriyelleşme alanında yenilikçiliği, üretkenliği, dayanıklılığı ve sürdürülebilirliği artırmak adına insan ve akıllı makineler arasında işbirliğine dayalı olarak ilişkiler kurmanın oldukça önemli olduğu ifade edilmektedir (Amirkhizi, 2024: 1). Nitekim Endüstri 5.0, endüstriyelleşme süreçlerindeki en son gelişmeyi temsil etmekte ve aynı zamanda gelişmekte olan verimlilik, üretkenlik ve sürdürülebilir yetenek ile karakterize edilmekte olan bir geleceği teşvik etmek amacıyla gerek insanları gerekse robotların yeteneklerini bütünleştirmeyi hedeflemektedir. İlk olarak endüstriyelleşme süreçlerinin dijitalleşmesi ve otomasyonu etrafında şekillenen Endüstri 4.0'ın temel paradigmasını genişleten Endüstri 5.0, özellikle insan ile makineler arasında bulunan iş birliği ilişkilerine daha çok vurguda bulunmaktadır (Mulongo, 2024: 1). Bu sebeple Endüstri 5.0, odak noktasına üretim sistemleri içerisinde insan refahını merkeze koymakta, böylece büyümeye ve istihdamın daha da ötesinde sosyal amaçlara ulaşmaya çabalayarak insanlığın sürdürülebilir kalkınması adına güvenilir şekilde bu sürecin sağlanmasını hedeflemektedir (Leng vd., 2022: 279).

Endüstriyel dönüşümün beraberinde getirmiş olduğu yukarıda bahsedilen dijitalleşme süreçleriyle birlikte, işletmelerde gerek fiziksel süreçlerin gerekse de yürütülen faaliyetlerin dijital teknolojilerle entegre hale getirilmesinin, mevcut iş modellerinin daha verimli ve modern bir yapıya evrilmesinde oldukça kritik bir rol oynadığı belirtilmektedir. Dijital dönüşüm bu süreçlerin daha da gelişmiş bir aşamasını ifade etmekte ve bu dijital teknolojilerin iş süreçlerine bütünleştirilmesiyle gerçekleşmektedir. Bahsedilen endüstriyelleşme kurumların rekabet gücünü artırırken, aynı zamanda toplumun ve ekonominin refahına da katma bir değer sunmaktadır. Dolayısıyla endüstriyelleşme kurumsal bakımdan değerlendirildiği zaman, müşteri deneyimlerini iyileştirmek, yenilikçi iş modelleri geliştirmek ve daha sürdürülebilir geniş bir ekosisteme uyum sağlanması gibi çeşitli avantajlar sağlayarak sanayinin sürdürülebilirliğine ve büyümesine büyük oranda katkı vermektedir (Queiroz ve Wamba, 2022: 1-2). Bu bilgiler doğrultusunda, Endüstri 5.0'ın, sadece dijitalleşme ve otomasyon süreçlerine odaklanmakla kalmayıp, aynı zamanda insan ve akıllı makine teknolojisi arasındaki etkileşimi merkeze alarak hem daha sürdürülebilir hem de esnek ve insan merkezli bir sanayi ekosistemi oluşturmayı hedeflediği söylenebilmektedir.

2.1.Endüstri 4.0 ile Endüstri 5.0 Farklılıkları

Endüstri 4.0 dönemi içerisinde yapay zeka, blok zinciri, nesnelerin interneti ve robotik gibi çeşitli teknolojiler rekabetçi ve verimli çalışma sistemleri geliştirmede ana paradigmalara katkıda bulunmuştur. Endüstri 5.0 paradigması da, sürdürülebilir, insan odaklı ve dayanıklı olarak ifade edilebilecek bir endüstriye geçiş sürecini kolaylaştırmak için araştırma ve yenilikçiliği özel olarak yönlendirmeye çalışarak iyi bilinmekte olan Endüstri 4.0 yaklaşımını tamamlamaktadır (Battini vd., 2022: 1). Neumann vd. (2021) Endüstri 5.0 döneminde inovasyonu ve araştırmayı sürdürebilir hale getirmenin, insan/makine etkileşimlerinin ortaya çıkarabileceği düşünülen sürtüşmeleri iyileştirmesine ve uzlaştırmasına yardımcı olabilmeyi amaçladığı ifade edilmektedir. Buradan hareketle Endüstri 5.0 paradigmasının Endüstri 4.0'ı değiştirmede ve tamamlayıcı bir rol üstlendiğini söyleyebilmek mümkündür.

Endüstri 4.0 süreçleri otomatikleştirmeye ve onların verimliliğini artırmaya odaklanırken, süreçlerin optimize edilmesinden kaynaklanan insan maliyetini fark etmeden de olsa göz ardı edilmektedir. Bunun yanı sıra Endüstri 5.0 ise insan işçilerin fabrikalara geri getirilmesine zemin hazırlayarak, iş akış süreçlerini akıllı sistemlerle birleştirmeyi ve bununla birlikte verimliliği artırmak adına insan beyin gücü ve yaratıcılığında daha çok yararlanmak için insan ile makineyi bir araya getirmeyi hedeflemektedir (Nahavandi, 2019).

Bahsedilenlerden hareketle Endüstri 5.0 devriminin insanı merkeze almakta olan bir yaklaşım olduğu ve teknolojik ilerlemelerin yalnızca bireysel performans ya da refahı artırmayı hedeflemediği, yanı sıra daha adil ve insancıl bir toplum düzenine katkılarda bulunmayı amaçladığı söylenebilmektedir.

Özetle alanyazında yalnızca otomasyon ve dijitalleşmeye odaklanan Endüstri 4.0'ın aksine beşinci sanayi devriminin, insanlar ile yapay zeka yeteneklerinin birbirleriyle olan etkileşimleri üzerinde durduğu ifade edilmektedir (Xu vd., 2021). Bununla birlikte makine iş gücünün insanların niyet ve arzularını tespit ederek az da olsa anlaması amaçlanmaktadır. Nitekim robotik arkadaşların kendilerini anlayabildiğini ve onlarla verimli bir şekilde işbirliği içerisinde olabildiğini gören insanların, robotlarla korkmadan çalışabileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu üretken iş birliği neticesinde katma değerli, güvenilir ve azaltılmış masraflarla oldukça etkili bir üretim sürecinin gerçekleştirilmesinin kaçınılmaz olacağı ifade edilmektedir (Mourtzis vd., 2022: 44). Bahsedilenler ışığında, Endüstri 5.0'ın sadece üretim süreçlerini optimize eden bir dönüşüm değil, aynı zamanda insan ile makineler arasında uyumlu olan işbirliğini temel alan bir paradigma değişimi olduğu söylenebilir. Yapay zeka ve robot teknolojilerinin insan merkezli bir yaklaşımla şekillendirilmeye çalışılması, gerek çalışanların iş yerine duyduğu güveni artıracak gerekse de verimliliği maksimum seviyeye çıkaracaktır. Dolayısıyla, gelecekte sanayi ekosistemi içerisinde insan yaratıcılığı ve makine gücünün bir araya getirildiği hibrit bir çalışma modelinin kaçınılmaz hale geleceğini ve bu yeni sanayi devrimiyle birlikte, yalnızca ekonomik kazanç sağlamanın değil, aynı zamanda sürdürülebilir ve insan odaklı bir üretim anlayışının da sağlanacağını söyleyebilmek mümkündür.

2.2. Endüstri 5.0'da Sürdürülebilirlik, İnsan Merkezlilik, Dayanıklılık Odaklı Yaklaşım ve İş Gücüne Etkisi

Endüstriyelleşmeye bakıldığında, özellikle içerisinde bulunan ekonomik ve toplumsal dönüşümlerin elde edilecek ilerlemeler konusunda itici bir güç olduğu söylenebilmektedir. Günümüzde gelişmelerin ve refahın sembolü olmaya devam edebilmek adına da sanayinin dijital ve yeşil dönüşüm faaliyetlerine öncülük etmesi gerektiği düşünülmektedir. Zira endüstriyelleşme süreci, kaynakların korunması, sosyal istikrarın sağlanması ve iklim değişikliği gibi çeşitli konular dahil olmak üzere toplumun karşılaştığı sorunlara çözüm üretmede aktif rol oynayabilmektedir. Dolayısıyla geleceğin endüstri yaklaşımı olarak görülen Endüstri 5.0'ın, hem endüstriye hem de çalışanlar ile topluma fayda sağlaması beklenmektedir. Nitekim Endüstri 5.0 çalışan bireyleri güçlendirmeyi, onların becerilerine hitap etmeyi ve bu doğrultuda sektör içerisindeki rekabet gücünü

artırmayı amaçlamaktadır (Davim, 2025: 15). Bu çerçevede, Endüstri 5.0'ın sunmuş olduğu insan merkezli yaklaşımla, sadece sanayi süreçlerini değil, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik yapıları da değiştirip dönüştürerek sürdürülebilir bir gelecek inşa edilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Endüstri 5.0 ayrıca üretim alanında oldukça önemli bir değişimi işaret etmekte kalmamakta, aynı zamanda akıllı makinelerin hemen yanına insanları geri koymaktadır. Bu insan merkezli olarak gerçekleşmesi planlanan iş birliği önemli potansiyelleri ortaya çıkarırken, yanı sıra çeşitli siber güvenlik problemlerinin meydana gelmesine de sebep olabilmektedir. Bu yüzden sürdürülebilirliğin, güvenilirliğin ve dayanıklılığın göz önünde bulundurulmaya çalışılarak Endüstri 5.0'ın dokusuna bunların işlenmesinin sağlanması gerektiği ifade edilmektedir (Kour vd., 2024: 6). Bu noktada, Endüstri 5.0'ın en temel farkının, teknolojik gelişmeleri insan faktörünü geri plana atmadan süreçleri şekillendirmesi olduğu söylenebilmektedir. Akıllı makinelerin insan faktörüyle iş birliği içerisine girerek çalışması, sadece üretkenliği artırmakla kalmayıp aynı zamanda iş gücünün refahını da göz önünde bulunduran bir sistem oluşturmayı hedeflemektedir. Bu sebeple, üretim süreçlerinde insan faktörünün yenilikçi, yaratıcı, duygusal ve sorun çözme yeteneklerini desteklemekte olan bir dijitalleşme anlayışı özümsemeli ve teknolojik ilerlemeler insanın mevcut yerini işgal etmek yerine onunla beraber değer üretmelidir. Bu sebeple, Endüstri 5.0'ın sürdürülebilir, güvenilir ve etik temeller üzerine kurulmasının sağlanarak, insan odaklı bir sanayi devrimi oluşturmanın oldukça büyük önem arz ettiğini söylemek mümkündür.

Endüstriyel devrimlerle birlikte insan sermayesinin insan merkezliliği ve sürdürülebilirliği kadar dayanıklılığı da yenilik odaklı bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Nitekim endüstriyel süreçlerinde insan sermayesi sürdürülebilir ve dayanıklı bir dönüşüme öncülük etmede olmazsa olmaz bir yapı taşı olarak görülmektedir. Çünkü insan odaklı bir endüstriyel devrim, daha fazla esneklik, yenilikçilik ve yaratıcılık gerektirmektedir. Bu sebeple Endüstri 5.0 ile birlikte gittikçe artan sayıda yenilikçi teknolojilerin ortaya çıktığı ve akıllı makineler ile insan etkileşimine dayanan dengeli bir çalışma ilişkisinin daha fazla gündeme geldiği görülmektedir (Aheleroff, 2022: 10). Buradan hareketle Endüstri 5.0'ın insan sermayesinin dayanıklılığını ve uyum sağlama yeteneğini ön plana çıkararak, teknolojik ilerlemelerin insan odaklı bir perspektifle şekillendirilmesini sağlayacağı ve sanayinin sürdürülebilir geleceğine yön vereceği belirtilebilmektedir. Özellikle, hızla değişip dönüşmekte olan küresel dinamiklerin, krizlerin ve belirsizliklerin karşısında Endüstri 5.0 sanayi devrimiyle mevcut ekosistemlerin esnekliklerini artırarak, insan-makine iş birliği

sayesinde hem daha dirençli hem de daha güvenilir üretim süreçlerinin oluşturulmasının mümkün hale gelebileceği ifade edilebilir.

Endüstri 5.0, günümüzdeki mevcut iş gücünü sadece otomasyon ve dijitalleşmeye dayalı olarak bir dönüşüm sürecine sokmakla kalmayıp, aynı zamanda insan odaklı bir çalışma modeli ileri sürerek iş dünyasını yeni baştan şekillendirmektedir. Bahsedilen bu dönüşüm süreci, insan ile akıllı makinelerin iş birliğini göz önüne alarak, çalışan bireylerin yaratıcılık, yenilikçilik, eleştirel düşünme ve sorun çözme gibi becerilerine daha fazla değer atfetmektedir. Özellikle yapay zekâ destekli teknolojiler ve robotik bazı sistemler hem rutin hem de tekrarlayan işleri üstlenerek, çalışan bireylerin iş gücünde stratejik, yaratıcı ve yenilikçi roller üstlenmesine olanak tanımaktadır. Ayrıca bununla birlikte, iş gücünün düşünülen mevcut değişime adapte olabilmesi için özellikle dijital okuryazarlık, veri analitiği ve yapay zeka ile bütünleşik bir şekilde çalışma becerilerinin geliştirilmesi giderek daha önemli hale gelmektedir. Nitekim Endüstri 5.0'ın hem esnek hem de uzaktan çalışma modelleri sayesinde, sürdürülebilir, insan odaklı iş uygulamaları ve çalışan refahı gibi çeşitli konulara da odaklanarak, iş gücünün dayanıklılığını artırmayı ve iş tatminini yükseltmeyi hedefleyen bir yapı sunduğunu söyleyebilmek mümkündür. Özetle, Endüstri 5.0 ile birlikte çalışan bireylerin akıllı makinelere rakip olarak görüldüğü bir sistem yerine, öncelikle insan faktörünü temel olarak hem teknolojinin hem de insan becerilerinin entegre bir şekilde harmanlandığı bir iş gücü yaratmanın amaçlandığı söylenebilir.

3.Hibrit Çalışma Modelleri ve Esneklik

Günümüzde işin tanımlanması bakımından geçici bir dönem yaşanmaktadır. Zira ofis çalışmaları gittikçe daha fazla iş birlikçi bir hal almakta ve modern iş gücü hem daha mobil olmakta hem de ofis doluluğu daha dinamik hale gelmektedir. Özellikle esnek çalışmanın varlığı iş gücünde geliştikçe, çalışma yerlerinin rolünün de değiştiği görülmektedir (Mantesi vd., 2022: 1). Dijital dönüşüme bağlı şekilde gelişmekte olan yeni çalışma uygulamalarının da, ofis tasarımlarını, işleyiş biçimlerini ve insan/bina etkileşimlerini önemli ölçüde etkileyeceği belirtilmektedir (Harris vd., 2018). Ayrıca son yıllarda meydana gelen bilgisayar, wifi ve cep telefonu gibi teknolojik aletlerdeki hızlı gelişimin esnek çalışma modellerinin ortaya çıkışını desteklediği görülmektedir. Bu bağlamda gittikçe artan sayıda çalışma yeri hem daha esnek hem de daha uyarlanabilir ofis kullanımını benimsemektedir (Sailer, 2020). Ortaya çıkan bu esnek hibrit çalışma modelinin ayrıca kurumların ne kadar alana ihtiyaç duymakta olduğunu, bu alanın nerede bulunacağını ve nasıl yapılandırılması gerektiğini değiştirmesi beklenmektedir. Çünkü gelecekteki iş yeri olgusunun,

tüm çalışanların işe gelmesi durumunda herkesi barındırabilecek şekilde boyutlandırılabilir olması gerektiği ifade edilmektedir (Usher, 2023). Bahsedilenler doğrultusunda, hem fiziksel hem de dijital bağlantıya duyulan gereksinimin arttığı günümüzde, hibrit çalışma modellerinin uzaktan iş birliğini desteklemesi, kişiler arası bağlantıları güçlendirmesi ve toplantı süreçlerini daha verimli bir hale getirmesi için özel teknolojilerin ve çalışma alanlarının geliştirilmesi gerekliliğinin ortaya çıktığı söylenebilir. Bu bağlamda, yapay zekâ destekli iletişim araçlarının, sanal toplantı platformlarının ve akıllı ofis ortamlarının, hem uzaktan hem de yüz yüze çalışmakta olan ekiplerin etkili bir şekilde iş birliği yapmasını sağlaması adına giderek daha fazla önem kazandığı ifade edilebilir. Böylece, Endüstri 5.0'in insan odaklı yaklaşımı doğrultusunda, çalışan bireylerin deneyimini iyileştiren, esnek ve sürdürülebilir hibrit çalışma ortamlarının oluşturulmasının, modern iş yaşamında kritik bir gereklilik haline geldiğini söyleyebilmek mümkündür.

Uzaktan çalışma, geleneksel ofislerin dışına çıkarak iletişimin bilgi teknolojileri ile yapıldığı bir çalışma ortamını ifade etmektedir (Olson ve Primps, 1984). Hibrit çalışma modellerinin gittikçe popülerlik kazanmaya başlaması, çalışan bireylere hem uzaktan çalışmanın hem de ofiste çalışmanın en iyi yönlerini birleştirmeyi hedeflediğini göstermektedir. Özetle hibrit çalışma modellerinin, uzaktan çalışma koşullarını ofiste yüz yüze çalışma ile birleştirmek olduğu ve bu durumun sağlanan esneklikle birlikte iş aile dengesinin kurulmasına katkıda bulunduğu söylenebilmektedir (Beno, 2021; Naqshbandi vd., 2024). Yanı sıra hibrit çalışma düzenine geçişin dezavantajlarının bulunduğu belirtilmektedir. Bunlar ekip çalışmasında uyumun azalması ve işte iletişim güçlüklerinin ortaya çıkması olarak ifade edilebilmektedir (Charalampous vd., 2023). Ek olarak hibrit çalışma koşullarının eşitsizlikleri ortaya çıkarabileceği belirtilmekte ve tüm çalışanların etkili bir uzakta çalışma için gerekli kaynaklara sahip olamayabileceği belirtilmektedir (Koskela vd., 2020). Bahsedilenlerden hareketle, hibrit çalışma modelinin avantajlarından en sağlıklı ve doğru şekilde yararlanırken, dezavantajlarını da en aza indirmek için iş yerlerinde kapsayıcı bazı politikaların özümsemesi, çalışan bireylerin dijital yeterliliklerinin artırılması için çalışmalar yapılması ve esnek çalışma süreçlerinin adil bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Ancak bunlar doğrultusunda Endüstri 5.0'in insan merkezli, dayanıklı ve sürdürülebilir çalışma süreciyle uyumlu, teknoloji ve insan etkileşimini dengelemeyi hedefleyen bir iş modeli oluşturulması mümkün hale gelecektir.

Ayrıca hibrit model, işverenler ve çalışanlar için hem sanal hem de fiziksel çalışma ortamlarında etkileşim ve güçlendirmenin temel bileşenler olarak görüldüğü çalışma süreçlerinin oluşturulmasına iş birlikçi bir şekilde katılım

sağlanması için bireylere oldukça önemli avantajlar sunmaktadır (Skill ve Young, 2002: 32). Bu avantajlar şirketlerin maliyetlerini azaltmasına ve üretkenliğin artmasına izin vermekte olup, çalışan bireylerinde geleneksel çalışma saatleri dışarısına çıkarak, bireylere esnek bir şekilde çalışma olanakları sağlamaktadır (De Menezes ve Kelliher, 2011). Ayrıca bu olumlu unsurlar çalışanlar için daha iyi bir refah anlayışını beraberinde getirerek iş memnuniyeti sağlamakta ve özellikle esnek çalışma saatlerinden hoşlanan kişilere oldukça cazip gelebilmektedir (Viseu vd., 2020). Bu sebeple, hibrit çalışma modelinin uzun vadede başarılı olabilmesi için kurum kültürüne uyumlu olduğu düşünülen stratejilerin geliştirilmesi, çalışanların dijital becerilerinin artırılması ve adil bir işleyişin sağlanması büyük önem taşımaktadır.

3.1.Dijitalleşme ve Çalışma Hayatı Etkileşimi

Dijitalleşmeyle birlikte yaşanmakta olan teknolojik gelişme ve ilerlemelerin gerek çalışma koşullarını gerekse çalışanları etkileyeceği düşünülmektedir. Zira yapay zeka, sanal gerçeklik ve metaverse gibi teknolojilerin varlığını giderek daha fazla hissettirmesiyle birlikte iş yaşamındaki mevcut çalışma koşullarında değişikliklerin meydana gelmesinin kaçınılmaz olacağı ifade edilmektedir (Öztürk, 2024: 106). Özellikle makine ve insan iş birliği noktasında, bilgisayarların rutin kodlanabilir görevleri yerine getirmede çalışanların yerine geçmesine izin verilmesinde bir sakınca görülmeyebileceği, ancak sorun çözme, yaratıcılık ve sürdürülebilirlik noktasında karşılıklı insan ile makine etkileşiminin bulunması gerektiği savunulmaktadır (Autor, 2015: 5). Bu sebeple, dijitalleşmenin iş dünyasına entegre edilmesiyle birlikte, çalışma modellerinin daha esnek, insan-makine iş birliğini destekleyen ve yetkinlik odaklı bir yapıya dönüşmesi kaçınılmaz hale gelmektedir. Endüstri 5.0'ın insan merkezli yaklaşımı doğrultusunda, teknoloji ve insan becerilerinin dengeli bir şekilde bir araya getirildiği çalışma sistemleri, gelecekte iş dünyasının temel dinamiklerinden biri olacaktır.

Endüstriyelleşmeyle birlikte başlayan dijitalleşme sürecinin, iş ve çalışma hayatına özellikle pandemi ile birlikte yenilikler getirdiği görülmektedir. Yeni istihdam olanaklarının oluşması ve işgücü piyasası burada belirleyici faktörler olarak nitelendirilmektedir. Zira pandemi dönemiyle birlikte pek çok işletme ve çalışanın, uzaktan çalışma modellerini uygulamaya çalıştığı ve kişilerin de bu duruma adapte edilmeye çalışıldığı ifade edilmektedir (Akar ve Meçik, 2021: 404). Ancak dijitalleşmenin çalışma hayatında beraberinde getirdiği bu yeni normallerin iş ve çalışma koşullarını yeniden şekillendirebilecek olması kadar, bu şekillenmenin dezavantajları getirecek olmasının örgütler adına sürpriz olmayacağı söylenebilmektedir (Özcan, 2020). Dolayısıyla dijital dönüşümle

beraber ortaya çıkan uzaktan ve hibrit çalışma modellerinin, çalışanlara esneklik sunarken, aynı zamanda iş yaşam dengesinin sağlıklı bir şekilde kurulamaması, sürekli çevrim içi olma baskısı yaşanması ve iş güvencesizliği gibi çeşitli riskleri de beraberinde getireceği ifade edilebilmektedir. Özellikle örgütlerde yaşanması olası olan dijital beceri eksikliği, çalışan bireylerin iş piyasası içerisindeki yerini kaybetme riskleri ve otomasyonun hızlı bir şekilde gelişerek bazı meslek gruplarını tehdit etmesi, iş dünyası içerisinde yeni eşitsizlikleri beraberinde getirebilir. Bahsedilenlerin yanı sıra, çalışanlar arasındaki yüz yüze iletişimin azalması ve ekip çalışmalarında iş birliği sağlanamamasının kuruma olan bağlılık duygusunu zayıflatabileceği öngörülebilir. Tüm bu faktörler dikkate alındığında, dijital dönüşümün sürdürülebilir, insan merkezli ve kapsayıcı bir şekilde yönetilmesi, hem çalışan kişilerin hem de işletmelerin uzun vadeli başarı sağlayabilmesi için kritik bir gereklilik olduğu söylenebilir.

Özetle dijitalleşme, çalışma hayatında köklü değişimlere sebep olarak uzaktan çalışma, hibrit çalışma modelleri ve esneklik gibi kavramların daha fazla ön plana çıkmasını sağlamıştır. Teknolojik ilerlemelerin hız kazanmasıyla beraber uzaktan ve esnek çalışma modelleri yaygınlaşmaya başlamış, çalışan bireyler için hem zamansal hem de mekânsal özgürlüğün sağlanması hedeflenmiştir. Özellikle pandemi dönemiyle birlikte, hibrit çalışma modeli mecburi hale getirilmek zorunda kalınarak, işverenler ve çalışanlar açısından çeşitli yeni çalışma düzenlerinin benimsenmesine öncülük edilmeye çalışılmıştır. Bu hibrit çalışma modelleri, çalışanlara verimliliklerini yüksek düzeye çıkarma ve iş yaşam dengesini kurabilme fırsatları sunarken, işverenler açısından da maliyetleri düşürme ve oldukça geniş bir yetenek havuzuna imkân sağlama gibi avantajları beraberinde getirmiştir. Fakat iletişim eksikliklerinin olması, ekip iletişiminin azalması ve sürekli çevrimiçi olma baskısı gibi çeşitli zorluklar, bu modelin etkinliğini sınıyan faktörler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla, dijital dönüşümün getirdiği bu dönüşüm sürecinin başarılı olabilmesi için esneklikle beraber çalışan refahını önceleyen ve destekleyen stratejilerin geliştirilmesi oldukça büyük bir önem taşımaktadır.

4.Endüstri 5.0 ve Hibrit Çalışma Modellerinin Kesişimi

İş yaşamında tanık olunan değişimlerin büyük çoğunluğu dijital teknolojilerin gelişmesinden ve endüstriyellemenin ilerlemesinden kaynaklanmaktadır. Günümüzde sıklıkla karşılaşılan yapay zeka, blok zinciri, sanal gerçeklik ve metaverse gibi teknolojilere süreçleri kolaylaştırmak ve iyileştirmek adına kolaylıkla ulaşmak isteme söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla bu durumun iş yaşamına da entegre edilmek istendiği ve bu yollarla da özellikle müşteri deneyimlerinin iyileştirilmesinin hedeflendiği söylenebilmektedir. Çünkü

işletmeler dijital teknolojileri kullanmaya başlayarak rutin olmayan ve tekrarlayan süreçleri otomatikleştirebilecek ve bu doğrultuda otomasyon ile verimliliği artırarak, manuel olarak gerçekleştirilemeyen bulgular en az indirebilecektir (Aksoy, 2024: 14). Bu sebeple dijital dönüşüm ve makine kullanımıyla birlikte sürdürülebilirliği, üretkenliği ve yaratıcılığı sağlamak amacıyla robotik ve insan iş birliğini önceleyen işletmeler Endüstri 5.0'ın önemine özellikle vurgu yapmaktadır (Javaid vd., 2022). Bu doğrultuda, Endüstri 5.0'ın insan odaklı ve akıllı otomasyona dayalı tasarlanan yaklaşımı, hibrit çalışmayla birleşerek iş yaşamında daha esnek, sürdürülebilir ve verimli bir çalışma ortamı oluşturulmasına katkı sunacaktır. İnsan ve yapay zekanın iş birliği yaparak çalıştığı bu yeni model içerisinde, çalışan bireyler dijital araçlar sayesinde hem uzaktan hem de ofisten daha verimli bir şekilde iş süreçlerine dahil olabilirken, robotik sistemler ve otomasyon ise operasyonel verimliliğin artırılmasını sağlayarak manuel iş yükünü azaltacaktır. Bu sayede, hibrit çalışma modelinin sağlamış olduğu esneklik, Endüstri 5.0'ın insan merkezli teknoloji entegrasyonu ile birleşerek çalışanların verimliliğini ve iş tatminini artırırken, işletmelerin de piyasada rekabet avantajı kazanmasına katkıda bulunacaktır.

5.Endüstri 5.0 ve Hibrit Çalışmanın Örgütsel ve Bireysel Boyutta Etkileri

Endüstri 5.0'ın insan odaklı, yaratıcı ve sürdürülebilir bir dönüşüm sürecini hedeflediği göz önüne alındığında hem işletmelere hem de çalışan bireylere önemli etkilerinin olabileceği düşünülmekte ve örgütsel etkileri ile bireysel etkileri aşağıdaki gibi ifade edilebilmektedir. Örgütsel etkiler; insan makine iş birliği, sürdürülebilirlik, dijitalleşme ve esneklik ile yetkinlik dönüşümü şeklinde sıralanabilmektedir.

- **İnsan ve Makine İş Birliği:** Endüstri 5.0, robotlar, otomasyon ve yapay zeka sistemleriyle birlikte işletmedeki çalışanların beraber olarak çalışmasını teşvik ederek, verimliliğin ve esnekliğin artmasına katkıda bulunabilecektir.
- **Sürdürülebilirlik:** Endüstri 5.0, yeşil üretim süreçleri, atık yönetimi ve enerji verimliliğinin sağlanması kurumsal sosyal sorumluluk süreçlerini destekleyebilecektir.
- **Dijitalleşme ve Esneklik:** İşletmeler, hibrit çalışma modelleri, robotlar ve akıllı fabrikalar vasıtasıyla hem daha esnek üretim hem de daha esnek yönetim faaliyetleri gerçekleştirilmesine imkân sağlayacaktır.
- **Yetkinlik Dönüşümü:** Yeni teknolojilere hızlı bir şekilde adapte olması için firmalar çalışanlarına dijital yetkinlikler kazanmaları ve bireylerin çeşitli eğitim programlarına katılarak kendilerini geliştirmeleri için yatırım yapabilecektir.

Bireysel etkiler; iş tatmini ve motivasyon, esnek çalışma modelleri, beceri ve yetenek gelişimi, iş güvencesi ve yeni iş modelleri şeklinde sıralanabilmektedir.

- **İş Tatmini ve Motivasyon:** İnsan odaklı bir yaklaşımla, iş yerinde bireyler daha yaratıcı, üretken ve stratejik işlere kendilerini vererek yüksek düzeyde tatmin sağlayabileceklerdir.
- **Esnek Çalışma Modelleri:** Uzaktan çalışma imkânları ve hibrit modellerin artması, çalışanların iş yaşam dengesini daha sağlıklı bir şekilde kurmasına yardımcı olabilecektir.
- **Beceri ve Yetenek Gelişimi:** Yapay zekâ, robotlar ve otomasyon sistemler, rutin ve tekrarlayan işleri yürütürken çalışanlar daha karmaşık ve analitik beceriler geliştirmek zorunda kalabileceklerdir.
- **İş Güvencesi ve Yeni İş Modelleri:** Dijitalleşme süreciyle beraber geleneksel iş tanımlarının değişmesi, birtakım meslek gruplarının ortadan kalkmasına sebep olabileceken, yeni bazı iş fırsatlarını da doğurabilecektir.

Bu bilgiler doğrultusunda, Endüstri 5.0'ın işletmeler ve bireyler için teknoloji ile insan gücünün uyum içerisinde çalıştığı, sürdürülebilir, dayanıklı ve esnek bir dönüşümü zorunlu hale getirebileceği söylenebilir. Özetle bu dijitalleşme sürecinde işletmelerin, hem çalışanların dijital yetkinliklerini artırmasının hem de insan merkezli stratejiler geliştirmesinin, gelecekteki rekabet piyasası içerisinde başarılı olabilmeleri için kritik bir gereklilik olduğu ifade edilebilir. Alanyazına bakıldığında hibrit çalışmanın mevcut etkileri destekler nitelikte araştırma bulguları bulunmuş olup, hibrit ve esnek çalışmanın bireylere belli bir özerklik sunarak refahlarını ve iş tatminlerini artırdığı (Bloom vd., 2023), yetkinliklerini artırarak kariyer ilerlemelerini sağladığı (Hopkins ve Bardoel, 2023) ve üretkenliklerini teşvik ettiği (Naqshbandi vd., 2024) tespit edilmiştir.

6. Endüstri 5.0'ın Gelecek Perspektifi

Endüstri 5.0, insan ve makine iş birliğini güçlendirerek üretim aşamalarını daha verimli, dayanıklı, sürdürülebilir ve esnek hale getirmeyi hedeflemektedir. Yapay zekâ, otomasyon sistemleri ve dijital ikiz teknolojisi gibi yenilikçi öneriler, çalışan bireylerin yerini almaktan ziyade onların yetkinliklerini destekleyerek hem daha stratejik hem de daha yaratıcı işlere yönelmelerine imkân sağlayacaktır. Gelecekte, Endüstri 5.0'ın en önemli odak noktalarından biri muhakkak sürdürülebilir üretim olacaktır. Dolayısıyla yenilenebilir enerji kaynaklarının entegre edilmesi, atık yönetiminin sağlanması ve akıllı üretim sistemlerinin yaygınlaşması, endüstriyel süreçlerin çevre üzerindeki etkisini de azaltacaktır. Aynı zamanda, planlanan sanal eğitim ve dijital simülasyon gibi

teknolojiler, çalışan bireylerin yeni nesil üretim süreçlerine daha hızlı uyum sağlamasını kolaylaştırarak işletmelerin eğitim maliyetlerinin düşmesine katkıda bulunacaktır. Özetle, Endüstri 5.0'ın teknolojiyi insan odaklı bir yaklaşımla birleştirmekle kalmayacağını, aynı zamanda iş dünyasında daha akıllı, üretken, yaratıcı, verimli ve sürdürülebilir bir ekosistem yaratmayı hedeflediğini söyleyebilmek mümkündür.

Ayrıca endüstrileşmeye bağlı olarak ortaya çıkan robotik, sanal gerçeklik ve yapay zekâ gibi teknolojik gelişmeler doğrultusunda geleceğin meslekleri tanımlanırken işletmelerde iş kayıplarının meydana gelmemesi durumunun söz konusu olacağı ifade edilmektedir (Davenport ve Ronanki, 2018). Özellikle bilgiye dayalı olarak çalışan bireylerin, yani ar-ge faaliyetlerinde rol oynayan kişilerin yerine, teknolojik ilerleme süreçlerinde ortaya çıkan yeni teknolojilerin duygusal görevlerin yerine getirilmesi noktasında eksik kalacağı ama yeni işler ortaya çıkarmada başarılı olarak, tehdit olarak görülemeyeceği ileri sürülmektedir (Ili ve Lichtenthaler, 2017). Bu sebeple, Endüstri 5.0'ın sunmuş olduğu fırsatları en iyi ve doğru şekilde değerlendirebilmek için insan merkezli, yenilikçi ve sürdürülebilir stratejilerin özümsemesi, geleceğin iş dünyasında başarılı olmanın önemli bir unsuru olarak görülebilir.

Son olarak ise Endüstri 5.0 döneminde, insana özgü yaratıcılık, etik değerler ve sürdürülebilirliğin giderek daha çok odak noktası haline geldiği söylenebilmektedir. Özellikle iş dünyasında çalışanların dijital ve bilişsel becerilerini geliştirmek, insan ile makine iş birliğini artıran hibrit çalışma modellerini özümsemek ve yapay zeka ile veri analitiğini karar alma süreçlerine entegre etmeye çalışmak önem arz etmektedir. Ayrıca, yenilikçi ekosistemleri desteklemek ve esnek üretim yapıları kurarak müşteri merkezli çözümler geliştirmeye çalışmak, piyasadaki işletmeler için rekabet avantajı elde etmede kritik bir unsur olarak görülebilir. Ek olarak gelecekte, teknolojik ilerlemelerin insanların yerine geçmesinden ziyade, insanların kabiliyetlerini güçlendiren bir araç olarak konumlandırılması, gerek işletmeler gerekse de çalışanlar için sürdürülebilir bir büyüme ve değer yaratma fırsatı sunabilecektir.

7.Sonuç

Endüstri 5.0, teknolojik gelişmeleri insan odaklı bir yaklaşımla bir araya getirerek iş dünyasında köklü bir dönüşüm süreci başlatmıştır. Bu dönüşüm süreci esnasında sadece üretim süreçlerini değil, aynı zamanda işte çalışma biçimlerini, iş gücü yeteneklerini ve organizasyonel yapıları da kapsamlı şekilde etkilemektedir. Bu bağlamda, hibrit çalışma modeli Endüstri 5.0'ın sunduğu esneklik ve insan odaklı yaklaşımın en belirgin örneklerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Dijitalleşme ve yapay zekâ destekli sistemler sayesinde çalışanlar, fiziksel ve sanal ortamlar arasında

daha verimli ve dengeli bir şekilde çalışabilmektedir. Bu durum, iş yaşam dengesinin sağlanmasına, çalışan motivasyonunun artırılmasına ve organizasyonel verimliliğin yükseltilmesine katkı sunmaktadır. Sonuç olarak, Endüstri 5.0 ile gelişen insan-makine iş birliği, hibrit çalışma modelleriyle birleşerek daha sürdürülebilir, esnek ve üretken bir iş dünyasının temellerini atmakta, işletmelerin rekabet gücünü artırırken de çalışanların yeteneklerini geliştirmesine ve daha tatmin edici bir çalışma deneyimi elde etmesine olanak tanımaktadır.

Endüstri 5.0'ın iş yaşamına insan ve teknoloji arasındaki iş birliğini güçlendiren bir dönüşüm getirmiş olduğu düşünüldüğünde, bu endüstriyel dönemin otomasyon ve yapay zekanın yanı sıra insan yaratıcılığını, yeteneklerini, duygusal zekayı ve etik değerleri üretim ve iş süreçlerine entegre etmeyi hedeflediği söylenebilmektedir. Bu bağlamda iş hayatında kişiselleştirilmiş üretim, daha esnek, üretken ve verimli çalışma modelleri, insan ile makine etkileşimini artıran hibrit iş ortamları gibi değişimlerin ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Nitekim işletmelerde bireyler, robotlar ve yapay zekâ destekli sistemlerle birlikte işleri yürüterek, hem daha stratejik hem de katma değeri yüksek görevlere odaklanabilmektedir. Ayrıca, Endüstri 5.0 ile birlikte sürdürülebilirlik, insan merkezilik ve sosyal sorumluluk iş dünyasının ana dinamiklerinden biri haline gelmekte ve şirketler gerek çevresel gerekse de toplumsal etkilerini göz önünde bulundurarak hareket etme yoluna gitmektedir. Bahsedilen bu süreçler, çalışan bireylerin kabiliyetlerini geliştirmesini ve teknolojiye uyum sağlamasını gerektirse bile, iş gücünü tamamlayan kapsayıcı bir dönüşüm sağlayarak insan odaklı bir iş anlayışını ön plana çıkarmaktadır.

Özellikle pandemi dönemiyle birlikte hız kazanan ve gittikçe yaygınlaşan bir iş modeli olarak hibrit çalışma modeli, teknolojik ilerleme ve gelişmelerin bu denli hızlı olduğu günümüzde daha kalıcı hale gelme potansiyeline sahiptir. Dijital dönüşümün hızlanması, bulut teknolojileri ve uzaktan çalışma araçlarının büyük ilerlemeler kaydetmesi, çalışan bireylerin mekândan bağımsız bir şekilde yaratıcı ve verimli çalışmasını mümkün kılmaktadır. Bu sebeple çalışan memnuniyeti, iş yaşam dengesi, iş tatmini ve esneklik gibi unsurların, hibrit çalışma modelin tercih edilmesini destekleyen unsurlar arasında yer aldığı söylenebilmektedir. İşverenler tarafından hibrit çalışmaya bakıldığında ise, operasyonel olarak maliyetlerin azaltılması, daha geniş bir yetenek havuzuna erişim sağlanması ve çalışan verimliliğinin artırılması gibi avantajları ön plana çıkardığı görülmektedir. Ek olarak, hibrit modelin sürdürülebilir olabilmesi için şirketlerin güçlü bir dijital altyapı kurmasının, ekip içi iletişimi güçlendirmesinin ve iş birliğini destekleyen stratejiler geliştirmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Özetle bu dijital dönüşüm sürecinin hem çalışma kültürünü yeniden şekillendireceğini hem de geleneksel ofis anlayışından uzaklaşarak daha esnek ve yenilikçi bir iş düzenine geçişi hızlandıracağını söyleyebilmek mümkündür.

Kaynakça

- Aheleroff, S., Huang, H., Xu, X., & Zhong, R. Y. (2022). Toward sustainability and resilience with Industry 4.0 and Industry 5.0. *Frontiers in Manufacturing Technology*, 2, 951643. <https://doi.org/10.3389/fmtec.2022.951643>
- Akar, İ., & Meçik, O. (2021). Çalışma yaşamında yenilikler: Pandemi ile dijitalleşme deneyimi. *Journal of Life Economics*, 8(4), 403-411. <https://doi.org/10.15637/jlecon.8.4.01>
- Aksoy, C. (2024). İşletmelerin dijital dönüşümü ve dijital liderlik yaklaşımı. *Kalite ve Strateji Yönetimi Dergisi*, 4(1), 1-29.
- Amirkhizi, P. J., Pedrammehr, S., Pakzad, S., Asady, Z., Arogbonlo, A., & Asadi, H. (2024, April). Emerging Synergies: Industry 5.0 Integration of Complex Systems. In 2024 IEEE International Systems Conference (SysCon) (pp. 1-8). IEEE.
- Aslam, F., Aimin, W., Li, M. & Rehman, K.U. (2020). Innovation in the era of iot and industry 5.0: Absolute innovation management (aim) framework. *Information*, 11 (124): 1-24.
- Autor, D. H. (2015). Why are there still so many jobs? The history and future of workplace automation. *Journal of Economic Perspectives*, 29(3), 3-30.
- Battini, D., Berti, N., Finco, S., Zennaro, I., & Das, A. (2022). Towards industry 5.0: A multi-objective job rotation model for an inclusive workforce. *International Journal of Production Economics*, 250, 108619.
- Beno, M. (2021). On-site and hybrid workplace culture of positivity and effectiveness: Case study from Austria. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 10(1), 331-338. <https://doi.org/10.36941/ajis-2021-0142>
- Bloom, N., Han, R., & Liang, J. (2022). How hybrid working from home works out. *National Bureau of Economic Research*, 1-52. <https://doi.org/10.3386/w30292>
- Charalampous, M., Grant, C.A., & Tramontano, C. (2023). Getting the measure of remote e-working: A revision and further validation of the e-work life scale. *Employee Relations: The International Journal*, 45(1), 45-68. <https://doi.org/10.1108/er-11-2021-0483>
- Davenport, T. H. & Ronanki, R. (2018). Artificial intelligence for the real world. *Harvard Business Review*, 96(1), 108–116.
- Davim, J. P. (2025). Perceptions of industry 5.0: Sustainability perspective. *BioResources*, 20(1), 15-16. <https://doi.org/10.15376/biores.20.1.15-16>

- De Menezes, L. M., & Kelliher, C. (2011). Flexible working and performance: A systematic review of the evidence for a business case. *International Journal of Management Reviews*, 13(4), 452-474.
- Hopkins, J., & Bardoel, A. (2023). The future is hybrid: how organisations are designing and supporting sustainable hybrid work models in post-pandemic Australia. *Sustainability*, 15(4), 3086. <https://doi.org/10.3390/su15043086>
- Ili, S., & Lichtenthaler, U. (2017). Das Ende des traditionellen Bankwesens? Hoffentlich!. *Innovationen und Innovationsmanagement in der Finanzbranche*, 21-36.
- Javaid, M., Haleem, A., Singh, R. P., & Suman, R. (2022). Artificial intelligence applications for industry 4.0: A literature-based study. *Journal of Industrial Integration and Management*, 7(1), 83-111.
- Koskela, T., Pihlainen, K., Piispa-Hakala, S., Vornanen, R., & Hämäläinen, J. (2020). Parents' views on family resiliency in sustainable remote schooling during the COVID-19 outbreak in Finland. *Sustainability, MDPI*, 12(21), 1-20. <https://doi.org/10.3390/su12218844>.
- Kour, R., Karim, R., Dersin, P., & Venkatesh, N. (2024). Cybersecurity for Industry 5.0: Trends and gaps. *Frontiers in Computer Science*, 6, 1434436. <https://doi.org/10.3389/fcomp.2024.1434436>
- Leng, J., Sha, W., Wang, B., Zheng, P., Zhuang, C., Liu, Q., & Wang, L. (2022). Industry 5.0: Prospect and retrospect. *Journal of Manufacturing Systems*, 65, 279-295.
- Mourtzis, D., Angelopoulos, J., & Panopoulos, N. (2022). Operator 5.0: A survey on enabling technologies and a framework for digital manufacturing based on extended reality. *Journal of Machine Engineering*, 22(1), 43-69.
- Mulongo, N. Y. (2024, May). Industry 5.0 a novel technological concept. In 2024 International Conference on Smart Applications, Communications and Networking (SmartNets) (pp. 1-6). IEEE.
- Nahavandi, S. (2019). Industry 5.0: A human-centric solution. *Sustainability*, 11(16), 4371.
- Naqshbandi, M. M., Kabir, I., Ishak, N. A., & Islam, M.Z. (2024). The future of work: Work engagement and job performance in the hybrid workplace. *The Learning Organization*, 31(1), 5-26. <https://doi.org/10.1108/TLO-08-2022-0097>
- Neumann, W. P., Winkelhaus, S., Grosse, E. H., & Glock, C. H. (2021). Industry 4.0 and the human factor—a systems framework and analysis methodology for successful development. *International Journal of Production Economics*, 233, 107992.

- Olson, M.H., & Primps, S.B. (1984). Working at home with computers: work and nonwork issues. *Journal of Social Issues*, 40(3), 97-112. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1984.tb00194.x>.
- Özcan, N. (2020). Küresel sorunlara ancak insan odaklı bir yaklaşımla cevap verebiliriz. *İktisat ve Toplum*, 113, 17-21.
- Öztürk, F. (2024, October 17-19). Metaverse and Human Resources: Bibliometric Analysis with Vosviewer. 9th International Conference on Business and Economics Studies. Erzurum, Türkiye.
- Queiroz, M. M., & Wamba, S. F. (2022). *Managing the Digital Transformation: Aligning Technologies, Business Models, and Operations*. CRC Press.
- Skill, T. D., & Young, B. A. (2002). Embracing the hybrid model: Working at the intersections of virtual and physical learning spaces. *New Directions for Teaching and Learning*, 2002(92), 23-32.
- Viseu, J., Pinto, P., Borralha, S., & Jesus, S. N. (2020). Role of individual and organizational variables as predictors of job satisfaction among hotel employees. *Tourism and Hospitality Research*, 20(4), 466-480.
- Xu, X., Lu, Y., Vogel-Heuser, B., and Wang, L. (2021). Industry 4.0 and Industry 5.0—Inception, conception, and perception. *Journal of Manufacturing Systems*, 61, 530-535. <https://doi.org/10.1016/j.jmsy.2021.10.006>

Bölüm 8

İş Sağlığı Ve Güvenliğinde Kişisel Koruyucu Donanımların Önemi

Gülizar HOŞTEN¹

Dünya genelinde istihdamın nüfusa oranının yaklaşık % 58 olduğu ve 15 yaş üstü küresel nüfusun yaklaşık % 60'ının istihdam edildiği bilinmektedir (Dyvik, 2025). Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) raporuna göre her yıl yaklaşık üç milyon işçinin iş kazaları ve meslek hastalıkları nedeniyle hayatını kaybettiğini belirtmektedir. (URL 1, 2025). UÇÖ raporunda her yıl 395 milyon çalışanın ölümcül olmayan yaralanmalara maruz kaldığını belirtirken her 100.000 çalışan yetişkinler arasında erkeklerin oranının (51.4) kadınların oranından (17.2) daha fazla olduğunun altını çizmektedir. Bu durum kadın veya erkek çalışan kesimin korunmasının tüm toplumun sağlık ve güven içinde yaşamasının ön şartlarından biri olduğunu birkez daha göstermektedir.

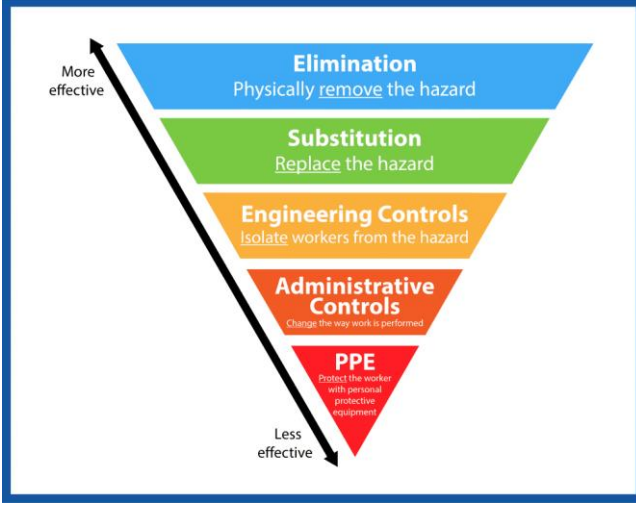
İşle ilgili yaralanma ve hastalıkların önlenmesi için ulusal ve dünya çapında araştırma yaparak önerilerde bulunmaktan sorumlu lider kuruluşlardan biri olan Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Mesleki Güvenlik ve Sağlık Enstitüsü (National Institute for Occupational Safety and Health, kısaca NIOSH), tehlike kontrol hiyerarşisi göre önlemler sırasıyla (detaylar için Şekil 1'e bakınız);

1. Tehlikenin kaynağından korunmak için tehlikeyi ortadan kaldırmak (bertaraf etmek)
2. Tehlikeli olanı daha az tehlikeli olanla değiştirmek (ikame etmek)
3. Mühendislik önlemleri
4. Örgütsel önlemler
5. Kişisel koruyucu donanımlar / ekipmanlar

olarak belirlenmiştir (URL-2, 2025). En etkili önlemlerden en az etkili önleme kadar ters piramid veya ters üçgen olarak da adlandırılan tehlike kontrol hiyerarşisinde kişisel koruyucu donanımlar çalışanın korumaya yönelik en az etkili kontrol yöntemi olarak gösterilmektedir.

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi/Mühendislik fakültesi/Makine Mühendisliği Bölümü/Makine Mühendisliği Pr. ORCID No:0000-0001-7290-3936

Şekil 1: NIOSH Tehlike Kontrol Hiyerarşisi

Kişisel Koruyucu Donanımların Önemi

UÇÖ işyerini güvenli hale getirmek, insanları güvenli ve sorumlu bir şekilde çalışmaya teşvik etmek için talimatlar, prosedürler, eğitim ve denetimlerin önemine dikkat çeker. Kirli havayı solumaktan kaynaklanan akciğer yaralanmaları, düşen malzemelerden kaynaklanan baş ve ayaklar yaralanmaları, havada uçuşan parçacıklardan veya aşındırıcı sıvıların sıçramasından kaynaklanan göz yaralanmaları kimyasal aşındırıcı malzemelerle temastan kaynaklanan cilt ve aşırı sıcak veya soğuktan kaynaklanan vücut yaralanmaları gibi yaralanmalar mühendislik kontrolleri ve güvenli çalışma sistemleri uygulandığında bile çalışanlar açısından devam edebilen bazı tehlikelerdir. UÇÖ bu tehlikelerin önlenmesi ve risklerin azaltılabilmesi için çalışana uygun ve doğru KKDlerin kullanılması gerektiğini belirtir (URL-3, 2025).

Malta ve ark., (2024) tarafından özellikle ölümcül olanlar olmak üzere yaralanmaların sayısını, coğrafi bölgeleri ve meydana gelme şekilleri yanı sıra güvenlik alanında en önemli önleyici unsurlardan biri olarak değerlendirdikleri KKDlerin iş kazası sonucu yaralanma dinamiklerinin yeniden yapılandırılması, kullanılıp kullanılmadıklarının değerlendirilmesi, hem etkinliklerinin değerlendirilmesi hem de kullanımlarının tavsiye edilmesi açısından önemini ortaya koymak için ülkemizin de yüksek İnsani Gelişme Endeksi'ne (Human Development Index/İGE), sahip Grup1 kategorisinde analiz edildiği araştırmada araştırmacılar, KKD'nin ne zaman ve nasıl kullanıldığının yapılan çalışmalara dahil edilmediği, eğitim, güvenlik kültürü veya KKD mevcudiyetindeki boşlukların tespit edilmesi gerektiği ve yasal olarak tüm ülkelerin ulaşabileceği standartların geliştirilmesinin kazaların engellenmesinde

önemli olduğunu ortaya koymuşlardır. Araştırmacılar tüm ülkelerin üstünde uzlaşabilecekleri standartların KKD kullanımını artırmak için düzeltici önlemlerin alınmasına yol açabileceğini ifade etmişlerdir.

17 Kasım 2019 tarihinde Çin'in Vuhan kentinde başlayarak tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi yaş grubu farketmeksizin tüm insanların enfeksiyondan korunmasında KKDların önemini göstermiştir. Özellikle sağlık çalışanlarının patojene maruz kalmadan ve bu enfeksiyon hastalığına yakalanmadan hasta bireyleri tedavi edebilmelerini doğru kullanılan KKDler aracılığıyla sağlanmıştır (Karim ve ark., 2020). ABD'deki Mesleki Güvenlik ve Sağlık İdaresi (OSHA) KKD'yi bulaşıcı maddelere karşı korunmak için bir çalışan tarafından giyilen özel giysi veya ekipman olarak tanımlamaktadır. Karim ve ark. (2020) tarafından yapılan çalışmada Covid-19 pandemisinde sağlık çalışanlarının korunmaları için kullanılan KKDlerin özellikle, insan vücudu ile patojenler arasında bir bariyer oluşturarak temas ve damlacık maruziyetlerini önleyebilir veya azaltabilir olması gerekliliğini vurgulanmaktadır.

Şekil 2: Covid-19 pandemisi KKD özelliği (Karim ve ark., 2020).

Kale ve Eskişar (2021) tarafından yapılan çalışmada ülkemizde en çok ayak (%34), kafa (%15) e göz (%8) yaralanmaları gerçekleştiğini, yaşanan iş kazalarında KKDların kullanıldığı durumlarda iş kazalarının %70'inin önlenilebileceği veya şiddetinin azaltılabileceği vurgulanmaktadır. Atasoy ve ark. (2024) tarafından yapılan başka bir çalışmada da, ülkemizde ve dünyada en çok yaralanmalı ve hatta ölümlü kazaların yaşandığı sektörlerin başında gelen inşaat sektöründe inşaat şantiyelerinde olan kazaların çoğunlukla yetersiz veya yanlış kullanılan KKDlerin raporlandığı yüksekte çalışmalar sırasında yaşandığı ifade edilmektedir.

Kişisel Koruyucu Donanımların Tarihsel Gelişimi

Kişisel koruyucu donanımların (KKD) en basit tanımlaması insanların kendilerini dış tehlikelerden koruyabilmeleri temeline dayanan giyilebilir ve/veya el ile tutulabilir malzemelerden yapılan ekipmanlardır. KKD tarihsel

gelişimlerine bakıldığında ilk olarak Bronz çağında M.Ö. 2050 ve sonrası dönemde Sümerler ve Asurluların savaşlarda metal zırların kullanıldığı, M.Ö. 1500'lerden sonra ise daha hafif malzeme olan tunç ve deriden yapılan zırh ve miğferler olduğu görülmektedir. Antik Yunan ve Roma imparatorluklarında deri üstüne işlenen metallerle özellikle göğüs bölgesinin daha güçlü korunması sağlanmış, metal miğferlere kolluklar da eşlik etmeye başlamıştır

(URL-4, 2025). M.Ö. 1. Yüzyılda cam malzemelerin üfleme tekniği keşfedilmesiyle şekillendirilmesi keşfedildiğinde sıcak ateşten gözleri korumak için basit gözlükler kullanılmaya başlanmıştır (Erdal, 2022).

Şekil 3: Cam malzemelerin şekillendirilmesi sırasında kullanılan koruyucu gözlükler (Erdal, 2022).

Bu gözlüklerin yanı sıra deri önlükler de demirciler ve diğer zanaatkarlar tarafından kullanılmıştır. 14. Yüzyılda ortaya çıkan Veba salgını sırasında hekimlerin hastalıktan korunmak için gaga maskeleri ve koruyucu kıyafetler kullandıkları bilinmektedir (Lynteris, 2018).

Kaskların aslında tarihsel endüstriyel kullanımı 1500'lerin başlarında Polonya tuz madenlerine kadar uzanmaktadır. İşçiler, başlarının üstünden aşağı yuvarlanan tuz bloklarından korunmaya ihtiyaç duyuyorlardı (Weaver ve ark., 2024). 18 ve 19. Yüzyıllara gelindiğinde Sanayi Devriminin karanlık yüzü olarak da adlandırılan düşük ücret karşılığında oniki saati aşan çalışmalar, yetersiz hijyenik ve hatta içme suyu ortamlarında yürütülen çalışma ortamlarında fabrikalarda işçilerin konrtolsüz ve hızlı çalışan makinelerden kaynaklı tehlikelerden korunmaları için ilk endüstriyel KKD geliştirilmeye başlandı (Allen, 2017). Tekstil, madencilik ve metal işleme gibi sektörlerde işçiler, iş kazaları ve meslek hastalıklarına karşı korunmak amacıyla çeşitli koruyucu ekipmanlar kullanmaya başladı. Kalay ve bakır maden işçilerinin başlarını korumak için giydikleri deri veya reçine ile sertleştirilmiş keçeden yapılmış

şapkalar günümüzün baş koruma standartlarının oluşmasına da yardımcı olan ilk baretlerdir (Weaver ve ark., 2024). Sıcak metallerle çalışan işçilerin ellerini ve kollarını yanmalardan korumak için kullandıkları deri eldivenler ve kolluklar ile tozlu ve dumanlı ortamlarda çalışan işçilerin, bez maskeler veya basit solunum koruyucular kullanarak solunum yolu hastalıklarına karşı önlem aldıkları bilinmektedir (ve Thompson, 2006). Sanayi Devrimi döneminde, işverenler ve işçiler, koruyucu ekipmanların önemini fark etmeye başlamış olsalarda KKD kullanımlarının yaygınlaşarak standartlaşması 19. yüzyılın sonlarına doğru iş sağlığı ve uygulamalarında iş kazalarının ve meslek hastalıklarının engellenmesi ile ilgili çalışmaların ve önlemlerin artmasıyla birlikte artmaya başlamıştır.

KKD gelişmesinde en büyük etkiyi yaratan etmenlerden bir diğeri de savaşlardır. 20. yüzyılın başlarında, özellikle I. Dünya Savaşı sırasında, gaz maskeleri ve diğer koruyucu ekipmanlar büyük ölçüde geliştirilmiş ve standartlaştırılmıştır. Savaş koşullarının zorluğunun yanı sıra dünyada ilk defa kullanılmaya başlanan kimyasal silahlar askerlerin korunması amacıyla KKD'leri beklenenden daha hızla gelişmesine neden olmuştur. Haber (1986), “Zehirli bulut: Birinci Dünya Savaşı'nda Kimyasal Savaş” isimli kitabında hardal gazı, klor gazı, fosgen vb. gibi yaygın olarak kullanılan kimyasal silahlara karşı askerlerin solunum yollarını ve cildini korumak için aktif kömür filtreleri ve kauçuktan yapılan gaz maskelerinin kullanıldığını, zehirli gazları filtreleyen bu maskelerin en etkililerinden birinin İngilizler tarafından geliştirilen “Small Box Respirator” olduğunu belirtir.

UÇÖ'nün 1981 tarihli İş Sağlığı ve Güvenliği Sözleşmesi (No. 155) 16. Maddesinde KKD'lerin kullanılması ile ilgili bağlayıcı kararlar alması ile KKD gelişimlerinde ve standartlarının oluşturulmasında ivmelenme görülmüş ve baretler, eldivenler, göz korumaları, yüksek korumalı giysiler, güvenlik ayakkabıları, emniyet kemerleri, solunum koruyucu ekipman gibi pekçok ürünün çalışanı iş kazasından ve sağlık üstünde olumsuz etkileri olan alanlardan korumaları güvence altına alınmıştır. İş sağlığı ve güvenliği alanında yapılan düzenlemelerle birlikte KKD kullanımı zorunlu hale gelmiş, inşaat, sağlık, kimya, madencilik ve daha birçok sektörde yaygın olarak kullanılmaya başlanmış ve hatta teknolojik gelişmelerle birlikte sensörlü kasklar, hava kalitesi ölçen maskeler gibi akıllı KKD'ler ortaya çıkmıştır (URL-5, 2025).

Kişisel Koruyucu Donanımların Yasalarımızda Yeri

Ülkemizde 20.06.2012 tarihinde 28339 sayı numarası ile kabul edilerek resmi gazetede yayınlanan 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu kapsamında çalışanların iş sırasında korunmaları için alınması gereken önlemler belirlenmiştir. Bu kanuna bağlı olarak 02.07.2013 ve 28695 sayılı resmi gazetede

yayınlanan 18540 sayılı Kişisel Koruyucu Donanımların İşyerlerinde Kullanılması Hakkında Yönetmelik işyerindeki risklerin önlenmesinin veya yeterli derecede azaltılmasının, teknik tedbirlere dayalı toplu korunma ya da iş organizasyonu veya çalışma yöntemleri ile sağlanamadığı durumlarda kullanılacak kişisel koruyucu donanımların özellikleri, temini, kullanımı ve diğer hususlarla ilgili usul ve esasları belirlemek amacını taşımaktadır. 01.05.2019 tarihinde 30761 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 31465 sayılı Kişisel Koruyucu Donanım Yönetmeliği işyerlerinde güvenli ve sağlıklı bir çalışma ortamının sağlanabilmesi amacıyla kullanılan kişisel koruyucu donanımların (KKD) veya ekipmanların tasarımı ve üretimi ile bu ekipmanların serbest dolaşımına ilişkin usul ve esasları belirler.

Kişisel koruyucu donanımlar yasalarımızda;

- Çalışanı, yürütülen işten kaynaklanan, sağlık ve güvenliği etkileyen bir veya birden fazla riske karşı koruyan, çalışan tarafından giyilen, takılan veya tutulan, bu amaca uygun olarak tasarımı yapılmış tüm alet, araç, gereç ve cihazları,
- Kişiyi bir veya birden fazla riske karşı korumak amacıyla üretici tarafından bir bütün haline getirilmiş cihaz, alet veya malzemeden oluşmuş donanımı,
- Belirli bir faaliyette bulunmak için korunma amacı olmaksızın taşınan veya giyilen donanımla birlikte kullanılan, ayrılabilir veya ayrılamaz nitelikteki koruyucu cihaz, alet veya malzemeyi,
- Kişisel koruyucu donanımın rahat ve işlevsel bir şekilde çalışması için gerekli olan ve sadece bu tür donanımlarla kullanılan değiştirilebilir parçalarını,

olarak ifade edilmektedir.

Kişisel Koruyucu Donanım Türleri:

Kişisel koruyucu donanımların nasıl olması gerektiği yönetmeliklerde detaylandırılmıştır. 15953 sayılı Kişisel Koruyucu Donanımların Kategorizasyon Rehberine Dair Tebliğ ile KKD'lerin kategorileri doğrultusunda CE belgelendirme işlemlerinin yapılabilmesi için hangi kategoriye dahil olduklarını belirlenmiştir. Tebliğin ekinde yer alan KKD'lerin en temel türleri aşağıdaki gibidir.

1. Baş Koruyucuları:

Yapılan işin gereği doğrultusunda kullanılan kaskların sert malzemeden üretilen şapkalar, kasklar ve darbe başlıkları olarak adlandırılırlar ve düşen malzemelerden, elektrikle ilgili tehlike ve olumsuz etkilerden çalışanı korurlar.

Spor kaskları dahil tüm baretler yasalarımıza göre 2. Kategoariye dahil baş koruyucu olarak kabul edilirler. Yüksek sıcaklıktaki ortamlarda kullanılmak üzere tasarlanmış ve üretilmiş baretler ile elektrik risklerine karşı koruma sağlamak üzere tasarlanmış ve üretilmiş baretler 3. Kategoariye ve başın derisini korumak üzere tasarlanmış ve üretilmiş başlıklar. 1. Kategoariye dahil edilirler.

2. Göz ve Yüz Koruyucular:

Güvenlik gözlükleri, yüz siperlikleri, iyonlaştırıcı radyasyona karşı koruma sağlamak üzere tasarlanmış ve üretilmiş göz koruyucuları ve filtreleri dahil kimyasal sıçramalardan, uçan moloz, talaş, döküntü gibi malzemelerden gözünü ve yüzünü korumak için üretilen tüm malzemeleri içerir. Bu ürünler 2. Kategoride sınıflandırılırken 100 santigrat derece ve üstü hava sıcaklığında, kızıl ötesi ışınlarla, alevli veya büyük miktarda ergimiş materyalle ve yüksek sıcaklıktaki ortamlara, iyonlaştırıcı radyasyonla çalışılan ortamlarda ve elektrik risklerinin olduğu ortamlarda karşı koruma sağlamak için tasarlanan ve üretilen tüm göz koruyucuları ve filtreleri 3. Kategoride yer alır.

3. Kulak (İşitme) Koruyucuları:

Kulakların işitme kaybına neden olacak gürültüden korunmalarını sağlayan kulağın içine veya dışına takılabilen her türlü kulak tıkacı ve kulak koruyucularını içerir. Bu ürünler 2. Kategoride sınıflanırlar.

4. Solunum Sistemi Koruyucuları:

Çalışanı toz, duman, gaz ve havadaki kirleticilere karşı korumak için üretilmiş, iş tüm yüzü veya sadece yüzdeki solunum organlarını korumak için üretilmiş maskelerdir. Katı ve sıvı aerosollar ile gazlara karşı, atmosferden tam bir yalıtım sağlamak üzere ve dalış yapmak için kullanılmak üzere tasarlanarak üretilen tüm solunum sistemini koruyucu donanımları 3. Kategoride yer alır.

5. El ve Kol Koruyucuları:

Çalışanları kesiklerden, yanıklarda, aşınmalardan ve kimyasallardan korumak için kesilme, kimyasal ve ısıya dayanıklı eldivenler, parmaksız eldivenler, parmakları birleşik eldivenler, sadece parmakları veya avuç içini koruyan giysiler dahil eli veya elin bir kısmını koruyan tüm koruyucular 2. Kategoariye ait olarak sınıflandırılırlar. Tehlikeli ve yüksek voltajlı işlerde elektrik risklerine karşı koruma sağlayan donanımlar ve aksesuarlar, itfaiyecilerin kullandıkları dahil, yüksek sıcaklıktaki ortamlarda kullanılmak üzere tasarlanmış ve üretilmiş donanımların yanı sıra -50 derece veya daha düşük hava sıcaklığı olan ortamlarda kullanılmak üzere tasarlanmış ve üretilmiş donanımlar ile kimyasallara veya

iyonlaştırıcı radyasyonlara karşı sınırlı koruma sağlamak üzere kullanılan donanımlar aksesuarlar 3. Kategoride yer alırlar.

6. Vücut Koruyucuları:

Kullanılan kimyasallara, ısıya ve biyolojik tehlikelere karşı vücudu koruyan tulumlar, yelekler, önlükler ve tüm vücut giysilerini içerir. 2. Kategoride dalgıç elbiselerinin yanı sıra su kayağı gibi spor aktiviteleri için kullanılan koruyucu giysiler ve askeriye, emniyet güçleri, özel güvenlik görevlilerinin kullandığı kurşun geçirmez kıyafetler ile onları bulaşıcı etkenlere karşı koruyan giysiler yer alır. Yüz derece ve daha fazla hava sıcaklığı ile kızıl ötesi ışın yayılması, eksi elli veya daha düşük hava sıcaklığı, kimyasal maddelere veya iyonlaştırıcı radyasyonlara karşı koruma sağlamak amacıyla tasarlanarak üretilen giysiler ve aksesuarlar 3. Kategoride yer alırlar. Doğal veya elli santigrad dereceyi geçmeyen hava şartlarına, yüzeysel mekanik etkilere, tehlikel, darbeler, sıcak parçaların işlenmesinden doğan risklere karşı uygun giysiler ve aksesuarlar 1. Kategoride yer alırlar.

7. Ayak ve Bacak Koruyucuları:

Güvenlik botları, ucu çelik ayakkabılar ve kaymayan ayakkabılar düşen nesnelere, keskin malzemeler veya yüzeylerden kaynaklı delinmelere ve kaygan zeminlerde koruma sağlamak amacıyla kullanılırlar. 2. Kategori olarak belirlenen bu ürün ve aksesuarlara potansiyel patlama riski taşıyan statik elektriğe karşı korunmayı amaçlayan ürün ve aksesuarları da içerir. Tehlikeli voltajlı işlerde elektrik riskleri, 100 °C ve üstü hava sıcaklığı, kızıl ötesi ışın yayılması, alev veya büyük miktarda ergimiş materyalin varlığı, sıfırın altında elli santigrat derece veya daha düşük sıcaklıklar ile kimyasal veya iyonlaştırıcı radyasyonlara karşı koruma sağlamak amacıyla kullanılan ürün ve aksesuarlar 3. Kategoride yer alır.

8. Düşme Koruyucuları:

Bu kısımda yüksekte çalışırken kullanılan emniyet kemerleri, lanyardlar ve bağlantı noktalarını güvence altına alınmasını sağlayan donanımlar ile yüksekten düşmeye karşı koruma sağlayan malzemeleri içeren 3. Kategoride yer alırlar.

Kişisel Koruyucu Donanımların Seçimi

KKDler denildiğinde sağlık sektöründeki hekimlerin taktıkları maskelerden maden sektöründeki işçilerin taktığı barete kadar geniş bir yelpazedeki materyaller akla gelmektedir. KKDLarın kullanımları, yapılan işin faaliyetine, tehlikeli maddenin doğasına ve bulaşma şekline bağlıdır. Ayrıca, yapılan işe

uygun olarak özel üretilen KKDlerin üretiminde farklı türde materyaller ve farklı süreçlerin kullanılması KKDlerin koruyuculuğu açısından önemli işlem basamaklarıdır. Bir KKDnin üretim ve seçim aşamalarında mutlaka uluslararası ve ulusal standartlara göre üretilmiş olması gerekmektedir. Fourie ve ark. (2022) tarafından yapılan araştırmada çalışanın en yüksek seviyede korunması için

- Doğru KKD seçilmesi
- KKDnin kişinin ölçülerinde olması
- KKDnin doğru kullanılması

gerekliliğini belirtirler.

Çalışma ortamındaki biyolojik, kimyasal, fiziksel, ergonomik gibi risklerin türü, riskin derecesi ve çalışanın bu riske maruz kalma sıklığı kullanılacak olan KKD hangi özelliklere sahip olması gerektiğinin belirlenmesindeki en önemli veriyi oluşturmaktadır. Bir KKDnin kullanımının gerkliliği veya önemi onu kullanacak kişinin üstüne uyması, iş sırasında çalışanın işini yapmasına engel oluşturmaması ve ergonomik konfora sahip olarak kullanıcısının rahat ettirmesi son derece önemlidir. Bu özelliklere sahip olmayan bir KKD kullanıcısı tarafından sadece göstermelik olarak kullanılmakta ve iş kazasına engel olmamaktadır (Taşyürek, 2007; Tikka ve ark., 2017; Wu ve ark., 2018).

Kişisel Koruyucu Donanımların Kullanımı ve Korunmaları

KKDlerin kişiye uygun olması, koruyucu özelliğinin olması için doğru seçilmesi kadar kullanımları ve korunmaları da son derece önemlidir.

KKDlerin doğru kullanımları için çalışanların alması gereken eğitimler işveren tarafından sağlanmak zorundadır. Günümüzde KKD kullanımlarında uygulamalı, sanal ve dijital olarak verilen eğitimler çalışanlar açısından yaşamsal önem taşımaktadır (Salway ve ark., 2020; Greaves ve ark., 2023). Suzuki ve ark. (2021) COVID 19 pandemisi sırasında yaptıkları araştırmada doğru seçilen ve doğru kullanılan KKDların sağlık çalışanlarının enfekte olmasını engellediğini ve KKDlerin doğru kullanımları için bir sistemin kurulmasının önemine dikkat çekerler. Uluslararası çerçevede eğitimlere baktığımızda UÇÖ, KKD eğitimlerinin iş sağlığı ve güvenliği programlarının temel bir parçası olması gerektiğini, eğitimlerin işçilerin riskleri anlamasına ve KKD'yi etkili bir şekilde kullanmasına yardımcı olduğunu vurgular. OSHA KKD Standartları KKDlerin kullanımı konusunda verilen eğitimlerin doğru kullanım ve bakımın yanı sıra sınırlamaları konusunda da bilgi verilmesi gerektiğini söyler (OSHA, 2025).

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununun 17. Maddesinde işverenlerin çalışanlara KKD'nin nasıl kullanılacakları ve kullandıkları KKDnin bakımı konusunda eğitim vermesini güvence altına alır. TS EN ISO 45001 İş Sağlığı ve

Güvenliği Yönetim standardı ile Türk Standartları Enstitüsü, KKD kullanımı ile ilgili eğitimlerin standartlara uygun olması gerektiğini belirtir. Eğitim almayan bireyler KKD kullanımına inanmayacakları için kullanmayacakları ve kullanmak isteyenlerin de bilgi eksikliği nedeniyle yanlış kullanma ihtimali işverenlerin aklında bulunması gereken önemli konulardan biridir. Yanlış takılan bir gaz maskesinin, zehirli gazlara maruz kalma riskini artırarak ciddi solunum problemlerine yol açabileceği veya koruyucu gözlük kullanmanın önemini bilmeyen bir işçinin, metal parçalarının gözüne gelmesi sonucu kalıcı görme kaybı yaşayabileceği unutulmamalıdır.

KKDlerin düzenli olarak temizlenmesi hijyen açısından olduğu kadar kullanım ömürlerinin uzatılması açısından da önemlidir. Bakımlarının zamanında yapılması, hasarlı ekipmanın hızlıca değiştirilmesi iş kazalarının ve meslek hastalıklarının önlenmesinde önemlidir (NIOSH, 2021; EU-OSHA Directives, 2025, Kişisel Koruyucu Donanım Yönetmeliği, 2004; ÇSGB KKD Kitabı, 2021). Eğer KKDler önerildiği gibi korunmaz veya saklanmazlarsa ortadaki bariyer görevini yerine getiremeyeceği için de kazalar kaçınılmaz olacaktır. Bunlara örnek olarak yırtılmış bir eldivenin kimyasal maddelerin cilde temas etmesine sonucu ciddi yanıklara neden olabileceği gösterilebilir.

Kişisel Koruyucu Donanımların Sınırlamaları ve Çözüm Önerileri

Atasoy ve ark. (2024), KKD kullanmayan çalışanların kullananlardan üç kat daha fazla risk altında olduklarını belirtirler ve KKDlerin yüksek oranda kullanımlarının kültürel farklılıkların göz önünde bulundurulduğu, eğitim ile desteklenen ve işe göre iyi planlanmış, etken bir güvenlik sistemi ile mümkün olduğunun altını çizerler. Literatürde KKDlerin kullanımındaki sınırlamaların KKD'nin etkinliğini azaltabileceği ve çalışanların güvenliğini riske atabileceğine dikkat çekilmektedir. KKDlerin kullanımındaki sınırlamaları sıralayacak olursak;

- İşe uygun doğru KKD seçiminin yapılmaması,
- KKDnin kişinin ölçülerine uygun olmaması,
- KKDnin ergonomik olmaması,
- KKDnin yapılan işi yavaşlatması,
- KKDnin yüksek maliyetli olması ve maliyetin çalışana yansıtılması,
- KKDnin doğru şekilde kullanılmaması,
- KKDler ile ilgili eğitim eksiklikleri

olarak belirleyebiliriz. Literatürde bu sınırlamalar ve etkileri ile ilgili çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan biri de maskelerin yanlış takılması veya koruyucu gözlüklerin uygun olmayan durumlarda kullanılmasının, çalışanların maruz kaldığı riskleri artırmasıdır. Bu durum, KKD'nin etkinliğini önemli ölçüde azaltır

(Smith, 2015). Tikka ve ark. (2017), yaptıkları araştırmada çalışanların gürültü maruziyetlerini engelleyen kulak tıkacı ve kulaklıkların maruziyeti güvenli seviyeye düşürdüğünü, fakat kulağın içine ve kulak üstüne yerleştirilen kulaklıkların kullanımının açık ifade edildiği kullanım kılavuzları olmadan işe yaramaz olduğuna dikkat çekerler. Çelebi ve ark. (2024) tarafından sağlık alışanlarının COVID-19'dan korunmak için kullandıkları KKDlerin kullanım miktarlarını ve maliyetlerini karşılaştırmak için yaptıkları araştırmada pandemi sırasında kullanılan KKDlerin toplam maliyetinde 6.7 kat artış yaşandığı ve bunun 200.972 dolar ek maliyet getirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum birçok işyerinde de yaşanmakta ve işverenler bu maliyeti karşılamaktan kaçınmak ve bazı işyerlerinde bu maliyet işçiye yansıtılmaktadır (Wu ve ark., 2018; elebi ve ark., 2024)

OSHA tarafından yayınlanan Bir KKD Programı Oluşturmak için Kontrol Listesi alışanlar için çalışma alanındaki kullanımına en uygun KKDnin belirlenmesini sağlamak için hazırlanmıştır. Bu listede:

1. Her çalışanın çalışma alanındaki ve işyeri işletim prosedürlerindeki potansiyel tehlikeleri değerlendirmek için atılan adımları tanımlayın.
2. Uygun KKD seçim kriterlerini belirleyin.
3. Çalışanları KKD kullanımı konusunda nasıl eğiteceğinizi belirleyin, bunlara aşağdakiler dahildir
  - 3.1. Hangi KKD'nin gerekli olduğu
  - 3.2. KKD'nin ne zaman gerekli olduğu
  - 3.3. KKD'nin aşınma veya hasar açısından nasıl uygun şekilde inceleneceği
  - 3.4. KKD'nin nasıl uygun şekilde giyileceği ve ayarlanacağı
  - 3.5. KKD'nin nasıl uygun şekilde çıkarılacağı
  - 3.6. KKD'nin sınırlamaları
  - 3.7. KKD'ye nasıl uygun şekilde bakım yapılacağı ve saklanacağı.
4. Çalışanların KKD eğitimini anladığını nasıl değerlendireceğinizi tanımlayın.
5. Doğru KKD kullanımını nasıl uygulayacağınızı belirleyin.
6. Gerekli tıbbi muayeneleri nasıl sağlayacağınızı belirleyin.
7. KKD programını nasıl ve ne zaman değerlendireceğinizi belirleyin (OSHA Assessing, 2025)

OSHA tarafından belirlenmiş bu kurallara uymak KKDlerin doğru kullanımlarını sağlamanın yanı sıra nasıl saklanacağını, bakımlarını ve değerştirilmeleri gereken zamanları da güvence altına aldığı için en uygun çözüm

yollarını sunmaktadır. Bunların yanı sıra işsel KKDlerin sınırlamalarını ortadan kaldırmak veya etkilerini azaltmak için şu çözümler önerilebilir:

1. Ergonomik ve Kullanıcı Dostu Tasarım

Kullanılan KKDnin kullanıcının antropometrik ölçülerine uygun hafif, nefes alabilir ve konforlu malzemelerden seçilmesi KKD'lerin rahatlığını artırılabilir. Kullanıcıların hareket kabiliyetini kısıtlamayan, fiziksel aktiviteleri sırasında dengelerini bozmayan esnek yapıların kullanılması iş sırasında yaralanma ve yorgunluğun önüne geçilmesini sağlayacaktır (Kis ve ark., 2025).

Kullanılan KKDlerin kişiye göre ayarlanabilir özelliklerde (örneğin, ayarlanabilir kemerler, bantlar) olması çalışanın uyum sağlamasını kolaylaştıracaktır.

2. Teknoloji ile Entegrasyon

Giyilebilir teknolojilerin, özellikle sağlık ve KKD alanlarında ilerlemesi, giysilere sensör entegrasyonu için fırsatlar yaratmıştır. Akıllı KKD, sıcaklık, basınç veya nem gibi fizyolojik parametreleri izlemek için sensörlerle gömülü giyilebilir giysileri ifade eder. Bu yenilikler, iş ve sağlık uygulamaları için KKD'nin işlevlerini ve performansını artırmaktadır (Momotaz ve ark., 2025). Akıllı sensörler ve yapay zeka teknolojisi kullanılarak çevresel riskleri anlık olarak takip eden, ısı, nem ve basınç gibi faktörleri algılayan KKD'ler geliştirilmektedir. Kendi kendini temizleyen, sensörlerin ve kablosuz iletişimin entegrasyonu ile kullanıcının kalp atış hızı, vücut sıcaklığı ve solunumu ile ilgili verileri izleyen ve ileten, artırılmış gerçeklik (AR) ile geliştirilmiş güvenlik gözlükleri ve kasklar ve sanal gerçeklik (VR) sistemleri çalışanlara gerçek zamanlı deneyimler yaratmaktadır. Nanoteknolojinin gelişmesi de tehlikeli biyolojik ve kimyasal maddelere karşı daha ince ve hafif ürünlerin üretilmesine yol açmıştır (Varma ve ark., 2022).

Bu ürünlerin çalışanlar tarafından kullanılması ve KKDlerin kullanımları konusunda AR ve VR ile eğitimlerin desteklenmesi çalışanların KKDleri kullanımını destekleyecektir. İnşaat sahasında çalışanların güvenliğini ve bağlanabilirliğini artırmak için gelişmiş teknolojileri koruyucu ekipmanlara entegre eden işçilerin kullanım için geliştirilen bir KKD örneği aşağıda Şekil4'de gösterilmektedir (URL 6, 2025). Donanımda;

Sensörler: Çevresel tehlikeleri ve fizyolojik belirtileri izlemek için gömülü sensörler.

Bağlanabilirlik: Gerçek zamanlı veri iletimi ve uyarılar için akıllı teknoloji özellikli.

Giyilebilir Teknoloji: Eller serbest kullanım için giyilebilir cihazlar içerir.

Uyarlanabilir Koruma: Değişen tehlike seviyelerine uyum sağlayan akıllı malzemeler.

Ergonomi: Konfor ve uzun süre giyilebilirlik için tasarlanmıştır.

Dayanıklılık: Zorlu koşullara dayanıklı malzemelerden üretilmiştir.

Veri Analizi: Güvenlik içgörülerini için toplanan verileri analiz edebilir.

Kullanıcı Dostu: Kullanıcı tarafından kolay etkileşim için sezgisel arayüzler.

Acil Durum Müdahalesi: Düşme algılama gibi özellikler otomatik uyarıları tetikleyebilir.

Özelleştirilebilir: Çeşitli endüstri ihtiyaçlarına uygun modüler tasarım.

Şekil 4: Akıllı Kişisel Koruyucu Donanım (constructionsplatform.com)

3. Kullanıcı Eğitimi ve Bilinçlendirme

KKD kullanılmadığı için hiç iş kazası geçirmemiş veya görmemiş özellikle genç ve tecrübesiz çalışanların KKDlerin önemini kavramaları son derece zordur. KKD'lerin doğru kullanımını öğretmek için düzenli eğitimler verilerek, KKD'lerin nasıl bakımının yapılacağı ve ne zaman değiştirileceği anlatılmalıdır (Kale ve Eskişar, 2021; Suryani ve ark., 2025). Kullanıcı deneyimlerini değerlendiren geri bildirim mekanizmaları oluşturulmalıdır.

Sonuç

Özellikle az veya orta seviyede gelişmiş ülkelerde yaşanan iş kazaları ve meslek hastalıkları oranının son derece yüksektir. Her ülkenin çalışma hayatındaki davranış biçimleri ve teknik gelişmelerin iş yaşantısına farklı etkileri olsa da, UÇÖ, OSHA, NIOSH ve ülkemiz kanunları ve standartları çerçevesinde işin yürütümü ve iş güvenliği uzmanları ve diğer bilim uzmanları arasındaki diyalog sağlık ve güvenliğin geliştirilmesi için son derece önemlidir.

Bir iş kazasında en önemli etmen insan etmenidir. İnsanın bir anlık dalgınlığı veya iş yerinde anlamadığı bir uyarı işareti nedeniyle büyük kazaların yaşanabildiği unutulmamalıdır. İş kazalarının özellikle ölümlü olanlarının ve meslek hastalıklarının engellenmesinde bireysel çözümlerden önce havalandırma sistemleri, otomatik makineler gibi mühendislik kontrolleri ile riskleri kaynağında azaltmak ve çalışma alanında düzenlemeler yaparak tehlikeli bölgelere erişimi engellemek, KKD ihtiyacını azaltan iş akışları ve süreçler geliştirmek gibi idari önlemler alınmalı tüm çalışanların öncelikle toplu korunmaları sağlanmalı, işyerleri ona göre düzenlenmelidir. NIOSH tehlike kontrol hiyerarşisinin en alt basamağında olan KKDlerin kullanımı, bakımı ve eğitimi konusunda yapılan eksiklikler, ciddi meslek hastalıklarına ve iş kazalarına neden olabilir. Bu durum, hem uluslararası hem de Türk alan yazında yapılan araştırmalarda sıklıkla vurgulanmaktadır. İşverenlerin, çalışanların KKD kullanımı konusunda eğitim almasını sağlaması, ekipmanların düzenli olarak kontrol edilmesi ve bakımının yapılması kritik önemdedir. KKD'lerin kullanımını daha etkili ve konforlu hale getirmek için gelişen teknolojilerden faydalanmak, eğitimler ve bilinçlendirme çalışmaları ile kullanıma özendirmek, KKD'nin maliyetini çalışanlara yansıtmamak, iş yerindeki çalışma güvenliğini artıracaktır.

Kaynaklar

- Dyvik, E. H. (2025). Employment-to-population ratio worldwide 2025, by region
URL 1: <https://www.ilo.org/resource/news/nearly-3-million-people-die-work-related-accidents-and-diseases>
- URL-2: NIOSH's Hierarchy of Controls <https://nes-ehs.com/nes-safety-topic/nioshs-hierarchy-of-controls/> (Erişim tarihi 04/02/2025)
- URL-3: <https://www.ilo.org/topics/labour-administration-and-inspection/resources-library/occupational-safety-and-health-guide-labour-inspectors-and-other/personal-protective-equipment> (Erişim Tarihi 21.02.2025)
- Malta, G., Matera, S., Plescia, F., Calascibetta, A., Argo, A., & Cannizzaro, E. (2024). Occupational accidents and the use of PPE: a global meta-analysis. *Frontiers in public health*, 12, 1368991.
- Karim, N., Afroj, S., Lloyd, K., Oaten, L. C., Andreeva, D. V., Carr, C., ... & Novoselov, K. S. (2020). Sustainable personal protective clothing for healthcare applications: a review. *ACS nano*, 14(10), 12313-12340. <https://doi.org/10.1021/acsnano.0c05537>
- Kale, Ö. A., ve Eskişar, T. (2021). Kişisel Koruyucu Donanım Kullanımının Önemi ve Gelişim Planlaması İçin Bir Alan Çalışması. *Çalışma ve Toplum*, 4(71), 2739-2752.
- Atasoy, M., Temel, B. A., & Basaga, H. B. (2024). A study on the use of personal protective equipment among construction workers in Türkiye. *Buildings*, 14(8), 2430.
- URL-4: Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi 44. Cilt, 391. Sayfa (Erişim tarihi 10/02/2025) <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/44/C44016087.pdf>
- Erdal, G. (2022). Camda Sanat, Sanatsal İncelikte Üfleme Tekniği ve Anadolu Medeniyeti. *Uluslararası İnan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 8(Eş Özel Sayısı), 27-38.
- Lynteris, C. (2018). Plague Masks: The Visual Emergence of Anti-Epidemic Personal Protection Equipment. *Medical Anthropology*, 37(6), 442–457. <https://doi.org/10.1080/01459740.2017.1423072>
- Allen, R. C. (2017). *The industrial revolution: A very short introduction* (Vol. 509). Oxford University Press.
- Weaver III, A., Kemp, J., Ojiambo, W., & Simmons, A. (2024). From Hard Hats to Helmets: The History & Future of Head Protection. *Professional Safety*, 69(08), 34-43.
- Hopwood, D., & Thompson, S. (2006). *Workplace safety: A guide for small and midsized companies*. John Wiley & Sons.

Haber, L. F. (1986). *The poisonous cloud: Chemical warfare in the First World War*. Oxford University Press.

URL-5: A PRODUCT OF OSHA'S RECOMMENDED PRACTICES FOR SAFETY & HEALTH PROGRAMS | https://www.osha.gov/sites/default/files/Hierarchy_of_Controls_02.01.23_form_508_2.pdf

Fourie, A., Muvhali, M., Carman, H., & Singh, T. (2022). Occupational skin disease associated with personal protective equipment: a case series. *Current Allergy & Clinical Immunology*, 35(4), 223-231.

Taşyürek, M. (2007). KİŞİSEL KORUYUCU DONANIMLAR. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 8(29), 18-26.

Tikka, C., Verbeek, J. H., Kateman, E., Morata, T. C., Dreschler, W. A., & Ferrite, S. (2017). Interventions to prevent occupational noise-induced hearing loss. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (7).

Wu, C., Luo, X., Wang, T., Wang, Y., & Sapkota, B. (2018). Safety challenges and improvement strategies of ethnic minority construction workers: a case study in Hong Kong. *International Journal of Occupational Safety and Ergonomics*, 26(1), 80–90. <https://doi.org/10.1080/10803548.2018.1466508>

Salway, R. J., Williams, T., Londono, C., Roblin, P., Koenig, K., & Arquilla, B. (2020). Comparing training techniques in personal protective equipment use. *Prehospital and disaster medicine*, 35(4), 364-371.

Greaves, S. W., Alter, S. M., Ahmed, R. A., Hughes, K. E., Doos, D., Clayton, L. M., ... & Hughes, P. G. (2023). A Simulation-based PPE orientation training curriculum for novice physicians. *Infection prevention in practice*, 5(1), 100265.

Suzuki, T., Hayakawa, K., Ainai, A., Iwata-Yoshikawa, N., Sano, K., Nagata, N., ... & Ohmagari, N. (2021). Effectiveness of personal protective equipment in preventing severe acute respiratory syndrome coronavirus 2 infection among healthcare workers. *Journal of Infection and Chemotherapy*, 27(1), 120-122.

OSHA Standards Personal Protective Equipment General Requirements <https://www.osha.gov/personal-protective-equipment/standards> (Erişim tarihi 21.02.2025)

OSHA (2000). Assessing the need for personal protective equipment: A Guide for Small Business Employers. U. S. Department of Labor Occupational Safety and Health

National Institute for Occupational Safety and Health (NIOSH) Directory of Personal Protective Equipment, August 2, 2021, <https://www.cdc.gov/niosh/ppe/default.html>

- EU-OSHA Directives for Workplaces, equipment, signs, personal protective equipment <https://osha.europa.eu/en/legislation/directives/workplaces-equipment-signs-personal-protective-equipment> (Erişim tarihi 21.02.2025)
- T.C. alışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Kişisel Koruyucu Donanımlar <https://kkdportal.csgb.gov.tr> › media › kkd_kitabi KKD Kitab1-30.09.2021.docx
- Kişisel Koruyucu Donanımların Kategorizasyon Rehberine Dair Tebliğ Resm Gazete Tarihi: 11.03.2012 Resm Gazete Sayısı: 28230
- Smith, C. R., Vasilopoulos, T., Frantz, A. M., LeMaster, T., Martinez, R. A., Gunnett, A. M., & Fahy, B. G. (2023). Staying proper with your personal protective equipment: how to don and doff. *Journal of Clinical Anesthesia*, 86, 111057.
- elebi, Miray Yılmaz, Elif Bncoğlu, Elif Kıymet, şahika şahinkaya, Ela Cem, Mine Dzgl, Aybke Akaslan Kara et al. "A Review of Additional Cost in Personal Protective Equipment during COVID-19 Pandemic." *Cocuk Enfeksiyon Dergisi* 18, no. 3 (2024): E163-E167.
- OSHA Assessing Personal Protective Equipment. <https://www.osha.gov/training/library/personal-protective-equipment/assessment>
- Kis, P., Abel, M., Joyner, B., Munkasy, B., & Melton, B. (2025). Effects of occupational tasks and personal protective equipment on static and functional balance among career firefighters. *Ergonomics*, 1–9. <https://doi.org/10.1080/00140139.2025.2466010>
- Momotaz, F., Eike, R., Li, R., & Song, G. (2025). Comparative Analysis of Thermal Comfort and Antimicrobial Properties of Base Fabrics for Smart Socks as Personal Protective Equipment (PPE). *Materials*, 18(3), 572. <https://doi.org/10.3390/ma18030572>
- Suryani, A. I., Asriwati, A., & Nasution, R. S. (2025). Analysis of Factors Affecting the Use of PPE (Personal Protective Equipment) in Nurses on the Prevention of Nosocomial Infections at Bina Kasih Hospital Medan. *PROMOTOR*, 8(1), 51-56.
- Varma, P., Senapati, J. N., Sharma, V., & Choudhary, A. S. (2022). Technological Advancements in Personal Protective Equipment: A Future Perspective. *Health Leadership and Quality of Life*, (1), 52.
- URL 6: Smart Personal Protective Equipment (PPE) <https://constructionsplatform.com/product/smart-personal-protective-equipment-ppe/> (Erişim tarihi: 14/03/2025)
- 31465 Sayılı Kişisel Koruyucu Donanım Yönetmeliği, Resmî Gazete Tarihi: 01.05.2019 Resmî Gazete Sayısı: 30761
- 18540 Sayılı Kişisel Koruyucu Donanımların İşyerlerinde Kullanılması Hakkında Yönetmelik Resmî Gazete Tarihi: 02.07.2013 Resmî Gazete Sayısı: 28695

6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, Resmî Gazete Tarihi: 30.06.2012 Resmî
Gazete Sayısı: 28339.

TS EN ISO 45001 İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemleri

Bölüm 9

Uluslararası Sermaye Hareketliliğinde Döviz Kuru Riskinin Etkisi: Türkiye ve BRICS Ülke Örneklem Grubu Karşılaştırması¹

Günay ALIYEVA², Levent ÇINKO³

Özet

Bu çalışmada gelişmekte olan ülkelerde sermaye akımlarının gelişimi ve sermaye akımlarını etkileyen temel faktörler incelenmiştir. Bu amaçla gelişmekte olan ülkelerin önde gelenleri arasında yer alan BRICS ülkeleri ile Türkiye arasında bir karşılaştırılma yapılması amacıyla iki model kurulmuştur. Bu doğrultuda sermaye akımlarının önemli bir göstergesi olan doğrudan yabancı yatırımların gelişimi ve büyüme, ticari açıklık ve döviz kurlarının DYY üzerinde etkisi ampirik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Uzun dönem sonuçlarına göre ekonomik büyüme ve döviz kurları doğrudan yabancı yatırımları pozitif yönde etkilemektedir. Fakat ticari açıklık oranı BRICS ülkelerinde DYY'yi pozitif yönde etkilerken Türkiye'de kurların DYY üzerindeki etkisi negatiftir. Hem BRICS ülkelerinde hem de Türkiye'de ekonomik büyümeden DYY'ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır. Her iki bölgede de ticari açıklık oranı ile DYY arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi yoktur. Ayrıca BRICS ülkelerinde DYY'den döviz kurlarına doğru, Türkiye'de ise döviz kurlarından DYY'ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, BRICS, Türkiye, Döviz Kurları

JEL Kodu: F10, F31

¹ Bu çalışma 2025 yılında Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık Anabilim Dalı'nda yürütülmekte olan "Uluslararası Sermaye Hareketliliğinde Döviz Kuru Riskinin Etkisi: Türkiye ve BRICS Ülke Örneklem Grubu Karşılaştırması" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Bankacılık Anabilim Dalı, aliyevagunay93@gmail.com, Orcid No.0009-000-9101-5155

³ Prof. Dr. Marmara Üniversitesi, Adalet Meslek Yüksekokulu, Hukuk Bölümü Öğretim Üyesi, leventcinko@marmara.edu.tr, Orcid No.0000-0003-2690-7770

The Effect Of Riskin On International Exhibitional Mobility: Comparison Of Turkey And BRICS Country

Summary

This study examines the development of capital flows in developing countries emerging countries and the main factors affecting capital flows. For this purpose, two models were established have been established to make a comparison between BRICS countries, which are among the leading developing countries, and Turkey. Accordingly, the development of foreign direct investments, which are an important indicator of capital flows, and the impact of growth, commercial deficit, and exchange rates on FDI were examined by empirical analysis. According to long-term results, economic growth and exchange rates positively affect foreign direct investment. However, the rate of commercial openness deficit positively affects FDI in BRICS countries, while the exchange rate in Turkey is negative. There is a one-way causality relationship between BRICS and Turkey from economic growth to FDI. There is a one-way causality relationship from economic growth to FDI in both BRICS countries and Turkey. There is no causal relationship between commercial openness deficit rate and FDI in both regions. In addition, there is a one-way causality relationship in BRICS countries from FDI to exchange rates and in Turkey, from exchange rates to FDI.

Keywords: Foreign Direct Investments, BRICS, Turkey, Foreign Exchange Rates

JEL Classification Codes: F10, F31

1. Giriş

Uluslararası sermaye hareketleri, bir ülkenin daha sonra ödemek için dış kaynaklardan sağlayabileceği ve ekonomik gücü ile milli varlıklarına katabileceği finansal, teknolojik, bilgi ve hizmet kaynaklarıdır. Yabancı sermaye kaynaklarını kullanan veya isimlendiren ülkenin başkenti değildir. Bu kaynak, ülke veya menşe yeri dışındaki dünyanın herhangi bir ülkesinden gelmiş olabilir. Başka bir deyişle, bu sermaye, o ülkenin veya merkezin milli mülkü değildir. Başka bir bölgeden, başka bir ülkeden başka şahıslar, kurumlar, hükümetler veya yatırımcılar tarafından oraya getirilen ve o ülkenin milli varlıklarına geçici veya kalıcı olarak ödünç olarak eklenen dış varlıktır. Bu dış varlık, geldiği yerde kalıcı veya geçici olarak kalabilir. Söz konusu varlık kullanılarak elde edilen kar yurt dışına transfer edilebilir veya o ülkedeki yatırımlar mevcut sermayeye ilave edilerek artırılabilir (Erol, 2000: 72).

Uluslararası sermaye hareketleri, bir ülkedeki yerleşik özel ya da tüzel kişilerin başka bir ülkeye yaptıkları fiziki yatırımlar (tesis, makine, arsa gibi) ile mali fon (hisse senedi, tahvil gibi) aktarımlarından oluşmaktadır. Ödemeler bilançosunda, dış alemden ülkeye sermaye girişi alacaklı (+), ülkeden dış aleme sermaye çıkışı borçlu (-) olarak muhasebeleştirilir (Seyidoğlu, 2015: 321). Başka bir deyişle, bir ülkedeki varlıkların başka ülkelerdeki kişi veya kuruluşlar tarafından satın alınması sermaye girişi, ülke yerleşiklerinin başka ülke varlıklarını satın alması sermaye çıkışı, aralarındaki farkın pozitif ya da negatif olmasına bağlı olarak da net sermaye girişi veya net sermaye çıkışı

olarak ifade edilmektedir. Sermaye girişinin sermaye çıkışından daha fazla olması, ülkenin dış aleme gönderdiğinden daha fazla sermayeyi dış alemden getirttiği anlamına gelir ki buna sermaye hesabı fazlası ya da net sermaye girişi, aksi durumda ülkeden sermaye çıkışının, sermaye girişinden fazla olması sermaye hesabı açığı ya da net sermaye çıkışı olarak tanımlanmaktadır (Cesur, 2016: 117-118). Uluslararası sermaye hareketleri para politikası, döviz kurları ve sermaye hesabını birbirine bağlayan temel taşlarından birini temsil etmektedir (Rey, 2013: 2). Yapılış şekline göre uluslararası sermaye, bir ülkede teknolojik bir altyapı oluşturmak, lisanslar, patent hakları, hizmetler ve maddi olmayan haklar elde etmek için ev sahibi ülkeye gelmektedir. Bu tür kaynak transferleri, ev sahibi ülke adına sermaye ithalatı, borç veren kuruluş ya da ülke açısından sermaye ihracatı anlamına gelmektedir. Başka bir tanımlamaya göre sermaye hareketleri, yatırımcı ülkeden yatırım alan ülkeye bedeli sonra geri ödenmesi karşılığında o ülkenin ekonomisine finans, bilgi, hizmet, teknoloji gibi alanlarda yapılan net katkılardır (Güran, 1999: 72). Genel olarak bir ülkenin şeffaflığının, bilgi kontrolünün ve finansman maliyetlerinin iyileştirilmesinin uluslararası sermaye girişlerini artırması ve finansal piyasalardaki genel gelişim düzeyini ve bunların dünya sermaye piyasalarıyla finansal entegrasyonunu iyileştirdiği düşünülmektedir (Bussiere vd., 2018: 2).

Uluslararası sermaye hareketlerini pek çok şekilde ifade etmek mümkündür. Yabancı sermaye, yabancı sermaye yatırımları, yurt dışı yatırımlar, yabancı yatırımlar ve uluslararası sermaye hareketleri; en basit tanımıyla, ulusal sınırları geçen başka bir ülkeye giren veya çıkan fonlar olarak tanımlanabilir.

Uluslararası sermaye hareketleri, herhangi bir ülkenin vatandaşı başka bir ülkenin mukim bir vatandaşına para aktardığında veya ondan bir varlık satın almak için para gönderdiğinde meydana gelmektedir (Bayramov, 2021: 20). Uluslararası anlaşmalar ile kolaylaşan yabancı yatırımlar öncelikle doğrudan yabancı yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlar olarak hareket etmektedir.

Çalışmanın diğer bir konusu olan döviz kuru ise ülke ekonomisinde iç ve dış denge yönünden büyük bir öneme sahiptir. Yabancı bir ülkede ödeme yapabilmek adına ülkenin var olan ödeme araçları, döviz olarak ifade edilebilir. Bu kapsamda poliçe, çek, senet, bono ya da tahvil benzeri kıymetli kâğıtlar varsayılabilir (Hançerlioğlu, 1986: 72). Başka bir ifade ile döviz, yabancı ülke parası yerine geçen bütün ödeme araçları olarak tanımlanmaktadır. Pratik olarak yalnızca kâğıt para olarak ifade edilen banknotlara, elde bulunan efektif paraya, nakit ulusal para haline getirilebilen yabancı banka havalelerine, bütün ödeme emirlerini, döviz poliçeleri olmak üzere değişim aracı kabul edilen bütün enstrümanlara döviz adı verilmektedir (Çelik, 2004: 225). Ayrıca döviz kurlarının dolaylı ve dolaysız kotasyon olmak üzere iki türlü tanımı yapılmaktadır. Dolaylı kotasyon milli paranın yabancı para miktarıdır. Dolaysız kotasyon ise yabancı paranın milli para miktarı şeklinde tanımlanmaktadır (Polat, 2017: 2).

Döviz kuru politikaları iki şekilde izlenebilir. Ülkeler ekonomik gidişata göre ulusal paralarını diğer para birimine göre düşürebilir ya da ulusal paranın dış değerini arttırabilir (Subaşı Ertekin, 2001: 185).

Döviz kuru, uluslararası ödemeler yapmak üzere döviz alıp satan hane halkı, firma ve finans kuruluşlarının döviz arz ve talebine göre belirlenmektedir. Reel döviz kurunun değeri özellikle de global ticarete ve ülkelerin rekabet güçlerinin belirlenebilmesinde büyük önem taşıdığından, bilhassa da gelişmekte olan ülkelerde etkin bir politika oluşturabilmek için, denge kurunun korunması açısından oldukça önemlidir (Mariano vd., 2016). Döviz kurlarının değerine göre yapılan sınıflamaya bakıldığında döviz kurunun nominal, reel ve efektif döviz kuru olmak üzere üçe ayrıldığı görülmektedir.

Döviz kuru sistemleri, döviz kurlarının hangi koşullar altında belirleneceğini, belirlenen sisteminin hangi özelliklere sahip olduğunu ve sistemin karar vericilerinin kimler olduğunu açıklamaya yardımcı olmaktadır (Bulut ve Demirel, 2015: 68). Temel olarak döviz kuru sistemlerinin amacı, döviz kurlarının kimler tarafından ya da nasıl belirlendiğinden ziyade, dış ödemeler dengesini dengede tutan döviz kuru sistemini tercih ederek ekonomik istikrarı yakalamaktır (Calvo ve diğ., 1995: 99).

Enflasyon, ekonomik büyüme, döviz krizleri gibi önemli ekonomik olaylarla olan ilişkisinin doğru tespit edilebilmesi bakımından ülkelerin kur sistemi tasniflerinin doğru yapılması önem taşımaktadır. Çoğu ülke için rahatlıkla gözlemlenebilen veriler olması böyle bir tasnifin kolayca yapılabileceği düşüncesini uyandırır da, hükümetlerin ve para otoritelerinin kurlara yaptıkları müdahalenin düzeyinin farklı derecelerde olması, günümüzde artan derecede karmaşık ve bazen doğrudan gözlemlenemeyen yöntemlerin bulunması doğru bir tasnifin yapılmasına ilişkin en önemli zorluk olarak ön plana çıkmaktadır. Tüm bunlara ilave olarak IMF tarafından yapılan sınıflandırmanın bir takım kusurlar içerdiği dile getirilmektedir (Willett ve diğerleri, 2011: 291).

Araştırma kapsamında; gelişmekte olan ülkelerde sermaye akımlarının gelişimi ve sermaye akımlarını etkileyen temel faktörlerin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla gelişmekte olan ülkelerin önde gelenleri arasında yer alan BRICS ülkeleri ile Türkiye arasında bir karşılaştırılma yapılması amacıyla iki model kurulmuştur. Bu doğrultuda sermaye akımlarının önemli bir göstergesi olan doğrudan yabancı yatırımların gelişimi ve büyüme, ticari açıklık ve döviz kurlarının DYY üzerinde etkisi ampirik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisi Johansen eş bütünleşme tekniği ile incelenmiştir. Uzun dönem model tahmini ise FMOLS (Fully modified ordinary least squares) ve DOLS (Dynamic ordinary least squares) yöntemleriyle yapılmış ve nedensellik analizi için Pairwise Granger nedensellik yönteminden faydalanılmıştır.

2. Literatür Taraması

Sermaye akımlarını bir bütün olarak ele alan Bailliu (2000), 1975-1995 dönemi kapsamında gelişmekte olan 40 ülkenin verilerini kullanarak dinamik panel veri yöntemi ile toplam sermaye girişlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Sonuçlar, toplam sermaye girişlerinin yatırımlarda önemli bir değişiklik yaratmadan sadece kısa vadede ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini göstermiştir. Sermaye akımlarını beş farklı biçim temelinde ele alan

Reisen & Soto (2001), 1986-1997 döneminde 44 ülkeyi kapsayan panel veri analizi yöntemi ile doğrudan yatırımların, portföy hisse senedi ve portföy tahvil yatırımlarının yanı sıra kısa ve uzun vadeli banka kredilerinin bağımsız büyüme etkisini ölçmüştür. Bulgular, gelişmekte olan ülkelerin yalnızca ulusal tasarruflara güvenmemesi gerektiğini, bunun yerine uzun vadeli büyüme beklentilerini canlandırmak için doğrudan yatırım ve portföy hisse senedi yatırımı girişlerini teşvik etmesi gerektiğini göstermiştir. Sermaye akımı biçimlerinden sadece portföy yatırımları ve ticaret kredileri ile çalışan McLean & Shrestha (2002), 1976-1995 dönemi için Asya, Latin Amerika ve Afrika'da gelişmekte olan 40 ülkede portföy yatırımı ve ticari kredilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmada GMM yöntemini kullanarak portföy yatırımlarının ekonomik büyümeyi pozitif ve anlamlı, ancak ticari kredilerin ekonomik büyümeyi negatif etkilediği gösterilmiştir.

Yine Li & Liu (2005), 1970-1999 dönemi kapsamında 84 ülkenin verilerini kullanarak panel veri yöntemi ile doğrudan yatırımların ekonomik büyümeyi etkileyip etkilemediğini tek ve eşzamanlı denklem sistemi tekniklerini kullanarak araştırmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, tarihsel süreçte 1980'lerin ortalarından itibaren doğrudan yatırım ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir içsel ilişki tespit edilmiştir. Buna göre doğrudan yatırımlar, kendi başına ekonomik büyümeyi doğrudan ve aynı zamanda etkileşim koşulları aracılığıyla dolaylı olarak da desteklemektedir. Ayrıca doğrudan yatırımların beşerî sermayeyle etkileşimi, gelişmekte olan ülkelere ekonomik büyüme üzerinde güçlü bir anlamlı etki yaratırken, teknoloji açığıyla birlikte doğrudan yatırımların anlamlı bir negatif etkisi vardır.

Chakraborty ve Nunnenkamp (2008), ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırım arasında olan nedensellik ilişkisini incelemek için 1987-2000 dönemine ait Hindistan ekonomisine ilişkin verileri kullanmışlardır. Panel Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik testlerinin kullanıldığı araştırmada sonuçlar birimlere göre farklılık göstermiştir. Diğer bir deyişle, imalat sektöründe doğrudan yabancı sermaye yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi söz konusu iken, doğrudan yabancı yatırımların hizmet sektöründeki ekonomik büyüme üzerindeki etkileri geçici olmuştur.

Alagöz, Erdoğan ve Topallı (2008), 1992-2007 dönemi içinde Türkiye verilerini kullanarak doğrudan yabancı yatırım ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için araştırma yapmışlardır. Granger Nedensellik testinin kullanıldığı araştırmada, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisinin olmadığı anlaşılmıştır.

Ünsal (2017), ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında olan ilişkiyi Türkiye ve OECD verilerini kullanarak analiz etmiştir. Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasında kısa ve uzun vadede bir ilişki tespit edilememiştir. Öte yandan, OECD ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımın büyümeye olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Görgün, (2020) 1986-2018 döneminin uluslararası sermaye akımları, dış borç ve ekonomik büyüme arasında olan ilişkiyi Türkiye ekonomisini baz alarak incelemiştir. Araştırmada, doğrudan yabancı yatırımlar, dış borçlar ve ekonomik

büyüme değişkenleri kullanılmış ve DOLS (Dynamic Ordinary Least Squares) yöntemi ile uzun vadeli ilişki incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Dış borcun ekonomik büyümeyi belli bir düzeye kadar olumlu etkilediği, ancak belli bir sınırdan sonra ekonomik büyüme ile olumsuz bir ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır.

3. Ampirik Analiz

3.1. Veri Seti, Model ve Yöntem

Çalışmada incelenilen ilk değişken Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY) iken DYY üzerinde etkisi olduğu düşünülen ve modele dahil edilen bir diğer değişken ise döviz kurlarıdır. Bu doğrultuda FMOLS (Fully modified ordinary least squares) ve DOLS (Dynamic ordinary least squares) yöntemleriyle değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisi araştırılmış, standart En Küçük Kareler (EKK) tahmincisiyle FMOLS ve DOLS sonuçlarının sağlamlığı araştırılmıştır ve bu üç uzun dönem tahmincisinin sonuçları karşılaştırılmıştır. Ayrıca Granger nedensellik yöntemiyle değişkenler arasındaki nedenselliğin yönü tespit edilmiştir. Uzun dönem model tahmini ve Granger nedensellik analizinden önce tanımlayıcı istatistikler, korelasyon analizi, ADF durağanlık testi ve Johansen eş bütünleşme testleri uygulanmıştır. Bu çalışmada kullanılan veri seti, tahmin edilen model ve uygulanan yöntemlere ait açıklamalar ve gerekli bilgiler aşağıda yer almaktadır.

3.1.1. Veri Seti

Çalışmanın bu bölümünde ekonomik büyüme (Y), ticari dışa açıklık (TO) ve nominal döviz kurlarının (EX) doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) üzerindeki etkisi BRICS ve Türkiye için iki ayrı model tahmin edilerek araştırılmıştır. Bu çalışmanın zaman boyutu 1998-2023 dönemlerini kapsamaktadır. Çalışmanın zaman boyutunun 1998'den başlamasının nedeni bazı ülkelerin önceki yıllara ait verilerinin bulunamaması ve tüm ülkelerin değişkenlerin aynı dönemde başlatılmış olmasıdır. Modelde kullanılan tüm değişkenlerin doğal logaritması alınmıştır. Bu bölümde değişkenlerin tanımlanması, tanımlayıcı istatistikler, değişkenlere yönelik korelasyon ilişkisi ve değişkenlerin zaman grafiği sırasıyla aşağıdaki gibi verilmiştir.

Tablo 1: Değişkenlerin Tanımlanması

Değişken	Açıklaması	Kaynak
lnDYY	Doğrudan Yabancı Yatırımlar Net Girişlerin Doğal Logaritması (BoP, cari ABD \$)	World Bank
lnY	2015 Sabit Fiyatlarıyla Hesaplanmış GSYİH'nin doğal logaritması	World Bank
lnTO	Ticari Açıklık Oranının (İhracat+İthalat/GSYİH) Doğal Logaritması	World Bank
lnEX	Nominal Döviz Kurlarının Doğal Logaritması	Investing.com, FRED

Tablo 1’de görüldüğü gibi bu çalışmada üç açıklayıcı bir tane de açıklanan değişken vardır. Değişkenlere ait veriler World Bank, FRED ve Investing.com gibi kurumlardan alınmıştır. lnDYY, ABD doları cinsinden hesap edilmiş ülkelere giren net doğrudan yabancı yatırım girişlerini (BoP) ifade etmektedir. lnY, 2015 sabit fiyatlarıyla ABD doları cinsinden hesaplanmış GSYİH’dır. lnTO, toplam ihracat ve ithalatın GSYİH içerisindeki payını ifade etmektedir. lnFX ise ülkelere ait nominal döviz kurlarını ifade etmektedir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

	BRICS			
	LNDYY	LNy	LNT0	LNEX
Ortalama	23.13049	27.77363	3.627348	17.86959
Medyan	23.57721	27.81093	3.736771	18.20776
Maks	26.56413	30.47442	4.705713	20.56265
Min	15.02686	25.91265	2.601982	0.127053
Std. Sapma	2.055318	1.055262	0.400102	2.874789
Çarpıklık	-0.756513	0.404326	-0.59152	-3.41441
Basıklık	3.781079	3.174256	2.734828	17.45871
Jarque-Bera	21.26178	5.132136	11.02425	1917.654
Olasılık	0.000024	0.076837	0.004038	0.000000
Gözlemler	176	180	180	180
	TÜRKİYE			
	LNDYY	LNy	LNT0	LNEX
Ortalama	22.04979	27.01912	3.864074	13.13300
Medyan	22.81726	27.02115	3.882492	14.17108
Maks	23.81644	27.85284	4.396547	16.98261
Min	19.68481	26.29728	3.416940	7.260063
Std. Sapma	1.406796	0.476611	0.231813	2.661219
Çarpıklık	-0.21458	0.172702	-0.09858	-0.91957
Basıklık	1.304191	1.764375	2.852270	2.726383
Jarque-Bera	4.589931	2.469111	0.091046	5.186020
Olasılık	0.100765	0.290964	0.955497	0.074795
Gözlemler	36	36	36	36

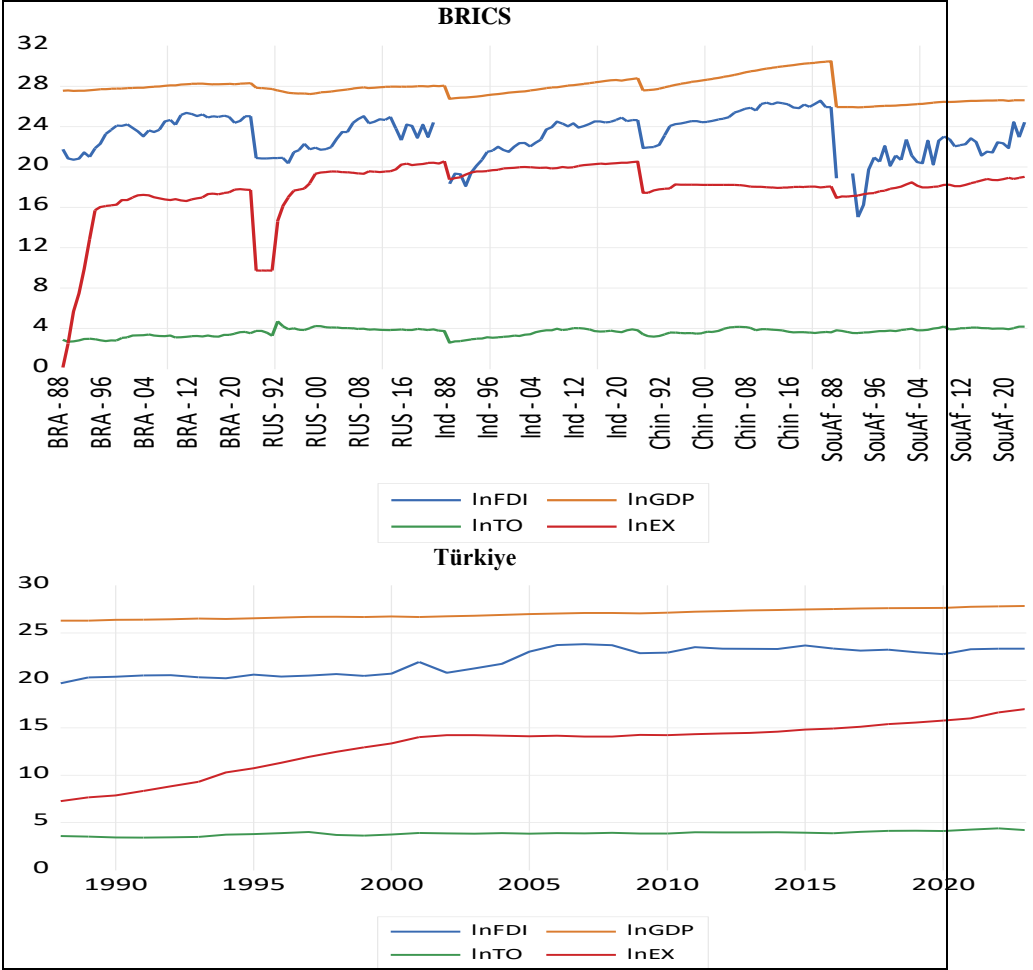
Tablo 2’de iki bölgeye ait değişkenler için tanımlayıcı istatistikler verilmiştir. İki bölgede de en yüksek ortalamaya ve medyana sahip değişken lnY iken en düşük ortalamaya sahip değişken lnTO’dur. Hem BRICS hem de Türkiye’de standart sapmanın en yüksek olduğu değişken lnEX iken en düşük olduğu değişken lnTO’dur. Bu sonuç bize gelişmekte olan ülkelerde döviz kuru dalgalanmalarının oldukça yüksek olduğunu, kur politikalarının önemli olduğunu ve sapmaların oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Çarpıklık değerleri incelendiğinde lnY hariç iki bölgede de diğer değişkenlerin sola çarpık olduğu, lnY’nin ise sağa çarpık olduğu görülmektedir. Basıklık değerleri incelendiğinde bazı değişkenler için normal, bazıları için ise aşırı basıklık sonuçlarının olduğu

görülmektedir. Ayrıca BRICS bölgesinde lnY hariç diğer değişkenlerin %5 önem düzeyinde normal dağılmadıkları görülürken, Türkiye için tüm değişkenlerin normal dağıldıkları görülmektedir.

Tablo 3: Değişkenler Arasındaki Korelasyon İlişkisi

BRICS				
Korelasyon	lnDYY	lnY	lnTO	lnEX
lnDYY	1.000000			
lnY	0.798023	1.000000		
lnTO	0.197436	7.85E-05	1.000000	
lnEX	0.233266	0.040894	0.400668	1.000000
TÜRKİYE				
Korelasyon	lnDYY	lnY	lnTO	lnEX
lnDYY	1.000000			
lnY	0.866152	1.000000		
lnTO	0.705267	0.871106	1.000000	
lnEX	0.809764	0.886748	0.872022	1.000000

Tablo 3'te değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisine ait sonuçlara yer verilmiştir. Buna göre lnDYY ile açıklayıcı değişkenler arasında hem BRICS hem de Türkiye'de pozitif korelasyon ilişkisi vardır. Bu sonuç literatürde yer alan DYY ile Y, TO ve EX arasında pozitif korelasyon olduğunu iddia eden çalışmaların sonuçlarını desteklemektedir. Buna göre BRICS ve Türkiye'de sürdürülebilir doğrudan yabancı yatırım girişlerinin sağlanması için ekonomik büyüme, ticari açıklık ve döviz kurlarının önemli olduğu anlaşılmaktadır. İki bölge için lnDYY ile en güçlü korelasyon ilişkisine sahip değişkenler sırasıyla lnY, lnEX ve lnTO'dur. Fakat iki bölge arasındaki önemli bir farklılık korelasyonun boyutundadır. BRICS bölgesinde lnDYY ile lnTO ve lnEX arasındaki korelasyon Türkiye verilerine göre oldukça düşüktür. Bu sonuçlar bize lnY, lnTO ve lnEX'in lnDYY üzerindeki etkisinin Türkiye'de daha fazla olabileceğini göstermektedir.

Şekil 1: Değişkenlerin Zaman Serisi

Şekil 1’de iki bölgeye ait verilerin zaman içerisindeki değişimi gösterilmiştir. Buna göre BRICS ülkelerinde dalgalanmaların daha fazla olduğu görülmektedir. Tablo 2’de yer alan standart sapma sonuçları da bu sonucu destekler nitelikte olup BRICS bölgesindeki verilerin Türkiye verilerine göre daha yüksek standart sapmaya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Her iki bölgede de lnEX’in daha fazla değişim gösterdiği ve oynaklığın daha yüksek olduğu görülmektedir.

3.1.2. Model

Çalışmanın bu bölümünde çalışmanın amacını oluşturan uzun dönem model ve bu modeli tahmin etmek için uygulanan yöntemler sırasıyla tanımlanmıştır. BRICS ülkeleri için panel veri analizi yöntemi, Türkiye içinse zaman serisi analizi uygulanmıştır.

Çalışma kapsamında daha önce de ifade edildiği gibi iki bölge için $\ln Y$, $\ln TO$ ve $\ln EX$ 'in $\ln DYY$ üzerindeki etkisi çeşitli tahminciler aracılığıyla aşağıdaki fonksiyonel ilişkiyle araştırılmıştır.

$$\ln DYY = f(\ln Y, \ln TO, \ln EX) \quad (1)$$

Bu doğrultuda literatürde yer alan Bleaney and Greenaway (2001), Liargovas ve Skandalis (2012), Latief ve Lefen (2018) ve Rathnayaka Mudiyansele vd., (2021), Boburmirzo (2022) ve Moraghen (2023) gibi çalışmalardan yola çıkılarak bu çalışmada tahmin edilen standart EKK modeli şu şekildedir;

$$\text{Model 1: } \ln DYY_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 \ln Y_{i,t} + \beta_2 \ln TO_{i,t} + \beta_3 \ln EX_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (2)$$

$$\text{Model 2: } \ln DYY_t = \beta_0 + \beta_1 \ln Y_t + \beta_2 \ln TO_t + \beta_3 \ln EX_t + \varepsilon_t \quad (3)$$

Yukarıdaki Model 1 BRICS ülkelerini, Model 2 ise Türkiye için kurulmuş EKK modelini temsil etmektedir. Denklem 2 ve 3'te yer alan t değerleri BRICS ülkeleri ve Türkiye için zamanı temsil etmektedir ve denklem 2'deki i sembolü ise BRICS ülkeleri için ilgili ülkeyi temsil etmektedir. β_0 ise bu çalışmadaki modellerin sabit terimidir, $\beta_1, 2, 3$ ise sırasıyla bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisi ortaya koyan eğim katsayılarıdır. ε ise modelin hata terimi katsayısıdır.

3.1.3. Yöntem

Çalışmada panel veri analizi ve zaman serisi analizi sonuçlarına yer verilmiş, uzun dönem model tahmini FMOLS ve DOLS yöntemleriyle yapılmıştır. Bu yöntemlerin sonuçlarının sağlamlığını test etmek amacıyla EKK yönteminin sonuçlarına da yer verilmiştir. Ayrıca değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Granger nedensellik yöntemiyle incelenmiştir. FMOLS, DOLS, EKK ve Granger yöntemleri hem zaman serisi analizleri, hem de panel veri analizlerinde uygulanabilmekte, BRICS ve Türkiye için yapılan analizler için bu yöntemlerden faydalanılmaktadır.

Uzun dönem analizi ve Granger nedensellik analizlerinden önce yapılması gereken bazı ön testler bulunmaktadır. Bunlar değişkenlerin durağanlık testi, VAR modeliyle gecikme uzunluğunun bulunması ve Johansen eş bütünleşme ilişkisinin araştırılmasıdır. Bu nedenle FMOLS, DOLS ve Granger nedensellik yöntemlerinin tanımlanmasından önce ön testlerinin yapılması gerekmektedir.

3.1.3.1. Durağanlık Testi

Zaman serileri ve panel veri analizlerinde serilerin durağanlık süreci yani birim kök içerip içermediği uygulanacak olan yöntemin seçimi ve sonuçların güvenilirliği için oldukça önemlidir. Çünkü durağan olmayan serilerle yapılan analizler yanlış ve taraflı sonuç verebilmektedir. Bazı tahminçiler serilerin durağanlığına duyarlıdır. Bu durum karşısında zaman serileri ve panel veri analizleri için serilerin durağanlığını araştıran çeşitli birim kök testleri geliştirilmiştir. Bunlar arasında en sık kullanılan yöntemlerden biri ise ADF (Augmented Dickey-Fuller) yöntemidir. ADF yöntemi Dickey and Fuller (1979, 1981) tarafından geliştirilmiş birim kök testidir. ADF testi sabitli, sabitli ve trendli ve sabitsiz ve trendsiz olmak üzere üç farklı model için geliştirilmiştir (Eslasov vd., 2023). Bu çalışmada ise sabitli model doğrultusunda aşağıdaki ADF birim kök testine ait model tahmin edilmiştir.

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=2} \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + \epsilon_t \quad (4)$$

Denklem 4'e göre eğer δ değeri sıfırdan küçükse serilerin durağan olduğu, sıfıra eşitse durağan olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır (Tarı, 2002). Ayrıca ADF testi panel veri analizlerine uyarlanarak Fisher-ADF testi geliştirilmiştir. Hem ADF hem de Fisher-ADF testlerine ait yokluk hipotezi serilerin durağan olmadığını, alternatif hipotez ise serilerin durağan olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 4: Durağanlık Test Sonuçları

Değişken	t istatistik	Olasılık
Model 1: BRICS		
<i>lnDYY</i>	17.8864	0.0703
$\Delta \ln DYY$	68.8761	0.0000*
<i>lnY</i>	7.9944	0.6292
$\Delta \ln Y$	32.4887	0.0003*
<i>lnTO</i>	1.8123	0.9674
$\Delta \ln TO$	66.7092	0.0000*
<i>lnEX</i>	1.4085	0.9992
$\Delta \ln EX$	59.6266	0.0000*
Model 2: Türkiye		
<i>lnDYY</i>	-1.5254	0.5092
$\Delta \ln DYY$	-6.0858	0.0000*
<i>lnY</i>	0.4873	0.9338
$\Delta \ln Y$	-6.3630	0.0000*
<i>lnTO</i>	-0.5841	0.8594
$\Delta \ln TO$	-5.5856	0.0001*
<i>lnEX</i>	-1.8374	0.3567
$\Delta \ln EX$	-9.0477	0.0000*

Not: Tabloda yer alan * sembolü %1 önem düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. Δ sembolü düzeyde durağan olmayan ancak birinci farkı alındığında durağan hale gelen değişkeni temsil etmektedir. Model BRICS için Fisher-ADF testine ait sonuçlar, Model Türkiye için ADF testine ait sonuçlara yer verilmiştir. ADF ve Fisher-ADF testleri için Schwarz bilgi kriteri dikkate alınmıştır.

Tablo 4’te hem panel veri modeli (BRICS) hem de zaman serisi modeli (Türkiye) için yapılmış birim kök testi sonuçları yer almaktadır. ADF ve Fisher-ADF birim kök testi sonuçlarına göre tüm değişkenler düzeyde durağan değildir ve birinci farkta durağandır. Yani bu çalışmada iki modeli oluşturan tüm değişkenlerin durağanlık seviyesi I (1)’dir. Tüm değişkenler aynı seviyede durağan ve düzeyde durağan olmadığı için Johansen eş bütünleşme, FMOLS-DOLS ve Granger nedensellik yöntemleri uygulanabilir.

3.1.3.2. Johansen Eşbütünleşme Testi

Ekonometrik analiz yöntemlerinin bir kısmı uzun dönem model tahmini yapmasına rağmen değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin yani değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediği test etmemektedir. Örneğin FMOLS, DOLS ve EKK gibi uzun dönem tahmincileri değişkenlerin uzun dönemde eş bütünleşik olup olmadığını ifade etmemektedir. Oysa uzun dönem model tahmini için değişkenlerin birlikte hareket etmesi yani uzun dönemde eş bütünleşik olmaları gerekmektedir. Eğer modeli oluşturan değişkenler uzun dönemde eş bütünleşik değilse uzun dönem model tahmini yapılamamaktadır. Bu nedenle değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisini test eden yöntemlere ihtiyaç vardır. Bu doğrultuda literatürde hem zaman serileri için hem de panel veri yöntemleri için birçok eş bütünleşme testi geliştirmiştir. Bunlardan en yaygını ise hem zaman serileri analizlerinde hem de panel veri analizlerinde uygulanabilen Johansen (1998) eş bütünleşme testidir.

Çalışma kapsamında iki modelde de tüm değişkenler birinci farkta durağan olduğu için eş bütünleşme testi uygulanabilir. Johansen testi farkta durağan olan serilerle yapılmaktadır. Johansen testi ayrıca çoklu eşbütünleşik denklemleri hesaplar ve bu test değişkenler arasındaki uzun vadeli ilişkiler için kanıt sağlar. Bu yöntemde iki tane istatistik tahmin edilir, bunlar trace (λ) ve max-eigen istatistikleridir. λ istatistiği ve maksimum istatistiği, özdeğer ve maksimum sıralarla birlikte olasılık oranları (LR) olarak kullanılır. Bu yöntemdeki λ değeri r değerini sağlar ve maksimum istatistiği $r+1$ maksimum sıra düzeni için kanıt sağlar (Li vd., 2023). Johansen eş bütünleşme testinde yer alan Trace ve Max-eigen test istatistikleri daha sonra Maddala ve Wu (1999) sayesinde Johansen-Fisher eş bütünleşme analiziyle panel veri analizlerine uyarlanmıştır (Chaiboonsri vd., 2010).

Sıfır ve alternatif hipotezler aşağıdaki gibidir:

H0: Uzun vadeli bir ilişki yoktur/ $r < k$.

H1: Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki vardır/ $r = k$.

Burada hipotezlerin sınanması için olasılık değerlerine veya kritik değerlere bakılabilir. Olasılık değerleri 0.05’ten küçükse veya λ istatistiği ve max-eigen

test istatistiği %5 kritik değerden büyükse H0 reddedilir yani değişkenler arasında uzun dönem ilişkisi vardır.

Tablo 5: Johansen Eşbütünleşme Testi Sonucu

Model 1: BRICS				
	Trace İstatistik	Olasılık	Max-eigen İstatistik	Olasılık
Hiçbiri*	101.0	0.0000	75.76	0.0000
En fazla 1 *	39.97	0.0000	38.64	0.0000
En fazla 2	11.49	0.3207	8.072	0.6218
En fazla 3	9.635	0.4731	9.635	0.4731
Model 2: Türkiye				
Johansen Eşbütünleşme Testi	Trace İstatistik	Olasılık	Max-eigen İstatistik	Olasılık
Hiçbiri **	59.89164	0.0002	26.06299	0.0273
En fazla 1 **	33.82865	0.0023	20.90513	0.0165
En fazla 2***	12.92352	0.0396	10.17591	0.0760
En fazla 3	2.747612	0.1151	2.747612	0.1151

Not: *, ** ve *** sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

Tablo 5'te yer alan Johansen/Fisher ve Johansen eş bütünleşme testi sonuçlarına göre iki modelde de güçlü bir uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi vardır. Yani iki modelde de değişkenler uzun dönemde birlikte hareket etmektedir. Bir diğer ifadeyle Model 1 ve Model 2'yi oluşturan değişkenler eşbütünleşiktir. Bu sonuç bize H0 hipotezinin reddedildiğini ifade eder. Bu durumda uzun dönem analizine geçilebilmektedir.

3.1.3.3. FMOLS-DOLS Yöntemleriyle Uzun Dönem Analizi

Değişkenler arasında hem zaman serileri modelinde hem de panel veri modelinde değişkenler arasında uzun dönem eş bütünleşme ilişkisi bulunduğundan sonra FMOLS ve DOLS yöntemleriyle uzun dönem analizi yapılmıştır. FMOLS ve DOLS yöntemleri sırasıyla Phillips and Hansen (1990) ve Stock and Watson (1993) tarafından zaman serileri analizlerinde kullanılmak üzere geliştirilmiştir. Bu yöntemler standart EKK modellerinde yer alan seri korelasyon sorunu, içsellik sorunu ve küçük örneklem sorunlarına karşı geliştirilmiştir. Bu yöntemler farklı seviyede durağan olan seriler için kullanılabilir (Musa vd., 2019). Ayrıca EKK tahmincisi eşbütünleşik modellere uygulandığında yanlış ve tutarsız sonuçlar verebilmektedir. Bu durum karşısında Pedroni, dinamik bir DOLS haline gelen ve boyut arası "grup ortalaması" için DOLS ve FMOLS

yöntemlerinin tahmincilerini veren tamamen değiştirilmiş bir OLS tahmincisi olan FMOLS'u önermiştir (Dritsaki ve Dritsaki, 2014).

Tam Değiştirilmiş Sıradan En Küçük Kareler (FMOLS) tekniği OLS yani EKK tahmincisinin asimptotik dağılımını etkileyen parametrelerinin çekirdek tahmincilerini kullanmaktadır (Bashier ve Siam, 2014). Asimptotik verimliliğe ulaşmak amacıyla bu yöntem en küçük kareleri seri korelasyon etkilerini hesaba katmak ve eş-bütünleşme ilişkilerinin varlığından kaynaklanan regresörlerdeki içsellik test etmek için değiştirir (Rukhsana ve M. Shahbaz, 2008). DOLS yöntemi seri korelasyon etkisini hesaba katarak asimptotik tutarlılığın toplanmasını sağlamaktadır. Bu teknikleri uygulamadan önce, seriler arasında eşbütünleşmeyi tespit etmek esastır (Adebayo vd., 2021). FMOLS ve DOLS yöntemlerinin standart EKK modelinden farklılıkları ve üstünlükleri nedeniyle panel veri modellerine de uyarlanmıştır. Böylece Pedroni (2000) FMOLS yöntemini panel veri analizlerine uyarlarken, Kao ve Chiand (2001) ise DOLS yöntemini panel veri analizlerine uyarlamışlardır.

Standart EKK yönteminin sahip olduğu zayıflıklar ve FMOLS ve DOLS yöntemlerinin sahip olduğu üstünlükler nedeniyle bu çalışmada zaman serisi analizi modeli ve panel veri modeli için uzun dönem tahmini FMOLS ve DOLS yöntemleriyle yapılmıştır. EKK yönteminin sonuçlarına da yer verilerek üç yöntemin sonuçları karşılaştırılmıştır.

3.1.3.4. Granger Nedensellik Yöntemi

Granger (1969 ve 1980) nedensellik yöntemi nedenselliğin yönünü araştırmaktadır. Granger (1969) zaman serileri analizlerinde geçerli olan nedenselliği araştıran bir metot geliştirmiştir. X ve Y gibi durağan iki değişken varsayımı altında Granger nedensellik modeli şu şekilde kurulmaktadır (Lopez ve Weber 2017);

$$X_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^n \beta_1 X_{t-i} + \sum_{j=1}^m \lambda_1 Y_{t-j} + \varepsilon_{1t} \quad (5)$$

$$Y_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^n \delta_1 Y_{t-i} + \sum_{j=1}^m \varphi_1 X_{t-j} + \varepsilon_{2t} \quad (6)$$

Granger nedensellik yönteminde ilk olarak modelin gecikme uzunluğu daha sonra nedensellik yönü belirlenmektedir. Bu yöntemde iki yönlü nedenselliğe bakılmaktadır. Model 5 ve 6'da yer alan n ve m modellerin gecikme uzunluğunu vermektedir. ε ise hata terimleridir. Φ , δ , λ ve β ise eğim kat sayılarıdır. Burada her bir değişkenin bir dönem gecikmesi modele dahil edilerek birinci değişkenden ikinci değişkene doğru nedensellik ilişkisinin olup olmadığı tahmin

edilmektedir. Granger yönteminde iki yönlü nedenselliğe bakılabildiği için iki model kurulmuştur. Granger için hipotez aşağıdaki gibidir:

H0: Y'den X'e doğru nedensellik ilişkisi yoktur

H1: Y'den X'e doğru nedensellik ilişkisi vardır.

Granger yöntemi serilerin durağanlığına duyarlıdır. Dolayısıyla önce durağanlık analizi yapılmaktadır. Daha sonra VAR yöntemiyle uygun gecikme uzunluğu belirlenmekte ve bu gecikme uzunluğu ile Granger nedensellik analizi yapılmaktadır. Vektör otoregresif (VAR) modeli, VAR modelinin nedensel ilişkisine dayanarak ve tek bir değişkenin kararlılığından veya değişken sisteminin birliğinden bağımsız olarak, iki değişken alt kümesi arasındaki Granger nedensellik ilişkisini test etmek için yaygın olarak kullanılmaktadır (Zhu vd., 2022).

Granger nedensellik testi daha sonra panel veri modellerinde de geçerli olmak üzere daha da geliştirilmiştir. Bu nedenle çalışmada VAR modeline dayanan ve hem zaman serileri analizinde hem de panel veri analizlerinde uygulanabilen Granger nedensellik testiyle değişkenler arasındaki nedenselliğin yönü tespit edilmiştir. Daha önce de ifade edildiği gibi Granger nedensellik testi değişkenlerin durağanlığına duyarlıdır ve bu çalışmada iki modelde de değişkenlerin düzeyde durağan olmadığı, birinci farkta durağan olduğu görülmüş ve bu durum nedensellik analizinde dikkate alınmıştır. Nedenselliğin bir diğer aşaması ise VAR analiziyle gecikme uzunluğunun belirlenmesidir. Ayrıca belirlenen gecikmede otokorelasyon olmaması ve bulunan gecikme için otokorelasyon sınamasının yapılması gerekmektedir. Bu doğrultuda VAR modeliyle belirlenmiş gecikme uzunluğu ve otokorelasyon testi sonucu aşağıda verilmiştir.

Tablo 6: VAR Modeliyle Tahmin Edilen Gecikme Uzunluğu

Model 1: BRICS						
Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-765.4483	NA	0.240956	9.928365	10.00690	9.960266
1	191.6204	1852.391	1.28e-06	-2.214457	-1.821757	-2.054951
2	290.0449	185.4190	4.43e-07	-3.277999	-2.571139*	-2.990888*
3*	310.4336	37.35738*	4.19e-07*	-3.334627*	-2.313607	-2.919912
Model 2: Türkiye						
Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-72.29202	NA	0.001197	4.623759	4.805154	4.684793
1	103.8114	298.8422	7.38e-08	-5.079481	-4.172507*	-4.774312*
2*	123.0308	27.95546*	6.37e-08*	-5.274595*	-3.642041	-4.725290
3	134.7033	14.14852	9.36e-08	-5.012324	-2.654191	-4.218884

Tablo 6’da çeşitli bilgi kriterleri doğrultusunda hesaplanan gecikme uzunluğu sonuçları yer almaktadır. Buna göre Model 1 için en uygun gecikme uzunluğu 3’tür. Burada LR, FPE ve AIC bilgi kriterleri doğrultusunda en uygun gecikmenin 3 olduğu anlaşılmaktadır. SC ve HQ bilgi kriterleri ise en uygun gecikmenin 2 olduğunu ifade etmesine rağmen 3.gecikmenin uygun olduğunu ifade eden bilgi kriteri daha fazladır. Model 2’de ise yine LR, FPE ve AIC bilgi kriterleri doğrultusunda en uygun gecikmenin 2 olduğu görülmektedir. Böylece VAR modeliyle gecikme uzunluğunun bulunmasının ardından bu gecikme değeri için otokorelasyon olup olmadığını test edilmiş ve sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Tablo 7: VAR Modeli İçin Otokorelasyon Sonucu

Model 1: BRICS						
Lag	LRE* stat	df	Prob.	Rao F-stat	df	Prob.
1	37.18903	16	0.0020	2.383641	(16, 455.8)	0.0020
2	34.50576	16	0.0046	2.205172	(16, 455.8)	0.0046
3	10.09279	16	0.8617	0.628083	(16, 455.8)	0.8618
4	22.65907	16	0.1232	1.429479	(16, 455.8)	0.1232
5	17.08608	16	0.3800	1.071383	(16, 455.8)	0.3802
Model 2: Türkiye						
Lag	LRE* stat	df	Prob.	Rao F-stat	df	Prob.
1	15.12161	16	0.5158	0.949485	(16, 55.6)	0.5212
2	11.94051	16	0.7481	0.730275	(16, 55.6)	0.7517
3	18.91688	16	0.2730	1.226009	(16, 55.6)	0.2785

Tablo 7’de otokorelasyon sonuçları verilmiştir. Buna göre birinci modelde tahmin edilen 3.gecikme için ve ikinci modelde tahmin edilen 2.gecikme için otokorelasyon sorunu yoktur. Bu durumda kurulan VAR modeli istikrarlı ve dengelidir. Tahmin edilen gecikme değerleriyle analiz yapılabilir.

3.2. Ampirik Sonuçlar

Çalışmanın bu bölümünde uzun dönem analiz sonuçları ve Granger nedensellik testi sonuçlarına yer verilmiştir. Sonuçlar tablo 8 ve 9’da raporlanmıştır.

Tablo 8: Uzun Dönem Analiz Sonuçları

Değişken	FMOLS	DOLS	EKK
Model 1: BRICS	Kat Sayı	Kat Sayı	Kat Sayı
LNY	1.474012*	1.482615*	1.552383*
LNT0	1.808255*	1.417495***	0.707848*
LNEX	0.181716*	0.291563**	0.103076*
Sabit	-	-	-24.41833*
R ²	0.7947	0.8836	0.6934
$\bar{R}^2$	0.7859	0.8287	0.6880
Model 2: Türkiye	Kat Sayı	Kat Sayı	Kat Sayı
LNY	0.885740*	0.919432*	2.522286*
LNT0	-1.699293**	-1.385322	-2.139787***
LNEX	0.364453*	0.250274***	0.190033***
Sabit	-	-	-40.32756*
R ²	0.6823	0.9412	0.7825
$\bar{R}^2$	0.6624	0.9122	0.7621

Not: *,** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 8’de FMOLS, DOLS ve EKK tahmincileri yapılmış iki modele ait uzun dönem sonuçları yer almaktadır. Öncelikle her iki modelde de FMOLS, DOLS ve EKK sonuçlarının birbirini desteklediği, ilişkinin yönü açısından benzer sonuçları verdiği, kat sayılar farklı olsa da sonuçların birbirine oldukça yakın olduğu her iki modelde de görülmektedir. Ayrıca her iki modele ait R² ve düzeltilmiş R² sonuçları açıklayıcı değişkenlerin bağımlı değişkeni her %68 ile %94 aralığında açıkladığı görülmektedir. Modelin açıklama gücünün oldukça yüksek ve güçlü olduğu saptanmaktadır.

Model 1 yani BRICS ülkeleri için yapılan uzun dönem panel FMOLS sonuçlarına göre lnY’nin yani ekonomik büyümenin lnDYY üzerindeki etkisi anlamlı ve pozitifdir. Buna göre lnY’nin değeri %1 arttığında lnDYY yaklaşık olarak %1.47 oranında büyümektedir. Bu sonuçlar yine istatistiksel olarak anlamlı olan DOLS ve EKK tahmincilerine göre sırasıyla %1.48 ve %1.55’tir. Bu durumda BRICS ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımların ülkenin

ekonomik büyümesiyle ilgili olduğu, ekonomik büyümenin dışarıdan daha fazla yatırım çektiği anlamına gelmektedir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler arasında en büyük ekonomilere sahip BRICS ülkelerindeki politika yapıcılarının ekonomik büyümeyi teşvik etmeleri gerekmektedir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerdeki büyüme oranları gelişmiş ülkelere göre fazladır, bu durum uluslararası sermayenin büyümenin ve dolayısıyla kar oranlarının yüksek olduğu bu ülkelere doğru hareket ettiği görülmektedir. Benzer şekilde tablo 8’de yer alan bir diğer model yani Türkiye için kurulan model sonuçlarında ekonomik büyümenin DYY üzerindeki etkisi BRICS ülkelerine benzemektedir. Model 2 sonucuna göre Türkiye’de ekonomik büyüme yani $\ln Y$ ’nin $\ln DYY$ üzerindeki etkisi anlamlı ve pozitifdir. Buna göre $\ln Y$ %1 arttığında $\ln DYY$ yaklaşık olarak %0.88 oranında büyümektedir. Bu sonuç DOLS tahmincisinde %0.94 ve EKK tahmincisinde %2.52 çıkmıştır. Dolayısıyla hem BRICS ülkelerinde hem de Türkiye’de uluslararası yatırımların ülkelerin ekonomik büyümesiyle bağlantılı olduğu, ekonomik büyümenin DYY girişlerini pozitif olarak desteklediği anlaşılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki politika yapıcılarının bu durumu göz önüne almaları daha fazla yatırım çekmek için önemlidir. Literatür incelendiğinde daha çok DYY’nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin araştırıldığı, ekonomik büyümenin DYY üzerindeki etkisini araştıran çalışmaların daha az olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda büyümenin DYY üzerindeki etkisini inceleyen çalışmaların sonuçlarının ise farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Büyümeyle DYY arasındaki ilişkiyi inceleyen Türkçan vd., (2008), Kosztowniak (2016), Rathnayaka Mudiyanse (2021) Ghazalian (2023) gibi çalışmaların sonuçlarıyla bu çalışmanın sonuçları benzerlik göstermektedir. Son olarak tablo 8’de yer alan üç tahmincinin sonuçlarına göre $\ln Y$ ’nin $\ln DYY$ üzerindeki etkisi model 1’de daha yüksektir. Bir diğer ifadeyle BRICS ülkelerine giren DYY’nin büyümeye olan duyarlılığı Türkiye’den daha fazladır.

Tablo 8’de yer alan bir diğer değişken olan ticari açıklığın yani $\ln TO$ ’nun $\ln DYY$ üzerindeki etkisi model 1 için pozitif iken model 2 için negatiftir. Model 1’de yer alan FMOLS sonuçlarına göre $\ln TO$ %1 arttığında $\ln DYY$ yaklaşık %1.8 oranında büyümektedir. DOLS ve EKK sonuçlarına göre bu oran yaklaşık 1.41 ve 0.70’dir. Bu sonuçlar BRICS ülkelerin dışa açılmasının ülkeye giren yatırımları teşvik ettiğini göstermektedir. Buna göre BRICS ülkeleri ne kadar çok liberalleşirlerse ve ticari özgürlük artarsa uluslararası yatırımlar daha fazla artmaktadır. Özellikle 1980’lerden sonra Çin, Rusya ve Hindistan gibi önde gelen gelişmekte olan ülkelerin dışa açılmaya başlaması, daha fazla ticaret yapmaya başlamaları bu ülkelere giren yatırımların artmasını sağlamıştır. Bu nedenle BRICS ülkelerine giren DYY’nin o ülkelerin dışa açılma oranlarına bağımlı olduğu

sonucuna ulaşılabilir. Fakat Model 2 için bu sonuç ters yönde çıkmıştır. Buna göre Türkiye’de ticari açıklık oranının artması ülkeye giren dış yatırımları azalttığı görülmektedir. Bu sonuç beklentilerle uyumlu olmamasına rağmen bize iç tüketimin dış ticaretten önemli olabileceğini göstermektedir. Çünkü Türkiye’de günümüzde GSYİH’nin yaklaşık %60’ını dış ticaret oluşturmaktadır ki bir diğer ifadeyle Türkiye’nin dışa açıklık oranının yaklaşık %60 olduğu anlamına gelmektedir. İç ekonominin GSYİH içerisindeki payı ise %40’lardadır. Bu durumda ekonomik büyümenin DYY’yi Türkiye’de teşvik ettiği bilindiğine göre dış ticaretin yanı sıra iç ekonominin de hem büyüme hem de uluslararası yatırımlar üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir. Model 2 için FMOLS sonuçlarına göre lnTO %1 arttığında lnDYY yaklaşık %1.69 oranında azalmaktadır. DOLS sonucuna göre lnTO’nun lnDYY üzerindeki etkisi negatif fakat anlamsızdır. Tablo 8’de yer alan model 1 ve model 2 sonuçlarına göre ticari açıklığın doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi farklıdır. Bu iki değişken arasındaki ilişkiyi inceleyen literatürdeki çalışmaların sonuçlarının da farklı olduğu görülmektedir. Donghui vd., (2018), Lien (2021), Vo ve Ho (2021), Kamal vd. (2022) ve Hao (2023) gibi çalışmaların sonuçları bu çalışmanın model 1 sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir, buna göre TO’nun FDI üzerindeki etkisi pozitifdir. Buna karşın Rathnayaka Mudiyansele (2021) ve İsmail ve İsmail (2023) gibi çalışmalarda ise bu çalışmanın model 2 sonuçlarına benzer şekilde TO’nun DYY üzerindeki etkisi negatif çıkmıştır.

Tablo 8’de yer alan bir diğer değişken olan döviz kurlarının DYY üzerindeki etkisinin model 1 ve model 2 için üç tahminciye göre de istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olduğu görülmektedir. Buna göre BRICS ülkelerinde ve Türkiye’de nominal döviz kurlarının artması bu ülkelerde mal ve hizmetlerin fiyatlarının uluslararası piyasada göreceli ucuz hale getireceği için bu durum uluslararası yatırımların artmasına neden olmaktadır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde kurların artması ulusal paranın değer kaybetmesine, böylece mal ve hizmetlerin yanı sıra iş gücünün maliyetlerinin döviz kuru cinsinden ucuzlamasına neden olurken, bu durumda uluslararası yatırım yapacak olan firmaların bu maliyet avantajını kullanmak istemlerine neden olmakta ve böylece uluslararası yatırımlar bu ülkelere daha fazla girmektedir. Buna göre Model 1’de FMOLS tahmincisine göre BRICS ülkelerinde kurların %1 oranında artması lnDYY’nin yaklaşık 0.18 oranında artmasına neden olmaktadır. DOLS ve EKK sonuçlarına göre bu oran 0.29 ve 0.10’dur. Model 2 sonuçlarına göre döviz kurlarının %1 oranında artması FMOLS, DOLS ve EKK’ya göre lnDYY’yi sırasıyla %0.36, %0.25 ve %0.19 oranında artırmaktadır. İki modelin FMOLS ve EKK sonuçlarına göre döviz kurlarının DYY üzerindeki etkisi Türkiye’de daha fazladır. Bu nedenle politika yapıcılarının döviz kurlarıyla doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki bu ilişkiyi dikkate almaları gerekmektedir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde yerli sermaye oranı düşük olduğu

için dış yatırımlara daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar. Dış yatırımlar bu ülkelerde sürdürülebilir kalkınma açısından önem arz etmektedir. Bu durumda bu ülkelerin ülkeye giren DYY'yi teşvik eden kur, ekonomik büyüme ve dış ticaret gibi unsurları teşvik etmeleri gerekmektedir. Dış yatırımlar nihayetinde istihdamdan vergiye, kurlardan büyümeye varana kadar birçok faktör üzerinde etkisi vardır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da özellikle döviz kurlarının iç ve dış dengeyi bozmayacak şekilde artmasıdır. Eğer döviz kurları piyasa şartlarının üzerinde değerlenirse özellikle ithalata bağımlılığı yüksek olan ülkelerde enerji ve yüksek teknoloji gibi alanlarda maliyet artışına neden olmaktadır. Bu durum bir yandan iç ekonomik büyümeyi yavaşlatırken diğer yandan enflasyonun artmasına neden olmaktadır. Sonuçta değersiz ulusal paranın ihracat üzerindeki teşvik etkisi de zayıflamaktadır. Bunun yanı sıra aşırı değersiz ulusal para cari açığı olan ülkelerde yerli ürünlerin yabancılar tarafından çok ucuza satın alınmasına neden olabilmektedir. Bu durum ulusal ekonomilerdeki bağımsızlık sorununa yol açabilir. Literatürde bu iki fenomen arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların sonuçlarının değişiklik gösterdiği görülmektedir. Buna karşın Mostafa (2020) ve Moraghen vd., (2023) gibi çalışmaların sonuçları bu çalışmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir, buna göre döviz kurlarının DYY üzerindeki etkisi pozitifdir. Fakat Lee ve Brahmasrene (2020), Ramzan (2021), Moreghan vd., (2021) ve Alshubiri (2022) gibi çalışmalar ise bu çalışmadan farklı olan döviz kurlarının doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin negatif olduğunu ifade etmişlerdir.

Tablo 9: Granger Nedensellik Test Sonuçları

Değişken		
Model 1: BRICS	Pairwise Panel Nedensellik Testi	
	F-istatistik	Olasılık
$\ln Y \rightarrow \ln DYY$	9.63219	0.0022*
$\ln DYY \leftarrow \ln Y$	0.70960	0.4008
$\ln TO \leftarrow \ln DYY$	0.04037	0.8410
$\ln DYY \leftarrow \ln TO$	0.21012	0.6473
$\ln EX \leftarrow \ln DYY$	2.73418	0.1001
$\ln DYY \leftarrow \ln EX$	3.17964	0.0764***
Model 2: Türkiye	Pairwise Granger Nedensellik Testi	
	F-istatistik	Olasılık
$\ln Y \rightarrow \ln DYY$	3.33128	0.0499**
$\ln DYY \leftarrow \ln Y$	0.14269	0.8676
$\ln TO \leftarrow \ln DYY$	0.25857	0.7739
$\ln DYY \rightarrow \ln TO$	0.98918	0.3841
$\ln EX \rightarrow \ln DYY$	7.51219	0.0024*
$\ln DYY \leftarrow \ln EX$	0.25505	0.7766

Not: *,** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

Tablo 9’da iki model için yapılan Granger nedensellik sonuçları gösterilmiştir. Buna göre hem BRICS ülkelerinde hem Türkiye’de ekonomik büyümeden doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir. Buna göre ekonomik büyüme hem Türkiye’de hem de BRICS ülkelerinde DYY ’yi belirleyen önemli bir değişkendir ve bu sonuç uzun dönem model sonuçlarını desteklemektedir. Buna karşın ticari açıklık ile DYY arasında iki modelde de herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamıştır. Son olarak döviz kurlarıyla DYY arasında iki modelde de tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır ve bu yön iki modelde farklıdır. Buna göre Model 1’de döviz kurlarıyla DYY arasında $\ln DYY$ ’den $\ln EX$ ’e doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi varken, Model 2’de $\ln EX$ ’den $\ln DYY$ ’ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi çıkmıştır. Bu sonuçlar bize $\ln EX$ ile $\ln DYY$ arasında önemli bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

En basit tanımıyla uluslararası sermaye hareketleri, bir ülkede yerleşik kişi veya kurumların başka bir ülkeye fon göndermesi, o ülkede şirket kurması, kurulu bir şirketi satın alması veya ortak olması olarak tanımlanmaktadır. Sermaye hareketleri, yatırım yapan ülke için sermaye çıkışı, alıcı ülke için sermaye girişi olarak kabul edilmektedir. Sermaye hareketlerinin doğuşu ise teknolojik gelişmenin uluslararası arenada yaygınlaşması ve küreselleşme eğilimi ile gerçekleşmiştir. Dünya genelinde teknolojinin gelişmesi ve değişmesi, küreselleşme olgusuyla birlikte uluslararası pazarların gelişmesine ve uluslararası ticaretin serbestleşmesine yol açmıştır. Bu noktada ülkeler arasındaki sınırlar ortadan kalkmış, ülkeler arasında mal, sermaye ve diğer birçok faktörün serbest dolaşımı hız kazanmıştır.

Tasarruf - yatırım dar boğazı yaşayan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından yabancı yatırımlar sürdürülebilir büyümenin sağlanmasında önemli bir araçtır. Çünkü gerek tasarruf açığı gerekse de sermaye birikimi yönünden sıkıntısı bulunan bu tip ülkeler kamusal kaynaklarının önemli bir kısmını cari harcamalara, borç ve faiz ödemelerine ayırmak zorunda kalmakta bu durumda ülkenin yatırımlarına yeterli miktarda kaynak ayıramamasına neden olmaktadır. Bu durum karşısında yatırım yapılabilmesi için ya ihracatın önemli derecede artırılması ya da diğer ülke veya uluslararası kuruluşlardan dış borç alma yoluna gidilmesi gerekmektedir. Dış borçlanmanın verimli alanlara yönelmesi halinde ekonomik büyümeye katkı sağlayabilecek aksi halde bu para faizi ile birlikte geri ödeneceği için ekonomiye ağır bir yük oluşturacaktır. Bu nedenle dışarıdan bulunacak borç ile yatırım yapmanın gerek maliyetli olması gerekse de karşılaşılabilecek olan risklerinin yüksek olması ve her an ihracatın artırılmasında

o kadar kolay olmaması gibi nedenler ile doğrudan yabancı sermaye, başta Türkiye olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin karşısına önemli bir kaynak olarak çıkmaktadır. Söz konusu durum bu kaynaklardan daha fazla pay almak isteyen ülkeler arasında da büyük bir rekabete yol açmaktadır.

Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının uzun dönemde ekonomik büyümeye katkı sağlayabilmesi için özellikle sanayi, imalat ve enerji gibi büyümeyi teşvik edici sektörlerle gelmesi önem arz etmektedir. Dolayısıyla Türkiye’nin yabancı sermaye yatırımlarını bu sektörlerle çekmeye yönelik stratejiler geliştirerek planlar yapması, bu sektörleri öncül sektör olarak belirlemesi ve bu yolda kararlı adımlar ile ilerlemesi çok önemlidir. Diğer yandan Türkiye’nin sahip olduğu jeopolitik konumu yabancı sermayeyi ülkeye çekebilme konusunda büyük bir avantaj sağlamaktadır.

Dünya yüzölçümünün yaklaşık olarak dörtte birinden fazlasını, nüfusun ise yüzde 39 gibi önemli bir kısmını oluşturan BRICS ülkeleri ise sahip oldukları ekonomik büyüklükleri ile dünya genelinde yarattıkları etki ve özellikle gelişmiş ülkeler nezdinde oluşturdukları ekonomik anlamdaki tehditler ile son yıllarda dikkatleri üzerlerine çekmektedirler. Topluluk oluşturulduğu günden bugüne kadar ekonomik gücünü arttırmış özellikle ABD ve Avrupa Birliği karşısında önemli bir güç olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. BRICS ülkeleri sahip oldukları faktör donanımları ile birlikte hızla ilerleyen teknolojik altyapıları, gelişme ve büyümeye açık, gelişme düzeyleri yüksek ülke konumunda olmaları ve insan sermayesi bakımından da bilim, teknoloji, mühendislik vb gibi alanlarda daha donanımlı ve deneyimli işgücüne sahip olmaları bu ülkelere büyük avantajlar sağlamaktadır.

Bu çalışmada 1998 – 2023 yıllarına ait ekonomik büyüme (Y), ticari dış açıklık (TO) ve nominal döviz kurlarının (EX) doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) üzerindeki etkisi BRICS ve Türkiye için iki ayrı model tahmin edilerek araştırılmıştır. Çalışmada BRICS ülkeleri için panel veri analizi yöntemi, Türkiye için ise zaman serisi analizi uygulanmıştır. İki bölge için $\ln Y$, $\ln TO$ ve $\ln EX$ ’in $\ln DYY$ üzerindeki etkisi çeşitli tahminciler aracılığıyla birçok fonksiyonel ilişkiyle araştırılmıştır. Çalışmanın uzun dönem model tahmini FMOLS ve DOLS yöntemleriyle yapılmıştır. Bu yöntemlerin sonuçlarının sağlamlığını test etmek amacıyla EKK yönteminin sonuçlarına da yer verilmiştir. Ayrıca değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Granger nedensellik yöntemiyle incelenmiştir.

Uluslararası sermaye hareketliliğinde döviz kuru riskinin etkisi yapılan analizlerden elde edilen sonuçlara göre, DYY açısından değişkenlerin katsayı işaretleri genel olarak beklenen yönde teori ile uygun bulunmuştur. Bu çerçevede elde edilen bulguları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Model 1 yani BRICS ülkeleri için yapılan uzun dönem panel FMOLS sonuçlarına göre $\ln Y$ 'nin yani ekonomik büyümenin $\ln DYY$ üzerindeki etkisi anlamlı ve pozitifdir.

Bu durum; BRICS ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımların ülkenin ekonomik büyümesiyle ilgili olduğu, ekonomik büyümenin dışarıdan daha fazla yatırım çektiği anlamına gelmektedir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler arasında en büyük ekonomilere sahip BRICS ülkelerindeki politika yapıcılarının ekonomik büyümeyi teşvik etmeleri gerekmektedir.

2. Bir diğer model yani Türkiye için kurulan model sonuçlarında ekonomik büyümenin DYY üzerindeki etkisi BRICS ülkelerine benzemektedir. Model 2 sonucuna göre Türkiye'de ekonomik büyüme yani $\ln Y$ 'nin $\ln DYY$ üzerindeki etkisi anlamlı ve pozitifdir.

Dolayısıyla hem BRICS ülkelerinde hem de Türkiye'de uluslararası yatırımların ülkelerin ekonomik büyümesiyle bağlantılı olduğu, ekonomik büyümenin DYY girişlerini pozitif olarak desteklediği anlaşılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki politika yapıcılarının bu durumu göz önüne almaları daha fazla yatırım çekmek için önemlidir. Son olarak üç tahmincinin sonuçlarına göre BRICS ülkelerine giren DYY 'nin büyümeye olan duyarlılığı Türkiye'den daha fazladır.

3. Bir diğer değişken olan ticari açıklığın yani $\ln TO$ 'nun $\ln DYY$ üzerindeki etkisi BRICS ülkeleri için pozitif iken Türkiye için negatiftir.

Bu sonuçlar BRICS ülkelerinin dışa açılmasının ülkeye giren yatırımları teşvik ettiğini göstermektedir. Buna göre BRICS ülkeleri ne kadar çok liberalleşirlerse ve ticari özgürlük artarsa uluslararası yatırımlar daha fazla artmaktadır. Özellikle 1980'lerden sonra Çin, Rusya ve Hindistan gibi önde gelen gelişmekte olan ülkelerin dışa açılmaya başlaması, daha fazla ticaret yapmaya başlamaları bu ülkelere giren yatırımların artmasını sağlamıştır. Bu nedenle BRICS ülkelerine giren DYY 'nin o ülkelerin dışa açılma oranlarına bağımlı olduğu sonucuna ulaşılabilir. Fakat Türkiye için bu sonuç ters yönde çıkmıştır. Buna göre Türkiye'de ticari açıklık oranının artması ülkeye giren dış yatırımları azalttığı görülmektedir. Bu sonuç beklentilerle uyumlu olmamasına rağmen bize iç tüketimin dış ticaretten önemli olabileceğini göstermektedir. Çünkü Türkiye'de günümüzde $GSYİH$ 'nin yaklaşık %60'ını dış ticaret oluşturmaktadır ki bir diğer ifadeyle Türkiye'nin dışa açıklık oranının yaklaşık %60 olduğu anlamına gelmektedir. İç ekonominin $GSYİH$ içerisindeki payı ise %40'lardadır. Bu durumda ekonomik büyümenin DYY 'yi Türkiye'de teşvik ettiği bilindiğine göre dış ticaretin yanı sıra iç ekonominin de hem büyüme hem de uluslararası yatırımlar üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir.

4. Döviz kurlarının DYY üzerindeki etkisinin BRICS ülkeleri ve Türkiye için üç tahminciye göre de istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olduğu görülmektedir.

Buna göre BRICS ülkelerinde ve Türkiye’de nominal döviz kurlarının artması bu ülkelerde mal ve hizmetlerin fiyatlarının uluslararası piyasada göreceli ucuz hale getireceği için bu durum uluslararası yatırımların artmasına neden olmaktadır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde kurların artması ulusal paranın değer kaybetmesine, böylece mal ve hizmetlerin yanı sıra iş gücünün maliyetlerinin döviz kuru cinsinden ucuzlamasına neden olurken, bu durumda uluslararası yatırım yapacak olan firmaların bu maliyet avantajını kullanmak istemlerine neden olmakta, böylece uluslararası yatırımlar bu ülkelere daha fazla girmektedir. İki modelin FMOLS ve EKK sonuçlarına göre döviz kurlarının DYY üzerindeki etkisi Türkiye’de daha fazladır. Bu nedenle politika yapımcılarının döviz kurlarıyla doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki bu ilişkiyi dikkate almaları gerekmektedir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde yerli sermaye oranı düşük olduğu için dış yatırımlara daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar. Dış yatırımlar bu ülkelerde sürdürülebilir kalkınma açısından önem arz etmektedir. Bu durumda bu ülkelerin ülkeye giren DYY’yi teşvik eden kur, ekonomik büyüme ve dış ticaret gibi unsurları teşvik etmeleri gerekmektedir. Dış yatırımlar nihayetinde istihdamdan vergiye, kurlardan büyümeye varana kadar birçok faktör üzerinde etkisi vardır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da özellikle döviz kurlarının iç ve dış dengeyi bozmayacak şekilde artmasıdır. Eğer döviz kurları piyasa şartlarının üzerinde değerlendirilirse özellikle ithalata bağımlılığı yüksek olan ülkelerde enerji ve yüksek teknoloji gibi alanlarda maliyet artışına neden olmaktadır. Bu durum bir yandan iç ekonomik büyümeyi yavaşlatırken diğer yandan enflasyonun artmasına neden olacaktır. Sonuçta değersiz ulusal paranın ihracat üzerindeki teşvik etkisi de zayıflamaktadır. Bunun yanı sıra aşırı değersiz ulusal para cari açığı olan ülkelerde yerli ürünlerin yabancılar tarafından çok ucuza satın alınmasına neden olabilmektedir. Bu durum ulusal ekonomilerdeki bağımsızlık sorununa yol açabilir.

5. Yapılan Granger nedensellik sonuçlarına göre ise, hem BRICS ülkelerinde hem Türkiye’de ekonomik büyümeden doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir. Buna göre ekonomik büyüme hem Türkiye’de hem de BRICS ülkelerinde DYY’yi belirleyen önemli bir değişkendir ve bu sonuç uzun dönem model sonuçlarını desteklemektedir. Buna karşın ticari açıklık ile DYY arasında iki modelde de herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamıştır. Son olarak döviz kurlarıyla DYY arasında iki modelde de tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır ve bu yön iki modelde farklıdır.

Sonuç olarak hem Türkiye’de hem de BRICS ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye, ticari açıklığa ve döviz kurlarına duyarlılığı olduğu görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin ihtiyacı olan dış yatırımları teşvik eden faktörlerin daha politik bir unsur olarak kullanılabilmesi anlaşılmaktadır. Özellikle bu ülkelerin dış sermaye ve yatırım sayesinde teknoloji ve bilgi transferleri de hızlanmaktadır. Nihayetinde katma değeri yüksek üretim de bu sayede teşvik edilmektedir. Netice itibariyle, gelişmekte olan ülkelere giren dış yatırımların teşvik edilmesi önemlidir. Sonraki araştırmalar için de ülkeler tasarruf yapabilme ya da tüketim toplumu olmalarına göre veya cari açık ya da fazla vermelerine göre veyahut da görece dışa açıklıkları dikkate alınarak modelleştirilebilecekleri gibi farklı dönemleri kapsayan ve alternatif ekonometrik modeller uygulanarak çalışma genişletilebilir.

Kaynaklar

- Adebayo, T. S., Akinsola, G. D., Kirikkaleli, D., Bekun, F. V., Umarbeyli, S., & Osemeahon, O. S. (2021). "Economic performance of Indonesia Amidst CO2 Emissions And Agriculture: A Time Series Analysis", *Environmental Science and Pollution Research*, 28(35): 47942-47956.
- Alagöz, M., Erdoğan, S., ve Topallı, N. (2008). "Foreign Direct Investment And Economic Growth: Evidence From Turkey 1992-2007", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 7(1): 78-89.
- Alshubiri, F. (2022). "The Impact Of The Real Interest Rate, The Exchange Rate And Political Stability On Foreign Direct Investment İnflows: A Comparative Analysis Of G7 and GCC Countries", *Asia-Pacific Financial Markets*, 29(3): 569-603.
- Bashier, A. A., & Siam, A. J. (2014). "Immigration and economic growth in Jordan: FMOLS approach", *International Journal of Humanities Social Sciences and Education (IJHSSE)*, 1(9): 85-92.
- Bailliu, J. N. (2000). *Private Capital Flows, Financial Development, and Economic Growth in Developing Countries*. Canada: Bank of Canada Working Paper.
- Bayramov, R. (2021). "Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Zaman Serisi Analizi G-7 Ülke Grubu Örneği", *Yüksek Lisans Tezi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bleaney, M., & Greenaway, D. (2001). "The Impact Of Terms Of Trade And Real Exchange Rate Volatility On Investment And Growth İn Sub-Saharan Africa", *Journal of development Economics*, 65(2): 491-500.
- Boburmırzo, K., & Boburjon, T. (2022). "Exchange Rate İnfluence On Foreign Direct İnvestment: Empirical Evidence From Cis Countries", *International Journal Of Management And Economics Fundamental*, 2(04): 19-28.
- Bulut, E. ve Demirel, B. (2015). *Uluslararası Parasal İktisat*. Ankara: Pelikan Yayıncılık.
- Bussiere, M., Schmidt, J., ve Valla, N. (2018). "International Financial Flows in The New Normal: Key Patterns (And Why We Should Care)", *In International Macroeconomics in The Wake Of The Global Financial Crisis*, 249-269. Springer, Cham. http://www.cepii.fr/pdf_pub/pb/2016/pb2016-10.pdf
- Calvo, G.A., Reinhart, C.M., ve Vegh, C.A. (1995). "Targeting The Real Exchange Rate: Theory and Evidence", *Journal of Development Economics*, 47(1): 97-133.
- Cesur, E. E.(2016). "Küresel Sermaye Hareketlerinin Türkiye'deki İşgücü Piyasasına Etkisi". *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, 6(1): 117-156.

- Chakraborty, C., & Nunnenkamp, P. (2008). "Economic reforms, FDI, and economic growth in India: a sector level analysis", *World Development*, 36(7): 1192-1212.
- Chaiboonsri, C., Sriboonjit, J., Sriwichailamphan, T., Chaitip, P., & Sriboonchitta, S. (2010). "A panel cointegration analysis: An application to international tourism demand of Thailand", *Annals of the University of Petrosani Economics*, 10(3).
- Çelik, K. (2004). *Uluslararası İktisat*, Trabzon: Derya Kitabevi.
- Dickey, D.A., Fuller, W.A. (1979). "Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. Journal of the American Statistical Association", 74 (366a): 427-431. <https://doi.org/10.1080/01621459.1979.10482531>
- Dickey, D.A., Fuller, W.A. (1981). "Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. Econometrica: Journal of the Econometric Society", 1057-1072. <https://doi.org/10.2307/1912517>
- Donghui, Z., Yasin, G., Zaman, S., & Imran, M. (2018). "Trade openness and FDI inflows: A comparative study of Asian countries", *European Online Journal of Natural and Social Sciences*, 7(2): 386.
- Dritsaki, C., & Dritsaki, M. (2014). "Causal relationship between energy consumption, economic growth and CO2 emissions: A dynamic panel data approach", *International Journal of Energy Economics and Policy*, 4(2): 125-136.
- Erol, A. (2000). "Yabancı Sermaye". *Mükellefin Dergisi*, 93: 72–83.
- Eslasov, N., Zortuk, M., & Svilokos, T. (2023). "Investigating The Environmental Kuznets Curve Hypothesis With Energy Consumption For Türkiye: Evidence From Fourier Adf And Ardl Approach", *Journal of Modern Technology & Engineering*, 8(2).
- Ghazalian, P. L. (2023). "Does Economic Growth Attract FDI Inflows? A Dynamic Panel Analysis", *Economies*, 12(1).
- Görgün, M. R. (2020). "Kalkınmanın Finansmanında Yabancı Sermaye Hareketleri ve Dış Borç Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 11(2): 530-546.
- Granger, C. W. J. (1969). "Investigating Causal Relations By Econometric Models And Cross-Spectral Methods", *Econometrica* 37: 424–438.
- Granger, C. W. J. (1980). "Testing for causality: A personal viewpoint", *Journal of Economic Dynamics and Control* 2, 329-352.
- Güran, N. (1999). *Makro Ekonomik Analiz*. İzmir: Anadolu Matbaası.
- Hançerlioğlu, O. (1986). *Ekonomi Sözlüğü*, 3. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Hao, Y. (2023). "The Dynamic Relationship Between Trade Openness, Foreign Direct Investment, Capital Formation, And Industrial Economic Growth In China: New Evidence From ARDL Bounds Testing Approach", *Humanities and Social Sciences Communications*, 10(1): 1-11.
- International Monetary Fund. (2000). *Balance of Payments Textbook*, International Monetary Fund.
- Ismail, N., & Ismail, S. (2023). "Trade Openness and its influence on Foreign Direct Investment in ASEAN-3", *The Journal of Management Theory and Practice (JMTP)*, 4(1): 45-52.
- Johansen, S. (1988). "Statistical analysis of cointegration vectors", *Journal Of Economic Dynamics And Control*, 12(2-3): 231-254.
- Kamal, T. A., Naaz, S., Bhandari, R. S., Shukl, H., & Khan, R. (2022). "Impact of trade openness and inflation on FDI in India: ARDL Approach", *Journal of Statistics and Management Systems*, 25(5): 1103-1113.
- Kao, C., & Chiang, M. H. (2001). "On the estimation and inference of a cointegrated regression in panel data", *In Nonstationary panels, panel cointegration, and dynamic panels* (pp. 179-222). Emerald Group Publishing Limited.
- Kosztowniak, A. (2016). "Verification of the relationship between FDI and GDP in Poland", *Acta Oeconomica*, 66(2): 307-332.
- Latief, R., & Lefen, L. (2018). "The effect of exchange rate volatility on international trade and foreign direct investment (FDI) in developing countries along "one belt and one road"", *International Journal of Financial Studies*, 6(4): 86.
- Lee, J. W., & Brahmairene, T. (2020). "Exchange rate movements and structural break on China FDI inflows", *Contemporary Economics*, 14(2): 112.
- Li, X., & Liu, X. (2005). "Foreign Direct Investment and Economic Growth: An Increasingly Endogenous Relationship". *Worm Development*, 33(3): 393-407.
- Li, J., Irfan, M., Samad, S., Ali, B., Zhang, Y., Badulescu, D., & Badulescu, A. (2023). "The relationship between energy consumption, CO2 emissions, economic growth, and health indicators", *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(3): 2325.
- Liargovas, P. G., & Skandalis, K. S. (2012). "Foreign direct investment and trade openness: The case of developing economies", *Social Indicators Research*, 106: 323-331.

- Lien, N. T. K. (2021). "The effect of trade openness on foreign direct investment in Vietnam. *The Journal of Asian Finance*", *Economics and Business*, 8(3): 111-118.
- Maddala, G.S.; Wu, S. (1999) "A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and A New Simple Test", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61: 631-52.
- Mariano, C. N. Q., Sablan, V. F., Sardon, J. R. C. ve Paguta, R. B. (2016). "Investigation of the Factors Affecting Real Exchange Rate in the Philippines" *Integrative Business & Economics*vol, 5(4): 171.
- McLean, B., & Shrestha, S. (2002). International Financial Liberalisation and Economic Growth. *Reserve Bank of Australia Research Discussion Paper*.
- Moraghen, W., Seetanah, B., & Sookia, N. (2021). "Impact of exchange rate and exchange rate volatility on foreign direct investment inflow for Mauritius: A dynamic time series approach", *African Development Review*, 33(4): 581-591.
- Moraghen, W., Seetanah, B., & Sookia, N. U. H. (2023). "The impact of exchange rate and exchange rate volatility on Mauritius foreign direct investment: A sector-wise analysis", *International Journal of Finance & Economics*, 28(1): 208-224.
- Mostafa, M. M. (2020). "Impacts of inflation and exchange rate on foreign direct investment in Bangladesh", *International Journal of Science and Business*, 4(11): 53-69.
- Musa, K. S., Maijama'a, R., Shaibu, H. U., & Muhammad, A. (2019). "Crude oil price and exchange rate on economic growth: ARDL approach", *Open Access Library Journal*, 6(12): 1-5.
- Pedroni, P. (2001). "Purchasing power parity tests in cointegrated panels", *Review of Economics and statistics*, 83(4): 727-731.
- Phillips, P. C. B. and Hansen, B. (1990). "Statistical Inference in Instrumental Variables Regression with I(1) Processes", *The Review of Economic Studies*, 57: 99-125.
- Polat, G. (2017). "Döviz Kurlarını Açıklayan Yaklaşımlar", *European Journal of Managerial Research*, (1): 1-13.
- Ramzan, M. (2021). "Symmetric impact of exchange rate volatility on foreign direct investment in Pakistan: do the global financial crises and political regimes matter?", *Annals of Financial Economics*, 16(04).
- Rathnayaka Mudiyansele, M. M., Epuran, G., & Tescaşiu, B. (2021). "Causal links between trade openness and foreign direct investment in Romania", *Journal of Risk and Financial Management*, 14(3): 90.

- Reisen, H., & Soto, M. (2001). "Which Types of Capital Inflows Foster Developing-Country Growth?", *International Finance*, 4(1): 1–14.
- Rey, H. (2013), "Dilemma not Trilemma: The Global Financial Cycle and Monetary Policy Independence", Jackson Hole Paper August. [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.nber.org/system/files/working_papers/w21162/w21162.pdf](https://www.nber.org/system/files/working_papers/w21162/w21162.pdf) (20.01.2025).
- Rukhsana Kalim and Mohammad Shahbaz, (2008), "Remittances and Poverty Nexus: Evidence from Pakistan", *Oxford Business & Economics Conference Program*
- Seyidoğlu, H. (2015). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika Ve Uygulama*, 20. Baskı. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Stock, J.H. and Watson, M.W. (1993) "A Simple Estimator of Cointegrating Vectors in Higher Order Integrated System", *Econometrica*, 61: 783-820.
- Subaşı Ertekin, M. (2001). "Türkiye 'de 1980 Sonrasında Döviz Kuru Politikaları ve Dış Ticaret", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 3 (1): 183-198.
- Tarı, R., (2002). *Ekonometri*, (2.Basım), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Türkcan, B., Duman, A., & Yetkiner, I. H. (2008). "How does FDI and economic growth affect each other? the OECD case", *In International conference on emerging economic issues in a globalizing world* (pp. 21-40). Izmir: Izmir University of Economics and Suny Cortland.
- Unctad (1998). *World Investment Report 1998: Trends and Determinants*, New York and Geneva: United Nations Publication.
- Ünsal, M. E. (2017). "FDI and Economic Growth: Comparative Analyses Between Turkey and the Other OECD Countries", *Journal of Current Researches on Business and Economics*, 7(2): 207-2016.
- Vo, T. Q., & Ho, H. T. (2021). "The relationship between foreign direct investment inflows and trade openness: Evidence from ASEAN and related countries", *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(6): 587-595.
- Willett, T., Chiu, E. M., Sirathorn, B.J. Dechsakulthorn, S., Ghosh, R., Kibesse, B., Kim, K., Kim, J., Ouyang, A. (2011). "Classifying International Aspects of Currency Regimes", *Journal of Financial Economic Policy*, 288 - 303.
- Zhu, F., Wu, X., & Peng, W. (2022). "Road transportation and economic growth in China: Granger causality analysis based on provincial panel data", *Transportation Letters*, 14(7): 710-720.

Bölüm 10

Kripto Paraların Karanlık Yüzü: Türkiye ve Dünyadaki Suçlar

Çağrı ULU¹

Özet

Kripto para birimlerinin hızlı yükselişi, finansal sistemlere yenilikçi çözümler sunarken, suç faaliyetleri için de yeni fırsatlar yaratmıştır. Türkiye ve dünya genelinde kripto paralar üzerinden gerçekleştirilen dolandırıcılık, kara para aklama, fidye yazılım saldırıları ve yasa dışı ticaret gibi suçlar giderek artmaktadır. Özellikle kripto varlık platformlarında yaşanan güvenlik ihlalleri ve düzenleyici eksiklikler, suçluların anonim kalmasını kolaylaştırmaktadır. Bu çalışma, kripto para suçlarının farklı türlerini, Türkiye'deki ve uluslararası arenadaki örnek olayları ve bu suçlarla mücadelede uygulanan yasal ve teknolojik yaklaşımları kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Aynı zamanda, kripto para piyasalarında güvenliği artırmaya yönelik stratejiler ve düzenleyici çerçeveler arasındaki farklılıklar da değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kriptopara, Bitcoin, Siber Suçlar, Dolandırıcılık

Abstract

The rapid rise of cryptocurrencies has introduced innovative solutions to financial systems while simultaneously creating new opportunities for criminal activities. Globally and in Turkey, crimes involving cryptocurrencies—such as fraud, money laundering, ransomware attacks, and illegal trade—are increasingly prevalent. Security breaches in crypto asset platforms and regulatory gaps particularly facilitate anonymity for criminals. This study provides a comprehensive analysis of various types of cryptocurrency-related crimes, examining case studies both in Turkey and internationally, as well as exploring the legal and technological approaches employed to combat these crimes. Additionally, it evaluates the differences in regulatory frameworks and strategies aimed at enhancing security within cryptocurrency markets.

Keywords: Cryptocurrencies, Bitcoin, Cyber Crimes, Fraud

---

¹ Dr.Öğr.Üyesi, İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, <https://orcid.org/0000-0001-5338-2987>

1. Giriş

Kripto para birimlerinin finansal piyasalarda kazandığı ivme, birçok yenilikçi fırsat sunarken suç faaliyetleri için de yeni alanlar yaratmıştır. Özellikle Bitcoin'in 2009 yılında piyasaya sürülmesinden sonra kripto paralar, hem bireysel yatırımcıların hem de kurumsal aktörlerin dikkatini çekmiş, ancak aynı zamanda yasa dışı faaliyetlerde kullanımı da artmıştır (Nakamoto, 2008). Kripto paraların anonimlik sağlaması, finansal işlemleri izlemeyi zorlaştırmakta ve suçlulara avantaj sağlamaktadır (Foley, Karlsen ve Putniņš, 2019). Bu bağlamda, kripto para birimlerinin kötüye kullanımı, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde dikkat çeken bir konu haline gelmiştir.

Kripto para suçları, genellikle dolandırıcılık, kara para aklama, fidye yazılım saldırıları ve yasa dışı ticaret gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır. Foley ve arkadaşlarının (2019) yaptığı çalışmada, tüm Bitcoin işlemlerinin yaklaşık %46'sının yasa dışı faaliyetlerle ilişkili olduğu ortaya konmuştur. Özellikle dolandırıcılık vakalarında, yatırımcıların kripto varlık platformlarında kaybettikleri milyarlarca dolarlık zararlar dikkat çekmektedir (Chainalysis, 2022). Türkiye'de de Thodex vakası, kripto para dolandırıcılığının en çarpıcı örneklerinden biri olarak öne çıkmıştır (Güneş, 2021).

Dünya genelinde kripto paralarla ilgili suçların önlenmesine yönelik farklı yaklaşımlar benimsenmiştir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu (SEC), kripto varlıkların düzenlenmesi konusunda ciddi adımlar atmıştır (U.S. SEC, 2022). Avrupa Birliği ise Kara Para Aklamayı Önleme (AML) düzenlemelerini kripto paraları kapsayacak şekilde genişletmiştir (European Commission, 2021). Türkiye'de ise 2021 yılında Resmî Gazete'de yayımlanan yönetmelik ile kripto varlıkların ödemelerde doğrudan kullanılmasının yasaklanması gibi düzenleyici tedbirler uygulanmaya başlanmıştır (TCMB, 2021).

Kripto para suçlarıyla mücadelede teknolojik çözümler de büyük önem taşımaktadır. Blockchain analiz araçları ve yapay zeka destekli izleme sistemleri, şüpheli işlemleri belirleme ve suç faaliyetlerini önleme konusunda etkin kullanılmaktadır (Campbell-Verduyn, 2018). Ancak, teknolojik çözümler kadar uluslararası iş birliği ve tutarlı düzenleyici çerçevelerin oluşturulması da gerekmektedir (Foley vd., 2019).

Sonuç olarak, kripto para suçlarının önlenmesi için hem yasal düzenlemelerin hem de teknolojik çözümlerin entegre bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Bu çalışma, kripto para suçlarının türlerini, Türkiye ve dünya genelindeki örnek olayları ve suçlarla mücadelede kullanılan yasal ve teknolojik yaklaşımları kapsamlı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır.

2. Kriptoparalardan Bitcoin ve Anonimlik Yapısı

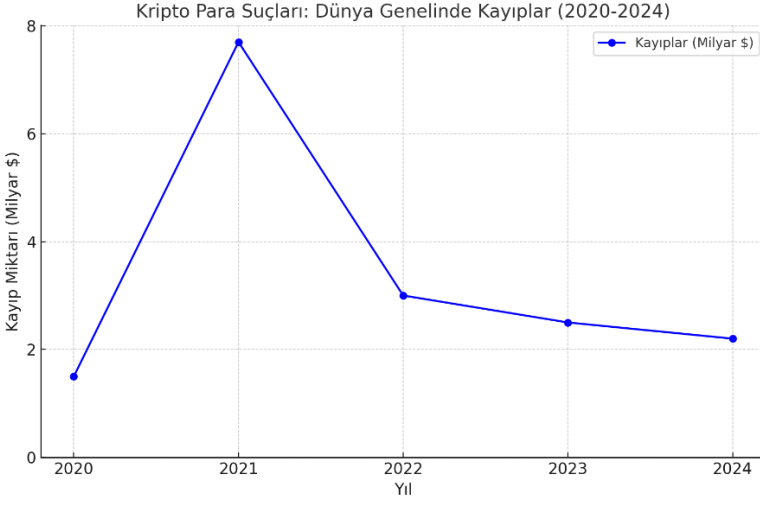
Kripto para birimlerinin anonimlik yapısı, merkezi otoritelerden bağımsız işlem yapılabilmesine olanak tanımakta ve işlemlerin izlenmesini zorlaştırmaktadır. Özellikle Bitcoin ve Monero gibi kripto para birimleri, kullanıcıların kimlik bilgilerini gizli tutarak, işlemlerin sadece cüzdan adresleri üzerinden gerçekleşmesine imkân tanımaktadır (Möser, Böhme, ve Breuker, 2013). Bununla birlikte, Bitcoin'in halka açık blockchain yapısı sayesinde tüm işlemler kaydedilse de, cüzdan adreslerinin gerçek kimliklerle eşleştirememesi nedeniyle kullanıcıların anonim kalması mümkün olmaktadır (Narayanan vd., 2016).

Monero, Zcash ve Dash gibi gizlilik odaklı kripto paralar ise anonimlik seviyesini bir adım daha ileri taşımaktadır. Örneğin, Monero'nun "Ring Signatures" ve "Stealth Addresses" gibi özellikleri, işlemleri daha karmaşık hale getirerek izlenebilirliği neredeyse imkânsız hale getirmektedir (Kumar, Fischer, ve Tople, 2020). Zcash ise "Zero-Knowledge Proof" teknolojisi kullanarak hem göndericinin hem de alıcının kimliğini hem de işlem miktarını tamamen gizleyebilmektedir (Ben-Sasson vd., 2014).

Ancak, kripto paraların anonimlik yapısı yalnızca suçlular için değil, aynı zamanda finansal gizlilik isteyen bireyler ve kurumlar için de önemli avantajlar sunmaktadır. Özellikle sansürden kaçınma, finansal mahremiyeti koruma ve merkezi otoritelere karşı bağımsızlık sağlama gibi sebeplerle anonimlik talep edilmektedir (Brito ve Castillo, 2013). Örneğin, otoriter rejimlerde yaşayan bireyler, hükümet baskısından korunmak için kripto paraları tercih edebilmektedir (Greenberg, 2011).

Kripto paraların anonimlik yapısını kırmaya yönelik çeşitli teknolojik ve yasal girişimler de bulunmaktadır. Blockchain analiz şirketleri, zincir üzerindeki işlemleri analiz ederek şüpheli hareketleri tespit etmeye çalışmakta ve düzenleyici kurumlar, kripto borsalarına "Müşterini Tanı" (KYC) ve "Kara Para Aklamayı Önleme" (AML) yükümlülükleri getirmektedir (Chainalysis, 2022). Ancak, bu önlemler genellikle yalnızca merkezi borsalarda geçerli olup, merkeziyetsiz platformlarda anonimlik korunmaya devam etmektedir (Campbell-Verduyn, 2018).

Kripto paraların anonimlik yapısı hem yasal hem de yasa dışı faaliyetlerde önemli rol oynamaktadır. Suçlular için izlenebilirliği azaltırken, aynı zamanda bireylerin finansal mahremiyetini korumaktadır. Ancak, bu durum düzenleyici otoriteler ve güvenlik kurumları için büyük bir zorluk teşkil etmekte ve yeni çözümler gerektirmektedir.

Şekil 1 Yıllar İtibariyle Kripto Para Suçlarındaki Kayıp Miktarları

Grafik, dünya genelinde 2020 ile 2024 yılları arasında yaşanan kripto para suçlarının yıllık kayıplarını ve suç türlerine göre dağılımlarını göstermektedir. Grafik, kripto para suçlarının finansal boyutunun giderek büyüdüğünü ve bu suç türlerinin, özellikle dolandırıcılık ve hırsızlık gibi kategorilerde büyük bir artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle 2021 yılında yaşanan büyük kayıplar, kripto para piyasalarının hızlı büyümesine paralel olarak bu alandaki suçların da arttığını ve güvenlik açıklarının daha fazla kullanıcıyı mağdur ettiğini vurgulamaktadır.

Bunun yanı sıra, 2020 yılında görülen büyük düşüş, COVID-19 pandemisinin etkisiyle piyasa volatilitesinin artmış olabileceğini ve dolayısıyla bu dönemde suçların da nispeten azaldığını göstermektedir. Ancak, 2022 yılına gelindiğinde tekrar artan kayıplar, regülasyon eksikliklerinin ve siber güvenlik açıklarının devam ettiğini, bu alanın denetimsiz büyümesinin oluşturduğu tehlikeleri yansıtmaktadır.

Kripto para suçlarının genel anlamda en yüksek oranlarda olduğu yıllar, dolandırıcılık ve hırsızlık gibi suç türlerinin en yaygın olduğunu gösterirken, siber saldırılar ve diğer suç türleri de önemli bir orana sahiptir. Bu durum, kripto paraların anonim ve merkeziyetsiz yapısının, dolandırıcılar ve siber suçlular için cazip bir hedef oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Grafik, kripto para piyasalarının gelişmesiyle birlikte bu sektördeki suçların artan boyutunu ve bunun önüne geçilmesi için daha sıkı düzenlemeler ve güvenlik önlemleri gerektiğini göstermektedir. Yatırımcıların daha bilinçli

olması, güvenlik önlemlerine dikkat etmeleri ve regülasyonların güçlendirilmesi, kripto para suçlarının azaltılması adına önemli adımlar olacaktır.

TradingView (2023) tarafından yayımlanan haberde, kripto para suçlarının 2022 yılı itibarıyla bir önceki yıla kıyasla rekor bir artış gösterdiği belirtilmiştir. Bu artış, özellikle çeşitli kripto para borsalarındaki siber saldırılar ve dolandırıcılık faaliyetlerinin yaygınlaşmasıyla ilişkilendirilmektedir. Kripto paraların anonimlik ve kolaylık sunduğu yapısı, bu tür suçların artışına zemin hazırlamıştır. Öne çıkan suçlar arasında, kullanıcı fonlarının çalınması, hırsızlık, dolandırıcılık ve yasa dışı işlemler yer almaktadır. Aynı zamanda, merkeziyetsiz finans (DeFi) platformlarındaki güvenlik açıkları, suçlular için yeni fırsatlar yaratmıştır. Bu durum, dünya çapında daha sıkı düzenlemelerin gerekliliğini ortaya koymuştur (TradingView, 2023).

Tablo 1: Kriptopara Suçlarının Yıllık Dağılımı ve Mağduriyet İstatistikleri (2020-2022)

Suç Türü	2020 Kayıp (Milyon USD)	2021 Kayıp (Milyon USD)	2022 Kayıp (Milyon USD)	Mağdur Sayısı (2020-2022)	Suçların Yüzdesi (%)
Ponzi ve Dolandırıcılık	1,200	1,500	1,800	500,000+	50%
Hack ve Çalınan Fonlar	500	800	1,200	100,000+	30%
Sahte ICO ve Token Dolandırıcılığı	300	500	700	50,000+	10%
Yasadışı Ticaret ve Dark Web	100	200	300	10,000+	5%
Diğer (Manipülasyon, İçeriden Bilgi)	50	100	200	10,000+	5%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu tablo, 2020-2022 yılları arasında gerçekleşen kriptopara suçlarının türlerine, kayıp miktarlarına, mağdur sayılarına ve suç türlerinin genel dağılımına dair önemli bir görünüm sunmaktadır. Kriptopara suçları, son yıllarda hızla artan bir endişe kaynağı olmuş, özellikle Ponzi şemaları ve dolandırıcılık faaliyetleri büyük bir paya sahip olmuştur. 2020 ve 2021 yıllarında en yüksek kayıplar, Ponzi ve dolandırıcılık suçlarından kaynaklanmıştır. Bu suç türü, yatırımcıları kandırarak yüksek kazanç vaatleriyle büyük kayıplara yol açmakta ve dünya çapında geniş bir mağdur kitlesi oluşturmuştur. Ponzi şemalarının artan popülaritesi, kriptopara piyasasının yetersiz düzenlemeleri ve güvenlik önlemlerinin eksikliği ile doğrudan ilişkilidir.

2020 yılı itibarıyla yaklaşık 1.2 milyar dolar değerinde kayıp yaşanmış, bu rakam 2021'de 1.5 milyar dolara, 2022'de ise 1.8 milyar dolara yükselmiştir. Bu artış, dolandırıcılık faaliyetlerinin büyüklüğünü ve çeşitliliğini göstermektedir. Özellikle hack saldırıları ve çalınan fonlar, 2022 yılında 1.2 milyar dolarlık kayıplarla büyük bir risk oluşturmuştur. Kriptopara borsalarına yönelik artan siber saldırılar, hem yatırımcı güvenliğini zedelemiş hem de düzenleyici kurumların piyasa üzerindeki denetimlerinin ne kadar sınırlı olduğunu ortaya koymuştur.

Sahte ICO'lar (Initial Coin Offering) ve token dolandırıcılıkları, kriptopara piyasasında bir başka yaygın suç türüdür ve bu tür suçlar, yatırımcıları sahte projelere yatırım yapmaya yönlendirmiştir. 2021'de ve 2022'de bu suç türü, özellikle daha fazla fon toplamak isteyen yatırımcıların ilgisini cezbetmiştir. Bu suç türlerinin artışı, piyasanın olgunlaşmamış yapısı ve düzenlemelerin eksikliğiyle ilişkilendirilmekte mümkündür.

Kriptopara suçlarının toplamındaki oranı en düşük olan suç türleri ise yasadışı ticaret ve dark web kullanımı gibi suçlardır. Ancak bu tür suçlar da zaman içinde ciddi artış göstermektedir. Yasadışı ticaretin yapıldığı platformların kullanımı, kriptopara sisteminin anonim ve merkeziyetsiz yapısının sağladığı gizlilikten yararlanılmasını kolaylaştırmaktadır.

Son olarak, manipülasyon ve içeriden bilgi kullanımı gibi suçlar, daha az yaygın olmasına rağmen, piyasa dinamiklerini bozarak yatırımcı güvenliğini tehdit etmektedir. Bu suç türleri, özellikle büyük kriptopara borsalarının içinde gerçekleştirilen ticaret ve piyasa manipülasyonlarıyla ilişkilidir.

Bu veriler, kriptopara piyasasında artan suç oranlarını, yetersiz düzenlemeler ve zayıf güvenlik önlemleriyle ilişkilendirmekte ve sektörün büyümesiyle birlikte düzenleyici ve güvenlik önlemlerinin daha da güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

3. Örnek Kriptopara Suçları

Bu bölümde Türkiye ve Dünyada örnek kripto para suçları verilmiştir.

3.1. Silk Road

Silk Road, 2011 yılında Ross Ulbricht (takma adı "Dread Pirate Roberts") tarafından kurulan ve yalnızca Tor ağı üzerinden erişilebilen bir dark web pazarıdır. Bu platform, kripto para birimi Bitcoin'i kullanarak anonim ticaret imkânı sunmuş ve özellikle yasa dışı ürünlerin alım satımı için kullanılmıştır. Sitede uyuşturucular, ateşli silahlar, sahte belgeler ve siber suçlarla ilgili hizmetler gibi çeşitli yasa dışı ürünler bulunmaktadır. Bitcoin, işlemlerin izlenmesini zorlaştırmak amacıyla karıştırma teknikleriyle kullanılmıştır. Silk

Road'un faaliyetleri, ABD güvenlik birimlerinin uzun süren soruşturmaları sonucunda 2013 yılında sona erdirilmiş ve Ulbricht, FBI tarafından yakalanarak uyuşturucu kaçakçılığı, kara para aklama ve bilgisayar korsanlığı gibi suçlamalarla çifte müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu olay, kriptoparaların suç ekonomisinde kullanımına ilişkin tartışmaları artırmış ve hükümetlerin düzenleyici tedbirler almasına yol açmıştır (Christin, 2013).

3.2. OneCoin

OneCoin, 2014 yılında Ruja Ignatova tarafından Bulgaristan'da kurulan ve kısa sürede büyük kazanç vaat eden bir Çok Katlı Pazarlama (MLM) sistemiyle yayılan bir kripto para projesidir. "Bitcoin katili" olarak tanıtılan OneCoin, yatırımcılara yüksek getiriler vaat ederek Ponzi şeması şeklinde işlemiş, yeni katılımcıların yatırımlarıyla eski yatırımcılara ödeme yapılmıştır. Ancak, OneCoin'in gerçek bir blok zinciri olmadığı ve yatırımcıların sistem içindeki sahte rakamlarla kandırıldığı ortaya çıkmıştır. Küresel çapta binlerce yatırımcıyı çeken bu proje, 2017 yılında düzenleyici kurumlar tarafından dolandırıcılık olarak nitelendirilmiş ve Ignatova aynı yıl ortadan kaybolmuştur. Sonrasında kardeşi Konstantin Ignatov ABD'de tutuklanmış, OneCoin'in mali işler müdürü Mark Scott ise kara para aklama suçlamalarıyla yargılanmıştır. Yaklaşık 4 milyar dolarlık dolandırıcılık olarak tahmin edilen bu olay, kripto para piyasalarına yönelik daha sıkı düzenlemelerin getirilmesine ve yatırımcıların bilinçlendirilmesine katkı sağlamıştır (Alvarez, 2021).

3.3. Bitconnect

Bitconnect, 2016 yılında kurulan ve yatırımcılara kripto para yatırımları üzerinden yüksek getiri vaat eden bir platform olup, Ponzi şemasıyla işleyen bir finansal dolandırıcılık örneği olarak kripto para piyasasında önemli bir yer edinmiştir. Platform, Bitconnect Coin (BCC) adı verilen kendi kripto parasını kullanarak, yatırımcıların varlıklarını platforma kilitlemeleri karşılığında günlük %1'e varan kazanç sunduğunu iddia etmiş ve bu getirileri otomatik ticaret botları ile sağladığını öne sürmüştür. Ancak sistem, yeni yatırımcıların fonlarını kullanarak eski yatırımcılara ödeme yapan klasik bir Ponzi şeması olarak işlemiştir. BCC'nin fiyatı hızla yükselmiş, ancak 2018 yılı başlarında ABD'deki düzenleyici kurumların yasa dışı menkul kıymet satışı suçlamaları ve uyarılarının ardından Bitconnect faaliyetlerini durdurmuş, BCC'nin değeri neredeyse sıfıra inerek yatırımcılara milyarlarca dolarlık zarar vermiştir. Yasal süreç kapsamında Bitconnect'in baş pazarlamacılarından Glenn Arcaro dolandırıcılık suçlamalarını kabul etmiş, kurucu Satish Kumbhani ise ABD Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu (SEC) tarafından dolandırıcılıkla suçlanmış ancak bulunamamıştır.

Bu olay, yüksek getiri vaat eden projelere karşı dikkatli olunması gerektiğini göstermiş ve düzenleyici kurumların kripto para piyasalarına yönelik daha sıkı tedbirler almasına yol açmıştır (Shifflett ve Vigna, 2018).

3.4. MT. GOX

MT. GOX, 2010 yılında Japonya'da kurulan ve bir dönem küresel Bitcoin işlemlerinin yaklaşık %70'ini gerçekleştiren en büyük kripto para borsası olmuştur. Başlangıçta "Magic: The Gathering" kartlarının ticareti için kurulan bir platform olarak başlayan MT. GOX, kısa sürede Bitcoin ticaretinde lider hâle gelmiş ancak güvenlik açıkları ve kötü yönetim nedeniyle büyük bir finansal skandal ile çöküş yaşamıştır. Şubat 2014'te borsa, yaklaşık 850.000 Bitcoin'in kaybolduğunu veya çalındığını duyurmuş, kullanıcıların para çekme işlemlerini durdurmuş ve iflas başvurusunda bulunmuştur. Daha sonraki incelemeler, bu Bitcoin'lerin büyük kısmının 2011 yılından itibaren siber saldırılar yoluyla borsa cüzdanlarından çalındığını ortaya koymuştur. CEO Mark Karpeles, mali kayıtları tahrif etmek ve fonları zimmetine geçirmekle suçlanmış, 2019'da Japonya'da zimmete para geçirme suçundan mahkûm edilerek ertelenmiş bir hapis cezasına çarptırılmıştır. MT. GOX'un çöküşü, Bitcoin fiyatında büyük dalgalanmalara yol açarak yatırımcı güvenini sarsmış ve kripto para piyasasının düzenlenmesi konusunda küresel çapta daha katı güvenlik ve denetim önlemlerinin alınmasını teşvik etmiştir (Brunnermeier vd., 2019).

3.5. Colonial Pipeline

Colonial Pipeline, ABD'nin en büyük akaryakıt boru hattı işletmecisi olup Doğu Yakası'nın yakıt ihtiyacının yaklaşık %45'ini karşılayan 8.850 km uzunluğundaki bir boru hattı ağına sahiptir. 7 Mayıs 2021'de şirket, DarkSide adlı Rus merkezli bir fidye yazılım çetesinin gerçekleştirdiği siber saldırıya maruz kalmıştır. Saldırganlar, çok faktörlü kimlik doğrulama kullanılmayan bir VPN hesabını ele geçirek sistemlere sızmış ve fidye yazılımı aracılığıyla kritik verileri şifrelemiştir. Colonial Pipeline, operasyonlarını sürdürebilmek için 75 Bitcoin (yaklaşık 4.4 milyon dolar) fidye ödemiş, ancak FBI daha sonra bu miktarın 2.3 milyon dolarlık kısmını geri almayı başarmıştır. Saldırı, ABD'de yakıt kıtlığına, fiyat artışlarına ve panik alımlara neden olmuş; hükümet acil durum ilan ederek siber güvenlik önlemlerini artırmıştır. Bu olay, kritik altyapıların siber tehditlere karşı daha iyi korunması gerektiğini göstermiş ve fidye yazılımı saldırılarına yönelik uluslararası iş birliğinin önemini gündeme getirmiştir (CISA, 2021).

3.6. PlusToken

2018 yılında Çin merkezli bir kripto para cüzdanı ve yatırım platformu olarak kurulan PlusToken, yatırımcılara Bitcoin (BTC), Ethereum (ETH) ve EOS gibi kripto varlıklar üzerinden yüksek getiri vaat eden bir sistem sunmuştur. Yatırımcılara, %8 ila %16 arasında aylık kazanç sağlanacağı iddia edilmiş ve platform, yüksek getirilerin yapay zeka destekli arbitraj ticareti ile elde edileceğini öne sürmüştür. Ancak, bu yapı Ponzi şeması esasına dayanmaktadır; eski yatırımcılara ödemeler, yeni katılımcıların yatırımlarıyla gerçekleştirilmiştir.

Kısa sürede 3 milyondan fazla yatırımcıya ulaşan PlusToken, 2019 yılı Haziran ayında kullanıcıların fonlarını çekmesini engellemiş ve sistemin sürdürülemez hale gelmesiyle faaliyetlerini durdurmuştur. Tahmini 2 ila 3 milyar dolar arasında bir kayıp yaşanmış, dolandırıcılıkla bağlantılı kişilerin 109'u Çin hükümeti tarafından gözaltına alınmıştır. Ayrıca, yetkililerce gerçekleştirilen operasyonlarda 4.2 milyar dolar değerinde kripto varlığa el konulmuştur.

Bu olay, kripto para piyasalarında düzenleyici önlemlerin yetersizliğini gözler önüne sermiş, yatırımcı güvenini sarsmış ve piyasalarda dalgalanmalara yol açmıştır. Özellikle Ponzi ve piramit şemalarına karşı yatırımcıların finansal okuryazarlığının artırılması gerekliliği bir kez daha ortaya çıkmıştır. Ayrıca, bu olayın ardından düzenleyici otoritelerin kripto para piyasalarına yönelik denetimlerini artırdığı gözlemlenmiştir (Chainalysis, 2020).

3.7. KuCoin

KuCoin borsası, 26 Eylül 2020'de büyük çaplı bir siber saldırıya maruz kalmış ve yaklaşık 280 milyon dolar değerinde kripto varlık saldırganlar tarafından ele geçirilmiştir. Blockchain analizleri, saldırının Kuzey Kore merkezli Lazarus Grubu tarafından gerçekleştirildiğini ortaya koymuştur. Daha önce Sony Pictures ve WannaCry fidye yazılımı saldırıları gibi büyük ölçekli siber saldırılarla ilişkilendirilen bu grup, devlet destekli bir tehdit aktörü olarak kabul edilmektedir. Saldırganlar, çalınan fonları Uniswap ve Kyber Network gibi merkeziyetsiz borsalar (DeFi) üzerinden aklayarak izlerini gizlemeye çalışmıştır. Bununla birlikte, Tether Limited, saldırganların elinde bulunan yaklaşık 22 milyon USDT'yi dondurarak fonların kullanımını engellemiştir. KuCoin, olayın ardından hızlı bir şekilde müdahalede bulunarak sıcak cüzdanlarını kapatmış, varlıkları soğuk cüzdanlara taşımış ve kullanıcı kayıplarını sigorta fonu aracılığıyla karşılamıştır. Bu saldırı, kripto para piyasasında güvenlik açıklarını bir kez daha gündeme getirmiş ve özellikle merkeziyetsiz borsaların çalıntı fonların aklanmasındaki rolüne dair düzenleyici otoritelerin dikkatini çekmiştir. Kripto para ekosisteminde, sıcak cüzdanların güvenlik risklerine karşı önlemlerin artırılması, merkeziyetsiz borsalara yönelik düzenleyici çerçevenin genişletilmesi

ve çalıntı varlıkların dondurulmasını sağlayan mekanizmaların daha etkin bir şekilde kullanılması gerektiği ortaya çıkmıştır (Elliptic, 2020).

3.8. Lazarus

Lazarus Grubu, 2009 yılında siber güvenlik araştırmacıları tarafından ilk kez tespit edilen, Kuzey Kore'nin askeri istihbarat ajansı Reconnaissance General Bureau (RGB) tarafından yönetildiği düşünölen ve çok çeşitli siber saldırılar gerçekleştiren devlet destekli bir hacker grubudur. Grup, özellikle kripto para hırsızlıkları, siber casusluk ve kritik altyapılara yönelik saldırılarla tanınmaktadır. Lazarus Grubu'nun mali kazanç amacı güderek Kuzey Kore'nin ekonomik yaptırımlarını delmeyi ve ölkenin ekonomisine finansal kaynak sağlamayı hedeflediği anlaşılmaktadır. Kripto para hırsızlıkları, grup için önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Bunun yanı sıra, diğer ölkelerin savunma sanayi ve hükümet kurumlarından bilgi çalmak amacıyla siyasi ve askeri casusluk yapmayı da amaçlamaktadırlar. Lazarus Grubu'nun gerçekleştirdiği saldırılar arasında Ronin Network Hack (2022), KuCoin Borsası Hack'i (2020), Harmony Horizon Bridge Saldırısı (2022) ve Coincheck Borsası Hack'i (2018) yer almaktadır. Bu saldırılarda sosyal mühendislik, phishing saldırıları, kötü amaçlı yazılımlar ve köprü (bridge) protokollerinin güvenlik açıkları gibi çeşitli teknikler kullanılmıştır. Çalınan fonların izini kaybettirmek için merkezizetsiz borsalar (DeFi) ve karıştırma (mixing) hizmetleri gibi yöntemler kullanılmıştır. ABD Hazine Bakanlığı, bu saldırılarla ilişkilendirilen cüzdan adreslerine yaptırımlar uygulamış ve kripto para borsalarına bu adreslerle işlem yapmamaları yönünde uyarılarda bulunmuştur. Lazarus Grubu'nun faaliyetleri, kripto para borsaları ve projelerinin güvenlik önlemlerini artırmalarını ve KYC (Müşteri Tanı) ile AML (Kara Para Aklama) prosedürlerini sıkılaştırmalarını zorunlu kılmaktadır (US Department of the Treasury, 2020).

3.9. Thodex

Thodex, 2017 yılında Faruk Fatih Özer tarafından kurulan Türkiye merkezli bir kripto para borsasıydı. Borsa, özellikle Bitcoin, Ethereum ve diğer altcoinlerde işlem yapılmasını sağlarken, agresif reklam stratejileri ve Tesla araba çekilişi gibi promosyonlarla kullanıcı sayısını artırmaya çalıştı. Ancak, 20 Nisan 2021 tarihinde, borsa birdenbire kullanıcıların para çekme ve transfer işlemlerini durdurdu ve teknik bakım nedeniyle işlemlerin kısa süre içinde normale döneceğini açıkladı. Ancak, kısa bir süre sonra Faruk Fatih Özer'in yaklaşık 2 milyar dolar değerindeki kripto varlıklarla birlikte Arnavutluk'a kaçtığı ortaya çıktı. Bu durum, kullanıcıların hesaplarına erişim sağlayamaması ve büyük finansal kayıplar yaşamasıyla sonuçlandı. Olayın ardından İstanbul Cumhuriyet

Başsavcılığı, Thodex hakkında nitelikli dolandırıcılık suçlamasıyla soruşturma başlatmış, birçok kişi gözaltına alınmış ve Thodex'in banka hesaplarına el konulmuştur. Ayrıca, Interpol tarafından kırmızı bülten çıkarılarak, Faruk Fatih Özer'in yakalanması için uluslararası işbirliği yapılmıştır. 2022 yılında Arnavutluk'ta yakalanan Özer, 2023 yılında Türkiye'ye iade edilmiştir. Bu olay, Türkiye'deki kripto para piyasasında büyük bir güven kaybına yol açmış ve yasal düzenlemelerin sıkılaştırılmasına neden olmuştur. Ayrıca, kripto borsalarının şeffaflık ve güvenlik önlemlerinin artırılmasının gerekliliği, yatırımcıların varlıklarını daha güvenli platformlarda tutma gerekliliği de bir kez daha vurgulanmıştır (Aksoy, 2023).

3.10. Vebitcoin Olayı

Vebitcoin Olayı, 2021 yılında Türkiye'de büyük bir kriptopara dolandırıcılığına yol açan bir skandaldır. 2018 yılında kurulan Vebitcoin, hızla büyüyen bir kriptopara borsasıydı, ancak 2021 yılında ani bir şekilde faaliyetlerini durdurarak kullanıcılarının fonlarını geri ödemeyi reddetti. CEO'su Oktay Aydın, borsanın kapanmasının ardından yurt dışına kaçmış ve Türkiye'de mali suçlar nedeniyle tutuklanmıştır. Olay, Türkiye'deki kriptopara borsalarına olan güveni sarsmış ve yasal düzenlemelerin eksikliğini gözler önüne sermiştir (Şahin, 2021).

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, Türkiye'de ve dünyada kripto para suçlarının artan yaygınlığını ve bu suçların ekonomik, hukuki ve toplumsal etkilerini incelemiştir. Kripto para sektörü, sağladığı anonimlik ve merkeziyetsiz yapısı nedeniyle, suçluların yasa dışı faaliyetler için cazip bir alan haline gelmiştir. Çalışmada, Thodex, KuCoin ve Lazarus Grubu gibi büyük skandallar ele alınarak, bu suçların detayları, kullanılan yöntemler ve yasal süreçler incelenmiştir.

Türkiye'deki en büyük kripto para suçlarından biri olan Thodex skandalı, yatırımcıların büyük kayıplar yaşamasına ve kripto para borsalarına olan güvenin sarsılmasına neden olmuştur. Borsa, kullanıcılarının varlıklarını erişilemez hale getirerek ve CEO'sunun kaçışıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu olay, Türkiye'deki düzenleyici kurumların kripto para piyasalarına yönelik denetimlerini artırmasına sebep olmuş ve kripto para borsalarının şeffaflık, güvenlik ve yasal denetim konularında daha katı kurallar koymalarına yol açmıştır. Thodex'in ardından, MASAK gibi kurumlar, kripto para borsalarına yönelik denetim mekanizmalarını güçlendirmiş ve yeni düzenlemeler getirilmiştir.

Dünya genelinde ise, Lazarus Grubu'nun kripto para borsalarına ve projelerine yönelik siber saldırıları dikkat çekmiştir. Kuzey Kore merkezli bu grup, özellikle kripto para hırsızlıklarıyla büyük mali kazanç elde etmiş ve saldırılarını daha da anonimleştirerek küresel çapta büyük kayıplara yol açmıştır. Kripto para birimlerinin merkeziyetsiz yapısı, bu tür suçların izlenmesini ve çözülmesini daha da zorlaştırmakta, uluslararası işbirliklerini gerektirmektedir. Ayrıca, merkeziyetsiz finans (DeFi) platformlarının güvenlik açıkları, saldırganlar için yeni fırsatlar sunmuş ve bu platformların denetimi konusunda ciddi bir boşluk oluşmuştur.

Çalışmada elde edilen bulgular, kripto para piyasalarının güvenlik, şeffaflık ve düzenleme açısından ciddi zorluklarla karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Kripto para borsaları, güvenlik açıklarını kapatmalı, yatırımcıların varlıklarını daha güvenli cüzdanlarda saklamalarını sağlamalı ve dolandırıcılık öncesinde daha etkin uyarı sistemleri geliştirilmelidir. Ayrıca, düzenleyici otoriteler, kripto para sektöründeki suçların önlenmesi için daha etkin yasalar ve denetim mekanizmaları oluşturmaları gerekmektedir.

Sonuç olarak, kripto para suçları, sadece Türkiye'de değil, dünya genelinde önemli bir güvenlik ve hukuki problem teşkil etmektedir. Bu suçların önlenmesi için ulusal ve uluslararası düzeyde işbirlikleri artırılmalı, teknoloji ve hukukun birleşiminden faydalanarak yeni düzenlemeler yapılmalıdır. Kripto para sektörü, sürdürülebilir bir büyüme için güvenliği ön planda tutarak, suçların engellenmesine yönelik adımlar atmalıdır.

Kaynakça

- Aksoy, M. (2023). Thodex Kripto Para Skandalı ve Türkiye'deki Kripto Piyasasına Etkileri. *Kripto Ekonomi ve Finans Dergisi*, 15(2), 78-94.
- Alvarez, S. (2021). The missing Cryptoqueen: The rise and fall of OneCoin and its elusive founder. *Financial Crime Review*, 34(2), 145-168.
- Ben-Sasson, E., Chiesa, A., Garman, C., Green, M., Miers, I., Tromer, E., & Virza, M. (2014). Zerocash: Decentralized anonymous payments from bitcoin. In 2014 IEEE Symposium on Security and Privacy (pp. 459-474). IEEE.
- Brito, J., & Castillo, A. (2013). Bitcoin: A Primer for Policymakers. Mercatus Center at George Mason University.
- Brunnermeier, M. K., James, H., & Landau, J. P. (2019). The digitalization of money. Princeton University Press.
- Campbell-Verduyn, M. (2018). Bitcoin and Beyond: Cryptocurrencies, Blockchains, and Global Governance. Routledge.
- Chainalysis. (2022). Crypto Crime Report. Chainalysis Inc. <https://www.chainalysis.com>
- Chainalysis. (2020). The PlusToken Scam: A Deep Dive into One of the Largest Crypto Ponzi Schemes.
- Christin, N. (2013). Traveling the Silk Road: A measurement analysis of a large anonymous online marketplace. *Proceedings of the 22nd International Conference on World Wide Web*, 213-224.
- Cybersecurity and Infrastructure Security Agency (CISA). (2021). Ransomware guide: Colonial Pipeline incident and lessons learned. U.S. Department of Homeland Security.
- Elliptic. (2020). The KuCoin Hack: Tracking the Stolen Crypto. Retrieved from <https://www.elliptic.co>
- European Commission. (2021). Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism legislative package. <https://ec.europa.eu>
- Foley, S., Karlsen, J. R., & Putniņš, T. J. (2019). Sex, drugs, and bitcoin: How much illegal activity is financed through cryptocurrencies? *The Review of Financial Studies*, 32(5), 1798-1853.
- Foley, S., Karlsen, J. R., & Putniņš, T. J. (2019). Sex, drugs, and bitcoin: How much illegal activity is financed through cryptocurrencies? *The Review of Financial Studies*, 32(5), 1798-1853.
- Greenberg, A. (2011). *This Machine Kills Secrets: How WikiLeaks, Cypherpunks, and Hacktivists Aim to Free the World's Information*. Dutton.
- Güneş, H. (2021). Kripto Para Dolandırıcılığı ve Türkiye'de Thodex Örneği. *Ekonomi ve Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 125-140.

- Kumar, D., Fischer, M., & Tople, S. (2020). Analyzing Monero's Blockchain. In International Conference on Financial Cryptography and Data Security (pp. 226-242). Springer.
- Möser, M., Böhme, R., & Breuker, D. (2013). An inquiry into money laundering tools in the bitcoin ecosystem. In 2013 APWG eCrime Researchers Summit (pp. 1-14). IEEE.
- Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. <https://bitcoin.org>
- Narayanan, A., Bonneau, J., Felten, E., Miller, A., & Goldfeder, S. (2016). Bitcoin and Cryptocurrency Technologies: A Comprehensive Introduction. Princeton University Press.
- Shifflett, S., & Vigna, P. (2018). The rise and fall of cryptocurrency Ponzi scheme Bitconnect. The Wall Street Journal, 34(5), 112-129.
- Şahin, M. (2021). Vebitcoin dolandırıcılığı ve Türkiye'deki kriptopara piyasasına etkileri. Kriptopara Araştırmaları Dergisi, 15(3), 45-61.
- TCMB. (2021). Ödemelerde Kripto Varlıkların Kullanılmamasına Dair Yönetmelik. Resmî Gazete.
- TradingView. (2023, Şubat 28). Kripto Para Suçlarında Bir Önceki Yıla Göre Rekor Artış Meydana Geldi! <https://tr.tradingview.com/news/bitcoinsistemi%3Ac5bcd1444d9e8%3A0/>
- U.S. Securities and Exchange Commission (SEC). (2022). SEC Issues New Guidance on Crypto Assets. <https://www.sec.gov>
- US Department of the Treasury. (2020). Treasury Sanctions North Korean Cyber Actors [Press release]. Retrieved from <https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm1127>

Bölüm 11

Kazak Felsefesine Katkı Sağlayan Kazak Aydınları

Mukhabbat MASSADIKOVA¹

Giriş

Felsefenin incelenmesi, antik çağlardan günümüze dünyanın çeşitli kültürel çevrelere ait çeşitli düşünürlerin kavram ve yöntemlerini tanımayı içerir. Her çağın her bir akademisyenin kültürel etkisinin süzgecinden geçirecek eleştirel bir biçimde incelemeyi gerektirir. Felsefe bugün insanlık tarihinin en önemli ve en büyük kompleksini oluşturmaktadır. Dolayısıyla kültürel düşüncenin ilke ve hedefleri doğrultusunda bir düşünce tarzı geliştiriyor. Felsefe, her insanın düşünce özgürlüğünü, kendi doğal özgünlüğünü ve yaratıcılığını, bağımsız konuları rasyonel bir şekilde geliştirerek teşvik eder. Eleştirel düşünmeyi, mantıklı argümanları sözlü ve yazılı olarak açık ve yapılandırılmış bir şekilde ifade etme yeteneğini geliştirir. Ayrıca felsefe, edebiyatın farklı teorilerin incelenmesi yoluyla farklı bakış açılarının derinlemesine anlaşılmasını sağlar (Гүлхан Б. Нұрадин, 2021). Kazak edebiyatı, dünyadaki diğer diller gibi asırlara dayanan bir tarihe sahip olup, dünya bilgisine, felsefi düşünceye ve kavramlara sahip olup, bunlar da bilgeliğin mükemmel bir örneği olarak değerlendirilebilir. Bu manevi incilerin kıymetini bilmemiz, küreselleşmenin karmaşıklaştığı günümüz çağında bunları sistemli bir şekilde toplamamız ve manevi süreklilikle genç nesillere sistemli bir şekilde aktarmamız gerekiyor. Kazak filozoflarının eserlerindeki fikirler, diğer medeniyet temsilcilerinin

---

¹ Öğr., Görevlisi, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi
Filoloji Fakültesi, Türk Dili Bölümü,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5257-1935>

düşünceleriyle birlikte dünya felsefi düşüncesinin hazinesinde hak ettiği yeri bulmuştur. Dünya felsefe düşüncesinin gelişmesinde eşsiz bir dönem olan Kazak felsefesi, çağdaş Kazakistan'ın manevi kültürünün gelişmesinde özel bir öneme sahiptir. Kazak halkının kültürel mirasının incelenmesi, Kazak felsefesinin bağımsız statüsü, özü ve amacı, manevi edebiyatındaki tarihi rolü ve önemi konularının gündeme getirilmesi - bunların hepsi, zamanın gerektirdiği yenilikçi ve güncel bir çaba olarak değerlendirilebilir (Бижанова, 2018).

Kazak edebiyatına önem veren filozof yazarlarından; Ş. Velihanov, V. Radlov, G. Potanın, A. Divayev, A. Yanuşkeviç, İ. Berezin, T. Belyaev, İ. Melioransky, G. Sablukov, N. İlminsky'ler tarafından yaptırılmıştır. Alaş aydınları A. Bokeykhanulı, A. Baytursinov, H. Dosmuhamedov, Kazak destanı ve folklorunun, halkın sanatsal sözlü kültürünün bir modeli olduğu, ancak bunların siyasi ideolojilerin pençesine düşmediği yönünde bilimsel sonuçlar ortaya koymuştur. 20. yüzyılın 20-30'lu yıllarında S. Seifullin, M. Avezov, S. Mukanov, A. Margulan, H. Cumaliyev, E. İsmailov, B. Kenzhebeyev, M. Gabdullin, N. Smirnova, A. Konyratbayev. Kazak edebiyatının toplanması, incelenmesi, karşılaştırılması ve yayınlanması konusunda çok büyük çalışmalar yapmışlardır (Қоңырбаева, 2021).

Bu kitap bölümü çalışmasında, Kazak edebiyatına katkı sağlayan filozoflarını araştırmada ve bunları bilgi olarak kaydetmede teorik yöntemler önemli bir rol oynamıştır. Araştırma konusu ile ilgili felsefi, edebiyat, tarihi ve kültürel literatür incelenmiştir. Bununla beraber, Kazak felsefesinin oluşmasına önem veren Kazak yazarlarının tarihi, şüphesiz ki, halkının kadim çağlara dayanan engin manevi mirasının incelenmesi sonucunda hızla gelişmeye devam etmiştir. Kazak filozoflarının ideolojik temelini oluşturan manevi, kültürel ve felsefi değerlerin (dürüstlük, adalet, sözünde durma, şeref) ortaya çıkarılması yoluyla milli mirasın incelenmesinin önemini kanıtlamaya amaçlanmıştır. Bu çalışmanın amacı, Kazak filozof yazarlarını araştırarak, günümüz modernleşme döneminde Kazakistan toplumunun milli kod ve zihniyetinin temeli olduğunu

ortaya koymaktır. Amaç, çağdaş Kazakların değer arketiplerini canlandırmak ve bunları günümüz nesline aşılmasıdır.

Kazak Felsefesinin Temelleri

Yüzyıllar boyunca elenerek, ayıklanarak günümüze kadar ulaşan halk dünya görüşü, kendi araştırmasını bekliyor. Kazaklar genç neslin eğitimi için sözlü geleneklerini kullanıyorlar. Küreselleşen günümüz dünyasında, kendi kültürünün değerli gereklerini öne çıkararak, çağa ayak uydurarak gelişmek bir gerekliliktir. Kazaklar, binlerce asırlık tarihi boyunca, kadim çağlardan günümüze kadar, çeşitli medeniyet ve kültürlerle iç içe yaşamışlardır (Рысқалиев, 2017). Ancak göçebeler, 20. yüzyıla kadar kendi kültürlerini korumuşlar ve göçebe medeniyetlerini geliştirip mükemmelleştirmişlerdir. Kendilerine özgü dünya görüşleri ve felsefi düşünce süreçleri sayesinde diğer halklar tarafından asimile edilmekten kurtulduklarını söyleyebiliriz. Kazak edebiyatının felsefi açıdan zenginleştirilmesi, modern çağda insanın manevi gelişiminde büyük pratik öneme sahiptir. Ruhsal alanda yaratıcılığı sürdüren idealler, geleceğin gençleri için örnek bir yol gösterici olmalıdır (Қоңырбаева, 2021).

Felsefe genel bilimler olduğundan, bilimsel bilginin genel bir tanımı, tarihsel yaşamın belirli bir yapıya odaklanılarak incelenmesidir. Diğer özelliğe göre, eğer tarih felsefesinin görevi gerçeğin genel olarak tanınması ise, bu elbette onun, bireysel bilimlerce tanınan bütün maddi, bütün zengin içeriği kendi içinde kabul etmesi gerektiği anlamına gelmez. Tam tersi olmalıdır: Genelliği her zaman bir genellemeyle ilişkilendirilmelidir; yani, özel bilginin içeriği süreç içinde az ya da çok kaybolmalıdır; böylece, sonunda bu genelleme, yalnızca genel "tuluların" daha ileri incelemenin konusu olarak kaldığı bir noktaya ulaşır. Bunun sonucunda tarih felsefesinin bir başka kavramını daha kazanmış oluyoruz. Ve tarihi, geçmiş bir gerçeklik olarak değil, bu geçmiş gerçekliğin bir yansıması, yani tarih bilimi olarak anladığımızda, nihayet tarih felsefesinin üçüncü anlayışına ulaşırız. Her milletin geçmişini ve kaderini yücelten, onun yol gösterici ışığı olan tarih, karmaşık bir felsefi kategoridir. Tarihin, her

toplumun, bireyin, toplumsal grubun hafızası olarak felsefi temelde incelenmesi her dönemde çok önemlidir. Tarihi manevi ilerleme olarak incelemenin kavramsal temelleri, doğayla insanın yakın ilişki içinde ele alınmasını içerir (Ибраимова, 2022).

Milli tarihimizin felsefi temellerini ve öncüllerini ele alırken manevi zorunluluğu ve kültürel bütünlüğü esas almanın gerekli olduğuna inanıyorum. Zira tarih ve insan birbirinden ayrılamaz kategorilerdir. Tarihin öznel itici gücü insan ise, onun gelişmesi, dünyayı tanınması, onu yaratıcı biçimde temsil etme yeteneği belli bir tarihsel dönemde, olayların akışı içinde gerçekleşir. Ve insan, diğer insanlar olmadan anlamsız bir varlıktır. İnsan ancak iletişim kurarak tarihsel gelişimin oluşumunu ilerletebilir ve toplumu tek ve benzersiz bir olguya dönüştürebilir (Алтаев & Амиркулова, 2015). Toplumu maddi hareketin daha üst düzeyi olarak şekillendiren, insanların emeğidir. Dolayısıyla tarih felsefesi incelemesini ele alırken, insanın bir yandan tarihin ön koşulu, öte yandan da o tarihî eylemin uygulayıcısı ve sonucu olarak düşünülmesi gerektiği görüşünün rehberliğinde hareket etmenin yerinde olacağı kanısındayız. Doğanın karakterini koruyarak yenilenmesi ve modernleştirilmesi aslında insan emeğinin ürünüdür. Nesillerin devamlılığını sağlarken, aynı zamanda kalkınmanın ihtiyaçlarına uygun amaçlı sıçramalar yapan da insandır (Myrzabekov, Nuryшева, Amirkulova, & Dombayci, 2020).

Kazak felsefesinde edebiyatın incelenmesi milli düşüncenin büyük önem taşıdığı şüphesizdir. Milli düşüncenin felsefi bir kategori olarak ortaya konulması ve yaygınlaştırılması, aynı zamanda bilimsel açıdan da ele alınması çok gereklidir. Geçtiğimiz yüzyıl felsefesinde Kazak felsefesinin millî biçiminin incelenmesinin önemi konusunda önemli çalışmalar yapıldığı yaygın olarak biliniyordu, ancak bu eserlerin ortaya çıkışı tesadüfi değildi. Bunun için elbette Kazak halkının kendine özgü gelenek ve kültürü çok önemlidir. Bunlar arasında yaratıcı gelenek: Şiirleri, Folklor, destan sözlü şiir ve destanların özel bir yeri vardır (Каппасова & Армиева, 2019; Спанов). Günümüzde, ulusal geleneklerle etkileşimi sağlamaya yönelik felsefi paradigmanın niteliği ve içeriği ile ulusal düşüncelerin ve geleneksel felsefenin dünya görüşü işlevleri

felsefenin konusu olarak değerlendirilmektedir. Modern felsefi araştırmalarda kullanılan geniş tarihsel-kültürel bakış açısı, ulusal düşüncenin özgüllüklerini anlamının sınırlarını genişletmektedir. Ulusal kültür ve kimliğin canlandırılması ve felsefede ulusal düşüncenin geliştirilmesi programı ve yolu çerçevesinde yaşanan küreselleşme ve bütünleşme süreçleri, geleneksel toplumların gelişmesine katkıda bulunmakta olup, bütün bunlar ancak tarihsel-felsefi analiz perspektifinden gerçekleştirilmektedir.

Kazak filozofları

Türk dünyasının yüksek kültür, dil ve bilim seviyesi bunu tanımlayan çok sayıda yazılı anıt bulunmaktadır. Yazılı edebiyattan sözlü edebiyata geçişin olumlu yanı ise, mevcut alfabelerini kaybetmelerine rağmen halkın artık yeni bir kültüre ve bilince sahip olmasıdır. Şiirler, şarkılar, destanlar, maniler halk arasında sözlü olarak yayılmış ve bu sayede felsefi düşüncelerle dolu sözlü edebiyatın bazı örnekleri günümüze kadar ulaşmış ve değerli mirasımız olmuştur (Ержанова, 2021; СЕ НҰРМҰРАТОВ & ОШАҚБАЕВА, 2021). Kazak dili derin, zengin bir kelime dağarcığına sahip, canlı, hareketli bir dile sahiptir ve Kazak halkının bu dile karşı tutumunu inceleyerek onların dünya görüşünü anlayabiliriz. Abay Kunanbayulı, bütün büyük dünya şairleri gibi her şeyden önce kendi zamanının bir evladı, çağının bir insanı, halkının yaşam hedeflerinin bir sempatizanı ve yol göstericisiydi. Bozkır bilgesi, düşünceli bir şair, doğduğu toprakları, memleketini seven, geleceğini düşünen, onun normal gelişmesini engelleyen olumsuz toplumsal olaylara karşı mücadele eden cesur bir insan. Şairin insani ve tarihî görüşleri günümüze kadar önemini yitirmemiştir. Yaşam ilkeleri, bilgi ve bilgelikle sistemleştirilmiş, derin içsel bakış açısına ve bilgelige dayanan, kendi halkının geleceğini derinden önemseyen bir insanın genel dünya görüşünden kaynaklanan yapıcı bir yaklaşımdır. Yazar bu bağlamda konuyu çağdaş bağımsızlık gereksinimleri perspektifinden ele almaktadır (Алпысбес, 2022). Abay'ın manevi mirası, edebiyat biliminin çeşitli araştırma yöntemleri, felsefenin bilişsel ilkeleri ve dil biliminin kapsamlı analiz yöntemleri kullanılarak incelenmiş olsa da; tarihsel analoji, karşılaştırmalar, tarihsel kaynak

incelemeleri, tarihsel etnografya, tarihsel kronolojik boyut, tarih ve zaman kategorileri, tarihsel mekân açılarından bilimsel olarak analiz edilmemiş, teorik anlamları açısından ortaya konulmamıştır. Bu sorunun başlıca nedenleri biliniyor; Sovyet döneminde ulusal tarihçilere uygulanan kısıtlamalar, sıkı sansür ve yasaklarla ilgiliydi (Қожабекова). Abay ismi artık dünya çapında ün kazanmış, Kazak halkının edebiyatı ve kültürü tüm dünyada tanınmıştır. İlk defa gelişmiş ülkelerdeki Kazak halkı yazdı Edebiyat bilgisi bu büyük şahsiyetin ismiyle başlar. Abay ismi Rus Puşkin, İngiliz Shakespeare, Alman Goethe, Özbek Alişer, Tacik Ömer Hayyam, İspanyol Cervantes ve Çinli Konfüçyüs ile anılır. Son yıllarda Abay üzerine yapılan araştırmaların sayısı artmış, bağımsızlıktan bu yana yerli araştırmalarla da bu sayı artırılmıştır. Yeni yüzyılın genç nesline Abay'ı tanıtmakla, onlarda sadece vatanseverlik duygusunu uyandırmakla kalmıyoruz, aynı zamanda onlara bilgiyi, bilimi sevmeyi, işine sadık olmayı ve bunlara benzer daha birçok güzel nitelikleri aşlamayı da teşvik ediyoruz (Набиева, Абдир, & Айтымбетов, 2022; Соловьева & Рахметова).

Kazak edebiyatının silinmez bir kulesi gibi şiirleriyle adını duyurmuş, mirasını gelecek nesillere bırakmış büyük şahsiyetimizin henüz keşfedilmemiş pek çok yönü ve sırrı bulunmaktadır. Bunlardan biri de M.Kh. Dulati'nin eseri, günümüz medeniyet bilincinin oluşumu ve gelişimi açısından da özel bir öneme sahiptir. M.Kh. Dulati'nin eserleri, insan kişiliği ve ahlaki gelişim, devletler arası işbirliğinin sürdürülmesi, milletler arası uyumun önemi, manevi kültür ve medeniyetin gelişme düzeyinin değerlendirilmesi ve diğer acil konular hakkındaki dünya görüşü düşüncelerini analiz ediyor ve sunuyor. Her birinin yaşamsal bir niteliği vardır, çünkü düşünür, o dönemin gerçekliğini anlatırken, her toplumsal dönemin temel konusunu, yani insan doğasını anlatır, toplumsal sorunları analiz eder ve değerlendirir. Bu açıdan bakıldığında, ulusal kültürümüzün zengin hazinelerinin analiz edilmesi ve geleceğe örnek teşkil etmesi açısından, öncelikle geçmişin tarihini ve mirasını kapsamlı bir biçimde değerlendirmek ve felsefi temellerini ortaya koymak gerekmektedir. Kısacası, küreselleşme bağlamında ulusal felsefemizde, ulusların ve etnik kökenlerin

bireysel özellikleri, kültürel benzerlikler ve kültürlerin diyalogu en acil konular arasında yer almaktadır. Başka bir deyişle, bağımsız devletimizin dünya tarihindeki yerinin, kültür ve medeniyete katkısının ve rolünün yeniden düşünülmesine ihtiyaç vardır. Bu nedenle Kazakistan tarihinin yeni tarihi ve yeni gerçeklikleri perspektifinden ele alınması gerekmektedir". Toplum felsefesinde tarih, toplum gibi, toplumsal bir maddi dünyadır. Bu bağlamda ulusal özellikler tarihsel gelişim içinde korunmakta ve kendine özgü değerlerle bireyselleştirilmektedir (Myrzabekov et al., 2020).

Milli tarihimizin Herodot'u sayılan M.Kh. Bilgin Dulati'nin tarihî eserinin önemini analiz ederken, millî tarih felsefesi çalışmasının temel temellerini tespit etmek önemlidir. Yani düşünür, "Salihlerin Tarihi" adlı büyük eserinde büyük hanların tarihi gelişimini, insani vasıflarıyla anlatır. Dolayısıyla milli tarihimizin felsefi incelemesi öncelikle milli değerlere, manevi mirasa ve büyük şahsiyetlerin yaratıcılığına dayanmalıdır.

Büyük Kazak düşünürü ve şairi Ş. Kudayberdyuli'nin "Üç Açık İşaret" adlı felsefi eserinde geçen "Vicdan, vicdandır, adalettir, merhamettir" kavramı, Kültigin yazıtındaki yukarıdaki beyitle örtüşmektedir. Yukarıdaki kıtanın son iki mısrasında ise şöyle denilmektedir: "Atalarım, Bumın Kağan, İstemi Kağan, Adem oğlunun üzerine oturdular." Mesele şu ki. Büyük düşünür Abay Kunanbayuli'nin halkına şiirleriyle sunduğu beş güzel ahlak özelliğini kendisinde toplayan kişi, tek Yaratıcı'nın desteğiyle göğe yükselir ve ülkeyi yönetir (Еңсегенұлы, 2018).

Ş. Ualihanov, sözlü edebiyatı yalnızca bir sanat dünyası değil, aynı zamanda halkların tarihini anlamak için güvenilir bir araç olarak değerlendirmiştir. Efsaneler belirli bir olaya dayanır, ancak o olayı geleneksel folklorik kalıplarla süsleyerek, değiştirerek ve anlatarak yeni içerikler ortaya koyarlar. Tarihi şahsiyetlerin ve ünlü kahramanların yaşamlarını ve eylemlerini canlı bir şekilde tasvir eden etik eserler gibi efsaneler de karakterlerini tasvir etmek için romantik imgeler ve karmaşık sanatsal sentezleri yaygın olarak kullanır (Ошакбаева & Жетписбаева, 2022).

Bu şairler, şiirlerinde o dönemde halkın yaşadığı sıkıntı ve zorlukları, ayrıca hükümetin halka uyguladığı zulmü dile getirmişlerdir. Ortaçağ şairlerinin eserlerinde vatana, vatana duyulan özlem, özgürlük ve bağımsızlık isteği görülür. Aydınlanma döneminin felsefesi, Shokan Ualikhanov, Abay Kunanbayev ve Ybray Altynsarin gibi seçkin Kazak şair ve yazarlarının eserlerine dayanıyordu. Bu dönemde halkımız bilime ve eğitime öncelik verdi. Kazak halkının bilime ve eğitime olan ilgisini uyandırmak için pek çok eser yazılmıştır. Atalarımızın bize bıraktığı mirasa, ülkelerini, topraklarını, dillerini korumanın temelini oluşturan edebiyata değer veriyorlardı. Onların aydın görüşleri Kazak halkının kültür tarihinde büyük öneme sahiptir. Yetenekleri ve bilgelikleriyle dünya çarında tanındılar (Әмірқұлова & Рыскиева, 2017; КУРМАНОВА).

Kazak felsefesinin temel sorunu Kazak halkının tanınması ve kabul görmesidir. Bu konu, kadim zamanlardan beri dünya görüşünün temel bir meselesi olmuştur. Kazak felsefesi söz konusu olduğunda, ilk olarak Kazak halkının büyük düşünürlerinin, şairlerin ve şair kadınların derin eserlerine dikkat çekilir. Bu eserler Kazak halkı için eşsiz bir eserdir. Kazak halkını karakterize eden felsefi düşünceleri onların eserlerinden ayırt edebiliriz. İşte bu nedenle Kazak felsefesinin dört dönemi Kazak halkının tanıtılmasında çok önemli rol oynamaktadır. Kazak halkının felsefesine baktığımızda, onların bilgeliğe olan susuzluğunu ve gerçeğe ulaşma arzusunu açıkça görüyoruz. Kazak halkının cesareti, dayanıklılığı, kahramanlığı, insanlığı, bilgeliği ve ileri görüşlülüğü tek bir imaj oluşturmaktadır (Ахметов, 1995; С Нұрмұратов & Бижанова, 2014; Сыздыкова & Ташимова). Sonuç olarak Kazak felsefi dünya görüşünün birçok etkenden oluşan manevi bir kazanım olduğunu görüyoruz. Gelişim tarihinde pek çok aşamadan geçerek iyileşmiş ve evrimleşmiştir. Kazak halkının felsefesi sadece tarih ve kültürle sınırlı kalmamalı, halkımızın geleceğe ulaşmasında bir rehber olmalıdır. Ancak şu anda Kazak felsefesi geleceğe hizmet edecek durumda değil, çünkü yerli felsefemizi tanımayan çok sayıda insan var. Kazak felsefesinin seviyesini yükseltmek için öncelikle hedef ve amaçlarımızı belirlemeliyiz. Amacımız şimdi zengin bir mirasa sahip Kazak

felsefesini daha üst seviyelere taşımak ve milli bir kavram yaratmaktır. Çağdaş felsefeciler eserlerini Kazak düşünürlerinin silinmez mirası ve onların bıraktıkları felsefi dünya görüşü üzerine inşa ederlerse, yerli felsefemiz mutlaka yaşayabilirliğini koruyacaktır.

Sonuç

Kavramsal temelin, bugünkü gelişimimizde önemli rol oynamış olan tarihi olaylar, tarihi şahsiyetler ve geçmişin yüceltilmesi olarak ele alınması gerektiğini düşünüyorum. Her şeyden önce dil ve tarihin, kültür ve değerlerin, gelenek ve göreneklerin birleştirici bir güç olarak doğru biçimde kullanılabilmesi, milli felsefi değerlerin uyandırılması yeterli görülmektedir. Kazakların Ortaçağ'da başlayan milli kalkınmasında, halkın birleşmesinde ve milli düşüncenin oluşmasında tarih ve edebiyatın, kültür ve folklorun, sanatın özel yeri olmuş ve bugün de varlığını sürdürmektedir. Kazak felsefesine önem veren Kazak aydınlarının eserlerindeki felsefi düşünceler derinliği ve gizemi yeni bir bakış açısını göstermiştir. Bu çalışmada Kazak filozoflarının eserlerinde uyumluluk konusunda karşılaştırmalı araştırmalara büyük önem veriyoruz. Kazak aydınlarının felsefi düşüncelerinin Kazakistan gençliğine vatanseverlik bilinci kazandırmadaki rolünü, yenilikçiliği açısından vurgulanmıştır. Kazak filozofları Kazak edebiyatını çeşitlilik açısından birleştirici ve düzenleyici özelliği aynı zamanda onun yüksek vatandaşlık ve vicdan duygusunun da bir tezahürüdür. Gençleri çalışmaya ve bilime teşvik etmek için Abay'ın ülke genelinde tanıtılması gerektiği yazılmaktadır. Yazarın temel düşüncesi, ülkemizin manevi canlanması için edebiyatımızın büyük şahsiyetlerini yeniden ziyaret etme düşüncesiyle de örtüşmektedir.

Tarihteki bilge adamların hepsi, sözlerinde ve davranışlarında, insanlıklarında ve yaşam tarzlarında hiçbir boşluk bulunmayan, bütünlüklü, uyumlu bireylerdir. Onlar, canlarıyla, mallarıyla, görev ve sorumluluklarıyla, bütün hayatlarını, yeteneklerini ve çabalarını bu vatandaşlık görevini yerine getirmeye adanmışlardır. Dolayısıyla, hikmetin zirvesine ulaşmış olan asil ve maneviyat sahibi fertlerimizin felsefi görüşlerinin oluşması ve gelişmesi,

öncelikle onların doğuştan gelen niteliklerinden kaynaklanmıştır. Ortaya konulan hedef, ulusal çıkar, ulusun ruhunu anlamak ve bu ruhu yüceltmektir. Kalkınma tarihimizin derinliklerine işlemiş olan ruhun anlayışını, torunlarına aktarabilmiş şahsiyetlerin tarihi kişiliklerinin, geleceğe ışık tutacak nitelikte olduğu açıktır.

Қаунақса

- Алпысбес, М. (2022). Абай және оның заманы мен тарихи көзқарастары. *Тарих. Тұлға. Тағылым, 1*, 74-93.
- Алтаев, Ж., & Амиркулова, Ж. (2015). Қазақ философиясының методологиялық негіздері. *Вестник КазНУ. Серия философии, культурологии и политологии, 53*(4).
- Ахметов, З. (1995). Абайдың ақындық әлемі. *Алматы: Ана тілі, 272*.
- Бижанова, М. А. (2018). *Қазақ халқының рухани мұрасы: Философиялық талдау*. Алматы: ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты.
- Гүлхан Б. Нұрадин, Д. Д. О. (2021). Ынтымақтастық философиясы: философиялық мәдени дипломатияның алғышарттары. *Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы, 2*(143), 216-243.
- Еңсегенұлы, Т. (2018). Жаратуштра жасаған ілім және қазақ философиясының тәркіні. *Әдебиеттану және фольклор, 2*, 48-60.
- Ержанова, С. (2021). Қазақ поэзиясындағы тәуелсіздік идеясы. *Хабаршы, 116*.
- Әмірқұлова, Ж., & Рыскиева, Р. (2017). Онтологический генезис и гносеологические основы казахской народной философии. *Вестник КазНУ. Серия философии, культурологии и политологии, 62*(4), 4-13.
- Ибраимова, А. Р. (2022). Қазақ және қытай тілдеріндегі «Сәлемдесу» этикетінің лингвомәдени ерекшеліктері. *Шығыстану сериясы, 1*(100), 14-21.
- Кашпасова, А., & Армиева, Г. (2019). «Жақсылық/жамандық концептілерінің философиялық, педагогикалық негіздері. *Коммуникативтік лингвистика және сөзтаным, 356*.
- КУРМАНОВА, А. Қазақтың философиялық дүниетанымының қалыптасуы.
- Қожабекова, Р. Абай және Шауқи шығармаларындағы даналық.

- Қоңырбаева, К. М. (2021). Қоғамның рухани жаңару жағдайындағы қазақ эпосының философиялықдүниетанымдық қырларын зерделеу. *Адам әлемі*, 3(89), 62-75.
- Myrzabekov, Z. E., Nurysheva, G. Z., Amirkulova, Z. A., & Dombayci, M. A. (2020). М.Х. Дулати шығармашылығындағы ұлттық тарих философиясын зерделеудің концептуалдық негіздері. *Философия, мәдениеттану, саясаттану сериясы*, 2(72), 4-15.
- Набиева, Л., Абдир, К., & Айтымбетов, Н. (2022). Абай философиясының қазақстандық жастарды патриотизмге тәрбиелеудегі рөлі. *Вестник КазНПУ имени Абая. Серия: Социологические и политические науки*, 77(1), 86-92.
- Нұрмұратов, С., & Бижанова, М. (2014). Қазақ халқының этикалық және эстетикалық құндылықтары туралы.
- Нұрмұратов, С., & Ошақбаева, Ж. (2021). Қоғамның рухани жаңғыруындағы мақал-мәтелдердің орны мен рөлі. *«Вестник НАН РК»*(6), 160-167.
- Ошақбаева, Ж., & Жетписбаева, М. (2022). Қазақ халқының философиялық-поэтикалық мұрасы. *Адам әлемі*, 92(2), 37-48.
- Рысқалиев, Т. (2017). Ғылым тарихы және философиясы пәнінен түсініктемелік сөздер. In: Жәңгір хан атындағы батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті.
- Соловьева, Г., & Рахметова, Ж. Білім феномені: абай және шығыс дискурсы. *Және дінтану институты*, 103.
- Спанов, М. Қазақ даласындағы билер сотының тарихи және философиялық негіздері.
- Сыздыкова, Д., & Ташимова, А. ЭОЖ 1.177 МРНТИ 02.

Bölüm 12

Türkiye’de Fon Uygulamalarının Ekonomik İstikrar Açısından Değerlendirilmesi: Konkordato Fonu

Mehmet Ali AKKAYA¹

1.Giriş

İflas ve konkordato süreçleri, borçlunun mali zorluklarını yönetirken alacaklıların haklarının korunmasını amaçlayan hukuki düzenlemelerdir. Mevcut sistemde, alacaklıların alacaklarını tahsil etmeleri uzun süre almakta ve belirsizlik içermektedir. Bu durum, ekonomik istikrarı ve ticari ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Konkordato fonu, konkordato sürecinde alacaklıların korunmasını güçlendirmek amacıyla önerilen bir finansal mekanizmadır. Fon, borçlunun varlıklarının ve gelirlerinin belirli bir yapı altında toplanarak alacaklılara öncelikli ve adil bir şekilde dağıtılmasını sağlar. Bağımsız bir yönetimle işletilen fon, hem alacaklıların haklarının hızlı teminat altına alınmasını hem de borçlu işletmenin faaliyetlerinin sürdürülebilirliğini destekler. Bu model, alacaklılar arasında eşitlik sağlanması, konkordato sürecinin hızlandırılması ve ekonomik kayıpların azaltılması açısından avantajlar sunmaktadır. Konkordato fonu, yalnızca alacaklıların korunmasını değil, aynı zamanda ekonomik istikrarın güçlendirilmesini de hedefleyen bir çözüm önerisi olarak değerlendirilmektedir.

2.Kavramsal Analiz

Çalışma konusu ile ilgili kavramlar farklı disiplinler ile ilgili olup konunun daha anlaşılır hale gelmesi amacıyla literatür analiz edilmiştir. Bu kavramlar; fon ve konkordatodur.

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, maliakkaya@mu.edu.tr, Orcid İD: <https://orcid.org/0000-0002-7754-671X>

2.1.Fon Kavramı

Fon, bir kuruluşun veya bireyin belirli bir amacı gerçekleştirmek için ayırdığı ve yönettiği maddi kaynaklar bütçesidir. Bu kaynaklar, belirli bir projeyi, yatırımını veya faaliyetini finanse etmek amacıyla toplanabilir ve kullanılır. Fonlar, genellikle profesyonel yöneticiler tarafından yönetilir ve belirli yatırım stratejilerine göre büyütülmeye çalışılır. Türkiye’de kamusal fonlar, devletin çeşitli amaçlarla topladığı ve yönettiği kaynaklardır. Bu fonlar, genellikle kamu hizmetlerini finanse etmek, sosyal yardımları sağlamak ve ekonomiyi desteklemek amacıyla kullanılır. Türkiye’deki başlıca kamusal fonlar şunlardır:

2.1.1.Sosyal Güvenlik Fonları

- Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Fonları: Türkiye'deki sosyal güvenlik sistemi, çalışanların emeklilik, hastalık, işsizlik gibi durumlarında güvence sağlamak amacıyla çeşitli fonlardan oluşur. Bu fonlar, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından yönetilir.
- İşsizlik Sigortası Fonu: İşsiz kalan bireylere belirli bir süreyle maddi destek sağlamak amacıyla oluşturulmuş bir fon olup, İş-Kur tarafından yönetilir.

2.1.2. Devlet Yatırım Fonları

- Kalkınma ve Yatırım Fonları: Türkiye’de kalkınma ve ekonomik büyüme hedeflerine ulaşmak için çeşitli kamu yatırımları desteklenir. Bu fonlar, genellikle Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası (TKBB) veya Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası gibi kurumlar tarafından yönetilir.

2.1.3. Eğitim Fonları

- Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesi: Eğitimle ilgili harcamalar, eğitim altyapısının geliştirilmesi ve öğretmenlerin maaşları gibi giderler için ayrılan kamu fonlarıdır.
- Öğrenim Kredisi ve Burs Fonları: Öğrencilere verilen kredi ve burslar için ayrılan fonlar. Bu fonlar, KYK (Kredi ve Yurtlar Kurumu) tarafından sağlanır.

2.1.4. Sağlık Fonları

- Genel Sağlık Sigortası Fonları: Türkiye'deki sağlık hizmetlerinin finanse edilmesi amacıyla oluşturulmuş fonlardır. Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) bu fonları yönetir.

- Sağlık Yatırımları: Sağlık altyapısını geliştirmek amacıyla yapılan yatırımlar da devlet fonlarıyla desteklenir.

2.1.5. Tarım ve Kırsal Kalkınma Fonları

- Tarım ve Orman Bakanlığı Fonları: Tarım sektörü ve kırsal kalkınma projeleri için devlet tarafından sağlanan fonlardır. Bu fonlar, çiftçilerin desteklenmesi, tarımsal üretimin artırılması ve kırsal kalkınmanın sağlanması amacıyla kullanılır.
- Tarım Sigortası Fonları: Tarım sektöründe meydana gelebilecek doğal afetlerden zarar gören çiftçilere yardım sağlamak amacıyla kullanılan fonlardır.

2.1.6. Çevre Fonları

- Çevre ve Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Fonları: Çevresel sürdürülebilirlik ve çevre kirliliğiyle mücadele amacıyla oluşturulan fonlardır. Bu fonlar, çevre koruma projelerini ve doğa dostu altyapı yatırımlarını finanse etmek amacıyla kullanılır.

2.1.7. Kamu Finansman Fonları

- Bütçe Fonları: Merkezi yönetim bütçesi çerçevesinde devletin tüm harcamaları ve gelirleri düzenlenir. Kamu hizmetlerinin sağlanması ve devletin genel harcamalarını finanse etmek için ayrılan kaynaklar da devlet bütçesinin bir parçasıdır.
- Kamu Borç Yönetim Fonları: Türkiye Cumhuriyeti'nin dış ve iç borçlarını yönetmek ve ödemek amacıyla kullanılan fonlardır.

2.1.8. Afet ve Acil Durum Fonları

- AFAD Fonları: Deprem, sel, yangın gibi doğal afetlere karşı hazırlık yapmak, bu tür afetlerde zarar görenlere yardım sağlamak ve toparlanma süreçlerini desteklemek amacıyla kullanılan fonlardır.

2.1.9. Kültür ve Turizm Fonları

- Kültür ve Turizm Bakanlığı Fonları: Türkiye'deki kültürel mirası korumak, sanat ve kültür projelerini desteklemek, turizmi teşvik etmek için ayrılan fonlardır. Bu fonlar, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yönetilir.

2.1.10. Sosyal Yardım ve Destek Fonları

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Fonları: Yoksulluk, engellilik, yaşlılık gibi durumlar nedeniyle toplumun dezavantajlı kesimlerine sosyal yardım sağlamak amacıyla oluşturulmuş fonlardır. Bu fonlar, Türkiye'nin çeşitli kamu politikalarını desteklemek ve halkın refahını artırmak amacıyla kullanılmaktadır. Her fonun belirli bir amacı, yönetim organı ve kullanım şekli bulunmaktadır.

2.2.Konkordato Kavramı

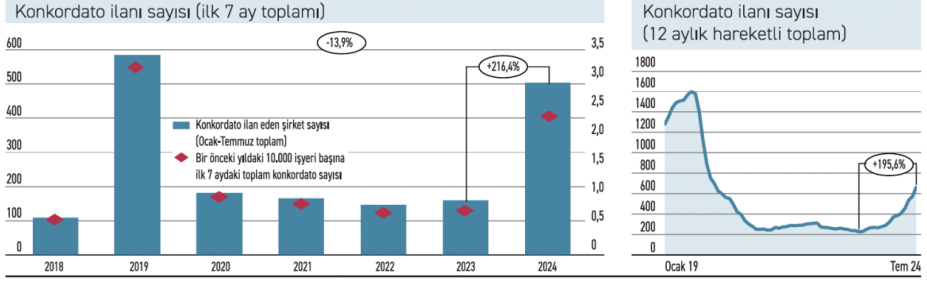
Konkordato, bir şirketin veya borçlu bir kişinin mali sıkıntılar yaşadığı durumda, borçlarını ödeyebilmesi için mahkeme aracılığıyla yapılan bir ödeme planı veya borç yapılandırmasıdır. Konkordato, borçlu kişinin alacaklılarıyla anlaşarak, borçlarının bir kısmını silmeyi, kalan kısmını ise belirli bir süreye yayarak ödemeyi teklif ettiği bir süreçtir. (Akkaya, 2012:46).

Konkordato, özellikle iflas etme riski taşıyan şirketlerin, borçlarını ödemek için bir çözüm arayışına girmeleri sırasında devreye girer. Bu süreçte alacaklılar, mahkeme gözetiminde yapılan anlaşmalarla borçluya ödeme kolaylığı tanyabilirler. Eğer konkordato süreci başarıyla sonuçlanırsa, borçlu yeniden mali durumunu toparlayabilir, alacaklılar ise alacaklarının bir kısmını ya da tamamını tahsil edebilirler. Konkordato süreci Türkiye’de, 2018 tarihinde yapılan bir düzenlemeyle daha da şekillendirilmiş ve konkordatonun kapsamı, yönetimi ve denetimi daha net hale getirilmiştir

Borçların ertelenmesi anlamına gelen konkordato mali durumu kötü olan borçlular için bir yeniden yapılandırma seçeneğidir. Bu çalışmada İtalyanca “concordato” kelimesinden gelen ve tarihte Papalık makamıyla başka hükûmetler arasında yapılan anlaşmalar için kullanılmışı ile bilinen konkordato sürecinin ayrıntılarını inceliyoruz. Konkordato hem mali durumu kötü olan borçluları hem de alacaklılarını korumayı amaçlar. Konkordato, iflase sürüklenen bir şirketin, alacaklıları ile anlaşarak mali yapısını düzenlemeye yönelik bir hukuki süreçtir. Bu süreçte, şirket iflase karar verilmesini önlemek ve faaliyetlerini sürdürebilmek için alacaklılarıyla bir anlaşma yapmaya çalışır.

Konkordato, mahkeme kararıyla taraflar arasında gerçekleşen bir anlaşmadır. Bu anlaşma sayesinde borçlu, borçlarını tekrar yapılandırabilir. Konkordato ilan edebilmek için mahkemenin ve alacaklıların ortak bir karara varması gereklidir.

Konkordato sayısı son bir yıldır hızla artıyor ancak düzey olarak hala 2019'un gerisinde

Kapanan şirket sayısında da artış var

Kaynak: TOBB, TEPAV hesaplamaları

Kaynak: <https://www.tepav.org.tr>.

Konkordatonun İlanı

Herhangi bir borçlu firma (sermaye şirketleri, şahıs şirketleri ve kooperatifler), borçlarının vadesi geldiği hâlde ödeyemeyeceği durumlarda, borcu vadeli olarak veya borç miktarında belirli bir düzenleme yapılması suretiyle borçlarını ödeyebilecek veya muhtemel bir iflâstan kurtulmak için konkordato talep edebilir. Konkordato başvurusunda bulunabilmek için borçlu tarafın konkordato onaylandığı takdirde borçlarını ödeyebilecek durumda olması gerekir. Yani, borçlu taraf borçlarından muaf olmaz, sadece borçlar ödeyebileceği şekilde yeniden düzenlenir. Konkordato için belirli belgeler hazırlanır ve Asliye Ticaret Mahkemesi'ne başvuru yapılır. Onay sürecinde mahkeme ve konkordato komiseri tarafından farklı belgeler de istenebilir. Bu süreç dört kısımdan oluşmaktadır. Bu süreçler; geçici mühlet, kesin mühlet, alacaklıların toplanması ve mahkemenin konkordato tasdiki aşamalarından oluşmaktadır.

Konkordato için alacaklıların en az yarısının talebi kabul etmesi gerekir. Konkordato en fazla 23 aylık bir süreye yayılabilir. Konkordato süreci başladığında borçlu taraf plan dahilinde ilerleyerek borçlarını ödemeye başlar ve süreç sonunda borçlarından tamamen kurtulur. Süreç başladığında, borçlu

şirketin normal faaliyetlerinin bir kısmı sınırlandırılır. Örneğin; maaş ödemeye ödeyemez ancak maaşların “Ücret Garanti Fonu”²ndan ödenmesini sağlayabilir.

Konkordato çeşitleri

Konkordatonun farklı çeşitleri bulunmaktadır. Bunlar;

- **Adi konkordato:** İki şekilde yapılabilir. Birinci seçeneğe göre, alacaklılar alacaklarının bir kısmından vazgeçebilir ve borçlu kararlaştırılan miktarı ödeyerek borcunun tamamından kurtulur. İkinci seçenekte ise tutar aynı kalır, ancak ödeme şartlarına bağlı olarak ödemediği vazgeçilir. Bu durumda borcun ödenmesi ertelenebilir veya taksitlere bölünebilir. Bir olayda her iki konkordato türünden yararlanılması da mümkündür.
- **İflas sonrası konkordato:** Halihazırda iflas ettiğini ilan etmiş tarafın başlattığı konkordato çeşididir. Konkordato onaylanırsa kişinin iflas ilanı geçersiz sayılır ve kararda belirtilen plan dahilinde borçlarını ödemeye başlar. Konkordato hükümleri, konkordatonun tasdiki kararından sonra değil, iflasın kaldırılmasından sonra yürürlüğe girer. İflas konkordatosu, uygun düştüğü ölçüde adi konkordato hükümlerine tabidir.
- **Mal varlığının terkiyle yapılan konkordato:** Tarafların bu tür bir konkordato üzerinde anlaşmaları halinde borçlu, mal varlığı üzerindeki tasarruf hakkını veya mal varlığını kısmen veya tamamen üçüncü kişilere devretme hakkını alacaklılara devretmiş olur. Bu yolla alacaklılar, borçlunun kendilerine devredilen mal varlığı üzerinde tasarrufta bulunarak alacaklarını tahsil ederler. Bu tip konkordatolar, borçluyu iflas süresi içinde mal varlığının değerinin altında satılması riskine karşı korurken, alacaklıları da alacaklarını tahsil edemeyecekleri uzun bir iflas süresine katlanma riskine karşı korumaktadır.
- **Özel konkordato:** Resmi konkordato dışında, borçlu ve alacaklılar birlikte anlaşarak borçlarını yeniden yapılandırabilirler. Böyle bir durumda devlet kurumları taraflar arasındaki anlaşmaya müdahil olmaz. Özel konkordato olarak değerlendirilen bu konkordato, borçlar hukuku hükümlerine tabidir.

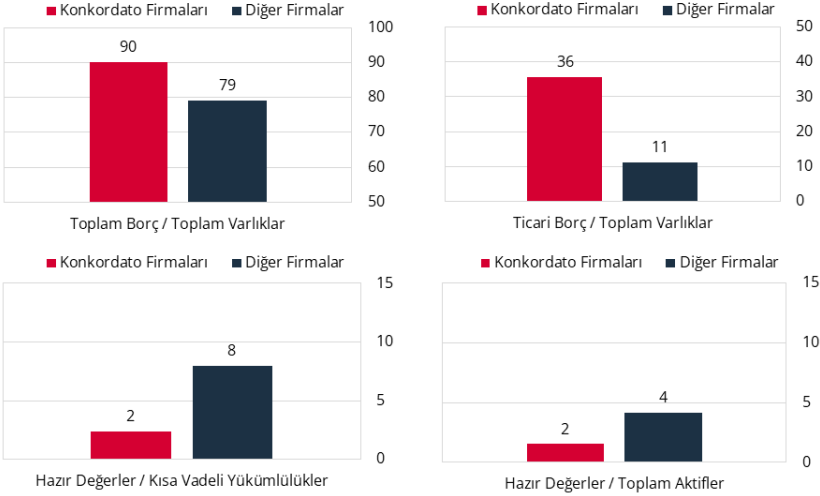
---

²Ücret Garanti Fonu; konkordato ilan edilmesi, aciz vesikası alınması, iflas veya iflasın ertelenmesi nedenleri ile işverenin ödeme gücüne düştüğü hallerde işçilerin 3 aylık ödenmeyen alacaklarını karşılamak amacıyla İşsizlik Sigortası kapsamında kurulan fondur (<https://www.iskur.gov.tr>)

Grafik 1. Konkordato Firmalarının Seçilmiş Finansal Göstergeleri (2023, Medyan, %)

MERKEZİN GÜNCEŚİ

Kaynak: TBB Risk Merkezi, GİB, Yazarların hesaplamaları

Türkiye’de Konkordatonun Varlığı

Türkiye’de kapanan şirketlerin sayısı giderek artarken, konkordatoya başvuran şirketlerin sayısı önceki yıllara göre artış göstermiştir. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği’nin (TOBB) verilerine göre, 2024 yılında kapanan şirket sayısı geçen yıla kıyasla %39,8 artarken, kurulan şirket sayısındaki artış %4.2 seviyesinde kalmıştır (<https://www.tobb.org.tr>). 2024 yılında mahkemeler tarafından toplamda 1723 konkordato geçici mühlet kararı verilirken, kesin mühlet kararlarının sayısı ise 827 olarak kaydedildi. 2024 yılı süresince 701 konkordato başvurusu reddedilirken, 132 iflas kararı ve 114 tasdik kararı alınmıştır (<https://www.konkordatotakip.com>).

Konkordato Fonu

Ülke ekonomilerinin en önemli faktörlerinden biri olan işletmelerin ayakta kalması ekonomik refahın en önemli etkenlerindedir. İşletmeler ticari hayatın içerisinde birçok riskle karşı karşıya kalmakta ve mali yapılarında olumsuzluklar yaşayabilmektedir. İşletmelerin borç ödeme güçlüğü yaşaması bu olumsuzluklardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, geri dönüşü olmayan iflas ve tasfiye sürecinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. İflasın ortaya çıkması ile birlikte çalışanlar, alacaklılar ve ekonomi büyük zararlar görebilmektedir. Bu bağlamda ilgili kanunlarda gerekli tedbirler yer almakta ve doğru yararlanılması halinde mali olarak iyileşmenin sağlanacağı yönündedir.

Hukukumuzda da borçluların mali durumlarının iyileşmesine ve alacaklıların haklarını korumaya yönelik farklı müesseseler olmasına rağmen, beklenen verim alınamamış aynı zamanda doğru işletilmemiştir.

İcra ve İflas Kanunu'nda sermaye şirketleri ve kooperatiflerin mali durumlarının iyileşmesine yönelik en sık başvuru olan "iflasın ertelenmesi" müessesesi, Bakanlar Kurulu tarafından 31 Temmuz 2016 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan Kanun Hükmünde Kararname ile Olağanüstü hal boyunca işlerliği durdurulmuştur. 15 Mart 2018 tarih ve 30361 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "7101 sayılı İcra ve İflas Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ile iflasın ertelenmesi hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır. 7101 sayılı kanun ile darboğaza düşmüş olan borçluların mali yapılarının iyileşmesine imkan sağlayacak konkordato müessesesi yeni düzenlemelerle birlikte tekrar canlandırılmıştır (Çıtak ve Güneş, 2020: 502).

Küresel ekonomik sistemin dinamik yapısı, işletmelerin ve bireylerin zaman zaman mali zorluklar yaşamasına neden olmaktadır. Bu süreçlerde, borçlunun mali durumunu iyileştirirken alacaklıların haklarını koruma amacı taşıyan iflas ve konkordato mekanizmaları, ekonomik istikrarı ve ticari ilişkileri sürdürebilmek adına kritik bir rol oynamaktadır. Mevcut uygulamalarda alacaklıların alacaklarını tahsil etme sürecinin uzunluğu ve belirsizliği, bu mekanizmaların etkinliğini tartışmaya sebep olmaktadır (Işıktaç, 2018:16-17).

Konkordato süreçlerinde alacaklıların korunması, ekonomik faaliyetlerin devamlılığı kadar önemli bir öncelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle alacaklıların zarar görmesi, ekonomik kayıpların yanı sıra ticari güven ortamını da zedeleyerek geniş çaplı olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Bu bağlamda, konkordato sürecinde alacaklıların haklarını teminat altına almak için yenilikçi mekanizmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Özdemir, 2018: 5).

Bu çalışmada, konkordato sürecinde alacaklıların haklarının korunmasını güçlendirmek amacıyla önerilen "konkordato fonu" uygulaması değerlendirilmektedir. Bu fon, borçlunun varlıklarının ve gelirlerinin belirli bir yapı altında toplanarak alacaklılara daha hızlı, adil ve şeffaf bir şekilde dağıtılmasını amaçlayan bir mekanizma olarak öne çıkmaktadır. Çalışmada, konkordato fonunun yapısı, işleyişi ve uygulanabilirliği ele alınarak bu modelin avantajları ve sınırlılıkları tartışılacaktır (Muşul, 2018: 26-28).

Konkordato fonu, iflas ve konkordato süreçlerinde daha etkin ve sürdürülebilir bir çözüm arayışının bir parçası olarak, ekonomik aktörler arasında adaletin sağlanmasına ve ticari ilişkilerin güçlendirilmesine katkıda bulunabilecek bir model olarak öngörülmektedir. Bu çalışmanın amacı, bu

modeli detaylı bir şekilde incelemek ve uygulama potansiyelini tartışmaktır (Özdemir, 2018: 9).

Konkordato fonu, iflas veya konkordato sürecinde alacaklıların zararlarını minimize etmek ve borçlunun mali yükümlülüklerini yerine getirebilmesi için oluşturulan özel bir finansal kaynaktır. Bu fon, borçlu işletmenin finansal yapısını yeniden yapılandırarak hem borçluya hem de alacaklılara sürdürülebilir bir çözüm sunmayı hedefler. Konkordato fonunun amacı, borçlunun ekonomik faaliyetlerini sürdürmesine yardımcı olurken, alacaklıların alacaklarını en kısa sürede ve en yüksek oranda tahsil etmelerini sağlamaktır. Fon, borçlunun varlıkları ve gelecekteki gelirlerinden oluşturulan bir havuz aracılığıyla yönetilir ve alacaklılar arasında adil bir dağıtım yapmayı amaçlar. Konkordato fonu, genellikle ekonomik zorluklar yaşayan işletmelerin konkordato ilan ettiği durumlarda devreye girmektedir (Çıtak ve Güneş, 2020: 502-503). Finansal yeniden yapılandırma, sektörel krizler veya borç yükü altında olan büyük ölçekli işletmelerin faaliyetlerini sürdürme amacı taşıyan tüm durumlar için de uygulanabilir. Konkordato fonu, şu alanlarda özellikle faydalı olabilir (Ercan, 2017: 312):

- Büyük ölçekli işletmelerin borç yapılandırma süreçlerinde: Yüksek borçluluk oranına sahip büyük işletmelerin, faaliyetlerine devam edebilmesi için fon sağlanabilir.
- Küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ'ler): Küçük ölçekli işletmelerin nakit akışlarını yönetebilmeleri ve alacaklılara ödeme yapabilmeleri için fon kullanılabilir.
- Sektörel kriz durumlarında: Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde, bir sektörün geneline yayılmış ödeme güçlüklerinde sektörel düzeyde uygulanabilir.

Bu fon, alacaklıların haklarını teminat altına almak ve borçlu işletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmesi için ekonomik istikrarı sağlamayı amaçlar. Konkordato fonunun yapısı, hem borçlu işletmenin mevcut mali durumunu hem de alacaklıların taleplerini dikkate alarak inşa edilmelidir. Fonun yapısı şu ana unsurlardan oluşmaktadır (Toroslu, 2018: 29).

2.3.Fon Kaynakları

Borçlunun mevcut finansal kaynakları ve varlıkları, fonun temel kaynağını oluşturur. İşletme, nakit akışını ve alacakları fon oluşturmak için kullanabilir. Borçlu işletmenin gelecekteki gelirleri de fonun kaynağı olabilir. Bu gelirler, uzun vadeli ödeme planları çerçevesinde belirli bir oranda alacaklılara dağıtılabilir. Bankalar, yatırımcılar veya devlet gibi üçüncü taraflar da fonun

büyütülmesine katkı sağlayabilir. Bu katkılar, borçlunun mali yükümlülüklerini yerine getirebilmesi için dışarıdan alınan finansal desteklerdir. Özellikle devletin ekonomik istikrarı sağlamak için sağladığı mali destekler ve teşvikler, konkordato fonunun kaynağını oluşturabilir. Bu tür katkılar, işletmelerin daha hızlı toparlanmalarını sağlayabilir.

2.4.Fonun Yönetimi

Konkordato fonu, genellikle bağımsız bir yönetici veya konkordato komiseri tarafından yönetilir. Bu kişi, fonun kaynaklarını adil ve şeffaf bir şekilde yönlendirecek ve alacaklılar arasındaki eşitliği sağlayacak şekilde hareket eder. Fon yöneticisinin görevi, kaynakların etkin bir şekilde dağıtılmasını ve alacaklıların haklarının korunmasını sağlamaktır.

2.5.Fonun Dağıtımı

Fonun alacaklılara nasıl dağıtılacağı, belirli bir öncelik sırasına göre yapılır. Alacaklılar, öncelikli statülerine göre fonlardan belirli oranlarda ödeme alırlar. Bu dağıtımda, alacaklıların alacak miktarları, türleri ve konkordato sürecindeki katkıları dikkate alınır. Genel olarak, daha yüksek alacak tutarlarına sahip alacaklılar, öncelikli ödeme alırken, daha küçük alacaklılar sonraki ödemelere tabi tutulur.

2.6.Şeffaflık ve Denetimi

Fonun yönetimi sırasında şeffaflık, tüm paydaşlar için kritik öneme sahiptir. Hem borçlu hem de alacaklılar, fonun nasıl kullanıldığını ve ne kadarının dağıtıldığını açıkça görmelidir. Bağımsız bir denetim organı, fonun kullanımını sürekli denetleyerek yanlış kullanımın önüne geçebilir ve fonun amacına uygun şekilde harcanmasını sağlamaktadır.

Konkordato fonu, iflas ve konkordato süreçlerinde alacaklıların haklarını korumak ve borçlunun faaliyetlerine devam etmesini sağlamak amacıyla tasarlanmış önemli bir finansal araçtır. Bu fonun doğru yapılandırılması, kaynakların etkin bir şekilde kullanılması ve şeffaf bir yönetim süreci, hem borçlu işletmenin mali yapısının iyileştirilmesine hem de alacaklıların alacaklarını güvence altına almasına yardımcı olacaktır (Yıldırım ve Yıldırım, 2016: 518).

3.Konkordato Fonunun Avantajları

Konkordato fonu, borçlu işletmelerin finansal krizleri aşmalarına yardımcı olmasının yanı sıra alacaklıların haklarını koruma açısından da bir çok avantaj

sunmaktadır. Aşağıda, konkordato fonunun sağlayabileceği temel avantajlar değerlendirilmiştir. (Uyanık, 2018:23):

- Alacaklıların haklarının korunması: Konkordato fonu, alacaklıların alacaklarını daha hızlı ve yüksek oranda tahsil etmelerini sağlamayı amaçlar. Fon, borçlu işletmenin mali durumunun düzelmesine yardımcı olurken, alacaklıların eşit ve adil bir şekilde ödeme almasını garanti eder. Bu, alacaklıların uzun vadeli kayıplara uğramasının önüne geçer ve finansal güveni artırır.
- Borçlu işletmenin sürekliliğinin sağlanması: Fon, borçlu işletmenin faaliyetlerini sürdürebilmesi için gereken finansal kaynağı sağlar. Borçlu işletme, ödeme planları doğrultusunda alacaklılarla anlaşmaya vararak faaliyetlerini devam ettirebilir. Bu durum, iş gücü kayıplarını engeller ve ekonomik istikrarı destekler.
- Sürecin hızlandırılması ve verimliliği: Konkordato fonu, iflas sürecini hızlandırarak borçlunun mali yükümlülüklerini yerine getirmesini sağlar. Bu fon, alacaklılarla yapılan anlaşmalar sonucu hızlı bir şekilde ödeme yapılmasını mümkün kılar. Ayrıca, fonun doğru yönetimi, prosedürlerin daha verimli ve şeffaf bir şekilde işlenmesine olanak tanır.
- Ekonomik istikrarın desteklenmesi: Bir ülkenin ekonomik sisteminde birçok işletmenin faaliyet göstermesi gereklidir. Konkordato fonları, borçlu işletmelerin faaliyetlerini sürdürmelerini sağlayarak sektörel çöküşleri engeller ve ekonomik istikrarı destekler. Aynı zamanda büyük ölçekli krizlerin yayılmasını önleyebilir.
- Adil Dağıtım ve Eşitlik İlkesi: Konkordato fonu, alacaklılar arasında adil ve eşit bir dağıtım sağlar. Alacaklıların alacaklarının belirli bir öncelik sırasına göre ve şeffaf bir şekilde dağıtılması, alacaklılar arasında herhangi bir adaletsizliğin önüne geçer.

Konkordato Fonunun Sınırlılıkları

Konkordato fonu birçok avantaj sunsa da, bazı sınırlılıkları ve zorlukları da bulunmaktadır. Bu sınırlamalar, fonun etkinliğini ve uygulanabilirliğini etkileyebilir (Kumkale, 2018: 80):

- Kaynak Yetersizliği: Konkordato fonunun başarılı olabilmesi için yeterli kaynağın sağlanması gereklidir. Borçlu işletmelerin mevcut finansal durumu göz önünde bulundurulduğunda, fon için gerekli kaynağın oluşturulması bazen zor olabilir. Yetersiz fon miktarı, alacaklıların tamamına ödeme yapılmasını engelleyebilir ve süreci olumsuz etkileyebilir.

- Yüksek Yönetim Maliyetleri: Fonun yönetimi, bağımsız bir komiser veya denetçi gerektirdiğinden, yönetim maliyetleri yüksek olabilir. Yönetim süreci ve denetim mekanizmaları için yapılan harcamalar, fonun etkinliğini olumsuz yönde etkileyebilir. Ayrıca, fonu yöneten kişilerdeki şeffaflık eksiklikleri, güven sorunlarına yol açabilir.
- Hukuki Engeller ve Mevzuat Kısıtlamaları: Her ülkenin konkordato ve iflas süreçleri için belirlenmiş farklı hukuki düzenlemeleri bulunmaktadır. Konkordato fonunun uygulanabilmesi, mevcut yasal çerçeveye ve mahkemelerin onayına bağlıdır. Bu da fonun her durumda uygulanabilirliğini kısıtlayabilir. Ayrıca, bazı ülkelerde konkordato sürecinde alacaklıların hakları üzerinde büyük değişiklikler yapmak hukuki engellerle karşılaşabilir.
- Alacaklılar Arasındaki Çatışmalar: Alacaklılar arasında farklı önceliklere sahip olanlar ve ödemeler konusunda anlaşmazlıklar çıkabilir. Fon aracılığıyla yapılan ödeme dağıtımı, bazı alacaklıların daha fazla ödeme talep etmesine neden olabilir. Bu da fonun etkinliğini azaltabilir ve süreci karmaşıklaştırabilir.
- Zayıf Denetim ve Yönetim: Fonun yönetimi, denetim eksiklikleri ve kötü yönetim nedeniyle etkisiz hale gelebilir. Eğer fon yöneticisi bağımsızlık ve şeffaflık ilkesine uymuyorsa, fonun etkinliğini sağlamada zorluklar yaşanabilir. Aynı zamanda, yanlış yönetilen fonlar, borçlunun yeniden yapılanma sürecini olumsuz yönde etkileyebilir.

Son 7 yıldaki konkordato tablosu							
Yıl	Geçici mühlet kararı	Kesin mühlet kararı	Konkordatonun reddi kararı	İflas kararı	Tasdik kararı	Toplam	
2018	1.384	100	54	13		1.551	
2019	1.387	1.634	552	91	27	3.691	
2020	419	561	643	121	363	2.107	
2021	451	351	595	116	401	1.914	
2022	404	307	546	69	261	1.587	
2023	519	353	408	65	171	1.516	
2024	1.723	827	701	132	114	3.497	

Konkordoto Fonunun Uygulama Zorlukları

Konkordato fonunun etkin bir şekilde uygulanabilmesi için karşılaşılan bazı zorluklar bulunmaktadır (Demir ve Teker, 2019: 23-24). Bunlar;

- Borçlu işletmelerin iletişim sorunları: Borçlu işletmeler, konkordato sürecine başladıklarında genellikle zor bir durumda olurlar. Borçlunun fonu doğru şekilde yönetebilmesi için iş dünyasındaki tüm paydaşlarla açık ve şeffaf bir iletişim içinde olması gerekir. İletişim eksiklikleri, alacaklılar ve borçlu arasında güven sorunlarına yol açabilir.
- Ekonomik belirsizlik ve dış faktörler: Küresel ekonomik belirsizlikler veya sektörel krizler, konkordato fonunun işleyişini olumsuz yönde etkileyebilir. Ekonomik durumun kötüleşmesi, borçlu işletmenin mali durumunun daha da kötüleşmesine neden olabilir ve fonun etkinliği sınırlı hale gelebilir.
- İçsel yönetim zorlukları: Konkordato fonunun işleyişi, fon yöneticisinin ve diğer ilgili kişilerin yetkinliğine bağlıdır. İçsel yönetim zorlukları, fonun doğru bir şekilde dağıtılmasını engelleyebilir. Ayrıca, fon yöneticilerinin objektiflikten sapması, fonun amacına ulaşmasını zorlaştırabilir.
- Zamanlama sorunları: Fonun etkin bir şekilde dağıtılabilmesi için doğru zamanlamalar gereklidir. İflas süreci uzun sürebilir ve bu süreçte borçlu işletmenin gelir elde etmesi zordur. Bu durumda, fonun doğru bir şekilde ve zamanında kullanılmaması, alacaklıların zarar görmesine yol açabilir.

Konkordato fonu, borçlu işletmelerin mali yükümlülüklerini yerine getirebilmesi ve alacaklıların haklarının korunabilmesi için önemli bir araçtır. Fonun etkinliği ve uygulanabilirliği, kaynakların yeterliliği, yönetim süreçleri, hukuki engeller ve alacaklılar arasındaki çatışmalar gibi faktörlere bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Bu nedenle, konkordato fonunun başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için doğru yönetim, şeffaflık ve zamanlama oldukça kritik öneme sahiptir (Yavuz, 2018: 45).

4.Konkordoto Fonunun Uygulanabilirliği

Konkordato fonu, iflas etmiş ya da iflas riskiyle karşı karşıya olan işletmelerin finansal yeniden yapılanma sürecine yardımcı olmak amacıyla kullanılan önemli bir araçtır. Fonun uygulanabilirliği, belirli koşullara ve ekonomik faktörlere bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Bu başlık altında, konkordato fonunun uygulanabilirliğine etki eden ana faktörler değerlendirilecektir (Uyar, 2018: 10-11).

- Hukuki Çerçeve ve Yasal Düzenlemeler: Konkordato fonunun etkin bir şekilde uygulanabilmesi için, ilgili ülkede mevcut olan yasal çerçevenin uygun olması gerekmektedir. Mevcut konkordato süreçlerinin ve iflas yasalarının fonun işleyişini desteklemesi önemlidir. Borçlu işletmelerin konkordato fonuna başvurabilmesi için, ilgili mevzuatın işletmelere yeterli kolaylıklar sunması gerekir. Eğer ülkedeki hukuk sistemi ve düzenlemeler, konkordato fonunun işleyişine engel teşkil ediyorsa, fonun uygulanabilirliği sınırlı olacaktır.
- Ekonomik Durum ve Sektörel Koşullar: Bir işletmenin mali zorluklar yaşaması yalnızca yönetim hatalarından kaynaklanmayabilir; çoğu zaman ekonomik dalgalanmalardan veya sektörel krizlerden de etkilenebilir. Bu bağlamda, ekonominin genel durumu ve sektörel koşullar, konkordato fonunun uygulanabilirliğini doğrudan etkiler. Ekonomik durgunluk dönemlerinde, birçok işletme finansal zorluklar yaşayabilir ve konkordato fonlarına başvuru artabilir. Kriz dönemlerinde kaynakların sınırlı olması ve fon yönetiminin zorlaşması, fonun etkinliğini olumsuz yönde etkileyebilir.
- Fonun Kaynak Yaratma Kapasitesi: Konkordato fonunun uygulanabilirliğini belirleyen bir diğer önemli faktör, fonun kaynak yaratma kapasitesidir. Bu fonların etkin bir şekilde çalışabilmesi için yeterli finansal kaynağın sağlanması gerekmektedir. Borçlu işletmenin mevcut mali durumu göz önünde bulundurulduğunda, fonun ihtiyaç duyduğu kaynağın sağlanması bazen zorlu olabilir. Eğer yeterli kaynağın bulunamaması durumunda, fonun başarılı bir şekilde uygulanması zorlaşacaktır.
- Alacaklıların Katılımı ve Anlaşmaya Varma Süreci: Konkordato fonunun uygulanabilirliği, alacaklıların sürece katılımına ve anlaşmaya varmasına bağlıdır. Alacaklıların fon aracılığıyla yapılacak ödemelere ilişkin beklentileri ve talepleri, sürecin başarısını etkileyebilir. Alacaklıların birbirleriyle olan çatışmalarının ve taleplerinin birleştirilmesi, fonun işleyişi açısından kritik bir adımdır. Bu nedenle, alacaklılar arasında bir mutabakata varılması fonun uygulanabilirliğini doğrudan etkiler.

Konkordato fonunun gelecekteki durumu, küresel ekonomik koşullara, yasal değişikliklere ve işletmelerin finansal durumlarına bağlı olarak şekillenecektir. Bu fonun geleceğiyle ilgili öngörülebilecek bazı gelişmeler şunlardır (Demir ve Teker, 2019: 279-280):

- Yasal Düzenlemelerde Değişiklikler ve Yenilikler: Konkordato fonunun etkinliğini artırmak amacıyla, birçok ülkede mevzuat değişiklikleri yapılması gerekebilir. Bu düzenlemeler, fonun daha verimli çalışmasını

sağlamak için alacaklılar ve borçlu işletmeler arasında daha adil bir dağılım yapmayı hedefleyebilir. Fonun nasıl yönetileceğine dair denetim süreçlerinin daha şeffaf hale getirilmesi de gelecekte bu alanda yapılacak yenilikler arasında yer alabilir.

- Teknolojinin Rolü: Teknolojik gelişmeler, konkordato fonlarının yönetiminde önemli bir rol oynayabilir. Özellikle finansal teknolojiler ve dijital platformların kullanımının yaygınlaşması, fon yönetimini daha verimli hale getirebilir. Yapay zeka, blockchain ve veri analiz teknolojilerinin kullanımı, konkordato fonlarının kaynaklarının daha etkili bir şekilde izlenmesini ve yönetilmesini sağlayabilir. Bu da fonların daha şeffaf, güvenilir ve erişilebilir olmasına katkı sunar.
- Gelişen Ekonomilerde Artan Talep: Gelişmekte olan ekonomilerde, birçok küçük ve orta ölçekli işletme finansal sıkıntılar yaşayabilir. Bu durum, konkordato fonlarına olan talebin artmasına yol açabilir. Bu tür ülkelerde konkordato fonlarının daha yaygın hale gelmesi, ekonomik krizlerin etkilerini hafifletmek ve işletmelerin finansal sürekliliğini sağlamak açısından önemli bir araç olabilir.
- Alacaklılar ve Borçlu İşletmeler Arasında Artan İletişim: İyi yönetilen bir konkordato fonu, borçlu işletmeler ile alacaklılar arasındaki iletişimi güçlendirebilir. Gelecekte, alacaklıların taleplerini daha iyi anlayabilen ve borçlu işletmelerle uyumlu bir şekilde hareket edebilen finansal yönetim stratejileri geliştirilmesi beklenmektedir. Bu da fonların daha verimli bir şekilde çalışmasını sağlayabilir.
- Alternatif Yeniden Yapılandırma Yöntemleri: Konkordato fonlarının gelecekteki uygulaması, yalnızca mevcut uygulama yöntemlerine dayanmak yerine, yeni yeniden yapılandırma ve finansal çözüm yollarını da kapsayabilir. Bu alternatif yöntemler, borçlu işletmelerin maliyetlerini daha verimli bir şekilde azaltmalarını ve alacaklılar için daha cazip ödeme seçenekleri sunmalarını sağlayabilir.

Konkordato fonu, iflas riskiyle karşı karşıya olan işletmelerin finansal yeniden yapılanma süreçlerinde önemli bir araç olma potansiyeline sahiptir. Fonun uygulanabilirliği birçok faktöre bağlıdır ve her durumda başarılı olmayabilir. Hukuki düzenlemeler, ekonomik koşullar ve fon kaynaklarının yeterliliği gibi etmenler, fonun etkinliğini belirleyecektir. Gelecekte, konkordato fonlarının gelişen ekonomik koşullar, teknolojik yenilikler ve yasal düzenlemelerle birlikte daha etkili ve yaygın bir şekilde kullanılacağı öngörülmektedir (Toroşlu, 2019: 101).

5.Sonuç

5.1.Tartışma

Konkordato fonu, iflas etmiş veya iflas riskiyle karşı karşıya olan işletmelerin mali olarak yeniden yapılandırılması amacıyla önemli bir finansal araç olarak öne çıkmaktadır. Bu fonun etkin bir şekilde uygulanabilmesi için bazı önemli engeller ve zorluklar bulunmaktadır. Yasal çerçeve, ekonomik durum, sektörel koşullar ve alacaklıların katılımı, fonun başarıyla çalışıp çalışmayacağını doğrudan etkileyen faktörlerdir.

Konkordato fonlarının en büyük avantajı, borçlu işletmelere zaman kazandırarak faaliyetlerini sürdürme ve mali açıdan toparlanma şansı sunmasıdır. Bu sayede, iflas eden işletmelerin varlıkları yok olma yerine daha uzun süreli bir sürekliliğe kavuşturulabilir. Alacaklıların zararlarının bir kısmı ödenebilir ve işletme kriz sonrası yeniden büyümeye başlayabilir. Fonun uygulanabilirliği bazı ciddi engellerle karşılaşabilmektedir. Hukuki belirsizlikler, alacaklılar arasındaki anlaşmazlıklar ve fon kaynaklarının yetersizliği gibi unsurlar, fonun işleyişini zorlaştırabilir (Özdemir, 2018: 10).

Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde, birçok işletme finansal olarak zor durumda kalabilir ve buna bağlı olarak konkordato fonlarının talebi artabilir. Benzer durumlarda, kaynakların sınırlı olması ve fon yönetiminin karmaşıklaşması, fonun etkinliğini sınırlayabilir. Alacaklıların taleplerinin ve borçlu işletmelerin ödeme gücünün farklılık göstermesi de anlaşmazlıkları artırabilir. Bu da sürecin uzamasına veya başarısız olmasına neden olabilir.

Konkordato fonu, işletmelerin mali yeniden yapılandırılması ve iflasın engellenmesi amacıyla önemli bir araç olmakla birlikte, tüm durumlar için uygulanabilir bir çözüm olmayabilir. Fonun etkinliği, yasal düzenlemelere, ekonomik duruma, sektörel koşullara ve fon yönetimine bağlıdır. Doğru şartlar altında ve doğru yönetimle konkordato fonları, hem borçlu işletmelere hem de alacaklılara fayda sağlayabilir. Uygulamaya konu olan işletme tekstil sektörün de uzun yıllardır hizmet vermekte ve söz konusu sürece kadar finansal yönden darboğaz yaşamadığı belirtilmiştir. Son yıllar da yaşanan ekonomik sorunlarla beraber işletme borçlarını ödeme sorunu yaşadığı ve bu sorunun üstesinden gelmek adına konkordato müessesesinden faydalanmaya çalışmaktadır. İşletmenin yapılan analizler sonucunda finansman giderlerin de meydana gelen artış ile beraber karlılığın olumsuz yönden etkilendiği anlaşılmıştır. Asliye ticaret mahkemesine yapılan başvuru sırasında hazırlanan projeden de anlaşılacağı üzere işletme borca batık durumda olmadığı bir diğer ifadeyle sahip olduğu varlıkları borçlarını karşılamaya yetmektedir. Dolayısıyla konkordatonun özüne uygun bir işletme olduğu bilirkişilerce hazırlanan ve olumlu görüş içeren raporlarla, projenin başarıya ulaşma ihtimalinin yüksek

olduğu yargı mercilerine bildirilmiş ve kesin mühlet kararı verilmiştir. Sonuç olarak, iflasın ertelenmesi kurumunun kaldırılması ile yeni düzenlemelerle birlikte konkordatonun, iflası önlemeye yönelik daha etkili bir müessese olacağı anlaşılmaktadır (Çıtak ve Güneş, 2020: 519) . Özellikle iflasın ertelenmesi kurumundaki alacaklıların etkisizliği giderilmiş konkordato da alacaklılarda söz sahibi olmuştur. Özellikle bu noktada borçluya, alacaklılara ve mahkemeye önemli görevler düşmektedir. Bu konuda kilit görev bağımsız denetim firmalarına düşmektedir. Konkordato projesine eklenmesi gereken belgelerden olan makul güvence raporu ile hazırlanan projenin güvenilirliği artmakla beraber yapılan finansal denetimlerin sınırlı sürede yapıldığı da unutulmamalıdır. Finansal tabloların ve analizlerin doğruyu yansıttığı hakkındaki makul güvence raporu, konkordatonun geleceğini belirlemede en önemli etkidir. Konkordato talebinde hazırlanmış başarılı bir proje mahkemenin karar verme sürecini hızlandırarak, iyi niyetli borçluları darboğazdan kurtaracak ve iflasın önüne geçebilecektir (Çıtak ev Güneş, 2020: 516).

5.2.Öneriler

Yasal Düzenlemelerin Güçlendirilmesi: Konkordato fonunun etkinliğini artırmak için, yasal çerçevenin daha sağlam hale getirilmesi gerekmektedir. Mevcut konkordato süreçlerinin ve iflas yasalarının güncellenmesi, hem borçlu işletmelerin hem de alacaklıların haklarını daha iyi koruyabilir. Özellikle, alacaklılar arasında anlaşmazlıkların çözülmesini hızlandıracak düzenlemelere ihtiyaç vardır.

Finansal Şeffaflık ve Dijitalleşme: Fon yönetiminin daha şeffaf ve etkin olabilmesi için dijitalleşme sürecine ağırlık verilmelidir. Yapay zeka, blockchain gibi teknolojiler kullanılarak, kaynakların izlenmesi ve yönetimi daha kolay hale gelebilir. Dijital platformlar sayesinde, alacaklılar ve borçlu işletmeler arasındaki iletişim daha hızlı ve etkili bir şekilde sağlanabilir.

Eğitim ve Bilinçlendirme Çalışmaları: Hem borçlu işletmelerin hem de alacaklıların konkordato fonları ve yeniden yapılandırma süreçleri hakkında daha fazla bilgi edinmesi gerekmektedir. Bu nedenle, konkordato fonlarının uygulanabilirliğini artırmak adına eğitim programları düzenlenebilir ve konu hakkında daha fazla bilinçlendirme yapılabilir.

Alternatif Çözümler ve Esneklik: Konkordato fonlarının başarısını artırmak için, daha esnek ve farklı alternatif yeniden yapılandırma yöntemlerinin geliştirilmesi önemlidir. Alacaklıların talepleri ile borçlu işletmelerin ödeme gücünü dengeleyen yeni ödeme planları ve yapılandırma yöntemleri üzerinde çalışılmalıdır.

Kaynak Yaratma Kapasitesinin Artırılması: Fonun daha etkin olabilmesi için, yeterli kaynağın sağlanması gerekmektedir. Bu noktada, devletin veya finansal kurumların desteklerinin artırılması, konkordato fonlarının daha geniş bir şekilde uygulanabilir hale gelmesini sağlayabilir. Fonun yönetimiyle ilgili açık ve güvenilir raporlama sistemleri geliştirilerek, kaynakların daha etkin bir şekilde kullanılması sağlanabilir.

Konkordato ancak finansal aktörlerin yerinde ve doğru kullanılmasıyla taraflara fayda sağlayacaktır. Ödeme gücünü çeken firmalar için zaman kazanma mekanizması olarak kullanılmamalı, bu sürecin yürütülmesinde görevli olanlarca gerek şirketler gerekse de şirketle ticari ilişki içinde olanlar doğru ve güvenilir bir şekilde bilgilendirilerek süreç hayata geçirilmelidir. Belirli tarafların menfaati gözetilerek yapılacak her faaliyet konkordato sürecini olumsuz etkileyecek, iflas ertelemesinde yaşanan benzer olumsuz durumların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Konkordatonun iflasla sonuçlanması, sadece iflas eden şirketi değil, bu şirketle ticari ilişki halinde olan diğer tüm şirketleri de olumsuz etkileyecek, bu domino etkisi de genel anlamda ekonomiye zarar verecektir. Konkordato sürecinin iyi yönetilmemesi, finansal krize çözüm olmaktan öte belki de finansal krize daha çok neden olacak sonuçlarını doğuracak, sonuç itibarıyla finansal krizden çıkmak için şirketlere destek olmak yerine, şirketlere “köstek” olacak, şirketleri finansal çıkmazlara itecektir.

Sonuç olarak, konkordato fonu, iflas riskiyle karşılaşan işletmeler için önemli bir çözüm aracı sunmakta olup, fonun etkinliği yasal, ekonomik ve yönetsel faktörlere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Gelecekte, bu fonun etkinliğinin artırılması adına yapılacak düzenlemeler ve teknolojik gelişmeler, işletmelerin mali sıkıntılarından kurtulmasına ve sürdürülebilirliğine katkı sağlayabilir.

Kaynaklar

- Akkaya, M. A. (2012). İcra ve İflas Hukuku. Yediiklim Yayıncılık.
- Sökmen A. Y., Akkaya, M. A. (2021). Covid-19 Sonrası Ortaya Çıkması Muhtemel Olan Ticari Borç İlişkileri ve "Konkordato" Hukuk Kurumu. ICE-TEA2021, Turkish Economic Association (TEA) is organizing its 7th International Conference (ICE-TEA Conference) on April 9-11, 2021.Itanbul, Turkey.
- Çıtak, N., Güneş, M. A. (2020). Bir Yeniden Yapılandırma Müessesesi Olarak Konkordato Ve Üretim İşletmesi Uygulaması, Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt5/Sayı3, 501-517.
- Demir, G., Teker, S. (2019). İflas Erteleme ve Konkordato. Press Academia Procedia, (9), 278-284
- Ercan, İ. (2017). İcra ve İflas Hukuku El Kitabı. 3. Basım. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Işıktaç, M. Ş. (2018).Konkordato: İstanbul Barosu Dergisi. 92. (3), 15-34.
- Kumkale, R. (2018). Konkordato. 3.Basım. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Muşul, T. (2018). İflas ve Konkordato Hukuku. 1.Basım. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Oy O., Oy, O. (2018). Konkordato. 1.Basım. İstanbul: Beta Yayınları.
- Özdemir, M. (2018). Konkordatonun Muhasebe İşlemlerine Etkisi: Giresun Üniversitesi İİBF Dergisi, 4. (8), 1-12.
- Toroslu, M. V. (2019). Hukuksal ve Finansal Açıdan Konkordato. 1. Basım: İstanbul: Adalet Yayınevi.
- Uyanık, A. (2018). Konkordato. 1.Basım. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Uyar, T. (2018). Konkrdato Süreci: İstanbul Barosu Dergisi, 6. (92), 9-14.
- Yavuz, M. (2018). 7101 Sayılı Kanun İle İflas Ertelemenin Yerini Alan Konkordatonun Uygulanma Esasları: Gümrük ve Ticaret Dergisi, 5. (13), 40-47.
- Yıldırım, M. K., Yıldırım, N. (2016). İcra ve İflas Hukuku. 7. Basım. İstanbul: Beta Yayınları.

Bölüm 13

Sigorta Teknolojileri ve Sigorta Sektöründe Dijital Dönüşüm

Muhammet KOTAN¹

Giriş

Teknolojinin hızla gelişmesi, sigorta sektöründe köklü değişimlere yol açmakta ve iş modellerini yeniden şekillendirmektedir. Geleneksel sigortacılık anlayışı, dijitalleşme ile birlikte dönüşüme uğramış, müşteri beklentileri ve operasyonel süreçler yeni teknolojilere uyum sağlamaya başlamıştır(KPMG, 2024). Sigorta teknolojileri, Endüstri 4.0 perspektifinde dijital dönüşüm sürecinin bir parçası olarak yapay zekâ, büyük veri, blok zinciri (blockchain), Nesnelerin İnterneti (IoT) ve makine öğrenimi gibi yenilikçi teknolojilerin sigorta sektörüne entegrasyonunu kapsamaktadır (Çetin & Bozdoğan, 2023). Son yıllarda sigorta teknolojileri, küresel ölçekte büyük bir ivme kazanmış ve bu alandaki yenilikler, sigorta sektörünün daha hızlı, düşük maliyetli ve müşteri odaklı bir yapıya dönüşmesini sağlamıştır. Dijital sigortacılık, geleneksel sigorta işlemlerini hızlandırarak daha esnek ve erişilebilir hale getirmektedir(Zarifis & Cheng, 2022). Büyük veri ve yapay zekâ kullanımı, sigorta poliçelerinin kişiselleştirilmesine olanak sağlarken, blok zinciri ve akıllı sözleşmeler dolandırıcılık riskini minimize etmektedir. Ayrıca, IoT ve telematik sistemler sayesinde sigortalıların risk profilleri daha hassas hesaplanarak poliçelendirme süreçleri optimize edilmektedir (Yunita, 2024). Sigorta sektöründe dijitalleşme yalnızca şirketlerin operasyonlarını değil, aynı zamanda müşteri deneyimini de dönüştürmektedir. Çevrimiçi poliçe satış kanalları, mobil uygulamalar ve sigorta teknolojileriyle geliştirilen yenilikçi çözümler, sigorta hizmetlerine erişimi daha hızlı ve kişiselleştirilmiş hale getirmektedir. Örneğin, sigorta şirketleri yapay zekâ destekli chatbotlar kullanarak müşteri desteğini otomatik hale getirirken, IoT verileri kullanılarak kişiye özel fiyatlandırma ve risk analizi yapılabilmektedir(Wang, 2021).

---

¹ Arş. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Bolvadin Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Sigortacılık, mkotan@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4456-9381

Küresel ölçekte, sigorta teknolojilerinin sektördeki etkisi giderek artmakta ve şirketler rekabet avantajı sağlamak için bu çözümlere yatırım yapmaktadır. Gelişmiş ekonomilerde sigorta teknolojilerinin yaygınlaşması, müşteri odaklı yeni hizmet modellerinin ortaya çıkmasını sağlarken, gelişmekte olan ülkelerde altyapısal ve yasal düzenlemeler bu dönüşümün hızını belirleyen faktörler arasında yer almaktadır (Mueller, 2018). Türkiye’de sigorta sektörü de bu dönüşüme uyum sağlamak ve sigorta teknolojileri alanında faaliyet gösteren girişimlerin sayısı giderek artmaktadır. Sigorta teknolojilerine yapılan yatırımlar, sigorta şirketlerinin operasyonel süreçlerini modernize etmelerine ve müşteri memnuniyetini artırmalarına olanak tanımaktadır. Ancak, bu dönüşüm sürecinde karşılaşılan regülasyonel zorluklar, siber güvenlik tehditleri ve tüketici farkındalığının artırılması gerekliliği, Türkiye sigorta sektörünün dijitalleşme sürecinde dikkate alınması gereken unsurlar arasındadır (Gülay vd., 2024).

Bu çalışma, sigorta teknolojilerinin gelişimini ve sigortacılık sektöründe dijital dönüşümün mevcut durumunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Öncelikle sigorta teknolojileri kavramı ele alınmakta, ardından küresel ve Türkiye özelinde sigorta teknolojilerinin yaygınlaşması ve bu süreçte karşılaşılan fırsatlar ve zorluklar tartışılmaktadır. Son olarak, sigorta sektörünün geleceğine yönelik değerlendirmeler ve öneriler sunulmaktadır.

Sigorta Teknolojilerinin Tanımı ve Kapsamı

Sigorta teknolojileri (InsurTech), mevcut sigortacılık modelinde maliyet tasarrufu ve operasyonel verimlilik sağlamak amacıyla geliştirilen teknolojik yenilikleri ifade etmektedir. "Insurance" (sigorta) ve "technology" (teknoloji) kelimelerinin birleşiminden oluşan bu kavram, finansal teknolojileri ifade eden FinTech teriminden esinlenerek türetilmiştir. Sigorta teknolojileri, sigorta sektöründeki dijitalleşme sürecini hızlandırarak risk değerlendirme, poliçe fiyatlandırma, hasar yönetimi ve müşteri deneyimi gibi temel süreçleri daha etkin hale getirmeyi amaçlamaktadır(Hargrave, 2025).

InsurTech, sigorta sektörünün inovasyona açık olduğu ve mevcut sistemlerin dönüşüme ihtiyaç duyduğu düşüncesine dayanmaktadır. InsurTech girişimleri, büyük sigorta şirketlerinin ilgisinin görece düşük olduğu alanlara odaklanarak, kişiye özel sigorta poliçeleri, sosyal sigortacılık modelleri ve internet bağlantılı cihazlardan gelen verilerle dinamik poliçe fiyatlandırması gibi yenilikçi çözümler geliştirmektedir. Geleneksel sigorta sistemlerinde, sigortalılar yalnızca genel demografik veriler temelinde belirlenen risk gruplarına dahil edilerek fiyatlandırılmaktadır. Bu durum, bazı bireylerin risk profillerine kıyasla gereğinden fazla prim ödemesine neden olmaktadır. InsurTech, büyük veri ve analitik teknolojiler aracılığıyla bu sorunu çözmeyi hedeflemektedir(Widyani,

2023). Teknolojik gelişmelerin sunduğu imkânlar sayesinde, araçların coğrafi konum takibi ve akıllı bileklikler gibi cihazlardan elde edilen veriler sigorta şirketlerine aktarılmakta ve bireylerin risk profilleri daha hassas bir şekilde belirlenmektedir. Bu sayede, poliçe fiyatlandırmaları daha adil ve rekabetçi hale gelmektedir. Bunun yanı sıra, InsurTech girişimleri yalnızca fiyatlandırma modellerini iyileştirmekle kalmayıp, sektörde devrim yaratabilecek yenilikler üzerinde de çalışmaktadır. Örneğin, derin öğrenme temelli yapay zekâ sistemleri, sigorta brokerlerinin yerine geçerek bireyler için en uygun poliçe kombinasyonlarını oluşturabilmektedir. Ayrıca, InsurTech ekosisteminde sigorta yönetimini kolaylaştıran mobil uygulamalar da giderek yaygınlaşmaktadır. Bu uygulamalar, farklı sigorta poliçelerini tek bir platformda yönetme ve izleme imkânı sunmakta, ihtiyaç duyulduğunda kısa süreli sigorta çözümleri sunarak kişiselleştirilmiş hizmetler sağlamaktadır. Bununla birlikte, eşler arası (peer-to-peer) sigorta modelleri, sigortalı grupları özelleştirerek grup üyelerine ödülleri veya indirimler sunan teşvik mekanizmalarını mümkün kılmaktadır(Bittini,2022).

InsurTech, sigortacılık süreçlerinin uygulanma ve yönetilme biçiminde köklü değişiklikler meydana getiren yenilikçi çözümler sunmaktadır. Geleneksel sigortacılık modellerine kıyasla, InsurTech çözümleri müşteri deneyimini iyileştirme, operasyonel verimliliği artırma, bireyselleştirilmiş hizmetler sunma, esnek poliçeler geliştirme, işletme maliyetlerini düşürme ve dolandırıcılığı önleme gibi birçok avantaj sağlamaktadır. InsurTech, müşteri deneyimini geliştirme konusunda önemli bir rol üstlenmektedir. Gelişen dijital platformlar sayesinde müşteriler, sigorta seçeneklerini daha bilinçli bir şekilde değerlendirme, kişisel ihtiyaçlarına uygun poliçeleri belirleme ve özelleştirilmiş hizmetler alma imkânına sahip olmaktadır. Geleneksel sigorta süreçlerinde müşteri temsilcileriyle birebir görüşme ya da şubelere gitme gerekliliği bulunurken, InsurTech sayesinde çevrimiçi ve kendi kendine hizmet (self-service) sunan platformlar yaygınlaşmaktadır. Bu durum, müşteri etkileşim kanallarını çeşitlendirerek sigorta süreçlerini daha erişilebilir hale getirmektedir. Bunun yanı sıra, InsurTech, sigortacılık süreçlerinin daha verimli hale gelmesine katkı sağlamaktadır. Sigorta poliçesi arayışında olan bireyler ve mevcut sigortalılar, internet ve mobil uygulamalar aracılığıyla sigorta seçeneklerini kolayca araştırıp karşılaştırabilmektedir. Bu süreç, geleneksel yöntemlerde olduğu gibi belirli çalışma saatlerine veya müşteri temsilcilerinin uygunluk durumuna bağlı kalmadan, kullanıcıların istedikleri anda bilgiye erişebilmesine olanak tanımaktadır(Bian vd., 2023).

InsurTech'in sunduğu yeniliklerden biri de sigorta süreçlerinde bireyselleştirilmiş hizmet anlayışını ön plana çıkarmasıdır. Veri toplama ve analiz

süreçlerinde kullanılan yeni teknolojiler, sigortalı bireylerin geçmiş verileri ve risk profilleri doğrultusunda daha kişiye özel poliçeler oluşturulmasını sağlamaktadır. Bu durum, poliçe fiyatlandırmalarının daha adil hale gelmesine ve sigortalıların ihtiyacına en uygun teminat seçeneklerinden yararlanmasına imkân tanımaktadır. Esneklik, sigorta sektöründe giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Geleneksel sigorta poliçeleri genellikle uzun vadeli ve sabit sözleşmelere dayalıdır. Ancak InsurTech çözümleri, daha kısa vadeli, özelleştirilebilir ve ihtiyaca yönelik sigorta planları sunarak bireylerin belirli bir süre için belirli bir ihtiyacını karşılmasına olanak tanımaktadır. Örneğin, araç paylaşım platformlarını kullanan bireyler için geçici sigorta poliçeleri oluşturulabilirken, seyahat sigortaları kişiye özel planlar ile belirli bir zaman dilimini kapsayacak şekilde düzenlenebilmektedir(Braun & Schreiber, 2017).

InsurTech, sigorta şirketlerinin operasyonel maliyetlerini azaltarak daha sürdürülebilir iş modelleri geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Geleneksel sigorta şirketleri, fiziksel şubeler ve büyük çaplı operasyonel masraflar nedeniyle yüksek maliyetlerle faaliyet göstermektedir. Buna karşın, InsurTech girişimleri uzaktan erişimle çalışan dijital platformlar üzerinden hizmet sunarak, müşteri etkileşimini ve operasyonel süreçleri çevrimiçi ortamda yönetmektedir. Bu durum, şube bazlı operasyonel giderleri minimize etmekte ve sigorta hizmetlerini daha geniş bir müşteri kitlesine ulaştırmayı mümkün kılmaktadır. Bununla birlikte, InsurTech çözümleri dolandırıcılığı önleme konusunda da önemli bir işlev üstlenmektedir. Büyük veri analitiği, makine öğrenimi ve yapay zekâ tabanlı sistemler sayesinde, sigorta şirketleri dolandırıcılık faaliyetlerini daha etkili bir şekilde tespit edebilmektedir. Örneğin, veri tutarsızlıklarını ve olağandışı talep modellerini analiz ederek şüpheli işlemler belirlenmekte ve olası suistimaller önlenmektedir. Ayrıca, büyük veri teknolojileri sayesinde sigorta poliçelerindeki potansiyel açıklar tespit edilerek, sigorta şirketlerinin bu boşlukları kapatmasına ve sigorta suistimallerine karşı daha güçlü bir koruma sağlamasına olanak tanınmaktadır(Cao vd., 2020).

Sigorta Sektöründe InsurTech Uygulamaları ve Dönüştürücü Etkileri

InsurTech, sigorta sektörünün geleneksel işleyişinde karşılaşılan birçok sorunu teknoloji destekli çözümlerle ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Bu yenilikler sayesinde sigorta işlemleri daha hızlı, verimli ve güvenilir hale gelmektedir. Öne çıkan InsurTech çözümleri; hasar yönetimi, risk değerlendirme, poliçe fiyatlandırma, sözleşme yürütme ve dolandırıcılığın önlenmesi gibi alanlarda etkili olmaktadır (Hargrave, 2025).

Hasar Yönetimi; Geleneksel sigorta süreçlerinde, her hasar talebi manuel olarak incelenmekte, tazminat miktarı belirlenmekte ve ödeme süreçleri uzun

zaman almaktadır. InsurTech şirketleri, otomatik süreçler geliştirerek hasar yönetimini hızlandırmayı ve sahtekârlığı tespit etmeyi amaçlamaktadır. Büyük ölçekli sigorta şirketleri, teknolojiyi kullanarak hasar taleplerini belirli veri noktalarına göre analiz edebilmekte ve farklı veri akışlarını karşılaştırarak sahtekârlığı tespit eden otomatik sistemler oluşturabilmektedir. Son olarak, tekrarlayan işlemler otomasyona bağlanarak insan müdahalesine ihtiyaç duyulmadan yüksek hacimli tazminat ödemeleri gerçekleştirilebilmektedir (Bian et al., 2023).

Risk Değerlendirme ve Poliçe Fiyatlandırma; Sigorta şirketleri, müşterilerinin risk profillerini değerlendirerek poliçe teklifleri sunmaktadır. Geleneksel sistemlerde, müşterilerin sunduğu temel bilgiler ışığında sigorta primleri belirlenirken, günümüzde büyük veri analitiği ve yapay zekâ destekli algoritmalar sayesinde çok daha kapsamlı değerlendirmeler yapılabilmektedir. Araçların GPS verileri, giyilebilir cihazlardan elde edilen sağlık verileri gibi çeşitli veri kaynakları kullanılarak bireylerin risk seviyeleri belirlenebilmekte ve buna göre kişiselleştirilmiş sigorta teklifleri oluşturulmaktadır (Cao, Lyu & Xu, 2020).

Sözleşme Yönetimi ve Akıllı Kontratlar; Sigorta sektöründe, poliçe oluşturma, prim tahsilatı, hasar taleplerinin işlenmesi ve sözleşme yenileme süreçleri gibi çok sayıda sözleşme yönetimi süreci bulunmaktadır. Blok zinciri (blockchain) teknolojisinin sigorta sektörüne entegrasyonu, akıllı kontratlar (smart contracts) aracılığıyla bu süreçleri otomatik hale getirebilmektedir. Bu sistemler sayesinde, belirlenen koşullar gerçekleştiğinde poliçe ödemeleri otomatik olarak işleme alınmakta, sigorta sözleşmeleri güvenli ve şeffaf bir şekilde yürütülmektedir (Widiyani, 2023).

Sigorta Sektöründe InsurTech Destekli Teknolojik İnovasyonlar

Günümüzde sigorta sektörü, dijital dönüşüm sürecinin merkezinde yer alan teknolojik inovasyonlar sayesinde önemli değişimler geçirmektedir. Büyük veri analitiği, blok zinciri, bulut bilişim ve yapay zekâ gibi teknolojiler, sigorta sektörünün işleyişini daha etkin, hızlı ve güvenli hale getirmektedir. Ancak bu teknolojilerin sağladığı avantajlara rağmen, siber güvenlik tehditleri, veri gizliliği ihlalleri ve regülasyonel uyumluluk gibi riskler de beraberinde gelmektedir. Aşağıdaki tablo, sigorta sektöründe yaygın olarak kullanılan veya potansiyel olarak benimsenmesi öngörülen teknolojilerin faydalarını, karşılaşılan riskleri ve düzenleyici zorlukları özetlemektedir (McFall & Moor, 2018).

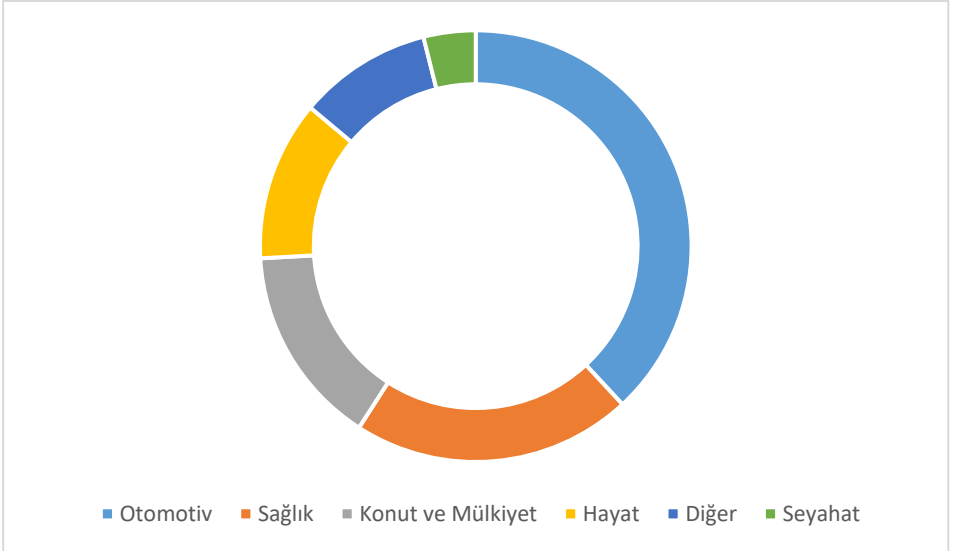
Tablo 1. Sigorta Sektöründe Kullanılan Yenilikçi Teknolojiler ve Olası Etkileri

Teknoloji	Faydalar	Riskler	Regülasyon ve Kontrol Zorlukları
Büyük Veri (Tüketici Kişisel Verilerinin Depolanması)	Risk yönetimi ve sigortalama süreçlerinde daha iyi bilgi sağlama.	Tüketici mahremiyeti ihlalleri.	Kısmen düzenlenmiştir(GDPR kapsamında ele alınmaktadır) **GDPR: Avrupa Genel Veri Koruma Yönetmeliği
	İşlem maliyetlerini azaltma.	Siber saldırılar.	Evet
	Rekabet avantajı oluşturma.	Yetkisiz kullanım.	Evet
Blok Zinciri Teknolojisi	Güvene dayalı otomatik süreçler geliştirme.	Taraflar arası etkileşimlerin temsili konusunda garanti olmaması	Evet
	Merkezi olmayan yapı sayesinde işlemlerin şeffaflığını artırma.	Merkezi otorite eksikliği nedeniyle yaptırım mekanizmalarının yetersizliği.	Evet
	Akıllı sözleşmelerin uygulanmasını sağlama.	Anonimlik nedeniyle kara para akama ve terör finansmanı riski.	Evet
Bulut Teknolojisi	Kolay erişim	İnternet altyapısına bağımlılık.	Evet
	Kaynak tutarlılığını sağlama.	Sağlayıcı hizmetlerine bağımlılık.	Evet
	Kaynakların güvenilirliğini destekleme.	Siber saldırılar.	Evet
	Maliyetleri düşürme.	Veri gizliliği riskleri.	Kısmen düzenlenmiştir(GDPR kapsamında ele alınmaktadır)
	Verilerin merkezi olarak saklanması		
	Operasyonel verimliliği ve performansı artırma.		
Yapay Zekâ	Büyük miktarda veriyi toplama ve depolama yeteneği.	Tüketici mahremiyeti ihlalleri.	Kısmen düzenlenmiştir(GDPR kapsamında ele alınmaktadır)
	Kesin ve zamanında bilgi sağlama yeteneği	Veri güvenliği riskleri.	Evet
		Bilgilerin yanlış veya etik olmayan kullanımı.	Evet

Kaynak: (Marano & Noussia, 2020)

Sigorta Türlerine Göre Dağılım

Küresel InsurTech pazarı, sigorta sektöründeki dijital dönüşümün etkisiyle hızla büyümekte ve farklı sigorta segmentlerinde önemli yapısal değişiklikler meydana getirmektedir. 2024 yılı itibarıyla otomotiv sigortası segmenti, pazarın %38,1'lik en büyük payını oluşturarak lider konumda yer almaktadır. Bu büyüme, sigorta telematiği, kullanım bazlı sigorta modelleri ve otonom araç sigorta çözümlerinin yaygınlaşmasıyla doğrudan ilişkilidir. Sigorta şirketleri, yapay zekâ, makine öğrenimi ve Nesnelerin İnterneti (IoT) gibi ileri teknolojilerden yararlanarak daha kişiselleştirilmiş ve veri odaklı sigorta hizmetleri sunmaktadır. Seyahat sigortası segmenti, dijitalleşme ve kişiselleştirilmiş poliçe taleplerinin artmasıyla en hızlı büyüyen alanlardan biri olarak öne çıkmaktadır. 2024-2029 dönemi için yıllık ortalama %13'lük büyüme öngörülmektedir. Seyahat sigortasının dijital dönüşümü, otomatik hasar yönetimi, gerçek zamanlı poliçe güncellemeleri ve blok zinciri (blockchain) tabanlı akıllı sözleşmelerin benimsenmesi ile desteklenmektedir. Ayrıca, mobil uygulamalar ve dijital platformların entegrasyonu, sigortalıların poliçelerini satın alma, yönetme ve hasar taleplerini iletme süreçlerini kolaylaştırarak müşteri deneyimini geliştirmektedir.

Şekil 1. Küresel InsurTech Pazarında Sigorta Türlerine Göre Pazar Payı Dağılımı (2024)

Sağlık, hayat, konut ve mülkiyet sigortası gibi diğer sigorta segmentleri de InsurTech'in etkisiyle dönüşüm geçirmektedir. Sağlık sigortası alanında, giyilebilir teknolojiler ve tele-sağlık hizmetlerinin entegrasyonu ile dijital sağlık çözümleri yaygınlaşmaktadır. Hayat sigortasında yapay zekâ ve büyük veri

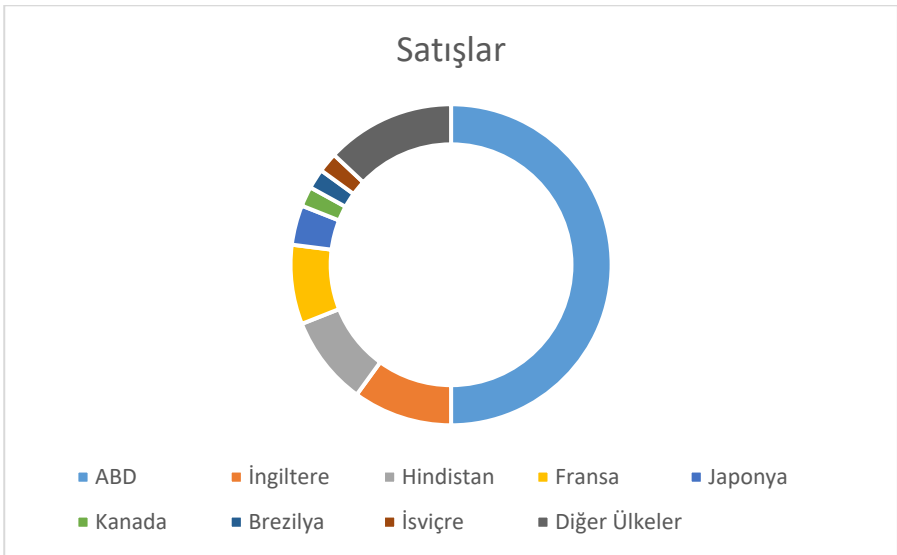
analitiği, sigortalama süreçlerinin hızlandırılmasına ve poliçelerin bireyselleştirilmesine olanak tanımaktadır. Konut ve mülkiyet sigortasında ise IoT destekli akıllı ev cihazları ve otomatikleştirilmiş mülk değerlendirme sistemleri büyük önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, denizcilik, kargo ve özel sigorta türleri gibi diğer sigorta alanları da dijital dönüşüm sayesinde operasyonel verimliliklerini artırarak müşteri memnuniyetini yükseltmektedir (Mordor Intelligence, 2024).

Sigorta sektöründe yaşanan bu dönüşümler, geleneksel sigortacılık modellerinin yerini daha hızlı, esnek ve müşteri odaklı sistemlere bırakmasına neden olmaktadır. InsurTech, sigorta şirketlerine daha verimli risk yönetimi ve karar alma mekanizmaları sunarak sektörde rekabet avantajı yaratmaktadır. Bu doğrultuda, sigorta analitiği ve büyük veri kullanımı, şirketlerin riskleri daha iyi değerlendirmelerine ve poliçe fiyatlandırmalarını optimize etmelerine katkı sağlamaktadır. 2024 yılı itibarıyla elde edilen bulgular, InsurTech'in, küresel sigorta pazarındaki tüm segmentlerde dönüşüm sağladığını ve önümüzdeki yıllarda sektörün temel yapı taşlarından biri olmaya devam edeceğini göstermektedir (Tereszkiewicz & Cichowicz, 2024).

Bölgesel Dağılım ve Pazar Trendleri

InsurTech pazarı beş ana bölgeye ayrılmaktadır: Kuzey Amerika, Avrupa, Asya-Pasifik, Latin Amerika ve Orta Doğu & Afrika. En büyük InsurTech pazarları Kuzey Amerika ve Avrupa'da yoğunlaşmaktadır. Bu bölgelerde sigorta sektörüne yönelik harcamalar yüksek olup, müşteri talebini artıran yenilikçi ve esnek sigorta çözümleri sunulmaktadır. Özellikle sağlık ve konut sigortasında esnek dijital çözümler, InsurTech sektörünün büyümesini hızlandıran faktörler arasındadır. Kuzey Amerika pazarı, bölgedeki InsurTech şirketlerinin sayısındaki artış sayesinde genişlemektedir. Asya-Pasifik bölgesi ise en hızlı büyüyen InsurTech pazarlarından biri olarak öne çıkmaktadır (Khakhar & Dmello, 2024). Veriye dayalı analizlere olan bağımlılığın artmasıyla, Tayland, Singapur, Hindistan ve Çin gibi hızla gelişen ekonomilere sahip ülkelerin bölgesel pazarda avantaj sağlaması beklenmektedir. Son yıllarda, InsurTech yatırımları geleneksel pazarlar olan Kuzey Amerika ve Avrupa'dan Asya-Pasifik ve diğer bölgelere kaymaktadır. 2023 itibarıyla, Kuzey Amerika, Avrupa ve Çin dışında yapılan InsurTech yatırımları toplam yatırımın %31'ini oluşturmuştur. Özellikle Asya pazarı, bu büyümede önemli bir itici güç konumundadır. Avrupa içinde ise Birleşik Krallık, Almanya ve Fransa yatırımların %80'inden fazlasını çekmeye devam etse de, İtalya, Hollanda ve Estonya gibi ülkeler erken aşama yatırımlarda güçlü bir büyüme sergilemektedir (Mordor Intelligence, 2024).

Coğrafi çeşitlenme, InsurTech anlaşmalarının bölgesel dağılımında da belirgin hale gelmiştir. 2023 yılında ABD 216 anlaşma ile lider konumda yer alırken, Birleşik Krallık 31, Hindistan 26 ve Fransa 20 anlaşma kaydetmiştir. Farklı ülkelerdeki InsurTech faaliyetlerinin yayılması, inovasyon ve pazar gelişimi için yeni fırsatlar yaratmakta ve küresel InsurTech ekosistemini genişletmektedir. Bu çeşitlenme, sınır ötesi iş birliklerini artırarak bilgi paylaşımını teşvik etmekte ve daha esnek, ölçeklenebilir InsurTech çözümlerinin geliştirilmesine olanak tanımaktadır. 2024 yılının 4. çeyreği özelinde yapılan işlemler incelendiğinde, toplam 78 işlem gerçekleşmiştir. ABD, %50 ile yatırım liderliğini sürdürmektedir. İngiltere (%10), Hindistan (%9), Fransa (%8) ve Japonya (%4) önemli işlem hacmine sahip ülkeler arasında yer almaktadır. Brezilya, Kanada ve İsviçre gibi ülkelerin de küçük paylara sahip olduğu görülmektedir. Diğer ülkeler %13'lük bir pay alarak, küresel yatırım ağının giderek daha fazla çeşitlendiğini göstermektedir (Gallagher Re vd., 2025, s.76).

Şekil 2. 2024 Yılı 4. Çeyreğinde InsurTech İşlemlerinin Küresel Payları

Türkiye'de InsurTech sektörünün gelişimi, küresel ölçekteki gelişmelere kıyasla henüz erken aşamalarda bulunmakla birlikte, önemli bir büyüme potansiyeline sahiptir. Yapılan araştırmalar, Türkiye'de InsurTech girişimlerinin sayısının giderek arttığını ancak İngiltere ve ABD gibi ülkelerin gerisinde kaldığını göstermektedir (Aydemir, 2023, s. 331).

Türkiye'de InsurTech kullanımı henüz gelişim aşamasında olup, sektör genelinde özellikle start-up girişimlerinin faaliyet gösterdiği görülmektedir. 2015 yılından itibaren 93 girişim, melek yatırımcılar ve girişim sermayesi fonları

tarafından desteklenmiş, ilerleyen dönemde bu yatırımların artmasıyla sektördeki büyümenin hızlanması beklenmektedir. Sigorta sektörüne yönelik teknoloji tabanlı çözümler ve inovasyon odaklı uygulamalar, hizmetlerin dijitalleşmesini hızlandırırken, doğru fiyatlandırma stratejilerinin geliştirilmesi, yapay zekâ destekli hasar yönetimi süreçlerinin hızlandırılması ve müşteri destek hizmetlerinin daha verimli hale getirilmesi gibi avantajlar sunmaktadır. Özellikle hasar dosyalarının açılması ve sorgulanması süreçlerinde operasyonel verimlilik sağlanarak zaman ve maliyet tasarrufu elde edilmektedir. Bununla birlikte, Sigorta taleplerine daha hızlı yanıt verilmesi, yenilikçi ürünlerin geliştirilmesi ve müşteri portföyünün genişletilmesi amacıyla aracı kurumlar ve acenteler de InsurTech çözümlerini kullanmaya başlamıştır. Türkiye’de InsurTech ekosisteminin büyümesiyle sigorta sektörünün daha dijital ve veri güdümlü bir yapıya dönüşmesi beklenmekte, yapay zekâ, büyük veri analitiği ve blok zinciri gibi teknolojilerle operasyonel süreçlerin daha etkin hale gelerek rekabet avantajı sağlaması öngörülmektedir. (Şenel & Beyazıt, 2023).

Sonuç

Sigorta sektörünün dijital dönüşüm süreci, yalnızca teknolojik bir değişimi değil, aynı zamanda iş yapış biçimlerinde köklü bir dönüşümü beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, InsurTech olarak adlandırılan sigorta teknolojileri; yapay zekâ, büyük veri analitiği, blok zinciri ve IoT gibi yenilikçi araçlarla sektörün hem operasyonel verimliliğini hem de müşteri memnuniyetini artırmaktadır. Özellikle hasar yönetimi, risk değerlendirme, poliçe fiyatlandırma ve müşteri deneyimi gibi temel alanlarda dijital çözümler sunan InsurTech girişimleri, geleneksel sigortacılığın sınırlılıklarını aşarak daha erişilebilir, esnek ve kişiselleştirilmiş hizmetler geliştirilmesine olanak tanımaktadır.

Küresel ölçekte InsurTech pazarı, bölgesel çeşitlilik göstermekle birlikte, özellikle gelişmiş ekonomilerde hızlı bir yayılım göstermektedir. Kuzey Amerika ve Avrupa’nın liderliğinde gelişen bu pazar, Asya-Pasifik gibi yükselen bölgelerin de katkısıyla dinamik bir yapıya kavuşmuştur. Türkiye’de ise InsurTech girişimleri henüz erken gelişim evresinde olmasına rağmen, büyüme potansiyeli taşımaktadır. Türkiye’deki start-up tabanlı gelişmeler, yatırımcı ilgisi ve regülasyonların dijitalleşmeyi destekleyici yönde evrilmesi, önümüzdeki dönemde InsurTech uygulamalarının daha yaygın ve entegre bir yapıya kavuşacağına işaret etmektedir.

Bu çalışmada, sigorta teknolojilerinin kavramsal çerçevesi açıklanmış; küresel ve Türkiye özelinde InsurTech uygulamalarının gelişimi, kullanım alanları ve sektöre etkileri ele alınmıştır. Sigorta sektörünün dijitalleşme eğilimi önümüzdeki yıllarda da devam edecek olup, InsurTech’in sunduğu teknolojik

özümler, sektörde sürdürülebilir büyümeyi destekleyen temel yapı taşlarından biri olmaya adaydır. Ancak bu dönüşüm sürecinde veri güvenliği, tüketici farkındalığı, regülasyonel uyum gibi başlıkların da göz ardı edilmemesi; teknolojik gelişimin toplumsal ve hukuki boyutlarıyla birlikte ele alınması önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Aydemir, P. (2023). Türk Sigorta Sektöründe Kullanılan Yeni Dijital Teknolojiler (Insurtech) [*Doktora tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi*].
- Bian, W., Ge, T., Ji, Y., & Wang, X. (2023). How Is Fintech Reshaping The Traditional Financial Markets? New Evidence From Insurtech And Insurance Sectors In China. *China Economic Review*, 80, 102004.
- Bittini, J. S., Rambaud, S. C., Pascual, J. L., & Moro-Visconti, R. (2022). Business Models And Sustainability Plans In The Fintech, Insurtech, And PropTech Industry: Evidence From Spain. *Sustainability*, 14(19), 12088.
- Braun, A., & Schreiber, F. (2017). The Current Insurtech Landscape: Business Models And Disruptive Potential. *Institute of Insurance Economics I.VW-HSG, University of St. Gallen*. ISBN 978-3-7297-2009-1.
- Cao, S., Lyu, H., & Xu, X. (2020). Insurtech Development: Evidence From Chinese Media Reports. *Technological Forecasting & Social Change*, 161, 120277.
- Çetin, Ö. O., & Bozdoğan, T. (2023). Digital transformation of accounting in Industry 4.0 perspective and an empirical study on Turkish accounting education. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 16, 31-52.
- Gallagher Re, Gallagher, & CB Insights. (2025). Global InsurTech Report - Q4: The role of AI in the (re)insurance industry. *Gallagher Re*.
- Gülay, A., Attila, İ., & Kabataş, Y. (2024). Dijitalleşme Ve Teknolojik Gelişmelerin Türkiye'de Sigortacılık Sektörüne Etkilerinin İncelenmesi: SWOT analizi ile bir uygulama. *Türk Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 1–21.
- Hargrave, M. (2025). Overview Of Insurtech & Its Impact On The Insurance Industry. *Investopedia*. <https://www.investopedia.com/terms/i/insurtech.asp> (Erişim Tarihi: 16.03.2025)
- KPMG. (2024). The Impact Of Artificial Intelligence On The Insurance Industry. *KPMG LLP*. <https://kpmg.com/us/en/articles/2024/impact-artificial-intelligence-insurance-industry.html> (Erişim Tarihi: 10.03.2025)
- Khakhar, B. D., & Dmello, M. G. (2024). Influence Of Insurtech On Insurance Penetration: Developed Vs Developing Countries. *Journal of Nonlinear Analysis and Optimization*, 15(1), 5.
- Marano, P., & Noussia, K. (Eds.). (2020). Insurtech: A Legal And Regulatory View. *AIDA Europe Research Series on Insurance Law and Regulation*, Volume 1. Springer Nature Switzerland AG.

- McFall, L., & Moor, L. (2018). Who, Or What, Is Insurtech Personalizing?: Persons, Prices And The Historical Classifications Of Risk. *Distinktion: Journal of Social Theory*, 19(2), 193-213.
- Mordor Intelligence. (2024). *Global Insurtech Market - Industry Report*. Mordor Intelligence. <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/global-insurtech-market> (Erişim Tarihi: 20.03.2025)
- Mueller, J. (2018). Insurtech Rising: A Profile Of The Insurtech Landscape. *Milken Institute*.
- Şenel, C., & Beyazıt, E. C. (2023). Türk Sigortacılık Sektöründe Insurtech Ve Uluslararası Karşılaştırmalı Analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15(4), 2893-2906.
- Tereszkiewicz, P., & Cichowicz, E. (2024). Findings From The Polish Insurtech Market As A Roadmap For Regulators. *Computer Law & Security Review*, 52, 105948.
- Wang, Q. (2021). The Impact Of Insurtech On Chinese Insurance Industry. *Procedia Computer Science*, 187, 30–35.
- Widyani, D. (2023). The Impact Of Insurtech On The Insurance Business Model In Indonesia. *International Journal of Financial Systems*, 1(2), 151–184.
- Yunita, I. (2024). Development, Risk And Legal Aspect Of Fintech, Insurtech And Propotech In Indonesia. *Majority Science Journal*, 2(1), 390-398.
- Zarifis, A., & Cheng, X. (2022). A Model Of Trust In Fintech And Trust In Insurtech: How Artificial Intelligence And The Context Influence It. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 36, 100739.

Bölüm 14

Yerel Bir Katılım Aracı Olarak Kent Konseyleri

Rahime ÇERÇİ¹

Giriş

1970’li yıllardan itibaren dünyada meydana gelen yönetim anlayışındaki değişimin etkileri Türkiye’de 1980 yılı sonrası görülmeye başlasa da esas değişim 2000 yılı sonrası dönemde yerelleşme ve demokratikleşme gibi faktörlerinde etkisiyle daha dikkat çekici bir hal almıştır (Usta ve Bilgiç, 2016: 39). Demokrasinin okulu olarak adlandırılan yerel yönetimler, halkın yönetime katılımını üst düzeyde sağlarken ulusal birlik ve dayanışmanın sağlanması noktasında önemli rol üstlenmektedir. Bu kapsamda yerel demokrasinin daha işlevsel olabilmesi adına “*çok aktörlü kurumlar*” ve “*katılımcı*” anlayış çerçevesinde “*kent konseyleri*” Türkiye’de uygulanan Yerel Gündem 21 kapsamı sonucunda ülke genelini kapsayacak biçimde 2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanunu ile birlikte kurulmuştur (Ertan ve Hergüner, 2022: 24). Kent konseyleri katılımcı demokrasinin uygulama alanı bulmasında ve yerel demokrasinin gelişiminde büyük önem arz etmektedir.

Katılım Kavramı

Yöneten ile yönetilen arasında her zaman bir ayrım bulunmaktadır. Bu ayrım yönetilenlerin yönetenlerce tam olarak anlaşılmalıklarına dahası alınan kararlar doğrultusunda sunulan hizmetlerin var olan ihtiyaçları giderme noktasında yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla bu durum yönetilenlerin memnuniyetsizliklerine sebep olmaktadır ki bu durumun en aza indirilmesinin yolu yönetilenlerin karar alma sürecine dahil edilmesinden geçmektedir. Yerel yönetimler bu katılım sürecinin gerçekleştirilebilmesi için en uygun yönetim sistemini oluşturmaktadır. Bu hususta vatandaşların yerel yönetimlere katılımı konusunda yerel katılımın ön plana çıkarılması ve aynı zamanda bunun bir

---

¹ Öğr.Gör.Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Yerel Yönetimler Programı, rahime.cerci@mku.edu.tr, ORCID : 0000-0002-5759-4167

mekanizma haline getirilerek kurumsallaştırılması gerekliliği önem arz etmektedir (Sevilmiş, 2024: 15).

Yerel yönetimlerin katılım için sağladığı faydaları şöyle sıralamak mümkündür (Akay, 2010:4);

- Yerel yönetimlerde alınan kararlar da katılımın olması, farklı bakış açılarıyla gelen bilgilerin ve bu bilgiler nezdinde ortak çözüm üretilebilmesinin yanında yenilikçi bir yaklaşımla desteklenmesi beraberinde kaliteyi getirecektir.
- Katılım yoluyla alınan kararlarda ortak iradenin temsiliyeti, toplumsal çatışmaları çözüme kavuşturacak mekanizmaların gelişimini sağlarken uzlaşmacı kültürü beslemektedir.
- Katılım toplum içinde dayanışma ruhunu geliştirmektedir.
- Katılım, kamu yöneticileri ve yurttaşlar arasındaki güveni arttırarak demokratikleşmeye katkı sağlamaktadır.

Yerel ölçekte kente bağlılık duyguları kentte yaşayan bireylerin alınan kararlara katılımı düzeyinde güçlenecektir. Bu kapsamda yerel katılım yöntemlerine birkaç örnek vermek gerekirse (Yılmaz ve Telsaç, 2021: 248-251);

- Sivil toplum kuruluşları, uzman, halk temsilcileri ve yöneticilerin katılımıyla oluşturulan **danışma kurulları**, alınacak kararlara halkın katılımını sağlayarak, katılımcı demokrasinin gelişmesine imkan tanımaktadır.
- **Halk oylaması**, yerel halkın ihtiyaçlarını belirleme noktasında halkın bu sürece dahil edilmesini sağlayan demokratik yöntemlerden biridir.
- **Halk toplantısı** genellikle halkın bilgilendirilmesi için yerel yönetimlerce uygulanan yöntemlerden bir tanesidir.
- **Planlama forumlarıyla** rastgele seçilen bireylerin uzmanlar eşliğinde belirlenen çalışma grupları aracılığıyla alınan kararların başarı oranını yükselmesi amaçlanmaktadır.
- **Katılımcı bütçeleme**, vatandaşlara hükümet faaliyetlerini planlamadan uygulamaya kadarki süreçte etkili olabilme imkanı sunan katılım mekanizmasıdır.
- Toplum halinde yaşamda ihmal edilen ya da yeterince söz hakkına sahip olmayan dezavantajlı grupların yerel karar alma sürecine dahil edilmesini sağlayan **yurttaş kurullarıdır**.
- Etkileşimin yüksek olduğu katılımcıların sosyal ve çevresel konularda umut ve dileklerine yönelik fikirlerini paylaştığı **gelecek atölyeleri**, bireylerin sosyalleşmeleri açısından olumlu sonuçlar doğurmaktadır.

- Herhangi bir konu sınırlaması olmakla birlikte genellikle alanında uzman kişilerce oluşturulan **yuvarlak masa toplantılarında** fikir alışverişinde bulunulması faaliyetleridir.
- **Kamuoyu yoklamaları** ile sunulan hizmetlerin halk nezdinde nasıl karşılık bulunduğunu anlayabilmek adına gerçekleştirilen anket gibi yöntemlerle geri bindirimin alınmasıdır.
- Çok aktörlü yönetim anlayışının uygulanabilmesi ve demokratik katılımın geliştirilmesini sağlayan mekanizmayı oluşturan **kent konseyleridir**.

Kent Konseyleri

Yerel Gündem 21 programı Birleşmiş Milletler tarafından 1992 yılında sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek amacıyla başlatılmış resmi bir programdır. Program sürdürülebilir kalkınma kapsamında yerel yönetimleri, plan oluşturmaya ve bu planları uygulama noktasında yerel kuruluşların işbirliği yoluyla hareket etmelerine yönelmektedir.

İnsanların temel gereksinimlerinin giderilmesi, hayat standartlarının yükseltilmesi verimli ve güçlü bir ekosistem kullanımı ve demokrasinin gelişmesini amaçlayan Yerel Gündem 21 sürdürülebilir kalkınma ilkesi kapsamında bu amaçların yerelde gerçekleştirilmesini öngörürken, sivil toplumun, merkezi ve yerel yönetimin ortaklığıyla sorunlara çözüm aramıştır (Kutluca, 2022: 233). Türkiye’de bu ortaklığı oluşturarak yönetime katılımı sağlamayı temel amaç edinen, “Kent Senatosu”, “Kent Parlamentosu”, ve “Kent Meclisi” gibi çeşitli yapılanmalar oluşturulmuştur (Görmez ve Altınışık, 2011: 41). Yerel Gündem 21 kapsamında oluşturulan bu yapılanmaların haricinde, yerel demokrasinin gelişimini ve halkın yönetime katılımını sağlayan platformların bir diğeri de kent konseyleridir (Bozkurt, 2014: 235). Türkiye’de Yerel Gündem 21 ortağı olarak ilk kez 1996 tarihinden sonra, Bursa, Adana, İzmir, Tekirdağ, Adapazarı, Van, Trabzon, Kars, Diyarbakır, Manisa, Afyonkarahisar, Edirne, Antalya ve Eskişehir kentlerinde kent yönetimine katılımın sağlanması için mekanizmalar oluşturulmuştur (Özdemir, 2011: 38). Günümüzde faaliyet alanları genişleyen bu mekanizmalar “Kent Konseyi” olarak adlandırılmış ve birçok belediyede kent konseyleri oluşturulmuştur (Bozkurt, 2014: 235).

Kent konseyleri yasal dayanağını aldığı 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 76. maddesinde en kapsamlı şekilde şöyle “*Kent konseyi, kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim*

ilkelerini hayata geçirmeye çalışır. Belediyeler kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, varsa üniversitelerin, ilgili sivil toplum örgütlerinin, siyasî partilerin, kamu kurum ve kuruluşlarının ve mahalle muhtarlarının temsilcileri ile diğer ilgililerin katılımıyla oluşan kent konseyinin faaliyetlerinin etkili ve verimli yürütülmesi konusunda yardım ve destek sağlar” tanımlanmıştır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde yönetim yaklaşımı doğrultusunda çok aktörlü bir karar mekanizmasının oluşturulabilmesi için 5393 sayılı Belediye Kanunu “Kent Konseyleri” uygulaması hayata geçirilmiştir.

Kent konseylerinin organlarını, 2006 tarih ve 26313 sayılı Kent Konseyi Yönetmeliği’nin 9. Maddesine göre, “genel kurul”, “yürütme kurulu”, “kent konseyi başkanı (6/6/2009-27250 değişikliği ile eklendi) “meclisler ve çalışma grupları oluşturmaktadır (KKY,md.9).

Her yılın ocak ve eylül aylarında iki toplantıdan az olmamak şartıyla üyelerinin salt çoğunluğu ile toplanan genel kurula kent konseyi başkanı başkanlık etmektedir. Başkanın bulunmaması hallerde ise yürütme kurulunun en yaşlı üyesince başkanlık görevi icra edilir. Genel kurul, ilgili yönetmeliğe aykırı olmayacak şekilde yürütme kurulunun, meclislerin ve çalışma gruplarının seçim ve çalışma esaslarını belirlemekle görevlidir (KKY, md.10).

Genel kurul tarafından birinci dönem iki ve ikinci dönem üç yıllığına görevlendirilmek üzere seçilen kadın ve gençlik meclis başkanlarının da yer almasıyla en az yedi üyeden oluşan (KYY, md.11/1) yürütme kurulu, genel kurulun gündemini belirlemenin yanı sıra genel kurul tarafından oluşturulan görüşleri belediyeye sunarken uygulamaları da izler (KYY, md.11/2).

Genel kurul tarafından seçilen kent konseyi başkanının görev süresi, yürütme kurulu ile paraleldir. Şöyle ki kent konseyi başkanı, ilk dönem için iki yıl ve ikinci dönem için üç yıllık görev süresiyle seçilmektedir (KKY, md.11/A-1). Bununla birlikte kent konseyleri, görev alanlarıyla ilgili olan konularda meclis ve çalışma grupları oluşturabilmektedirler (KKY, md12/1). Bu grupların çalışma usul ve esasları genele kurul tarafından belirlenmektedir (KKY;md,12/2). Gruplarda oluşturulan görüşler, genel kurulda görüşülerek kabul edildikten sonra değerlendirilmek üzere ilgili belediye meclisine sunulmaktadır (KKY, md,12/3).

Belediye başkanının önerdiği üç aday arasından yürütme kurulunca seçilen (KKY, md.14/A-1) ve kent konseyi başkanı ile yürütme kuruluna karşı sorumlu olan genel sekreter (KKY, md.14/A-3), yönetmeliğin 6. maddesinde belirtilen görevlerin yerine getirilmesi sürecinde koordinasyonu sağlamaktadır (KKY, md. 14/A-2). Konseyin sekreteryaya hizmetlerini yerine getirmek üzere ilgili belediye tarafından önerilen ve yürütme kurulunca kabul edilen görevliler belirlenmektedir (KKY, md.15-1). Bu personel sekreteryaya hizmetlerini yerine

getirirken icra ettiği çalışmalardan dolayı genel sekretere karşı sorumludur (KKY, md.15/2 6/6/2009-27250 değişikliği ile).

Kent konseylerinin görevleri, 26313 Sayılı Kent Konseyi Yönetmeliği'nin 6. maddesinde şöyle ifade edilmiştir: (KKY, md:6)

1. *“Yerel düzeyde demokratik katılımın yaygınlaştırılmasını, hemşehrilik hukuku ve ortak yaşam bilincinin geliştirilmesini, çok aktörlü yönetim anlayışının benimsenmesini sağlamak,*
2. *Sürdürülebilir gelişmenin sağlanması ve bu konuda ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik planların hazırlanması ve uygulanmasını sağlamak,*
3. *Kente ilişkin temel stratejiler ve faaliyet planlarının belirlenmesinde, uygulama ve izleme süreçlerinde tüm kenti kapsayan ortak bir aklın oluşturmaya katkıda bulunmak,*
4. *Yerellik ilkesi çerçevesinde katılımı, demokrasiyi ve uzlaşma kültürünü geliştirmek,*
5. *Kentin kimliğine ilişkin tarihi, kültürel, doğal ve benzeri değerlere sahip çıkmak ve geliştirmek,*
6. *Kent kaynaklarının etkili, verimli ve adil kullanımına katkıda bulunmak,*
7. *Sürdürülebilir kalkınma anlayışına dayalı kentin yaşam kalitesini geliştiren, çevreye duyarlı ve yoksulluğu giderici programları desteklemek,*
8. *Sivil toplumun gelişmesine ve kurumsallaşmasına katkıda bulunmak,*
9. *Çocukların, gençlerin, kadınların ve engellilerin toplumsal yaşamdaki etkinliklerini artırmak ve yerel karar alma mekanizmalarında aktif rol almalarını sağlamak,*
10. *Kent yönetiminde saydamlık, katılım, hesap verebilirlik, öngörülebilirlik ilkelerinin uygulanmasına katkıda bulunmak ve*
10. *Kent konseyinde oluşturulan görüşlerin değerlendirilmek üzere ilgili belediyeye gönderilmesini sağlamak.”* şeklinde ifade edilmiştir.

Kent konseyleri, kamu teşkilatını, özel sektörü, vatandaşı ve sivil toplumu içinde barındıran çok aktörlü ortak bilincin bir ürünüdür. Bu mekanizmanın işleyişine bakıldığında yerelde bulunan toplumun bütün kesimlerinin katılım sağlayarak aldıkları kararlar tavsiye niteliğinde yerel yönetimlerin meclisine sunulmaktadır.

Katılım Aracı Olarak Kent Konseyleri

Kent konseylerinin temel amacına bakıldığında, yerel düzeyde katılımcı demokrasinin uygulanabilirliğini, çok aktörlü bir karar alma sürecinde rol alan bu aktörlerin yerel faaliyetlerini oluştururken “yerel yönetişi” etkin hale getirmek olarak ifade edilebilir (Boyalı, 2023: 1192).

Yönetişim kavramı, günümüz yerel yönetim anlayışında katılımı odağına almaktadır. Bu kapsamda yönetim, toplumun yönetilmesinde sorumluluğu sadece devlete yüklemeyerek çok aktörlü bir mekanizmaya vurgu yapmaktadır (Yılmaz ve Telsaç, 2021: 246).

Tablo 1: Yerel Yönetişimin Ulusal Adımlarının Tarihsel Gelişimi

Yıl	Program	Katkı ve Etki
1997	<i>Yerel Gündem 21 (YG21) yönetim ağı kanalı aracılığıyla Binyıl Kalkınma Hedeflerinin Yerleştirilmesi Projesi</i>	Antalya Kent Konseyinin kurulması (1997) Bursa Kent Konseyinin kurulması (1998) YG21'e yönelik genel sekreterliğin kurulması
2000	<i>Türkiye’de YG21 Uygulanması Projesi</i>	Çalışma grupları, gençlik ve kadın meclisleri gibi platformların oluşturulması
2003	<i>Yerel Gündem 21 Yönetişim Ağı Yoluyla BM Milenyum Bildirgesi Hedefleri ve Johannesburg Uygulama Planının Yerleştirilmesi</i>	5393 sayılı Belediye Kanunu'nun da (md. 76.) Kent Konseyine yer verilirken, 2006 tarihli ve 26313 sayılı Kent Konseyleri Yönetmeliği yürürlüğe girdi.
2007	<i>Türkiye’de Yerel Gündem 21 Yönetişim Ağı Kanalıyla Binyıl Kalkınma Hedeflerinin Yerleştirilmesi Projesi</i>	Bakanlar Kurulunun projeyi milletlerarası antlaşma metni olarak yayımlaması
2009	<i>Yerel Gündem 21 (YG21) yönetim ağı kanalı aracılığıyla Binyıl Kalkınma Hedeflerinin Yerleştirilmesi Projesi</i>	Karar alma süreçlerinde katılımın artırılması için gerek bireysel gerek kolektif gerekse kurumsal kapasitede artışın sağlanması amaçlanmıştır.

Kaynak: Ağın ve Günal, 2023: 548

1997 yılının sonunda UNDP'nin katkısı ve IULA -EMME²'nin ortaklığıyla Türkiye’de Yerel Gündem 21’in uygulaması, “Türkiye’de Yerel Gündem 21’lerin Teşviki ve Geliştirilmesi Projesi” ile gerçekleşmiştir. Yerel Gündem 21’in 28. Bölümünde yer alan “Yerel yönetimlerin kendi Yerel Gündem 21’lerini hazırlaması ve uygulaması teşvik koşulu” bu projenin hareket noktasını oluştururken, projenin amaçları, Yerel Gündem 21’in ülke genelinde tanıtılması ve proje ortağı kentlerde

² IULA-EMME: Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği Doğu Akdeniz ve Orta Doğu Bölge Teşkilatı (günümüzdeki adı, UCLG-MEWA: Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Orta Doğu ve Batı Asya Bölge Teşkilatı)

katılımcı bir planlama sürecinin oluşturulması etrafında şekillenmektedir (Ağın ve Günal, 2023: 547).

Yerel Gündem 21 kapsamında ulusal ölçekte kamu kuruluşlarından, yerel yönetimlere, sivil toplum kuruluşlarından özel sektöre varıncaya kadar çok aktörlü bir mekanizmanın oluşturulmasına ve katılımcı bir yapı ile oluşturulan karar alma süreçlerinin tesis edilmesiyle birlikte yerel yönetim anlayışının geliştirilmesi amaçlanmıştır (Ağın ve Günal, 2023: 549). Bu anlamda kent konseylerine şu dört temel fonksiyon yüklenmiştir (Özdemir, 2011: 39);

- Kentte yaşayanlar tarafından kentin daha yaşanılabilir hale gelmesi ve yaşam standardının artırılması için kentin hak ve hukukunun korunması,
- Kentte yaşayan bireyler arasında sosyal dayanışmanın ve yardımlaşmanın geliştirilmesini sağlayıcı bir role bürünmesi,
- Sürdürülebilir kalkınma ve gelişmenin sağlanabilmesi için hemşehri bilincinin oluşturulması ve
- Katılımın, hesap vermenin, hesap sormanın ve yönetişimin yerel düzeyde gerçekleştirilmesidir.

Kent konseyleri üstlendikleri bu dört temel fonksiyonla, yerel yönetimlerin güçlendirilmesinin yanı sıra yerel demokrasinin geliştirilmesi noktasında büyük bir öneme sahiptir. Zira kent konseyleri, halkın kent yönetimine katılımını sağlarken aynı zamanda kentte yapılacak olan düzenlemelere dair söz sahibi olmalarını sağlayacak katılımcı mekanizmanın geliştirilmesini sağlamaktadır (Önder ve Güler, 2016: 887). Öyle ki kent konseylerinin çalışma ilkelerine bakıldığı zaman (KKY, md. 7/1);

- *“YG21 süreci kapsamında, kentine sahip çıkma, aktif katılım ve çözümde ortaklık ilkelerinin bütünlüğünde, kentlerin yaşanabilir bir geleceğe taşınmasına katkıda bulunmak* (KKY, md. 7/1-a),
- *Türkiye Cumhuriyeti Devletinin imzaladığı ve onayladığı Birleşmiş Milletler Zirveleri ile diğer uluslar arası sözleşmelerde kent ve kent yaşamına yönelik temel ilkeleri hayata geçirmek* (KKY, md. 7/1-b),
- *Kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini ön planda tutmak* (KKY, md. 7/1-c),
- *Kent konseyi, uluslararası gelişmeleri ve ülke koşullarını gözeterek, tarafsız bir yaklaşımla görüş ve önerilerini oluşturmak* (KKY, md. 7/1-ç),
- *Katılımcılığı ve ortak akla dayanan uzlaşmayı esas almak* (KKY, md. 7/1-d) ve

- *Değişimi ve yenilikleri önceden fark ederek sonuç odaklı çalışma kültürünü benimsemektir” (KKY, md. 7/1-e).*

Yukarıda sayılan ilkeler kapsamında kent konseylerinin yerel halka katılımcılık temelinde sosyal ve kültürel alanda girişimler gerçekleştirebilecekleri ortamlar sunduğu görülmektedir (Atılğan ve Yıldırım, 2022: 202).

Tablo 2: Halk Katılım Spektrumu

Karar Üstünde Artan Etki					
	Bilgilendirme	Danışma	Dahil Etme	İş Birliği Yapma	Yetki Verme
Halkın Katılım Amacı	Problemin tanımlanması, problemin çözümü ve alternatifler hakkında halkın nesnel olarak bilgilendirilmesi	Değerlendirmeler yapmak, alternatifler geliştirmek ya da alınan kararlar hakkında geri bildirimler almak	Toplumsal ihtiyaçların ve endişelerin anlaşılabilmesi adına halkın sürecin her aşamasına dahil edilmesini sağlamak	Süreç boyunca halkla ortak hareket etmek	Son sözü halka bırakmak

Kaynak: Aygün ve Kömürcüoğlu, 2023: 103

Kent konseyleri yapısı itibarıyla çok aktörlü bir mekanizmaya sahiptir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde konseyler, yönetici ve vatandaş birlikteliğinin güçlenmesinde etkili rol oynamaktadır. Zira bu konseyler aracılığıyla toplumun hemen her kesimi görüşlerini yöneticilere iletebilmektedir. Gönüllü katılımın esas alındığı kent konseylerine üye olanlar, herhangi bir zorunluluktan ya da gereklilikten dolayı değil toplumsal gruplara ve uygulamalara destek olabilmek adına tamamen kendi istekleri doğrultusunda konseylere katılmaktadırlar (Kutluca, 2022: 236). Buradaki katılımın sağlanmasındaki amaç, aslında demokrasiye olan güvenin tazelenmesini ifade etmektedir. Başka bir ifade ile alınan kararlara halkında dahil edilmesiyle ulaşılmak istenen amaç, bu kararların emir mahiyetinden çıkarılarak halka mal edilmesini sağlamaktır (Aksu ve Taştekin, 2020: 193). Dolayısıyla konseylerin etkili ve verimli bir şekilde çalışabilmesi için vatandaşların yoğun katılımının gerçekleşmesi gerekmektedir. Aktif katılımın sağlanabilmesi içinde vatandaşların kent konseylerinin varlığından haberdar olunması sağlanmalıdır. Bu kapsamda vatandaşların, ulusal ve yerel basın başta olmak üzere, kitle iletişim araçları, sosyal platformlar,

internet siteleri gibi araçlar kullanılarak bilgilendirilme yapılması önem arz etmektedir (Belli, 2024: 1355).

Sonuç

Yerel düzeyde katılımın geliştirilmesi ve uygulanması için birçok düzenleme yapılarak adımlar atılmış olsa da Türkiye’de kent konseylerine yeterli önem verilmemektedir. Zira kent konseylerinin kararlarının bağlayıcılığı sistemselsel olarak taşların yerine tam anlamıyla oturmadığı söylenebilir.

Yerel demokraside katılımçılık anlayışının güçlendirilmesi amacıyla çok aktörlü bir mekanizma olarak tasarlanan kent konseylerinin 5393 sayılı Belediye Kanununun 76. Maddesinde yer alan, “*kent konseyinde oluşturulan görüşler belediye meclisinin ilk toplantısında gündeme alınarak değerlendirilir*” ibaresi kent konseyinin işleyişi ve etkinliğinin belediyelerin karar organlarına bağlandığını göstermektedir (Önder ve Güler, 2016: 883). Bu durumda kent konseylerine katılım noktasında halkın ve sivil aktörlerin belediyenin gölgesi altında kalmak istememelerinden kaynaklı olarak katılım noktasında isteksizliğe ve ilgisizliğe yol açmaktadır. Zira kent konseyini oluşturan katılımçılıkların görüşlerinin ve önerilerinin belediyelerce dikkate alınmaması demokratikleşme ve katılımçılık noktasında güvenin sarsılmasına sebep olmaktadır. Ayrıca mali açıdan özerk olmayan ve belediyeye bağımlı olan kent konseylerinin belediyenin baskısı altında işleyen bir mekanizmadan öteye gidememektedir. Bu durumda kent konseylerinin belediyeden tamamen bağımsız bir şekilde işlemesinin önündeki engeldir ki, bu engelin önüne geçilebilmesi adına mali açıdan özerk bir yapılanmaya gidilmesi kent konseylerinin katılımçılık ve yereldeki temsiliyet gücünü arttıracak önemli bir husustur.

Kaynakça

- Ağın, G.A. ve Günel, A.V. (2023). “Yerel Yönetişim Temelinde Kent Konseyi ile Sivil Toplum Kuruluşları Arasındaki İlişkiler”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 10(4), ss: 539-567.
- Akay, H. (2010). “Yerel Yönetimlerde Katılımcı Mekanizmalar ve Süreçler”. *Türkiye Avrupa Vakfı*.
- Aksu, H. ve Taştekin, A. (2020). “Kent Konseylerinin Yerel Demokrasiye Katkısı: Kent Konseyleri Üzerine Bir Araştırma”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(TBMM’nin 100. Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı), ss: 190-203.
- Atılğan, Z ve Yıldırım, K. (2022). “Türkiye’de Yerel Yönetişim Modeli Olarak Kent Konseyleri: Gerekliği ve Karşılaşılan Temel Açmazları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Takvim-i Vekayi*, 10(2), ss. 178-213.
- Aygün, M. ve Kömürcüoğlu, M. (2023). “Yerel yönetimler ve siyasal katılım: İstanbul Beyaz Masa örneği”. *Tesam Akademi Dergisi*, 10(1), ss: 93-125.
- Belli, A. (2024). “Kent Konseylerinin Önündeki Engeller, Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2024 21(3), ss: 1346–1358.
- Boyalı, H. (2023). “Yerel Yönetimlerde Kent Konseylerine Katılımın Politika Yayılım Modeline Göre İncelenmesi”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13 (3), ss: 1181-1201.
- Bozkurt, Y. (2014). “Yerel Demokrasi Aracı Olarak Türkiye’de Kent Konseyleri: Yapı, İşleyiş ve Sorunlar”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 40, ss: 229-240.
- Ertan, G. M. ve Hergüner, B. (2022). *Kent Konseylerinin Mültecilere Yönelik Faaliyetlerinin Analizi: Konak Kent Konseyi Örneği* *Usbılım International Journal Of Social Sciences*, Budapest.
- Görmez, K. ve Altınışık, H. U. (2011). “Yerel Demokrasi ve Kent Konseyleri”, *Kent Konseyleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 31-51, Bursa: Bursa Kent Konseyi.
- Kutluca, B. (2022). “Bir Katılım Aracı Olarak Kent Konseylerine İlişkin Bir Değerlendirme”, *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 8 (39), ss:231-239.
- Önder, Ö. Ve Güler, E. (2016). “Türkiye’de Yerel Demokrasi Açısından Kent Konseyleri Üzerine Bir Araştırma: Kütahya Kent Konseyi Örneği”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), ss: 881-902.
- Özdemir, A.T. (2011), “Mahalli İdarelerde Halk Katılımı Bağlamında Kent Konseyleri”, *Sayıştay Dergisi*, 83, ss: 31-56.

- Sevilmiş, B.U (2024). “Yerel Yönetimlerde Sosyal İnovasyon ve Demokratik Katılım Süreçleri” (Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yönetim Bilimleri Bilim Dalı, Bursa.
- Usta, S. ve Bilgiç, E. (2016). “Katılım Kültürünün Gelişiminde Kent Konseylerinin Rolü: Karaman Kent Konseyi Örneği”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 18 (31), ss: 36-45.
- Yılmaz, V. ve Telsaç, C. (2021). “Yerel Yönetimler ve Katılım”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 40, ss. 235-254.
- 26313 Sayılı 2006 Tarihli Kent Konseyi Yönetmeliği.
- 5993 Sayılı 2005 Tarihli Belediye Kanunu.

Bölüm 15

Sağlık Kurumlarında Finansal Yönetimin Dijital Dönüşümü

Resul GÜRBÜZ¹

1. Giriş

Sağlık kurumlarında finansal yönetimde dijital dönüşüm, kritik bir gelişim alanı olarak öne çıkmaktadır. Sağlık sektörü dijital teknolojileri benimsedikçe, bu araçların finansal yönetim uygulamalarına entegrasyonu giderek daha önemli hale gelmektedir. Finansal yönetimin etkin bir şekilde dönüştürülmesi, sadece operasyonel verimliliği artırmayı değil, aynı zamanda hasta bakımını iyileştirmeyi ve sağlık kurumlarında sürdürülebilir finansal istikrarı sağlamayı da amaçlamaktadır.

Öncelikle, finansal yönetimde dijital dönüşüm, sağlık kurumlarında operasyonları önemli ölçüde kolaylaştırabilir. Dijitalleşmenin en önemli faydalarından biri, veri işleme ve yönetim kapasitelerini geliştirmesidir. Örneğin, Elektronik Sağlık Kayıtları (EHR) ve finansal bilgi sistemleri gibi araçlar, finansal verilerin daha düzenli, doğru ve zamanında toplanmasına olanak tanımaktadır. Bu sistemler, manuel belgelerde yaygın olarak karşılaşılan hataları azaltarak finansal doğruluk ve hasta güvenliğini artırır (Almalki vd., 2024). Ayrıca, büyük veri analitiğinin uygulanması, karar alma süreçlerini iyileştirerek daha akılcı finansal planlama ve kaynak tahsisini kolaylaştırmaktadır (Eze vd., 2024).

Bunun yanı sıra, Yapay Zekâ (YZ) gibi yeni ortaya çıkan teknolojilerin sağlık finansal yönetimindeki rolü büyük bir önem taşımaktadır. YZ teknolojisi, sağlığın hem klinik hem de operasyonel bileşenlerini, finansal uygulamalar da dahil olmak üzere, hızlı bir şekilde dönüştürmektedir. YZ tabanlı sistemler, büyük veri setlerini analiz ederek trendleri öngörebilir, bütçeleri yönetebilir ve geleneksel yöntemlerden daha etkili bir şekilde finansal riskleri belirleyebilir (Mallick ve

¹ Öğretim Görevlisi, Avrasya Üniversitesi, <https://orcid.org/0000-0001-8177-7484>, resul.gurbuz@avrasya.edu.tr.

Chakraborty, 2024). Ayrıca, YZ entegrasyonu, rutin finansal süreçleri otomatikleştirerek işgücü kaynaklarını daha stratejik görevler için serbest bırakabilmektedir (Almalki vd., 2024).

Operasyonel iyileştirmelerin ötesinde, dijital dönüşüm finansal şeffaflık yoluyla hasta etkileşimini de geliştirir. Hastalar, kendi sağlık finansmanlarına giderek daha fazla katılırken, finansal kayıtların etkili bir şekilde yönetilmesi önem kazanmaktadır. Dijital portallar, hastaların fatura bilgilerine ve ödeme seçeneklerine erişmesine olanak tanıyarak kontrol hissi ve şeffaflık sağlamaktadır. Bu uygulamalar, hasta memnuniyetini artırarak nihayetinde sağlık kurumunun itibarına ve finansal performansına olumlu katkı sağlamaktadır (Sepetis vd., 2024)

Finansal yönetimde dijital dönüşüm süreci çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Sağlık kurumları, farklı dijital sistemler arasındaki birlikte çalışabilirlik sorunlarını aşmanın yanı sıra veri güvenliği ile ilgili düzenlemelere uyumu da sağlamak zorundadır (Loginov vd., 2021). Bu zorluklar, stratejik planlamanın ve sağlık yönetim personeline yönelik eğitim yatırımlarının gerekliliğini ortaya koymaktadır (Sagare vd., 2023). Dijital geçişi destekleyen güçlü bir yönetim çerçevesi, tüm paydaşların kurumun finansal hedefleriyle uyumlu olmasını sağlamak açısından kritik bir öneme sahip olmaktadır (Sony vd., 2023).

Bu dönüşümün önemli bir unsuru, Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin (SKH'ler) finansal stratejilere entegre edilmesiyle ilgili olmaktadır. Sağlık kurumlarından, finansal uygulamalarını sürdürülebilirlik girişimleriyle uyumlu hale getirmeleri giderek daha fazla talep edilmektedir. Dijital finansal dönüşüm, sağlık hizmetlerinde uzun vadeli sürdürülebilirliğin sağlanması için temel unsurlar olan şeffaflığı ve etik kaynak tahsisini teşvik ederek bu çabada önemli bir rol oynamaktadır (Li vd., 2021). Finansal yönetim uygulamaları bu değerleri içerdiğinde, yalnızca düzenleyici beklentilere uymakla kalmaz, aynı zamanda kurumsal sorumluluğa öncelik veren hastalar ve paydaşlar arasında da yankı uyandırır (Sepetis vd., 2024).

COVID-19 pandemisi, sağlıkta dijital finansal dönüşüm ihtiyacını daha da hızlandırmıştır. Sağlık hizmeti sağlayıcıları benzeri görülmemiş zorluklarla karşı karşıya kalmış ve dijital araçların hızlı bir şekilde benimsenmesi finansal istikrarı sağlamak için zorunlu hale gelmiştir. Dijital dönüşüm sürecini önceden başlatmış olan kurumlar, bu baskılara daha hızlı adapte olmuş ve proaktif dijital finans stratejilerinin kritik önemini göstermiştir (Stoumpos vd., 2024).

Ayrıca, nakitsiz ödeme sistemlerinin uygulanması, sağlık hizmetleri finansal yönetiminde hayati bir yenilik alanını temsil etmektedir. Nakitsiz işlemlere geçiş, hastalar için ödeme sürecini basitleştirmekte ve sağlık kurumlarının finansal takip

yeteneklerini geliştirmektedir. Bu hareket yalnızca operasyonel verimliliği artırmakla kalmamakta, aynı zamanda şeffaf bir finansal ekosistem yaratmaya yönelik devam eden çabaları da desteklemektedir (Sagare vd., 2023).

Dahası, kurumlar artık bu dijital dönüşüm sırasında finansal yönetim yeteneklerini optimize etmek için kurumsal mimari çerçevelerinden yararlanmaktadır. Kurumsal mimari, BT stratejilerini iş hedefleriyle uyumlu hale getirmek için yapılandırılmış bir yaklaşım sunarak dijital teknolojilerin dağıtımının hem etkili hem de verimli olmasını sağlamaktadır. Sağlık hizmeti sağlayıcıları, TOGAF gibi çerçeveleri benimseyerek dijital dönüşüm yolculuklarında başarılı bir şekilde ilerleyebilir ve genel finansal performanslarını artırabilirler (Rahimi vd., 2023). BT ve finansal yönetimin bu stratejik uyumu, kurum içinde sürdürülebilir büyümeyi ve yeniliği destekleyen entegre bir yaklaşımı teşvik eder.

Sağlık hizmetlerinde finansal ortam geliştikçe, finansal yönetim personeli arasında dijital okuryazarlık kültürünü teşvik etmenin öneminin farkına varmak çok önemlidir. Sürekli eğitim ve beceri kazandırma girişimleri, çalışanların dijital araçları etkin bir şekilde kullanmak için gerekli bilgilerle donatılmasını ve bu araçların finansal karar alma süreçleri üzerindeki etkilerini anlamasını sağlar. Dijital okuryazarlığa sahip bir iş gücü oluşturmak yalnızca operasyonel verimliliği artırmakla kalmamakta, aynı zamanda kurumun yenilik yapma ve gelecekteki pazar taleplerine uyum sağlama becerisini de geliştirmektedir.

İleriye bakıldığında, finansal yönetimde dijital dönüşümün etkileri sağlık kurumlarının ötesine geçerek daha geniş bir finansal ekosisteme doğru uzanmaktadır. Gelişmiş finansal teknolojilerin benimsenmesi, muhtemelen hastaların ve sigorta sağlayıcılarının değişen beklentileriyle daha iyi uyum sağlayan yeni finansal çözümlere yol açacaktır. Ayrıca, kurumlar sofistike finansal teknolojileri giderek daha fazla benimsedikçe, sektör daha rafine analitik ve raporlama mekanizmalarına doğru bir yönetime tanık olacak ve bu sistemleri geliştirmek için sürekli araştırma ve geliştirme yapılması gerekecektir (Xiang, 2024).

Sağlık kurumlarında finansal yönetimde dijitalleşme, operasyonel verimliliğin artırılması, hasta katılımının güçlendirilmesi ve sürdürülebilir finansal uygulamaların teşvik edilmesi açısından temel bir yapı taşı niteliğindedir. Dijital teknolojilerin finansal yönetimde etkin kullanımı sayesinde süreçler giderek daha şeffaf ve verimli hale gelmekte, bu da doğrudan sağlık hizmetlerinin sunum kalitesine yansımaktadır. Bununla birlikte, uygulamada ortaya çıkabilecek yönetimsel ve teknik sorunlar, stratejik planlama, modern teknoloji yatırımları ve iş gücüne yönelik dijital okuryazarlık dahil olmak üzere eğitim programlarını içeren bütünsel bir yaklaşımla ele alınabilmektedir.

Dijital finansal yönetim sistemleri, sağlık sektörüne özgü olarak entegre edilerek yalnızca anlık operasyonel avantajlar sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda sürdürülebilirliğe yönelik uzun vadeli gelişim imkânı da sunmaktadır. Dolayısıyla, bu tür sistemlerin benimsenmesi, sağlık kurumlarının karşılaşılabileceği riskleri en aza indirirken, sunulan teknolojik yenilikler sayesinde başarılarını artırma fırsatı yaratmaktadır. Dijital teknolojilerin finansal yönetim süreçlerine entegrasyonu, sağlık sektöründeki dijital dönüşümün kapsamlı bir parçası olarak ele alınmalıdır. Böylece, sağlık kurumlarının gelecekteki finansal sürdürülebilirliği güvence altına alınacak ve rekabetçi, aynı zamanda sürdürülebilir bir ekosistem içerisinde faaliyet göstermeleri sağlanacaktır.

2. Sağlık Kurumlarında Finansal Yönetim

Sağlık kurumlarında finansal yönetim, sürdürülebilir ve etkili operasyonların sağlanabilmesi için ekonomi, sağlık hizmeti sunumu ve finansal analiz ilkelerini bir araya getiren disiplinler arası bir alan olarak öne çıkmaktadır. Son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler, politika reformları ve sosyo-ekonomik zorluklar, sağlık sistemlerinin giderek daha karmaşık hale gelmesine neden olmuş ve bu durum, sağlık kurumlarında uygulanan finansal yönetim stratejilerinin yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Özellikle yenilikçi teknolojilerin kullanımı, düzenleyici çerçevelerin uygulanması ve kurumsal yönetim mekanizmalarının etkin entegrasyonu, sağlık hizmeti sağlayıcılarının finansal sürdürülebilirliğini artırmada kritik bir rol oynamaktadır.

Bununla birlikte, sağlık hizmetlerinde finansal yönetimi etkileyen temel unsurlardan biri de geri ödeme modellerinin evrimidir. Yapılan araştırmalar, ikili geri ödeme sistemlerinin sağlık hizmetlerinin aşırı kullanımını teşvik edebileceğini ve bu durumun özellikle tanısal görüntüleme gibi tıbbi hizmetler üzerinde belirgin etkiler yaratabileceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, geri ödeme sistemlerinin sağlık hizmetleri üzerindeki etkisinin dikkatle değerlendirilmesi ve sürdürülebilir finansal yönetim stratejileri geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Hastane sektörlerinde klinik karar alma süreçleri ile gelir yaratma arasındaki ilişki, maliyetlerin beklenenden daha yüksek seviyelere ulaşmasına yol açabilmekte ve bu durum, güçlü mali gözetim ile stratejik yönetimin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Sağlık kurumlarında uygulanan mali denetim mekanizmaları ve yönetim stratejileri, hem kaliteli sağlık hizmeti sunumunun devamlılığını sağlamak hem de gereksiz harcamaların önüne geçmek açısından kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, finansal sürdürülebilirliği destekleyen kontrollü harcama politikalarının benimsenmesi, hastane yönetiminde etkin karar alma

süreçlerinin oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, sağlık hizmetlerindeki harcamaları kontrol altına almak amacıyla tasarlanan ödeme sistemleri, farklı sağlık hizmetleri kapsamında gelir getirici faaliyetlerin birbirleriyle olan etkileşimini dikkate almadıkları durumlarda etkinliklerini kaybedebilmektedir. Bu tür sistemlerin, sağlık hizmet sunumundaki dinamik yapıyı ve gelir akışlarının birbirine bağıllığını göz önünde bulunduracak şekilde tasarlanması, finansal sürdürülebilirliğin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla, sağlık sektöründe maliyet yönetimi stratejileri geliştirilirken, ödeme mekanizmalarının bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. (Zabrodina, 2020)

Sağlık sistemlerinin finansal sürdürülebilirliği, büyük ölçüde yönetim yapılarının etkinliğine bağlıdır. Yapılan araştırmalar, sağlık kurumlarının performansı ile yönetim kurullarının yönetim süreçleri arasında anlamlı ve pozitif bir korelasyon olduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, etkin yönetim mekanizmalarının oluşturulması, sağlık kuruluşlarının mali istikrarını sağlamada ve hizmet sunumunun kalitesini artırmada kritik bir rol oynamaktadır.

Bu tür bir yönetim modeli, mali kısıtlamaların yönetilmesi, düzenleyici baskılara uyum sağlanması ve sağlık hizmetlerinde kalite ile bakım erişimine yönelik değişen kamu taleplerinin karşılanması açısından kritik bir öneme sahiptir. Etkin yönetim süreçleri, sağlık kurumlarının finansal ve operasyonel hedeflerini stratejik bir bakış açısıyla denetlemeyi gerektirmekte olup, bu hedeflerin sürdürülebilir bir şekilde gerçekleştirilmesine katkıda bulunmaktadır. (García-Lacalle vd., 2021).

Finansal stratejilerin kurumsal hedeflerle uyumlu hale getirilmesi, kamu sektörü sağlık kuruluşlarının finansal ve finansal olmayan performans ölçütlerinin iyileştirilmesi açısından önemli bir etkiye sahip olmaktadır. (Almodhen ve Moneir, 2023).

Yönetişim ve geri ödeme yapılarına ek olarak, fintech inovasyonlarının entegrasyonu sağlık hizmetleri finansal yönetimi için hem fırsatlar hem de zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Finansal teknolojilerin entegrasyonu, operasyonel verimliliği artırma ve nakit akışlarının yönetimi, faturalama prosedürleri ve kurumun daha geniş finansal sağlığı dahil olmak üzere sağlık kurumları içindeki finansal yönetim süreçlerini optimize etme potansiyeline sahiptir (Odeyemi, 2024). Bununla birlikte, bu tür dijital dönüşümlerin, özellikle sağlık sektöründe siber tehditler yaygınlaştıkça, veri güvenliği ve finansal kötü yönetimle ilgili riskleri azaltmak için titiz bir planlama ve uygulama gerektirdiğini belirtmek önemlidir (Odeyemi, 2024).

Ayrıca, sağlık sektöründeki finansal performans, işletme sermayesinin etkin yönetimiyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Etkili işletme sermayesi yönetimi

yalnızca günlük operasyonel ihtiyaçları desteklemekle kalmaz, aynı zamanda kalite iyileştirmelerine ve teknoloji yükseltmelerine yatırım yapmak için likidite sağlar (Marques vd., 2024). Bu durum, hastanelerin ve kliniklerin sürekli daralan bütçelerle yüksek kaliteli hizmet sunma baskısıyla karşı karşıya kaldığı kamu sağlığı finansmanı bağlamında özellikle kritiktir (Shake vd., 2023). Etkili finansal analiz ve modelleme, nakit akışı ihtiyaçlarını ve yatırım fırsatlarını tahmin etmede karar vericilere yardımcı olabilmekte ve hasta bakımından ödün verilmemesini sağlayabilmektedir (Shake vd., 2023).

Büyük veri ve tahmine dayalı analitiğin rolü, sağlık hizmetleri finansal yönetiminde dönüştürücü olarak giderek daha fazla kabul görmektedir (Eze vd., 2024). Sağlık kurumları, kaynak kullanımındaki eğilimlerin belirlenmesini, bütçeleme süreçlerinin iyileştirilmesini ve karar verme yeteneklerinin artırılmasını kolaylaştıran büyük veriden yararlanma becerisine sahiptir (Eze vd., 2024). Analitiklerin ve gerçek zamanlı finansal raporlamanın kullanılması, sağlık hizmeti sağlayıcılarının operasyonel verimliliği artırırken finansal hedeflerle uyumlu bilinçli stratejik kararlar almasını sağlamaktadır (Eze vd., 2024). Bu yaklaşım, sağlık hizmetleri finansmanında proaktif bir duruşu destekleyerek üstün kaynak tahsisini ve operasyonel planlamayı kolaylaştırır.

Ayrıca, sağlık hizmetlerinde kurumsal sosyal sorumluluk (CSR) ile finansal performans arasında belirgin bir etkileşim vardır. (Gkliatis vd., 2023).

Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) taahhüdü, bir kuruluşun itibarını olumlu yönde etkileme ve böylece daha fazla hasta güvenini ve sadakatini teşvik etme potansiyeline sahiptir. Bu da stabilize edilmiş veya artırılmış hasta hacimleri de dahil olmak üzere gelişmiş finansal sonuçlarla sonuçlanabilir. Sağlık kurumları, daha geniş kapsamlı finansal stratejilerinin bir parçası olarak sosyal sorumluluk uygulamalarının önemini giderek daha fazla kabul etmektedir (Gkliatis vd., 2023).

Bölgesel düzeyde, sağlık hizmeti sağlayıcılarının konumu ve performansı, devlet sağlık sistemleri üzerindeki mali yükleri hafifletebilen ve özel kuruluşlarla stratejik ittifaklar yoluyla verimlilik sağlayabilen kamu-özel sektör ortaklıklarından (PPP'ler) etkilenebilir (Yıldırım, 2023). Bu ortaklıklar, kârlılık ile eşitlikçi sağlık hizmeti erişimi sağlama temel misyonu arasında bir denge kurmak için titiz bir mali yönetim gerektirmektedir; bu da özellikle kaynak kısıtlamaları ile karakterize edilen ortamlarda akut bir zorluktur (Yıldırım, 2023).

Sağlık kurumlarında mali yönetim, çeşitli unsurların karmaşık bir etkileşimi ile karakterize edilir. Bu unsurlar arasında geri ödeme politikalarının ve yönetim yapılarının etkilerinin anlaşılmasının yanı sıra yenilikçi teknolojilerin sunduğu zorlukların ve fırsatların üstesinden gelme becerisi de yer almaktadır. Etkili bir mali yönetim için sistematik ve bütünleştirici bir yaklaşım gereklidir. Sağlık

sistemlerinin sürdürülebilir bir şekilde işletilmesi sadece gelir elde edilmesine değil, aynı zamanda finansmanın stratejik, etik ve şeffaf bir şekilde yönetilmesine de bağlıdır. Bu, sağlık hizmeti sunumunun, hasta bakımı temel misyonunu korurken ortaya çıkan zorluklara etkili bir şekilde adapte olabildiğini sağlamaktadır.

Sağlık hizmetlerinin mali yapısı, ekonomik koşullar ve mevzuat değişiklikleri de dahil olmak üzere dış faktörlerden önemli ölçüde etkilenmektedir. Ampirik kanıtlar, finansal bulaşıcılığın sağlık hizmetleri operasyonlarını ve finansman mevcudiyetini etkileme kapasitesine sahip olduğunu ve ekonomik gerileme dönemlerinde daha sıkı finansal yönetim gerekliliklerinin uygulanmasına neden olduğunu göstermektedir (Xiu-rong vd., 2020).

Sağlık kurumlarının, daha geniş çaplı ekonomik değişimlerin neden olduğu finansal tedirginliklere karşı çevikliğini ve duyarlılığını koruması zorunludur.

Sağlık finansmanı stratejileri, kurumların COVID-19 salgını gibi halk sağlığı acil durumları da dahil olmak üzere krizlere karşı dirençli kalmasını sağlarken bu değişikliklere uyum sağlamalıdır. Bu tür aksaklıkların etkisini doğru bir şekilde yansıtmak için finansal performans ölçütlerini yeniden tanımlamak ve böylece finansal çerçeveler içinde sağlam kriz yönetimi protokolleri oluşturmak zorunludur (Alharbi, 2023).

Blok zinciri gibi gelişmekte olan teknolojilerin ortaya çıkışı, sağlık hizmetlerinde finansal şeffaflığı ve güvenliği artırma potansiyelindedir (Khatoon, 2020). Blok zincirinin sağlık hizmeti sağlayıcıları arasında güvenli ve verimli veri paylaşımını kolaylaştırma potansiyeli, finansal hesap verebilirliği artırmada kilit bir faktör olarak tanımlanmış ve böylece dolandırıcılık ve kötü yönetim vakalarını azaltmıştır (Alzahrani vd., 2022).

Bu teknolojik entegrasyonun sağlık sektörü içindeki öneminin kabul edilmesi zorunludur. Bu teknolojinin entegrasyonu, sağlık yönetimi profesyonellerinin finansal sistemlerdeki faydalarını ve pratik uygulamalarını tam olarak fark etmeleri için kapsamlı eğitim ve gelişim gerektirmektedir.

Sağlık kurumlarında finansal yönetim; yönetişim, yenilikçi teknolojiler ve ekonomik gerçeklerden oluşan çeşitli ipliklerden örülmüş karmaşık bir dokudur. Sağlık hizmetleri alanı gelişmeye devam ettikçe, karmaşık ve değişen bir ortamda yüksek kaliteli hasta bakımı sunabilen sağlık hizmetleri ortamlarının sürdürülebilirliğini sağlamak için finansal stratejilerin, yönetişim çerçevelerinin ve operasyonel uygulamaların sürekli olarak iyileştirilmesi zorunlu olmaktadır.

2.1. Sağlık Kurumlarında Finansal Yönetimin Önemi

Sağlık kuruluşlarındaki finansal yönetim, özellikle karmaşık ekonomik koşullar ve artan operasyonel maliyetler tarafından yönlendirilen bir dünyada,

son derece önemlidir. Etkili finansal yönetim, yalnızca sağlık kuruluşlarının sürdürülebilirliğini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda yüksek kaliteli hasta bakımının sürdürülmesinde, düzenleyici değişikliklere uyum sağlanmasında, teknolojik entegrasyonun ilerletilmesinde ve kaynak tahsisinin optimize edilmesinde de önemli bir rol oynar.

Sağlık kuruluşlarındaki finansal yönetimin önemli bir bileşeni, stratejik karar alma süreçlerindeki rolüdür. Başarılı finansal yönetim, kaynakların nasıl tahsis edildiğini etkiler ve bu da nihayetinde hastalara sağlanan bakımın kalitesini belirleyebilir. Guvuriro ve Booysen'e göre, stratejik finansal kararlar sağlık kuruluşlarının gelecekteki operasyonlar için etkili bir şekilde planlama yapmalarını, finansal riskleri azaltmalarını ve belirsiz ekonomik zamanlarda kaynak tahsisinde verimliliği en üst düzeye çıkarmalarını sağlamaktadır (Moss vd., 2020). Sağlam finansal çerçevelerin entegrasyonu, sağlık kuruluşlarının finansal zorlukları öngörmelerini ve bunlara yanıt vermelerini sağlamakta böylece operasyonel istikrarlarını ve hastalarının refahını korurlar (Moss vd., 2020).

Finansal yönetim, sağlık kuruluşlarının teknoloji ve inovasyona yatırım yapma kapasitesini doğrudan etkilemektedir. Özellikle yapay zekâ (AI) ve büyük veri analitiği gibi gelişmeler, sağlık hizmetlerinde operasyonel verimliliği ve hasta sonuçlarını iyileştirme potansiyeli taşımaktadır. Kotzias ve arkadaşlarına (2022) göre, bu teknolojilerin finansal yönetim çerçevesinde uygulanması, veriye dayalı karar alma süreçlerini destekleyerek sağlık kuruluşlarında raporlama hizmetlerini geliştirmekte ve eyleme dönüştürülebilir içgörüler sağlamaktadır. Söz konusu teknolojiler, yalnızca operasyonel süreçleri optimize etmekle kalmayıp aynı zamanda geleneksel kaynak kullanımı ve idari yüklerden kaynaklanan maliyetleri de minimize ederek daha sürdürülebilir bir finansal yapı oluşturmaktadır.

Finansal yönetim, COVID-19 pandemisi gibi mali kriz dönemlerinde de kritik bir rol oynamaktadır. Moss ve diğerleri (2020), bu tür dönemlerde finansal yönetim uygulamalarında esnekliğin önemini vurgulamakta, sağlık kuruluşlarının hizmet sunumunu sürdürebilmek ve finansal sürdürülebilirliği sağlamak için uyumlu stratejiler geliştirmek zorunda kaldığına dikkat çekmektedir. Tyagi ve arkadaşları (2021) ise etkin finansal yönetimin, kaynakların yeniden dağıtılması ve operasyonları desteklemek üzere ek fon veya hibelerin temin edilmesinde hayati bir araç olduğunu belirtmektedir. Sağlam finansal yönetim sistemlerine sahip kurumların kriz süreçlerini daha etkin şekilde yönettiği gözlemlenmiştir ki bu durum, finansal belirsizliklere hazırlıklı olmanın gerekliliğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Ayrıca, hasta memnuniyeti ve bakım kalitesi, etkili finansal yönetimden doğrudan etkilenmektedir. Finansal kaynakların optimum düzeyde kullanılması, sağlık kuruluşlarının klinik hizmetleri iyileştirmesine, personel eğitimine yatırım yapmasına ve altyapıyı geliştirmesine olanak tanımaktadır. Bu unsurlar, hasta deneyimlerinin iyileştirilmesine önemli ölçüde katkıda bulunur (Pandurangi vd., 2021). Bu ilişki, finansal yönetimin yalnızca sayısal verilere indirgenemeyeceğini, aksine, kaliteli sağlık hizmeti sunma misyonunun temel bir parçası olduğunu göstermektedir.

Sağlık sektörü finans yönetimi, aynı zamanda, düzenleyici gerekliliklere uyumu sağlamak ve akreditasyon standartlarını korumak açısından kritik bir rol oynamaktadır. Sağlık kuruluşları; karmaşık faturalandırma süreçleri, değişken geri ödeme oranları ve katı mevzuat düzenlemeleriyle şekillenen bir ortamda faaliyet göstermektedir. Bu durum, finansal ilkelerin yanı sıra düzenleyici çerçevelerin de derinlemesine anlaşılmasını gerektirmektedir. Robba ve arkadaşları (2020) finansal düzenlemelere uyumun, paydaşlara karşı güven ve hesap verebilirliği sürdürmek açısından hayati önem taşıdığını vurgulamaktadır (Mohammadpour ve ark., 2023). Bu düzenlemelere uyulmaması, ciddi mali yaptırımlara veya kurumun itibarının zarar görmesine yol açabilmektedir.

Düzenleyici uyumun yanı sıra, sağlık sektöründeki liderlerin ve çalışanların finansal okuryazarlığı, etkili finansal yönetim için gereklidir. Finansal farkındalığı artırmaya yönelik eğitim programları, sağlık profesyonellerinin daha bilinçli finansal kararlar almasına önemli katkılarda bulunabilir. Sağlık profesyonelleri arasında finansal okuryazarlığın artırılmasının, daha iyi yatırım kararları alınmasını teşvik etmekte ve kurumlarda mali sorumluluk kültürünü güçlendirdiği görülmektedir (Pandurangi vd., 2021). Bu durum, çalışanların her düzeyde finansal tartışmalara katılımını, hasta bakım kararlarında maliyet faktörlerini dikkate almalarını ve finansal bakış açısıyla stratejik kararlar almalarını desteklemektedir.

Ayrıca, sağlık kurumlarında finansal yönetimde şeffaflık kültürünün benimsenmesi büyük önem taşımaktadır. Finansal raporlamanın açık ve erişilebilir olması, hastalar, çalışanlar ve kurumsal yatırımcılar da dahil olmak üzere tüm paydaşlar arasında güven ortamı oluşturmaktadır. Finansal süreçlerde şeffaflık, kaynakların nasıl tahsis edildiği ve kullanıldığı hakkında paydaşları bilgilendirerek hesap verebilirliği artırmakta ve iş birliğine dayalı iyileştirme girişimlerini teşvik etmektedir (Tyagi vd., 2021). Şeffaf finansal uygulamaların yalnızca düzenleyici uyumu desteklemekle kalmayıp, aynı zamanda sağlık kuruluşlarının toplumla daha güçlü ilişkiler kurmasını ve güven inşa etmesini sağladığı görülmektedir (Eze vd., 2024).

Bununla birlikte, finansal kararların hasta bakımı üzerindeki etkisini anlamak kritik bir gerekliliktir. Sağlık hizmeti sunumuyla finansal karar alma süreçleri iç içe geçmiş durumdadır ve yöneticilerin bütçe ve harcamalarla ilgili aldığı kararlar, doğrudan hasta deneyimlerini etkilemektedir. Finansal kısıtlamaların sağlık hizmetlerine erişimi azaltabileceğini ve bakım kalitesini düşürebileceği vurgulanmaktadır (Lee vd., 2020). Bu nedenle, karar vericilerin mali sorumluluk ile yüksek kaliteli sağlık hizmeti sunma taahhüdü arasında bir denge kurması gerekmektedir.

Son yıllarda, finansal karar alma süreçlerini destekleyen teknolojik araçların kullanımında belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Bu araçlar, finansal planlamanın doğruluğunu artırarak geleneksel yöntemlerin gözden kaçırabileceği verimlilikleri ortaya çıkarabilmektedir. Finansal karar destek sistemlerinin, kuruluşların daha hızlı ve doğru mali değerlendirmeler yapmasına olanak tanıdığı ve dolayısıyla hasta bakım kalitesini koruyacak zamanında müdahaleleri mümkün kıldığı görülmektedir. (Pandurangi vd., 2021).

Ayrıca, daha entegre bakım modellerine yönelik eğilim, sağlık kuruluşlarında farklı bölümler arasında iş birliğine dayalı bir finansal yönetim yaklaşımını gerektirmektedir. Finansal riskleri ve fırsatları değerlendirme sürecinde disiplinlerarası ekiplerin önemi giderek daha fazla kabul görmektedir. Bu iş birliği, finansal kararların yalnızca akut sağlık hizmetlerini değil, aynı zamanda koruyucu sağlık hizmetlerini ve toplum sağlığı girişimlerini nasıl etkilediğine dair kapsamlı bir anlayış geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır (Mohammadpour vd., 2023).

Mali yönetim ile sağlık hizmetlerinin sosyal belirleyicilerinin kesişimi, ekonomik etkilerin yalnızca sağlık finansmanı açısından değil, daha geniş bir çerçevede ele alınmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Sağlık sistemleri, çeşitli mali baskılarla mücadele ederken, finansal yönetimin sağlık eşitliği ile bütünleşmesi giderek daha önemli hale gelmektedir. Bu kesişim, sağlık hizmetlerine erişim ve uygun fiyatlı bakım sağlamaya yönelik sistemik sorunları ele alma potansiyeline sahip bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Wong, 2024).

Sağlık kurumlarında finansal yönetimin önemi oldukça derindir ve operasyonların hemen her yönünü etkilemektedir. Stratejik kaynak tahsisi ve düzenleyici uyumdan hasta bakımının iyileştirilmesine ve krizlerin yönetilmesine kadar, etkili finansal yönetim, sağlık sektöründe başarı ve sürdürülebilirliğin temel taşlarından biridir. Bilinçli mali kararların alınması, yalnızca mali tabloların ötesine geçen geniş kapsamlı sonuçlar doğurarak, hasta bakım kalitesini, kurumsal bütünlüğü ve toplum sağlığı sonuçlarını doğrudan etkilemektedir.

2.2. Sağlık Kurumlarında Finansal Yönetim Süreci

Sağlık kurumlarında finansal yönetim süreci, sağlık sisteminin bütününe destekleyen kritik bir temel olup çok yönlü bir disiplindir. Bütçeleme, gelir döngüsü yönetimi, maliyet kontrolü, mevzuata uyum ve risk yönetimi gibi unsurları kapsayan bu süreç, sağlık kuruluşlarının kaliteli sağlık hizmeti sunarken mali sürdürülebilirliği sağlamalarına yardımcı olur.

Bütçeleme, sağlık kurumlarında finansal yönetimin temel bir unsuru olup, sağlık yöneticilerine kaynakları verimli bir şekilde planlama ve tahsis etme imkânı sunar. İyi yapılandırılmış bir bütçe, geçmiş veriler, öngörülen hasta sayıları ve operasyonel maliyetler göz önünde bulundurularak gelecekteki finansal gereksinimleri tahmin etmeye yardımcı olur. Cozzoli ve arkadaşlarının belirttiği gibi, etkili bütçeleme süreçleri, sağlık kuruluşlarının stratejik hedeflerine ulaşmasında önemli bir rol oynar ve finansal performans ile kaynak tahsisinde bir yol haritası sağlar (Cozzoli vd., 2022). Ayrıca, bütçeleme sürecine gelişmiş analitik araçların entegre edilmesi, finansal dalgalanmalara karşı daha hassas ve doğru tahminler yapılmasını sağlayarak bu sürecin önemini daha da artırmaktadır (Cozzoli vd., 2022).

Gelir Döngüsü Yönetimi (RCM), sağlık kurumlarında finansal yönetimin bir diğer kritik bileşeni olup, hasta hizmetlerinden elde edilen gelirlerin kaydedilmesi, yönetilmesi ve tahsil edilmesi süreçlerini kapsamaktadır. Etkili RCM uygulamaları, sağlık kurumlarının nakit akışını doğrudan etkilediğinden hayati öneme sahiptir. RCM süreçlerinin iyileştirilmesi, ödeme gecikmelerini azaltarak ve talep reddini önleyerek finansal sürdürülebilirliğe katkıda bulunmaktadır (Alradhi ve Alanazi, 2023). Ayrıca, otomasyon ve veri analitiğinin gelir döngüsü yönetimine dahil edilmesi, finansal süreçlerin verimliliğini ve şeffaflığını artırarak, sağlık yöneticilerinin beklenmedik mali zorluklara karşı daha hızlı hareket etmelerine olanak tanımaktadır.

Sağlık hizmeti sunarken maliyetleri kontrol altında tutmak, sağlık kurumları için sürekli bir meydan okuma oluşturmaktadır. Finansal yönetim süreci, maliyetleri azaltma stratejilerinin belirlenmesi, harcamaların izlenmesi ve kaynakların en iyi şekilde kullanılması gibi unsurları içerir. Süreç madenciliği gibi yöntemler, operasyonel iş akışlarındaki verimsizlikleri tespit ederek, sağlık yöneticilerinin hasta bakım kalitesinden ödün vermeden maliyet kontrol önlemleri uygulamalarına yardımcı olmaktadır. Son yıllarda, gereksiz harcamaları ortadan kaldırmayı ve verimliliği artırmayı amaçlayan Yalın Yönetim (Lean Management) prensipleri, sağlık sektöründe giderek daha fazla benimsenmektedir (Siddiqui, 2023). Değer yaratmayan süreçlerin ortadan kaldırılması yoluyla finansal istikrar güçlendirilirken, hasta sonuçları korunmakta veya iyileştirilmektedir.

Sağlık kuruluşları, sıkı düzenleyici çerçeveler içerisinde faaliyet göstermekte olup, bu durum finansal yönetimin mevzuata uyum hususlarını da içermesini gerektirmektedir. Mevzuata uygunluk denetimleri, finansal riskleri yönetmede ve belirlenen standartlara bağlı kalmada önemli bir rol oynamaktadır (Omaghomi vd., 2023). Finansal yönetim süreci, yalnızca finansal düzenlemelere uyum sağlamayı değil, aynı zamanda geri ödeme modellerindeki değişikliklere hazırlanmayı ve karmaşık faturalandırma ortamlarını yönetmeyi de içerir. Güçlü iç denetimlerin ve şeffaf raporlama mekanizmalarının entegrasyonu, mevzuata uyum programlarını güçlendirmekte, olası yükümlülükleri azaltmakta ve sağlık kuruluşunun itibarını korumaya yardımcı olmaktadır (Eriksson vd., 2022).

Finansal yönetimin bir diğer önemli bileşeni, risk yönetimine yönelik proaktif bir yaklaşım benimsemektir. Finans yöneticileri, sağlık kurumlarının mali istikrarını etkileyebilecek iç ve dış riskleri sürekli olarak değerlendirmelidir. Bu riskler arasında piyasa dalgalanmaları, geri ödeme sistemlerindeki değişiklikler ve hizmet talebini etkileyen hasta demografileri bulunmaktadır. Etkili risk yönetimi süreçleri, sağlık kuruluşlarının potansiyel mali tehditleri tespit etmesini ve bu tehditleri hafifletmesini sağlayarak uzun vadeli sürdürülebilirliği garanti altına alır (Haggag vd., 2022). Bu açıdan hem finansal hem de operasyonel risklere yönelik politikaların uygulanması, giderek daha belirsiz hale gelen sağlık sektörü ortamında kritik bir öneme sahiptir.

Dijital finansal sistemler ve büyük veri analitiği gibi teknolojik gelişmeler, sağlık sektöründe finansal yönetimi önemli ölçüde dönüştürmüştür. Bu araçlar, finansal süreçleri iyileştirmenin yanı sıra, daha iyi karar alma süreçlerini ve operasyonel verimliliği desteklemektedir. Eze ve arkadaşlarının yaptığı çalışmalar, büyük veri analitiğinin sağlık yöneticilerine finansal performansları hakkında gerçek zamanlı bilgiler sağlayarak tahmin doğruluğunu ve finansal modellemeyi geliştirdiğini göstermektedir (Eze vd., 2024). Teknoloji odaklı finansal yönetim yaklaşımı, kanıta dayalı karar alma süreçlerinin giderek daha fazla önem kazandığı küresel sağlık trendleri göz önüne alındığında kritik bir gereklilik haline gelmiştir (Gao, 2023).

Sağlık kurumlarında finansal yönetim süreçlerinin etkin bir şekilde uygulanması, büyük ölçüde sağlık yöneticilerinin ve çalışanlarının finansal okuryazarlık seviyesine bağlıdır. Sağlık liderlerinin finansal becerilerini artırmaya yönelik eğitim programları, etkili finansal uygulamaların geliştirilmesinde giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Wong, 2024). Sağlık profesyonelleri arasındaki finansal eğitim eksikliği, etkili karar alma süreçlerini engelleyerek finansal açıdan suboptimal uygulamalara ve dolayısıyla daha düşük hasta sonuçlarına yol açabilmektedir (Khan vd., 2023). Bu nedenle, sağlık

liderlerinin finansal prensipler konusunda eğitilmesi, kurumsal yönetimi ve operasyonel etkinliği güçlendirmektedir.

Sağlık sektörünün karmaşık yapısında, paydaşların finansal süreçlere katılımı büyük önem taşımaktadır. Bu süreç yalnızca klinik liderleri değil, aynı zamanda idari ekipleri ve finans yetkililerini de kapsayarak, finansal kararların sağlık kuruluşunun genel misyonuyla uyumlu olmasını sağlamaktadır. Kurum içindeki farklı departmanların birbirine bağlı yapısı, finansal hedeflere ulaşırken aynı zamanda hasta bakımına olan kurumsal bağlılığın korunması için sürekli iletişim ve iş birliği gerektirmektedir (Jenčová ve Miškufová, 2023). Finansal planlama süreçlerinde disiplinler arası katılımın teşvik edilmesi, daha kapsamlı karar alma mekanizmalarının geliştirilmesine ve kaynak tahsis stratejilerinin daha verimli uygulanmasına olanak tanımaktadır.

Finansal yönetim uygulamalarının etkinliğini değerlendirmek için sağlam bir performans ölçüm çerçevesi oluşturulması gerekmektedir. Performans göstergeleri yalnızca finansal metriklere odaklanmamalı, aynı zamanda hasta bakım sonuçları ve operasyonel verimlilik gibi unsurları da içermelidir (Owolabi vd., 2024). Bu ölçüm kriterlerinin belirlenmesi, sağlık kuruluşlarının finansal durumlarını izlemelerine yardımcı olurken, hasta bakımının tüm finansal kararların merkezinde kalmasını da garanti altına almaktadır. Kurum içinde hesap verebilirlik sisteminin uygulanması, tüm departmanların bütçesel sorumluluklarını anlamalarını ve etkin bir şekilde yönetmelerini sağlamaktadır (Sharma vd., 2024).

Sağlık yönetiminde stratejik karar alma süreçlerini geliştiren en önemli faktörlerden biri, finansal ve finansal olmayan bilgilerin entegrasyonudur. Hasta memnuniyeti ve çalışan bağlılığı gibi finansal olmayan metrikler, finansal verilere değerli bir bağlam sunarak kurumsal performansın daha bütüncül bir şekilde değerlendirilmesine olanak tanımaktadır (Ombai vd., 2024). Geleneksel finansal göstergelerin yanı sıra finansal olmayan verilerin de kullanılması, sağlık liderlerinin finansal yönetim kararlarını genel stratejik hedeflerle uyumlu hale getirmelerine yardımcı olmakta ve hasta odaklı bir yaklaşımın benimsenmesini teşvik etmektedir.

Sağlık kurumlarında finansal yönetim süreci, çeşitli kritik işlev ve sorumlulukları içeren kapsamlı bir yapıdadır. Etkili bütçeleme, verimli gelir döngüsü yönetimi, maliyet kontrol önlemleri, mevzuata uyum, risk yönetimi ve ileri teknoloji entegrasyonu gibi unsurlar, finansal sürdürülebilirliği sağlamak için birlikte çalışmaktadır. Sağlık çalışanlarının finansal okuryazarlığını artırmak ve paydaşları karar alma süreçlerine dahil etmek, sağlık kuruluşlarının performansını iyileştirmesine, hesap verebilirliği sağlamasına ve hasta sonuçlarını olumlu yönde etkilemesine yardımcı olmaktadır.

3. Sağlık Kurumlarında Dijital Dönüşümün Finansal Etkileri

Dijital dönüşüm, sağlık sektöründe devrim yaratmakta ve sağlık kuruluşlarının finansal performansı ile operasyonel verimlilikleri üzerinde derin etkiler oluşturmaktadır. Bu dönüşümün finansal etkileri; gelir artışı, maliyet azaltımı, kaynak optimizasyonu ile iyileştirilmiş uyumluluk ve şeffaflık boyutları çerçevesinde incelenebilir. Dijital teknolojilerin entegrasyonu, sağlık kuruluşlarının genel performansını yükselterek finansal sağlıklarını doğrudan etkilemektedir.

Sağlıkta dijital dönüşümün temel finansal faydalarından biri, gelir artışının sağlanmasıdır. Tele-tıp ve elektronik sağlık kayıtları (EHR) gibi dijital sağlık teknolojilerinin benimsenmesiyle sağlık kuruluşları, hasta erişimini ve katılımını artırarak hizmet kullanım oranlarını yükseltebilmektedir. Örneğin, tele-sağlık hizmetlerinin entegrasyonu, hastanelerin daha geniş bir hasta demografisine ulaşmasını sağlamakta ve bu durum nihayetinde hasta hacmi ile gelir akışlarında artışa yol açmaktadır. Senadjki ve arkadaşları (2023), dijital dönüşümün hasta katılımını ve operasyonel verimliliği artırarak firmaların finansal performansını olumlu yönde etkilediğini vurgulamaktadır. Ayrıca, nakit ödemesiz ödeme sistemlerine geçiş, faturalandırma süreçlerini hızlandırmakta ve alacakları azaltarak nakit akışının daha da optimize edilmesini sağlamaktadır (Sagare vd., 2023).

Dijital dönüşüm, artan operasyonel verimlilikler yoluyla maliyetlerin önemli ölçüde azaltılmasına katkı sağlamaktadır. Yapay zekâ (AI) ve veri analitiği gibi ileri teknolojiler, idari süreçleri optimize edebilmekte, tedarik zinciri yönetimini iyileştirmekte ve israfi azaltabilmektedir. Rutin operasyonel görevlerin otomasyonu sayesinde kuruluşlar kaynaklarını hasta bakımına yeniden tahsis edebilmekte, bu durum hasta sonuçlarının iyileştirilmesi açısından kritik önem taşımaktadır. Scafarto ve arkadaşları (2023), sağlık sektöründeki dijital dönüşüm girişimlerinin artan verimlilik ve optimize edilmiş süreçler sayesinde operasyonel maliyetlerde azalmaya yol açtığını ve nihayetinde finansal performansın iyileşmesini sağladığını belirtmektedir. Ayrıca, büyük veri analiz yeteneği, sağlık kuruluşlarının gereksiz harcamaları minimize eden bilinçli kararlar almasına olanak tanımakta ve maliyet azaltımına ek katkı sağlamaktadır (Sarfrac vd., 2022).

Dijital araçların benimsenmesi, sağlık kuruluşlarının daha yüksek finansal şeffaflık ve düzenleyici uyumluluk seviyelerine ulaşmasına yardımcı olmaktadır. Dijital finansal yönetim sistemleri, finansal işlemlerin daha titiz bir şekilde takip edilmesini sağlayarak hesap verebilirliği artırmakta ve dolandırıcılık ile hata riskini azaltmaktadır (Scafarto vd., 2023). Kapsamlı dijital platformlar, çeşitli finansal düzenlemelere ve denetim gerekliliklerine uyumu destekleyen gerçek

zamanlı raporlama özellikleri sunarak katı sağlık mevzuatına uyumu kolaylaştırmaktadır. Fabian ve arkadaşları (2021) tarafından da belirtildiği üzere, bu artan şeffaflık düzeyi, mali sorumluluk ve sürdürülebilir uygulamalara değer veren yatırımcıları ve paydaşları cezbetmektedir. Dijitalleşmenin sağladığı etkin uyumluluk, finansal cezaları azaltmakta ve kurum itibarını güçlendirerek finansal görünümü olumlu katkı sağlamaktadır.

Sağlık sektöründeki dijital dönüşüm, önemli uzun vadeli finansal faydalar sağlayabilen yenilikçi teknoloji yatırımlarıyla doğrudan bağlantılıdır. Dijital çözümlere uyum sağlayan ve yenilikçi yaklaşımlar benimseyen sağlık kuruluşları, hızla evrimleşen sağlık ekosisteminde yeni fırsatlardan yararlanmada avantajlı konuma geçmektedir. Ma ve Zhou'nun (2024) araştırması, dijital dönüşümü benimseyen kuruluşların yeni teknolojilerden yararlanarak inovasyonu teşvik ettiğini ve hasta bakım kalitesini iyileştirdiğini, bu sayede finansal performansta artış eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu tür yatırımlar genellikle yeni gelir getirici hizmetlerin veya tedavi yöntemlerinin geliştirilmesine yol açarak kurumun finansal istikrarını güçlendirmektedir.

Dijital araçların uygulanması, sağlık kuruluşlarının gelişmiş analitik yöntemlerle daha iyi finansal kararlar almasını sağlamaktadır. Büyük veri destekli tahmine dayalı analitik, hasta trendleri, operasyonel verimlilikler ve olası finansal risklere ilişkin içgörüler sunmaktadır. Bu veri odaklı yaklaşım, sağlık yöneticilerinin gelecekteki finansal performansı daha doğru şekilde öngörmesine ve hem acil ihtiyaçları hem de uzun vadeli hedefleri destekleyen stratejiler geliştirmesine olanak tanımaktadır. Zhu ve Jin (2023), gelişmiş karar alma yeteneklerinin kaynak tahsisini optimize ederek ve yeni büyüme alanlarını belirleyerek operasyonel ve finansal performansa etkili katkı sağladığını vurgulamaktadır.

Dijital dönüşüm, sağlık kuruluşlarının çevresel, sosyal ve yönetim (ESG) uyumluluğu ile sürdürülebilirlik çabalarını da güçlendirebilmektedir. Süreçlerin dijitalleştirilmesiyle kuruluşlar karbon ayak izlerini ve kaynak tüketimini azaltarak finansal operasyonlarını sürdürülebilir uygulamalarla uyumlu hale getirebilmektedir. Elektronik faturalandırma sistemleri ve tele-sağlık platformları gibi dijital çözümlerin entegrasyonu, kâğıt kullanımını ve seyahat gereksinimlerini en aza indirerek dijital dönüşümün modern sürdürülebilirlik hedefleriyle nasıl uyumlu olduğunu örneklemektedir (Moşteanu ve Fathi, 2020). ESG hedefleriyle bu uyum, yatırımları çekebilme ve kuruluşun ortaklıklar için cazibesini artırarak nihayetinde finansal performansı olumlu yönde etkilemektedir.

Sağlık kuruluşlarında dijital dönüşümün finansal iyileşme sağlaması etkin liderlik gerektirmektedir. Örgüt kültürü, dijital girişimlerin mevcut sistemlere ne

ölçüde entegre edildiğini belirleyen kritik bir faktördür. Dönüşümcü liderlik, personelin dijital stratejilere katılımını teşvik eden, yeniliği destekleyen ve dijital araçların etkin kullanımını sağlayan bir ortam yaratmaktadır. Rahawarin ve arkadaşları (2023) tarafından yapılan araştırmalar, destekleyici kültüre sahip kuruluşların dönüşüm çabalarının finansal faydalarını daha iyi elde edebildiğini ortaya koymaktadır.

Potansiyel finansal faydalara rağmen, dijital dönüşüm süreci genellikle ilerlemeyi engelleyebilecek finansal bariyerlerle karşılaşmaktadır. Bunlar arasında teknoloji uygulamasının önemli başlangıç maliyetleri, işgücü eğitimi ve dijital altyapının sürekli bakımı sayılabilir. Kuruluşların bu finansal zorlukları yönetmek için etkili stratejiler geliştirmesi, teknoloji adaptasyonu için devlet teşviklerinden yararlanması ve yatırım paylaşımını kolaylaştıran ortaklıklar kurması gerekmektedir (Luo, 2022). Bu engellerin aşılması, sağlıkta dijital dönüşümün finansal potansiyelinin tam olarak ortaya çıkarılması için kritik öneme sahiptir.

Sağlık kuruluşları, dijital dönüşümün finansal etkilerini kapsamlı şekilde değerlendirebilmek için sağlam metrikler geliştirmelidir. Dijital girişimlerle finansal sonuçları ilişkilendiren temel performans göstergelerinin (KPI) kullanılması, başarıyı etkili şekilde değerlendirmek için esastır. Bu KPI'lar maliyet tasarrufları, gelir artışı, hasta memnuniyeti ve uyum oranları gibi çeşitli faktörleri kapsamalıdır (Scafarto vd., 2023). Bu metrikler doğrultusunda yapılan düzenli değerlendirmeler, sağlık kuruluşlarının dijital dönüşüm çabalarının finansal hedefleriyle uyumlu olduğundan emin olmalarını sağlarken, stratejilerde gerekli ayarlamaların yapılmasına da olanak tanımaktadır.

Özetle, dijital dönüşümün sağlık kuruluşları üzerindeki finansal etkileri; gelir artışı, maliyet azalımı, şeffaflığın artması ve sürdürülebilir uygulamaların kolaylaştırılmasını kapsayan geniş bir yelpazede yer almaktadır. Dijital teknolojiler, yalnızca sağlık hizmet sunumunu iyileştirmekle kalmayıp aynı zamanda sağlam bir finansal yapıya katkı sağlayan operasyonel verimlilikleri teşvik etmektedir. Bununla birlikte, başarılı bir dijital dönüşüm, finansal engellerin dikkatli şekilde aşılmasını ve devam eden etkinin değerlendirilmesi için etkili ölçüm stratejilerinin oluşturulmasını gerektirmektedir. Sağlık kuruluşları bu dijital çağda gelişmeye devam ederken, teknoloji entegrasyonu şüphesiz finansal ve operasyonel başarının temel taşı olmayı sürdürecektir.

4. Sonuç

Sağlık kurumlarında finansal yönetimde dijital dönüşüm, günümüzün sağlık ekosisteminde giderek daha önemli bir konu haline gelmektedir. Dijital teknolojilerin entegrasyonu, operasyonel verimliliğin artırılması, maliyetlerin

düşürülmesi ve hasta memnuniyetinin iyileştirilmesi gibi çok boyutlu avantajlar sunmaktadır. Bu açıdan, sağlık kurumlarının finansal sürdürülebilirliğini sağlamak ve rekabet avantajı elde edebilmek adına dijital dönüşümü stratejik bir öncelik olarak ele almaları gerekmektedir.

Dijital dönüşüm sürecinin sağlık kurumlarına sunduğu en önemli kazanımlardan biri, maliyet etkinliği sağlayarak finansal yönetimi daha verimli hale getirmesidir. Yapay zekâ destekli otomasyon sistemleri, büyük veri analitiği ve elektronik sağlık kayıtları gibi teknolojiler, sağlık hizmet sunumunda idari yükü azaltarak kaynakların daha etkin kullanımını mümkün kılmaktadır. Bunun sonucunda, sağlık kurumları maliyetlerini optimize ederken aynı zamanda hizmet kalitesini artırabilmektedir. Aynı zamanda, dijital dönüşüm süreçleri, finansal şeffaflığı ve hesap verebilirliği artırarak sağlık kurumlarının daha sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasını sağlamaktadır.

Ancak, sağlık sektöründe dijital dönüşüm sürecinin başarılı bir şekilde hayata geçirilebilmesi birtakım yapısal ve ekonomik engellerin aşılmasını gerektirmektedir. Yüksek maliyetli altyapı yatırımları, teknik donanım eksiklikleri ve nitelikli insan kaynağı ihtiyacı gibi faktörler, sağlık kurumlarının dijital dönüşüm sürecinde karşılaştıkları başlıca zorluklar arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda, kamu ve özel sektör arasında geliştirilecek iş birlikleri, devlet destekleri ve sektörel teşvikler, sağlık kurumlarının dijital dönüşüm yolculuğunu hızlandırmada önemli bir rol oynayacaktır. Ayrıca, çalışanların dijital okuryazarlık düzeylerinin artırılması ve kurum içi eğitim programlarının yaygınlaştırılması, dönüşüm sürecinin başarısını pekiştirecektir.

Gelecek perspektifinden bakıldığında, sağlık kurumlarında finansal yönetimde dijital dönüşüm sürecinin derinleşerek devam etmesi beklenmektedir. Blok zinciri teknolojisi, finansal işlemlerde şeffaflığı ve güvenliği artırırken, yapay zekâ ve makine öğrenmesi tabanlı tahmine dayalı analitik modeller, sağlık kurumlarının finansal karar alma süreçlerini daha veri odaklı ve öngörülebilir hale getirecektir. Bu teknolojik gelişmeler, sağlık kurumlarının finansal riskleri minimize etmelerine, kaynaklarını daha verimli kullanmalarına ve stratejik planlama süreçlerini daha etkili bir şekilde yürütmelerine katkı sağlayacaktır.

Tüm bu yönleri ile değerlendirildiğinde sağlık kurumlarında finansal yönetimde dijital dönüşüm, kaçınılmaz bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Dijitalleşme sürecinin etkin bir şekilde yönetilebilmesi, teknoloji yatırımlarının yanı sıra stratejik planlama, insan kaynağı geliştirme ve sektörel iş birliklerinin artırılması gibi çok yönlü bir yaklaşım gerektirmektedir. Bu bağlamda, politika yapıcılar, sağlık yöneticileri ve sektör paydaşları arasında iş birliğinin güçlendirilmesi, dijital dönüşüm sürecinin sağlık sektöründeki etkilerini maksimize etmek açısından kritik bir önem taşımaktadır.

Kaynakçalar

- Almalki, S., Alhomiany, A., Alsharif, M., ALSolumany, F., Alnajjar, M., AlSharif, M., ve Alsulaimani, M. (2024). Transforming healthcare through effective health administration practices: a systematic review. *Journal of Ecohumanism*, 3(7). <https://doi.org/10.62754/joe.v3i7.4670>
- Alradhi, Z. ve Alanazi, A. (2023). The road ahead and challenges of revenue cycle management in saudi governmental hospitals. *Healthcare*, 11(20), 2716. <https://doi.org/10.3390/healthcare11202716>
- Cozzoli, N., Salvatore, F., Faccilongo, N., ve Milone, M. (2022). How can big data analytics be used for healthcare organization management? literary framework and future research from a systematic review. *BMC Health Services Research*, 22(1). <https://doi.org/10.1186/s12913-022-08167-z>
- Eriksson, T., Levin, L., ve Nedlund, A. (2022). The introduction of a value-based reimbursement programme—alignment and resistance among healthcare providers. *The International Journal of Health Planning and Management*, 38(1), 129-148. <https://doi.org/10.1002/hpm.3574>
- Eze, C., Igwama, G., Nwankwo, E., ve Emeihe, E. (2024). The role of big data in transforming financial management in u.s. healthcare: a conceptual framework. *Finance & Accounting Research Journal*, 6(11), 2093-2107. <https://doi.org/10.51594/farj.v6i11.1698>
- Fabian, N., Broekhuizen, T., ve Nguyen, D. (2021). Digital transformation and financial performance., 240-258. <https://doi.org/10.4324/9781003008637-25>
- Gao, J. (2023). Importance of introducing big data into financial management. *jsts*. <https://doi.org/10.57237/j.jsts.2023.01.002>
- Haggag, R., Dahshan, M., ve Ageiz, M. (2022). Risk management at critical care units: a concept analysis. *Menoufia Nursing Journal*, 7(2), 285-292. <https://doi.org/10.21608/menj.2022.269729>
- Jenčová, S. ve Miškufová, M. (2023). Financial management in the healthcare industry of the slovak republic. *Journal of Management and Business Research and Practice*, 15(2). <https://doi.org/10.54933/jmbrp-2023-15-2-5>
- Khan, H., Hugar, S., ve Kohli, N. (2023). Knowledge, attitude and practices regarding financial markets and management among the healthcare professionals. *International Journal of Community Medicine and Public Health*, 10(5), 1751-1758. <https://doi.org/10.18203/2394-6040.ijcmph20231269>
- Kotzias, K., Bukhsh, F., Arachchige, J., Daneva, M., ve Abhishta, A. (2022). Industry 4.0 and healthcare: context, applications, benefits and challenges. *Iet Software*, 17(3), 195-248. <https://doi.org/10.1049/sfw2.12074>

- Lee, Y., Brazile, T., Galbiati, F., Hamm, M., Bryce, C., Jain, S., ve McTigue, K. (2020). Understanding shared decision-making experience among vulnerable population: focus group with food bank clients. *Journal of Clinical and Translational Science*, 5(1). <https://doi.org/10.1017/cts.2020.530>
- Li, M., Yahya, F., Waqas, M., Zhang, S., Ali, S., ve Hania, A. (2021). Boosting sustainability in healthcare sector through fintech: analyzing the moderating role of financial and ict development. *Inquiry the Journal of Health Care Organization Provision and Financing*, 58. <https://doi.org/10.1177/00469580211028174>
- Loginov, M., Ycoba, H., ve Baigotanova, A. (2021). Ensuring sustainable development of the national financial market based on digital financial services. *SHS Web of Conferences*, 93, 02029. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20219302029>
- Luo, S. (2022). Digital finance development and the digital transformation of enterprises: based on the perspective of financing constraint and innovation drive. *Journal of Mathematics*, 2022(1). <https://doi.org/10.1155/2022/1607020>
- Ma, Y. ve Zhou, S. (2024). Study on the impact of digital transformation on the financial performance of publishing enterprises.. <https://doi.org/10.4108/eai.27-10-2023.2341991>
- Mallick, L. ve Chakraborty, S. (2024). Integration of artificial intelligence in digital financial inclusion: a conceptual study. *International Journal of Computing and Artificial Intelligence*, 5(1), 50-52. <https://doi.org/10.33545/27076571.2024.v5.i1a.83>
- Mohammadpour, M., Delavari, S., Kavosi, Z., Peyravi, M., Izadi, R., ve Bastani, P. (2023). The necessity revealed by covid-19 pandemic: paradigm shift of iran's healthcare system. *Frontiers in Public Health*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1041123>
- Moss, P., Hartley, N., Ziviani, J., Newcomb, D., ve Russell, T. (2020). Executive decision-making: piloting project echo® to integrate care in queensland. *International Journal of Integrated Care*, 20(4). <https://doi.org/10.5334/ijic.5512>
- Moşteanu, N. ve Fathi, B. (2020). Financial digitalization and its implication on jobs market structure. *The Business & Management Review*, 11(01). <https://doi.org/10.24052/bmr/v11nu01/art-32>
- Omaghomi, T., Elufioye, O., Onwumere, C., Arowoogun, J., Odilibe, I., ve Owolabi, O. (2023). General healthcare policy and its influence on management practices: a review. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 21(2), 441-450. <https://doi.org/10.30574/wjarr.2024.21.2.0477>

- Ombai, P., Kifleariam, A., ve Odollo, L. (2024). Financial and non-financial information on strategy management process; a systematic literature review. *Journal of Strategic Management*, 8(1). <https://doi.org/10.53819/81018102t2343>
- Owolabi, O., Olatoye, F., Elufioye, O., ve Okunade, B. (2024). Reviewing healthcare financial management: strategies for cost-effective care. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 21(2), 958-966. <https://doi.org/10.30574/wjarr.2024.21.2.0523>
- Pandurangi, V., Farrell, N., Mace, J., Detwiller, K., Smith, T., ve Geltzeiler, M. (2021). Perceived financial insecurity impacts healthcare decision-making among patients with sinusitis. *The Laryngoscope*, 131(11), 2403-2412. <https://doi.org/10.1002/lary.29561>
- Rahawarin, F., Soetjipto, B., ve Wardoyo, C. (2023). Digital transformation and msme financial performance: systematic literature review and bibliometric analysis. *Economics and Business Journal (Ecbis)*, 1(4), 313-322. <https://doi.org/10.47353/ecbis.v1i4.37>
- Rahimi, N., Yatya, S., ve Bakar, N. (2023). Enterprise architecture: enabling digital transformation for healthcare organization. *Open International Journal of Informatics*, 11(1), 67-73. <https://doi.org/10.11113/oiji2023.11n1.246>
- Sagare, N., Bankar, N., Shahu, S., ve Bandre, G. (2023). Transforming healthcare: the revolutionary benefits of cashless healthcare services. *Cureus*. <https://doi.org/10.7759/cureus.50971>
- Sarfraz, M., Ye, Z., Banciu, D., DRAGAN, F., ve Ivaşcu, L. (2022). Intertwining digitalization and sustainable performance via the mediating role of digital transformation and the moderating role of fintech behavior adoption. *Studies in Informatics and Control*, 31(4), 35-44. <https://doi.org/10.24846/v31i4y202204>
- Scafarto, V., Dalwai, T., Ricci, F., ve Corte, G. (2023). Digitalization and firm financial performance in healthcare: the mediating role of intellectual capital efficiency. *Sustainability*, 15(5), 4031. <https://doi.org/10.3390/su15054031>
- Senadjki, A., Yong, H., Ganapathy, T., ve Ogbeibu, S. (2023). Unlocking the potential: the impact of digital leadership on firms' performance through digital transformation. *Journal of Business and Socio-Economic Development*, 4(2), 161-177. <https://doi.org/10.1108/jbsed-06-2023-0050>
- Sepetis, A., Rizos, F., Pierrakos, G., Karanikas, H., ve Schallmo, D. (2024). A sustainable model for healthcare systems: the innovative approach of esg and digital transformation. *Healthcare*, 12(2), 156. <https://doi.org/10.3390/healthcare12020156>

- Sharma, S., Sharma, V., Mishra, D., ve Nagar, A. (2024). Advancing healthcare management: harnessing necrobotics for enhanced patient care. *IJPPR*, 15(2), 52-66. <https://doi.org/10.69580/ijppr.15.2.2024.52-66>
- Siddiqui, M. (2023). "applying lean management principles for enhanced outpatient waiting times". *Biomedical Journal of Scientific & Technical Research*, 52(4). <https://doi.org/10.26717/bjstr.2023.52.008290>
- Sony, M., Antony, J., ve Tortorella, G. (2023). Critical success factors for successful implementation of healthcare 4.0: a literature review and future research agenda. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(5), 4669. <https://doi.org/10.3390/ijerph20054669>
- Stoumpos, A., Talias, M., Ntais, C., Kitsios, F., ve Jakovljević, M. (2024). Knowledge management and digital innovation in healthcare: a bibliometric analysis. *Healthcare*, 12(24), 2525. <https://doi.org/10.3390/healthcare12242525>
- Tyagi, S., Luo, N., Tan, C., Tan, K., Tan, B., Menon, E., ve Koh, G. (2021). Seeking healthcare services post-stroke: a qualitative descriptive study exploring family caregiver and stroke survivor perspectives in an asian setting. *BMC Neurology*, 21(1). <https://doi.org/10.1186/s12883-021-02463-7>
- Wong, Q. (2024). An educational program to elevate the financial acumen of nurse leaders. *Nursing Management*, 55(4), 12-20. <https://doi.org/10.1097/nmg.000000000000111>
- Xiang, Y. (2024). Opportunities and challenges in hospital financial management digitization transformation: a summary. *Advances in Engineering Technology Research*, 11(1), 393. <https://doi.org/10.56028/aetr.11.1.393.2024>
- Zhu, Y. ve Jin, S. (2023). Covid-19, digital transformation of banks, and operational capabilities of commercial banks. *Sustainability*, 15(11), 8783. <https://doi.org/10.3390/su15118783>

Bölüm 16

1520-1533 Yılları Arasında Osmanlı-Habsburg Rekabeti: Siyasi, Askeri ve Dini Mücadelede Diplomatik Üstünlük Arayışı

Şeref Can ÖZBEK¹

Giriş

XIV. yüzyıl başlarında bir uç beyliği olarak tarih sahnesine çıkan Osmanlılar, kısa sürede tamamlanan askeri ve idari teşkilatlanmanın etkisiyle fetihlerle büyüyen bir sistem oluşturmuştur. Gazâ faaliyetleri etrafında şekillenen bu sistem, Osmanlı Devleti'nin dış politikasının büyük ölçüde İslam ilkeleri doğrultusunda şekillenmesine açmıştır.² Nitekim, Osmanlılar dini bir vazife olarak benimsedikleri bu ilkeleri diplomasinin bir numaralı unsuru hâline getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim devletlerle kurduğu ilişkileri de etkileyen bu yaklaşım, II. Mehmed döneminde temeli atılan ve I. Süleyman devrinde zirveye çıkan bürokratik bir diplomasi anlayışının oluşmasını sağlamıştır. Söz konusu diplomasi anlayışının ilk ciddi sınavlarından biri de Macaristan topraklarında Habsburg Hanedanına karşı verilmiştir.

XV. yüzyılın ikinci yarısında Tuna Havzası'na yönelen Osmanlılar, Macaristan Krallığı ile sınır komşusu olmayı başarmıştır.³ Söz konusu dönemde Osmanlı ve Habsburg hanedanları arasında henüz bir münasebet başlamamış olmasına rağmen, Macaristan'ın bu iki güç arasında tampon bölge işlevi görmesi, ileride yaşanacak rekabete zemin hazırlamıştır. Bu sürecin oluşmasında Habsburg hanedanına mensup üyelerin gerçekleştirdiği siyasi evlilikler de etkili olmuştur. Kutsal Roma İmparator'u I. Maximilian, oğlu Philip'i Aragon Kralı Ferdinand'la Kastilya Kraliçesi Isabella'nın kızı Juan'a ile evlendirirken; kızı Margaret'i de

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Isparta/TÜRKİYE, E-Posta: serefcanozbek0@gmail.com, ORCID: 0009-0006-0188-4559

² Namık S. Turan. *İmparatorluk ve Diplomasi: Osmanlı Diplomasinin İzinde*. (3. Baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul: 2018. s. 516.

³ Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, 6. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: 2020, ss. 145-148.

yine Isabella ve Ferdinand'ın oğlu Juan ile evlendirmiştir.⁴ Böylece Maximilian, Avrupa'yı tek bir çatı altında toplama tasarısını gerçekleştirme yolunda önemli bir adım atmıştır. Nitekim, Philip ve Juana'nın evliliğinden doğan V. Karl (Şarlken), önce anne tarafından dedesi II. Fernando'nun 1516'daki ölümünden sonra İspanya hükümdarı ilan edilmiş; ardından 1519'da diğer dedesi Kutsal Roma Germen İmparatoru I. Maximilian'ın vefat etmesiyle imparatorluk tahtının da sahibi olmuştur.⁵ Dedesi I. Maximilian'ın ideallerini sürdürme konusunda kararlı olan V. Karl, daha tahta çıkar çıkmaz, tüm politikasını Hristiyan egemenliğini pekiştirme ve Avrupa'yı Habsburg egemenliği altına alma çerçevesinde şekillendireceğinin sinyalini vermiştir.⁶ V. Karl'a söz konusu tasarılarını hayata geçirme konusunda en büyük desteği kardeşi Ferdinand vermiştir.⁷ Ancak V. Karl'ın bu politikası Fransa Kralı I. François tarafından hiç hoş karşılanmamıştır. Çünkü François'ın ülkesi, Avusturya'dan İspanya'ya kadar uzanan geniş Habsburg toprakları arasında çepeçevre kuşatılmış ve V. Karl'ın imparatorluk hegemonyasının kabul edilmemesi gerekçesiyle bir hedef haline gelmiştir.⁸ Fransa'nın hedef haline gelmesi, Avrupa'daki siyasi dengenin Habsburglar lehine bozulmasından endişe eden Osmanlıları, harekete geçmeye zorlamıştır. Böylece Osmanlı Devleti, Habsburglara karşı dönemin ittifak ilişkilerini ve güç dengelerini değiştiren yoğun bir askeri, siyasi ve dini ve mücadeleye girişmiştir.⁹

Bu çalışmada, yukarıda bahsi geçen Osmanlı-Habsburg mücadelesinin diplomatik boyutu ve 1520-1533 yılları arasında meydana gelen askeri ve siyasi mücadeleler ele alınmıştır. Ayrıca, literatürde Osmanlı-Habsburg ilişkilerinin askeri ve siyasi yönlerine odaklanan önceki çalışmaların, I. Süleyman tarafından diplomatik bir unsur ve üstünlük simgesi olarak kullanılan tacın sembolik anlamını açıklamada yetersiz kalması nedeniyle, bu konu açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Osmanlı-Habsburg rekabetine dair yeni bir bakış açısı kazandırılması amaçlanmıştır.

---

⁴ Martyn Rady, *Bir Dünya Gücünün Yükselişi ve Çöküşü: Habsburglar*; (çev. Cem Demirkan), Kronik Yayınları, İstanbul 2022, ss. 94-96.

⁵ Rady, age, ss. 97-111.

⁶ Eugene F. Rice ve Anthony Grafton, *The Foundations of Early Modern Europe, 1460-1559*, W. W. Norton & Company, New York 1994, s. 125.

⁷ Avusturya Arşidükü Ferdinand hakkında detaylı bilgi için bkz. Rady, age, ss. 112-123.

⁸ Emecen, age, s. 239.

⁹ Elvin Otman, "Uluslararası Dengeler Çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu-Venedik Cumhuriyeti İlişkileri ve Sadrazam İbrahim Paşa (1523-1536)", *Bilgi*, S. 90 (Temmuz 2019), ss. 137-160.

1. Habsburg-Fransız Çekişmesi ve Osmanlıların Müdahalesi

I. Süleyman, saltanatının başında ortaya çıkan iç isyanları bastırdıktan sonra devletin tüm imkanlarını seferber ederek batıya yönelmenin hazırlığını yapmıştır.¹⁰ Padişahın batıya yönelmesinde birtakım askeri lobilerin istekleri de etkili olmuştur.¹¹ Büyük dedesi II. Mehmed'i takip eden I. Süleyman, ilk hedef olarak, Osmanlıların Orta Avrupa'da ilerlemesine engel teşkil eden Belgrad Kalesi'ni hedef seçmiştir. Padişahı, Belgrad üzerine ordular sevk etmeye iten görünür sebep ise Macar Kralı II. Layoş'un tutumuydu. Mevcut barışı yenilemek ve yeni padişahın cülusunu haber vermesi için görevlendirilen Behram Çavuş, Macaristan'da ağır hakaretlere uğrayarak katledilince savaş kaçınılmaz hale gelmiştir.¹²

Hazırlıkların tamamlanmasının ardından 1521 baharında sefere çıkan padişah, Belgrad'a yönelmeden önce Böğürdelen, Zemun ve Sirem gibi stratejik kaleleri ele geçirmiş; Belgrad'a giden iase yollarını kesmiştir.¹³ İki ayrı koldan harekete geçen Osmanlı ordusu, Tuna Nehri'ndeki İnce Donanma'nın desteğiyle 30 Ağustos 1521'de Belgrad Kalesi'ni fethetmeyi başarmıştır.¹⁴ Belgrad'ın ele geçirilmesiyle Macar Krallığı'nın güney savunma duvarı çökmüş ve mühim bir donanma üssü olan bölge Osmanlı egemenliği altına girmiştir.¹⁵ Belgrad'ın Fethi, Hristiyan dünyasında büyük bir yankı uyandırmıştır. Ancak, Avrupa'nın önde gelen iki siyasi figürünün, I. François ve V. Karl'ın aralarındaki ihtilaf nedeniyle savaşa tutuşmaları nedeniyle Hristiyan dünyası Macaristan'da meydana gelen gelişmelerden uzak kalmıştır. Hatta I. François, önceliğinin ülkesi olduğunu belirterek, Hristiyanlık adına girişilecek herhangi bir mücadelede yer almayacağını açık bir biçimde dile getirmiştir.¹⁶ Nitekim, Avrupa'daki siyasi atmosferin yakın takipçisi olan I. Süleyman, Habsburg ve Valois hanedanları arasındaki çatışmayı fırsat bilerek 1522'de yeni bir sefere çıkmış ve Rodos Adası'nı Osmanlı Devleti'ne kazandırmıştır. Böylece Osmanlılar, ortaya çıkan

---

¹⁰ İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi: İstanbul'un Fethi'nden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 2003, ss. 307-310.

¹¹ Gábor Ágoston, *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, (Çev. Kahraman Şakul), Timaş Yayınları, İstanbul: 2013, s. 181.

¹² Uzunçarşılı, age, ss. 310-311.

¹³ Rasim Ünlü, *İnce Donanma*, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul: 2005, s. 36.

¹⁴ Ünlü, age, s. 36.

¹⁵ Gábor Ágoston, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, (Haz. Kahraman Şakul), 2. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul: 2020, s. 26.

¹⁶ I. François, tahta ilk geçtiği vakitlerde ateşli bir Türk düşmanı olarak ün yapmıştı. Hatta Osmanlıların ilerleyişini önlemek için Papa X. Leo ile görüşmüş ve bir Haçlı Seferi organize etmeyi dahi düşünmüştü. Ancak V. Karl ile mücadeleye girişmesi onu bu amacından alıkoymuştur. Kral, Rodos'un kaybindan sonra Papa'ya yazdığı bir mektupta Osmanlı zaferinden duyduğu üzüntüyü belirtmiş, ardından yardımda bulunacak durumu olmadığını söylemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özlem Kumrular, *Yeni Belgeler Işığında Osmanlı-Habsburg Düellosu*, Kitap Yayınevi, İstanbul: 2011, s. 17.

güç boşluğunu ustalıklı değerlendirerek Belgrad Kalesi'nin ardından Rodos Adası'nı ele geçirmiş ve bölgedeki nüfuzlarını pekiştirmiştir.¹⁷ Aynı dönemde Kuzey İtalya'daki Habsburg ilerleyişi karşısında oldukça zor duruma düşen I. François ise destek aramaya başlamıştır. Kralın çağrısına kulak veren Papa X. Leo, Fransa Kralı ile gizli bir ittifak antlaşması dahi yapmıştır. Ancak bu ittifak, Martin Luther tehdidine karşı V. Karl'ın desteğini alma yoluna giden X. Leo'nun taraf değiştirmesi üzerine somut bir başarı elde edemeden dağılmıştır.¹⁸ Ayrıca ittifakın dağılmasıyla, I. François'in Flanders¹⁹ ve Navarra²⁰ topraklarına saldırı düzenleme fikri de rafa kalkmıştır.

Habsburg yayılmacılığına karşı tek başına mücadele eden I. François, V. Karl'ın Milano'yu ele geçirmesi üzerine iyice güç duruma düşmüştür. Milano'nun ele geçirilmesiyle Marsilya hedef haline gelmiş ve Fransa Krallığı'nın bölgedeki hakimiyeti tehlike altına girmiştir. İmparatorluk ordusunun Fransa topraklarında yürüttüğü istila hareketinden sorumlu olan Charles de Lannoy, kısa bir süre sonra Marsilya'yı ele geçirmek için harekete geçmiştir. Milano'nun kaybindan sonra yeni bir kayıp daha yaşamak istemeyen Fransa Kralı, kırk bin kişiden oluşan bir ordu hazırlatmış ve Marsilya'daki ablukayı kaldırmak için yola çıkmıştır.²¹

Kralın gelişini önceden haber alan Lannoy, kuşatmayı kaldırdığı gibi geri çekilmiştir. Yolculuk boyunca herhangi bir direnişle karşılaşmayan I. François, Pavia bölgesine yönelmiştir.²² Pavia'da düşman ordusu ile karşılaşan I. François, yapılan mücadelede ağır bir yenilgi almış ve V. Karl'a esir düşmüştür. Böylece, Avrupa'da Habsburg egemenliğine karşı çıkan tek güç olan Fransızların direnişi kırılmış ve V. Karl, tarihî bir fırsat elde etmiştir.²³ Avrupa siyasi arenasında oldukça yankı uyandıran bu gelişme, Osmanlı Devleti'ni Avrupa meseleleri ile yüzleşmeye zorlamıştır. Nitekim Fransa Kralı'nın annesi Louise de Savoie, esir bulunan oğlunu kurtarmak için Osmanlı Devleti'ne müracaat etmiş ve I. Süleyman'a gönderilmesi için iki mektup yazmıştır.²⁴ Louise de Savoie'nin bu

---

¹⁷ Rodos Kuşatması'na dair detaylı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, age, ss. 313-316.

¹⁸ Geoffrey Parker, *Emperor: A New Life of Charles V*, Yale University Press, New Haven-London: 2019, s. 132.

¹⁹ Flanders yani Alçak Ülkeler; Günümüzde Benelüks adıyla anılan bölge, kuzeybatı Avrupa'nın Ren İmağı deltası çevresini belirtmek için kullanılmaktaydı. Hollanda başta olmak üzere Belçika, Lüksemburg, Fransa ve Almanya topraklarının bir bölümü bu sınırlar içine dahildi.

²⁰ Navarra, Pirene Dağları arasında kalan bu bölge İspanya'nın kuzeyinde, Fransa sınırında bulunmaktaydı.

²¹ Robert J. Knecht, *Renaissance Warrior and Patron: The Reign of Francis I*, Cambridge University Press, Cambridge: 1994, s. 215.

²² Angus Konstam, *Pavia 1525: The Climax of the Italian Wars*, Osprey Publishing, Oxford: 1996, ss. 30-34.

²³ Pavia Muharebesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Konstam, age.

²⁴ Louise de Savoie tarafından Osmanlı padişahına gönderilen ilk mektubun İstanbul'a ulaşmamasına dair ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Sosyal, "Türk-Fransız Diploması Münasebetlerinin İlk Devresi", İ. Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, C. 3, Sayı 5-6, 1953, s. 65.

hamlesi ittifak arayışları içerisinde olan Fransızların, Habsburglar karşısında dengeleyici bir güç unsuru olarak Osmanlıları gördükleri şeklinde yorumlanmıştır.

Louise de Savoie, Jean Frangipani²⁵ aracılığıyla gönderdiği mektubunda oğlunun kurtarılması talebinde bulunmuş ve Osmanlı Devleti'ni Macaristan (Ferdinand) üzerine sefer düzenlenmesi için ikna etmeye çalışmıştır.²⁶ Ayrıca mektupta François'in ifadelerine de yer verilmiştir. Buna göre I. François Osmanlılara, serbest kaldığı takdirde Habsburglarla mücadeleye devam edeceği konusunda söz vermiştir.²⁷

Mektubun içeriğinden oldukça memnun olan Osmanlılar, Fransız elçisine ihtimam göstermiş, elçiye on bin akçe yardımda bulunup bir de altın işlemeli bir kaftan hediye etmişlerdir.²⁸ Fransızların bu girişimi, V. Karl'ın kurmaya çalıştığı Hristiyan birliğini parçalamak adına oldukça değerli bulunmuş ve elçiye istenen yardımın yapılacağı bildirilmiştir. Avrupa siyasetinde dengeleyici bir güç unsuru olarak ortaya çıkan Osmanlılar, V. Karl daha fazla güçlenmeden harekete geçmeye karar vermişlerdir. Osmanlılar böyle düşünmekte pek haksız sayılmazlardı çünkü V. Karl, Fransa kralını esir ettikten sonra "kafir" olarak nitelendirdiği Türkler üzerine harekete geçmekten söz etmiştir.²⁹ Sefer hazırlığına girişen Osmanlılar için en uygun fetih sahası olarak Macaristan öne çıkmıştır. Daha önce Belgrad'ı ele geçirerek Macaristan savunmasını aşabileceklerini gösteren Osmanlılar şimdi bir kez daha Orta Avrupa'ya yönelmişlerdir.

Osmanlılar, Macaristan'a yönelmeye karar verdiklerinde Macar Krallığının içinde bulunduğu durum pek iç açıcı değildi. Çünkü Krallık birden fazla sorunla boğuşmaktaydı. Önce II. Layoş'un iktidarına karşı başını Janos Zapolya'nın çektiği bir muhalif hareket ortaya çıkmış öte yandan Martin Luther'in sebep olduğu Lutheryanlık hareketi geniş kitlelere ulaşmıştı. Dolayısıyla Katolikler ve Protestanlar arasındaki bu mücadele Macaristan Krallığı'na oldukça zarar vermiş ve Osmanlılar karşısında saldırıya açık bir hale getirmişti. Buna karşılık Macar Kralı II. Layoş, akrabalık bağları bulunan Habsburglardan destek görmeyi ummuştu.³⁰ Ancak kralın bu isteği hiçbir zaman gerçekleşmemiş ve Osmanlılar karşısında yalnız mücadele etmek zorunda kalmıştı.

---

²⁵ Aslen Hırvat bir asilzade olan Frangipani, Osmanlı-Fransız sarayları arasında elçilik görevi yapmıştır.

²⁶ Kumrular, age, ss. 18-19.

²⁷ Uzunçarşılı, age, s. 503.

²⁸ Kumrular, age, s.12.

²⁹ Christine I. Verhaaren, *Kâfirle İttifak: 16. Yüzyılda Osmanlı-Fransız Anlaşması*, (Çev. Ayla Ortaç), İstanbul: 2015, ss. 46-47.

³⁰ I. Maximilian, Macar tahtının varisi Bohemya Kralı Wladislas (Viladislaus) Jagiello ile iletişim kurarak, torunları Mary ve Ferdinand'ı, Viladislaus'un oğlu Louis (Layoş) ve kızı Anne ile nişanlamıştır. Ayrıca 1515'te iki ülke arasında

1.1. Orta Avrupa'da Yeni Düzen: Mohaç Meydan Muharebesi

Altmış bin kişiden oluşan Osmanlı ordusu, düşman arazisine girdiği sırada hiçbir yerden destek görmeyen Macar ordusunun mevcudu da yirmi altı bin kişiye ulaşmıştır. Osmanlı ordusu savaş sahrasına ilerlemeden önce Petervaradin, İlok, Ösek gibi kaleleri ele geçirmiş ve büyük ölçüde cephe gerisinin güvenliğini sağlamayı başarmıştır.³¹ Nitekim kısa bir süre sonra iki ordu Mohaç Ovası'nda karşı karşıya gelmiştir. Osmanlılar sayıca üstün olmalarına karşın buldukları konum itibariyle Macar ordusuna nazaran oldukça dezavantajlı bir şekilde muharebeye başlamıştır. Araziyi yakından tanıyan Macarlar ise daha rahat bir konumda savaş düzeni almışlardır. Savaş başladığında, Macar ordusunun sağ kanadı şiddetli bir hücumla geçerek Osmanlı ordusunun sağ kanadını yıpratmıştır. Ancak Macar ordusu savaşın başında elde ettiği bu üstünlüğü devam ettirememiş, düşmanın yağma hareketine giriştiğini fırsat bilen tüfekli yeniçeriler etten bir duvar örerken düşman askerlerinin geçişine izin vermemiştir.³² Ayrıca Osmanlı ordusunun düşmanı çember içine alma planı işe yaramış ve yaklaşık iki saat süren bir mücadelenin ardından Macar ordusu yenilgiye uğratılmıştır.

Kral II. Layoş başta olmak üzere pek çok Macar asilzadesinin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan bu savaşta, Macar Krallığı'nın ortadan kaldırılmasıyla, Osmanlıların batıya ilerleyişine mani olabilecek hiçbir engel kalmamıştır. 29 Ağustos 1526 tarihindeki savaşın ardından, Macar Krallığı'nın taht şehrine yönelen padişah, 10 Eylül 1526'da Budin'e girmiştir. Bu hareket sırasında Osmanlılar Segedin, Tibtel, Bac ve Macalina gibi kaleleri ele geçirmiştir.³³ Şimdilik ele geçirilen yerler ile yetinmeyi tercih eden I. Süleyman, Macaristan'ı doğrudan ilhak etmemiş ancak kılıç hakkı olarak gördüğü bu bölgeye her an müdahalede bulunacak bir pozisyonda durmayı tercih etmiştir. Osmanlılar, Macaristan'daki gelişmeleri uzaktan izlerken, Kral Layoş'un ölümü başsız kalan Macar Krallığı'nın durumunu tartışmaya açmıştır. Bu doğrultuda Tokaj'da bir Diyet toplanmış ve bir takım Macar asilzadeleri I. Maximilian ve Wladislas arasındaki sözleşmeyi hatırlatarak, tahtın Kral Layoş'un eniştesi ve kayınbiraderi olan Ferdinand'a bırakılması gerektiğini savunmuştur. Bu fikre karşı çıkanlar, Tokaj'da alınan kararı tanımadıklarını belirtmiş ve İstolni Belgrad'da 10 Kasım 1526'da toplanan Diyet'te Yanoş Zapolya'yı Macaristan

---

yapılan anlaşmaya göre, Macar tahtının vârisiz kalması durumunda tahtın Ferdinand'a geçeceği kabul edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Rady, age, ss. 95-112.

³¹ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1981, ss. 66-67.

³² Ağoston, *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, age, s. 183.

³³ Peçevi, age, ss. 76-78.

Kralı ilan etmiştir. Benzer bir şekilde Ferdinand'da 17 Aralık 1526 tarihinde toplanan Pozsony Diyeti 'nde kral ilan edilmiştir.³⁴

Mohaç Meydan Muharebesi, sonuçları itibariyle Osmanlılar için başarıyla sonuçlanan bir askeri girişim olarak tarihte yerini almıştır. Zaferin ardından Orta Avrupa'da ilerlemenin ve Macaristan'da hakimiyet kurmanın yolu açılmış, üstelik V. Karl tarafından serbest bırakılan ancak Habsburglarla birlikte hareket etmeye zorlanan I. François, Osmanlılardan aldığı destekle bağımsız konumu devam ettirebilmiştir.³⁵ Osmanlı-Habsburg ilişkilerinde bir dönüm noktası olan Mohaç Savaşı'nın etkisi Avusturya Arşidükü Ferdinand tarafından "*Sadece ben değil, Avusturya'daki evimiz ve tüm Almanya tamamen harabeye ve ıssızlığa düşecek, aynı zamanda Hıristiyanlığın geri kalanı da tamamen harabeye dönecek.*"³⁶ sözleriyle açıklanmıştır. Macaristan'ın kaybı yalnızca Habsburglar üzerinde etki yapmamıştır. Her ne kadar Birleşik Hristiyan dünyası idealinden uzak olduğu düşünülse de irili ufaklı pek çok Hristiyan güç, seslerini yükseltmiş ve Osmanlılara karşı birlikte hareket edilmesi gerektiğini savunmuştur. Hatta 1527'de Kastilya Meclisi'nde yapılan bir toplantıda Mercurino di Gattinara³⁷ "*Süleyman'ın hâlihazırda Büyük İskender'den ya da Roma Sezarlarından çok daha büyük bir imparatorluğa hükmetmesi ve sultanın bir cihan imparatorluğu kurma niyeti*" olduğu konusunda imparatoru uyarılmış ve bir an evvel harekete geçilmesi yönünde tavsiyelerde bulunmuştur.³⁸ Aynı günlerde Venedik Senatosu'nda da benzer görüşler ortaya atılmış ve Osmanlılarla 1503 tarihinden bu yana kesintisiz bir şekilde sürdürülen barışın ne kadar devam ettirilebileceği konusu tartışmaya açılmıştır.

2. Diplomatik Üstünlüğe Giden Yol: Beç ve Alman Seferleri

Mohaç Savaşı'nın ardından Macaristan'da Zapolya ve Ferdinand arasında hassas bir denge kurulmuştur. Söz konusu hassas denge, Osmanlıların bölgeden uzaklaşmasıyla Habsburglar lehine gelişme göstermiştir. Zapolya'nın yalnız olduğu bir anı kollayan Ferdinand, 23 Eylül 1527'de harekete geçmiş ve Tokaj'da Zapolya'nın ordusunu yenilgiye uğratmıştır. Zaferin ardından Budin şehrine giren Ferdinand, meşrutiyetini sağlamlaştırmak için 3 Kasım 1527'de İstolni

³⁴ Robert A. Kann. *A History of the Habsburg Empire, 1526–1918*. University of California Press. California: 1974. s.37

³⁵ Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant, 1204-1571, Vol. III*, PhiladelphiaThe American Philosophical Society, Philadelphia: 1984, s. 250.

³⁶Ferdinand'ın Mohaç Savaşı'nın ardından halası Margaret' gönderdiği mektup hakkında detaylı bilgi için bkz. Eleanor E. Tremayne, *The First Governess of the Netherlands: Margaret of Austria*, Methuen, London 1908, s. 243.

³⁷ Mercurino di Gattinara: Esasen İtalyan olan bu isim V. Karl'ın baş şansölyesi ve hukukçuydu. Evrensel bir Hristiyan Roma İmparatorluğunun kurulması konusunda çalışmalar yapmış hümanistlerden biriydi.

³⁸ Gabor Agoston, *Avrupa'nın Fethi- Osmanlı Cihana Nasıl Hükmetti?*, (çev. Kahraman Şakul), Kronik Yayınları, İstanbul 2024, s. 206.

Belgrad'da Macar krallık tacını giymiştir. Ferdinand karşısında güç duruma düşen ve Lehistan Kralı'na sığınan Zapolya, İstanbul'a bir elçi göndermiş ve vergi verme koşuluyla Osmanlı Devleti'ne tabii olacağını belirterek I. Süleyman'dan yardım istemiştir. Zapolya'nın Osmanlı sarayıyla kurduğu bu diplomatik bağlantıda Leh asillerinden Jerome Laczky büyük rol oynamıştır.³⁹ Mohaç Meydan Muharebesinin ardından Macaristan üzerindeki tasarılarını bir süre bekletmeye koyan I. Süleyman, Ferdinand'ın tüm Macaristan topraklarını hakimiyeti altına alma girişimini tehlikeli bulmuş ve Zapolya'yı desteklemiştir.

Zapolya'nın 1528 yılında yapılan bir anlaşmayla hükümdar olarak tanınması Ferdinand'ı harekete geçirmiştir. Bu doğrultuda diplomatik bir girişimde bulunan Ferdinand, Jan Hobordanski, Salatnok ve Sigismund Weixelberger'den oluşan bir elçilik heyetini Osmanlı başkentine göndermiştir. Habsburg elçilik heyeti, imdât istemek için gitmedikleri gibi, aynı zamanda Macaristan'da Osmanlılar tarafından ele geçirilen toprakların kendilerine verilmesini talep etmek veya en azından geçici bir ateşkes antlaşması yapmak amacıyla 29 Mayıs 1528 tarihinde İstanbul'a ulaşmıştır. Yapılan görüşmeler esnasında Sadrazam İbrahim Paşa, Habsburg heyetinin cüretkar tavırları karşısında Hobordanski'ye; *"Bütün Hıristiyanlık âlemi hükümdarlarının, gölgesine iltica etmekte oldukları Osmanlı Padişah'ının huzurunda senin metbûun (efendin), nasıl, kendisine ziyâde kuvvetli unvanını vermek gibi mağrûrâne bir cür'ette bulunmuştur?"*⁴⁰ diye sormuş ardından elçinin Osmanlı Devleti'nin himayesini talep eden devletlerin hangisi olduğunu bilmek istemesi üzerine, Sadrazam Fransa, Venedik, Transilvanya ve Lehistan gibi memleketleri örnek göstermiştir. Gergin bir zeminde başlayan görüşmeler, Ferdinand'ın aşırı cüretkâr taleplerde bulunması nedeniyle sonuçsuz kalmıştır.⁴¹ Diplomatik girişim sonuç vermediğinden, Osmanlı ordusu Macar tahtını ele geçirmek için harekete geçmiş ve Eylül 1529'da Osmanlılar bir kez daha Budin'i ele geçirmiştir. Macaristan'a yönelik Habsburg tehdidini ortadan kaldırmak isteyen padişah, Ferdinand'ı savaş meydanına davet etmiş ancak bu gayesinde başarılı olamamıştır. Bunun üzerine Ferdinand'ı muharebeye zorlamak isteyen I. Süleyman, Viyana (Beç) üzerine yönelmiştir. 27 Eylül 1529'da Viyana'yı muhasara altına alan Osmanlı ordusu güçlü bir savunma hattına sahip olan şehrin direnişini kırmayı başaramamıştır. Ani ve plansız bir şekilde gelişen bu hareket mevsim şartlarının da giderek ağırlaşması üzerine Osmanlıları kuşatmayı sonlandırmaya itmiştir. Osmanlıların bir güç gösterisi olarak planladıkları bu kuşatma, Budin'de Sadrazam İbrahim Paşa tarafından şu sözlerle

³⁹ Turan, age, s. 144.

⁴⁰ Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C. V, İstanbul. s. 87.

⁴¹ Pal Fodor, "Macaristan'a Yönelik Osmanlı Siyaseti 1520-1541", çev. Özgür Kolçak, *Tarih Dergisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, S. 40, İstanbul: 2004, ss. 11-86.

özetlenmişti: “*Saadetli padişah Viyana’yı almak için buraya gelmiş değildi, ancak düşmanı olan Kral Ferdinand’a haddini bildirmek için gelmişti; işte şimdi bu kadar oldu, bundan sonra da haddini bilmezse yakın zamanda yine gelir, bildirmekten kaçınmaz ve aciz değildir.*”⁴²Viyana Kuşatması, Osmanlı Devleti’nin fütihat ve lojistik imkanlarının sınırlı olduğunu göstermesi bakımından önemli bir örnek teşkil etmiştir.⁴³

Kuşatmanın ardından Budin’e gelen Padişah, Habsburgların Sikloş Bey’i Perin Peter’in kalesinde tutulan Macar Krallık tacını kaçırma girişimlerini öğrenmiş ve Macaristan’daki hâkimiyeti pekiştiren bu önemli tacın kendisine getirilmesini emretmiştir. Kaçırılmadan önce ele geçirilen taç, Budin’de bizzat Padişah tarafından Yanoş Zapolya’ya giydirilmiştir. Yanoş Zapolya’yı kral olarak tanıyan ve ona bağımsızlık veren I. Süleyman, Macar asilzadelerine de bir konuşma yapmıştı: “*Siz bunu kral bilin ve sakın sözüne karşı çıkmayın. işte krallık tacı, krallık topuzu yoksa krallık asası ve krallık gücünün öteki simgeleri olan bütün belirtiler ona verilmiştir. Macar budunu şunu bilsin ki, her kim ona karşı çıkarsa, hakkından gelmeye kendisinin gücü yetmediği takdirde ben gelirim.*”⁴⁴ diyerek Macaristan üzerindeki hâkimiyet iddiasını açıkça ortaya koymuştur. Bu gelişmeyle birlikte, 1529 yılı Osmanlılar için Habsburglara karşı diplomatik üstünlüklerin elde edildiği, ancak askerî açıdan değerlendirildiğinde güç gösterisi olmanın ötesine geçemeyen başarısız harekâtların düzenlendiği bir dönem olmuştur.

1530 yılına gelindiğinde ise Ferdinand, Macaristan konusunu görüşmek için Nicolas Jurischitz ve Joseph von Lamberg gibi isimlerden oluşan ikinci elçilik heyetini İstanbul’a göndermiştir.⁴⁵ Macaristan üzerinde hak iddia etmekten vazgeçmeyen Ferdinand isteği reddedilince bir kez daha Budin’e yönelmiştir. Böylece Macaristan’ı ve Zapolya’yı koruma sözü veren padişahın batıya yönelmesi için gereken sebepler oluşmuştur. Habsburg Hanedanına kesin bir darbe vurmak isteyen padişah, Niş’teki ordugâhta huzuruna çıkan Habsburg elçilerini Osmanlı diplomasisinin stratejik bir ürünü olan meşhur tacı ile karşılaşmıştır. V. Karl’ın tacını gölgede bırakan bu taçla birlikte I. Süleyman iktidar savaşında bir adım öne geçmiş ve diplomatik üstünlüğünü vurgulamıştır. Görüşmeler sırasında Osmanlı Devleti’ne ellerinde bulundurdukları Macar toprakları karşılığında para teklif eden elçiler, sert bir tepkiyle karşılaşmıştır. Ufukta yeni bir savaşın izleri belirirken Habsburglar, Estergon, Vişegrad ve Çağ

---

⁴² Peçevi, age, s. 113.

⁴³ Ali İ. Savaş, “Osmanlı Devleti ve Habsburg İmparatorluğu Arasındaki İlişkiler,” Türkler, (ed. Hasan C. Güzel, Kemal Çiçek-Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara 2002, s. 557

⁴⁴ Peçevi, age, s. 113.

⁴⁵ Emecen, age, s. 246.

kalelerini ele geçirmeye başarmıştır.⁴⁶ Bu sefer V. Karl'ı da meydan savaşına çekmek isteyen I. Süleyman, Linz'e kadar akınlar yapmıştır. Ayrıca Viyana yolu üzerindeki Ösek, Caniole ve İstirya başta olmak üzere irili ufaklı pek çok kaleyi ele geçirmiştir.

Ancak Sultan'ın tüm çabalarına rağmen V. Karl ve Ferdinand'ı savaşa çekmek mümkün olmamıştır. Hatta padişah, imparatora bir mektup yollamış ve şu cümleleri kurmuştur: *"Bu kadar zamandır erkeklik taslarsın, meydan eriyim dersin. Şimdiye dek kaç kezdir üzerine geliyorum ve mülkünde istediğimi yapıyorum. Ne senden ne de kardeşinden nam ve nişan var. Size hükümdarlık ve erlik iddiası haramdır. Askerinden, hatta avretinden de utanmazsın. Belki avrette gayret var, fakat sende yoktur. Er isen meydana gelesin. Yüce Tanrı'nın isteği ne ise yerine gelse gerek. Saltanat için kozumuzu seninle Viyana sahrasında paylaşalım. Reaya fukarası da rahat etsin. Yoksa meydanı arslandan boş buldukça tilki gibi fırsat kollayıp avlanmayı erlik sayma. Bu kez de meydana çıkmazsan avretler gibi iğ ve çıkırık alasin, başına taç örtmeyesin ve erlik adını ağzına almayasın."*⁴⁷ Macar topraklarındaki hakimiyeti pekiştirmek ve Habsburglara gözdağı verme amacı taşıyan bu sefer de tıpkı 1529'daki askeri hareket gibi amacına ulaşamamış yalnızca bir gövde gösterisi olarak kalmıştır. Bu sırada Osmanlı-Habsburg rekabetinde yeni bir cephe açılmış ve mücadele Akdeniz'e taşınmıştır. V. Karl tarafından ilgi gören Cenevizli Amiral Andrea Doria, Habsburg hizmetine girdikten sonra ani bir baskınla Koron Kalesi'ne yönelmiş ve burayı ele geçirmişti. Koron Kalesi'nin⁴⁸ kaybı Osmanlı devleti ve Venedik Cumhuriyeti arasında süregelen ilişkileri de bozmuştur. Osmanlılar ahidnâme şartlarını yerine getirmeyen ve V. Karl ile diplomatik ilişkiler kurmaya başlayan Venediklilerin, söz konusu işgali Andrea Doria ile gerçekleştirdiğine inanmışlardır.⁴⁹ Böylece Osmanlı-Habsburg rekabetinin Avrupa'daki siyasi ittifakları da şekillendireceği yeni bir sürece girilmiştir.

2.1. Osmanlı Diplomasisinde Yeni Bir Unsur: Taç ve Güç Sembolizmi

Machiavelli, gücün doğrudan kullanımı yerine, gücün görünümünü sergileyerek, fethetmenin daha kolay olduğunu savunmuştur.⁵⁰ Machiavelli'nin ortaya koyduğu bu yaklaşım I. Süleyman tarafından Habsburg idaresine karşı

---

⁴⁶ Turan, age, 147.

⁴⁷ Peçevi, age, s. 126.

⁴⁸ Koron Kalesi, Yunanca "Koroni" olarak bilinen kale Mora yarımadasının güneybatısında Kalamata körfezine hakim bir noktada yer almaktadır. Venedik ve Levant arasında yürütülen ticarete önemli bir üs bölgesiydi.

⁴⁹ Otman, age, s. 148.

⁵⁰ Carolyn Springer, *Armour and Masculinity in the Italian Renaissance*, University of Toronto Press, Toronto: 2010, s. 6.

kullanılan bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Örneğin; Osmanlılar, 1529 ve 1532 yıllarında gerçekleştirdikleri seferlerde somut bir askeri başarı elde edememiş olmalarına karşın, bu amaç doğrultusunda özel olarak tasarlanan taç sayesinde imparatorluğun siyasi, askeri ve ekonomik gücünü taç sembolizmi etrafında gösterme fırsatı bulmuş ve bunu diplomatik bir tehdit unsuru olarak kullanmışlardır.

Politik bir ihtiyaçtan doğan bu taç, pek çok mesaj barındırıyordu. Değeri yüz bin dukadan fazla olan ve dört kattan oluşan tacın her bir katı, padişahın doğu, batı, kuzey ve güneyin hakimi olduğunu simgeliyordu. İnciler, elmaslar, yakutlar ve zümrütle süslenen tacın tepesinde ise hilal şeklinde bir kundağa yerleştirilmiş cennet kuşuna ait olduğu söylenen tüy bulunuyordu. Bu gösteriş unsurları padişahın Papa ve V. Karl karşısındaki yüceliğine, şanına ve cihan hâkimiyeti iddiasına vurgu yapması için hususi olarak tasarlanmıştır. Hatta Alman Seferi sırasında ordugâha gelen I. Ferdinand'ın elçileri tacın azameti karşısında şaşkına dönmüş ve adeta dillerini yutmuşlardı.⁵¹ Osmanlı diplomasisine farklı bir yaklaşım getiren bu dahiyane buluşun arkasında Sadrazam İbrahim Paşa bulunuyordu. İbrahim Paşa'nın Venedikli kuyumculara yaptırdığı bu taç, taşıdığı sembolik anlamdan ötürü sıkça diplomatik ve askeri törenlerde kullanılır olmuştur. Tacın padişah tarafından kullanılmadığı durumlarda ise taç kritik bir rol oynamaya devam ediyor ve padişahın yanı başında altın bir tahtta yer alıyordu. Bu lüks, padişahın "*magnificent*" unvanına katkıda bulunmuştu.⁵²

Nitekim, bu yolla Osmanlı üstünlüğünün tescil edilmesinin ardından Avusturya ile 1533 tarihinde bir barış sağlanmıştı. Ferdinand'ın elçisi Schepperus, Sadrazam İbrahim Paşa ile ikili bir görüşürme gerçekleştirmiş ancak tarafların bazı maddeler üzerinde anlaşamaması nedeniyle sulh geciktirmişti. Nihayet müzakereler usta diplomat Gritti'nin dahil olmasıyla açıklığa kavuşturulmuş ve padişahın sözüne dayalı bir barış oluşturulmuştu.⁵³ Padişahın bir lütfu olarak görülen bu antlaşma protokolde Osmanlı sadrazamını Avusturya Arşidükü ile eşit bir noktaya koyduğundan, eşitlik ilkesini bozmuş ve padişah Avrupa Monarşileri üzerinde üstün ve benzersiz bir konuma ulaşmıştır. V. Karl ise bu antlaşmanın kapsamına dahil edilmemiş, Osmanlılar tarafından muhatap alınmamıştır.

---

⁵¹ Gülrü Necipoğlu, *15. Ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı- Mimari, Tören ve İktidar*, (çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 139.

⁵² Springer, age, ss. 6-9.

⁵³ Osmanlı Devleti ve Avusturya arasında ihtilaf konusu olan konular hakkında detaylı bilgi almak için bkz. Johann W. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, Yeditepe Yayınları, İstanbul: 2011, ss.531-532.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin 1520-1533 yılları arasındaki dış politikası, büyük ölçüde Habsburg rekabeti ekseninde şekillenmiş ve bu süreçte hem Macaristan meselesi hem de Batı Avrupa'da kurulan diplomatik ilişkiler belirleyici olmuştur. Söz konusu dönemde Osmanlılar, sadece askeri mücadele vermekle kalmayıp aynı zamanda imparatorluğun tüm kurumlarını seferber ederek Habsburglar karşısında diplomatik üstünlük kurabilecek bir zemin arayışına girmişlerdir. Çünkü V. Karl'ın dini ve siyasi meşruiyete dayanan otoritesi Osmanlıların kuruluş devrinden bu yana sürdürdükleri Cihat, İslam'ın koruyuculuğu gibi ilkelere zarar vermekteydi. Dolayısıyla I. Süleyman, saltanatının ilk başında Habsburgların Orta Avrupa'da kurmaya çalıştıkları siyasi, askeri ve dini tahakkümü kırmakla meşgul olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Macaristan'a olan ilgisi de yukarıda sözü edilen bağlamla doğru orantılıydı. Çünkü Macaristan, Osmanlılar için Avrupa'nın içlerine nüfuz etme imkanı sağlayan ve ayrıca Habsburgların başını çektiği Hristiyan Avrupa ile siyasi, askeri, kültürel ve ideolojik rekabet edebilecekleri bir üs olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim Macaristan hâkimiyetinin ele geçirilmesi için önce 1521'de Belgrad fethedilmiş ve ardından 1526'da Mohaç Ovası'nda Macar Krallığı yenilgiye uğratılmıştır. Ancak Osmanlı yönetimi, Macaristan'ı doğrudan ilhak etmek yerine, bölgeyi Osmanlı nüfuz alanında tutmayı ve Habsburg ilerlemesine karşı bir tampon bölge olarak kullanmayı tercih etmiştir. Bu politika, Osmanlıların Batı Avrupa'ya yönelik uzun vadeli stratejiler geliştirdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Mohaç Savaşı'nın ardından meydana gelen statüko ise en az ilk dönem kadar ilginçtir. Osmanlıların, Janos Zapolya aracılığıyla Macaristan'da kurmaya çalıştıkları hâkimiyet ve düzen özellikle Ferdinand tarafından baltanmış ve Osmanlıları bir dizi sefer yapmaya zorlamıştır. Bir kez daha Batı'ya yönelen Osmanlılar, 1529 ve 1532 yıllarında çıktıkları bu seferde büyük bir avantajı kaybettikleri gibi kayda değer bir askeri başarı da elde edememişlerdir. Bu durum Osmanlıların özellikle askeri ve diplomatik zaferleri birlikte yürüttükleri siyasetin çökmesine neden olmuştur. Bununla birlikte ortaya koydukları diplomatik çabalar ve I. Süleyman'ın emperyal gücünü gösteren miğfer-tacı sayesinde yeni bir diplomatik bakış açısı kazanmışlardır.

Kaynakça

- AGOSTON. G. (2013). “*Osmanlı’da Savaş ve Serhad*”. (Çev. Kahraman Şakul). İstanbul: Timaş Yayınları.
- AGOSTON, G. (2020). “*Osmanlı’da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*”. (Haz. Kahraman Şakul), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- AGOSTON. G. (2024). “*Avrupa’nın Fethi- Osmanlı Cihana Nasıl Hükmetti?*”. (Çev. Kahraman Şakul, İstanbul: Kronik Yayınları.
- CLOT. A. (2005). “*Muhteşem Süleyman*”. (5. Baskı). (Çev. Turhan İlğaz). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- EMECEN, F. M. (2020). “*Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*”. (6. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- FODOR. P. (2004). “*Macaristan’a Yönelik Osmanlı Siyaseti 1520-1541*” (Çev. Özgür Kolçak). Tarih Dergisi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, S. 40, İstanbul.
- HAMMER. “*Osmanlı Devleti Tarihi.*” C. V. İstanbul.
- IMBER. C. (2016). “*Ufukların Sultanları Osmanlılar: İktidarın Yapısı.*” (Çev. Nedim Eşlisoy). Ankara: Elips Kitap.
- KANN. R. A. (1974). “*A History of the Habsburg Empire 1526–1918*”. California: University of California Press.
- KEMAL. İbn-i. (1970). “*Tevârih-i Âli Osmân*”. (Çev. Şerafettin Turan). Ankara: TTK.
- KONSTAM. A. (1996). “*Pavia 1525: The Climax of the Italian Wars.*” Oxford: Osprey Publishing.
- KUMRULAR, Ö. (2011). “*Yeni Belgeler Işığında Osmanlı-Habsburg Düellosu.*” İstanbul: Kitap Yayınevi.
- KNECHT. R. (1994). “*Renaissance Warrior and Patron: The Reign of Francis I*”. Cambridge: Cambridge University Press.
- OTMAN. E. (2019). “*Uluslararası Dengeler Çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu-Venedik Cumhuriyeti İlişkileri ve Sadrazam İbrahim Paşa (1523-1536)*”, Bilig, S. 90 (Temmuz 2019), ss. 137-160.
- NECİPOĞLU. G. (2007). “*15. Ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı- Mimari, Tören ve İktidar*”. (Çev. Ruşen Sezer,) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- PARKER. G. (2019). “*Emperor: A New Life of Charles V*”. New Haven: Yale University Press.
- PEÇEVÎ. İ. E. (1981). “*Peçevi Tarihi*”. (Haz. Bekir Sıtkı Baykal). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- RADY. M. (2022). *“Bir Dünya Gücünün Yükselişi ve Çöküşü: Habsburglar”*. Çev. Cem Demirkan). İstanbul: Kronik Yayınları.
- RİCE. E. F. Ve GRAFTON. A. (1994). *“The Foundations of Early Modern Europe 1460-1559”*. New York: W. W. Norton & Company.
- SAVAŞ. A. İ. (2002). *“Osmanlı Devleti ve Habsburg İmparatorluğu Arasındaki İlişkiler; Türkler”*. (ed. Hasan C. Güzel, Kemal Çiçek-Salim Koca) Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara: 2002.
- SETTON. K. M. (1984). *“The Papacy and the Levant, 1204-1571 Vol. III”*. Philadelphia: Philadelphia The American Philosophical Society.
- SOSYAL. İ. (1953). *“Türk-Fransız Diploması Münasebetlerinin İlk Devresi”*. İ. Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, C. 3, Sayı 5-6.
- SPRİNGER. C. (2010). *“Armour and Masculinity in the Italian Renaissance”*. Toronto: University of Toronto Press.
- TREMAYNE. E. E. (1908). *“The First Governess of the Netherlands: Margaret of Austria”*. London: Methuen.
- TURAN N. S. (2018). *“İmparatorluk ve Diplomasi: Osmanlı Diplomasinin İzinde”* (3. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- UZUNÇARŞILI. İ. H. (2003). *“İstanbul’un Fethi’nden Kanuni Sultan Süleyman’ın Ölümüne Kadar”*, Ankara: TTK Yayınları.
- ÜNLÜ. R. (2005). *“İnce Donanma”*. Deniz Basım Evi Müdürlüğü, İstanbul.
- VERHAAREN. C. (2015). *“Kâfirle İttifak: 16. Yüzyılda Osmanlı-Fransız Anlaşması”*. (Çev. Ayla Ortaç). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- ZİNKEİSEN. J. W. (2011). *“Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II”*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Bölüm 17

E7 Ülkelerinde Tarımsal Katma Değer Yakınsaması Analizi

Tuğba KONUK ¹

Özet

Günümüz küresel ekonomisinde tarım sektörü, yalnızca gıda güvenliği açısından değil, aynı zamanda ekonomik büyüme ve kalkınma süreçlerine olan katkısıyla da stratejik bir öneme sahiptir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için tarım, hem istihdam yaratma hem de dış ticaret dengesi açısından kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, E7 ülkeleri (Çin, Hindistan, Brezilya, Endonezya, Meksika, Rusya ve Türkiye) gibi yükselen ekonomilerde tarımsal katma değer üretimi, ekonomik kalkınmanın önemli bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik analizlerde “yakınsama” kavramı, ülkeler veya bölgeler arasındaki ekonomik göstergelerin zamanla birbirine yaklaşması sürecini ifade etmektedir. Tarımsal katma değer açısından yakınsama, ülkelerinin tarım sektöründeki üretim kapasitelerinin ve verimlilik düzeylerinin zamanla birbirine benzer hale gelmesi anlamına gelmektedir. Bu durum, ülkelerin benzer teknolojik seviyelere ulaşması, tarım politikalarını uyumlu hale getirmesi ve üretim süreçlerini modernleştirilmesiyle mümkün olabilmektedir. Bu çalışmada, E7 ülkelerinde tarımsal katma değer açısından yakınsama eğilimlerini analiz edebilmek için 1990-2023 verileri kullanılmıştır. Panel fourier birim kök analizi bulgularına göre E7 ülkelerinde tarımsal katma değer yakınsaması olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal Katma Değer, Yakınsama, E7 Ülkeleri

Agricultural Value Added Convergence Analysis in E7 Countries

Abstract

In today's global economy, the agricultural sector is of strategic importance not only in terms of food security but also in terms of its contribution to

---

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı
Orcid:0000-0002-7381-4131, e-mail: yilmaz-tuba@outlook.com

economic growth and development processes. Especially for developing countries, agriculture plays a critical role in terms of both employment generation and balance of trade. In this context, agricultural value added production is an important indicator of economic development in emerging economies such as E7 countries (China, India, Brazil, Indonesia, Mexico, Russia and Turkey). In economic analysis, the concept of “convergence” refers to the process by which economic indicators between countries or regions converge over time. Convergence in terms of agricultural value added means that the production capacities and productivity levels of countries in the agricultural sector become similar to each other over time. This is possible when countries reach similar technological levels, harmonize their agricultural policies and modernize their production processes. In this study, 1990-2023 data are used to analyze the convergence trends in terms of agricultural value added in E7 countries. According to the findings of panel fourier unit root analysis, it is concluded that there is agricultural value added convergence in E7 countries.

Keywords: Agricultural Value Added, Convergence, E7 Countries

1. Giriş

Tarım sektörü ekonomik kalkınma sürecinde kritik bir rol oynamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde tarımsal katma değer, istihdam, gıda güvenliği ve kırsal kalkınma açısından önemli bir belirleyici olarak öne çıkmaktadır (Ball vd. 2022). Ekonomik büyüme süreçlerinde ülkeler arasındaki tarımsal üretkenlik farklarının zaman içinde azalması, tarımsal katma değer yakınsaması kavramı ile açıklanmaktadır. Bu bağlamda, yakınsama hipotezi, düşük tarımsal verimliliğe sahip ülkelerin, yüksek verimlilik düzeyine sahip ülkeleri zamanla yakalayacağını öngörmektedir (Mollavelioğlu & Ceylan, 2009).

Gelişmekte olan büyük ekonomilerden oluşan E7 ülkeleri (Çin, Hindistan, Brezilya, Rusya, Endonezya, Meksika ve Türkiye), dünya tarımsal üretiminde ve ticaretinde önemli bir paya sahiptir. Ancak, bu ülkeler arasında tarımsal katma değer açısından yapısal farklılıklar bulunmaktadır. Çin ve Brezilya gibi ülkeler, tarımsal ihracat ve teknoloji kullanımı bakımından daha ileri düzeydeyken, Endonezya ve Türkiye gibi ülkelerde tarımsal üretkenlik farklılıkları gözlemlenmektedir (Yavuzaslan & Soyuyiğit, 2019). Tarımsal katma değer yakınsaması, bu ülkelerin sürdürülebilir büyüme ve kalkınma süreçleri açısından önemli bir gösterge olarak değerlendirilmekte olup, literatürde gelişmekte olan ülkeler arasında farklı dönemlerde yakınsama eğilimlerinin incelendiği çalışmalar bulunmaktadır (Banerjee & Kuri, 2014).

Bu çalışma, E7 ülkelerinde tarımsal katma değer yakınsamasını fourier panel birim kök testiyle analiz etmektedir. Tarımsal üretkenlik ve verimlilik açısından farklı başlangıç seviyelerine sahip olan bu ülkelerin zaman içinde birbirine yakınsayıp yakınsamadığını incelemek, tarım politikalarının etkinliğini değerlendirme açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmada ilk olarak tarımsal katma değer yakınsaması ile ilgili genel bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde tarımsal katma değer yakınsaması ile ilgili literatürde yer alan çalışmalar yayın yılı sırasına göre incelenecektir. Üçüncü bölümde ekonometrik yöntem ve bulgulara yer verilecek dördüncü bölümde ise sonuç ve değerlendirmeler yer alacaktır.

2. Literatür Taraması

Tarımsal katma değer yakınsaması, ülkelerin tarım sektörlerindeki verimlilik ve katma değer düzeylerinin zamanla birbirine yaklaşmasını ifade etmektedir. Bu konuyla ilgili literatürde öne çıkan çalışmalardan bazıları şunlardır:

Mollavelioglu ve Ceylan (2009), çalışmasında 1962-2006 döneminde 17 AB ülkesi ile Türkiye'nin tarımsal toplam faktör verimliliği açısından yakınsama gösterip göstermediği incelenmişlerdir. Çalışmada Malmquist endeks yöntemi ve Nahar-Inder testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Bulgaristan, İspanya ve Danimarka hariç diğer 15 ülkenin ortalamaya doğru yakınsama davranışı sergilediğini göstermiştir.

Banerjee ve Kuri (2014), Hindistan'ın büyük eyaletlerinde 1970-1971 ile 2007-2008 yılları arasında tarımsal üretim ve verimlilikteki büyüme performanslarını ve bu performanslardaki bölgesel farklılıkları incelemişlerdir. Çalışma, tarımsal altyapıdaki farklılıkların, eyaletler arasındaki tarımsal üretim değerinde yakınsama sürecini etkilediğini ortaya koymuştur.

Akyol (2018), çalışmasında tarımsal teşvikler ve tarımsal katma değer arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada 2000-2016 yılları arasında yeni endüstrileşen ülkeler grubuna dahil olan 5 ülke (Türkiye, Güney Afrika, Meksika, Çin ve Brezilya) için panel eşanlı denklem sistemi ile analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre tarımsal teşviklerde meydana gelen artış tarımsal katma değer üzerinde pozitif ve anlamlı bir etki ortaya çıkarmıştır.

Yavuzaslan ve Soyyiğit (2019), çalışmalarında E7 ülkelerinin tarımsal üretimdeki mevcut durumu ve bu ülkelerin sektördeki etkinliğini belirleyen faktörleri incelemişlerdir. Çalışmada, ekonomik karmaşıklık endeksi, politik istikrar endeksi ve hükümet etkinliği endeksi ile tarımsal katma değer arasındaki ilişkiler nedensellik analizi ile değerlendirilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre hükümet etkinliği endeksi ekonomik karmaşıklık endeksi

(EKİ) ve tarımsal katma değeri etkilediği görülmektedir. İlâveten ekonomik karmaşıklık endeksi tarımsal katma değeri etkilemektedir. Dahası tarımsal katma değerden de hükümet etkinliğine doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Kaya (2020), çalışmasında Türkiye'nin tarımsal katma değerinin Çin, ABD, Hindistan, Brezilya ve Endonezya ile yakınsama durumu incelenmiştir. Doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök testleri uygulanmış ve sonuçlara göre Türkiye'nin tarımsal katma değerinin Çin ve ABD ile yakınsama gösterdiği, ancak Brezilya, Hindistan ve Endonezya ile böyle bir yakınsamanın bulunmadığı tespit edilmiştir.

Çınar ve Sağdıç (2020) tarafından gerçekleştirilen bu çalışmada, Türkiye'nin 81 ilinde 2008-2018 döneminde tarım ve tarım dışı sektörlerin, kamu harcamalarının ve göçün mekânsal yakınsama süreçleri incelenmiştir. Mekânsal panel veri analizi kullanılarak, tarım sektöründeki yapısal sorunların, iller arasındaki etkileşimi ve yakınsamayı sınırladığı; göçün ise her iki sektörün yakınsama sürecinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Özşahin ve Güven (2022), 1986-2018 dönemine ait verilerle Türkiye'de tarımsal katma değerin belirleyicileri incelenmiştir. Tarımsal istihdam, kişi başı gelir, tarım arazilerinin genişliği, tarım üreticilerine verilen destekler ve tarımsal hammadde ithalatı değişkenleri analiz edilmiştir. Sonuçlar, tarım sektörü istihdamı, kişi başı gelir, tarım arazi büyüklüğü ve tarımsal hammadde ithalatının tarımsal katma değer üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkileri olduğunu göstermiştir.

Aydınbaş (2023), çalışmasında, 2000-2018 yılları arasında seçilen 20 ülke bazında tarımsal katma değerin belirleyicilerini panel veri analizi yöntemiyle incelenmiştir. Kişi başına GSYH, brüt sabit sermaye oluşumu, tarımsal işgücü oranı, kentleşme oranı, politik istikrar ve hukukun üstünlüğü endeksi gibi değişkenler analizde kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular kişi başına GSYH, brüt sabit sermaye oluşumu, tarımsal işgücü oranı ve kentleşme oranının tarımsal katma değer üzerine pozitif ve anlamlı ilişkisi olduğunu göstermiştir.

Aşağıda yer alan tablo 1.'de tarımsal katma değer yakınsaması ile ilgili çalışmaların özetlendiği bir literatür tablosu bulunmaktadır:

Tablo 1. Tarımsal Katma Değer Yakınsaması Literatür Özeti

Yazar (Yıl)	Ülke/Bölge	Dönem	Bulgular
Mollavelioğlu & Ceylan (2009)	Türkiye, AB Ülkeleri	1962-2006	Bulgaristan, İspanya ve Danimarka hariç diğer 15 AB ülkesinin ortalamaya doğru yakınsama davranışı sergilendiği sonucuna varılmıştır.
Fanzo vd. (2012)	Küresel	1990-2010	Tarım, sağlık ve refahın entegrasyonunun tarımsal büyümeyi desteklediği ve gelişmekte olan ülkelerde tarımsal sektörlerin sağlık sektörleriyle uyum içinde büyümesi gerektiği ifade edilmiştir.
Jin, Ma & Zeng (2021)	Dünya Genelinde	1980-2015	Tarımsal üretkenlikte küresel yakınsamanın gerçekleştiği ve tarımsal büyüme hızlarının ülkelere göre farklılaştığı ortaya konmuştur.
Elhiraika & Ahmed (2021)	Sudan	1990-2018	Sudan'da tarımsal verimlilikte koşullu yakınsama olduğu ve tarımsal büyümenin belirleyicileri arasında sermaye yatırımları ve işgücünün önemli rol oynadığı tespit edilmiştir.
Yavuzaslan & Soyuyğit (2019)	E7 Ülkeleri	2000-2017	Ekonomik karmaşıklık endeksi, politik istikrar ve hükümet etkinliği gibi faktörlerin tarımsal katma değer üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir.
Kaya (2020)	Türkiye, Çin, ABD, Hindistan, Brezilya, Endonezya	1990-2018	Türkiye'nin tarımsal katma değerinin Çin ve ABD ile yakınsama gösterdiği, ancak Brezilya, Hindistan ve Endonezya ile böyle bir yakınsamanın bulunmadığı tespit edilmiştir.
Chen, Liu & Lu (2022)	Çin	1995-2018	Tarımsal endüstriyel yakınsamanın kırsal bölgelerde yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunduğu sonucuna varılmıştır.
Özşahin & Güven (2022)	Türkiye	1986-2018	Tarımsal istihdam, kişi başına gelir, tarım arazilerinin genişliği ve tarım üreticilerine verilen desteklerin tarımsal katma değer üzerinde anlamlı etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Aydınbaş (2023)	20 Ülke	2000-2018	Kişi başına GSYH, brüt sabit sermaye oluşumu, tarımsal işgücü oranı ve kentleşme oranının tarımsal katma değer ile pozitif yönlü ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.
Mwangi & Karanja (2023)	Doğu Afrika	2000-2020	Kurumsal kalite göstergelerinin tarımsal katma değer üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi olduğu belirlenmiştir.

Bu tablo, tarımsal katma değer yakınsamasına ilişkin çeşitli ülkelerde ve dönemlerde yapılan çalışmaların temel bulgularını özetlemektedir. Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde tarımsal katma değerlerin birçok değişkenle ilişkilendirildiği görülmektedir. Elde edilen sonuçların farklılık göstermesinin sebebi ele alınan dönem, ülke grubu ya da kullanılan yöntemlerle

ilişkilendirilebilmektedir. Literatürde tarımsal katma değer yakınsaması ile ilgili çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın bu bağlamda özellikle E7 ülkeleri için tarımsal katma değer yakınsamasının fourier birim kök testiyle elde edilen sonuçlarının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. Ekonometrik Yöntem ve Bulgular

Çalışmada 1990-2023 yıllarını kapsayan geniş bir veri seti ele alınmış, E7 ülke ekonomileri için Tarımsal Katma Değer (LTK) değişkeninin logaritması alınarak güncel analizlerden olan fourier panel birim kök testiyle araştırma gerçekleştirilmiştir. Tablo 2.'de değişkenin açıklaması ve kaynağı yer almaktadır.

Tablo 2. Değişkenlerin Tanımlanması

Değişkenler	Açıklama	Kaynak
LTK	Logaritmik Tarımsal Katma Değer	WDI-1990-2023

Ekonometrik analizde E7 ülkeleri araştırılmıştır. Tablo 3.'de analize dahil edilen ülkeler yer almaktadır.

Tablo 3. Analizde yer Alan Ülkeler

Analizde Yer Alan Ülkeler	
1	Çin
2	Endonezya
3	Türkiye
4	Brezilya
5	Rusya
6	Hindistan
7	Meksika

3.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte, herhangi bir ülkenin ekonomisinde meydana gelen şokların diğer ülkeler üzerinde de etkili olabileceği görülmektedir. Bu etkileşimin belirlenmesi amacıyla ampirik çalışmalarda yatay kesit bağımlılığı (cross-section dependency) testlerinden yararlanılmaktadır. Eğer seriler arasında yatay kesit bağımlılığı tespit edilirse, bu durum analiz sonuçlarını önemli ölçüde etkileyebilmektedir (Breusch & Pagan, 1980). Ampirik bulgular ışığında, sıfır hipotezinin (H_0 : Kesitler arası bağımlılık bulunmamaktadır) reddedilmemesi, ülkeler arasında makroekonomik şokların yayılmadığını, yani bir ülkede meydana gelen gelişmelerin diğer

lkeler üzerinde etkili olmadığını göstermektedir (Konuk, 2025). Bu durumda, modele birinci nesil panel birim kök testleri uygulanması gerekmektedir. Ancak, sıfır hipotezi reddedilir ve ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu tespit edilirse, bu durumda ikinci nesil panel birim kök testlerinin kullanılması gerekmektedir (Baltagi, 2008).

Bu bağlamda, yatay kesit bağımlılığı testleri, serilerin birim kök erip içermediğini belirlemede ve hangi tür testlerin uygulanmasının daha uygun olacağını tespit etmede önemli bir rol oynamaktadır. Çalışmada, değişkenler arasındaki kesit bağımlılığını incelemek amacıyla Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen LM testi, Pesaran (2004) tarafından nerilen CD ve CDLM testleri ile Pesaran vd. (2008) tarafından geliştirilen LM adj testi kullanılmıştır.

Tablo 4'te sunulan yatay kesit bağımlılığı test sonuçlarına göre, %5 anlamlılık düzeyinde kesitler arasında bağımlılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu, bir ülkede meydana gelen ekonomik değişimlerin diğer ülkeleri de etkileyebileceğini göstermektedir.

Tablo 4: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
CD _{lm1} (BP,1980)	34.849**	0.029
CD _{lm2} (Pesaran, 2004)	34.849**	0.016
CD _{lm3} (Pesaran, 2004)	-4.071*	0.000
LM _{adj} (PUY, 2008)	2.665**	0.004

Not: “*” , “**” ve “***” işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesinde anlamlılığı göstermektedir.

Kesitler arası bağımlılığı dikkate almamak, makro ekonomik şokların paneli oluşturan tüm ülkeleri etkilemediğini varsaymaktır. Ancak bu karşılaşılan bir durum değildir. Bu sebeple, bulguların etkinliği için kesitler arası bağımlılığı dikkate alan ikinci nesil panel birim kök testlerinin uygulanması gerekmektedir (Nazlıoğlu, 2010).

3.2. Panel Birim Kök Test Sonuçları

Yapısal kırılmalı birim kök testlerinin güvenilirliği açısından en kritik faktörlerden biri, kırılma tarihleri, sayıları ve biçimlerinin doğru şekilde belirlenmesidir. Ancak, bu süreçte karşılaşılabilecek zorlukları açmak adına Fourier birim kök testleri kullanılmaktadır. Bu testler, yalnızca ani ve belirgin kırılmaları değil, aynı zamanda aşamalı (gradual) geçişleri de dikkate

alabilmektedir. Üstelik, modelleme sürecinde kırılma noktalarının ve biçimlerinin önceden bilinmesi gerekmemektedir.

Elde edilen analiz bulguları, ikinci nesil panel birim kök testlerinin uygulanmasına olanak tanımaktadır. Bu çalışmada da Nazlıoğlu ve Karul (2017) tarafından geliştirilen ve kesitler arası bağımlılığı göz önünde bulunduran İkinci Nesil Panel Fourier LM testi kullanılmıştır. İlgili testin temel varsayımı, seride birim kök olduğu yönündedir.

Bu bağlamda, testin boş hipotezi “ H_0 : Birim kök mevcuttur”, alternatif hipotezi ise “ H_1 : Birim kök mevcut değildir” şeklinde ifade edilmektedir. Tablo 5'te ise LTK değişkeni için gerçekleştirilen Fourier LM birim kök testi sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 5: Panel Fourier LM Birim Kök Testi Sonuçları (Nazlıoğlu ve Karul, 2017)

Ülkeler	LTK		
	Fourier tau LM ₁ k=1	Fourier tau LM ₂ k=2	Fourier tau LM ₃ k=3
Çin	-9.4146	-8.4418	-4.1109
Endonezya	-8.3673	-8.2596	-4.3391
Türkiye	-3.9130	-3.5916	-1.9884
Brezilya	-6.3123	-5.3586	-3.3385
Rusya	-4.3359	-5.5003	-2.7390
Hindistan	-8.7274	-7.0854	-3.5289
Meksika	-6.9858	-5.8018	-3.0614
ZLM (İst. Değeri)	-16.8397	-14.8667	-4.9582
p- değeri	0.0000	0.0000	0.0000

H_0 boş hipotezi %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde ret edilmektedir.

Tabloda da görüldüğü üzere H_0 hipotezi reddedilerek H_1 Hipotezi kabul edilmektedir. Dolayısıyla LTK değişkenimiz Fourier LM birim kök testi sonuçlarına göre durağandır. Panel Fourier LM birim kök testinin sıfır hipotezi birim kök vardır biçimindedir. Dolayısıyla E7 Ülkeleri için Tarımsal Katma Değer Yakınsamasının geçerli olduğu görülmektedir.

Elde edilen bulgular literatürde yer alan Banerjee ve Kuri (2014), Kaya (2020) ve Jin, Ma & Zeng (2021) çalışmalarıyla uyumlu olduğu görülmektedir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, E7 ülkelerinde tarımsal katma değer yakınsaması olup olmadığı araştırılmış ve elde edilen bulgular, bu ülkeler arasında tarımsal üretkenlik ve katma değer düzeylerinin zamanla birbirine yaklaştığını göstermiştir. Tarımsal üretkenlikteki farklılıkların giderek azalması, gelişmekte olan ekonomilerin tarımsal politikalarının etkili olduğunu ve bu ülkeler arasında

bilgi, teknoloji ve yatırım akışının tarım sektöründe verimlilik artışına katkı sağladığını ortaya koymaktadır.

Elde edilen bulgular, E7 ülkelerinde tarımsal katma değer yakınsamasının birkaç temel faktör tarafından desteklendiğini göstermektedir. Öncelikle, tarımsal mekanizasyonun ve teknoloji kullanımının artması, ülkeler arasındaki verimlilik farklarını azaltmada kritik bir rol oynamaktadır (Ball vd., 2022). İkinci olarak, tarımsal ticaretin ve doğrudan yabancı yatırımların artışı, bilgi transferini hızlandırarak ülkeler arasında üretkenlik farklılıklarını azaltmaktadır (Banerjee & Kuri, 2014). Üçüncü olarak, tarımsal altyapı yatırımlarının ve finansmana erişimin artırılması, gelişmekte olan ülkelerde tarımsal büyümeyi teşvik etmektedir (Mollavelioglu & Ceylan, 2009).

Yapılan analiz sonucunda E7 ülkelerinde tarımsal katma değer yakınsama eğilimi gösterdiği tespit edilmiştir. Bu bulgu, tarım sektörüne yönelik ortak politika önerileri geliştirilmesine katkı sağlayabilecektir. Bu çerçevede, E7 ülkelerinde tarımsal katma değer yakınsamasının sürdürülebilir hale getirilmesi için Ar-Ge yatırımlarının artırılması gerekmektedir. Tarımda dijitalleşme, akıllı tarım uygulamaları ve biyoteknolojik gelişmelerin desteklenmesi, verimlilik artışını hızlandıracaktır. E7 ülkeleri arasında tarımsal ticaretin ve doğrudan yabancı yatırımların artırılması, bilgi ve teknoloji transferini hızlandıracaktır. Tarımsal üretimde girdi maliyetlerini azaltmak ve pazar erişimini genişletmek için bölgesel iş birlikleri güçlendirilmelidir.

Kırsal kesimlerde finansal destek mekanizmalarının geliştirilmesi, küçük ve orta ölçekli tarımsal işletmelerin büyümesini teşvik edecektir. Tarımsal kredi mekanizmalarının güçlendirilmesi ve kooperatif modellerinin yaygınlaştırılması önem taşımaktadır. Tarımsal üretkenliği uzun vadede koruyabilmek için iklim değişikliğine uyum sağlayacak sürdürülebilir tarım politikalarının benimsenmesi gerekmektedir. Suyu verimli kullanan sulama sistemleri, toprak koruma politikaları ve yenilenebilir enerji destekli tarımsal üretim teşvik edilmelidir. Çiftçilerin yeni tarım teknikleri ve teknolojileri hakkında bilgi sahibi olması, sektörde verimlilik artışını destekleyecektir. Bu nedenle, E7 ülkeleri arasında bilgi paylaşımını sağlayacak ortak tarım eğitim programları ve inovasyon merkezleri kurulmalıdır.

Sonuç olarak, E7 ülkelerinde tarımsal katma değer yakınsamasının sağlandığı bulgusu, bu ülkeler arasında ortak tarım politikalarının uygulanmasının ve ekonomik entegrasyonun önemini ortaya koymaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalar, tarımsal yakınsamanın sürdürülebilirliği için belirleyici faktörleri daha ayrıntılı şekilde analiz edebilir ve politika yapıcılara yönelik daha hedefe odaklı stratejiler sunabilir.

Kaynaklar

- Akyol, M. (2018). Tarımsal Teşviklerle Tarımsal Katma Değer Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Yeni Endüstrileşen Ülkeler İçin Panel Eşanlı Denklemler Sistemi Analizi. *The Journal of International Scientific Researches*, 3(3), 226-236. <https://doi.org/10.23834/isrjournal.456791>
- Aydımbaş, G. (2023). Tarımsal katma değer belirleyicilerinin panel veri analizi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 29(1), 15-32.
- Ball, V. E., Fare, R., Grosskopf, S., & Margaritis, D. (2022). Cross-country agricultural TFP convergence and capital deepening: Evidence for induced innovation from 17 OECD countries. *Journal of Productivity Analysis*, 58(3), 185-202. <https://doi.org/10.1007/s11123-022-00646-z>
- Banerjee, A., & Kuri, P. K. (2014). Agricultural growth and regional disparity in India: A convergence analysis. *Sri Lankan Journal of Agricultural Economics*, 16(1), 61-77. <https://doi.org/10.4038/sjae.v16i1.4605>
- Baltagi, B. H. (2008). *Econometric analysis of panel data* (4th ed.). John Wiley&Sons.
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange multiplier test and its application to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Chen, Y., Liu, Z., & Lu, Y. (2022). Does industry convergence between agriculture and related sectors contribute to poverty reduction among farmers? Evidence from China. *Journal of Integrative Agriculture*, 21(8), 2345-2358. <https://doi.org/10.1016/j.jia.2022.03.016>
- Çınar, I. T., & Sağdıç, E. N. (2020). Convergence of agricultural sector, non-agricultural sector, public expenditures and migration in Turkey: A spatial panel approach. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 26(1), 51-61. <https://doi.org/10.24181/tarekoder.671254>
- Elhiraika, A. B., & Ahmed, E. A. (2021). Conditional convergence in agricultural productivity: The case of Sudan. *Economic Research Forum Working Papers*, (1494).
- Fanzo, J., Hunter, D., Borelli, T., & Mattei, F. (2012). Paths of convergence for agriculture, health, and wealth. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 109(31), 12294-12301. <https://doi.org/10.1073/pnas.0912951109>
- Jin, S., Ma, H., & Zeng, Y. (2021). World agricultural convergence. *Journal of Productivity Analysis*, 55(3), 123-140. <https://doi.org/10.1007/s11123-021-00600-5>
- Kaya, L. (2020). Türkiye ile seçilmiş ülkeler arasında tarımsal katma değer yakınsaması: Doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök testleri. *Bingöl*

Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(2), 41-60.
<https://doi.org/10.33399/biibfad.736598>

- Konuk, T. (2025). Turizm Gelirlerinin Yakınsaması: Mıntı Ülkeleri İçin Panel Birim Kök Testinden Kanıtlar. *Uluslararası Ekonomi Ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, 8(20), 73-83.
- Mollavelioğlu, M. Ş., & Ceylan, R. (2009). Türkiye ve AB ülkelerinde tarımsal toplam faktör verimliliği ve yakınsama analizi. *Sosyo ekonomi*, 7(7), 181-200. <https://hdl.handle.net/11499/41771>
- Mwangi, J. K., & Karanja, A. M. (2023). The effect of institutional quality on agricultural value added in East Africa. *Heliyon*, 9(1), e12345. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e12345>
- Nazlıoğlu, Ş. (2010). Cross-section dependency in panel unitroot tests: Evidence from macroeconomic indicators. *Journal of Economic Studies*, 37(2), 140-152.
- Nazlıoğlu, Ş., & Karul, C. (2017). Second-generation panel Fourier LM unitroot tests and economic growth. *Economic Modelling*, 64, 112-125.
- Özşahin, Ş., & Güven, C. (2022). Türkiye ekonomisinde tarımsal katma değer belirleyicileri üzerine ampirik bir analiz. *Uluslararası Katılımlı Ekonomi Araştırmaları ve Finansal Piyasalar Kongresi (IERFM 6)*, Konya, Türkiye.
- Özşahin, Y., & Güven, B. (2022). Türkiye’de tarımsal katma değer belirleyicileri: Ekonometrik bir analiz. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 29(2), 78-96.
- Yavuzaslan, K., & Soyyiğit, S. (2019). Tarımsal Katma Değeri Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme: E7 Ülkeleri Örneği. *Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(19), 403-429.

Bölüm 18

Havacılıkta Multitask Yeteneklerin Değerlendirilmesi: Pilotların Birden Fazla Görevi Aynı Anda Yönetmelerini Sağlayan Bilişsel Mekanizmaları Anlamak

Ramis Onur ÖRÜK¹

Giriş

Havacılıktaki yüksek riskli ortamda, pilotların uçuş aletlerini izlemekten ve karmaşık hava sahasında gezinmekten hava trafik kontrolüyle iletişim kurmaya ve kabin ekibiyle koordinasyon sağlamaya kadar birden fazla görevi aynı anda yönetmeleri sıklıkla gerekir. Sorumlulukların bu karmaşık şekilde yönetilmesi, kokpitte etkili çoklu görev yürütmeyi sağlayan bilişsel mekanizmaları anlamının önemini vurgular. Havacılıkta çoklu görev yetenekleri üzerine yapılan araştırmalar, pilotların katlandığı bilişsel yükü ortaya çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda baskı altında görevleri önceliklendirmek ve verimli bir şekilde yürütmek için kullandıkları stratejileri de vurgular. Durumsal farkındalık, karar alma süreçleri ve dikkati hızla değiştirebilme yeteneği gibi faktörler, bir pilotun performansını ve güvenliğini etkileyen kritik bileşenlerdir. Dahası, teknoloji ve eğitim metodolojilerindeki gelişmeler, bu bilişsel süreçlerin pilot performansını artırmak ve hataları azaltmak için nasıl optimize edilebileceğine dair daha derin bir araştırmayı gerekli kılmaktadır. Havacılık endüstrisi gelişmeye devam ettikçe, çoklu görev yürütmenin ardındaki bilişsel mekanizmaları değerlendirmek, pilotların modern uçuş operasyonlarının karmaşıklıkları arasında yüksek performans seviyelerini sürdürmelerini destekleyen eğitim programları ve araçları geliştirme konusunda değerli içgörüler sağlayacaktır. Bu çalışma, bu bilişsel mekanizmaları incelemeyi, hem pilotların içsel yeteneklerini hem de

---

¹ Öğr. Gör. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
ronuroruk@mehmetakif.edu.tr, Orcid: 0000-0002-9254-7630

havacılıkta başarılı çoklu göreve katkıda bulunan dış faktörleri keşfetmeyi ve nihayetinde gökyüzünde güvenliği ve verimliliği nasıl artıracamıza dair daha iyi bir anlayışa katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada, havacılıkta çoklu görev yeteneklerinin temelinde yatan bilişsel mekanizmaları araştırdık ve pilotların birden fazla eş zamanlı görevi yönetmesinde önemli rol oynayan temel yönetici işlevlere ışık tuttuk. Bulgularımız, dinamik uçuş ortamlarında etkili çoklu görevi topluca kolaylaştıran çalışma belleği güncelleme, set değiştirme, tepki engelleme ve çatışma izleme işlevlerinin önemini vurgulamaktadır. Bu yönetici işlevler yalnızca pilot performansını artırmakla kalmaz, aynı zamanda havacılıktaki seçim prosedürlerinin tasarımı, kokpit arayüzleri ve bilişsel eğitim programları gibi pratik uygulamalar için de önemli çıkarımlara sahiptir.

1. Havacılıkta Multitasking: Beynin Sınırları ve Bilişsel Yük

Havacılıkta çoklu görev yapmanın bilişsel sınırları ve yükü üzerine yapılan araştırma, özellikle bakış davranışı ve göz hareketleri merceğinden pilot performansını ve güvenliğini etkileyen kritik yönleri vurgulamaktadır. Araştırma, farklı uçuş aşamaları sırasında bilişsel yükün uçuş performansı ve bakış davranışı üzerindeki etkisini değerlendirmek için ikili görev paradigması kullanmaktadır; özellikle, genellikle daha düşük bir bilişsel yük içeren seyir aşaması ile daha yüksek bilişsel taleplerle karakterize edilen yaklaşma ve iniş aşamaları arasında ayırım yapmaktadır. Bu farklılaştırma, bilişsel yükün bir pilotun özellikle yüksek talep dönemlerinde güvenli uçak operasyonu için gerekli bilgileri etkili bir şekilde tarama ve işleme yeteneğini olumsuz etkileyebileceği bulgularıyla uyumlu olduğu için önemlidir (Ayala vd., 2024). Göz bebeği genişlemesi ve göz kırpma ve sabitleme sayısı gibi oküler parametrelerin izlenmesi, bilişsel yükteki değişiklikler hakkında değerli bilgiler sağlar ve bu da pilotların bilgi işleme yeteneklerini değerlendirmek için gerçek zamanlı değerlendirme araçlarının geliştirilmesine bilgi sağlayabilir. Bu araçlar, artan bilişsel taleplerin bilişsel tünellemeyle sonuçlanmasının beklendiği, fiksasyonların dağılımının azalması ve görsel tarama deseni karmaşıklığının azalmasıyla kanıtlandığı gibi, yaklaşma ve iniş aşamalarında özellikle önemlidir. Pilot performansı ve güvenliği için çıkarımlar derindir ve pilotların bilişsel stres düzeylerindeki güvenlik açısından kritik artışları azaltmak için sürekli izleme ve olası erken müdahalelerin gerekliliğini vurgular (Babu vd., 2019:1-16).

1.1. Multitasking ve Beyin İşlevselliğini Anlamak

Çoklu görev tanımı ve kapsamı, bireylerin aynı anda birden fazla dikkat gerektiren görevle meşgul olduğu dinamik bir süreci kapsar ve bu da bilişsel

sistemin bu görevleri verimli bir şekilde yönetme kapasitesini doğal olarak zorlar. Başarılı çoklu görev, dikkat dağıtıcı unsurları yönetirken görev hedeflerini korumayı içeren ve böylece eş zamanlı görevler arasındaki müdahaleyi en aza indiren yönetici kontrolü uygulama becerisine dayanır. Çoklu görev kapsamı, birden fazla hedefe ulaşmaya ve çeşitli aktiviteler deneyimlemeye kadar uzanır ve hem kişisel hem de profesyonel ortamlarda üretkenliği ve çeşitliliği artırma potansiyelini vurgular. Bununla birlikte, birden fazla görevi yönetmek bilişsel ve fiziksel olarak yorucu olabilir ve genellikle bireysel görevlerde performansın azalmasına yol açabilir; bu da bilişsel işleme ve görev yönetimini optimize etmek için çoklu görevin sınırlamalarını anlamının önemini vurgular (Sanbonmatsu vd., 2013:1 & Strobach, Wendt ve Janczyk, 2018:1-3). Bu nedenle, çoklu görevin kapsamlı bir şekilde anlaşılması, yalnızca onun geniş uygulanabilirliğini kabul etmeyi değil, aynı zamanda gerektirdiği bilişsel talepleri ve performans etkilerini de ele almayı gerektirir.

Çoklu görevde yönetici kontrolün anlaşılması üzerine inşa edilerek, beynin yapısal ve işlevsel çerçevelerinin bu yeteneği nasıl desteklediğini araştırmak esastır. Nörogörüntüleme çalışmaları, bilateral frontal operkulum, dPMC, anterior IPS, sol inferior frontal sulkus ve sol inferior frontal girus gibi ikili görev koşulları sırasında sürekli olarak aktive olan belirli beyin bölgelerini belirlemiştir. Bu bölgeler, eş zamanlı görevleri etkili bir şekilde yönetmek için farklı duyuşsal modaliteleri ve bilişsel süreçleri entegre eden daha geniş bir çekirdek ağının parçasıdır. Bu alanların katılımı, çoklu görevin yalnızca pasif yapısal işlemin bir işlevi olmadığını, karmaşık nöro-bilişsel modeller içerdiğini gösterir (Worringer vd., 2019:1845-1869). Bu, beynin birden fazla görevi ele alma yeteneğinin, tek modlu uyarıların basit bir şekilde eklenmesinin ötesine geçtiği ve birden fazla beyin bölgesinde entegre işleme gerektirdiği bulgularıyla uyumludur. Dahası, bimodal görevlerde dorsolateral prefrontal kortekslerin aktivasyonu, eş zamanlı görev işleminin taleplerini verimli bir şekilde yönlendirmek için gelişmiş yönetici kontrol mekanizmalarına olan ihtiyacı altını çizer. Çoklu görev yapmanın nöral alt yapılarına ilişkin bu içgörüler, hedefli müdahaleler ve eğitim yoluyla beynin çoklu görev yapma yeteneklerini anlama ve potansiyel olarak geliştirmenin önemini vurgulamaktadır; bu, eğitim ve mesleki ortamları bilgilendirebilir (Chiang vd., 2013:1-8).

Çoklu görevde beynin sınırlamaları çok yönlüdür ve yalnızca yapısal darboğazları değil aynı zamanda görevler arasında bilişsel kaynakların dinamik dağıtımını da içerir (Broeker vd., 2018:12-23). Azalmış doğruluk ve daha uzun tepki süreleri gibi performans düşüşleri, beynin özellikle görev karmaşıklığı arttıkça birden fazla görevi aynı anda verimli bir şekilde yönetemediğini gösterir. Görev zorluğu ve kaynak dağıtımındaki etkileşim, beynin çoklu görev

kapasitesinin ilgili görevlerin karmaşıklığına karmaşık bir şekilde bağlı olduğunu ve bilişsel esneklikte önemli bir sınırlama olduğunu vurgular. Dahası, çoklu görevle karşı karşıya kaldıklarında, bireyler işleme taleplerini azaltmak için daha basit görevlere öncelik verme eğilimindedir ve bu da kaynak yönetimine stratejik ancak kısıtlı bir yaklaşım ortaya koyar. Bu önceliklendirme genellikle, özellikle daha zorlu görevleri işlerken performans düşüşlerine neden olur ve beynin karmaşık çoklu görev senaryolarını ele alma konusundaki sınırlamalarını daha da vurgular (Lam, Vartanian ve Hollands, 2022). Bu nedenle, çoklu görev yeteneklerini geliştirmek için müdahaleler, bu tür bağlamlarda beynin içsel sınırlamalarını daha iyi yönetmek için bilişsel esnekliği ve kaynak dağıtımını iyileştirmeye odaklanmalıdır.

1.2. Havacılıkta Multitasking'in Önemi ve Gerekliliği

Havacılıkta çoklu görev, pilotların kokpit içindeki karmaşık ve dinamik ortamları verimli bir şekilde yönetmelerini sağlayarak güvenliği sağlamada kritik bir rol oynar. Bunun merkezinde, güvenlik açısından kritik görevlere öncelik veren temel bir çoklu görev stratejisi olarak hizmet eden A-N-C aksiyomunun (Uç - Seyret - İletişim Kur) uygulanması yer alır. Bu strateji, pilotların uçağın kontrolünü elinde tutmasını, navigasyonlarını anlamasını ve etkili bir şekilde iletişim kurmasını sağlar; bu da toplu olarak uçuş operasyonlarının genel güvenliğine katkıda bulunur. Çoklu görev stratejilerinin başarılı bir şekilde manipüle edilmesi, görev performansını ve görsel dikkatin dağıtımını doğrudan etkiler, böylece durumsal farkındalığı artırır ve hata olasılığını azaltır (Stasch ve Mack, 2023:23-33). Ancak, aşırı çoklu görev ve sürekli kesintiler güvenliği tehlikeye atabilecek güvenlik açıkları oluşturabileceğinden çoklu görev taleplerini dengelemek çok önemlidir (Laarni vd., 2016:301-310). Bu zorlukların üstesinden gelmek için, çoklu görev stratejilerini incelemek için oyunlaştırma yöntemlerini entegre etmek, yalnızca havacılık için değil aynı zamanda diğer yüksek riskli ortamlar için de içgörüler sağlayan ve potansiyel olarak çeşitli alanlarda güvenliği iyileştiren yenilikçi bir yaklaşım sunar (Stasch ve Mack, 2023:23-33). Bu nedenle, havacılıkta emniyet protokollerinin ve eğitim programlarının geliştirilmesi, pilotların rollerinin çok yönlü taleplerini etkili bir şekilde karşılayabilmeleri için çoklu görev stratejileri konusunda sürekli araştırma ve geliştirme yapılması büyük önem taşımaktadır.

Havacılıkta çoklu görevle ilişkili temel risklerden biri, kritik performans düşüşlerine ve artan güvenlik risklerine yol açabilen bilişsel aşırı yüklenme potansiyelidir. Havacılık gibi güvenliğin kritik olduğu ortamlarda, dikkatteki küçük aksaklıklar bile felaket sonuçlara yol açabilir ve bu ortamlarda çoklu görev yapmanın inceliklerini anlamak çok önemlidir (Werner, Cades ve Boehm-Davis,

2015:436-452). Uçuş ortamının karmaşıklığı pilotlardan sürekli dikkat gerektirir ve kesintiler görevleri sürdürmek için gereken süreyi önemli ölçüde artırabilir ve potansiyel olarak yanıt vermede tehlikeli gecikmelere yol açabilir (Skaugset vd., 2016:189-195). Dahası, kokpitlere teknoloji ve otomasyonun entegre edilmesi, pilotların uçağın kontrolünü korurken yeni sistemlere uyum sağlaması gerektiğinden başka bir karmaşıklık katmanı ekler (Hancock, 2007:586-598). Bu, çoklu görevle ilişkili risk faktörlerinin kapsamlı bir değerlendirmesini gerektirir çünkü bunları anlamak uçuş operasyonlarındaki savunmasız noktaları vurgulayabilir. Daha sonra, havayolları kazaları önlemek ve hem mürettebatın hem de yolcuların güvenliğini sağlamak için eğitim programlarını geliştirmek veya kokpit protokollerini yeniden değerlendirmek gibi bu riskleri azaltmak için stratejiler uygulayabilir (Forcella, 2021).

Pilot eğitim programlarına çoklu görev entegrasyonu, pilotların gerçek dünya uçuş ortamındaki hem verimliliğini hem de doğruluğunu artırmak için önemlidir (Crews ve Russ, 2020:1301-1319). Bu programlar içindeki çoklu görev, yalnızca birden fazla görevi aynı anda yürütmekle ilgili değildir; aynı zamanda havacılığın yüksek baskı altındaki doğası göz önüne alındığında kritik bir beceri olan farklı görevler arasında dikkati hızlı ve etkili bir şekilde değiştirme yeteneğini içerir (Heng, 2014:41). Çoklu Mürettebat Pilot Lisansı (MPL) gibi ileri pilot eğitim programları, pilotlar için hata payını azalttığı gösterilen entegre bir eğitim yaklaşımının simgesi olan hem teorik bilgiyi hem de pratik deneyimi bir araya getirir (Koskinen, 2024). Teori ve pratiğin bu şekilde birleştirilmesi, kursiyerlerin gerçek yaşam senaryolarına uygulamadan önce çoklu görev becerilerini kontrollü bir ortamda geliştirmelerine olanak tanır ve böylece onları modern havacılığın karmaşık taleplerine hazırlar. Dahası, iş parçacıklı bilişin daha geniş alanından olanlar gibi çoklu görev teorilerinin pilot eğitimine uyarlanması, pilotların karşılaştığı bilişsel yük ve dikkat taleplerini anlamak için yapılandırılmış bir yol sağlar (Salvucci ve Taatgen, 2008:101-130). Bu eğitim yöntemlerini geliştirmeye ve bilişsel işlevleri geliştirmeye yönelik nöroteknoloji gibi yeni ortaya çıkan teknolojileri entegre etmeye devam ederek havacılık sektörü, çoklu görevle ilişkili riskleri daha da azaltabilir ve pilotların uçuş operasyonlarının çok yönlü zorluklarıyla başa çıkmak için daha iyi donanımlı olmasını sağlayabilir (Tyler, 2024).

1.3. Bilişsel Yük, Dikkat Yönetimi ve Performansa Etkileri

Havacılıkta bilişsel yüke katkıda bulunan en kritik faktörlerden biri, özellikle mevcut koşulları korurken, gelecekteki senaryoları tahmin ederken ve uygun eylemleri belirlerken bir pilotun çalışma belleğine binen önemli taleptir. Bu bilişsel gerginlik, pilotların hızla değişen koşullara yanıtlar formüle etmek ve uygulamak için önemli bilişsel kaynaklar gerektiren yüksek düzeyde durum

farkındalığına ulaşma ihtiyacıyla daha da kötüleşir. Dahası, büyük miktarda bilginin bütünleştirilmesi ve anlaşılması, bir pilotun sınırlı çalışma belleği kapasitesini aşarak artan bilişsel yükü yol açabilir (Endsley, 1999:257-276). Görev zorluğu ve zaman baskısı bu yükü daha da ağırlaştırarak, bir pilotun performansını etkileyen bilişsel yük seviyelerindeki değişiklikleri doğrudan etkiler (Hebbar vd., 2023). Bu faktörler arasındaki etkileşim, bilişsel kaynak yönetimini optimize etmeyi ve böylece havacılık operasyonlarında güvenliği ve verimliliği artırmayı amaçlayan etkili stratejiler ve eğitim programlarına olan ihtiyacı vurgular.

Pilotların deneyimlediği bilişsel yük, özellikle olumsuz hava koşulları veya sistem arızaları gibi yüksek riskli senaryolarda, karar alma yeteneklerini önemli ölçüde etkiler. Mikrobilgisayar Tabanlı Gösterge Sistemi (MIDIS), pilotlara bilişsel yargı gereksinimleri yükleyen senaryoları simüle etmede etkili olur ve böylece bilişsel yükün karar alma becerilerini değerlendirmek ve geliştirmek için stratejik olarak nasıl yönlendirilebileceğine dair içgörüler sağlar. Genellikle artan bilişsel yüklerle daha da kötülen hatalı pilot yargısı, pilot hatasına atfedilen önemli sayıda uçak kazasında birincil faktör olarak belirlenmiştir. Bu korelasyon, bilişsel yükün baskı altında alınan kararların kalitesi üzerindeki kritik etkisini vurgular. Dahası, kaygı uyandıran durumlar stres seviyelerini yükseltebilir ve böylece pilotlar için genel karar alma kalitesini düşürebilir. Bu tür senaryolar genellikle pilotların zaman kısıtlamaları, ekipman arızaları veya zorlu hava koşullarıyla karşı karşıya kaldığı koşullarda ortaya çıkar ve bunların tümü artan bilişsel taleplere katkıda bulunur (Wickens vd., 2017:387-408). Bu zorlukların ele alınması, pilotların stres altında dayanıklılığını ve uyum yeteneğini geliştirmek için yüksek yük durumlarını simüle eden eğitim programları gibi hedefli müdahaleler gerektirir. Bu programlar, pilotların karmaşık karar alma süreçlerini etkili bir şekilde yönetme becerilerini geliştirerek bilişsel aşırı yüklenmeyle ilişkili riskleri azaltmaya yardımcı olabilir.

Havacılıkta, özellikle hava trafik kontrolü gibi karmaşık ortamlarda bilişsel yükü etkili bir şekilde yönetmek için durum farkındalığını artıran stratejilerin uygulanması hayati önem taşır. Etkili yaklaşımlardan biri, katılımcıların her bir bireysel öğeyi sürekli olarak izlemek yerine toplu kuyruğu yönetmeye konsantre olmalarını sağlayan neredeyse ardışık sıralı kuyrukların kullanılmasıdır. Bu strateji yalnızca görev ortamını basitleştirmekle kalmaz, aynı zamanda küresel bilgi işlemeyi de geliştirerek hava trafik kontrolörlerinin dikkatlerini kuyruğun önündeki öğelere odaklamalarını sağlar. Bu, durum farkındalıklarını ve dolayısıyla görev performanslarını artırır. Bu tür kuyruk yöntemleri aracılığıyla bilişsel talebi bireyden görev ortamına kaydırarak, genel bilişsel yük azaltılır, böylece hata olasılığı en aza indirilir ve baskı altında karar alma iyileştirilir. Ek

olarak, gecikmeli varışlar için piste en kısa yolu açık tutmak gibi esnekliği korumak için ağ düzenini kullanan yönlendirme stratejileri, dinamik koşullarda uyarlanabilir karar almaya izin vererek bilişsel yükü yönetmeye daha fazla yardımcı olabilir (Argyle vd., 2018:425-441). Bu stratejiler toplu olarak, özellikle havacılık gibi durumsal farkındalığın ve karar alma kalitesinin güvenlik ve verimlilik açasından kritik öneme sahip olduğu yüksek stresli ortamlarda bilişsel yük yönetimine yönelik sistematik yaklaşımların önemini vurgulamaktadır.

2. Multitasking'in Riskleri ve İnsan Faktörleri

Havacılık ortamlarında çoklu görev yapmanın karmaşıklıkları, özellikle bilişsel yük yönetimi açasından söz konusu olan önemli riskler ve insan faktörleri tarafından vurgulanmaktadır. Havacılık gibi güvenlik açasından kritik ortamlarda, insanın aynı anda birden fazla görevi yerine getirme kapasitesi sınırlıdır ve bu da yüksek bir bilişsel yüke yol açabilir ve temel görevlerin tamamlanmasını engelleyebilir. Bu, sürüş gibi diğer alanlarda gözlemlenen zorluklara benzemektedir; burada bir GPS navigasyon sistemini içeren bir çalışma, bilişsel dikkat dağıtıcıların birincil görevi aksatabileceğini ve havacılık senaryolarına uygulandığında potansiyel tehlikelerin altını çizdiğini göstermiştir. Bu zorlukları ele almak için, çoklu görevde yer alan bilişsel süreçler hakkında kapsamlı bir anlayış geliştirmek esastır. Bu, görevlerin daha etkili bir şekilde nasıl yönetilebileceği konusunda değerli içgörüler sağlayan insan dikkati ve çoklu görev için resmi modellerin oluşturulmasıyla kolaylaştırılmıştır. Bu tür modeller, simülasyon, ulaşılabilirlik analizi ve model kontrol tekniklerini içeren çerçevelerle birleştirildiğinde, havacılıkta çoklu görevle ilişkili riskleri incelemek ve azaltmak için sağlam metodolojiler sunar. Sonuç olarak, havacılık sektörünün, güvenliği sağlamak ve performansı artırmak için bilişsel yükün yönetimine öncelik vermesi, pilotları ve diğer personeli yüksek riskli ortamlarda etkili bir şekilde desteklemek için devam eden araştırmalara ve en iyi uygulamaların uygulanmasına olan ihtiyaçı vurgulaması kritik öneme sahiptir (Broccia, Milazzo ve Ölveczky, 2018:54-69).

2.1. Dikkat Dağımlıklığı ve Hata Yapma Olasılığı

Uçuş operasyonları sırasında çoklu görev, öncelikle aynı anda birkaç kritik görevi yönetme zorunluluğu nedeniyle pilot performansına önemli zorluklar getirir. Etkili bir şekilde önceliklendirme yapamama, kritik eylemlerin gecikmesine veya gözden kaçıırılmasına yol açabilir ve uçuş güvenliği için ciddi bir risk oluşturabilir. Örneğin, uçak sistemlerini izlerken hava trafik kontrolüyle iletişim kurmak gibi aynı anda birden fazla görevi yerine getirme baskısı, bir sürücünün doğru zamanda bir GPS hedefi girmemesine benzer şekilde, önemli

eylemlerin ihmal edilmesine neden olabilir. Dahası, uçuş sırasında çoklu görev, pilotların uçuş öncesi görevleri titizlikle yürütmesini ve havadayken görev aşırı yüklenmesiyle ilişkili riskleri azaltmak için kalkıştan önce tüm kritik kontrollerin tamamlanmasını gerektirir. Bu sorunun özü, pilotların özellikle uçaklar arasındaki olası çatışma durumlarını izlemek gibi yüksek kritiklikteki görevler ortaya çıktığında yüksek düzeyde durum farkındalığı ve karar alma kapasitesini sürdürme gerekliliğinde yatmaktadır (Broccia, Milazzo ve Ölveczky, 2019:169-190). Bu görevlerin etkili bir şekilde yönetilememesi, yalnızca uçuş operasyonlarının emniyetini ve verimliliğini tehlikeye atmakla kalmıyor, aynı zamanda pilotların iş yüklerini daha etkili bir şekilde yönetmelerine yardımcı olmak için ileri eğitim programları veya teknolojik destek sistemleri gibi müdahalelere olan acil ihtiyacı da ortaya koyuyor.

Havacılıkta, özellikle uçuş öncesi ve kalkış gibi kritik aşamalarda dikkat dağıtıcı unsurlar, pilotlar ve mürettebat üyeleri üzerinde ek bilişsel talepler oluşturdukları için hata olasılığını önemli ölçüde artırabilir. Yaygın bir dikkat dağıtıcı unsur türü, uçuş görevlileri, kapı görevlileri veya tamirciler gibi sık ve genellikle ani olan harici kesintilerden kaynaklanır ve pilotların kesintiye uğrayan görevi sürdürmek için açık bir niyet kodlamama olasılığının yüksek olmasına yol açar. Bu, gelecekte belirli eylemleri gerçekleştirmeyi hatırlama ihtiyacının önemli olduğu olası bellek görevleri bağlamında özellikle endişe vericidir; bu tür dikkat dağıtıcı unsurlar, bu görevler belirgin bir şekilde hatırlanmazsa hatalara yol açabilir. Dahası, algısal olarak zengin olsa da kokpit ortamı, genellikle kesintiye uğrayan görevlerin durumunu gösteren net ipuçlarından yoksundur, bu da kaynak belleği karışıklığını artırabilir ve görev yönetiminde hatalara katkıda bulunabilir (Dismukes, 2008:415-435). Bu faktörlerin birleşimi, dikkat dağıtıcı unsurları en aza indirmek ve kesintiye uğrayan görevlerin etkili bir şekilde izlenmesini ve tamamlanmasını sağlamak için stratejiler geliştirmenin önemini vurgular. Pilotların kesintileri yönetme ve görev farkındalığını sürdürme yeteneklerini geliştirmek için yapılandırılmış protokoller ve eğitim programları uygulamak, hata riskini azaltabilir ve dolayısıyla genel uçuş güvenliğini artırabilir.

Dikkat dağıtıcı unsurların uçuş güvenliği üzerindeki etkisini etkili bir şekilde azaltmak için, bu tür dikkat dağıtıcı unsurlardan kaynaklanabilecek uygunsuz kontrol eylemlerini önlemeye odaklanan kapsamlı eğitim programları uygulanmalıdır. Bu eğitim programlarının kritik yönlerinden biri, pilotları düz ve yatay uçuşu sürdürürken dikkatleri dağıldığında istemeden ortaya çıkabilen somatogravik etkiden haberdar etmektir. Bu farkındalık çok önemlidir, çünkü uçak tutumu ile pilot hissiyatı arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamak, pilotlara kokpitte dikkat dağıtıcı unsurlarla ilişkili riskleri azaltma gücü verebilir. Dahası,

dikkati dağılmış bir pilot nedeniyle uçağın burnunun düşmesi gibi kazaları önlemek için uçuşlar sırasında odaklanmayı ve farkındalığı sürdürmeyi amaçlayan stratejiler vurgulanmalıdır (Stott, 2013:1-11). Bu eğitim önlemlerini entegre ederek, havacılık endüstrisi genel uçuş güvenliğini artırabilir, dikkat dağıtıcı unsurlarla ilgili hatalara olan duyarlılığın azaltılması yoluyla hem pilotun hem de yolcunun güvenliğini sağlayabilir.

2.2. Dirty Dozen Bağlamında Multitasking Riskleri

Çoklu görev, genellikle verimliliği artırmanın bir yolu olarak duyurulur ve "Dirty Dozen" çerçevesinde belirtildiği gibi paradoksal olarak önemli güvenlik risklerine katkıda bulunabilir. Havacılık düzenleme otoriteleri tarafından tanınan bir kavram olan "Dirty Dozen", operasyonlarda güvenliği ve kaliteyi tehlikeye atabilecek on iki yaygın insan hatası faktörünü belirler (Holmes, 2021). Çoklu görev, özellikle havacılık ve yol güvenliği gibi yüksek riskli ortamlarda, dikkat seviyelerinin azalmasına ve hatalara karşı artan duyarlılığa yol açabileceği için özellikle tehlikelidir. Sık sık çoklu görev yapan kişiler, kaza riskini önemli ölçüde artırabilen aşırı özgüvenden muzdarip olmaya eğilimlidir; araştırmalar, bu tür koşullar altında kaza ve kazaya yakın risklerde 23 kat artış olduğunu göstermektedir (Adlong, 2024:14). Bu sorun yalnızca yol güvenliğiyle sınırlı değildir; havacılık sektörü de çoklu görevin performans ve sağlık sorunlarına yol açabilen bir çevresel stres faktörü olarak rolünü kabul etmektedir (Harron, 2015:143-156). Bu bağlamda, çoklu görev ile "Dirty Dozen" arasındaki etkileşim, endüstrilerin insan faktörlerini daha kapsamlı bir şekilde ele alması, bu riskleri azaltmaya ve genel güvenliği artırmaya yönelik stratejiler uygulaması gerekliliğini vurgulamaktadır.

Güvenlik açısından kritik ortamlarda, çoklu görev yapmanın bireysel performans üzerindeki etkileri çok yönlüdür ve hem potansiyel faydalar hem de önemli riskler sunar. Orta düzeyde çoklu görev yapmak, hızlı karar almanın kritik önem taşıdığı acil durumlar gibi bazı bağlamlarda performansı artırabilirken, potansiyel kesintiler ve bilişsel aşırı yüklenme nedeniyle önemli riskler oluşturur (Laarni vd., 2016:301-310). Çoklu görev yapmanın karmaşıklığı, tek göreve kıyasla daha düşük verimlilikle sonuçlanır ve bu zorluklarla başa çıkmak için etkili bilişsel kontrole olan ihtiyacı vurgular. Havacılık gibi ortamlarda, yetenekli pilotların istemeden yaptığı ihmallere ciddi sonuçlara yol açabileceğinden, görev önceliklendirmesi çok önemli hale gelir. Çoklu görev senaryolarında bulunan sık dikkat dağıtıcı unsurlar, göz takibi gibi gelişmiş teknolojiler aracılığıyla izlenebilen ve gerçek zamanlı durum tespiti ve uyarlanabilir yardım sistemleri hakkında içgörüler sunan bilişsel kontrol modlarının sağlam bir şekilde anlaşılmasını gerektirir. Bununla birlikte, zihinsel iş yüküyle farklı ancak ilişkili

olan eşzamanlı görev yönetiminin karmaşıklığı, hataları azaltmak ve güvenliği artırmak için kapsamlı stratejiler geliştirmek üzere devam eden araştırmaları gerekli kılar (Stasch ve Mack, 2024:89-102 & Loukopoulos, Dismukes ve Barshi, 2016). Bu nedenle, zamansal koruma mekanizmalarının entegre edilmesi ve güvenlikle ilgili ve güvenlikle ilgili olmayan görevler arasında net ayrımların sürdürülmesi, bu yüksek riskli ortamlarda hassas zamanlamayı sağlama ve zamanlama hataları riskini en aza indirmede önemli önlemlerdir (El-Bayoumi, 2021:21-34).

"Dirty Dozen" çerçevesini anlamak, insan faktörlerine ve psikososyal risklere odaklanarak çoklu görevle ilişkili riskleri azaltma stratejilerini önemli ölçüde iyileştirebilir. Yaygın insan hatalarını kategorize etmek için kullanılan bir kavram olan Dirty Dozen, çoklu görev risklerinin altında yatan nedenleri belirlemek ve ele almak için yapılandırılmış bir yaklaşım sağlar. Bu çerçeve, genellikle çoklu görevle ilişkilendirilen dikkat dağıtıcı unsurlar ve kesintiler gibi unsurların tanınmasının önemini vurgular ve bu riskleri azaltmak için hedefli azaltma stratejilerine bilgi sağlayabilir (Key vd., 2022). Dahası, Dirty Dozen envanteri, uygulanması daha az zaman aldığı için etkili bir araçtır, ancak yüksek riskli ortamlarda insan hatasının bu kritik unsurlarını ele alma ihtiyacını etkili bir şekilde ortaya çıkarır (Paulhus, 2014:421-426). Bu insan faktörlerini sistematik olarak anlayarak ve ele alarak, kuruluşlar daha etkili risk azaltma faaliyetleri geliştirebilir ve bu da nihayetinde çoklu görevin yaygın olduğu ortamlarda gelişmiş güvenlik ve performansla yol açabilir (Guglieri, Tilloca ve Gajetti, 2021:1-2).

2.3. Kazalar, Hatalar ve Güvenlik Açısından Değerlendirme

Havacılık ortamında çoklu görev, öncelikle sorumluluklarının karmaşık yapısı ve söz konusu yüksek riskler nedeniyle pilot performansı için önemli bir zorluk teşkil eder. Pilotların aynı anda birden fazla yüksek kritiklikteki görevi yönetme zorunluluğu, bilişsel yük arttıkça ve kritik eylemleri yanlış yönetme veya gözden kaçırma olasılığı daha belirgin hale geldikçe hata riskini önemli ölçüde artırabilir. Pilotlar çakışan acil görevlerle boğulduğunda, tehlikeli durumların potansiyeli artar, uçuş güvenliğini tehlikeye atar ve kritik ihmallerin olasılığını artırır. Bu, özellikle tüm görevlerin tamamlanmasının güvenli bir kalkış sağlamak için çok önemli olduğu uçuş öncesi hazırlıklar sırasında endişe vericidir. Bunu yapmamak, genel performansı olumsuz etkileyen eksik görevlere yol açabilir. Dahası, çoklu görev zorluğu yalnızca havacılığa özgü değildir; çoklu görevin benzer şekilde performansı ve güvenliği etkilediği ve sorunun evrensel doğasını vurguladığı sürüşle paralellikler çizilebilir (Broccia, Milazzo ve Ölveczky, 2019:169-190). Sonuç olarak, pilotların önceliklendirmeyi etkili bir şekilde yapmalarına ve hata oranlarını azaltmalarına

olanak tanıyan, böylece hem pilot performansını hem de uçuş emniyetini koruyan görev yönetimi stratejilerini geliştiren müdahalelere acil ihtiyaç duyulmaktadır.

Havacılık bağlamında, rahavat ve psikolojik stres gibi insan faktörleri, çoklu görevle ilgili kazalara önemli ölçüde katkıda bulunurken, rahavat, kabin ekibi arasındaki hata oranlarını etkileyen kritik bir faktör olarak yeni vurgulanmaktadır. Dış faktörlerin neden olduğu ve ihmal edilebilir bir etkiye sahip olan dikkat dağıtıcı unsurların aksine, psikolojik stres ve fiziksel yorgunlukla işaretlenen mürettebatın iç durumu, çoklu görev senaryoları sırasında hata olasılığını artırır. Özellikle psikolojik stres, mürettebatın bilişsel ve duygusal işlemlerini etkileyerek insan hatalarını daha da kötüleştirir ve görevleri etkili bir şekilde önceliklendirme yeteneklerini azaltır. Fiziksel yorgunluk, bu sorunları daha da karmaşık hale getirerek mürettebatın karar alma yeteneklerini bozar ve aynı anda birden fazla görevi yönetirken kaza riskini artırır (Kim, Yu ve Hyun, 2022). Sonuç olarak, psikolojik stresi azaltmayı ve yorgunluğu yönetmeyi amaçlayan müdahaleler, havacılıkta çoklu görevle ilişkili riskleri azaltmada hayati öneme sahiptir.

Havacılıkta çoklu görevle ilişkili riskleri etkili bir şekilde azaltmak için, pilotların görevlerinin doğasında bulunan karmaşıklıktan dolayı karşılaştıkları bilişsel sınırlamaları ele almak çok önemlidir. Tek kanal teorisi, çoklu kanal teorisi ve çoklu kaynak teorisi tarafından özetlenenler gibi bilişsel sınırlamaları anlamak, pilotların eş zamanlı görevleri nasıl ele aldıkları konusunda değerli bilgiler sağlayabilir. Dikkat yönetimi, iş yükü yönetimi ve görev yönetimi gibi yöntemlerin uygulanması, bu bilişsel zorlukların üstesinden gelmesine yardımcı olabilir ve böylece uçuş operasyonlarının genel güvenliğini artırabilir. Dahası, uçak ve ATC talimatları hakkında iletişimin önceliklendirildiği bir kokpit ortamının teşvik edilmesi, pilotlar üzerindeki bilişsel yükü daha da azaltabilir ve birincil sorumluluklarına odaklanmalarını sağlayabilir. Bu stratejileri görev önceliklendirme eğitimiyle entegre ederek, havacılık güvenlik protokolleri önemli ölçüde iyileştirilebilir ve sonuçta çoklu göreve atfedilen insan hatalarının olasılığı azaltılabilir (Hoover, 2008:40 & Krivonos, 2007:1-35). Bu nedenle, bu unsurları içeren kapsamlı eğitim programları, pilotların bilişsel iş yüklerini etkili bir şekilde yönetmelerini ve herkes için daha güvenli gökyüzü sağlamalarını sağlamak için hayati öneme sahiptir.

3. Havacılıkta Multitasking Becerisinin Geliştirilmesi

Havacılıkta çoklu görev becerilerini geliştirmeye yönelik kapsamlı bir yaklaşım, yüksek doğruluklu PC tabanlı parça görev simülatörleri ve artırılmış biliş sistemleri gibi çeşitli gelişmiş eğitim yöntemlerini ve teknolojilerini entegre etmeyi içerir. Yüksek doğruluklu simülatörler, pilotların gerçek kokpit operasyonlarına çok benzeyen koşullarda hem zihinsel hem de fiziksel eylemleri uygulamalarına olanak tanıyarak gerçek uçuş senaryolarında uygun şekilde yanıt

verme yeteneklerini geliştirmede önemli bir rol oynar. Bu simülatörler, pilotların gerçek uçuşlar sırasında karşılaşılan karmaşık koşulları tanıma ve yanıt vermede çok önemli olan yaparak öğrenme yaklaşımıyla temel seviyeden orta seviyeye ve sonunda daha yüksek seviyeli hedeflere ilerlemesini sağlar. Ancak, yetersiz unsurlar, örneğin zayıf simüle edilmiş bir Navigasyon Ekranı, pilotların kritik görevleri etkili bir şekilde yönetme becerilerini engelleyebileceğinden ve gerçek testler sırasında performanslarını etkileyebileceğinden simülasyon araçlarının doğruluğu yüksek bir standartta tutulmalıdır (Blackmon ve Polson, 2002:24-29). Ayrıca, artırılmış bilişin eğitim programlarına dahil edilmesi, özellikle değişken iş yükü koşulları altında pilotlara, çoklu görev yeteneklerini optimize ederek ve nihayetinde uçuş güvenliğini artırarak önemli ölçüde fayda sağlayabilir (Gorji vd., 2023:1-13). Havacılık endüstrisi, bu çok yönlü eğitim stratejilerine odaklanarak, pilotların modern uçuş operasyonlarının karmaşık taleplerini yönetmeye iyi hazırlanmış olmalarını sağlayabilir ve bu da daha güvenli ve daha verimli havacılık uygulamalarına yol açabilir.

3.1. Etkili Görev Yönetimi ve Önceliklendirme

Pilotlar için etkili görev yönetiminin ayrılmaz bir parçası, güvenli ve verimli uçuş operasyonlarını yürütmek için gerekli olan bilişsel ve sosyal becerilerdeki kapsamlı eğitimleridir. Bu eğitim, bir pilotun görevleri etkili bir şekilde yönetme yeteneği üzerinde önemli etkiler olarak kabul edilen stres ve yorgunluk gibi performanslarını etkileyebilecek psikolojik ve fizyolojik faktörler hakkında derin bir anlayışı kapsar. Bu zorlukların üstesinden gelmek için havayolları, yalnızca pilotların görev yönetimi becerilerini geliştirmekle kalmayıp aynı zamanda yüksek güvenlik standartlarını sürdürmek için kritik olan insan faktörleri ve ekip çalışması dinamikleri hakkındaki anlayışlarını da iyileştirmek için tasarlanmış Mürettebat Kaynak Yönetimi (CRM) eğitimini düzenli olarak uygular. CRM eğitim programları, pilotlara bu becerileri simüle edilmiş ortamlarda uygulama ve geliştirme fırsatları sağlayarak, uçuş operasyonları sırasında güvenli ve güvenli olmayan davranışlarla doğrudan ilgili olan teknik olmayan becerilerin (NTS) önemini vurgular. 1990'larda ulusal düzenleyiciler ve Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü'nün etkisiyle CRM eğitiminin yaygın olarak benimsenmesi, havacılık sektörünün insan hatasını en aza indirme ve görev yönetiminin önemli unsurları olarak etkili ekip çalışmasını teşvik etme taahhüdünü vurgulamaktadır (Flin ve Maran, 2015:27-39). Sonuç olarak, bu kapsamlı eğitim girişimleri, havacılık operasyonlarında en yüksek düzeyde emniyet ve verimliliği sağlamak için pilot performansının hem teknik hem de teknik olmayan unsurlarına sürekli dikkat edilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Havacılık alanında, özellikle karmaşık askeri uçuş görevleri sırasında, genel uçuş güvenliğini sağlamak için etkili görev önceliklendirmesi zorunludur. Hedef takibi için istikrar ve beklenmeyen olaylara yanıt verme esnekliği arasında denge kurmayı içeren bilişsel kontrol modunu tanımak, görev önceliklendirmesini ve çoklu görev becerilerini optimize etmede hayati bir rol oynar. Göz izleme teknolojisi, bilişsel kontrol modlarını belirlemede yüksek doğruluk oranı sağlayarak bu konuda umut verici bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Göz izleme ölçümlerini uyarlanabilir yardım sistemlerine entegre ederek, havayolları gerçek zamanlı kullanıcı durumu teşhisini iyileştirebilir ve böylece pilotların yüksek basınçlı ortamlarda çoklu görev yeteneklerini geliştirebilir. Bu tür gelişmiş teknolojilerin, devam eden mürettebat kaynak yönetimi eğitimiyle birlikte kullanılması, stres ve yorgunluğun etkilerini hafifletebilir ve pilotların görev yönetimi yeteneklerini daha da iyileştirebilir. Ancak, bu önceliklendirme tekniklerinin gerçekten etkili olduğundan emin olmak için, uzman örnekleriyle daha gerçekçi uçuş ortamlarında uygulamalarını doğrulamak için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır (Stasch ve Mack, 2024:89-102). Bu, yalnızca uçuş güvenliğini artırmakla kalmayacak, aynı zamanda havacılık operasyonlarının genel verimliliğini de artıracaktır.

Havacılık alanında, gelişmiş araç ve teknolojilerin entegrasyonu görev yönetimini geliştirmede ve dolayısıyla güvenliği ve verimliliği sağlamada önemli bir rol oynar. Bu alandaki önemli bir gelişme, iletişimi ve operasyonel süreçleri kolaylaştırarak iyileştirilmiş görev yönetimini kolaylaştıran Avrupa hava trafiğinin kontrol sistemleriyle birbirine bağlı yönetim üretim sistemlerinin dahil edilmesidir. Bu entegrasyon yalnızca hava trafik yönetiminin verimliliğini artırmakla kalmaz, aynı zamanda uçuşların genel güvenliğine ve dakikliğine de katkıda bulunur. Ek olarak, iş birliğine dayalı karar alma (CDM) yaklaşımı, havalimanı operatörleri arasındaki bilgi akışını optimize ederek operasyonel dakikliği, kaynak kullanımını ve maliyet verimliliğini iyileştiren temel bir metodoloji olarak öne çıkmaktadır. Bu tür iyileştirmeler, daha iyi görev yönetimiyle doğrudan ilişkili olan havalimanı operasyonlarının akışkanlığını sürdürmede önemlidir. Dahası, yapay zeka (AI) ve makine öğrenimi (ML) teknolojilerinin uygulanması, uçak performansını, güvenliğini ve operasyonel verimliliğini artırarak görev yönetimi yeteneklerini daha da güçlendirir. Bu teknolojiler değişen koşullara uyum sağlar ve geçmiş verilerden ders çıkarır, böylece süreçlerini sürekli olarak iyileştirir ve daha verimli bir havacılık operasyon ortamına katkıda bulunur (Turikov, 2024). Bu sistemler geliştikçe, havacılık görev yönetiminde karşılaşılan dinamik zorlukları ele almak için devam eden teknolojik gelişmelerin ve yenilikçi çözümlerin benimsenmesinin gerekliliğini vurgularlar.

3.2. Simülasyon, Eğitim ve Teknolojinin Rolü

Simülasyon, karmaşık görevlerin uygulanabileceği ve geliştirilebileceği kontrollü bir ortam yaratarak havacılıkta çoklu görev becerilerini geliştirmek için hayati bir araç görevi görür. Katılımcılar, tetik düğmesine basma, kronometreyi sıfırlama, haritada nesnelere algılama ve yakıt farklarını hesaplama gibi aynı anda birden fazla görevi yönetme becerilerini zorlayan egzersizlere katılırlar (Mödl ve Scherndl, 2020). Bu görevler, havacıların gerçek uçuş koşullarını taklit eden ve ilişkili riskler olmadan becerilerini geliştirmelerini sağlayan çoklu görevin farklı yönlerini geliştirmek için özel olarak tasarlanmıştır. Ek olarak, simülasyonlar arızalar veya olumsuz hava koşulları gibi çeşitli beklenmeyen unsurları ortaya çıkarabilir ve katılımcıları uçağın kontrolünü korurken verimli bir şekilde uyum sağlamaya ve yanıt vermeye zorlayabilir (Zhou vd., 2022:667-674). Bu öngörülemezlik yönü, pilotların görevleri hızla önceliklendirmesi ve kritik kararlar alması gereken gerçek yaşam senaryolarını yansıttığı için çok önemlidir. Dahası, simülasyonlar daha önce eğitilmiş tüm çoklu görev becerilerinin entegrasyonunu gerektiren, kapsamlı beceri gelişimini güçlendiren ve katılımcıların gerçek uçuş operasyonlarının taleplerini yönetmeye iyi hazırlanmış olmalarını sağlayan egzersizlerle sonuçlanır (Mödl ve Scherndl, 2020). Bu tür becerilerin simüle edilmiş bir ortamda geliştirilmesiyle havacılık eğitim programları, pilotların baskı altında performans gösterme yeteneklerini önemli ölçüde artırabilir ve sonuç olarak daha güvenli ve daha etkili uçuş operasyonlarına katkıda bulunabilir.

Başlangıç pilot eğitiminde sistemik bir yöntemin dahil edilmesi, uçuş eğitiminin başlangıcından itibaren yapılandırılmış bir çerçeve oluşturduğu için çoklu görev becerilerini etkili bir şekilde öğretmede çok önemlidir. Bu yaklaşım, öğrenci pilotların karmaşık çoklu görev becerilerini en başından itibaren özümsemesini sağladığı ve böylece gelecekteki gelişimleri için sağlam bir temel oluşturduğu için özellikle faydalıdır. Karmaşık uçuş senaryolarını simüle etmek için bir uçuş simülatörleri ağının kullanılması, öğrencilere becerilerini uygulayabilecekleri ve geliştirebilecekleri gerçekçi ve çeşitli ortamlar sağlayarak bu süreci daha da geliştirir. Bu simülatörler, pilotların karşılaştığı çok yönlü zorlukları tekrarlanabilir bir şekilde tanıtabilir ve onların stratejilerini güvenli ve kontrollü bir ortamda denemelerine ve geliştirmelerine olanak tanır. Dahası, bu simülasyon eğitim seansları sırasında edinilen çoklu görev becerilerinin gerçek dünya uçuş durumlarına etkili bir şekilde aktarıldığı ve pilotların simüle edilmiş ortamdaki gerçek uçuşa geçtiklerinde iyi hazırlanmış olmalarını sağladığı gösterilmiştir (Koglbauer, 2015:268-276). Bu eğitim stratejilerinin entegre edilmesiyle havacılık eğitim programları, pilotların yalnızca izole görevlerde yetkin olmalarını değil, aynı zamanda havacılık operasyonlarında emniyet ve

verimliliğin sağlanması açısından hayati önem taşıyan birden fazla, eş zamanlı talebi yönetmede de yetenekli olmalarını sağlayabilir.

Teknolojik yenilikler havacılık eğitiminin manzarasını önemli ölçüde ilerletmiş, gerçekçi simülasyonlar ve otomatik sistemlerin entegrasyonu yoluyla pilotlar arasında çoklu görev yeterliliğini artırmıştır. Sürükleyici VR simülasyonlarının ortaya çıkmasıyla pilotlar, gerçek dünya koşullarını doğru bir şekilde taklit eden karmaşık uçuş senaryolarına maruz kalmakta ve bu da kontrollü bir ortamda çoklu görev becerilerini geliştirmelerine olanak tanımaktadır (Hight, 2021 & Logie, Trawley ve Law, 2011:1561-1574). Bu simülasyonlar, pilotlara çeşitli uyarılara tepkilerini pratik etmeleri ve mükemmelleştirmeleri için bir platform sunarak, gerçek uçuş zorluklarıyla karşılaşmadan önce bile operasyonel yeterliliklerini ve karar verme becerilerini geliştirmektedir (Vasiukovych vd., 2022). Dahası, otomasyon rutin görevleri devralmada önemli bir rol oynamıştır ve bu da pilotların uçuş yönetiminin daha kritik yönlerine odaklanmalarını sağlamaktadır. Ancak, bu değişim aynı zamanda bir dengeyi de gerektirmektedir çünkü otomasyona aşırı güvenmek insan yeterliliğinde düşüşe yol açabilir ve hem manuel hem de otomatik görev yönetimini içeren sağlam bir eğitim programını sürdürmenin önemini vurgular (McGee, Mavor ve Wickens, 1997). Sonuç olarak, pilotların modern havacılıktaki karmaşık çoklu görevlerle başa çıkabilmeleri için gerekli becerilere sahip olmalarını sağlamak amacıyla teknolojik gelişmelere ve kapsamlı eğitim programlarına sürekli yatırım yapılması şarttır.

3.3. Geleceğe Yönelik Çözüm Önerileri

Modern havacılığın yüksek riskli ortamında, pilotlar uçuş güvenliğini ve verimliliğini sağlamak için çeşitli çoklu görev becerilerine hakim olmalıdır. Temel becerilerden biri, pilotların uçuş verilerini hızlı bir şekilde işlemesini ve kritik kararlar almasını sağlayan bilişsel yük altında zihinsel hesaplamalar yapma yeteneğidir. Bu genellikle, pilotların birden fazla girdiyi yönettiği ve hareket eden hedefleri aynı anda izlediği etkili ikili ve üçlü görevlendirme gereksinimiyle birleştirilir; bu, durumsal farkındalığı ve operasyonel kontrolü sürdürmek için bir gerekliliktir. Dahası, diğer aktiviteleri yürütürken kontrol çubuğunu veya dümeni manipüle etmek gibi görevlerin entegrasyonu, uçağın dengesinin ve yönünün korunmasını sağlayan hassas göz-el-ayak koordinasyonu gerektirir (Danion vd., 2025). "Uç, seyrüsefer et, iletişim kur" rehber ilkesiyle özetlenen görevlerin önceliklendirilmesi, görevleri aciliyet ve öneme göre düzenlemenin önemini daha da vurgular ve pilotların dikkatlerini herhangi bir anda en kritik eylemlere odaklamalarına olanak tanır. Bu talepleri etkili bir şekilde yönetmek için pilotlar dikkatlerini önceliklendirmek üzere eğitilir ve iletişimi ve uçuş operasyonlarını etkileyebilecek faktörlerin etkisi azaltılır (Thorpe vd., 2022). Sonuç olarak, bu çoklu görev becerilerini dengeleme ve entegre

etme yeteneği pilotlar için vazgeçilmezdir ve havacılık bağlamında hem bilişsel hem de motor yetenekleri geliştirmek için sürekli eğitim ve uygulamaya ihtiyaç duyulduğunu vurgular.

Pilot eğitim programlarında çoklu görev yeteneklerini geliştirmek için, çoklu görevin hedefli eğitim çabalarıyla geliştirilebilecek bir beceri olduğunu öne süren araştırma çalışmalarının da gösterdiği gibi, kapsamlı görev önceliklendirme eğitimini içeren müfredatlar tasarlamak çok önemlidir. Görev önceliklendirmeye odaklanan stratejileri uygulayarak, bu programlar pilotların aynı anda birden fazla görevi etkili bir şekilde yönetme yeteneklerini geliştirebilir ve böylece yüksek baskı altındaki ortamlarda genel performanslarını artırabilir. Ek olarak, dikkat yönetimi, iş yükü yönetimi ve görev yönetimi tekniklerinin eğitim çerçevesine entegre edilmesi önemlidir, çünkü bu yöntemler pilotlara bilişsel sınırlamaları aşmaları ve karmaşık uçuş operasyonları sırasında verimliliği sürdürmeleri için gerekli becerileri kazandırır. Dahası, sağlam bir pilot eğitim müfredatı, pilotların çoklu görev yaparken bilişsel kaynaklarını nasıl daha iyi yönetebileceklerine dair içgörüler sağlayan tek kanal teorisi, çoklu kanal teorisi ve çoklu kaynak teorisi gibi teorileri dahil ederek bilişsel süreçleri ele almalıdır (Hoover, 2008). Bu temel yönleri vurgulamak, pilot eğitim programlarının yalnızca çoklu görev becerilerini geliştirmesini değil, aynı zamanda bilişsel esnekliği ve uyarlanabilirliği de geliştirmesini ve sonuçta daha güvenli ve daha etkili havacılık uygulamalarına yol açmasını sağlar.

Gelişmiş çoklu görev becerileri, karmaşık görevleri ele almak için daha uyarlanabilir ve duyarlı bir ortam yaratarak havacılıkta operasyonel verimliliği önemli ölçüde iyileştirme potansiyeline sahiptir. Otomasyon gelişmeye devam ettikçe, havacılık endüstrisi operasyonel karmaşıklıkta bir artışa tanık oluyor ve bu da pilotların gözetim ve kontrolü sürdürmek için etkili bir şekilde çoklu görev yapma ihtiyacını gerekli kılmaktadır (Martins, 2016:65-84). Pilot eğitim programlarına gelişmiş çoklu görev yeteneklerinin entegre edilmesi, modern havacılık teknolojisiyle birlikte gelen artan iş yükü göz önüne alındığında çok önemli olan eş zamanlı görevlerin daha verimli bir şekilde yönetilmesine yol açabilir (Skaugset vd., 2016:189-195). Ayrıca, Federal Havacılık İdaresi (FAA) üretkenliği ve memnuniyeti artırmada çoklu görev yapmanın faydalarını kabul ettikçe, bu becerileri geliştirmek için dijital araçları kullanan eğitim metodolojileri geliştirmek zorunlu hale geliyor (Pawlak, 2020:429-456). Havacılık sektörü bu yönere odaklanarak pilotların sorumluluklarını yönetmek için daha iyi donanımlı olmalarını sağlayabilir, böylece olası riskleri en aza indirebilir ve operasyonel verimliliği en üst düzeye çıkarabilir. Bu yaklaşım, teknolojik gelişmelere ve havacılık endüstrisinin değişen taleplerine ayak uydurmak için eğitim yöntemlerinde sürekli yeniliğin önemini vurgular.,

Sonuç

Havacılığın yüksek riskli ortamında, birden fazla görevi aynı anda yönetme yeteneği yalnızca avantajlı değildir; uçuş operasyonlarında emniyet ve verimliliği sağlamak için de elzemdir. Pilotların karmaşık sistemlerde gezinmeleri, hava trafik kontrolüyle etkili bir şekilde iletişim kurmaları, aletleri izlemeleri ve öngörülemeyen zorluklara yanıt vermeleri gerekir; tüm bunları yaparken durum farkındalığını korumaları ve katı protokollere uymaları gerekir. Çoklu görev yürütmenin bu karmaşık dansı, dikkat, hafıza ve karar alma süreçlerini yöneten bilişsel mekanizmaların derinlemesine anlaşılmasına dayanır. Bu nedenle, bu araştırma makalesi, pilotların baskı altında etkili bir şekilde performans göstermelerini sağlayan bilişsel çerçeveleri keşfetmeyi ve çoklu görev yürütme yeteneklerinin kapsamlı bir değerlendirmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Pilotların görevleri önceliklendirmek, bilişsel kaynakları tahsis etmek ve dikkat dağıtıcı unsurlar arasında odağı korumak için kullandıkları belirli stratejileri inceleyerek, havacılıkta başarılı görev yönetimini kolaylaştıran temel psikolojik ilkeleri aydınlatmayı amaçlıyoruz. Dahası, bu analiz, çoklu görev yürütme performansını artırmada eğitim ve simülasyonun önemini vurgulamak için bilişsel psikoloji ve havacılık emniyet çalışmalarındaki son gelişmelerden yararlanacaktır. Sonuç olarak, bu araştırma yalnızca yüksek talep gören ortamlardaki bilişsel süreçlerle ilgili mevcut bilgi birikimine katkıda bulunmayı değil, aynı zamanda havacılık sektöründeki gelecekteki eğitim protokollerini ve operasyonel uygulamaları bilgilendirmeyi ve bilişsel çevikliğin hem pilotları hem de yolcuları korumadaki kritik rolünü vurgulamayı amaçlamaktadır.

Karmaşık havacılık ortamında, pilotlar aynı anda birden fazla görevi yönetmek için çeşitli bilişsel süreçlere güvenmek zorundadır ve öngörülü stratejiler kritik bir rol oynar. Deneyimli pilotlar, acemilere kıyasla, olası zorlukları öngörmelerine ve buna göre hazırlanmalarına olanak tanıyan öngörülü eylemler üretmede daha beceriklidir. Bu öngörü, sürprizleri önlemede esastır ve pilotların bilişsel esnekliği koruyarak ve kritik durumlarda bilişsel kilitlenmeyi önleyerek çerçeveleri hızla sorgulamasını ve değiştirmesini sağlar. Daha ayrıntılı bilişsel çerçevelerin geliştirilmesi, pilotların karmaşık durumlarda gezinmesine yardımcı olan ve çeşitli kaynaklardan gelen bilgileri verimli bir şekilde entegre etmelerine ve işlemelerine olanak tanıyan bir başka temel husustur. Ek olarak, dikkat değiştirme ve görevleri önceliklendirme gibi bilişsel süreçler hayati önem taşır çünkü pilotların uçağı uçurma gibi birincil görevi tehlikeye atılmamasını sağlarken birden fazla eşzamanlı görevin taleplerini karşılamalarını sağlar. Pilotlar, doğru zihinsel durumu koruyarak ve beklenmedik olaylara yanıt olarak planlarını sürekli olarak uyarlayarak, dinamik uçuş ortamlarında ortaya çıkan artan bilişsel talepleri etkili bir şekilde yönetebilirler (Rankin, Woltjer ve Field,

2016:623-642. Pilotların karmaşık çoklu görev senaryolarında güvenli bir şekilde hareket etme yeteneklerini artırmak için sürekli eğitim ve öngörülü stratejiler ile bilişsel esnekliğin geliştirilmesinin önemini vurgulamak gerekir.

Havacılık alanında, çoklu görev verimliliğinin büyük ölçüde pilotların karmaşık uçuş ortamlarının taleplerini yönetmelerini sağlayan bilişsel mekanizmalara bağlı olduğu görülmektedir. Bu bilişsel süreçler, birden fazla görevi aynı anda yönetmede kritik bir rol oynayan dikkat kontrolüyle karmaşık bir şekilde bağlantılıdır (Stasch ve Mack, 2023:23-33). Kararlılık-esneklik ikilemi temel bir zorluk sunmaktadır, çünkü bilişsel kararlılık görev hedeflerine odaklanmayı sürdürmek için gerekliyken, bilişsel esneklik beklenmedik olaylara veya çevredeki değişikliklere uyum sağlamak için esastır. Bu denge, pilotların bilişsel kaynaklarını nasıl tahsis ettiklerini, görevleri etkili bir şekilde önceliklendirme ve uçuş güvenliğini sağlama becerilerini etkilediği için çok önemlidir (Stasch ve Mack, 2024:89-102). Sonuç olarak, havacılıkta çoklu görev performansını optimize etmek için bilişsel mekanizma içgörülerinin eğitim ve operasyonel stratejilere entegre edilmesi zorunludur.

Bu çalışma havacılıkta çoklu görev yeteneklerinin altında yatan karmaşık bilişsel mekanizmaları, özellikle de "uç, seyret, iletişim kur" mantrasıyla örneklenen görev önceliklendirmesine yönelik kritik vurguyu aydınlatmaktadır. Bu önceliklendirme, uçuş güvenliğini sağlamak için hayati önem taşımaktadır; ancak, durum farkındalığını ve karar alma süreçlerini tehlikeye atabilecek diğer temel görevlere ertelenen dikkat konusunda önemli endişeler ortaya çıkarmaktadır. Özellikle hızla gelişen otomatik sistemler ve beklenmedik uçuş içi senaryolar bağlamında bilişsel iş yükü yönetimiyle ilişkili zorluklar, bilişsel kaynak yönetimi stratejilerine odaklanan gelişmiş eğitim programlarına yönelik acil bir ihtiyacı vurgulamaktadır. Bu araştırma, pilotların karşılaştığı bilişsel taleplere ilişkin değerli içgörüler sağlarken, bireysel pilot deneyimlerindeki potansiyel değişkenlik ve farklı eğitim rejimlerinin çoklu görev etkinliğini nasıl etkileyebileceğine dair kapsamlı bir değerlendirmenin olmaması gibi belirli sınırlamaları kabul etmek önemlidir. Gelecekteki araştırmalar, özellikle otomasyon havacılık operasyonlarına giderek daha fazla entegre hale geldikçe, pilot performansını ve bilişsel yükü zaman içinde izleyen uzunlamasına çalışmalar kullanarak bu değişkenleri daha kapsamlı bir şekilde incelemeyi hedeflemelidir. Bu boşlukları gidererek, pilotlara birden fazla görevi etkin bir şekilde yönetirken durumsal farkındalığı korumak için gerekli becerilerin nasıl kazandırılacağına dair daha sağlam bir anlayış geliştirebilir, nihayetinde havacılık emniyetinin ve operasyonel verimliliğin ilerlemesine katkıda bulunabiliriz.

Kaynakça

- Adlong, J. D. (2024). *A Modest Proposal: The Effect of Facet Modesty on Intentions to Text While Driving* (Doctoral dissertation, The Chicago School of Professional Psychology).
- Argyle, E. M., Houghton, R. J., Atkin, J., De Maere, G., Moore, T., & Morvan, H. P. (2018). Human performance and strategies while solving an aircraft routing and sequencing problem: an experimental approach. *Cognition, Technology & Work, 20*(3), 425-441.
- Ayala, N., Kearns, S., Irving, E., Cao, S., & Niechwiej-Szwedo, E. (2024). The effects of a dual task on gaze behavior examined during a simulated flight in low-time pilots. *Frontiers in Psychology, 15*, 1439401.
- Babu, M. D., JeevithaShree, D. V., Prabhakar, G., Saluja, K. P. S., Pashilkar, A., & Biswas, P. (2019). Estimating pilots' cognitive load from ocular parameters through simulation and in-flight studies. *Journal of Eye Movement Research, 12*(3), 10-16910.
- Blackmon, M. H., & Polson, P. G. (2002). Combining Two Technologies to Improve Aviation Training Design. *Proceedings of Human Computer Interaction (HCI)*, 24-29.
- Broccia, G., Milazzo, P., & Ölveczky, P. C. (2018). An executable formal framework for safety-critical human multitasking. In *NASA Formal Methods: 10th International Symposium, NFM 2018, Newport News, VA, USA, April 17-19, 2018, Proceedings 10* (pp. 54-69). Springer International Publishing.
- Broccia, G., Milazzo, P., & Ölveczky, P. C. (2019). Formal modeling and analysis of safety-critical human multitasking. *Innovations in Systems and Software Engineering, 15*, 169-190.
- Broeker, L., Liepelt, R., Poljac, E., Künzell, S., Ewolds, H., de Oliveira, R. F., & Raab, M. (2018). Multitasking as a choice: A perspective. *Psychological research, 82*(1), 12-23.
- Chiang, T. C., Liang, K. C., Chen, J. H., Hsieh, C. H., & Huang, Y. A. (2013). Brain deactivation in the outperformance in bimodal tasks: an fMRI study. *PLoS One, 8*(10), e77408.
- Crews, D. E., & Russ, M. J. (2020). The impact of individual differences on multitasking ability. *International Journal of Productivity and Performance Management, 69*(6), 1301-1319.
- Danion, F. R., Scotto, C. R., Choisay, F., Debray, L., Rey, A., & Ferrandez, V. (2025). Investigating the influence of multitasking and gender in visuomotor skills of 1578 pilot candidates. *International Journal of Industrial Ergonomics, 106*, 103710.

- Dismukes, R. K. (2008). Prospective memory in aviation and everyday settings. *Prospective memory: Cognitive, neuroscience, developmental, and applied perspectives*, 411428.
- El-Bayoumi, A. (2021). ISO-26262 compliant Safety-Critical autonomous driving applications: real-Time Interference-Aware multicore architectures. *International Journal of Safety and Security Engineering*, 11, 21-34.
- Endsley, M. R. (1999). Situation awareness in aviation systems. *Handbook of aviation human factors*, 11, 257-276.
- Flin, R., & Maran, N. (2015). Basic concepts for crew resource management and non-technical skills. *Best Practice & Research Clinical Anaesthesiology*, 29(1), 27-39.
- Forcella, C. (2021). *FATIGUE AND HUMAN FACTOR IN AVIATION* (Doctoral dissertation, Politecnico di Torino).
- Guglieri, G., Tilloca, D., & Gajetti, M. (2021). Hazards and Risk Analysis for Helicopter Aerial Work Mission Profiles. In *International Workshop on Engineering for Rotorcraft Safety* (Vol. 1, pp. 1-2). Politecnico di Milano.
- Hancock, P. A. (2007). On the process of automation transition in multitask human-machine systems. *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics-Part A: Systems and Humans*, 37(4), 586-598.
- Harron, L. (2015). Human factors. *Oil and Gas Pipelines*, 143-156.
- Hebbar, P. A., Vinod, S., Shah, A. K., Pashilkar, A. A., & Biswas, P. (2023). Cognitive load estimation in VR flight simulator. *Journal of Eye Movement Research*, 15(3), 10-16910.
- Heng, K. W. (2014). Teaching and evaluating multitasking ability in emergency medicine residents-what is the best practice?. *International journal of emergency medicine*, 7(1), 41.
- Hight, M. P. (2021). *Disruptive Innovation for Airline Pilot Production: Leadership Perspectives in the Midst of a Global Pandemic* (Doctoral dissertation, Northcentral University).
- Holmes Jr, T. L. (2021). *Ambidextrous (Explore and Exploit) Congruency Model as a Useful Tool on Quality Costs in the Aviation Maintenance, Repair, and Overhaul Industry* (Doctoral dissertation, Capella University).
- Hoover, A. L. (2008). Prioritizing tasks in the cockpit: A review of cognitive processing models, methods of dealing with cognitive limitations, and training strategies. *The Collegiate Aviation Review International*, 26(1).
- Key, K. N., Schroeder, D. J., Durham, J. D., Choi, I., Hu, P. T., & Avers, K. E. (2022). Procedural noncompliance in aviation maintenance: A multi-level review of contributing factors and corresponding mitigations.

- Kim, J., Yu, M., & Hyun, S. S. (2022). Study on factors that influence human errors: focused on cabin crew. *International journal of environmental research and public health*, 19(9), 5696.
- Koglbauer, I. (2015). Training for prediction and management of complex and dynamic flight situations. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 209, 268-276.
- Koskinen, J. (2024). Modern day Airline pilot training; Instructors view.
- Krivosos, P. D. (2007, June). Communication in aviation safety: lessons learned and lessons required. In *Regional Seminar of the Australia and New Zealand Societies of Air Safety Investigators* (Vol. 4, pp. 1-35).
- Laarni, J., Karvonen, H., Pakarinen, S., & Torniaainen, J. (2016). Multitasking and interruption management in control room operator work during simulated accidents. In *Engineering Psychology and Cognitive Ergonomics: 13th International Conference, EPCE 2016, Held as Part of HCI International 2016, Toronto, ON, Canada, July 17-22, 2016, Proceedings 13* (pp. 301-310). Springer International Publishing.
- Lam, T. K., Vartanian, O., & Hollands, J. G. (2022). The brain under cognitive workload: Neural networks underlying multitasking performance in the multi-attribute task battery. *Neuropsychologia*, 174, 108350.
- Logie, R. H., Trawley, S., & Law, A. (2011). Multitasking: Multiple, domain-specific cognitive functions in a virtual environment. *Memory & cognition*, 39, 1561-1574.
- Loukopoulos, L. D., Dismukes, R. K., & Barshi, I. (2016). *The multitasking myth: Handling complexity in real-world operations*. Routledge.
- Martins, A. P. (2016). A review of important cognitive concepts in aviation. *Aviation*, 20(2), 65-84.
- McGee, J. P., Mavor, A. S., & Wickens, C. D. (Eds.). (1997). *Flight to the future: Human factors in air traffic control*. National Academies Press.
- Mödl, C., & Scherndl, T. (2020). Predicting flight performance in a simulator: the importance of cognitive abilities, personality and gaming experience.
- Paulhus, D. L. (2014). Toward a taxonomy of dark personalities. *Current Directions in Psychological Science*, 23(6), 421-426.
- Pawlak, J. (2020). Travel-based multitasking: review of the role of digital activities and connectivity. *Transport reviews*, 40(4), 429-456.
- Rankin, A., Woltjer, R., & Field, J. (2016). Sensemaking following surprise in the cockpit—a re-framing problem. *Cognition, Technology & Work*, 18, 623-642.
- Salvucci, D. D., & Taatgen, N. A. (2008). Threaded cognition: an integrated theory of concurrent multitasking. *Psychological review*, 115(1), 101.

- Sanbonmatsu, D. M., Strayer, D. L., Medeiros-Ward, N., & Watson, J. M. (2013). Who multi-tasks and why? Multi-tasking ability, perceived multi-tasking ability, impulsivity, and sensation seeking. *PloS one*, 8(1), e54402.
- Skaugset, L. M., Farrell, S., Carney, M., Wolff, M., Santen, S. A., Perry, M., & Cico, S. J. (2016). Can you multitask? Evidence and limitations of task switching and multitasking in emergency medicine. *Annals of emergency medicine*, 68(2), 189-195.
- Stasch, S. M., & Mack, W. (2023). A new experimental method to investigate multitasking strategies in flight environments via the use of gamification. *Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society Europe*, 23-33.
- Stasch, S. M., & Mack, W. (2024, June). Diagnosing Cognitive Control with Eye-Tracking Metrics in a Multitasking Environment. In *International Conference on Human-Computer Interaction* (pp. 89-102). Cham: Springer Nature Switzerland.
- Stott, J. R. R. (2013). Orientation and disorientation in aviation. *Extreme physiology & medicine*, 2, 1-11.
- Strobach, T., Wendt, M., & Janczyk, M. (2018). Multitasking: Executive functioning in dual-task and task switching situations. *Frontiers in psychology*, 9, 108.
- Taheri Gorji, H., Wilson, N., VanBree, J., Hoffmann, B., Petros, T., & Tavakolian, K. (2023). Using machine learning methods and EEG to discriminate aircraft pilot cognitive workload during flight. *Scientific Reports*, 13(1), 2507.
- Thorpe, A., Estival, D., Molesworth, B., & Eidels, A. (2022). Pilot errors: Communication comes last. *Safety science*, 149, 105686.
- Turikov, R. (2024). Enhancing Managerial Efficiency in Civil Aviation by Implementing AI Technologies.
- Tyler, W. J. (2024). Auricular Vagus Nerve Stimulation for Enhancing Remote Pilot Training and Operations. *arXiv preprint arXiv:2408.16755*.
- Werner, N. E., Cades, D. M., & Boehm-Davis, D. A. (2015). Multitasking and interrupted task performance: From theory to application. *The Wiley handbook of psychology, technology, and society*, 436-452.
- Wickens, C. D., Stokes, A., Barnett, B., & Hyman, F. (2017). The effects of stress on pilot judgment in a MIDIS simulator. In *Decision Making in Aviation* (pp. 387-408). Routledge.
- Worringer, B., Langner, R., Koch, I., Eickhoff, S. B., Eickhoff, C. R., & Binkofski, F. C. (2019). Common and distinct neural correlates of dual-tasking and task-switching: a meta-analytic review and a neuro-cognitive processing model of human multitasking. *Brain Structure and Function*, 224, 1845-1869.

Zhou, Y., Wu, D., Wang, C., Sun, K., Xu, P., Wang, Z., & Xiao, W. (2022). The effect of working memory training on situation awareness in a flight simulator. *Cognition, Technology & Work*, 24(4), 667-674.

Bölüm 19

Gündelik Hayatın Yeniden Keşfi: Georges Perec'in *Hatırlıyorum* Başlıklı Eserine “Olağan-İçi” Bir Bakış

Ahmet ÖZKAN¹

Perec'in Anlatı Evrenine Kısa Bir Giriş

Georges Perec (1936-1982), hiç şüphesiz 20. yüzyıl Fransız edebiyatının en içerik ve biçem bakımında en yenilikçi ve deneysel yazarlarından biri olarak kabul edilir. Eserleri biçimsel kısıtlamalar ve çeşitli dil oyunları ile örülü olmasına rağmen, Perec'in çağdaş Fransız yazınındaki ayrıcalıklı konumu ve marjinalliği yalnızca bu teknik ustalığından kaynaklanmaz; yazar aynı zamanda yapıtlarında İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı derin varoluşsal kaygıyı, bireysel ve kolektif hafızanın izlerini ve gündelik yaşamla bireysel deneyimleri merkeze alan, otobiyografik unsurlarla yüklü özel bir anlatı evreni oluşturur. Perec yazın serüveni boyunca klasik anlatı kalıplarını aşarak, dili ve anlatıyı adeta bir laboratuvar nesnesi gibi ele almış, bir edebi eserin bu temel iki bileşenini çözümlenmeye ve kendine has tarzıyla yeniden inşa etmeye girişmiştir. Bu bağlamda yazarın özel yaşamı yazın evreninde önemli bir yere sahiptir.

Perec'in yaşamı, eserlerine doğrudan yansıyan ve metaforik unsurlar aracılığıyla yeni anlam katmanları kazanan tarihsel olaylar ve kişisel travmalarla derinlemesine şekillenmiştir. Yahudi bir ailenin çocuğu olarak 1936'da Paris'te dünyaya gelen yazar, babasını II. Dünya Savaşı'nda annesini ise Nazi kamplarından Auschwitz'de yitirmiştir. Yaşamının erken dönemlerinde maruz kaldığı bu telafisi imkânsız kayıplar, Perec'in yazınında adeta bir laytmotif hâline gelmiş; yazar özellikle *W ya da Bir Çocukluk Hatırası* (*W ou le souvenir d'enfance*, 1975) ve *Kayıboluş* (*La Disparition*, 1969) gibi eserlerinde, savaşın yıkıcı etkileriyle silinmiş aile geçmişini ve kimlik arayışını, hatırlama ve unutuş diyalektiği etrafında işlemiştir.

---

¹Dr. Öğr. Üyesi, Galatasaray Üniversitesi, Karşılaştırmalı Dilbilim ve Uygulamalı Yabancı Diller Bölümü, İstanbul, aozkan@gsu.edu.tr, ORCID: orcid.org/ 0000-0002-5270-2333

Perec anlatıları çağdaş Fransız edebiyatı okurları ve araştırmacıları için ilgi çekici olduğu kadar nitelendirmesi ve sınıflandırması zordur. Yazar, *Penser/Classer* (1985) adlı eserinde yer alan *Notes sur ce que je cherche* (Aradığım şey üzerine notlar) başlıklı yazısında yazmaya başladığından bu yana asla iki benzer kitap yazmadığını, bir önceki kitapta geliştirdiği formülü, sistemi veya üslubu tekrar etmek istemediğini ifade eder (Perec, 1985:7). Bu bağlamda kitaplarının incelemesinde dört farklı alan ve sorgulama biçimi önerir. Bunların araştırmacılara yeni perspektifler sunduğuna inanır:

İlk sorgulama “sosyolojik” olarak nitelenebilir: [...] İkincisi otobiyografik alana aittir [...] Üçüncüsü, oyunbazlıkla ilgilidir [...] Dördüncüsü ise romaneske, öykülere ve serüvenlere olan tutkumla, yatağında yüzükoyun uzanıp bir solukta okunacak kitaplar yazma arzusuyla ilişkilidir (Perec, 1985:7).

Perec her ne kadar eserleri için böyle bir sınıflandırmaya gitse de “bu sınıflandırmanın biraz keyfi olduğunu” ve “daha incelikli hale getirilebileceğini” söyler (Perec, 1985:7). Çünkü her kitabının en az bir bölümünde mutlaka gündelik yaşamından bir iz, yaşadığı bir olaya bir gönderme, kısacası bir otobiyografik yan bulunur. Bu bakımdan Perec’in kendi yaptığı eser kategorizasyonu otobiyografik unsurların varlığı sebebiyle bazen karmaşık bir hal alır.

Haliyle her ne kadar Perec’in yazımında II. Dünya Savaşı’nın yarattığı travmalar temelde belirleyici bir yer tutsa da yazarın anlatı evrenini salt dram, travma ve trajedi eksenine indirgemek bu bakımdan eksik ve yanıltıcı bir değerlendirme olur. Çünkü Perec, yalnızca bireysel ve kolektif hafızanın izini süren bir yazar değil, aynı zamanda dilin sınırlarını zorlayan, anlatıyı oyun, matematiksel kurgular ve bilinçli biçimsel kısıtlamalar aracılığıyla dönüştüren bir edebi figür olarak da öne çıkar. Kendi deyişiyle “Kısıtlamalara, edebi akrobasilere, “gamlar”a duyduğum tutku; Oulipo’nun bana fikir ve araçlarını verdiği palindromlar, lipogramlar, pangramlar, anagramlar, izogramlar, akrostişler, bulmacalar gibi çalışmalar” (Perec, 1985:7) yazımının bu yönünü oluşturur. Bu bağlamda deneysel edebiyatın en yenilikçi oluşumlarından biri olan *Ouvroir de Littérature Potentielle (OuLiPo)* topluluğunun seçkin üyelerinden biri olarak Perec, yazımsal üretimini katı yapısal kısıtlamalara tabi tutmuş, bu sınırlamalar aracılığıyla edebi yaratıcılığı teşvik etmiş ve edebiyatın olanaklarını genişletmeyi amaçlamıştır. Bu açıdan, Perec’in *La Disparition (Kayboluş)* ve *Les Revenentes (Geri Dönenler?)* adlı eserleri, Oulipo’nun biçimsel kısıtlamalar yoluyla edebi yaratıcılığı teşvik eden anlayışının en çarpıcı örneklerindedir. *La Disparition*, Fransızcanın en yaygın sesli harfi olan “E” harfini bütünüyle

dışlayan bir lipogram olarak inşa edilirken, *Les Revenentes* yalnızca “E” sesli harfini içeren bir monovokalizasyon tekniğine dayanmaktadır. Bu iki metin, dilin yapısal olanaklarını ve sınırlamalarını sorgulamakla kalmaz, aynı zamanda anlamın ve anlatının harf düzeyinde nasıl dönüşebileceğini ortaya koyar. *La Disparition*’da yokluk, eksiklik ve silinme kavramları metnin hem biçimsel hem de tematik düzeyinde belirleyici olurken, *Les Revenentes* aşırı tekrar, fazlalık ve dilin deformasyonu üzerine kurulu bir anlatı estetiği oluşturur. Perec’in bu deneysel yazın anlayışı, yalnızca biçimsel bir oyun olmanın ötesine geçerek, dilin varlık ve yokluk arasında nasıl salındığını ve anlamın, ses ile temsil arasındaki gerilim içinde nasıl yeniden inşa edildiğini gözler önüne serer. Sessizliğin/yokluğun ve kabalığın ve çokluğun izini süren bu anlatılar, dilin sınırlarını zorladıkça imkânsız bir anlatının imkânlarını araştırır.

Perec’in *Aradığım şey üzerine notlar* metninde belirttiği yazınına ilişkin önemli sorgulamalardan biri de zaman zaman otobiyografik izler de taşıyan “sosyolojik” sorgudur. Bu bakımdan yazarın yalnızca geçmişin travmatik izlerini taşıyan anlatılarla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda gündelik ve geçici olana odaklanarak, sıradanın içinde saklı anlam katmanlarını açığa çıkarma çabasıyla şekillenen metinlerin de Perec yazınında önemli yer tuttuğunu belirtmek gerekir. *Şeyler (Les Choses, 1965)*, *Yaşam Kullanma Kılavuzu (La Vie mode d'emploi, 1978)* ve *Olağan-İçi (L'Infra-ordinaire, 1989)* gibi eserleri, gündelik yaşamın ritmini, nesnelere kurulan ilişkileri ve anlam üretiminin sürekliliğini odağına alırken, aynı zamanda otobiyografik öğelerin nasıl kurgulandığını ve yeniden inşa edildiğini sorgulayan metinler olarak öne çıkar. Bu eserlerde sıradan olanın içinde saklı olağanüstülüğü keşfetmeye çalışan Perec, bireyin, mekânın ve nesnelere etkileşimini çözümler ve görünenin ötesinde yatan anlam ağlarını dikkatle örür. Bu bağlamda Perec’in gündelik yaşamın bileşenlerini anlamlandırma çabasını önceleyen bu edebi mirası, bireysel ve toplumsal hafızanın yazı ve yazın aracılığıyla nasıl yeniden kurulduğunu, unutmama ve hatırlamanın otobiyografiyle nasıl iç içe geçtiğini gösteren güçlü bir örüntü sunar. Hafızanın kırılğan yapısını ve anımsamanın kaçınılmaz eksikliklerini metinleştiren bu yaklaşım, geçmişin izlerini yalnızca kaydetmekle kalmaz, aynı zamanda onların siliniş ve kayboluşunu da gözler önüne serer. Bu bağlamda, *Hatırlıyorum (Je me souviens – Les Choses Communes 1, 1978)* tam da bu ekseninde konumlanarak, gündelik ve olağan olandan yola çıkarak bireysel belleğin kolektif belleğe nasıl eklemlendiğini incellekle ortaya koyar.

Hatırlıyorum: Zamana bir kayıt düşme denemesi

Georges Perec, *Je me souviens* adlı eserini 1978 yılında yayımlar. Bu kitap, tamamı “Je me souviens” (*Hatırlıyorum*) ifadesiyle başlayan² 480 adet numaralandırılmış cümle ve kısa metinden oluşur. Her biri, bireysel ve kolektif belleğin kesişim noktasında yer alan anılar ya da gündelik hayatın akışında çok da önem arz etmeyen “şeyler”in bıraktığı “iz”lerdir. Perec, kendi anılarının sınırlarını aşarak, toplumsal, kültürel ve tarihsel hafızayı da metnine taşır. Perec *Hatırlıyorum*ları şöyle niteler:

Bu “hatırlıyorum”lar tam olarak anı, özellikle de kişisel anı değil; bunlar günlük hayattan küçük parçalar, filanca yılda aynı yaştaki tüm insanların gördüğü, yaşadığı, paylaştığı ve sonra kaybolan, unutulmuş şeyler; ezberlemeye değmeyen, tarihe geçmeyi, devlet adamlarının, dağcılarının, kutsal canavarların anılarında yer almayı hak etmeyen şeyler.

Ama kimi zaman, birkaç yıl sonra, bozulmamış ve ufacak halleriyle, tesadüfen ya da bir akşam arkadaş arasında onları aradığımız için geri dönerler; okulda öğrendiğimiz bir şey olabilirler, bir şampiyon, bir şarkıcı ya da çığır açan bir yıldız aday, herkesin ağzında dolanan bir melodi, bir soygun ya da günlük gazetelerin manşetine çıkan bir felaket, çok satan bir kitap, bir skandal, bir slogan, bir alışkanlık, bir ifade, bir giysi ya da onu giyme biçimi, bir el hareketi ya da daha değersiz, önemsiz, tamamen banal, mucizevi bir şekilde önemsizliğinden koparılmış, bir an geri kazanılmış, birkaç saniye için hissedilemeyen küçük bir nostalji uyandırmış şeyler (Perec, 2022).

Gündelik yaşamın sıradan ayrıntılarından sanat, siyaset, spor ve kentsel mekana uzanan geniş bir yelpazeye yayılan bu hafıza egzersizleri, bireysel belleğin kolektif bellekle nasıl iç içe geçtiğini gösteren gözlemler olarak da okunabilir. Kitap boyunca Perec, anılar, bu anıları şekillendiren kişiler, sesler, olaylar ve mekânlar aracılığıyla çok katmanlı bir anlam ağı inşa eder. Bu ağ, bireylerin dünyayı algılama ve anlamlandırma süreçlerinde sıklıkla göz ardı edilen unsurları görünür kılarak, gündelik olanın yüzeyinde saklı duran anlatı potansiyelini açığa çıkarır.

Öte yandan, *Hatırlıyorum* yalnızca bireysel bir hatırlama pratiği değil, aynı zamanda okuyucuyu kendi belleğinin izlerini sürmeye davet eden bir metindir. Perec’in deyişiyle “bir tür bellek çağırısı”dır (Perec, 2003:37). Kolektif belleğin taşıyıcısı olarak konumlanan okur, Perec’in anıları aracılığıyla kendi geçmişine açılan bir kapı bulur ve böylece dünyasını biçimlendiren anlam ağlarını keşfetmeye davet edilir.

---

² Eserin Türkçe çevirisinde cümleler “hatırlıyorum” şeklinde sona erer.

Ancak *Hatırlıyorum*, her ne kadar yazarın yaşamında iz bırakan “an”ların bir ürünü olarak görünse de geleneksel anlamda bir otobiyografi olarak değerlendirilmesi yanıltıcı olacaktır. *Hatırlıyorum*’da *Perec*, anıyı, ortaya çıktığı anda yakalar (Lejeune, 1991:242) ve onu herhangi bir yorum, açıklama ya da bağlamsal çerçeve sunmadan, doğrudan aktarır. Bu anlatım biçimi, ya da kendi ifadesiyle “görünüşte nesnellik” ya da “sahte nesnellik” (Perec, 2023:45) metni yazarın özyaşam öyküsünü takip eden doğrusal bir anlatı olmaktan çıkarak, bireysel ve kolektif hafızanın kesiştiği, anlamın okuyucu tarafından tamamlandığı açık bir yapıya dönüştürür. Anlatıcı, kendi hafızasını okuyucusuyla paylaşırken, okurun da kendi anılarıyla metin arasında bağlantılar kurmasına olanak tanır. Bu yüzden *Hatırlıyorum* yalnızca bir bireyin geçmişini kayda geçirmekle kalmaz, aynı zamanda anıların başkaları tarafından nasıl hatırlandığını ve dönüştürüldüğünü de araştırır. Bu noktada *Perec*’in sunduğu bu yazınsal pratik gerçekten bir otobiyografi olarak değerlendirilebilir mi? Yoksa yazar, otobiyografik anlatıyı yeniden tanımlayan, bireysel ve kolektif hafızanın işleyişini sorgulayan yeni bir edebi form mu önerir?

Bu çalışmada, Georges Perec’in *Hatırlıyorum* adlı eseri, yazarın kendisi tarafından geliştirilen *infra-ordinaire* (olağan-ıçî³) kavramı çerçevesinde ele alınacaktır. Özellikle gündelik hayatın ve sıradan olanın bireysel ve kolektif belleği nasıl şekillendirdiği, *Perec*’in bu deneysel çalışmasında sıradan olana nasıl yeni bir anlam atfettiği incelenecektir.

Çalışmanın temel amacı, *Perec*’in *infra-ordinaire* (olağan-ıçî) kavramının hem anı yazımı ve aktarımı hem de edebi üretim açısından sunduğu perspektifleri açığa çıkarmaktır. Bu çerçevede *Hatırlıyorum*, yalnızca bireysel hafızanın bir dökümü olarak değil, aynı zamanda gündelik yaşamın sosyolojik bir analizi, kolektif hafızaya dair sosyolojik ve tarihsel bir yaklaşım bağlamında değerlendirilecektir. Diğer bir ifadeyle *Perec*’in metni, sıradanın içinde saklı anlam katmanlarını araştıran ve hatırlama edimini yalnızca geçmişi muhafaza eden değil, aynı zamanda onu yeniden inşa eden bir süreç olarak ele alan özgün bir anlatı modeli olarak ele alınacaktır.

---

³ *Perec*’in aynı isimli eseri Türkçeye *Olağan-ıçî* şeklinde çevrilmiş, bu sebeple de Türkçe karşılık olarak “olağan-ıçî” ifadesi çalışmanın geri kalanında tercih edilecektir. Diğer taraftan, doğrudan yapılacak bir çeviride “Sıradan-altı”, “Gündelik-altı” gibi karşılıklar bulunabilir. Ancak “sıradanın ötesinde değil, daha da altında ve görünmez olanı kastettiği” için, “gözden kaçan gündeliklik” gibi bir ifade de daha anlaşılır olmasını sağlayabilir.

Hatırlıyorum'un Yapısal ve Düşünsel Arka Planı

Georges Perec'in *Hatırlıyorum* adlı eseri, özellikle deneysel yazın çalışmalarında benzerine az rastlanan bir örnek olmakla birlikte, kendisinden sonra "*Je me souviens*" ifadesiyle başlayan, içerik ve biçim bakımından benzerlik taşıyan müzik, belgesel, film gibi çeşitli türde eserlere esin kaynağı olmuştur. Perec'in bu eserinde, yazarın direkt bir otobiyografik anlatıdan uzaklaşarak, bireysel ve ortak (fr. *commun*) olanın kesişim noktasına yöneldiğinin altı çizilmelidir. Kitabın doğuşunda payı olan isimlere okur kitabın henüz ilk sayfalarında rastlar. Perec bu biçimsel açıdan özgün yapıtın ilham kaynağını şu sözlerle ifade eder:

Bu metinlerin başlığı, biçimi ve -bir bakıma- ruhu, Joe Brainard'ın *I Remember*'ından ilham alınmıştır (Perec, 2022:13)

Georges Perec, Amerikalı sanatçı ve yazar Joe Brainard'ın kendi çalışmasına olan etkisinden yola çıkarak *Hatırlıyorum* 'u "kılık değiştirmiş ama mikro anılar etrafında eklenmiş bir otobiyografi" (Perec, 2019: 44) olarak nitelendirir. Perec, *I Remember* adlı eseriyle, henüz yayımlanmadan önce, 1970 yılında yakın dostu ve OuLiPo üyesi Harry Mathews aracılığıyla tanışmıştır (Lejeune, 1991: 239). Brainard'ın eseri, Perec üzerinde derin bir etki bırakmış ve *Hatırlıyorum* bu etkiye bir saygı duruşu olarak Brainard'a adanmıştır. Ancak, her ne kadar bu iki metin biçimsel olarak benzerlik taşısa da içerik ve amaç bakımından önemli farklılıklar barındırmaktadır.

Brainard'ın *I Remember* adlı eseri, öznel anlatılara ve kişisel deneyimlere, özellikle de yazarın çocukluk anıları ve eşcinsel kimliğiyle ilgili hatıralarına odaklanırken, Perec'in *Hatırlıyorum*'u bireysel anıları kolektif bellekle iç içe geçirerek sosyokültürel ve tarihsel bir bağlam oluşturmayı hedefler (Lejeune, 1991: 240). Perec'in metni, okuyucunun kendi hafızasında yankılanan anılarla bütünleşerek, bireysel ve ortak hatırlama süreçlerini iç içe geçirir. Böylece, anıların yalnızca bireyin geçmişine dair kayıtlar değil, aynı zamanda bir kuşağın, bir toplumun ve belirli bir dönemin ortak hafızasını da şekillendirdiği bir yapı ortaya çıkar.

Perec, *Hatırlıyorum*'u kaleme almaya tam olarak 21 Ocak 1973 tarihinde başlar. Yaklaşık beş yıl süren bu yazım sürecinin sonunda eser, 1978 yılında tamamlanarak Hachette Yayınevi tarafından yayımlanır (Lejeune, 1991: 244-245). Ancak bu süreç boyunca kitabın bazı bölümleri veya belirli *Hatırlıyorum*'lar, bir nevi tefrika niteliğinde, başta *Cahiers du Chemin* olmak üzere çeşitli dergilerde yayımlanmıştır. Bu parçalı ve süreklilik arz eden yazım pratiği, eserin doğasına da uygun düşerek, hafızanın zamansal akış içinde nasıl

şekillendiğini ve hatırlamanın kesintili, seçici ve çoğu zaman düzensiz yapısını da gözler önüne serer.

Hatırlıyorum, Perec'in *Choses Communes* (Ortak Şeyler) başlıklı, otobiyografik unsurlar taşıyan ancak anlam düzeyinde daha çok sosyolojik bir bağlama işaret eden, gündelik yaşamın sıradan unsurlarını belgeleme arzusuyla şekillenen ve bireysel belleği kolektif bir deneyime açan deneysel edebiyat projesinin bir parçasıdır. *Tentative de description de quelques lieux parisiens* (1975), *Notes de chevet*, *L'Herbier de villes* ve *Lieux où j'ai dormi* gibi bazılarını tamamlayamadığı çalışmalar bu proje kapsamında değerlendirilmektedir (Klein, 2018: 2). Bu projede genel olarak Perec'in kişisel hafızasından yola çıkarak kamusal alana yöneldiğini söylemek mümkündür. Nitekim bu tür çalışmalar, bireysel olanın ötesine geçerek kolektif ve herkesin erişebileceği ortak bir belleğin inşasına katkı sunma amacını taşır. Projenin başlığında hem "ortak" hem de "kamusal" ve "sıradan" anlamlarına gelen "commun" kelimesinin seçilmesi de bu bağlamda Perec'in projesinin doğasıyla örtüşmektedir. "Büyük anlatıların gölgesinde kalan gündelik hayatı, tarih içinde silikleşen küçük detayları ve bireysel hafızaların kesişim noktalarını kayda geçirme çabası" olarak nitelenebilecek *Choses communes*, bu anlamda yalnızca kişisel bir geçmişin anlatısı değil, aynı zamanda ortak bir hafıza oluşturma girişimidir. Bu yönüyle, söz konusu proje Perec'in "*infra-ordinaire*" kavramıyla da açıklanabilir.

Ahlışlagelmiş olanı soruşturmak mümkün mü? *Infra-ordinaire* kavramı

Daha önceden de belirtildiği üzere Perec kendi eserlerine teorik yaklaşımdan pek hoşlanmadığını ifade etse de (Perec, 1985:7) metinlerinde yazın pratiğiyle iç içe geçmiş bir teorik perspektif geliştirir. Bu perspektif, anlatı teorisinin temellerini atarken "*infra-ordinaire*" (olağan-ıç) kavramıyla organik bir bağ kurar. Perec'in *infra-ordinaire* kavramını anlamak ve bu sorulara yanıt aramak için öncelikle bu kavramın düşünsel bağlamına bakılmalıdır. Georges Perec, sosyolog ve romancı Jean Duvignaud ve kentbilimci Paul Virilio ile birlikte 1973 yılında *Cause commune* dergisinin beşinci sayısında "*infra-ordinaire*" (olağan-ıç) kavramını dönemin edebiyat ve düşünce dünyasıyla tanıştırlar. Bu kavram, özellikle Georges Perec'in metinlerinde temel anlatı eksenlerinden biri haline alır ve gündelik olanın katmanlarını derinlemesine sorgulayıcı tavrını yansıtan bir manifesto niteliğinde, bir bakıma estetik bir ilkeye dönüşür. "Infra-" öneki, bir edat olarak "altında" veya "aşağısında" anlamını taşıırken, bu kavramsal terkip, Perec tarafından "artık şaşırtma gücünü yitirmiş gibi görünen unsurları yeniden sorgulama" çağrısıyla gündelik yaşamın sıradanlığını epistemolojik bir keşif alanına dönüştürür.

Cause commune'un kitle iletişim araçlarını eleştirirken kullandığı yabancılaştırma stratejilerinin aksine, *infra-ordinaire*, gündelik olanın üzerine inşa edildiği görünmez zemini—nötr, boş, hatta sessiz addedilen bağlamı—doğrudan cisimleştirir. Bu zemin, Perec'in metinlerinde, gündelikliğin anlamını belirleyen temel bir ontolojik katman olarak işlev görür; bu bakımdan olağanın içinde saklı olağanüstüyü deşifre etme çabası, edebiyatın sınırlarını genişleten bir poetik devrim niteliği taşır.

Perec'in teorik derinliği, Alain Robbe-Grillet ve Nathalie Sarraute'a gibi dönemin yeni romancılarına yönelik analizleriyle şekillenir. Başkalarının metinlerini teorik bir mercekten okuma deneyimi, zamanla kendi yazınını da bu perspektifle yeniden değerlendirmesine olanak tanır. Bu süreçte, "*infra-ordinaire*" kavramı, yalnızca bir estetik araç değil, aynı zamanda anlatının ontolojik temellerini sorgulayan bir metodolojiye evrilir.

Perec'in edebi düşüncesinin kökenleri, deneme türüne olan sürekli ilgisinde gizlidir. *Şeyler (Les Choses)* (1965) ile romana yöneldiği dönemde bile, yazınsal üretiminin önemli bir kısmını denemelere ayırmaya devam eder. *Espèces d'espaces* (1974) ve ölümünden sonra derlenen *L'infra-ordinaire, Penser/Classer ve Je suis né (Doğdum)* gibi metinlerse çeşitli dergilerde çıkan yazılarını bir araya getiren, içerikleri bakımından gündelik yaşamın ontolojisini merkeze alan eserlerdir. Bu metinlerin her biri, belirli bir yazar, proje veya yazınsal mesele üzerine odaklanırken, aynı zamanda Perec'in kendi anlatı teorisini inşa etme sürecinin izlerini taşır. Perec'in teorik çerçevesi, özellikle *La Ligne générale* döneminde tartışmaya açtığı gerçekçilik anlayışıyla kesişir. Zaman içinde evrilsede bu çerçeve, edebiyatın gündelik olanı nasıl temsil ettiği sorusuna dair radikal bir sorgulamayı sürdürür. "*Infra-ordinaire*", bu bağlamda, yalnızca bir kavram değil, aynı zamanda metin ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlayan bir manifesto işlevi görür. Perec'in edebiyatı, bu manifesto doğrultusunda, sıradanın içindeki olağanüstüyü keşfederken, okuru da bu keşfe ortak olmaya davet eden bir laboratuvara dönüştür.

Cause commune çevresindeki düşünürlerin temel meselesi, hiçbir şey olmuyormuş gibi görünen anlarda bile gündelik yaşamın dokusunu ören sıradanlıkların yer aldığı mikrotarihsel katmanı görünür kılmaktır. Bu perspektifte, her gün tekrarlanan hareketlerin, alışkanlıkların ve sessiz ritimlerin ontolojik bir değeri vardır.

Georges Perec ilk kez 1973 yılında *Approches de quoi ? (Neyin yaklaşımı?)* başlıklı yazısında ele aldığı *Infra-ordinaire* kavramını medyanın gündelik yaşamı nasıl görünmez kıldığını ve yalnızca *olağanüstü* olanı "gerçek" addederek yarattığı bir tür ontolojik çarpıtmaya yönelik eleştirisiyle başlar. Ona göre, "trenler ancak raydan çıktığında var olur; ne kadar çok yolcu ölürse, trenler o kadar çok varlık kazanır" (Perec, 2020:9). Perec'in eleştirisi, kapitalist toplumun yaşamı *olağanüstü*

ile *sıradan* arasında bölen ikili yapısına yöneliktir: medya, bireylere hayatın sanki sadece volkanik patlamalar, terör eylemleri veya politik skandallar, uçak ya da tren kazaları gibi “şaşalı” olanın içinde ortaya çıkabileceğini düşündürürken, yazar kendini bu “yaşamı anlamlandırma” süreçlerinin dışında bulur. Medyanın kitleleri şekillendiren bu yapısı Perec’i ilgilendirmemekte, ne kendisini sorgulamakta ne de sorduğu ya da soracağı sorulara cevap vermektedir. İşte Perec’in *infra-ordinaire* kavramı, tam da bu medyanın göz ardı ettiği bu “arka plandaki uğultuyu” merkeze alarak, sıradanın politik ve poetik potansiyelini açığa çıkarmayı amaçlar:

Gerçekten olup bitenler, yaşadıklarımız, ötesi, bütün geri kalan nerede? Her gün olup biteni ve her gün yineleneni, basmakalıbı, gündeliği, besbelliyi, ortaklaşa olanı, sıradanı, olağan-ıçını, arka plandaki uğultuyu nasıl açıklayacağız, onu nasıl sorgulayacak, nasıl tarif edeceğiz? (Perec, 2020:10)

Bu bağlamda *olağan-ıç* kavramının özü medyanın “haber değeri” atfettiği istisnai olayların aksine, sıradanın mikro-kozmosunu keşfetme arzusudur. *Olağan-ıç*’ni tanımlamak, gündelik yaşamın unsurları, yaşam alanları ve bu unsurlardan türeyen alışkanlıklar ile ilişkilerin titizlikle incelenmesini gerektirir. Perec’e göre, “*infra-ordinaire*”, arka planda sürekli varlığını sürdüren, etkisini sürekli hissettiren ve gün yüzüne çıkarılmayı hak eden bir olgu olarak nitelendirilir:

Alışlageleni soruşturmak. Ama tam da buna alıştık. Bunu sorgulamıyoruz ve sorgulanmıyoruz, problem yok gibi görünüyor, onu düşünmeden yaşıyoruz, sanki o ne bir soruyu ne de bir cevabı yansıtıyormuş gibi, hiçbir haberin taşıyıcısı değilmiş gibi. Buna koşullanma bile denmez, bu anestezidir. Hayatımızı düşleri olmayan bir uykuda geçiriyoruz. Ama o, hayatımız, nerede? Bedenimiz nerede? Mekânımız nerede? (Perec, 2020:10)

Daha öncede belirtildiği gibi, olağan-ıç, ortak mekânlarımız ve alışkanlıklarımız aracılığıyla yeni ve beklenmedik bir şey yaratma arzusudur. Bu kavramın ortaya çıkışında ve Perec’in düşün evreninde şekillenişinde hiç şüphesiz 20. yüzyıl sosyoloji, edebiyat eleştirisi ve tarih araştırmalarının önemli isimlerinden Michel de Certeau, Henri Lefebvre, Guy Debord ve Roland Barthes’ın büyük etkileri olduğunu söylemek gerekir.

Bireyselden Kolektife Gündelik Olanın Yansıması: *Hatırlıyorum* 'un Olağan-ıç Poetikası

Bilindiği üzere, yüzyılın ikinci yarısında, özellikle 1960’lı ve 1970’li yıllar boyunca, sosyal bilimlerde ve tarihyazımında gündelik yaşamın incelenmesine yönelik belirgin bir yönelim ortaya çıkmıştır. “Büyük olaylar” ve “büyük

adamlar” merkezli tarih yazımının ötesine geçilerek, sıradan bireylerin gündelik deneyimleri, kültürel pratikleri ve günlük yaşamın kendisi, tarihsel araştırmalar açısından meşru ve zenginleştirici bir inceleme alanı hâline gelmiştir. Bu eğilim, özellikle Fransa’da *Annales* ekolünün etkisiyle daha da belirginleşir; söz konusu ekol, yalnızca toplumsal yapıların ve zihniyet biçimlerinin değil, aynı zamanda gündelik olguların da tarihsel ve bir bakıma sosyolojik analiz nesnesi olarak ele alınmasını teşvik etmektedir. Daha önce sıradan ve önemsiz sayılan gündelik pratikler, modernite koşullarında bu bakımdan yeni bir anlam katmanına kavuşmuştur. Bu dönemde dönemin önde gelen düşünürleri, gündelik olana dair kuramsal bir ilgi geliştirerek modern toplumda sıradan görünenin ardında yatan anlamları, ideolojik kodlamaları ve güç ilişkilerini çözümlenmeye yönelmiştir. Henri Lefebvre, Roland Barthes ve Michel de Certeau gibi entelektüeller, gündelik hayatın yüzeysel bir gerçeklik olmanın ötesinde, toplumsal yapıların yeniden üretildiği ve aynı zamanda sorgulandığı bir alan olduğunu öne sürer. Özellikle Henri Lefebvre, Marksist bir bakış açısıyla, soyut yapılar ya da makro düzeydeki ekonomik analizler yerine, “gündelik deneyimin önemsiz ayrıntılarını” araştırmanın teorik bir başlangıç noktası olduğunu savunur. Lefebvre’ye göre gündelik yaşam, kapitalist sistem tarafından yüzeyselleştirilen ve sömürülen “sıradan” pratiklerle doludur; ancak bu pratiklerin içinde, aynı zamanda toplumsal dönüşümün de potansiyel kaynakları gizlidir. Bu önemli isimler yalnızca 60’lı ve 70’li yılların düşünsel atmosferine büyük ölçüde damgalarını vurmamakla kalmamış, aynı zamanda Perce’ın düşüncesini de derinden etkilemişlerdir. Öyle ki, Perce, Roland Barthes’ın seminerlerine katılmış ve Henri Lefebvre’in *gündelik yaşam çalışmaları grubunda* yer almıştır (Bellos, 1994: 255). Bahsi geçen düşünürlerin ortaya attığı kuram ve kavramlar ışığında gündelik hayat, modern kapitalist toplumun bir ürünü olmasının yanı sıra, bireylerin anlam arayışı ve kültürel üretiminin de merkezi bir sahnesi haline gelir (Lefebvre, 1974; de Certeau, 1984; Barthes, 1972).

Henri Lefebvre, *gündelik hayatın üretimi* teorisinde modern yaşamın ritimlerini ve rutinlerini çözümleyerek gündelik olana anlam kazandıran dinamikleri açıklar. Lefebvre’e göre modernite, bürokrasi ve tüketim aracılığıyla gündelik yaşamı tekdüzeleştirip spontane anlam üretimini köreltir; yine de anlam, en temelde gündelik yaşantının içinde bulunur (Lefebvre, 1991). Nitekim Lefebvre, “yaşamın ‘anlamı’ o yaşamın kendisinde bulunur; ‘anlam’, varoluşun yönü, hareketidir ve bundan öte bir şey değildir” diyerek gündelik deneyimin içerdiği yaşamsal değeri vurgular (Lefebvre, 1974).

Sıradan olanın taşıyabileceği anlamı irdeleyen önemli düşünürlerden biri de Roland Barthes’dır. Barthes gündelik kültürün nesnelere göstergebilimsel bir merceğe tutarak, sıradan görünen şeylerin arkasındaki *mitolojik* anlamları ortaya

koyar. *Mitolojiler* (Barthes, 1972) adlı eserinde Barthes, popüler kültürdeki gazete yazılarından reklamlara, yiyeceklerden spora kadar pek çok gündelik olguyu çözümleyerek bunların doğal ve kendiliğinden değil, kültürel olarak inşa edilmiş ikinci-düzey anlamlar (mitler) taşıdığını gösterir. Barthes'a göre mit, "bir söylem biçimidir" – yani iletildiği sürece hemen her şey bir mite dönüşebilir; gündelik bir nesne veya görüntü, belirli bir kavram ya da ideolojiyle ilişkilendirildiğinde sıradan işlevinin ötesinde simgesel bir anlam kazanır (Barthes, 1972). Nitekim Barthes, en sıradan nesnelerin bile "yeni anlam katmanlarıyla donatılarak birer kültürel göstergeye dönüşebileceğini" vurgular (Barthes, 1972). Bu bakımda Barthes'ın, gündelik hayatın sıradan öğelerinin aslında toplumsal mitleri beslediği, dolayısıyla gündelik olanın kültürel anlamlarla yüklü bir sistem olarak incelenmesi gerektiği fikri gündelik yaşamın anlam dinamiklerinin ortaya koyulmasında teorik açıdan oldukça önemlidir. Barthes'a göre gündelik olanın anlamı sadece pratiğin kendisinde değil, aynı zamanda o pratiğin temsilinde ve anlatımında da yatar; yani gündelik hayatın öğeleri, anlatıldıklarında veya yazıldıklarında bir *metin* gibi okunabilir hale gelir. Bu bakımdan gündelik hayat, çoğu zaman fark edilmeden akıp giden, önemsiz gibi görünen anların bir toplamından fazlasıdır. Ancak bu sıradanlık, bireysel deneyimlerin ve kolektif hafızanın yapı taşlarını oluşturur.

Georges Perec, *Hatırlıyorum*'da, reklam afişleri, çocukluk oyunları, moda ve popüler kültür gibi gündelik yaşamın küçük detaylarını hatırlayarak, görünmez olanı görünür kılmaya çalışır. Onun yaklaşımı, büyük anlatıların gölgesinde kalan sıradanın da edebi bir değer taşıdığı fikrine dayanır. Bu yüzden hafıza, burada yalnızca geçmişti hatırlama pratiği olarak değil, gündelik olanın içindeki anlamı keşfetme aracı olarak işlev görür. *Hatırlıyorum*, bazen hatırlanmaya değer görülmeyen ancak çok sayıda kişi tarafından paylaşılan, bazıları unutulmaya yüz tutmuş anların nasıl kaydedildiğini, hafızanın en küçük izlerinin bile bireysel ve kolektif kimliği nasıl şekillendirdiğini gözler önüne serer.

Georges Perec'in *Hatırlıyorum* adlı eseri, reklam sloganları, radyo programları, moda, sinema oyuncularını, oyunlar ve çeşitli spor dalları, ara olaylar gibi gündelik yaşamın akışında görünmez paya sahip sıradan olguları merkeze alarak, kendisini bilinçli bir şekilde *olağan-ıçı*'nin bir parçası, bir figürü şeklinde konumlandırır. *Olağan-ıçı* kavramı, Perec'in gündelik olanın içindeki görünmez, fark edilmeyen veya dikkate değer bulunmayan detayları edebi bir malzeme olarak kullanma arayışını ifade eder. David Bellos'un biyografik çalışmasında (1995) vurguladığı gibi, Perec'in bu yaklaşımı, "tarihin göz ardı ettiği mikro-olguları kurtarma arzusu" ile şekillenir. Roland Barthes'ın da *Le Plaisir du texte*'de belirttiği gibi yazı, yalnızca büyük anlatılar ve olağanüstü olaylar üzerinden değil, sıradanın "dokusu" üzerinden de anlam kazanır (Barthes, 1973:

58). Bu bağlamda, *Hatırlıyorum*'daki anılar rastlantısal görünse de metnin altyapısında gündelik yaşamın estetik ve epistemolojik bir sorgulaması yer alır. Henri Lefebvre'nin gündelik hayatın ritimleri üzerine yaptığı çalışmalar da bu noktada önemlidir. Lefebvre, *La Production de l'espace* adlı eserinde, gündelik yaşamın yalnızca bireyin değil, aynı zamanda kolektif bir üretimin sonucu olduğunu vurgular (Lefebvre, 1974: 85). Dolayısıyla, *Hatırlıyorum* yalnızca Perec'in kişisel hafızasının bir dökümü değil, aynı zamanda çağdaş Fransız toplumunun kolektif bir portresi olarak okunabilir.

Otobiyografi ve kolektif hafıza arasındaki ilişki, özellikle *infra-ordinaire* (olağan-ıç) kavramı çerçevesinde ele alındığında belirginleşir. Perec'in *Hatırlıyorum* başlıklı eseri, gençliğine dair kısa anı parçalarından oluşur ve metinde Perec'in kişisel varlığını hissetmemek mümkün değildir. Ancak bu eser, genellikle tek bir kişinin yaşamına odaklanan ve okuyucu ile anlatıcı arasında güçlü bir bağ kurmayı hedefleyen klasik otobiyografi türünden farklıdır. Perec burada kendi hikâyesini bütünlüklü bir biçimde anlatmak yerine, hatırladıklarını kolektif belleğe sunarak anıların yeniden şekillenebileceği ortak bir alan yaratmayı tercih eder.

Bu noktada, Perec'in kullandığı listeleme tekniğinin önemli bir işlev gördüğü söylenebilir. Bu yöntem sadece hafızadaki olayları kaydetmenin bir yolu değildir; aynı zamanda sıradan gündelik ayrıntıların fark edilmeden nasıl kaybolduğunu da gösterir. Henri Lefebvre'in *La vie quotidienne dans le monde moderne* (1968) adlı eserinde vurguladığı gibi, gündelik hayat, hatırlananlar ve unutilanlar arasında gidip gelen bir ritme sahiptir. Perec'in şu cümlesi onun yazınsal yaklaşımını çok net ortaya koyar: “Bir dönem vardı [...] gerçekten unutma korkum vardı” (Perec, 1990: 87). Aslında bu unutma korkusu yalnızca *Hatırlıyorum* ile sınırlı değildir; Perec'in diğer eserlerinde de sürekli karşımıza çıkar. Örneğin *Infra-ordinaire* kitabında yer alan ve 1974 yılı boyunca tükettiği sıvı ve katı yiyecekleri listelediği “*Tentative d'inventaire des aliments liquides et solides que j'ai ingurgités au cours de l'année mil neuf cent soixante-quatorze*” (1974 yılı boyunca boğazımdan geçen sıvı ve katı besinleri envanterleme girişimi) adlı bölümde de unutma korkusunun izleri belirgindir.

Daha önce de değinildiği gibi, Perec'in kişisel geçmişi onun edebi üretiminin temelinde yatan önemli bir unsurdur. İkinci Dünya Savaşı sırasında ailesini kaybetmiş olması ve çocukluğunun Fransa'nın işgal altındaki bölgelerinin dışında geçmesi, Perec'in kimlik algısında derin bir boşluk yaratmıştır. Özellikle parçalanmış ve eksik kalmış çocukluk anıları, Perec'in hafızasına yönelik saplantılı ilgisini şekillendirmiştir. Bu durum, onun gündelik hayatı sürekli olarak kayıt altına almaya ve en küçük ayrıntıyı bile saklamaya çalışmasına neden olmuştur. Michel de Certeau'nun *L'invention du quotidien* (Gündelik Hayatın

Keşfi) adlı eserinde bireylerin gündelik pratikler yoluyla, büyük anlatılara karşı sessiz ama yaratıcı mikro-anlatılar ürettiklerini öne sürer. Bu mikro-anlatılar sayesinde bireyler, üzerlerine dayatılan egemen söylemlere direnerek kendi hikâyelerini yaratırlar. Bu açıdan bakıldığında, yazarın *Hatırlıyorum* 'da gündelik hayatın göz ardı edilen nesnelere, alışkanlıklarına ve sıradan ayrıntılara odaklanması, aslında kendi kişisel tarihindeki boşlukları ve belirsizlikleri telafi etme çabası olarak yorumlanabilir. Böylelikle Perec'in hatırladıkları, geçmişin izini sürerken aynı zamanda belleğin boşluklarını ve unutmanın kaçınılmazlığını da açıkça ortaya koyar.

Kitapta numaralandırılarak sıralanmış her anıyla ilişkilendirilen “je” (ben) ifadesi, aslında her okur tarafından sahiplenilmeye açık, kolektif bir özne olarak işlev görür. Zira yazar olarak Perec'in “Hatırlıyorum” ifadesi, bireysel hafızaya ait özel bir konumu işaret etmekten çok, ortak deneyime açılan bir davettir. Kişisel duygu ve yorumlardan uzak bir sadelik içerisindedir. Böylece yazar, kişisel hafıza alanından çıkararak daha geniş bir ortak bellek alanı yaratmaya çalışır.

Perec'in *Hatırlıyorum*'u “sempatik bir kitap” olarak tanımlaması (Perec, 1979, s. 5), eserin bireysel hafızadan çok, kolektif hafıza alanında paylaşılan ortak deneyimlere vurgu yaptığını gösterir. Perec'e göre örneğin, “Tek tarifeli, küçük mavi otobüsleri hatırlıyorum” (111) ile “Hindistan ile Pakistan arasındaki savaşı hatırlıyorum” (176) arasında bir öncelik ya da anı bağlamında bir kategori farkı yoktur.

Bu bakımdan *Hatırlıyorum*, herkesin yazabileceği bir otobiyografi formuna dönüşür. Perec'in ifade ettiği gibi, gündelik hayat, kolektif olarak paylaştığımız ortak alandır. Ancak “Ben hatırlıyorum” ifadesinin okuyucu tarafından sahiplenilmesi, kolektiften bireyselle doğru sürekli geçişler yaşanmasına da neden olur. Henri Lefebvre'e göre *gündelik hayat* (le quotidien), aynı anda bireysel ve kolektif bir deneyim düzeyidir (Lefebvre, 1974: 45). *Olağan-ıçı* ise gündelik hayatın soyut ya da genel geçer söylemlerden somut, anlık ve sıradan olana doğru yönelmesini sağlar. Perec *Mekan Feşmekan* başlıklı eserinde mekân ve hafıza arasındaki ilişkiyi incelerken, bireysel deneyimlerin nasıl kolektif bir bağlama oturduğunu ve kişisel olanın nasıl evrenselleşebileceğini gösterir. Perec'in yaklaşımı, deneyimi ne tamamen öznel bir psikolojik olguya indirger ne de onu salt ideolojik bir çerçeveye hapseder; bunun yerine, deneyimi paylaşılabilir ve kolektif bir süreç olarak ele alır. Deneyim alanı kişisel ama özel olmayan, başkalarıyla paylaşılabilen bir alandır. Bu ortak alanda birey, kendi varoluşunu kolektif hafızanın içinde keşfeder ve inşa eder.

Hatırlamanın Sınırında: Bellek, Benlik ve Biçim

Geleneksel otobiyografi türü, tarih boyunca hem ifade imkânları hem de içerik tercihleri bakımından oldukça seçici bir alandır. Genellikle yalnızca belli toplumsal konumlara sahip bireylerin yaşamlarına yer verir; bununla birlikte, hatırlamanın da yalnızca belirli bir formunu, özellikle "episodik bellek"e dayalı olanı önceler. Bu tür bellek, bireyin doğrudan yaşadığı ve tanıklık ettiği olayların zihinsel temsiline dayanır. Aile tatillerinden çocuklukta oynanan oyunlara kadar kişisel deneyimin merkezde olduğu hatıralar bu belleğin tipik örnekleridir. Georges Perec'in "*Çuval yarışlarını hatırlıyorum*" ya da "*Yoyolları hatırlıyorum*" ya da "*Lahana turşusunu sevmediğimi hatırlıyorum*" gibi cümleleri, tam da bu episodik belleğin ifadesidir. Ancak, paradoksal olarak, Perec'in bu türden hatıraları neredeyse hiç yoktur. Savaşın ortasında çocukluğunu yitirmiş, Yahudi kimliği nedeniyle hem fiziksel hem de bellekssel düzeyde travmaya uğramış bir özne olarak Perec, *Hatırlıyorum*'da geleneksel otobiyografi anlayışına alternatif bir bellek pratiği geliştirir.

Hatırlıyorumla birlikte Perec, hatırlamayı yalnızca bireysel yaşanmışlıkla sınırlamaz. Onun belleği, yalnızca yaşanmış olanı değil, kültürel, toplumsal ve tarihsel ortamda birikmiş olanı da kapsar. Bu noktada, *Hatırlıyorum*'daki hatırlama eylemi, episodik belleğin yerine semantik belleğe —yani kişinin doğrudan deneyimlemediği, ancak bilgi ve temsiller aracılığıyla belleğinde yer etmiş olan hatıralara— yönelir. Örneğin, "Kruşçev'in Birleşmiş Milletler toplantısında kürsüye ayakkabısıyla vurduğunu hatırlıyorum." ifadesi, bireysel bir tanıklık değil, medyatik dolaşıma girmiş bir kolektif imajı çağırır. Çünkü o dönemi yaşayan insanların tanıklık ettiği bir olaydır. Yazarın bu "hatırlıyorum" tercihi, unutuşun yarattığı boşluğu örtmek için değil, belleğin doğasını dönüştürerek çoğullaştırmak için yapılan bilinçli bir müdahaledir. Philippe Lejeune'ün "otobiyografik sözleşme" dediği şeyi ters yüz eden bu hareket, yazarın yalnızca kendi yaşamını değil, aynı zamanda içinde yaşadığı çağın hafızasını da metne dahil etmesinin önünü açar (Lejeune, 1975).

Perec için *Hatırlıyorum*, yalnızca bireysel bir hafıza çalışması değildir; aynı zamanda tarihsel anlatının şiddet içeren bütüncül yapısına karşı bir yazı stratejisidir. Onun deyimiyle Tarih, yaşamları yekpare anlatılara indirgeyen, tekil deneyimi baskılayan bir makro-anlatıdır. *Hatırlıyorum*, tam da bu baskıya karşı yüzlerce mikro-anlatıyla direnç geliştirir. Bu anlatılar, çoğu zaman önemsiz gibi görünen gündelik gözlemlerden, silinmiş markalardan, sokak adlarından ya da sinema afişlerinden oluşur. (30, 53, 56...) "Eiffel Kulesinin Citroën tarafından devasa bir ışıklı reklam tabelası olarak kullanıldığını hatırlıyorum" (246) ya da Chaillot Sarayı'nın alınlığında yer alan dört cümlemin Paul Valéry tarafından kaleme alındığını hatırlıyorum" (260), ya da "Eski Montparnasse garını

hatırlıyorum” gibi ifadeler, hem bireysel belleğe hem de kamusal mekân deneyimine dair çok katmanlı bir çağrışım alanı üretir. Lowell’ın belirttiği gibi, “Perec’in mikro-anlatıları, hem hafızanın sınıfsal yapısını hem de dilin arşivleyici niteliğini sorgular” (Lowell, 2009, s. 131).

Hatırlıyorum bu anlamda yalnızca geçmişini kaydetmeye çalışan bir metin değil, aynı zamanda hatırlama eyleminin kendisini provoke eden, tekrar eden ve yeniden şekillendiren bir yapıdır. Anılar yazıya döküldüğünde, gelecekteki olası unutmalar karşısında bir zaman kapsülü gibi işlev görür. Ancak Perec’in yazı pratiği, bu kapsülün içinde boşluklara da yer bırakır. Hatırlanan ile anlamı arasında kasıtlı bir mesafe oluşturulur. Böylece metin, tamamlayıcı olmaktan çok üretici bir yapı kazanır. Hatırlama, sabitlemek için değil, açmak, çoğaltmak, başka bir okuma olasılığı yaratmak için kullanılır. Bu sebeple herkesin yazabileceği, ancak herkesin aynı anıları yazamayacağı, yeni bir hafıza mekanizması ortaya çıkmış olur.

Perec’in bu metni klasik anlamda bir öz-anlatı (récit de soi) değildir. *Hatırlıyorum* ile biten her cümlesi, yazarın kişisel hikâyesini açıklamak yerine, kolektif belleğin bir parçasını canlandırır. “Surtout pas des souvenirs personnels” [Özellikle kişisel anılar değil] diyerek açıkça dile getirdiği bu yönelim (Perec, 1978, s. 6), bireysel olanın arka plana çekilerek, ortak bir hafıza alanının kurulmasını amaçlar. Ancak bu açıklama, metnin yazarın geçmişine dair izler taşımadığı anlamına gelmez. Dikkatli bir okuma, *Hatırlıyorum*’un satır aralarında sessizce yankılanan bir travmanın izlerini taşır. Bu anlamda kitabın en çarpıcı noktalarından biri de Perec’in kendi hazırladığı dizinde “Aile hatıraları” başlığı altında yalnızca iki anının yer alması, buna karşın “Dünya Savaşı (İkinci)” başlığında on beş anının bulunması anlamlı ama yine de bir tür dengesizliği açığa çıkarır. 168 numaralı “Vel d’Hiv’deki altı günü hatırlıyorum” anısı, bu sessiz travmanın sembolik bir tezahürüdür. 1942’de Paris’teki Vélodrome d’Hiver’de toplanan 13.000 Yahudi’nin Nazi kamplarına gönderilmesine yapılan bu örtük gönderme, yalnızca bilen çözebileceği türden bir tarihsel şifre gibidir. Bu tür belirsizlikler, metni hem kapalı hem de çoğul bir okuma deneyimine açar. Bu duruma bir başka örnek olarak da *Hatırlıyorum*’un satır aralarında yalnızca bireysel değil, kolektif ve tarihsel travmaların da izlerinin dolaşımında olduğunu gösterir. Bu bağlamda kitabın en çarpıcı ifadelerinden biri de « Yerinden edilmiş kişileri hatırlıyorum” cümlesidir. Bu kısa, açıklamasız ifade, yüzeyde belirsiz ve nötr gibi görünse de, savaşın ardından Avrupa’nın dört bir yanında göç etmek zorunda kalan, evlerinden, dillerinden, kimliklerinden koparılmış milyonlarca insanın acı dolu izini taşır. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde “personnes déplacées” (DP)terimi, Naziler tarafından sürgün edilen ya da savaş nedeniyle yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalan siviller için kullanılmış ve uzun yıllar

mülteciliğin bürokratik karşılığı olarak yaşamış bir kavram olmuştur. Perec'in annesinin Auschwitz'e sürülmesi, kendisinin savaş yıllarında çeşitli ailelerin yanına yerleştirilerek "korunması" gibi kişisel deneyimler göz önüne alındığında, bu ifade yalnızca bir hatırlama eylemi değil, aynı zamanda ifade edilemeyen bir kaybın, silinmiş bir aidiyetin suskun tanıklığı hâline gelir. Tıpkı "Vel d'Hiv'deki altı günü hatırlıyorum" cümlesinde olduğu gibi, burada da tarihsel bir şiddet, yalnızca bilen çözebileceği kadar kapalı bir ifadeyle kodlanmıştır. Bu tür belirsizlikler, Perec'in yazısını hem tarihsel şifrelerle örülü hem de yorum için çoğul bir alana açılan bir hafıza mekânına dönüştürür.

Bu tür tarihsel çağrışımlar, *Hatırlıyorum* ile *W ya da Çocukluk Hatırası* arasında yapısal ve tematik bir köprü kurar. Her iki eser de klasik otobiyografik yapıdan —birleştirici bir anlatı, doğrusal zaman, bütüncül özne — kopar. Ancak *Hatırlıyorum*, bu kopuşu bir başarısızlık olarak değil, bir poetik strateji olarak kurgular. *W ya da Çocukluk Hatırası*'da otobiyografik kalıba uyma çabasının yarattığı tıkanma, Perec'i alternatif bir yazı dili geliştirmeye yöneltmiştir. Buna karşılık, *Hatırlıyorum*'da benimsenen biçimsel ekonomi – kısa ve tek cümlelerden oluşan bir anlatı –, detayların eksikliği ve ritüel tekrar yoluyla bütünsel özneyi dışarıda bırakan ama çoklu özne formlarını görünür kılan bir başarı inşa edilir. Her cümlemin "hatırlıyorum" ile sonlanması yazarın öznesinin sistematik biçimde geri çekilmesini mümkün kılar.

Bu yapısal tercihler yalnızca anlatının mimarisini değil, özne kavrayışını da dönüştürür. *Hatırlıyorum*, bir anlatının merkezinde birleşen tekil bir "ben" figürünü reddeder. Her bir "je", kendi başına bir hatırlama öznesidir; birbirine bağlanmayan, karşılıklı konuşmayan, çoğu zaman sessiz kalmış mikro-bireylerdir. Bu parçalanmışlık bir eksiklik değil; bilinçli bir estetik ve etik duruştur. Perec'in önerdiği benlik, tamamlanmış ve anlatıya sabitlenmiş bir özne değil; parçalı, geçici, değişken ve kolektifliğe açık bir özneliktir. Bu bakımdan *Hatırlıyorum*, yalnızca otobiyografi türünü değil, aynı zamanda edebi okuma alışkanlıklarını da dönüştürür. Artık okur, yazarın hayatına tanıklık eden biri olmaktan çıkar; belleğin ve benliğin yeniden inşasına katılan etkin bir özneye dönüşür.

Georges Perec'in otobiyografik yazı anlayışı, yalnızca içeriğe dair bir dönüşümle sınırlı kalmaz; aynı zamanda anlatının yapısında ve okurla kurduğu etik ilişkide köklü bir paradigma değişikliğine işaret eder. *W ya da Bir Çocukluk Hatırası*'nda, her ne kadar belleğin kırılabilirliği ve dilin temsil kapasitesindeki sınırlılık belirgin biçimde vurgulansa da, yazar hâlâ kendi öznel tarihine dair belirli bir temas alanı yaratır. Bu temas, doğrudan ve bütüncül bir anlatı değilse de, parçalı, çifte düzlemli (biyografik ve kurgusal) bir yapının içinde dolaylı yollarla sürdürülür. Yine de bu yapı, okuyucunun yazarla empati kurmasına ve

anlatıcının geçmişine dair bir duygudaşlık geliştirmesine olanak tanır. Anlatıdaki kırılmalar ve boşluklar, öznenin geçmişini açıklıktan çok belirsizlikle işaret etse de, *Wya da Bir Çocukluk Hatırası* hâlâ otobiyografik arzunun izlerini taşır.

Oysa *Hatırlıyorum* ile birlikte Perec'in otobiyografiyle kurduğu ilişki radikal biçimde yön değiştirir. Bu metinde artık merkezde yazar yoktur; hatta daha doğrusu, yazar bilinçli biçimde merkezden çekilmiş, kendisini anlatının yapısal boşluklarına dağıtmıştır. Metin, okuyucunun Perec hakkında bilgi edinmesini veya onun öznel kimliğini kavramasını kolaylaştırmak şöyle dursun, bu tür beklentilere doğrudan karşı çıkar. *Hatırlıyorum*, Philippe Lejeune'ün (1975) ifadesiyle bir *pacte autobiographique* (otobiyografik sözleşme) değil, daha çok bir *jeu autobiographique* (otobiyografik oyun) önerir. Bu oyun, yazarla okur arasındaki klasik anlatı sözleşmesini fesheder ve yerine çok daha hareketli, belirsiz ve açık uçlu bir ilişki biçimi koyar. Artık yazarın kim olduğunu öğrenmek değil, belleğin nasıl çalıştığını düşünmek önemlidir. Bu bağlamda, anlatıcıya yöneltilen merak, okuyucuya yöneltilmiş bir sorumluluğa dönüşür: metin, yazarın kendini açıklamasını beklemek yerine, okurun kendi belleğiyle yüzleşmesini teşvik eder. Bu yapı, yüzeyde son derece yalın görünür: *Hatırlıyorum*, her biri "hatırlıyorum" ifadesiyle sona eren anıdan oluşur çoğu zaman bağlamdan kopuk, yüzlerce kısa ve açıklamasız hatırlama ifadesi ardı ardına sıralanır. Ancak bu yalınlık, altında karmaşık bir poetik ve politik strateji barındırır. Örneğin, "Dop dop dop, şampuanınız Dop"u hatırlıyorum." (63), "Charles Rigoulot'yu hatırlıyorum" (149), "Yuri Gagarin'i hatırlıyorum" (177). Bu satırlar, ilk bakışta rastlantısal ve bağlamsız görünebilir. Ancak her biri, Fransız belleğinin belirli katmanlarını çağırın kültürel izler taşır. 1950'lerin televizyon reklamlarından ("Dop dop dop"), 1920'lerde ün kazanmış Fransız halterci Charles Rigoulot'ya ve Soğuk Savaş'ın uzay rekabetini temsil eden Sovyet kozmonot Yuri Gagarin'e kadar uzanan bu anılar, yalnızca bireysel değil, toplumsal hafızaya gömülmüş tortuları işaret eder. Mireille Ribière'in (2001: 92) ifadesiyle, bu metin "yerinden edilmiş bir kolektif belleğin haritası" olarak okunabilir. Bu yönüyle *Hatırlıyorum*, yalnızca kişisel değil, tarihsel belleğin yeniden inşa edildiği bir alan hâline gelir.

Perec'in bu metindeki geri çekilişi, bir tür etik davranış olarak okunabilir. Yazar, benliğini merkezden çıkardığında, metin yalnızca yazarın geçmişini değil, aynı zamanda boşluklarını da görünür kılar. Klasik otobiyografinin beklentisi olan süreklilik, anlatı bütünlüğü, karakter gelişimi ya da zamansal ilerleme burada yer almaz. Bunun yerine, okurdan bu eksiklikleri kabullenmesi değil, onları üretken bir biçimde deneyimlemesi beklenir. Richard Lowell'ın (2009: 141) "okur merkezli otobiyografik etik" olarak tanımladığı kavram tam da bu bağlamda işler: anlatı, yazarı açıklamak için değil, okurun kendi belleğiyle

kurduğu ilişkiyi sorgulamak için vardır. Perec, bu metinde anlatıcı olmaktan çok bir çağrıştırmacıya, hatta bellek üzerinden bir sessizlik üreticisine dönüşür.

Bu çerçevede *Hatırlıyorum*, klasik anlamda okurun yazarla özdeşleşmesini engeller. Ancak bu engel, bir tür yabancılaştırma etkisi yaratmak için değil, yeni bir okuma biçimini mümkün kılmak için bilinçli olarak inşa edilmiştir. Metnin önerdiği, yazarın iç dünyasına dair bir ifşa değil, “benlik boşluğu” (un vide du moi) etrafında kurulan bir deneyimdir. Bu boşluk, bireysel hafızanın kırılğan yapısını ve tarihsel belleğin kolektif doğasını açığa çıkarır. *Hatırlıyorum*, bu yönüyle yalnızca bir metin değil, aynı zamanda otobiyografinin sınırlarını zorlayan, belleğin edebi temsiline dair yeni bir model öneren poetik bir manifestodur.

Sonuç Yerine

Georges Perec’in *Hatırlıyorum* adlı eseri, yalnızca bireysel belleğin izini süren bir otobiyografi olarak değil, aynı zamanda modern edebiyatın sınırlarını zorlayan deneysel bir hafıza yazısı olarak okunmalıdır. Perec’in “olağan-ıçı” kavramı etrafında şekillendirdiği bu anlatı, gündelik hayatın göz ardı edilen ayrıntılarını estetik ve epistemolojik bir mesele hâline getirerek, yazının yalnızca olağanüstü olanı değil, sıradan olanı da kayda geçirebileceğini gösterir. “Hatırlıyorum” ifadesiyle açılan her cümle, hem bireysel hem de kolektif belleğin katmanlarında dolaşır; bireyin geçmişiyile toplumun ortak hafızası arasında kurulan bu metinsel köprü, klasik otobiyografi anlayışını ters yüz eden yeni bir anlatı biçimi önerir.

Perec’in metni, travmanın, unutuşun ve parçalanmış kimliğin edebi temsilini, biçimsel sadelik ve ritmik tekrar yoluyla gerçekleştirirken, okuru da belleğin etkin bir öznesi olmaya davet eder. Bu yönüyle *Hatırlıyorum*, hem yazarı hem de okuru anlatının merkezinden çekerek, çoklu ve kolektif bir hatırlama alanı inşa eder. Sıradan olanın içinde saklı olan anlamları ortaya çıkarma arzusu, yalnızca Perec’in poetikasını değil, aynı zamanda çağdaş hafıza kuramlarının da merkezinde yer alan bir meseleye dönüşür: hatırlama eyleminin kendisi.

Bu bağlamda, *Hatırlıyorum* yalnızca geçmişe dönük bir kayıt çalışması değil, aynı zamanda belleğin yapısını, yazının olanaklarını ve öznenin sınırlarını sorgulayan güçlü bir edebi ve düşünsel girişim olarak değerlendirilmelidir. Gündeliğin sıradanlığından doğan olağanüstülük, Perec’in yazısında yalnızca bireysel bir kaybın ifadesi değil; aynı zamanda ortak bir hafıza ve duyarlılık alanının mümkün kılınmasıdır.

Kaynakça

- Barthes, R. (1957). *Mythologies*. Paris. Éditions du Seuil.
- Barthes, R. (1973). *Le plaisir du texte*. Paris. Éditions du Seuil.
- Bellos, D. (1995): *Georges Perec. A Life in Words*, London: The Harvill Press
- Certeau, Michel de 1984: *The Practice of Everyday Life*. Berkley. University of California Press.
- Klein, P. (2015) *La mémoire à l'épreuve du quotidien. Quelques pistes pour une lecture comparatiste de l'œuvre de Georges Perec et de Jacques Roubaud. Les Cahiers Roubaud, Perec/Roubaud. fhal-02501729f*
- Lefebvre, H. (1968). *La vie quotidienne dans le monde moderne*. Paris. Gallimard.
- Lefebvre, H. (1974). *La production de l'espace*. Paris. Anthropos.
- Lejeune, P. (1975). *Le pacte autobiographique*. Paris: Seuil.
- Lejeune, P. (1991). *La mémoire et l'oblique. Georges Perec autobiographe*, Paris: Seuil
- Lowell, R. (2009). *Autobiographical Ethics in Postwar France*. Cambridge. UPC.
- Motte, W. (1994). *Small Worlds: Minimalism in Contemporary French Literature*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Perec, G. (1978). *Je me souviens*. Paris: Hachette.
- Perec, G. (1978). *La Vie mode d'emploi*. Paris: Hachette.
- Perec, G. (1978). *Penser/Classer*. Paris: Hachette.
- Perec, G. (1979): "Entretien" (m. Jean-Marie Le Sidaner), Paris. L'Arc 76,
- Perec, G. (1985). *Penser/Classer*. Paris: Hachette.
- Perec, G. (1990): *Je suis né*, Paris: Seuil
- Perec, G. (2019). *Doğdum*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Perec, G. (2022). *Hatırlıyorum*. İstanbul: Everest
- Rivière, M. (2001). *Memory and Absence in the Writings of Georges Perec*. In M. Sheringham (Ed.), *Parisian Fields* (pp. 87–102). London: Reaktion Books.